

54489

A József Attila Tudományegyetem
Könyvtára
külföldi cseréjéből

54489

ANALELE UNIVERSITĂȚII DIN TIMIȘOARA

SERIA
ȘTIINȚE FILOLOGICE

1969 APR : 2

VI
1968

THE
UNIVERSITY
OF
TORONTO

LIBRARY

1900

54489

ANALELE
UNIVERSITĂȚII
DIN
TIMIȘOARA

SERIA
ȘTIINȚE FILOLOGICE

VI
1968

COMITETUL DE REDACȚIE

Redactor responsabil :

Prof. Dr. docent G. IVANESCU

membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România

Redactor responsabil adjunct :

Conf. EUGEN TODORAN

MEMBRI :

Prof. Dr. N. APOSTOLESCU ; Conf. ȘTEFAN BINDER ; Lector MARIN BUCĂ ; Lector ALFRED HEINRICH ; Prof. Dr. VICTOR IANCU ; Lector LUCIA JUCU-ATANAȘIU ; Lector SIMION MIOC ; Lector ȘTEFAN MUNTEANU ; Lector IONEL STAN ; Prof. Dr. docent EUGEN TANASE ; Conf. G. I. TOHANEANU

Secretari de redacție :

Asist. IOSIF CHEIE și asist. DUMITRU CRAȘOVEANU

Pentru a vă asigura primirea la timp a revistei reînnoiți-vă abonamentul în fiecare an.

Abonamentele în țară se primesc la oficiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Abonamentele pentru străinătate se primesc la CARTIMEX, București, Căsuța poștală 134—135 sau la reprezentanții săi din străinătate.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa comitetului de redacție al revistei *Analele Universității din Timișoara*.

*Universitatea din Timișoara
Facultatea de Filologie
Bulevardul Vasile Pârvan 4*

ANALELE UNIVERSITĂȚII DIN TIMIȘOARA
SERIA ȘTIINȚE FILOLOGICE
VI, 1968

SUMAR

ISTORIE LITERARĂ

EUGEN TODORAN, G. Coșbuc, scriitor clasic	9
ION ILIESCU, Cu privire la concepția estetică a lui G. Coșbuc .. .	29
SIMION MIOC, Critica literară interbelică despre romanele lui Liviu Rebreanu	45
IOSIF CHEIE, Romantismul și curente moderne	61
ALFRED HEINRICH, Idei kantiene în opera literară a lui Ivan Tur- gheniev	75
RODICA CIOCAN-IVANESCU, Noi contribuții la studiul genezei barocului	91

LINGVISTICA

I. EVSEEV, Funcția de calificare a predicatelor verbale	105
M. BUCĂ, Sinonimia și variațiile formei cuvintelor (Observații asupra lexicului limbii ruse)	117
PETRA PITROP, Observații lingvistice privitoare la însușirea limbii ma- terne de către copii	133
D. CRAȘOVEANU, În jurul categoriei predicatului (Cu privire la verbele de modalitate și de aspect)	141
I. MUȚIU, Probleme privitoare la raportul de coordonare în limba română	159
AL. METEA, Valori gramaticale și stilistice ale conjuncției <i>de</i> în opera lui Ion Creangă	167
ADELA-MIRA TANASE, Genul substantivelor de origine franceză în limba română	177
ȘT. BINDER, Contribuții la studiul elementelor germane în lexicul graiur- ilor populare românești	189
PAVEL ROZKOŠ, Influențe românești în lexicul graiului slovac din Nădlac	203
V. ȚARA, Supranumele românești din comuna Domașnea (Caraș-Severin)	225
EDITA JENTNER, Sintaxa adverbului german într-o gramatică gene- rativă	241

NOTE

LUCIA JUCU-ATANASIU, Coinidențe în manuscrisele lui Ion Ghica ..	260
MARIA NADOȘ, Observații asupra formulelor de adresare în <i>Hanu Ancuței</i> de M. Sadoveanu ..	265
TH. N. TRAPCEA, Date noi despre romanitatea balcanică ..	268
V. FRĂȚILĂ, Note lexicale ..	271

RECENZII

I. D. APRESJAN, <i>Eksperimental'noe issledovanie semantiki russkogo glagola</i> , Moscova, Izdatel'stvo „Nauka“, 1967, (I. Evseev) ..	281
LOTHAR WOLF, <i>Sprachgeographische Untersuchungen zu den Bezeichnungen für Haustiere im Massif Central</i> , Versuch einer Interpretation von Sprachkarten, Beihefte zur Zeitschrift für romanische Philologie, 117. Heft, Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 1968 (Edita Jentner) ..	284
A. C. GIMSON, <i>An Introduction to the Pronunciation of English</i> , London, Edward Arnold, 1965 (Mariana Popa) ..	285
TAMÁS LAJOS, <i>Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen</i> (Unter Berücksichtigung der Mundartwörter), Budapest, Akadémiai kiadó, 1966, (F. Király) ..	288
I. EȚCO, <i>Propoziția nominativă</i> , Editura „Cartea Moldovenească“, Chiși-nău, 1966, (D. Crașoveanu) ..	292
FLORICA DIMITRESCU, <i>Introducere în fonetica istorică a limbii române</i> , București, Editura științifică, 1967, (F. Király) ..	295
R. M. ALBÈRÈS, <i>Métamorphoses du roman</i> , Paris, Ed. Albin Michel, 1966 (P. Irimescu) ..	298
PIERRE BRODIN, <i>Présences contemporaines. Ecrivains américains d'aujourd'hui</i> , Paris, Nouvelles Edition Debesse, 1964 (Corneliu Nistor) ..	300

CRONICA

EUGEN TANASE, Al XII-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică ..	303
EUGEN TANASE, <u>Pierre Fouché</u> ..	304
TH. N. TRAPCEA, <u>P. P. Panaitescu</u> ..	305

Cărți și reviste primite în schimb cu <i>Analele Universității din Timișoara</i> , Seria științe filologice ..	307
--	-----

СОДЕРЖАНИЕ

ИСТОРИЯ ЛИТЕРАТУРЫ

ЭУДЖЕН ТОДОРАН, Дж. Кожбук — классик румынской литературы	9
ИОН ИЛИЕСКУ, Об эстетических взглядах Дж. Кошбука	29
СИМИОН МИОК, Литературная критика периода между двумя мировыми войнами о романах Ливиу Ребряну	45
ИОСИФ КЕИЕ, Романтизм и современные литературные течения	61
АЛФРЕД ХЕЙНРИХ, Влияние эстетических идей Канта на литературное творчество И. С. Тургенева	75
РОДИКА ЧОКАН-ИВЭНЕСКУ, К вопросу о генезисе барокко	91

ЯЗЫКОЗНАНИЕ

И. ЕВСЕЕВ, Кваликативная функция глагольного сказуемого	105
М. БУКЭ, Синонимия и варьирование формы слова	117
ПЕТРА ПИТРОП, Некоторые вопросы усвоения родного языка детьми	133
Д. КРАШОВЯНУ, О категории сказуемого (К вопросу о модальных и видовых глаголах)	141
И. МУЦИУ, О некоторых вопросах сочинительной связи в румынском языке	159
АЛ. МЕТЯ, Стилистические и грамматические функции союза <i>de</i> в произведениях Иона Крянгэ	167
АДЕЛА-МИРА ТЭНАСЕ, Род существительных французского происхождения в румынском языке	177
ШТ. БИНДЕР, К вопросу о немецких элементах в лексике румынских народных говоров	189
ПАВЕЛ РОСКОШ, Румынские элементы в лексике словацкого говора села Нэдлака	203
В. ЦЫРА, Румынские прозвища в селе Домашня округа Караш-Северин	225
ЕДИТА ЕНТНЕР, Синтаксис немецкого наречия в порождающей грамматике	241

ЗАМЕТКИ

ЛУЧИЯ ЖУКУ-АТАНАСИУ, О некоторых совпадениях в рукописях Иоана Гики	260
МАРИЯ НАДОШ, Наблюдения над формулами обращения в «По- стоялом дворе Анкуцы» М. Садовяну	265
Т. Н. ТРЫПЧА, Новые данные о балканском романском населении	268
В. ФРАЦИЛЭ, Лексические заметки	271

РЕЦЕНЗИИ

И. Д. АПРЕСЯН, Экспериментальное исследование семантики рус- ского глагола, Москва, Издательство «Наука», 1967 (И. Евсеев)	281
LOTHAR WOLF, <i>Sprachgeographische Untersuchungen zu den Bezeich- nungen für Haustiere im Massif Central, Versuch einer Interpre- tation von Sprachkarten</i> , Beihefte zur „Zeitschrift für romanische Philologie“, 117. Heft, Max Niemeyer Verlag Tübingen, 1968, (Едита Ентнер)	284
A. C. GIMSON, <i>An Introduction to the Pronunciation of English</i> , London, Edward Arnold, 1965 (Мариана Попа)	285
TAMÁS LAJOS, <i>Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen</i> (Unter Berücksichtigung der Mundart- wörter), Budapest, Akadémiai kiadó, 1966, (Ф. Кирай)	288
И. ЕЦКО, Пропозиция номинативе, Едитура «Картя молдовеняскэ», Кишинев, 1966 (Д. Крашовяну)	292
FLORICA DIMITRESCU, <i>Introducere în fonetica istorică a limbii române</i> , București, Editura științifică, 1967, (Ф. Кирай)	295
R. M. ALBÈRÈS, <i>Métamorphoses du roman</i> , Paris, Ed. Albin Michel, 1966 (Р. Ирмеску)	298
PIERRE BRODIN, <i>Présences contemporaines. Ecrivains américains d'au- jourd'hui</i> , Paris, Nouvelles Edition Debresse, 1964 (Корнелиу Нис- тор)	300

ХРОНИКА

ЭУДЖЕН ТЭНАСЕ, XII конгресс романской филологии и лингвистики	303
ЭУДЖЕН ТЭНАСЕ, [Пьер Фуше]	304
Т. Н. ТРЫПЧА, [П. П. Панаитеску]	305

Книги и журналы, полученные путем обмена редакцией <i>Ученых записок Тимишоарского университета, Серия филологических наук</i>	307
--	-----

SOMMAIRE

HISTOIRE LITTÉRAIRE

EUGEN TODORAN, G. Coșbuc, écrivain classique	9
ION ILIESCU, Quelques considérations sur les conceptions esthétiques de G. Coșbuc	29
SIMION MIOC, Les romans de Liviu Rebreanu et la critique littéraire entre les deux guerres mondiales	45
IOSIF CHEIE, Le romantisme et les courants modernes	61
ALFRED HEINRICH, Idées kantienne dans l'oeuvre littéraire de Ivan Turgheniev	75
RODICA CIOCAN-IVĂNESCU, Nouvelles contributions à l'étude de la genèse du baroque	91

LINGUISTIQUE

I. EVSEEV, La fonction de qualification des prédicats verbaux	105
M. BUCA, La synonymie et les variations de la forme des mots	117
PETRA PITROP, Observations linguistiques concernant l'apprentissage de la langue maternelle par les enfants	133
D. CRAȘOVEANU, Au sujet de la catégorie du prédicat (Les verbes de modalité et d'aspect)	141
I. MUȚIU, Quelques problèmes concernant le rapport de coordination en roumain	159
AL. METEA, Valeurs grammaticales et stylistiques de la conjonction <i>de</i> dans l'oeuvre de Ion Creangă	167
ADELA-MIRA TANASE, Le genre des substantifs roumains d'origine française	177
ȘT. BINDER, Contributions à l'étude des éléments allemands dans les parlers populaires roumains	189
PAVEL ROZKOŠ, Influences roumaines dans le lexique du parler slova- que de Nădlac	203
V. ȚARA, Les surnoms roumains de la commune de Domașnea (Caraș- Severin)	225
EDITA JENTNER, La syntaxe de l'adverbe allemand dans une grammaire généralive	241

NOTES

LUCIA JUCU-ATANASIU, Coïncidences dans les manuscrits de Ion Ghica	260
MARIA NADOȘ, Observations sur les formules d'adresse dans <i>Hanu Ancuței</i> de M. Sadoveanu	265
TH. N. TRAPCEA, Nouvelles données sur la romanité balkanique	268
V. FRAȚILA, Notes lexicales	271

COMPTES RENDUS

I. D. APRESIJAN, <i>Ekspierimental'noe issledovanie semantiki russkogo glagola</i> , Moscova, izdatel'stvo „Nauka“, 1967, (I. Evseev)	281
LOTHAR WOLF, <i>Sprachgeographische Untersuchungen zu den Bezeichnungen für Haustiere im Massif Central</i> , Versuch einer Interpretation von Sprachkarten, Beihefte zur „Zeitschrift für romanische Philologie“, 117. Heft, Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 1968 (Edita Jentner)	284
A. C. GIMSON, <i>An Introduction to the Pronunciation of English</i> , London, Edward Arnold, 1965 (Mariana Popa)	285
TAMÁS LAJOS, <i>Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen</i> (Unter Berücksichtigung der Mundartwörter), Budapest, Akadémiai kiadó, 1966, (F. Király)	288
I. EȚCO, <i>Propoziția nominativă</i> , Editura „Cartea Moldovenească“, Chișinău, 1966 (D. Crașoveanu)	292
FLORICA DIMITRESCU, <i>Introducere în fonetica istorică a limbii române</i> , București, Editura științifică, 1967, (F. Király)	295
R. M. ALBÉRÈS, <i>Métamorphoses du roman</i> , Paris, Ed. Albin Michel, 1966 (P. Irimescu)	298
PIERRE BRODIN, <i>Présences contemporaines. Écrivains américains d'aujourd'hui</i> , Paris, Nouvelles Edition Debresse, 1964 (Corneliu Nistor)	300

CHRONIQUE

EUGEN TANASE, XII ^e Congrès international de linguistique et philologie romane	303
EUGEN TANASE, Pierre Fouché	304
TH. N. TRAPCEA, P. P. Panaitescu	305

•

Livres et revues reçus en échange des <i>Annales de l'Université de Timișoara</i> . Serie Sciences philologiques	307
--	-----

G. COȘBUC, SRIITOR CLASIC

DE

EUGEN TODORAN

Imaginea pe care contemporanii și posteritatea și-au făcut-o despre opera lui George Coșbuc, așa cum ni s-a trimis ea în cursul ascendent al literaturii române, este a unuia din marii noștri scriitori clasici, cinstiți de posteritate cu conștiința că la înălțimea lor se conturează orizontul merit să asigure perspectiva integrării culturii noastre în cultura universală.

„Unii înțeleg clasicizarea literaturii în alt spirit decît acela care rezultă din examinarea în plan strict estetic a fenomenelor literare. Înțeleg clasicismul nu ca un stil, în opoziție de pildă cu romantismul, ci ca un mod de a crea durabil și esențial, la îndemîna claselor. Acest sens nu-i de altfel în totul deosebit de acela stilistic, fiindcă marea literatură este în fond aceea de stil clasic, iar ce este măreț în romantism, baroc, aparține tot ținutei clasice“¹. După o definiție a criticului francez S a i n t e - B e u v e, „Un adevărat clasic este un autor care a îmbogățit spiritul uman, care a adăugat într-adevăr ceva la comorile acestui spirit, care l-a ajutat să facă un pas înainte, a descoperit un adevăr neîndoielnic sau a captat din nou o pasiune eternă în sufletul omenesc în care totul părea cunoscut și cercetat; care și-a rostit gîndul, observațiile și descoperirile într-o formă oarecare dar largă și cuprinzătoare, fină și clibzuită, sănătoasă și frumoasă în sine; un autor care a vorbit lumii întregi într-un stil personal și în același timp al tuturor, într-un stil nou fără neologism, nou și antic, putînd fi lesne contemporan tuturor timpurilor“². Definiția criticului francez, evident, poate fi completată în sensul că a fi contemporan tuturor timpurilor pentru un scriitor înseamnă a fi mereu aceleași și totodată altul, în așa fel ca toate timpurile să găsească în creația lui ceea ce se caută în ea, într-o potrivire a vechiului cu noul, cerință inevitabilă în dialectica istoriei.

Vorbind de G. Coșbuc, trebuie deci din nou să ne punem întrebarea: este el un scriitor clasic? și dacă este, în ce constă clasicismul său? — pentru că este bine știut că aprecierea lui în istoria literaturii noastre n-a fost totdeauna fără rezerve. C. Dobrogeanu Gherea, care a sintetizat observa-

¹ G. Călinescu, *Sensul clasicismului*, în *Revista Fundațiilor*, 1946, nr. 2, p. 248.

² Sainte-Beuve, *Causeries du Lundi*, ap. Al. Philppide, *Ce este un clasic*.

țiile criticilor asupra lui Coșbuc ca „poet al țărănimii“, se gîdea la fondul operei lui, dar și la condițiile sociale care se reflectă în ea, cînd îi recunoștea marele talent poetic și influența lui în literatura noastră : „Coșbuc a trăit la țară : copil mic, el se juca și se trîntea în zăpadă cu copiii pe străzile satului, de aceea peisajul sătesc de iarnă e așa de adevărat. Flăcău, el se juca cu fetele ; dragostea țărănească o cunoștea nu din auzite, de aceea e atît de duioasă, frumoasă și naturală în poeziile lui. Toată viața țărănească, de la bucuriile și veseliea nunții pînă la durerea morții, toate necazurile țărănești le cunoaște Coșbuc nu din cărți, ci trăite de el ; le cunoaște prin legătura de sînge, de aceea întreaga această viață e zugrăvită cu atîta adevăr și cu atîta sinceră simpatie. Și iarăși, natura minunată a cîmpului și a munților Coșbuc o cunoaște nu din peisajele pictorilor ; el n-a venit în sat să respire aer curat, el nu s-a îmbrăcat ciobănește pentru bal mascat ; el a fost cioban cu adevărat, a trăit în cea mai strînsă intimitate cu natura, și de aceea în creațiunea lui ea palpită de viață, e redată cu atîta măiestrie, cu atîta iubire . . . Și acest fapt, că G. Coșbuc e poet țăran, explică și caractere mai intime ale creațiunii lui“³.

Ca „poet al țărănimii“, Coșbuc n-a fost totuși un „cioban adevărat“ nici măcar atît cît Creangă a fost un „țăran adevărat“, chiar dacă prin strămoșii lui se trage din iobagii de pe moșia nemeșului Horvath, fugiți din Ilișiua în Hordou, lîngă Năsăud. Dar el este țăran cel puțin întrucît s-a recunoscut el însuși ca un cîntăreț al bucuriilor și durerilor țăranilor printre care a trăit :

Sînt suflet în sufletul neamului meu
Și-i cînt bucuria și-amarul —

Sînt inimă-n inima neamului meu
Și-i cînt iubirea și ura —

Poeziile lui G. Coșbuc, cu un larg ecou mai întîi în mediul țărănesc, își mențin pînă astăzi o mare popularitate, comparabilă cu a unora din poeziile lui Eminescu, cel puțin cît cititorii lui au simțit în permanență rădăcina istorică a creației lui, într-o înflorire coronară spre cerul luminos al marilor idealuri sociale pe care ea le comunică, răsfrînte în limpezimile apelor din care — cum ar spune L. Blaga — „își bea frumusețea“ curcubeul ivit după liniștirea marilor furtuni. Un curcubeu ce se arcuște peste întregul peisaj al satului românesc, cu oameni osteniți de muncă, stăpîniți de pasiuni puternice și sentimente înălțătoare, învrăjbiți de inegalitățile sociale, dar demni și încrezători în lupta vieții, păstrători de datină și iubitori de moșia strămoșească, smulsă din vatra străveche prin forța nedreptății sociale. Coșbuc este un poet cu adevărat popular prin imaginea satului românesc reflectată în opera lui.

Cine nu cunoaște idilele, specifice mediului țărănesc : *La oglindă*, înfățișare a grației feminine sub impulsul primilor fiori ai dragostei ; *Pe lîngă boi*, ca zbucium al dragostei nemărturisite ; *Numai una*, ca dramă a iubirii

³ C. Dobrogeanu-Gherea, *Poetul țărănimii în Studii Critice*, vol. III, 1897.

ce trece peste prejudecata inegalităților sociale ! Sau altele care, chiar dacă sînt cunoscute, par totdeauna noi prin firescul și statornicul sentiment erotic : *Scara, Nu te-ai priceput, Rea de plată* ș.a. Pentru idilele sale poetul a fost acuzat că prea mult înfrumusețează viața satului, deși intenția lui a fost de a arăta că în mersul firesc al vieții intensitatea sentimentului nu este lipsită de o anumită gingășie și puritate, că un anumit fond robust rămîne permanent în ființa poporului angajat în lupta vieții. El ia formele eroismului cînd viața este privită pe dimensiunea ei istorică.

În momentul cuceririi Daciei de către romani, Decebal, regele erou, își îmbărbătează poporul în memorabilul îndemn care va rămîne viu în toată istoria pe care de atunci încolo vor face-o cei născuți din daci și romani în luptele lor pentru independență :

Din zei de-am fi scoborîtori,
C-o moarte tot sîntem datori !
Totuna e dac-ai murit
Flăcău ori moș îngîrbovit ;
Dar nu-i totuna leu să mori,
Ori cîne-nlăntuit.

Peste veacuri de apărare a pămîntului vechii Dacii, în epoca formării statelor feudale, îndemnul va fi o mărturisire a prezenței poporului român în istorie, în testamentul lui Gelu, făcut cu gîndul la cei ce vor trebui să continue lupta, în *Moartea lui Gelu* :

Și poate, sosi-va o vreme,
Cînd munții vor fierbe, vor geme
Cu hohote mamele-n praguri,
Vor trece bărbații-n șiraguri
Cînd bucium suna-va să cheme
Pe tineri sub steaguri

.....
Și-armat voi ieși eu afară
Și veseli vom trece noi iară
Prin sulii și foc înainte,
Să ție potrivnicii minte
Că-s vii, cînd e vorba de țară,
Și morții-n morminte !

Curajul îl proiectează pe erou în planul fantasticului, în luptele pentru independență, în fața pericolului turcesc, cum Mihai Vodă îi apare căpeteniei oștirilor dușmane, în *Pașa Hassan* :

Sălbatecul vodă e-n zale și-n fier.
Și zalele-i zuruie crunte,
Gigantică poart-o cupolă pe frunte,
Și vorba-i e tunet, răsufletul ger,
Iar barda-i din stînga ajunge la cer,
Și vodă-i un munte.

Epopeea națională este o epopee țărănească pentru o epocă mai apropiată, cînd repetatele răscoale ale țărănimii i-au inspirat poetului un grav

acord eroic în *Moi vrem pământ* ! Poezia înfățișează etapele succesive ale luptei de clasă, nu însă în plan obiectiv, ca succesiune de momente istorice, ci ca reflectare a procesului istoric în conștiința țăranilor, într-o treptată creștere a ei prin sentimentele de durere, ură, indignare, revoltă, a căror vehemență ia formele succesive de interogare, apostrofare, blestem, încheindu-se cu amenințarea :

Să nu dea Dumnezeu cel sfânt
Să vrem noi sînge, nu pământ !
Cînd nu vom mai putea răbda,
Cînd foamea ne va răscula,
Hristoși să fiți, nu veți scăpa
Nici în mormînt !

În Transilvania, asuprirea socială fiind dublată de una națională, poetul exprimă spiritul revoluționar al maselor populare provocate la acțiune de procesul Memorandum-ului, intentat de guvernul maghiar conducătorilor partidului național român, în 1893, în poezia *In oppressores* :

Stați cu mîna-n sîn, flăcăi ?
N-auziți plîngînd prin văi
Și se umflă vadul :
Dumnezeu mi-e-ntr-ajutor !
Dacă și el e de-ai lor,
Nu-l mai vrem ocrotitor :
Ne-nfrățim cu iadul.

În viziunea țărănească a lui Coșbuc fantezia poetică mărește evenimentul real pînă la proporții fantastice, întocmai cum în creația folclorică, evenimentele, cu cît sînt mai semnificative în viața poporului, sînt trecute din istorie în legendă. După părerea lui, exprimată în considerații teoretice despre folclor, și justificată de studiile specialiștilor, geneza miturilor și a simbolurilor este una și aceeași, producțiile folclorice cu stăvechi fond fiind dovada fanteziei poetice a poporului, de aceea și intenționase el să scrie epopeea poporului român printr-o reluare a motivelor folclorice, cu explicația că motivul folcloric duce cu el crîmpeie de fapte istorice, precum un rîu duce cu el pămînt de prin toate locurile pe unde a trecut⁴. Din tot planul au rămas fragmente, versificări de povești și legende populare, ca *Fata craiului din cetini*, *Crăiasa zînelor*, *Tulnic și Lioara*, *Brîul Cosînzenei*, *Cicoarea* ș.a., care evocă vîrsta mitologică a sufletului românesc. În două din baladele sale, *Nunta Zamfirii* și *Moartea lui Fulger*, el a dat motivului folcloric rezonanța sufletească pe care marea artă o cere, viziunea folclorică menținîndu-se pentru înfățișarea unor aspecte din viața poporului nostru, cele cu un mai mare conținut afectiv : nunta și moartea. Sînt poeziile care i-au asigurat celebritatea lui Coșbuc, ca două din coloanele de susținere ale proiectatei epopei naționale. Bucuria este un sentiment care se cere exteriorizat, el presupune deci acțiune, de o amploare pe măsura intensității lui, de aceea în *Nunta Zamfirii* fantezia poetică face din nunta țărănească, cu

⁴ G. Coșbuc, *Elementele literaturii populare*.

toate ritualurile ei păstrate prin datină, o nuntă ca în povești, în ultimă analiză comunicînd și o lecție de natură istorică, explicabilă prin realitatea reflectată în ea : încrederea în viață este sentimentul dominant al unei clase sociale oprimată de condițiile organizării sociale. În schimb, durerea fiind un sentiment ce se cere interiorizat, în *Moartea lui Fulger* este dominant lirismul, ca formă de meditație asupra vieții omului văzută prin cel mai grav din momentele ei, moartea. Indignarea mamei îndurerată și încercarea de consolare a bătrînului sfetnic corespund unor momente psihologice diferite, indicate de distanța de la care omul privește moartea : o dată apropiat, prin participarea la evenimentul ireparabil al pierderii celei mai iubite ființe, altă dată într-o privire mai largă, prin înțelegerea morții ca un fapt firesc al vieții, care substituie durerii încrederea în viață. Aceasta pentru că oricît de neînțeleasă ar rămîne legea vieții și a morții, în anumite momente dominate de sentimente neobișnuite, cei ce au văzut și moartea altor viteji, împăcîndu-și durerea cu gîndul luptei pentru viață, așa îl văd și pe Fulger, netemător de nesfîrșitul unei vieți de dincolo :

Și-ntr-un coșciug de-argint te-au pus
Deplin armat, ca-n ceruri sus
Să fii întreg ce-ai fost mereu,
Să tremure sub pasu-ți greu
Albastrul cer, la Dumnezeu
Cînd vei fi dus

Sensul optimist al resemnării finale, cu toată aparența agnosticismului ei, se dezvăluie cu atît mai mult cu cît ea răspunde ca un ecou durerii unui popor întreg la moartea vitejilor lui. Căci Fulger n-a murit din întîmplare, ca lașii și mișei, ci ca un erou, pe cîmpul de luptă. Deci resemnarea finală este atitudinea față de moarte a celor ce nu s-au speriat de ea în lupta vieții, astfel că gîndul luptei se desprinde din glasul sfînt și înălțător ce s-a înfiripat din bubuitul bulgărilor de pămînt căzuți pe scîndura sicriului, ca și din limba tînguitoare a clopotului.

Prin răsunetul adînc al poeziilor cuprinse în proiectata epopee națională a lui G. Coșbuc, poetul poate fi considerat un clasic al literaturii noastre, cel puțin întrucît caracterul popular al unei opere literare este o componentă obligatorie a noțiunii de scriitor clasic, poetul captînd din nou o pasiune eternă în sufletul omenesc, în care totul pare cunoscut și cercetat, într-un stil personal și în același timp al tuturor. Atît numai că nu este suficientă această apreciere, dacă ținem seama că și popularitatea unui scriitor este relativă în timp. Aprecierea contemporanilor nu se face totdeauna în sensul recunoașterii adevăratei lui valori, cum se știe bunăoară din întîrzierea cu care s-a impus opera lui Shakespeare în literatura engleză, iar alteori tocmai popularitatea prea mare a scriitorului putînd prejudicia aprecierii operei lui prin adevărata lui valoare, mai greu accesibilă, prin care el și-ar merita adevărata popularitate.

Este tocmai cazul lui Coșbuc în literatura română, adeseori depreciat de unii, în opoziție cu recunoașterea lui publică, acuzat că în comparație cu Eminescu sau Macedonski, din același secol, n-ar atinge nivelul mării poe-

zii, fără să mai vorbim de comparația cu alți scriitori ai secolului nostru, considerați ca adevărații noștri clasici, dacă este să ne gândim în aprecierea acestora la un alt aspect al clasicității, universalitatea. Pe alte căi deci trebuie să stabilim esența poeziei lui Coșbuc, mergînd mai în adînc, pentru a-i surprinde clasicitatea în formația și în cultura lui, prin integrarea operei lui într-un curs al dezvoltării istorice în care noțiunea de clasic își întregește sensurile, denumind nu numai ce este durabil și esențial în artă, ci și un anumit stil de creație artistică.

În literatura universală scriitorii clasici au fost numiți mai întîi cei ce se predau în școli, în clase, ca fiind valoroși prin opera lor, model pentru cei ce-i studiau, cum bunăoară a fost Aristotel în școlile evului mediu. Firește s-a ajuns astfel, o dată cu epoca modernă, să fie considerați clasici scriitorii antichității greco-latine, transmiși prin anumite caracteristici ale spiritului lor, așa cum opera lor ni le comunică, dacă ținem seama mai ales de o anumită perioadă a istoriei antichității, respectiv a istoriei grecești, pe care ei o reprezentau în primul rînd. După un zadarnic refuz al acestui spirit în lungul ev mediu, Renașterea a însemnat o renaștere a artei în spiritul antichității, ducînd la identificarea ideii de clasic cu aceea de antic. Identificarea are o prea mare istorie pentru a mai putea fi contestată azi, deși rămîne întemeiată observația că după cercetările lui Lessing și Winkelmann, exemplificate de neumanismul lui Goethe și Schiller, s-a creat și răspîndit „o imagine a sufletului elin despre care măcar atît trebuie spus că generalizează într-un chip neîngăduit, împrăștiind asupra întregii istorii a civilizației grecești caracteristicile unui singur moment din dezvoltarea acesteia”⁵. Lăsînd însă la o parte legitimitatea istorică, lumea modernă a acceptat în conținutul noțiunii de clasic notele considerate încă din Renaștere ca aparținînd celor mai valoroase lucrări ale antichității, cum sînt cele identificate de criticul Sainte-Beuve: „echilibru, regularitate, înțelepciune, moderație și rațiune”, deci ceea ce poate denumi aspecte ale operei clasice vechi și moderni, creatori de valori spirituale ce tind spre universalitate; sau cum precizează aceste aspecte un critic mai apropiat de zilele noastre, Zeller- Mondolfo: „libertate și limpezime de spirit, armonioasă îmbinare de conținut și de formă, de element sensibil și intelectual, de materie și de duh, plastică seninătate și sentiment al măsurii, viguros și neîntinat obiectivism”⁶.

În literatura română, preocupări umanistice în spiritul Renașterii au existat din epoca veche prin cronicarii moldoveni ce studiau la școlile poloneze. Școala ardeleană a încercat să repună poporul român în albia istoriei și culturii latine, revendicînd un clasicism autentic prin revenirea la o tradiție a cărei reînviere cu cîteva secole înainte în țările apusene provocase Renașterea. Literatura română modernă nu s-a putut dezvolta în spiritul clasicismului, „romanitatea” neconstituind pentru ea o „tradiție”, deși anumiți scriitori din epoca modernă au avut o oarecare înclinație tempera-

⁵ D. M. Pippidi, *În jurul clasicismului*, în *Studii literare*, II, 1943, p. 157.

⁶ Apud, D. M. Pippidi, *ibid.*

mentală spre umanismul greco-latin sau spre neumanismul german, cum au fost Gr. Alexandrescu, Al. Odobescu, T. Maiorescu. Deci nu se poate vorbi de un clasicism românesc, așa cum francezii au avut un clasicism în sec. al XVII-lea. Cu tot entuziasmul începutului epocii moderne, clasicismul culturii românești nu s-a putut constitui în spiritul Școlii ardelenene pentru că tocmai latinismul exagerat a fost cauza rezervei față de ceea ce incontestabil a constituit meritul latinistilor, recunoscut la timpul lui de M. Kogălniceanu : deșteptarea duhului național, impulsul patriotic ce de atunci s-a pornit în tustrele provincii ale vechii Dacii. Și mai e nevoie să adăugăm că unii dintre marii noștri scriitori au preferat clasicismului latin o renaștere a fondului dacic, mai pămîntean și mai vechi ? În acest fel adevăratul nostru clasicism, în întîrziere cu cîteva secole față de clasicismul european, coincide cu un curent literar care, sub anumite aspecte, a însemnat o negare a clasicismului, curentul romantismului, ceea ce a făcut ca marii noștri clasici să fie în primul rînd romantici. Astfel, oricît de îndrăzneată ar părea afirmația, am putea spune că romantismul a fost adevăratul clasicism al literaturii noastre. Spre deosebire de alte literaturi europene, cu o istorie mai lungă, împărtășibilă în vîrste mai distincte, în literatura noastră n-a existat o „ceartă” între clasicism și romantism. Romantismul românesc a asimilat în formele lui ideologice, culminante în literatura revoluției burghezo-democratice, ceea ce apăruse mai întîi ca ideal clasic, în ideologia Școlii ardelenene, ca descoperire a unei mari și vechi culturi, precum Renașterea descoperise clasicismul greco-roman cu cîteva secole în urmă în alte literaturi europene, în spiritul căruia s-a constituit tradiția națională a literaturii ce va culmina în opera marilor noștri clasici. Dar nu e mai puțin adevărat că printr-o anumită cunoaștere a clasicilor greco-latini, o dată cu lărgirea noțiunii de valoare artistică în sensul universalității, căreia arta antichității îi putea servi drept cel mai bun model, chiar la scriitorii cu puternice înclinații romantice se observă și o tendință clasicizantă, prin înlocuirea subiectivismului, care duce spre lirism dominant, meditație filozofică și pesimism, cu obiectivismul, care duce spre viziunea epică, seninătate și măsură, optimism.

Prin toți acești factori se poate constata deci în literatura română ceea ce se constată și în alte literaturi europene, că nu există în realitate un fenomen artistic pur, clasic ori romantic. G. Călinescu, într-un studiu despre literatura spaniolă, a țesut o întreagă broderie de caracteristici, care se completează și uneori chiar se neagă unele pe celelalte, în tipologia fundamentală : clasicism, romantism, baroc. Din trăsăturile clasicismului reținem : idealul omului sănătos trupest și sufletește, complexitatea elementară purificată prin logică, obiectivitate în sentimentele proprii, bun simț în adaptare fără problematizare la existență, promovarea înțelepciunii în viață — cu un cuvînt, clasicul este exemplar, în comparație cu romanticul chinuit de pasiuni și de probleme⁷. Aplicînd o astfel de tipologie și la specificul

⁷ G. Călinescu, *Impresii asupra literaturii spaniole*.

creației artistice, îl putem cita pe A. Gide : „Lupta dintre clasicism și romantism se desfășoară înăuntrul fiecărui spirit. Și tocmai din această luptă se zămislește opera. Opera de artă clasică rotește triumful ordinii și al măsurii asupra romantismului interior. Ea e cu atât mai frumoasă, cu cât materia domolită era înainte mai răzvrătită. Când materia e supusă de la început, opera e rece și fără interes. Adevăratul clasicism nu suprimă și nu restrânge, nu-i conservator, ci creator ; respinge arhaismul și nu-și îngăduie să creadă că totul a fost spus”⁸.

Dintre toți marii noștri scriitori clasici, G. Coșbuc are înclinațiile clasicizante cele mai puternice, atât prin formația lui de bun cunocător al culturii greco-latine încă din școală, cât și printr-o anumită structură sufletească. Multe din așa-zisele deficiențe poetice, ca lirismul obiectiv sau înclinația spre anecdotic, cât și lipsa de problematizare în adaptarea la existență, pentru care a și fost considerat de unii ca poet minor în comparație cu romanticii epocii sau cu descendenții lor, se datoresc desigur și viziunii clasicizante a operei sale, pentru că între timp s-a schimbat însuși conținutul noțiunii de clasic, uitându-se unele din fundamentalele caracteristici ale clasicismului antic, nepotrivite cu spiritul artei moderne. Și oricât de paradoxală ar părea observația într-o privire comparativă a valorilor ce năzuiesc spre categoria clasicității, G. Coșbuc a fost un „clasic” și prin lipsa lui de „originalitate” în anumite poezii adaptate după opera unor scriitori străini, pentru care la vremea lui a fost acuzat de plagiat. Vorbind de sensul clasicismului, G. Călinescu spunea că spiritul nostru critic pune prea mare accent pe inedit și urmărește contaminațiile în excesivă vigilență, dar în schimb clasicii găseau plăcere în formulare și nu făceau nici o sforțare de a descoperi noi poziții lirice. Ei porneau de la o temă, „ca muzicanții”, și parafrazau : „caracteristica poeziei clasice este, în termenii cei mai largi, parafrizarea, recurgera la lirismul obiectiv, ceea ce nu exclude bineînțeles inefabilul personal. La noi această elementaritate se confundă în chip greșit cu intelectualismul și cu banalitatea. Noi cerem „mesagii” noi”⁹.

Observația aceasta a lui G. Călinescu constată o realitate pe care o observase și Schiller în studiul lui despre poezia naivă și sentimentală : poezia naivă, deci în primul rînd poezia clasică a antichității sau de inspirație antică, nu poate evita primejdia de a fi dominată de platitudine, după cum poezia sentimentală, deci în primul rînd poezia romantică a epocii moderne, duce inevitabil la o anumită exaltare. Este exact ceea ce, pe lângă lipsa de originalitate în unele cazuri, i s-a reproșat lui G. Coșbuc, ca urmare a unei prea mari obiectivizări a sentimentelor, cu toate că la vremea lui, când modernismul încă nu era atât de pronunțat în poezie, neajunsul nu era considerat prea grav, ci dimpotrivă, apare ca o calitate, în măsura în care poetul prin obiectivitatea sa exprimă sentimentele unui întreg popor, într-o inspirație poetică „sinceră și naivă”¹⁰.

⁸ Ap. D. M. Pippidi, *ibid.*

⁹ G. Călinescu, *Sensul clasicismului*, *loc. cit.*, p. 250.

¹⁰ D. Evolceanu, *Baladele și ideile d-lui G. Coșbuc*, în *Convorbiri literare*, 1894, nr. 10—11.

O reabilitare mai recentă a lui Coșbuc în acest sens a încercat criticul literar D. Micu, care caută originalitatea lui în faptul că a dezvoltat o latură nouă a vieții poporului, a sufletului său. Lirismul poetului este obiectiv în sensul că, oferindu-ne viața satului românesc, așează în fața cititorului, devenit fără de veste spectator, un imens ecran, pe a cărui pînă se proiectează icoane depozitate în suflet, fermecătoare și prin ele însele, dar mai cu seamă prin ceea ce evocă, prin starea de înălțare pe care o determină. Decorul nu e cultivat doar pentru pitorescul său, esențialul îl constituie prezența umană, omul imprimînd peisajului amprenta existenței și aspirațiilor sale¹¹. Putem adăuga că toate acestea sînt trăsături clasice ale structurii poetului. Iar dacă ne gîndim și la formația lui literară, potrivită pentru dimensiunea istorică a vieții satului reflectată în opera lui, înclinația spre obiectivitate, spre epic, nu este străină de marile opere ale clasicismului antic, de poemele lui Homer, a cărui *Odisee* a și tradus-o, sau de *Eneida* lui Vergiliu, adevărată desfătare încă din anii școlarității. Și iarăși nu putem uita că specia baladei, pe care el a cultivat-o cu atita insistență, ajunsese la o mare dezvoltare, în plină epocă romantică, prin scriitorii reprezentativi ai clasicismului german, Goethe, Schiller, Uhland, cu predilecție pentru legende populare și mitologice, chiar dacă acești scriitori ajunseseră la clasicism prin marele lor patos romantic pentru dimensiunile largi ale existenței, în care istoria se confundă cu mitologia. Și nici planul de epopee națională, care trebuia să cuprindă istoria poporului nu numai în vastitatea vieții satului, ci și în adîncimea sufletului oamenilor lui, nu este fără legătură cu epopeile antice. Dacă poetul a renunțat la el, nu a fost din lipsă de timp, cum căuta să se justifice în fața celor ce așteptau realizarea lui¹², ci pentru că își dădea seama că spiritul antichității, care crease marile epopei, nu se mai potrivește cu epoca modernă, cum spune el într-un studiu inedit. Plecînd de la *Poetica* lui Aristotel în definirea epopeii și luînd în considerare poemele homerice, poetul precizează: „Fiindcă zeii lui Omer sînt purtători de acțiune, ei au intrat și în epopeea eroică mai nouă. Dar fiindcă zeii nu mai sînt azi înțeleși, epopeea devine tot mai șubredă și aproape cu neputință. Voltaire a încercat să înlocuiască zeii cu abstracțiuni personificate, dar n-a reușit. Epopeea eroică neputîndu-se astăzi ține pe picioare, face loc epopeilor sociale — și mai ales romanului”¹³. În același fel motiva poetul abandonarea epopeii bazată pe material folcloric, în alt studiu: „Azi popoarele nu mai produc poezie epică fiindcă a secat izvorul, puțința de a crea mituri — iar dacă mai produc, toate aceste produceri nu sînt decît haine făcute din petice, din fragmente mitice. Numai popoarele primitive sau la începutul vieții lor pot fi creatoare de epopee, precum numai copiii pot crede în basme și în mit”¹⁴.

¹¹ G. Coșbuc, *Versuri*.

¹² G. Coșbuc, *Fire de tort*, Postfață, 1893.

¹³ *Despre epopee*, ap. Elena Stan, *Din manuscrisele lui G. Coșbuc*, în *Tribuna*, 19. I. 1961.

¹⁴ *Elementele literaturii populare*, id. *ibid.*

Criticul Dobrogeanu-Gherea își exprima regretul că poetul s-a lăsat de ideea sa din tinerețe, de a da extensiune de epopee vieții țărănești, cunoscută prin experiența lui de viață cât și din creația folclorică, pentru că în poemele până atunci publicate Coșbuc „a arătat un talent foarte mare de rapsod român, și afară de aceasta, ceea ce nu face Coșbuc în această privință, va rămâne nefăcut pentru totdeauna“, deoarece în ținuturile născudene poetul a trăit în condiții producătoare de rapsozi, condiții ce nu se vor mai repeta¹⁵. Și adaugă criticul: „S-ar părea că poetul, simțind că nu va mai putea scrie epopeea poporului român, a voit să concentreze toată viața țărănească într-un singur cânt și atunci a creat minunata sa rapsodie: *Doina*“¹⁶, care „nu e numai o creație de mare valoare, dar e cea mai națională dintre creațiunile poetice române“¹⁷. Ceea ce de fapt criticul semnalează în această schimbare este schimbarea epicului cu liricul, a obiectivității cu subiectivitatea. În ultimă analiză ea poate fi înțeleasă ca o schimbare a viziunii clasice cu viziunea romantică. Distincția rămâne fundamentală pentru aprecierea operei lui Coșbuc, de aceea reluăm argumentarea de la punctul ei de plecare.

Pentru a explica aspectele mai intime ale creației lui Coșbuc, criticul marxist arată, ca și în alte articole, că viața modernă, civilizația capitalistă, are tendința să producă o stare sufletească de izolare a omului în propriul eu, un „reflexivism“ potrivit cu poezia lirică, în vreme ce mediul țărănesc produce o stare contrară, de „obiectivizare“ psihică, potrivită cu poezia descriptivă și narativă. Poezia lui Coșbuc e dominată de tendința din urmă, datorită mediului în care el a trăit, manifestată în două din caracterele ei importante, primul: impersonalismul exprimării sentimentelor, chiar și a celui mai personal, care este iubirea, avînd ca urmare predominarea imaginilor concrete, auditive și mai ales vizuale; și al doilea: deplina armonie între imagine și ceea ce ea trebuie să exprime¹⁸.

Gherea semnalează aici o problemă de mare importanță, nu numai pentru înțelegerea operei lui Coșbuc, dar și pentru aprecierea valorii ei în comparație cu creațiile altor poeți. În ce privește primul aspect, el poate fi verificat cu ușurință în analiza imaginilor poetului, fie că e vorba de pasteluri, fie de idile sau balade. Marea circulație a poeziei lui se datorește în primul rînd faptului că ea exprimă concret sentimentele, deci într-o formă cât mai apropiată de simțul comun, și tocmai de aceea amenințată uneori de platitudine. În ce privește al doilea aspect, el explică tehnica exprimării în raport cu viziunea, din care deducem măsura valorii poetice, discutată și ea uneori, mai ales în comparație cu poezia lui Eminescu. Criticul spune că mediul social civilizat, modern, mărește enorm orizontul intelectual și sentimental, iar dezechilibrarea sufletească, neliniștea și nesiguranța, determinate de același mediu, face ca exprimarea cugetărilor și a sentimentelor

¹⁵ C. Dobrogeanu-Gherea, *op. cit.*

¹⁷ *Id. ibid.*

¹⁸ *Id. ibid.*

¹⁶ *Id. ibid.*

prin artă să fie vagă, nehotărâtă. De aici urmează o disproporție, o disarmonie între imaginea reală și ceea ce ea trebuie să însemneze în creația artistului, astfel că imaginea se preface într-un simbol. De exemplu, pentru Eminescu. Luceafărul nu este numai o stea foarte frumoasă, ci ea reprezintă trezirea amorului încă platonice în sufletul unei tinere fete. Și într-atît este de specifică această tendință a poeziei moderne, încît chiar și imaginile cele mai reale, cărora poetul n-a intenționat să le dea un sens simbolic, ca de exemplu capul fetei plecat pe pieptul iubitului, dobîndesc în poezie un astfel de sens datorită viziunii poetice a întregii creații. În creația poetului țaran, spune criticul, nu există o astfel de simbolizare, imaginea lui fiind materială, nu spirituală, identică cu ceea ce ea trebuie să arate, frumoasă prin ea însăși și nu prin orizonturile largi pe care le deschide. Cu un cuvînt, vorbind de cei doi poeți, imaginea lui Eminescu este de o sublimitate romantică, a lui Coșbuc de o frumusețe plastică, adevărată clasică. Coșbuc este un poet clasic, eminescienii sînt romantici. Și încheierea studiului duce la această apreciere: „Coșbuc nu va ajunge pe Eminescu în exprimarea ideilor înalte și abstracte, dar în exprimarea lor poate să introducă mai multă viață concretă și reală. Într-un cuvînt, Coșbuc nu va ajunge pe Eminescu acolo unde e propriul teren al liricii moderne și al lui Eminescu — în crearea romantică — dar în această creațiune el poate să introducă elemente clasice, pentru că una și alta nu se exclud în mod absolut”¹⁹.

Concluzia aceasta o raportăm la o problemă fundamentală în arta poetică, exemplificată de critic cu creația poetilor români. Ea face distincția între poezia concepută de clasic ca „descrierea însuflețită a obiectelor exterioare” și poezia concepută de romantici ca o „pictură a mișcărilor sufletului” — cum arată Mme de Staël în *De la littérature*; cu alte cuvinte distincția între poezia de inspirație antică, în linii mari caracterizează prin simplitate, puritate, claritate, dar al mișcării, o anumită prospețime a imaginației — și între poezia proprie spiritului modern, caracterizată prin reverie, gust pentru meditația vagă, filozofie, exaltare, întoarcere spre sine — cum tot Mme de Staël arată în *De l'Allemagne*, pentru a exemplifica deosebirea dintre poezia Sudului — clasică și poezia Nordului — romantică²⁰. În altă formă și cu altă argumentare, distincția o făcuse Fr. Schiller în studiul *Despre poezia naivă și sentimentală*. În spiritul caracterizărilor lui Winckelmann, Schiller susținea că poezia clasică exprimă seninătate și naivitate, ca urmare a faptului că în epoca antică omul trăia în deplină armonie cu el însuși și cu natura. Civilizația modernă ruinînd această unitate, omul modern o caută printr-o aspirație dureroasă, de unde și sentimentalitatea excesivă și meditația filozofică a poeziei moderne²¹. După Schiller există deci două tipuri de poezie, explicate ca expresii ale unor structuri psihologice, în concordanță cu caracteristici de ordin istoric și cultural: Poetul

¹⁹ *Id. ibid.*

²⁰ Cf. Ph. van Tieghem, *Les Grandes doctrines littéraires en France*, Paris, 1965, p. 160—162.

²¹ Fr. Schiller, *Über naive und sentimentalische Dichtung*.

naiv, care în judecățile lui asupra lucrurilor se menține la „natura simplă“, este cel ce vede lumea din mijlocul ei, mirându-se de imensitatea și armonia ei ; și poetul *sentimental*, care vede lucrurile prin propriile sale sentimente, în prelungirea acestora, meditănd asupra pierderii unității dintre om și lume. Deci poezia naivă este poezia clasică iar poezia sentimentală este poezia romantică, deși coincidența dintre tipul psihologic și cel istoric cultural nu este totală, putându-se recunoaște tipul naivului printre poeții moderni — ca de exemplu Goethe — după cum printre poeții antici recunoaștem și poeți sentimentali, ca de exemplu Ovidiu. În această tipologie, aplicată la poeții români, G. Coșbuc, de formație clasicistă, este un poet naiv, după cum Eminescu, prin romantismul său, este un poet sentimental.

Dobrogeanu Gherea avea dreptate să recunoască și să sintetizeze prin „clasicismul“ lui Coșbuc caracterele esențiale ale creației lui, care sînt și caracterele clasicismului : sănătatea, hotărîrea, seninătatea, liniștea și echilibrul sufletească, iar ca tehnică literară : obiectivismul artistic, zugrăvirea prin imagini concrete, materiale, plastice, identice cu ceea ce ele trebuie să exprime. Iar pe de altă parte, caracteristicile poeziei eminescienilor, dezechilibrul sufletească, nesiguranța, vagul și ca tehnică literară spiritualizarea imaginilor, simbolizarea, ce alta sînt decît semnele tipice ale romantismului ? Este totuși surprinzător cum autorul studiului despre „Poetul țărănimii“ n-a observat în ce măsură atitudinile considerate de el caracteristice clasicismului sînt de fapt ale țărănimii, al cărei poet a fost Coșbuc, și cum el datorită mediului în care s-a format, s-a apropiat de clasici mai întîi ca poet țaran, traducînd poezia cîmpenească a *Georgicelor* și *Bucolicelor* lui Virgiliu. Anticii n-au avut propriu-zis un „sentiment al naturii“, care este de esență preromantică și romantică, rezultat al unei „întoarceri“ a omului spre natură, dar pentru ei natura, așa cum o înfățișează și în poezie, era însăși condiția firească a vieții, integrîndu-se în ea cu sentimentul de mirare, specific poetului naiv, poetului țaran am putea spune, care în reprezentările lui primitive, în explicațiile miturilor sale, își închipuia lumea ca o manifestare a puterilor zeilor, independent de propriile lui sentimente. Natura este pentru el ceea ce fusese pentru omul primitiv Marea zeiță a pămîntului și a fertilității, în centrul ei fiind puterea soarelui și a luminii, izvoare ale vieții. Este ceea ce va spune el în poezia *Vara*, reprezentativă pentru întreaga lui creație de poet naiv :

Cît de frumoasă te-ai gătit,
 Naturo, tu ! Ca o virgină
 Cu umblet drag, cu chip iubit !
 Aș vrea să plîng de fericit
 Că simt suflarea ta divină,
 Că pot să văd ce-ai plăsmuit !
 Mi-e inima de lacrimi plină,
 Că-n ea s-au îngropat mereu
 Ai mei, și-o să mă-ngrop și eu !
 O mare e, dar mare lină —
 Natură, în mormîntul meu,
 E totul cald, că e lumină !

În *Vara* priveliștea naturii se deschide, sub căldura înăbușitoare a soarelui, pe dimensiuni uriașe, dominată de Ceahlăul cu creștetul suit în cer — priveliște copleșitoare pentru omul care-și caută rosturile muncind pământul, contopit cu firea. Deci nu e o priveliște privită din cerdacul casei, ca în pastelul lui Alecsandri, ci o adevărată contemplare a firii din mijlocul ei, mirarea luînd forma sublimului în contopirea omului cu veșnicia naturii. Ca într-o veche cosmogonie folclorică, în *Faptul zilei*, viața se naște în ochii poetului, din întunerecul ce stăpînește lumea, ca în timpurile genezei, reprezentat prin vechile imagini ale tenebrelor :

Pe sus, pe pustiile zgheaburi,
Prin rîpele munților suri,
Zac zmeii cu trupul de aburi,
Și ceața prin noapte-nchegată
Stă-n hainele morții-mbrăcată
Pe-albastre păduri.

Soarele, ca forță a vieții în vechile mitologii, învinge întunerecul, precum într-un basm binele învinge răul, spre bucuria și fericirea oamenilor care se pregătesc de muncă, sub stăpînirea luminii ce se revarsă peste lume :

Sînt toate-ale tale, tu Soare !
Făptură tu dînd dimineții,
Ești singur ființa vieții
Și-al lumii altar.

Natura este una singură, veșnic aceeași, de aceea priveliștii din *Faptul zilei*, îi corespunde la cealaltă limită a schimbării *Noapte de vară*, în care treptată înserare, cu întoarcerea oamenilor de la cîmp și liniștea ce se lasă peste sat, aduce împăcarea nu numai cu rînduilele firii, ci și cu viața umană supusă legilor ei, sub aparenta ei oprire în întunerecul nopții continuîndu-se dorurile oamenilor, ale vieții lor firești :

Numai dorul mai colindă,
Dorul tînăr și pribeag,
Tainic se-ntîlnește-n prag,
Dor cu dor să se cuprindă,
Drag cu drag.

În contemplarea naivă a naturii, nu întîmplător unele din pastelurile lui Coșbuc sînt descrise prin sentimentele copiilor, ca în *Iarna pe uliță*, în care bucuria vieții apare în contrast cu anotîmpul friguros, schimbat astfel într-un cadru primitiv, care nu-l înspăimîntă pe omul supus rînduilelor naturii, el așteptînd schimbarea iernii cu vara așa cum așteaptă și schimbarea nopții cu ziua. Din această integrare firească a omului în natură provine optimismul pastelurilor lui Coșbuc, construite toate într-o viziune dinamică, implicînd umanizarea firii în sentimentele și pasiunile lui, în tot ceea ce poetul reține din viața satului : frumusețea veșnică a naturii, activitatea umană în mediul social, forța de luptă în istoria țăranilor.

Și nu sînt oare toate acestea componentele idealului clasic al omului, al omului din timpurile străvechi, care, așa cum arta și filozofia greacă ne

arată, în contemplarea universului ca întreg înțelegea prin *cosmos* frumusețea lumii, frumusețea ce rezulta din armonia între lucruri, din unitatea în varietate? Și nu sînt oare toate acestea și componentele neumanismului modern, care prin poeți ca Goethe, Schiller și Hölderlin ne-a făcut să înțelegem din nou armonia cosmosului și reflexul ei în idealurile umane? ²².

G. Coșbuc, clasic mai întîi al literaturii române, pe o treaptă corespunzătoare integrării acesteia în literatura universală a secolului trecut, este deci de o structură clasică prin viziunea poetică, în aceasta constînd originalitatea operei sale față de ceilalți poeți ai epocii. În ce măsură structura clasică era dominantă și ca modalitate de creație în arta lui Coșbuc, a arătat tot criticul Dobrogeanu Gherea. Principala tehnică a creației poetului este personificarea, înțeleasă de critic în sensul de metaforă prin analogie. Ceea ce trebuie să adăugăm este, și de data aceasta, că metafora astfel înțeleasă nu are o bază clasică, în primul rînd, ci una folclorică. Dacă pentru antici, cum se vede din *Retorica* (III, 10, 7) lui Aristotel, adevărata metaforă era cea prin analogie, construită prin însușirea sau personificarea lucrurilor, faptul se explică prin sprijinirea teoriei poetice în primul rînd pe marile poeme homerice, dar și prin faptul că aceste poeme cuprind metafore mai apropiate de formele lor originale, mai legate de străvechile reprezentări mitologice ale fenomenelor naturii, de personificările acestora în ființele zeilor. În timpurile mai apropiate, romanticii la această legătură dintre mit și poezie se gîndeau cînd vorbeau de necesitatea creerii unei mitologii ca bază a poeziei naționale, înțelegînd și ei, în mare măsură tributari teoriilor lui Vico despre valoarea mitologică a poeziei, că adevărata metaforă este personificarea, păstrată în creația populară ca urmă a unei străvechi concepții despre lume. Era deci firesc ca și Coșbuc să fi împrumutat primele elemente ale creației sale poetice în primul rînd din creația folclorică a poporului român, și nu direct din clasicismul antic, spre care aceasta l-a putut îndruma, mai ales că în această privință avem și mărturiile precise ale poetului, și că prin toată opera sa el s-a considerat „poetul țărănimii”, cum a fost numit.

Cu atît mai mult G. Coșbuc, ca „poet al țărănimii”, poate fi considerat un poet clasic, cu cît, după o observație a lui G. Călinescu, „Există un clasicism al popoarelor, folcloric, constînd dintr-o desființare totală a invenției personale. Toate adevărurile sînt din cele primite, controlate de generații, și expresia lor e obiectivă” ²³.

Acest stil „clasic” de esență folclorică, explicabil prin creația și transmiterea orală a producțiilor populare, face ca în locul individului creator să apară colectivitatea, „autorul anonim”, cu întreaga lui înțelepciune de viață, așa cum istoria a fixat-o în reflecțiile lui moralizatoare, sub formă de povești, legende, proverbe, zicători. Cel dintîi dintre clasici, în acest sens, a fost în literatura română I. Budai-Deleanu, în a cărui operă inspirația folclorică se întîlnește cu cea clasică greco-romană, în epopeea eroi-comică

²² T. Vianu.

²³ G. Călinescu, *Sensul clasicismului*, loc. cit.

a *Țiganiadei*. După Anton Pann și Ion Creangă, G. Coșbuc este scriitorul cu interes pentru „vorbele”, — adică proverbele și zicalele poporului — în concluzii etice care se pot desprinde din întreaga lui operă, pe lângă explicarea lor în diferitele studii de folclor, în concordanță cu propria sa concepție de viață, ca poet format în mediul țărănesc.

Se pune atunci întrebarea, care este locul lui Coșbuc între clasicism și romantism, în ce privește modalitatea exprimării poetice? Nu s-ar putea spune că n-ar exista o simbolizare în creația poetului țăran, cel puțin întrucât, fără a mai discuta influențele poeziei romantice, se poate vorbi de un simbolism poetic și în creația folclorică, sau mai bine-zis, în primul rînd în creația folclorică, pe care romanticii au folosit-o în poezia lor. De la țărani printre care a trăit a învățat poetul mai întii să-și reprezinte realitatea în imaginea poetică prin corespondențele firești ale sentimentelor cu diferitele aspecte concrete ale acesteia, ca de exemplu în personificarea vîntului prin flăcăul cu blonde plete ce se joacă cu fetele în luncă, sau în personificarea serii prin fata frumoasă ce se desparte de mirele ei, soarele ce apune, în poezia *Vîntul*. Discutînd această poezie²⁴, Gherea spune că poetul e un clasic pînă și în personificările naturii, deși s-ar părea că e vorba de un procedeu romantic. De fapt nu e vorba aici de două imagini materiale concrete ce rămîn separate una de alta — o fată frumoasă și un rîu frumos de munte — pentru zugrăvirea naturii exterioare, căci dacă vîntul desface sînul fetelor, provocînd gelozia tînărului cuprins de dragoste, elementul naturii devine un simbol cu semnificația pe care poetul intenționa să i-o dea, simbolul iubirii puternice, vijelioase, de nestăpînit. Cu alte cuvinte, personificarea vîntului se preface în simbol pentru exprimarea unui anumit sentiment, după cum în aceeași poezie, personificarea naturii în înserare prin fata care plînge după mirele soare, în baza analogiei, cuprinde în unul din aspectele naturii o stare sufletească potrivită cu a poetului, exprimînd simbolic tristețea lui.

Este această transformare a personificării în simbol o trăsătură romantică a creației lui Coșbuc? Simbolismul nu este o invenție romantică, el fiind propriu fazei străvechi în dezvoltarea spiritului omenesc, numită de Vico „faza poetică”, pe care romanticii au încercat numai să o actualizeze în epoca modernă. Se poate deci susține că lui Coșbuc creația folclorică îi oferea un orizont intelectual și sentimental destul de larg, fără a produce în propria lui creație poetică o disarmonie între imaginea reală și ceea ce ea trebuie să exprime, disarmonie vizibilă în neliniștea și dezechilibrul sufleteș al romanticilor. Și tocmai prin această potrivire a ideilor și sentimentelor cu modalitatea exprimării poetice, recunoscută ca o caracteristică a clasicismului, Coșbuc rămîne în adevăr un poet al țărănimii, cel mai mare poet al țărănimii.

Excesul de clasicism în aprecierea operei lui Coșbuc în critica lui Gherea provine din înțelegerea simbolismului ca o creație exclusiv romantică, precum și din teama de a nu îi se atribui poetului ceea ce nu se poate justifica,

²⁴ C. Dobrogeanu-Gherea, *op. cit.*

o anumită exprimare vagă și nehotărîtă a sentimentelor, proprie romanticilor. Teama este însă nejustificată, deoarece mărirea orizontului intelectual și sufletesc al omului modern, ca urmare a progresului civilizației, nu e nevoie să se exprime în artă prin neliniștea și nesiguranța romanticilor, în forme ce s-au dovedit cu timpul decadente. Aceasta a fost adevărat pentru faza istorică arătată de critic, faza de agravare a anomaliilor societății burgheze, cînd omul rămînea „înstrăinat” în propria lui viață o dată cu progresul civilizației capitaliste. Pentru a ține pasul cu continua lărgire a orizontului său spiritual, cînd progresul civilizației nu va mai arăta nici unul din semnele civilizației burgheze, nu va mai fi nevoie să se considere că singura artă adevărată va rămîne cea clasică, cea veche, sau o artă lipsită de simbolizare, cum ar fi creația poetului țaran Coșbuc. Căci simbolizarea ține de esența artei adevărate, simbolismul folcloric putînd fi, într-o cultură tînără, ceea ce a fost clasicismul pentru culturile majore.

Este ceea ce foarte bine observa Eminescu, constatînd contradicția între ideile noastre și formele civilizației, ca izvor al pesimismului veacului trecut, în articolul *Fond și formă*, completînd o traducere dintr-un scriitor străin: „Dacă în autorii antichității plini de adevăr, de eleganță, de idei nimerite, și care vor rămîne pururi tineri, găsim un remediu în contra regresului intelectual, nu vom uita că și în timpurile noastre există un asemenea izvor pururea reîntineritor: poezia populară, atît cea de la noi cît și aceea a popoarelor ce ne înconjoară”²⁵. Ideea valorii clasice a artei întemeiată pe tradițiile folclorice, dacă va fi constantă în gîndirea poetică a lui Eminescu, poet prin excelență romantic, cu atît mai mult va fi ea în creația lui Coșbuc, poet de formație clasicistă, trăit în mediul folcloric. Inegalitățile dintre cei doi, care-l fac pe Eminescu mai mare clasic decît pe Coșbuc, provin din identificarea noțiunii de clasic cu aceea de mărime valorică sau de perfecțiune, în măsură să asigure universalitatea operei literare.

Cu această precizare ajungem la o restrîngere a noțiunii de clasic, observînd că nu tot ceea ce s-a recunoscut la scriitorii literaturii universale ca fiind de esență clasică se recunoaște și în opera lui Coșbuc, și cu atît mai mult, constatînd că nu putem să-l ridicăm pe scriitor, prin calificarea lui de clasic, mai presus decît valoarea artei lui o permite, într-o scară de valori fixată nu numai de evoluția literaturii, ci și de talentul sau geniul scriitorilor.

Ca bază a restrîngerii noțiunii pentru a vedea ce rămîne din toată opera scriitorului pentru viitor, și prin ce este el cu adevărat un scriitor clasic, luăm considerațiile lui Hegel despre forma clasică a artei, în *Estetica* sa. După Hegel, arta clasică realizează o unire a conținutului cu forma într-o înfățișare care coincide într-o măsură maximă cu conceptul frumosului, frumusețea clasică fiind o identificare a interiorității cu exterioritatea, în așa fel că *idealul* înfățișează conținutul și forma așa cum sînt ele în arta clasică²⁶. În ce privește realizarea istorică a clasicului, ea trebuie căutată

²⁵ *Fîntîna Blanduziei*, 1888.

²⁶ G. W. Fr. Hegel, *Prelegeri de estetică*, I, trad. D. D. Roșca, ed. Acad., 1966, p. 435.

în arta veche greacă, pentru faptul că grecii au produs o artă dotată cu cea mai înaltă formă de viață. „Grecii, în felul lor nemijlocit, real de a fi, au realizat în viața lor o fericită împăcare a libertății subiective conștiințe de sine și a substanței morale”²⁷, o armonie între caracterul universal al eticului și libertatea persoanei în așa fel că principiul vieții eline se realizează în arta clasică: „Simțul frumosului, sentimentul și spiritul acestei armonii fericite străbate toate producțiile în care libertatea elenă a devenit conștiință de sine și și-a reprezentat propria sa esență. Din această cauză, concepția lor despre lume este tocmai centrul în care frumusețea își începe adevărata ei viață, ridicându-și senina-i împărăție: centru al vieții libere care nu există numai nemijlocit și natural, ci este viață creată din concepție spirituală și transfigurată prin artă”²⁸. În arta clasică, așa cum vechii greci au realizat-o, ca model etern în istoria umanității, idealul frumuseții cuprinde așadar „cea mai înaltă formă de viață”, bazată pe o etică în care „individul era, fără îndoială, liber în sine, fără să se rupă însă de interesele generale existente ale statului real și de imanența afirmativă a libertății spirituale în prezentul efemer”²⁹, ceea ce înseamnă că arta clasică nu se poate realiza în afară de etică și politic, atunci când o deplină armonie există între indivizi și substanța vieții de stat. O spune aceasta un comentator german, Werner Jäger, delimitând noțiunea de clasic aplicată valorilor permanente ale antichității: semnificația superioară a spiritului grec stă în strânsă legătură cu comunitatea în cadrul căreia se desfășoară — „Omul a cărui imagine se desprinde din operele celor mai mari dintre greci e un om politic. Creațiile cele mai de seamă ale minții eline sînt monumente ale unei conștiințe civice fără seamăn, dezvoltată fără întreruperea de la statul eroic al poemelor lui Homer pînă la statul platonice guvernate de înțelepți... Oricît de personală, totuși, producția spirituală e resimțită de autorul ei în funcție socială. Ceea ce face că, în chip firesc, elementul directiv suprem al comunității ajunge să fie întrupat de cele mai deseori în triada Poetului, a Omului de Stat și a Înțeleptului. Aici și stă de altminteri suprema semnificație a exemplului grec: în atmosfera de desăvîrșită libertate interioară, nedespărțită de conștiința datoriei către colectivitate, izvorită din cunoașterea legilor Firii și ale societății. Mai presus de frumusețea formală, care n-o explică nici n-o epuizează, acesta e tîlcul adînc al literaturii grecești, singurul în stare să explice o înrîurire ca aceea exercitată de ea de-a lungul vremii, singurul în stare să asigure și de-aici înainte reînnoita căutare a comorilor ei vii”³⁰.

Așa înțeles clasicismul, avînd ca model arta antichității, putem spune despre el că nu are sensul de „vechi” și nici de „învechit”, ci că denumește o conștiință a prezenței popoarelor în istorie, pe care cultura lor o mărturisește. Așa cum tinerețea e mai vie în conștiința omului, cu atît mai evocată, cu cît el este mai bătrîn, nici popoarele nu îmbătrînesc în cultura lor cîtă

²⁷ *Id. ibid.*, p. 445.

²⁸ *Id. ibid.*, p. 446.

²⁹ *Id. ibid.*, p. 445.

³⁰ Apud Pippidi, *loc cit.*, p. 163.

vreme se menține idealul frumuseții, cît ele au sentimentul prezenței vii a înaintașilor pe care trebuie să-i urmeze în cursul istoriei lor. Ca vîrstă spirituală, tinerețea constituie frumusețea vieții, o frumusețe pe care o simțim cît timp încă ne simțim tineri, și dacă un popor vrea să rămînă în istorie mereu tînăr, trebuie să-și cunoască tinerețea, să învețe mereu din opera deschizătorilor de drumuri, a „clasicilor“ lui, termen prin care românii înțelegeau pe oamenii din prima categorie socială, chiar dacă uneori, pentru a-i recunoaște în adevărata lor tinerețe, e nevoie să ștergem colbul vremii de pe chipul lor îmbătrînit.

Este ceea ce am încercat acum, într-o nouă înțelegere a clasicismului lui G. Coșbuc. De cînd poetul și-a scris opera, îmbogățind literatura noastră în concordanță cu cerințele literaturii universale, criteriile în stabilirea ierarhiilor valorice s-au schimbat, contestîndu-se chiar ideea de clasic, ca etern model în timp. Dar dacă este adevărat că fiecare epocă selectează într-un chip propriu pe clasici, într-o scară proprie de valori³¹, omagiul pe care i-l aducem astăzi lui G. Coșbuc este recunoașterea că în spiritul vremii noastre este el un clasic al literaturii române. Opera lui, privită spre ultima treaptă a valorilor, rezervată clasicilor literaturii noastre, rămîne clasică prin patriotismul scriitorului. „Suflet în sufletul neamului său“, cîntîndu-i bucuria și-amarul, inimă-n inima neamului său“, cîntîndu-i bucuria și ura, ea își păstrează valoarea unui monument al unei conștiințe civice, ridicat într-o vreme de răscruce în istoria poporului nostru, pentru un ideal pe care el nu l-a mai văzut realizat: dreptate socială țăranilor săi și unirea tuturor românilor într-un stat național și independent. Ca exponent al acestei vremi este G. Coșbuc și un poet al vremii noastre, opera lui vorbindu-ne prin ceea ce ea a avut mai vibrant ca mesaj pentru posteritate.

ДЖОРДЖЕ КОШБУК — КЛАССИК РУМЫНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ (КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Дж. Кошбук является классиком румынской литературы главным образом благодаря глубокому отклику стихотворений, относящихся к задуманной им национальной эпосе, хотя бы в той мере, в которой народный характер литературного произведения является составной частью понятия писатель — классик.

Кошбук является классиком и в том смысле, в котором этот термин используется в истории культуры для обозначения некоторых аспектов творчества древних и современных классиков: равновесия, мудрости, умеренности и разума, гармонического сплетения формы и содержания, чувственного и интеллектуального.

³¹ T. Vianu, *Metoda de cercetare în istoria literară*, în *Studii de literatură română*, 1965.

У Кошбука больше, чем у всех наших великих писателей, проявляется склонность к классицизму, которая объясняется не только тем, что он был глубоким знатоком греко-римской культуры, но и его душевным складом.

Кошбук является классиком и в том смысле, что вдохновлялся такими идеалами греческого искусства, как сознание внутренней свободы поэта, постоянное сознание долга перед обществом и народом.

G. COŞBUC, ÉCRIVAIN CLASSIQUE

(RÉSUMÉ)

G. Coşbuc est un classique de la littérature roumaine. Tout d'abord par le profond écho de ses poésies qui devaient faire partie de l'épopée nationale qu'il voulait créer, s'il est vrai que le caractère populaire d'une oeuvre littéraire entre de façon obligatoire dans la notion d'„écrivain classique“. L'écrivain est classique aussi dans le sens que l'histoire de la culture donne à ce terme, pour dénommer les aspects de l'oeuvre des classiques anciens et modernes : équilibre, sagesse, modération et raison, union harmonieuse du fond et de la forme, de l'élément sensible et de l'élément intellectuel. Parmi les grands écrivains roumains, G. Coşbuc a les plus fortes inclinations vers le classicisme, autant par sa formation de connaisseur averti de la culture gréco-latine, datant déjà de l'époque scolaire, que par une certaine structure de son âme. Même si par la mesure de son art G. Coşbuc n'est pas un écrivain classique à valeur universelle, il est un classique parce que l'art classique lui offre comme modèle : la conscience de la liberté intérieure du poète, inséparable de la conscience de son devoir envers la collectivité, envers son peuple, dont l'histoire dévoile le sens de son progrès social par l'oeuvre du poète.

CU PRIVIRE LA CONCEPȚIA ESTETICĂ A LUI G. COȘBUC

DE

ION ILIESCU

Alături de M. Eminescu, I. Slavici și I. L. Caragiale, mai apoi de B. Șt. Delavrancea sau Al. Vlahuță etc., G. Coșbuc a desfășurat o prețioasă activitate de teoretizare pe tărîm artistic. Prezența sa în disputa de opinii de la finele sec. al XIX-lea și începutul celui de al XX-lea de la noi constituie o trăsătură care-l apropie mai mult și-l leagă intim de cei mai de seamă creatori ai literaturii române. Continuînd tradițiile înaintașilor, G. Coșbuc a manifestat un viu interes pentru problemele teoretice ale artei și fenomenului literar în special. Poetul, care după propria-i mărturisire era „o artă poetică ambulantă a satului“, s-a dovedit a fi și un teoretician al artei poetice. În această direcție Ioan Slavici, care l-a cunoscut bine dintr-o activitate comună, relatează: „Cînd intrai cu el în vorbă despre chestiuni de tehnică literară, nu-i mai era nici foame, nici sete, nici somn, se pierdea cu desăvîrșire el însuși pe sine“¹. Bănuim că Slavici se baza în aceste informații pe cunoașterea pasiunii lui Coșbuc pentru problemele teoretice ale poeziei și poate chiar știa ceva despre faptul că G. Coșbuc intenționa să alcătuiască pentru tipar un manual de poetică, atît de util elevilor, dar și celor care se pasionau de literatură. În adevăr, manuscrisul nr. 2925 al Academiei R.S.R. face dovada certă a unei asemenea preocupări. De fapt, acest așa-zis manuscris este un șpalt în subsolul cărui citim, tipărit cu litere mai mici „I. Manliu-G. Coșbuc, *Poetica*“. Pe contrapagini (pag. 201—230) găsim bruioanele versurilor lui Coșbuc reprezentînd traducerea unor fragmente din Odiseea. De la început se ridică două probleme. Prima ne impune să cercetăm cartea tipărită și s-ai cunoaștem conținutul. Cea de-a doua ne solicită să delimităm contribuția lui Coșbuc de cea a lui Manliu, cunoscut autor al unor numeroase manuale de gramatică, stilistică și poetică². Cu toate inves-

¹ I. Slavici, *Amintiri*, Cultura națională, p. 146.

² I. Manliu a publicat pentru uzul școlarilor: *Gramatica limbii române, Sintaxa*, 1871; *Gramatica română, Etimologia*, 1875; *Stil și compozițiuni*, 1880; *Sintaxa pentru cursul secundar*, 1884; *Poetica română*, 1890; *Retorica și stilistica*, 1891; *Antologia și creșterea româna*, 1891; *Gramatica istorică și comparată*, 1895; *Povățuitor pentru predarea limbii române*, 1896 etc.

tigațiile pe care le-am întreprins, *Poetica* realizată în colaborare nu am putut-o afla. Într-un studiu semnat de I. Negoiescu se arată că „împrejurările au împiedicat pe autori să desăvîrșească lucrarea”³. În consecință, ca unică soluție ne revenea obligația de a compara șpaltul cu lucrarea lui Manliu, *Poetica română* apărută în 1890. Fără să insistăm prea mult asupra amănunțelor, se poate cu ușurință desprinde constatarea că, atât în structura unor capitole sau subcapitole, ca și în argumentarea care diferă, în exemplele aduse, în formulare etc., între cele două lucrări există deosebiri radicale care vorbesc în cazul șpaltului de experiența generalizată a unui talentat creator, de contribuția personală a lui G. Coșbuc. Reprezentînd o parte a volumului comun, șpaltul cuprinde capitole referitoare la ritm, rimă, strofă, vers etc. Pentru a ne convinge de contribuția poetului vom aduce cîteva exemple, evident în paralelă, transcriind mai întîi textul din *Poetica* lui Manliu și apoi cel comun, I. Manliu-G. Coșbuc.

I. Manliu, *Poetica română*

2. *Versul iambic*, p. 62

„Versurile iambice sînt asemeni foarte întrebuițate...”

12. *Strofele*, p. 71

„Unirea a două sau mai multe versuri ia numirea de strofă. Astfel sînt versurile, în cari poezii noștri și-au pus gîndurile lor. Acestea nu sînt însă aruncate cu neorînduială, ci prea adese rotunjite așa ca să facă mai întotdeauna un întreg, în care ele să se potrivească ca părți singuratic, avînd întinderea cuvenită. Întregul este de obicei poezia, iar părțile ei sînt strofele...”

În Manliu lipsește

9. *Diecesa și cesura*, p. 67

„Versurile lungi nu se pot pronunța și recita fără de a fi necesar să facem pauze, în care respirarea odihnește...”

10. *Rima*, p. 68

„Rimele se nasc prin coincidență de sunete — a silabelor finale — din cuvintele a două sau mai multe versuri...”

I. Manliu-G. Coșbuc, *Poetica*

b. *Versul iambic*, p. 47

„Tacturile iambice au mai multă clasicitate și putere de a se combina între ele...”

3. *Strofa*, p. 47

„Părțile singuratic ale unei poezii lirice se numesc strofe. Nevoia de a împărți poeziile în strofe e triplă. Nevoia de a deosebi ideile una de alta, logic precum se deosebesc frazele în scrieri prin punctuație, a făcut pe poeți să împartă poeziile în strofe, așa că fiecare strofă să conțină o idee întreagă, de sine stătătoare, care să se poată rupe din întreg avînd însăși o integritate...”

a) *Versul amfibrah*

4. *Diecesa și cesura*, p. 39

„Cînd scandăm facem pauze între tacturi. Aceste pauze pot să rupă unitățile gramaticale, adică cuvintele, sau pot coincide cu sfîrșitul cuvintelor...”

2. *Rima*

„Dacă în două sau mai multe cuvinte se potrivesc întru totul sunetele lor din urmă începînd de la vocala la care poartă accentul principal și firesc, acele cuvinte rimează...”

³ I. Negoiescu, G. Coșbuc autor de manuale, în *Limba și literatură*, vol. V, București, 1961, p. 273.

Observăm că structura, argumentarea și exemplele, asupra cărora nu ne-am oprit, deoarece am transcris doar partea de început a capitolelor, diferă complet. Este aceasta o dovadă a probității poetului care, semnînd noul manual în colaborare a înțeles să-și aducă deplina contribuție pentru ca elaborarea *Poeticii* să fie cit mai documentată și mai amplă.

G. Coșbuc s-a preocupat de problemele poeticii și ale poeziei și cu alte ocazii, cum ar fi cele prilejuite de semnarea cîtorva prefețe la volumele unor tineri poeți, în articolele care au comentat diversele opere literare și evident chiar în referirile privitoare la propria sa creație poetică. În paginile șpaltului amintit, G. Coșbuc, recunoscînd că poezia este un produs de artă care dispune de o anumită frumusețe, valoare și specificitate, insistă asupra unor reguli pe care poeții trebuiau să le respecte: „Poezia ca lucru de artă trebuie să impună prin regularitatea formelor, prin ritmul proporțiilor singuratecelor părți; de aici urmează că strofele au să fie construite întrutotul la fel, precum la fel au să fie coloanele unui templu. Același număr de versuri, același fel de rime și la fel așezate. Poetul întrucît e silit de felul poeziei, de materialul care-l tratează, face strofele după placul său, însă toate identice”. Comentînd problemele armoniei, unității, simetriei, ca elemente ale frumuseții în poezie, G. Coșbuc va aborda și alte aspecte ale creației poetice. Așa de exemplu, după părerea lui, poetul trebuie să îndeplinească între altele cel puțin două condiții de seamă: să aibă o bogată fantezie și o sensibilitate deosebită deoarece „toate lucrurile care ne mișcă fantezia și sentimentul poetic sînt poezie”⁴. Simțămîntul poetic despre care vorbește G. Coșbuc, ca și fantezia artistică, trebuie cultivate cu atenție și dezvoltate continuu, pentru ca produsele lor să se încarce de frumusețe. În această privință, prefăcînd un volum de versuri al poetului Traian Anghelovici, mort prea de timpuriu, G. Coșbuc arată că poeziile sale sînt vloroase, dar remarcă faptul că autorul „n-a avut vreme nici să-și cultive sufletul, nici să-și dezvolte talentul”⁵. Despre puterea de simțire poetică, G. Coșbuc vorbește și în unele din versurile sale: „Copilo, tu crede poeții ce scriu / Căci lor li s-a dat o putere / S-audă mai bine, să simtă mai viu / Intreagă a lumii durere”⁶. Talentul, ca un dar al naturii, pe care poetul trebuie să-l cultive, îl obligă pe acesta să comunice adevărul care prin haina frumoasă a versului va exercita asupra noastră o influență înălțătoare, uneori dureroasă, dar totdeauna adînc umană. „Eu sînt ca oceanul ce-neacă vre-un mal / Dar cînd se retrage el lasă / Mai fin nisipuşul, şi-adusul de val / Ici-colo şi perle mai lasă”. Fără a valorifica aici și în întregime ideile privitoare la teoria poetică, se confirmă pe deplin teza că în G. Coșbuc trebuie să vedem alături de poet, folclorist, traducător etc. și pe comentatorul și teoreticianul fenomenului literar⁷. Nu ne rămîne în consecință decît să zăbovim asupra acelor opinii

⁴ Vezi *Psihologia pedagogică*, 1909, p. 222.

⁵ Traian Anghelovici, *Cîntecul valurilor*, prefată de G. Coșbuc, p. 5.

⁶ Citatele din versurile lui G. Coșbuc sînt reproduse după volumul *Versuri*, îngrijit de Dumitru Micu, E.P.L., 1961.

⁷ Al. Duțu a îngrijit și preferat o culegere cu unele din aceste articole în volumul *G. Coșbuc despre literatură și limbă*, E.S.P.L.A. 1960 (Mica bibliotecă critică).

care, alcătuind propriul îndreptar al creației sale, au fost împărtășite și altora pentru învățătură.

O primă serie de observații le-am grupat în jurul teoriei artei și a frumosului. Aceste idei au fost formulate de poet în unele articole și studii cum ar fi : *Contra poezilor farisei*, *Concepția infernului în Divina comedie*, *Comentariile la Divina comedie*, *Baladele populare*, *Pentru limba românească* etc. apoi articolele-program ale unor reviste : *Vatra*, *Semănătorul* etc., precum și în cele câteva prefete, în traduceri ale unor cărți în corpul cărora introduce elemente noi. Cea mai de seamă dintre tezele de estetică socotim că este aceea cu privire la frumos. În lucrarea de *Psihologie pedagogică*⁸, — lucrarea este tradusă după Marting Emanuel, dar o traducere cu foarte multe adăugiri personale, cu formularea îndrăzneată a unor idei ce aparțin concepției lui Coșbuc, dar mai ales cu o serie întreagă de exemple din literatura, pictura, arta, chiar istoria poporului nostru, cu alte numeroase prelucrări, completări și clarificări ale problemelor teoretice etc. — G. Coșbuc s-a pronunțat cu competență în problemele referitoare la artă, frumos și estetică. Poziția înaintată a gândirii poetice coșbuciene în domeniul esteticii iese în evidență din următorul pasaj în care se dezbate problema frumosului natural și al celui artistic. G. Coșbuc apreciază că „Amurgul cu liniștea lui, marea răsarire a soarelui, cerul înstelat, marea în nemărginirea ei, pădurea în haina verde, freamătul ei dulce, cântecul privighetorii în zori, o doină din caval, toate acestea sînt frumuseți și vederea și ascultarea lor ne produce o plăcere, o stare de suflet mulțumită, dezinteresată care poate spori pînă la încîntare, pînă la topirea sufletului, încît omul, adîncit în simțămîntul său, să nu mai vadă, să n-audă nimic în jurul lui, să «fie pe altă lume». Frumosul deșteaptă în noi plăcere, urîtul dimpotrivă scîrbă, dezgust”⁹. Este soluționată în spirit materialist problema frumosului, deoarece prin premisele obiective ale unor calități de care dispun natura și fenomenele lumii, acestea determină în subiectul care le valorifică o trăire stenică și înălțătoare. Cu toate că poetul nu face deosebire între fenomenele cu premise — ale frumosului sau sublimului și nu diferențiază trăirile distincte ale omului în fața unora sau ale celorlalte, este important faptul că G. Coșbuc formulează cu claritate ideea că sentimentele noastre au un stimulent obiectiv în lumea reală. Reținem și argumentarea deosebit de prețioasă și convingătoare : „simțămintele estetice ne stîrnesc tot ce este frumos în natură și artă. Natura e plină de frumuseți, însă nu toți le simt, adică nu toți gustă sufluteasca plăcere de a le privi și admira. Artă imitează natura în mod liber și astfel ne atrage luarea aminte asupra frumuseților ei din natură. În natură frumusețile se găsesc risipite ; artă le concentrează pe un teren mic, lesne de văzut în întregime, le idealizează și în acest punct artă este superioară naturii”¹⁰. G. Coșbuc înțelege raportul dintre frumosul naturii și cel artistic,

⁸ Martin Emanuel, *Anschauungs Psychologie mit Anwendung auf die Erziehung für Lehrer und Lehrerinnen Seminare sowie zum Selbstunterricht*, 7. Auflage, Bern, 1907.

⁹ E. Marting, *Psihologia pedagogică*, traducere de G. Coșbuc, București, 1909, p. 222.

¹⁰ id., *op. cit.*, p. 221.

subliniind prioritatea frumuseților realității, dar și specificitatea celor create de artist. Contemplarea plină de însuflețire pe care i-a inspirat-o natura întărește concepția materialistă mărturisită de data aceasta nu teoretic, rațional, ci afectiv, liric, în versurile din poezia *Vara*: „Cît de frumoasă te-ai gătit / Natură tu! Ca o virgină / Cu umblet drag, cu chip iubit / Aș vrea să plîng de fericit / Că simt suflarea ta divină / Că pot să văd ce-ai plăsmuit“. Destăinuirea poetului în fața frumuseților naturii cu care el se contopește prin admirație este o dovadă că între gîndirea teoretică a lui G. Coșbuc și viziunea poetică există o strînsă legătură, că identitatea de esență a ideilor (chiar dacă modalitățile comunicării diferă și chiar dacă distanța în timp este sensibilă) dovedește o concepție unică, fără sinuozități. O teză de seamă care aparține aceleiași sfere a frumosului artistic este cuprinsă în afirmația după care în artă adevărul și frumosul nu se contrazic, ci se armonizează într-un tot unitar. Această opinie este formulată în contrast cu ceea ce părea foarte la modă în mișcarea modernistă. G. Coșbuc preciza astfel că „oricît s-ar zvîrcoli școalele, suprema putere a artei va fi totdeauna adevărul, iar adevărul în artă e una cu frumosul“¹¹. Deslușim aici, pe de o parte, pledoaria caldă în favoarea adevărului vieții, concepție care dăinue de la Aristotel și Lessing, reținem în al doilea rînd părerea că în literatură și artă nu se comunică adevărul teoretic, ci un adevăr de o factură deosebită, capabil să producă o plăcere estetică, adevărul artistic, care în concepția lui G. Coșbuc este de fapt identic cu frumosul. Descifrăm, de asemenea, în structura acestei argumentări o concepție formulată încă din antichitate și care are și în cultura românească o anumită tradiție. Pentru poet frumosul, ca o condiție fundamentală a artei, nu poate fi conceput făcîndu-se abstracție de ceea ce se exprimă, de faptele viabile, de realitățile comunicate artistic și, după cum vom vedea în altă parte, frumusețea artistică nu poate fi concepută în afara modului specific de exprimare a conținutului. Pe lîngă aceasta, frumosul nu e o simplă reproducere a adevărului, ci, izvorul lor comun fiind lumea, natura, viața, se înțelege că frumosul va fi una cu adevărul, adică în comunicarea artistică adevărul vieții, interpretat de artist prin tensiunea și noblețea emotivă a simțirii sale și obiectivat în opera de artă prin sistemul armonios al imaginilor artistice, va constitui frumosul.

Nuanțînd argumentarea cu multă mobilitate și ocolind aprecierile categorice sau pretenția de valabilitate universală, G. Coșbuc arată că „în știință ori în viața zilnică nu e frumos tot ce e adevărat și nu e adevărat totdeauna ce-i frumos, dar în artă adevărul și frumosul sînt una. Cînd zici poezie frumoasă, zici poezie adevărată, la un loc poezie bună“¹². Categoriile de bine, adevăr și frumos le regăsim reunite și în versurile din *Legenda rîndunicii*, unde poetul spune: „Ușor se duce nume / De-un lucru *bun* în lume / Dar mai ușor de-un lucru / *Frumos cu-adevărat*“. Din nou și cu statornicie, consecvența gîndirii lui Coșbuc se confirmă atît în planul creației, cît și în

¹¹ I. Costin, *Spre primăvară*, București, 1896, prefată de G. Coșbuc.

¹² G. Coșbuc, *Despre literatură și limbă*, Mica bibliotecă critică, p. 30.

cel abstract al teoriei. Dar ce înțelege poetul prin adevăr și frumos în poezie ? Incontestabil că G. Coșbuc este convins că frumusețea poeziei nu constă „în rime și strofe măiestrite“, după cum, de asemenea și „adevărul poeziei nu stă în spunerea oricăror lucruri care corespund realității“¹³. Deși exprimarea prin negație nu constituie o definiție și o explicație care să satisfacă, răspunsul său operează totuși o anumită delimitare din care reținem că poezia nu se reduce la formă, la frumusețea expresiei, ci un criteriu de valoare îl va alcătui conținutul, adică realitatea transfigurată. Dar nici realitatea nu este întotdeauna aptă a fi obiect al investigației artistice, ci trebuie să se aibă în vedere numai faptele de viață sub raport estetic, adică realitățile cu acele premise capabile a ne procura anumite emoții estetice. În unele cazuri însă adevărul estetic, cu alte cuvinte oglindirea subiectivă a frumuseților obiective, condiție de seamă, nu poate fi unicul criteriu de valoare deoarece pe de o parte trebuie să avem în vedere și calitatea expresiei, forma, pe de altă parte în multe creații, de exemplu în cele care se adresează copiilor, valoarea etică atîrnă greu în balanța aprecierii de ansamblu a operei. Discutînd această problemă în prefața pe care o semnează la volumul de povestiri al lui Sergiu Cujbă, G. Coșbuc arată de exemplu că „valoarea povestirilor pentru copii nu stă pe deplin numai în adevărul estetic, în frumos, ca ale celorlalte scrieri artistice“, deoarece poetul crede „că efectul salutar al lor e ultima ratio“¹⁴, adică scopul principal al acestor creații va fi cel educativ-moral. Fiind vorba de povestiri, deci de creații artistice, nu se poate renunța la criteriul estetic, dar aici se cere creatorului o compunere cu un anumit specific. Cel care scrie pentru copii va trebui să imite „naiva gîndire și gustul copiilor“, va trebui să le cunoască bine firea și lumea aparte în care trăiesc, „să coboare la nivelul personalității lor“ etc. Reluînd problema adevărului estetic, G. Coșbuc adaugă că scriitorul trebuie să prezinte copiilor nu numai ceea ce este frumos, ci „viața așa cum e, cu bucuriile și prăpăstiile sale ca nu cumva intrînd în lume, dezarmonia între lumea reală și lumea din mintea sa să-l ducă la decepțiune, la pesimism, la lipsă de voință“¹⁵. Este interesantă motivația valorii etice pe care trebuie să o realizeze creațiile destinate copiilor. După cele relatate în legătură cu adevărul și frumosul, putem observa că G. Coșbuc manifestă evidente preferințe pentru modalitatea realistă a transfigurării artistice. În această postură, adevărul și frumosul se rînduiesc între problemele centrale ale artei, în consecință creatorii vor fi întrebați nu de programul sau de curentul din care fac parte, ci dacă au sau nu talent, și aceasta motivat de faptul că „nu este talent care să poată sluji unei cauze urite“¹⁶ și nedeavărate. În articolul din *Viața literară* (*Un prim cuvînt*), G. Coșbuc arată că „chiar cînd n-ar fi adevărul întreg trebuie să fie o părticică măcar de adevăr care să merite a fi ținut în seamă“. Corelarea adevărului și a frumosului în artă

¹³ *Ibidem*, p. 31.

¹⁴ Vezi *Tribuna poporului*, Arad, nr. 1, din 1/13 ianuarie 1897, p. 4.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ G. Coșbuc, *Un prim cuvînt*, în *Viața literară*, 1906, nr. 1.

implică și o trimitere la urît, deoarece aspectele urîte ale vieții pot deveni frumuseți artistice nu prin denaturarea adevărului, ci printr-o tratare atât în esența conținutului (raportarea la un ideal estetic înaintat), cât și prin măiestria întruchipării artistice. Din acest punct de vedere, G. Coșbuc apreciază și el că „cele mai urîte înstrîmbături pe scenă sînt frumoase cînd sînt adevărate. Ce impresie are să-mi facă cele mai frumoase versuri, dacă simt că fondul lor e afectat, nu cuprinde adevărul?”¹⁷ Raportînd aspectele urîte sau frumoase ale vieții la un ideal înalt, poetul va filtra prin propria-i sensibilitate frumosul și urîtul, va avea libertatea de a prezenta acele aspecte ale realității, preferînd desigur nu urîteniile, ci frumusețea vieții — extrem de variată — sau punînd în contrast frumosul cu urîtul. În realizarea artistică a operei, misiunea poetului va fi aceea pe care o mărturisesc și versurile: „Din urîtul chip al vieții / Mie-mi cereți să v-aleg / Strălucirea frumuseții”... Limpezind problemele frumosului și adevărului în artă, ale relațiilor frumos-urît, frumos-bine, frumosul real și cel artistic etc., cu opinii care au străbătut și în poezie, relevăm că aceste idei, îndreptar al operei sale militante, au fost împărtășite și altor creatori, pentru a contracara anumite păreri greșite și pentru a sprijini creația sănătoasă în literatura noastră.

Am amintit mai înainte faptul că G. Coșbuc avea clară ideea însemnătății frumuseților sociale pe care le întruchipează arta, că lupta pentru un ideal înalt al vieții constituia pentru el o condiție a creației cu adevărat valoroase. Intr-un anumit fel, deci, G. Coșbuc ridică problema gustului estetic și a idealului estetic în lumina căruia trebuie să se formeze acest gust. Pentru poet, gustul estetic nu este altceva decît „felurita direcțiune și finețea simțului estetic”¹⁸. G. Coșbuc vorbea de varietatea gusturilor subliniind că deosebirile existente „își au temeiul pe de o parte în firea individuală a omului, iar pe de altă parte în felurita dezvoltare a simțului estetic”. Formarea gustului estetic la un individ sau popor și raportarea lui la un ideal estetic progresist are o deosebită importanță. Însemnătatea acestei laturi a vieții spirituale care nu e de loc neglijabilă constă în faptul că „simțămîntul estetic este un izvor curat al celei mai curate fericiri sufletești și pe lîngă artă el înnobilează pe om”¹⁹. Pentru G. Coșbuc, gustul estetic nu este doar o simplă reacție spontană a individului în fața frumuseților naturii sau ale artei; el are o anumită greutate socială, deoarece poetul are în vedere gustul poporului, simțirea lui estetică, deci ceea ce constituie nu numai o particularitate individuală, temperamentală a unui om, ci o categorie în care se pot sintetiza elementele generale și totodată specifice unei anumite comunități. Reflecțiile sale în această direcție priveau fenomenul general al culturii, dar ele își păstrează deplina valabilitate și pentru limbă, artă etc. În dezvoltarea culturală și artistică va trebui să se țină seama de „gustul poporului, de felul lui de a vedea și de a simți, de firea lui care e pretutîn-

¹⁷ I. Costin, *Sper primăvară*, prefața lui G. Coșbuc.

¹⁸ *Psihologia pedagogică*, p. 225.

¹⁹ *Ibidem*, p. 224.

deni aceeași²⁰. Ce concluzie se desprinde pentru creator? Desigur aceea pe care G. Coșbuc o mărturisea și în programul revistei *Vatra*, publicație care nu a fost „făcută pentru noi, ci pentru obștea cititorilor ei; nu doar pe placul nostru, ci potrivit cu gustul cititorilor ei“. Dar dacă poetul este conștient de înalta misiune a operei sale, care va trebui să se adreseze poporului și să exprime năzuințele lui, să creeze pentru el și pe gustul lui, desigur că în acest caz preconizarea unui ideal estetic apare ca o necesitate imperioasă a vieții și a operei de artă. În această direcție, G. Coșbuc formula într-o judecată severă, adevărul că „fără idealuri nu există luptă și fără luptă nu e nici literatură“²¹. Dacă în înțelegerea gustului estetic poetul se referea și la cerințele colectivității, în abordarea idealului pe care îl va îmbrățișa arta pusă în slujba poporului, G. Coșbuc corela această categorie de o latură esențială a vieții și anume lupta. Nu putem să nu asociem acestor păreri teoretice ideile pe care le exprima artistic în *Lupta vieții*: / „Trăiesc acei ce vor să lupte“ sau cele din poemul *Decebal către popor* în care poetul conchidea pe bună dreptate: „Dar nu-i tot una leu să mori / Ori cine-nlăntuit“. De asemenea, idealul estetic nu este o problemă numai a talentului luat aparte, a scriitorului singular, ci o cerință care va trebui să reunească unitar activitatea creatorilor. Comunitatea ideologică și de simțire a tuturor artiștilor care vor trebui să fie uniți sub flamurile unui front comun este o condiție a influenței spirituale și a educației poporului în spiritul unui ideal comun.

Ajunși aci, sîntem în situația de a face unele considerații pe marginea unei alte probleme de seamă, în legătură cu concepția estetică a lui Coșbuc. Ca „poet oficial al satului“, G. Coșbuc se va pronunța și în legătură cu cerința artei de a avea caracter popular. Ca și scriitorii literaturii pașoptiste sau cei din generația lui Eminescu, G. Coșbuc apreciază spiritul creator al poporului nostru, valoarea artistică a folclorului, ambianța generală a frumuseților patriei noastre în care: „Ah! toate, Doino, toate / Te fac să fii poet“. În adevăr, G. Coșbuc avea deplina conștiință a sarcinilor scriitorului care are „nemărginita răspundere de felul cum se desfășoară drumurile intelectuale ale unui popor“²². G. Coșbuc cerea literaturii să stea „în mijlocul istoriei noastre“ în „mijlocul tradițiilor noastre“ mai direct spus „în mijlocul poporului nostru“, deoarece numai astfel scriitorii vor putea să „rafineze simțul poporului“ și pe de altă parte să țină „în frîu speculațiile cîrturarului“, inclinat spre abstracțiuni și teoretizări. G. Coșbuc face parte din categoria acelor creatori care cunosc profund starea sufletească a poporului, iubesc și trăiesc alături de poporul lor. O mărturisește singur în volumul *Fire de tort*, unde arată că el știe „foarte bine ce spune românul în poezia lui și asta e adevăratul fond al poeziei mele“²³. Cu aceeași sin-

²⁰ *Semănătorul*, anul I, nr. 2, p. 18.

²¹ G. Coșbuc, *Fire de tort*, București, 1896, p. 169.

²² G. Coșbuc, *Despre literatură și limbă* p. 130.

²³ Vezi articolul *Un concurs literar la 1848*, în *Dintr-ale neamului nostru*, București, 1903, p. 143.

ceritate, dar într-o efuziune lirică impresionantă, repetă în *Poetul*: „Din suflet eu fi-ți voi tu neamule-al meu / De-a pururi nerupta ta parte“. În aceste patetice versuri poetul mărturisește idealul vieții și al creației sale. Este un jurământ sublim al credinței și luptei pentru popor, formulat în cunoscutele versuri „sînt suflet în sufletul neamului meu / Și-i cînt bucuria și-amarul... În rănile tale durutul sînt eu / Și-otrava deodată cu tine o beu / Cînd soarta-ți întinde paharul“. Deși avem în acest poem o creație de cea mai autentică realizare și sensibilitate și nu teoretizări abstracte, în conținutul amintitelor versuri descifrăm și teza deosebit de prețioasă pentru teoria și concepția estetică a lui G. Coșbuc după care poetul are o înaltă misiune socială de a fi alături de popor, de a-i cînta năzuințele și sentimentele sale cele mai profunde, de a trăi într-o unitate cu poporul: „Tu focul, dar vîntul ce-aprinde sînt eu“. Ca parte inseparabilă a colectivității, poetul poartă în sufletul său neîntinată imagine a poporului. Subliniem încă o dată ideea atît de actuală din testamentul liric în care comuniunea poetului cu poporul este inseparabilă: „Izvor ești și țintă a totul ce cînt“. Respectul pentru poporul și arta sa, fie cea cultă, fie cea populară, clarifică și mai mult ideea despre rolul poetului care are menirea de a înflăcăra poporul prin prezentarea vie a faptelor din trecut sau a doleanțelor fundamentale ale prezentului. De altfel, îndemnul și chemarea de a exprima năzuințele neamului izvorăsc în operele literare și din „însăși firea lor de scriitori și publiciști și din inima lor românească“²⁴. În convingerea lui G. Coșbuc va rezista veacurilor numai poezia care poate să spună „pășurile întregului neam“. Pe de altă parte, G. Coșbuc nu se sfiește să arate că între național și universal nu există nici o opoziție deoarece „operele de valoare universală sînt un fel de sinteză a dezvoltării culturale naționale“, că universalul e o ipostază a manifestării naționalului: „Iată aici pe Făt-Frumosul, iară aici pe Cosînziana / Dînsul nu-i decît Apollo, dînsa nu-i decît Diana“. Aspirația către universalitate capătă drept de viață numai în cazul în care artistul scrie pentru și despre poporul lui. Ca și I. Slavici sau I. L. Caragiale, cu care semnează programul revistei *Vatra*, G. Coșbuc este de părere că nu e cazul să „scriem pentru toate timpurile și toate popoarele“ și ar fi mai justificat și mai necesar să se creeze „pentru contemporanii noștri români“. Teza este valabilă nu numai pentru literatura română, deoarece, tot Coșbuc arată că de exemplu Dante „a scris pentru contemporanii săi“. *Divina comedie*, creație care se referă la „întreaga manifestare a vieții umane“, este o operă în care se cîntă, după opinia lui Coșbuc, „fapte contemporane, pe care cititorii săi le trăiseră“. Referindu-se la literatura română, poetul aprecia, în prefață la *Cîntece junești* de N. Vello, că ceea ce ne trebuia nouă atunci era entuziasm și conștiință națională: „entuziasm care aprinde conștiința“, și mai departe: „conștiința care ține apropiate și unite inimile“. Din aceste date deducem cu claritate ce rol important atribuia poetul artei, că el concepea poezia ca pe o armă de unificare a vieții naționale a poporului: „Pen-

²⁴ N. Vello, *Cîntece junești*, prefață de G. Coșbuc.

tru aprinderea entuziasmului însă și pentru limpezimea conștiinței naționale ne trebuie poezie“²⁵.

În cadrul generalizărilor pe care le operează G. Coșbuc, o serie de idei converg cu predilecție către problemele referitoare la creație, artă, imagine artistică, conținut și formă etc. Toate aceste probleme sînt rezolvate de pe pozițiile unei concepții lucide. Opera de artă este înțeleasă de G. Coșbuc ca fiind un produs creator care emană frumusețe, dar care totodată are o bază de fapte și date ale vieții. Poezia, asemenea celorlalte produse ale fanteziei, este o modalitate de cunoaștere prin frumos. Desigur că în procesul de creație artistică materialul vieții asimilat de scriitor suferă transformări structurale. Lăsăm să urmeze în argumentarea lui G. Coșbuc unele aspecte referitoare la această problemă. În *Psihologia pedagogică*²⁶, într-un fragment care aparține poetului traducător și nu concepției autorului tradus, se relatează că artiștii își scot materialul operelor din intuiții și reprezentări care nu sînt altceva decît imagini ale realității. „Multe poezii epice și dramatice au la baza lor întîmplări adevărate sau tradițiuni pe care poetul le combină altfel, le motivează, le încheagă și le împodobește. Așa sînt toate baladele istorice ale lui Bolintineanu, cu subiecte citite în cronici, așa sînt cîntecele bătrînești ale poporului. Chiar atunci cînd poetul inventează liber, în persoanele poeziei se găsesc trăsături ale acelor oameni pe care poetul îi cunoaște ori personal, ori din studiile ce le-a făcut. Atîta numai că trăsăturile acestora el le leagă, le combină cu totul liber“, și că această combinare este „nemărginită de nimic altceva decît de legile artei etc.“²⁷. Avem aici o înțelegere a artei ca modalitate de cunoaștere, a artei ca o creație în care artistul plecînd de la fapte nu este un simplu imitator, ci un creator cu activitate novatoare în artă ca sinteză a vieții, a creației care se supune unor legități artistice. Opera de artă este condiționată desigur nu numai de legile frumosului, ci în ansamblu și de viața socială. În procesul de elaborare creatoare, un rol de seamă îl are fantezia care operează numeroase schimbări, mutații, transformări înnoitoare ale fondului apercetiv. Materialul de intuiții, senzații și reprezentări primit de la realitate nu este pur și simplu transpus în artă, deoarece imaginația „ori eliminază din reprezentări *părți care nu-i plac*, ori adaugă părți și însușiri nouă *împodobește lucrurile*, le înobilează, ori combină reprezentările altfel decît sînt în realitate“²⁹. Observăm cum criteriul estetic acționează în planul artei și cum imaginația artis-

²⁵ Precizăm că lucrarea *Psihologia pedagogică*, și prin ea opiniile personale ale lui G. Coșbuc au avut o largă circulație în epocă și aceasta nu numai pentru că lucrarea se adresa învățătorilor și profesorilor, dar și pentru faptul că această carte a cunoscut numeroase ediții: 1909, 1920, 1923, 1927 etc.

²⁶ *Psihologia pedagogică*, p. 111.

²⁷ *Ibidem*.

²⁹ G. Coșbuc, *Despre literatură și limbă*, p. 229.

tică este prin excelență o imaginație activă, creatoare. Ideea este reluată de G. Coșbuc și în alte articole, în care demonstrează că normele procesului de creație și selecția artistică sînt valabile nu numai în arta cultă, ci și în domeniul producției populare, unde combinarea este colectivă și selectivă, dar întotdeauna cu câștig artistic sporit: „Astfel adăugînd *părți poetice* și eliminînd părți prozaice, toți poeții populari au conlucrat prin veacuri să ne lase opere *atît de desăvîrșite* pe cît le poate da *geniul neamului nostru* și timpul“³⁰ (Sublinierile ne aparțin).

O mărturisire prețioasă pentru temperamentul creator și procesul de creație al lui G. Coșbuc o găsim în volumul *Versuri și proză*, tipărit la Caransebeș: „Poeziile mele le compun cîntîndu-le și am atîtea melodii în cap cîte poezii am scris. Ca să le pot cînta, ori mă închid într-o odaie, ori plec pe cîmp, dar mai în voie compun cînd călătoresc cu trenul; stau afară pe platforma vagonului și acolo îmi bombănesc versurile în pace, căci zgomoțul trenului îmi covîrșește cîntecul“³¹. Și din nou pare că se confirmă această mărturisire în versurile din *Povestea cîntării* unde G. Coșbuc scrie: „Imi urlu de-a lungul cîmpiei / În goana mea fără de frîu / Sălbaticul cînt al miniei“. Desigur că particularitățile procesului de creație prezintă o valoare documentară mai întîi pentru opera și stilul de muncă al lui G. Coșbuc, dar ele cuprind și unele adevăruri cu o valabilitate mai largă. Așa de pildă pentru poezie ritmicitatea muzicală constituie un element de seamă; de asemenea armonia creației pe care poetul o valorifică oral, ascultîndu-și versurile, este o particularitate cu o sferă de aplicare mai generală. După G. Coșbuc, „poezia ca lucru de artă trebuie să impună prin regularitatea formelor, prin ritmul proporțiilor. În fond, armonia internă a faptelor și concordanța unitară a elementelor constitutive se puteau astfel mai bine verifica prin recitarea sau „cîntarea“ orală a lor. Dar important în aprecierea unei opere literare din punct de vedere estetic este desigur valoarea conținutului, originalitatea formei și armonia acestora într-un ansamblu unic și desăvîrșit. În această direcție G. Coșbuc ne-a oferit o argumentare apropiată și demnă de valoarea unui adevăr aforistic, a unei axiome sau legi. După el „numai întîlnirea unei *forme frumoase*, cu un *conținut nobil* ne poate *deștepta plăcerea estetică*“ (sublin. noastră) și continuă: „frumosul ne place de-o parte prin *forma care e frumoasă*, cînd în ea stăpînește *unitatea, simetria și armonia* și de altă parte prin *conținutul ideal*, adică prin ideea ce e înrupată în această formă“³². Aceste păreri întregesc cu deplinătate concepția poetului despre frumosul artistic, ele rezolvă succint raportul dintre conținut și formă, relevă în ce constă importanța formei în artă și ponderea pe care o are conținutul ideologic, subliniind totodată armonia acestor două laturi constitutive.

Problema conținutului și a formei unei opere de artă este înțeleasă judicios, în sensul că G. Coșbuc remarcă valoarea conținutului față

³⁰ *Vezi Tribuna poporului*, nr. 103 din 1897, p. 493.

³¹ *Psihologia pedagogică*, p. 223.

³² G. Coșbuc, *Comentarii la Divina comedie*, vol. II, 1965, p. XVIII.

de formă, dar și importanța deosebită și influența formei asupra conținutului. Analizând *Divina comedie*, G. Coșbuc insistă asupra fondului de idei, a concepției filozofice și asupra edificiului, a planurilor și a compoziției grandioase, a formei adecvate acestui conținut. Făcând o legătură firească între concepția și poezia lui Dante, între fondul filozofic și forma artistică, G. Coșbuc arată că „poezia e numai haina în care s-a îmbrăcat filozofia. Filozofia sa e fondul și poezia e forma. Deci nu poetul a devenit filozof, ci filozoful a devenit poet“; și în continuare: „mai întâi fu filozoful care avu un principiu în minte și pe lângă el ideile comunicate și apoi fu poetul care a personificat acest principiu“³³. Trebuie să vedem în aceste rînduri o explicare, (și nu o decretare cu pretenții absolute), a importanței ce se acordă conținutului, a primatului concepției, fără ca prin aceasta să pierdem din vedere specificitatea artistică a comunicării. Prin conținutul ei, opera cere o anumită structură, o anumită formă: „forma doctrinei lui Dante e încorporată în forma viziunii, a drumului său și a acțiunii, iar aceasta e condiționată de forma epocii, de timpul în care se produce“³⁴. În sfîrșit subliniem încă un argument care pledează pentru importanța ce o deține în opera de artă conținutul de viață. Este vorba de faptul că G. Coșbuc vede în opera lui Dante „proporția conținutului său poetic și prin amplasarea fenomenelor vieții reale, a datinelor istorice, a luptei contemporane și a tradițiilor culturale originale, poemul prezintă în mod real o *generalizare creatoare a stadiului* de multe secole a omenirii“. Ca la toți scriitorii noștri de seamă care au generalizat experiența lor de creație și G. Coșbuc, accentuînd importanța conținutului operei, valoarea națională și populară, nu neglijează nici forma, limba artistică, în cazul literaturii. În alegerea cuvintelor scriitorul trebuie să țină seama de frumusețea lor, de posibilitatea de a exprima adevărul. În această direcție e demnă de reținut ideea după care criteriul selecției cuvintelor nu va fi originea lor, ci posibilitățile expresive și novatoare. G. Coșbuc recunoaște că un scriitor trebuie să acorde atenție cuvîntului potrivit și frumos, deoarece opera lui te impresionează mai întâi prin frumusețea limbii. „Un singur cuvînt urît în cea mai frumoasă poezie te face să te scuturi ca de vederea unui lucru scîrbos și să-ți strice toată plăcerea estetică“³⁵. Cît privește poezia care exagera virtuțile formale, dar nu avea acoperirea emoțională a conținutului, este interesantă riposta pe care o dădea poetul în 1897 cînd în poezia *Sonet* scria cu ironie: „Se zice și s-a zis că i-un secret / Al artei, să compui macame-arabe / Să știi să faci o odă unei babe / Și, fără fond, să faci un bun sonet“. Aliniem aici și mărturisirea despre limba proprie-i sale poezii: „Eu fraze nu știu să-nvîrtesc / Eu scriu așa precum vorbesc / Părinții mei acasă“. Însă atunci cînd se discută despre formă, problema, chiar și pentru literatură, nu se reduce doar la alegerea cuvintelor, la înlănțuirea lor armonioasă în vers, la simțul artistic pe care trebuie să-l manifeste poetul în ceea ce privește graiul

³³ id., *ibidem*, p. XIII.

³⁴ G. Coșbuc, *Despre literatură și limbă*, p. 132.

³⁵ id., *ibidem*, p. 180.

etc., ci se pun aici și alte probleme, poate mai importante, cum ar fi cea a exprimării verbale în imagini artistice. G. Coșbuc recunoaște că „un tablou, o icoană”, deci o imagine artistică ne prezintă prin individual generalul, prin concret-senzorial esențialul, deci o imagine literară „spune de o sută de ori mai limpede și mai mult decât cu vorba”³⁶, adică pe calea comunicării teoretice, abstracte. În adevăr, imaginea artistică are calitatea de a reda esența în fenomenalitate, de aceea ea este mai bogată mai clară, mai convingătoare tocmai prin implicațiile ei afective. Fiindcă imaginea artistică cere din partea creatorului un efort al imaginației sale poetice, dar și simțul realității, este deosebit de important să reținem părerile lui G. Coșbuc referitoare la fantezie și confruntarea ei cu faptele de viață. Apelăm din nou la contribuția pe care o aduce poetul în *Psihologia pedagogică*³⁷, unde el precizează în spirit realist: „Ca operele fanteziei să aibă frumusețe și valoare artistică, pe lângă valoarea educativă, fantezia are anumite margini, anumite legi estetice, nu poate să se abată de la realitate prea mult și să desconsidere natura lucrurilor pe care le descrie”³⁸. G. Coșbuc socotește de exemplu că scriitorul nu poate pune pe un cioban să vorbească aidoma unui savant. În acest caz frumusețea cuvintelor, corectitudinea limbii, deși nu vor fi încălcate, vor fi artificiale. O problemă de estetică specială ridică și materialul în care se obiectivează imaginea artistică. Într-un articol intitulat *Cum înțelege românul culorile* G. Coșbuc arată care sînt sensurile pe care le asociază poporul diferitelor culori. După cum bine se știe, culorile în sine nu au posibilitatea de a semnifica sau comunica anumite idei, așa cum se întâmplă în cazul cuvintelor. De aceea este necesar să se cunoască ce sensuri li se atribuie și ce stări pot sugera anumite culori: „Precum prin alb arătăm frumusețea, așa prin roșu arătăm sănătatea; prin negru arătăm urîtenia, iar prin galben — boala. În ironie zice țăranul e galben de gras, fața roșie și buzele roșii sînt frumusețe pentru că nimic *nu-i mai frumos decât sănătatea*” (sublinierile ne aparțin)³⁹. Putem observa cum toate aceste variate probleme ale creației gravitează statornic în jurul frumosului, calitate intrinsecă și fundamentală a operei de artă.

Entuziasmat de creația clasicilor, G. Coșbuc afirma la un moment dat în comentariile consacrate operei *Divina Comedie* că această operă e o școală a măiestriei, sub toate raporturile și că mișcarea modernistă reprezintă o modă: „Ce simboliști și dadaiști și futuriști / Căutați-i acolo la Dante”⁴⁰. Este adevărat că în anumite condiții ale vieții poetul nu se poate menține consecvent la o anumită linie a creației majore. G. Coșbuc mărturisește și el

³⁶ Se cuvine să menționăm că intervenția lui G. Coșbuc în această lucrare e deosebit de valoroasă. Pentru o cercetare specială a textelor noi vom face trimitere la paginile 47, la capitolul referitor la reprezentare; p. 77—79, privind puterea închipuirii; p. 105—106, apoi p. 110, 115, 118, 134, 181, la capitolul care tratează natura simțămintelor; vezi și intervențiile de la p. 195, apoi, mai ales la paginile 221—222, 224—225, 328 etc.

³⁷ *Psihologia pedagogică*, p. 113.

³⁸ G. Coșbuc, *Dintre-ale neamului nostru*, București, 1903, p. 45.

³⁹ G. Coșbuc, *Comentarii la Divina comedie*, vol. I, p. XXXVII.

⁴⁰ G. Coșbuc, *Fire de tort*, București, 1896, p. 168.

că „eram nevoit de mizerie să scriu ode în loc de poeme“, dar totodată el era conștient de existența celor „zece mii de deasupra ai obiditului neam românesc“. După opinia lui Coșbuc, prin creația sa, scriitorul și poetul trebuie să servească un ideal înalt, să realizeze opere de valoare artistică, prin care să-și aducă contribuția la viața spirituală și la educarea estetică, patriotică și națională a poporului.

Privite în ansamblu, opiniile estetice ale lui G. Coșbuc sînt în bună parte izvorîte din generalizarea propriei sale experiențe artistice, dar și din analiza creațiilor culte sau populare ale literaturii noastre, din convingerile impuse de însăși dezvoltarea fenomenului cultural, din atenta observație a mișcării artistice a epocii, din intuiția fină și clară a ceea ce trebuie să fie în general scriitorul etc. În strînsă legătură cu teoria sau critica literară, cu activitatea de publicist și îndrumător, G. Coșbuc a ridicat o serie de probleme ale esteticii între care frumosul și adevărul în artă, unitatea dintre conținut și formă, imaginea artistică și rolul fanteziei, caracterul popular și național în artă, menirea socială a creației și a poetului etc. Prin aceste idei, G. Coșbuc continuă tradițiile ideologiei estetice progresiste, ocupînd un loc care îl situează pe poziția noului. În plus, ideile despre artă ale lui G. Coșbuc susțin creația poetică militantă a operei sale, pe de altă parte viziunea artistică a operei confirmă întrutotul tezele concepției sale estetice.

ОБ ЭСТЕТИЧЕСКИХ ВЗГЛЯДАХ ДЖОРДЖЕ КОШБУКА (КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В работе рассматриваются взгляды Дж. Кошбука на вопросы искусства и прекрасного, изложенные им в различных теоретических статьях, предисловиях и в переводе книги Мартина Эмануэля «Педагогическая психология». Эти взгляды Кошбук намеревался изложить и в задуманном им учебнике поэтики.

Автор настоящей статьи сопоставлял постоянно эстетические взгляды Кошбука с художественным видением его творчества и выделяет его мысль о том, что правда в искусстве — это прекрасное. Дж. Кошбук затрагивает, таким образом, вопрос о связи между прекрасным в жизни и прекрасным в искусстве, а также о связи между прекрасным и безобразным и выражает мнение, что нет таланта, который мог бы служить делу безобразного.

Дж. Кошбук обсуждает также понятия эстетического чутья и вкуса, в их соотношении с идеалом, который имеет для него чрезвычайное значение, так как «без идеала нет борьбы, а без борьбы нет литературы». Дж. Кошбук высказывается за связь поэта с народом, видя в этом свое литературное кредо.

Дж. Кошбук считал также, что только сплетение прекрасной формы с благородным содержанием может вызывать эстетическое наслаждение.

CONTRIBUTION A L'ÉTUDE DE LA CONCEPTION ESTHÉTIQUE
DE GEORGE COȘBUC
(RÉSUMÉ)

Cet article présente les aspects essentiels de la conception de l'art et du beau telle qu'elle a été formulée par G. Coșbuc dans un manuel de „Poétique” qu'il avait projeté d'écrire, dans divers articles théoriques, dans des préfaces et dans sa traduction de la „Psychologie pédagogique” de Martin Emanuel, qui renferme de nombreuses opinions et considérations fondées sur des exemples tirés de l'histoire de l'art de la vie du peuple roumain.

L'auteur de l'article fait une corrélation permanente entre la pensée esthétique du poète et la vision artistique de son oeuvre. L'article présente aussi la thèse de Coșbuc selon laquelle „le vrai dans l'art c'est le beau”. G. Coșbuc aborde ainsi le problème du rapport entre le beau réel et le beau artistique, entre le beau et le laid en matière d'art ; il exprime sa conviction que le talent ne peut pas être mis au service d'une mauvaise cause. En ce qui concerne le rapport entre les catégories fondamentales et l'art, George Coșbuc met en discussion les notions de sens et goût artistiques, mises au service de l'idéal esthétique.

Selon lui, l'idéal esthétique est un élément extrêmement important pour l'artiste car „sans cet idéal, la lutte n'existe pas, et sans lutte, il n'y a pas de littérature”.

Coșbuc plaide en faveur de la communion du poète avec son peuple ; cette attitude correspond parfaitement à son idéal littéraire : „mon âme est partie de l'âme de mon peuple”.

Au sujet du procès de création et de la valeur de l'oeuvre d'art, Coșbuc considèrerait que seule la corrélation entre la forme réalisée et un contenu noble peut éveiller le plaisir esthétique.

CRITICA LITERARĂ INTERBELICĂ DESPRE ROMANELE LUI LIVIU REBREANU

DE

SIMION MIOC

Intr-o cercetare istorică, se poate observa cu ușurință că, odată cu publicarea romanului *Ion*, în 1920, Liviu Rebreanu este recunoscut ca un romancier de prim rang la noi. Chiar și puținii detractori sînt nevoiți să recunoască însemnătatea amplei desfășurări epice a scriitorului ardelean, punct nodal în evoluția romanului românesc. Din acest moment, și nuvelele sale, care nu depășeau nivelul mediu al nuvelisticii timpului, sînt altfel privite: se caută în ele embrionul vigurosului său talent, filoane și teme ce vor fi dezvoltate în romanele de mai târziu. Sînt subliniate calitățile, mai ales, ale nuvelor: *Ițic Ștrul, dezertor* (E. Lovinescu), *Catastrofa* (văzută ca un preludiu al *Pădurii spînzuraților*), schița *Proștii* (pentru amănuntele semnificative).

Rămîne un merit incontestabil al lui E. Lovinescu¹ și Tudor Vianu², parțial și a lui Ion Dărie³ (Cezar Petrescu), care au intuit imediat valoarea romanului *Ion* și au salutat apariția unui romancier de prim rang. Ba mai mult, T. Vianu prevedea, urmărind trecerea lui Titu Herdelea în Țară, „intențiunea autorului de a pregăti o icoană a vieții românești de pretutindeni”. (*Masca timpului*, p. 90), ceea ce Rebreanu va și realiza, mai ales, în *Răscoala*. Își spun cuvîntul despre *Ion*, scriitori ca I. Al. Brătescu-Voinăști⁴, sub cupola Academiei, cerînd premiarea autorului, critici literari de mai mică importanță: Oct. Botez⁵, pînă la publiciști înghițiți de anonimat: A. Cedrea⁶ etc.

Comentariile entuziaste din *Sburătorul*, E. Lovinescu le adună în vol. VII de *Critice* (ed. definitivă). Revine asupra operei lui L. Rebreanu în vol. IV al *Istoriei literaturii române contemporane*, 1928, în capitolul: *Creația obiectivă*, în care vechile păreri, în oarecare măsură datorită și pers-

¹ *Sburătorul*, an. II, nr. 30, 31, 32, 33 din dec. 1920.

² *Viața românească*, nr. 1 din 1921. Articolul este inclus în vol. *Masca timpului*.

³ *Gîndirea*, an. I, nr. 9, 1921.

⁴ *Analele Academiei*, seria II, tom. XLI, 1920—1921.

⁵ *Viața românească*, nr. 7/1921.

⁶ *Gîndul nostru*, I, 1921—1922.

pectivei temporale, sînt nuanțate, adîncite, în sens critic sagace. Sintetic, cu luarea în considerație și a *Răscoalei*, Lovinescu se pronunță în compendiu *Istoriei literaturii contemporane*, din 1937. Nu am pomenit *Memoriile* lui E. Lovinescu. Asupra lor vrem să ne oprim acum. În vol. al II-lea, cunoscutul critic a consemnat impresiile de lectură generate de romanul *Ion*: în primele două zile, la insistențele telefonice ale lui Rebreanu, răspundea: „Nimic... merge greu“. Abia după 150 de pagini (deci din cap. IV, intitulat *Noaptea*, punct din care deosebirea dintre Rebreanu și sămănătoristi devine din ce în ce mai accentuată), Lovinescu este captivat, „mistuind“ romanul într-o singură zi „cu bucuria de a se afla în fața celei mai mari creațiuni epice române!“⁷

Entuziasmul lovinescian față de Rebreanu își păstrează esența și în considerațiile ulterioare, făcute în oficiul imparțial al criticii. Criticul *Sburătorului* constată cu satisfacții estetice că L. Rebreanu „pornind de la același material țărănesc“ al literaturii sămănătoriste, a adus în romanul său „o revoluție și față de lirismul sămănătorist sau față de atitudinea poporanistă, și față de eticismul ardelean constituind o dată istorică... în procesul de obiectivitate a literaturii noastre“⁸. Romanul acesta i se părea un exemplu, o concretizare a teoriei pe care criticul o accepta: literaturile evoluează de la subiectiv la obiectiv și de la liric la epic. În continuare, E. Lovinescu sublinia ampla cuprindere a vieții sociale ardeleni în roman, viață privită, mai dinadins, în celula unui sat, apoi, folosirea unei formule literare greu de realizat în orice literatură — Balzac reușise în Franța, Tolstoi în Rusia — care înseamnă a prezenta artistic „un vast panou curgător de fapte învălmășite... aproape fără început și sfîrșit“⁹. Romanul are, spune E. Lovinescu, caracter epopeic, realizat în cadrul unei concepții vaste și într-o „vigoare constructivă de adunător de materialuri pentru piramide faraonice“¹⁰. Ceea ce reține însă criticul, în primul rînd, este trecerea, prin acest roman, la creația obiectivă, în epica românesacă. Obiectivitatea este văzută mai mult ca impasibilitate, ca detașare a scriitorului față de lumea evocată. În această perspectivă, conceptul va fi preluat de o seamă de comentatori ai operei lui Rebreanu, între cele două războaie mondiale, deși T. Vianu, un an după E. Lovinescu, explicase subtil în ce constă obiectivitatea artistului. Asupra acestei chestiuni vom reveni.

Satisfacții estetice a avut Lovinescu și la lectura *Pădurii spînzuraților* — socotit cel mai bun roman psihologic al nostru, la data respectivă, precum și la parcurgerea *Răscoalei*, în care autorul arată „destoinicii în mînuirea maselor, care fac din Rebreanu cel mai mare creator epic al literaturii noastre“.

Referitor la metoda de investigație psihologică, din *Pădurea spînzuraților*, întrucît Rebreanu sondează aci zone obscure de subconștiință, Lovi-

⁷ E. Lovinescu, *Memorii*, vol. II, 1916—1930, edit. Scrisul românesc, Craiova, p. 51

⁸ E. Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane*, vol. IV, p. 356.

⁹ *id.*, *ibid.*, p. 357.

¹⁰ *id.*, *ibid.*, p. 362.

nescu apreciază lipsa unor analize logice, amănunțite, — disecții sub lupă — asemenea stări confuze cerînd haina sugestiei lapidare, concretizîndu-se în fapte și chiar în incidente, care au o legătură subterană cu starea obsesivă, subconștientă a personajului.

Asemenea distincții sînt subtile și adevărate, ele plecînd de la realitatea operei. Ulterior, s-au încercat și alte judecăți de valoare, mai puțin adecvate. Într-un studiu merituos: *În marginea operei d-lui L. Rebreanu*¹¹, Șerban C i o c u l e s c u subaprecia analiza psihologică din romanul discutat mai sus, considerînd-o primară, simplistă, în comparație cu formulele mai noi de sondare artistică a sufletului uman.

Despre *Adam și Eva* și *Ciuleandra*, Lovinescu n-a ezitat să-și spună părerea fără ocolișuri: aceste romane sînt mai slabe decît cele amintite mai sus.

Rezervele lui Lovinescu față de opera lui Rebreanu își au sorgintea în marea sa repulsie, antisămănătoristă: Rebreanu se apropie de sămănătoristi prin lipsă de intelectualitate, prin inexistența laturilor speculative și pur artistice din opera sa. Vulnerabile sînt și o seamă de afirmații lovinesciene despre Ion ce s-au proliferat, de asemenea, în deceniile următoare. Dacă părerea că Ion este un personaj simbolic, mai mare decît realitatea, nefiind totuși o schemă, grație aceleiași obiectivități a scriitorului, care-i dă realitate, conține grăunțele de adevăr plasat într-o magmă critică ambiguă, alte considerații nu mai pot fi acceptate. Ion ar fi o fire frustă, elementară, expresia unei mari energii, „a instinctului de stăpînire a pămîntului în slujba căruia pune o inteligență ascuțită, o cazuistică strînsă, o viclenie procedurală“. G. C ă l i n e s c u crede despre Ion, dimpotrivă: „Ion nu e însă decît o brută, căruia șiretenia îi ține loc de inteligență“, sau „flăcăul e un animal plin de candoare“, expresie ce duce la generalizare: „Toți flăcăii din sat sînt varietăți de Ion“¹². Media acestor păreri, cu scoaterea în primul plan a socialului, o întîlnim în studiile mai noi. Ov. S. Crohmălniceanu arată că trecerea de la inteligență la viclenie e generată de condițiile social-economice, fără însă a arăta analitic procesul. Comportarea lui Ion depinde de o lume — ne spune Paul Georgescu — în care pămîntul e măsura tuturor lucrurilor. Al. Piru, în micromonografia sa, găsește o contradicție între ceea ce a scris G. Călinescu despre *Ion* și ceea ce susținea același critic în polemica despre roman cu Camil Petrescu, în care admitea că gîndirea țaranului despre lume nu diferă ca specie, ci doar ca grad de complexitate față de Weltanschauung-ul filozofului Kant, de pildă.

În afară de articolul din 1921, amintit deja, Tudor Vianu a scris, în texte de bază, despre L. Rebreanu, peste două decenii în *Arta prozatorilor români*, 1941, considerîndu-l pe Rebreanu un ctitor al romanului românesc, alături de H. Papadat-Bengescu, și, peste alte două decenii, în *Jurnal* (1961), ce conține judecăți sintetice. Articolul din *Viața românească* e intitulat: „O poemă

¹¹ *Revista fundațiilor*, nr. 2/1936.

¹² G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, 1941, p. 648.

a Ardealului" (L. Rebreanu : *Ion*) și reliefa două aspecte majore ale romanului : față de viziunea unui Ardeal mereu eroic, imagine prezentă în atâtea conștiințe contemporane, Rebreanu aduce procesul de dezeroizare. Vianu nu credea, apoi, că romanul e naturalist, precizînd că bogăția de amănunte, în curgere fluvială, e supusă unei perspective generale, sintetice. Obiectivitatea scriitorului e privită subtil : „Obiectivitatea nu poate însemna de altfel nu știu ce înstrăinare pe propriul tău subiect. Obiectivitatea nu privește decît *discrețiunea artistică a mijloacelor de realizare*. (s.n)¹³. Finalul articolului scotea în evidență caracterul poematic al operei : *Ion* poate fi socotită adevărata poemă a Ardealului¹⁴. Ocupîndu-se de personaje reprezentative din romanele lui Rebreanu, în *Arta prozatorilor români*, T. Vianu s-a oprit la transformarea senzațiilor grefate pe o vitalitate puternică (*Ion*) sau maladiivă (A. Bologna, Puiu Faranga), în prilej de sensualitate, de posesiune și apoi de obsesie ; o altă specificitate a scrisului lui Rebreanu sesizată de T. Vianu este acompaniamentul pe care-l aduce natura înconjurătoare emoțiilor „tari“ ale eroilor, reținute în reacțiile fiziologice, în primul rînd. Ambele aspecte vor fi nuanțate și exemplificate în *Arta prozatorilor români*. *Jurnalul* lui T. Vianu cuprinde judecăți sintetice, de felul acestuia : Rebreanu este „un scriitor epic de mare amploare și semnificație . . . cu o operă vastă, adîncă, exactă . . .“ ce „înfățișează o întreagă societate într-unul din momentele conflictelor ei cele mai acute și evocă instinctele fundamentale care explică perseverența ei în împrejurări neprielnice“¹⁵.

În *Gîndirea*¹⁶, Ion Darie (Cezar Petrescu) consideră și el romanul *Ion* o realizare de seamă, cea mai importantă din ultimul deceniu și totodată, o treaptă în evoluția noastră literară. Ca și E. Lovinescu, tînărul scriitor și redactor al *Gîndirii* subliniază caracterul epopeic al cărții, multitudinea de planuri pe care se desfășoară acțiunea — ultimul plan, fundalul, fiind dat de lupta Ardealului, „ca surdina unui acompaniament, ca mugețul mării în *Iliada*“. Ceea ce nu accepta Cezar Petrescu era monotonia și mediocritatea strictei înregistrări a vieții, fără înălțări și scăderi (tînărul scriitor cerea lirism și scene dramatice îngroșate, patetice). Reproșuri pentru monotonie, cenușiu și „platitudine“ îi vor aduce lui L. Rebreanu și alți critici, și nu dintre cei aflați în tabăra estetismului : G. Ibrăileanu, N. Iorga.

Peste un an și jumătate, Ion Darie¹⁷ își spunea cuvîntul și despre *Pădurea spînzuraților*. Cronicarul constată un progres în arta construcției, a simplificării prisosurilor (din punctul său de vedere) : „cuvîntul e mai eliberat, lectura mai puțin anevoioasă“. Ion Darie constată și în noul roman aceeași lipsă de „viziune largă“, dar care în prezentarea războiului, e o calitate : „izbutește să zugrăvească războiul fără patetism, așa cum a fost

¹³ T. Vianu, *Masca timpului*, Biblioteca Sămănătorul, Arad, 1926, p. 90—91.

¹⁴ *id.*, *ibid.*, p. 101.

¹⁵ T. Vianu, *Jurnal*, p. 28—29.

¹⁶ *Gîndirea*, I, nr. 9, p. 168—169.

¹⁷ *Ibidem*, an. II, nr. 13, p. 168—170.

de fapt". Rezervele merg pe linia stilului, ca și în *Ion*: „Ceea ce rămîne încă supărătoare, sîcîitoare, e limba d-lui Rebreanu...”

Scrisul „cenușiu” al lui L. Rebreanu a dat naștere și la reacții violente. Este bine cunoscut articolul lui T. Arghezi: *Cum se scrie românește?*¹⁸. Evident, aci e o pledoarie pro domo: scriitorul să fie un drămuitor de carate, liric, cu stil scriptic, calități depistabile în cele mai mici compartimente stilistice. După T. Arghezii, scriitorul, asemeni negustorului de brînză, trebuie să te convingă de calitatea materialului de la gustat. Cum L. Rebreanu nu l-a convins nici pînă la pag. 27, autorul *Cuvintele potrivite*, n-a citit romanul mai departe. Romain Rolland a arătat în cartea sa despre *Michelangelo* că uneori marii artiști, plini de propria lor viziune, nu mai pot admite alături, și o alta (cazul lui Michelangelo ce-l deprecia pe Leonardo da Vinci). Istoria se repetă în cazul T. Arghezi—L. Rebreanu. Răspunsul cel mai strălucit la așa-zisele carențe de stil ale lui L. Rebreanu le-a dat G. Călinescu: „Frazele, considerate izolat, sînt incolore ca apa de mare ținută în palmă, cîteva sute de pagini au tonalitatea neagră-verde și urletul mării”¹⁹. Putem aminti aci și butada lui Camil Petrescu, sugerată, probabil, de E. Lovinescu (procesul s-ar putea să fie și invers): Rebreanu are talent de la 300 de pagini înainte.

T. Arghezi crede că L. Rebreanu copiază realitatea, că deci arta sa e inferioară naturii: „Pînă la Pantelimon, pe o distanță de 2—3 km, ai citit 20 de volume în genul Rebreanu, față de care tomurile d-sale se prăpădesc ca un scrum” (p. 102).

Pentru Radu Dragnea²⁰, cronica pe care o scrie în *Gîndirea* e un prilej de „a demasca”, prin analiza romanului *Ion*: *Imoralitatea criticii impresioniste* (așa se intitulează cronica). Eroul principal al romanului *Ion*, nu-i pare reprezentativ, nici sociologic, nici psihologic, pentru poporul nostru. De aceea, el se îndoia că generațiile următoare vor mai citi romanul lui L. Rebreanu „cu o atmosferă, am zice prea puțin numind-o bestială... în care Ion bate... bate... și iar bate...” și conchidea: „Dar nu putem găsi în *Ion* reprezentarea psihologică și socială a țaranului român decît sub aspectele diformității aleasă anume de autor, ca să corespundă concepției literare împrumutată (naturalismului, n.n.), căreia i-a adaptat

¹⁸ *Cugetul românesc*, an. I, nr. 1, p. 99—104, 1921.

¹⁹ G. Călinescu, *Istoria literaturii române... compendiu*, p. 322.

²⁰ *Gîndirea*, an. II, nr. 8, p. 66—67.

realitatea forțat“. Dar pe alocuri, în cursul expunerii, Dragnea se mai contrazice, recunoscând că „Nu poate cetitorul să nu recunoască zugrăvirea reală a unei epoci în Ardeal, minuirea cu talent a dialogului și am putea zice a descripției...“.

Din paginile critice dedicate lui L. Rebreanu în anii următori, vom reține, inevitabil succint, păreri ale lui M. Dragomirescu, G. Ibrăileanu și N. Iorga — critici din primele două generații postmaioresciene, după împărțirea lui E. Lovinescu.

M. Dragomirescu, autorul științei literaturii tripartite, al ierarhiilor geometrice, căutătorul de capodopere și universalitate, a vorbit despre *Ion*²¹, vizind mereu generalul: „Ion este în epic și patetic ceea ce Cațavencu este în comic“. Deoarece toți oamenii doresc mai întâi bunurile materiale și apoi pe cele spirituale. Ion este un „simbol tragic al soartei omenești“. Amalgamând criterii de compoziție, de procedee artistice, de psihologie și morală, M. Dragomirescu scrie că *Pădurea spînzuraților* e o carte halucinantă. Superioară lui *Ion* ca vioiciune de analiză, îi este inferioară ca sănătate. Ea e rezultatul unei psihoze și nu al unei psiheze...“ (p. 413). În alt volum²², la capitolul *Erarhizări*, subcap. XI: *Trei nedreptăți*, M. Dragomirescu îl socotea pe Rebreanu un nedreptățit, alături de... George Talaz și M. Sorbul. Articolul debutează cu un atac la N. Iorga, cel care are insomnii văzînd succesul de librărie al lui *Ion*, cel care se supără cînd Academia îl premizează pe Rebreanu. Iorga aruncă săgeți ironice asupra unei opere cu care „orice neam s-ar putea fâli“. M. Dragomirescu, entuziast, arată că *Ion* e o capodoperă ce întrece și pe Zola (*La Terre*) și pe Tolstoi (*Război și pace*, *Ana Karenina*), deoarece romanul lui Rebreanu cuprinde în același număr de pagini cele mai multe personaje vii. (Quod erat demonstrandum).

G. Ibrăileanu, care-i cedase cronica *Vieții românești* în 1921, lui T. Vianu, va scrie despre autorul lui *Ion* și al *Pădurii spînzuraților*, în *Creație și analiză*²³, studiul din 1926, alternînd aprecierile cu rezervele. Altele erau sensibilitatea, orientarea și măiestria lui Ibrăileanu, în materie de roman. Criticul recunoaște în Rebreanu un „romancier remarcabil, iar în *Ion* o dată în istoria noastră literară. Totuși, lumea oglindită artistic de Rebreanu e cam otova, cam ternă, autorul „nu transfigurează deajuns realitatea, nu creează o altă lume alături de cea reală, o pastîșează prea mult pe aceasta, ca să-l simțim zeu, creator de lumi“, (p. 171, 176). Operînd cu cagatorii, Ibrăileanu crede că Rebreanu este mai mult sociolog decît psiholog (ca toți ardelenii), și atunci ca la toți scriitorii din această categorie, lipsa „stilului“ și un deficit de artă, e normal să apară. Chiar dacă nu-l acuză de naturalism, criticul scrie că Rebreanu este „prea realist“. În legătură cu celelalte romane apărute pînă atunci, Ibrăileanu scrie lapidar: „*Pădurea spînzuraților* e aproape la nivelul lui (*Ion*, n.n.), *Adam și Eva* e lipsit de valoare“ (p. 171).

²¹ M. Dragomirescu, *De la misticism la raționalism*, Buc. 1925, p. 408—414.

²² M. Dragomirescu, *Critică*, vol. II, *Directive* (1910—1928).

²³ G. Ibrăileanu, *Pagini alese*, vol. II, ed. îngrijită de M. Ralea, B.p.t.

Asemenea idei despre naturalismul operei lui Rebreanu, despre mai slabă realizare a *Pădurii spînzuraților* aveau mai largă circulație în cercul *Vieții românești*. Spre pildă, Oct. Botez²⁴, scriind despre *Pădurea spînzuraților*, crede că acest roman are ceva obscur, neclarificat, un anumit „convenționalism factice”, pe cînd în *Ion*, totul era „spontan și organic”. Naturalismul brutal e maniera lui Rebreanu și el nu trebuie condamnat, spune Oct. Botez, vizîndu-l pe Radu Dragnea. Și Mihai Ralea, în recenzie la romanul *Ciuleandra*²⁵, vorbea de cele două puternice romane de factură naturalistă *Ion* și *Pădurea spînzuraților*. Ralea apreciază și *Ciuleandra*, roman ce prezintă: „formațiunea, evoluția și criza unui caz de demență. Etapele sînt înșirate cu știință și precizie” (p. 128).

Uneori părerile critice conturate cu ocazia romanelor se răsîrîng și asupra nuvelisticii. Să ne oprim la două exemple: unul din cercul *Sburătorului* și unul din cel al *Vieții românești*. M. Iorgulescu²⁶, vorbind de nuvela *Catastrofa*, reținea obiectivitatea (subliniată de E. Lovinescu) și mulțimea de amănunte, care prin îngrămădire, formează o atmosferă. Recenzînd *Trei nuvele*, Oct. Botez²⁷ punea pe același plan artistic romanele cu nuvelele: „Același naturalism adesea brutal, pătrundere psihologică, caracterizare fericită a personajelor, plus concentrarea și dramatismul impuse de necesitățile genului” (p. 163). Deci nuvelele ar avea ceva în plus, artistic vorbind. O. Botez obsearvă o evoluție și în stil.

Avînd cu totul alte concepții despre artă și menirea scriitorului decît L. Rebreanu, N. Iorga²⁸ nu va accepta, „realismul de o crudă autenticitate: ce e mai josnic în viața animalică a rasei cum i se pare autorului că a văzut-o în cine știe ce colț blăstămat de Ardeal” (p. 298). Estetica sa gerontocratică, excesiv modelată de temperamentul său tumultuos are nostalgia Ardealului cuminte al lui Slavici sau a celui etic din proza lui Agîrbiceanu. După N. Iorga, Rebreanu diformează „un atît de sănătos și de estetic element național de bază, într-un rece stil de jandarm care constată infamiile petrecute în raionul său” (p. 298). După cum ușor se poate observa, marele istoric nu acceptă viziunea antiromantică, dezeroizată a Ardealului, aspect asupra căruia atrăgea atenția încă din 1921, T. Vianu.

Harnicul cronicar al literaturii românești din deceniile III și IV, care a fost Perpessicius, a scris cu înțelegere și iubire despre L. Rebreanu. De fapt, primul volum din *Mențiuni critice* e dedicat lui L. Rebreanu: romancierul și camaradul, excepțional — omagiu afectuos. Perpessicius pleacă de la constatarea că „arta și știința de romancier” a lui Rebreanu este un summum de istorie literară²⁹. Deși n-a scris despre *Ion* și *Pădurea spînzuraților*, în celelalte articole revine, așa că putem ști tot ce credea Perpessicius despre romancierul Rebreanu. Entuziast de *Ion* și *Pădurea spînzuraților*, cu rezerve

²⁴ *Viața românească*, nr. 7/1923, p. 125—126.

²⁵ *ibidem*, nr. 4/1928, p. 127—128.

²⁶ *Sburătorul literar*, an. I, nr. 1, 1921, p. 18.

²⁷ *Viața românească*, nr. 1/1925, p. 163—164.

²⁸ N. Iorga, *Istoria literaturii românești contemporane*, vol. II, 1934.

²⁹ Perpessicius, *Înflorirea romanului*, în *Mențiuni critice*, seria I, p. 14, 1928.

față de *Adam și Eva*, entuziasmul critic urcă din nou la *Ciuleandra*, în care sînt reținute „prețiosul dar de reconstituire psihologică, acea virtuozitate a dozării misterului, de acel haos cu care se înconjoară toate operele mari în care viața se desfășoară între umbre și lumină”³⁰. Romanul *Crăișorul*³¹ cunoaște în *Perpessicus* un admirator, (în parte și în Șerban Cioculescu); romancierul nu prezintă o atmosferă eroică, nici nu tinde spre o reconstrucție documentară cît mai riguroasă, ci e „o povestire de o simplitate insinuantă, ceremonie dintr-un martiraj, un drum din calvarul retrospectiv al neamului” (p. 145). Din mențiunile critice despre *Răscoala*³², se impun pentru singularizare: romancierul are izbînzii artistice, în două planuri în *Răscoala*: „un plan al individualităților din felurite pături sociale și un plan al colectivității individuale” (p. 154). Perpessicius găsește o legătură organică între două personaje ale romanului: Grigore Iuga și Titu Herdelea: cei doi se completează „ca două emisfere ale aceluiași suflet” (p. 156).

Demnă de semnalat ni se pare în epocă părerea favorabilă despre *Răscoala* a unui iconoclast prin definiție și afirmare: Eugen Ionescu în *Nu*³⁴. După ce „desființează” aproape toată literatura noastră, se oprește admirativ în fața epopeii răscoalelor țărănești a lui Rebreanu, spunind că aci e un curent subteran, o zbuciumare care crește implacabil, de mare și adevărată artă. Își propune să scrie odată pe îndelete și pe larg despre acest aspect. Părerea lui Eugen Ionescu coincide cu aceea exprimată de G. Călinescu în cronica literară apărută în *Viața românească*³⁵: „*Răscoala* este astfel, incontestabil, una din cele mai puternice opere ale literaturii române” (p. 62).

Și acum să poposim la interesanta anchetă literară din revista *Azi*³⁶, care inițiază o barometrare asupra scriitorilor, începînd cu L. Rebreanu (din păcate, ancheta se oprește aci). Rubrica are titlul: *Ce rămîne din Liviu Rebreanu*. Ancheta are „o valoare strict documentară”, expulzînd „orice umbră de pamflet sau de sordidă lingușire”, pentru că se vrea „o evaluare contemporană, care va revela preferințele unei epoci, gustul unei generații, dacă nu întotdeauna puterea ei de a se obiectiva”. Își spun cuvîntul 13 critici, scriitori, poeți, de la E. Lovinescu pînă la Petru Comarnescu. Criticul *Sburătorului* nu șovăie să răspundă clar: va rămîne cu siguranță *Ion* o operă mare, reprezentativă. După Lovinescu *Pădurea spînzuraților* a fost depășită de romanele H. Papadat-Bengescu, în ceea ce privește analiza psi-

³⁰ Perpessicius, *Mențiuni critice*, II, p. 71, 75.

³¹ *idem, ibidem*, III, p. 142—147.

³² *idem, ibidem*, V, p. 149—162.

³⁴ Eugen Ionescu, *Nu*, 1934.

³⁵ *Viața românească*, nr. 1—2/1933, p. 60—62.

³⁶ *Azi*, an. III, nr. 1, ian. 1934, p. 952—958.

hologică. F. Aderca își arată părerea statistic: rămâne *Ion* 100%, 90% *Pădurea spînzuraților*, 50% *Răscoala*, % restul. (Mai clar, nici că se putea). Pentru înființarea lui *Ion* mai subscriu: Camil Petrescu, Mircea Damian, Oscar Lemnaru, Dragoș Vrînceanu. În schimb, alți scriitori sau poeți acordă prețuirea maximă *Pădurii spînzuraților*. Al. Philippide evidențiază „valoarea ei de artă”. Mircea Eliade crede că *Pădurea spînzuraților* „va fi multă vreme iubită chiar de tinerii care se vor orienta către alt ideal artistic”. Simpatia lui merge, în primul rînd, cum era și de așteptat, spre *Adam și Eva*. În această anchetă apare însă și un detractor parțial al lui Rebreanu. E vorba de romancierul Romulus Dianu. După ce scrie elogios despre *Pădurea spînzuraților*, linia entuziasmului coboară spre rezerve învăluite despre *Ion* care ar „rămîne pentru amatorii de adevăruri globale și fără nuanță”. În limbaj de pamflet arghezian, Dianu depreciază *Ciuleandra* „lamentabila parodie a *Gîndului* lui Leonid Andreev, și biata cărțuie *Crăișorul*, viața lui Horia. Apoi, Dianu îl acuză de îmbogățire, dar nu din literatură. Credem că aci apare pregnant psihologia unui scriitor mediocru, care avea o bună impresie despre sine și care caută să mai reducă din proporțiile unui titan al epocii. Octav Șuluțiu și Cicerone Theodorescu apreciază trinitatea: *Ion*, *Pădurea spînzuraților*, *Răscoala*. Primul are o părere interesantă despre „clasicismul lui Rebreanu”: secretul duratei cucerite de Rebreanu stă în „clasicismul interior al unei opere care numai aparent e realistă, dar în fond e clădită conform cu principiile unei arte imuabile”. În fine, Petru Comarnescu își exprimă admirația pentru „forța epică” a romancierului, mai ales din *Răscoala*, „lucrarea sa măiastră” (despre care scrisese și în *Discolbolul* m. 7—8, ca răspuns lui M. Simionescu-Rîmniceanu, din *Adevărul*).

În 1931 și Alexandru Sahia, stînd *De vorbă cu D-l Liviu Rebreanu*³⁷ își exprimă siguranța în durabilitatea operei lui Rebreanu: „Este întîiul dintre cei puțini asupra valorii căruia nu se mai poate discuta”.

E momentul să trecem în revistă receptarea critică a operei lui Liviu Rebreanu dată de marele cvartet critic din perioada interbelică: Pompiliu Constantinescu, Șerban Cioculescu, G. Călinescu, Vl. Streinu. Cunoscînd întreaga operă a lui Rebreanu, criticii mai suscitați vor tinde spre sinteză și ierarhizare. Se stabilește un acord aproape unanim că talentul lui L. Rebreanu s-a manifestat inegal, coborînd linia artistică, mai ales în ultima perioadă de creație. Elogii întrunesc romanele *Ion* și *Răscoala*, părerile se separă cînd e vorba de *Pădurea spînzuraților*, *Crăișorul* și, uneori *Gorila*, pentru a se întîlni din nou în a constata slaba rezistență artistică a romanului *Jar* și *Amîndoi*.

Pompiliu Constantinescu³⁸, criticul receptiv și prob, păstrează, în liniile generale, schema lovinesciană a interpretării operei lui Rebreanu,

³⁷ *Vremea*, 8 nov. 1931, apud II. Vrancea, *Tradiții ale criticii literare marxiste din România*, 1930—1940, Ed. Politică, 1962.

³⁸ P. Constantinescu, *Opere și autori*, p. 112—120, 1928.

adăugind o perspectivă filozofică nietzscheiană și de literatură comparată. Prin „opera masivă“ a lui Rebreanu, romanul devine la noi „patetică epopee“, rupind cu „propaganda romantică sau numai politică a sămănătorismului“. Oprindu-se asupra eroilor : Ion, Apostol Bologa, Toma Novac, criticul vede în ei expresii individuale ale unei voințe primordiale, voință nudă, dincolo de bine și de rău. P. Constantinescu dă un epitet realismului rebrenist : „realism patetic de un egal fior“, ce surprinde viața „în legile ei interioare“, și : „viziunea artistului e un fragment desprins din armonia întregului cosmos“. Realismul patetic nu se opune obiectivității, supunerii la obiect. Rebreanu este „imposibil, suveran pe mijloacele sale de realizare“, este ca un arhitect, ne spune P. Constantinescu, „cărui nu i-a rămas pe frontispiciul operei decât iscălitura“. Corolarul acestei puteri de abstragere a subiectivității : „Magia mitului artistic — este de o sugestie unică în romanul d-lui Rebreanu și în literatura noastră“.

În deceniul al IV-lea, se încearcă și studii de sinteză, de reliefare și subliniere a specificității artei rebreniste, mai ales cu ocazia sărbătoririi scriitorului la 50 de ani de viață, în 1935. Cu un an înainte, I. I. Cantacuzino, în articolul : *Note despre Jar și romanele lui Liviu Rebreanu*³⁹, pornind de la constatarea acceptată unanim, că L. Rebreanu, „s-a înnoit“, de la un roman la altul, caută să stabilească unitatea în varietate, adică să pătrundă mai adânc, să descopere unitatea concepției și sentimentului de viață în varietatea personajelor, a mediilor și a fabulațiilor. Elementul unificator — pe care-l întâlnim în toate romanele — este, după I. I. Cantacuzino, destinul, fatalitatea : „toți trăiesc sub zodia implacabilă a unei porunci ce-i depășește“ (p. 181). Criticul se referă la fatum-ul antic, dar spre deosebire de greci, la L. Rebreanu : „înfrângerea omului de destin nu va mai fi o dramă, ci o necesitate, acceptată ca atare“ (p. 183). Aci criticul face legătura cu discutata acceptare a destinului, specifică poporului nostru. Într-un fel e natural ca prin acumulare de opere, atunci când se discută ultima carte, să se încerce tururi de orizont sintetice, bilanțuri, sublinieri de calități și defecte. La o rapidă cercetare a bibliografiei, se poate constata că după apariția *Răscoalei*, anume, în 1933, se scriu multe articole despre Rebreanu, după a noastră știință acest roman întrunind numărul cel mai mare de cronici, recenzii, notițe.

Jubileul din 1935 este consemnat în revistele și ziarele vremii⁴⁰.

Pentru Șerban Cioculescu evenimentul e un prilej de a îmbrățișa într-o viziune globală scrisul lui L. Rebreanu, în studiul : *În marginea operei d-lui Liviu Rebreanu*⁴¹. În romanul *Ion*, criticul reține : „prima înfățișare completă a satului românesc, cu toate categoriile sociale, prezentate fără nici o tendință“. Romanul este „o cucerire de fond în istoria romanului nostru, aflăm aci o biruință tehnică de prim ordin : *Ion* este cea dintâi orchestrare

³⁹ *Revista fundațiilor*, nr. 10/1934, p. 178—183.

⁴⁰ Cităm : *Viața românească*, nr. 11—12/1935, dar mai ales *Cuvîntul liber*, III, nr. 4/1935, număr închinat lui L. Rebreanu, *Vremea*, nr. 416/1935.

⁴¹ *Revista fundațiilor*, nr. 2/1936.

polifonică a romanului românesc". Pentru subtilul cunoscător, editor și biograf al lui Caragiale, opere excepționale ca *Ion* și romancierii dotați ca L. Rebreanu, nu se explică prin acumulări istorice: „Sub toate raporturile deci, *Ion* este un accident, așa cum se socotește, în lirică, poezia lui Eminescu și, în teatru comedia lui Caragiale" (p. 415). Mai târziu, cercetătorii ardeleni Ion Breazu și D. Popovici vor accentua, dimpotrivă, legătura lui Rebreanu cu înaintașii. Despre *Ciuleandra*, Ș. Cioculescu scrie că e deficitară, în prima parte, în motivația psihologică, dar se reabilitează în partea a II-a, prin tratarea magistrală a unui caz clinic de obsesie, Rebreanu dovedindu-se un inovator și aici, fiind totodată un mare precursor pentru romanele lui Gib. I. Mihaescu și Cezar Petrescu (*Simfonia fantastică*). Am văzut, mai sus, că în ceea ce privește analiza psihologică din *Pădurea spînzuraților*, criticul are rezerve, socotind-o cam primară. Cunoscut ca un critic — cum spune G. Călinescu — care își ascunde „spinii” sub multiple cusături stilistice, Ș. Cioculescu va elogia totuși — din șirul romanelor considerate, în-deobște, de a doua mină, *Crăișorul*, și anume „răscoala țărănească este situată în cadrul geografic și social cu o putere de evocare desăvîrșită” (p. 420). Tot el, punînd în relații romanele: *Ion* și *Răscoala*, notează că în primul predomină „acalmia socială”, pe cînd în al doilea izbucnește furtuna. Avem impresia că Ion Ianoși, în *Romanul monumental și veacul XX*, dezvoltă sugestia lui Cioculescu despre polifonia romanului *Ion*, precum și apropierea și deosebirea dintre *Ion* și *Răscoala*. În fine, privind „de sus” opera, luată în valorile permanente, criticul se simte obligat moralmente să sublinieze: „autorul se simte familiar cu indivizii instinctuali, în vreme ce actul pur de conștiință îl depășește. Socotim ca o datorie de probitate critică, delimitarea cît mai categorică a talentului d-lui Rebreanu, în interiorul zonei instinctuale a vieții” (p. 424).

Preocupat într-o mai largă măsură de influențele exercitate asupra literaturii române, Vladimir Streinu, ocupîndu-se de L. Rebreanu, probabil și sub impulsul apropierei făcute de E. Lovinescu între Stendhal (*Roșu și Negru*) și Rebreanu (*Ion*) va publica în 1938: *De la Julien Sorel la Ion al Glanetașului*⁴², ca să treacă mai târziu la studii sintetice, cum este cel publicat în 1940⁴³, intitulat: *Liviu Rebreanu*, revenind cu formulări critice sintetice, în 1943⁴⁴. Și Vl. Streinu sublinia inegalitatea realizărilor artistice ale lui Rebreanu (*Pădurea spînzuraților* nu este de prim rang, spune el), dar se oprea asupra tendinței de înnoire a viziunii artistice, de la un roman la altul. Fuga aceasta de repetiție este apreciată de critic, chiar dacă rezultatele nu sînt întotdeauna izbînzii artistice. În altă ordine de idei, Vl. Streinu încearcă o definire, o precizare a mult discutatei obiectivității a lui L. Rebreanu, ajungînd la o tipologie duală: sînt scriitori ca Stendhal sau Dostoievski, ai căror eroi sînt creați din experiența lor intimă. Aceasta ar fi

⁴² *Universul literar*, 1938.

⁴³ *Revista fundațiilor*, nr. 5/1940, p. 379—390.

⁴⁴ Vl. Streinu: *Literatura română contemporană*, antologie, 1944.

obiectivitatea-metodă. La scriitorii de tipul lui Rebreanu se constată o lipsă de preferință pentru materialul observat, aci fiind vorba de obiectivitatea-natură. Asemenea încercări de tipologie sînt interesante, dar, de multe ori, păcătuiesc prin abstractizare și pierderea substanței originale, specifică fiecărui scriitor în parte.

Ceea ce a scris G. Călinescu despre L. Rebreanu a fost mereu citat în diverse studii și articole. Ilustrul critic, ca un răpus, poate, la cei ce se opreau la amănunte, și din această perspectivă încercau să-l critice pe Rebreanu, va scrie mereu despre tonul fundamental, original ce se degajă din opera lui Rebreanu. În cronica literară închinată *Răscoalei*⁴⁵ scotea în evidență „marea putere de a analiza subconștientul mulțimii și de a crea existențe sociale”, G. Călinescu lămură natura raportului ce se stabilește între general (atmosferă) și particular (amănunte): „Însușirea tehnică de căpetenie este îndemînarea de a acumula și desfășura încet faptele, pentru ca din ele să iasă impresia de haotic. Fără roțile grele de amănunte pe care autorul le-a pus acțiunii, romanul ar fi rămas superficial și fugitiv” (p. 61). Spunea, apoi, răspicat, în final: *Răscoala* este astfel, incontestabil, una din cele mai puternice opere ale literaturii române” (p. 62).

În studiul din *Jurnalul literar*, reprodus ulterior într-o broșură, trecut în *Istoria literaturii române, de la origini și pînă în prezent*, 1941⁴⁶, în compendiu din 1945 și 1946, G. Călinescu îl introduce pe L. Rebreanu în șirul scriitorilor ardeleni — amintind *Mara* de Ioan Slavici — (aspect dezvoltat de Ion Breazu și D. Popovici, asupra căruia vom reveni). Caracterul poematic, de epopee al romanului *Ion* a fost subliniat încă de la apariție (E. Lovinescu, T. Vianu). G. Călinescu revine asupra acestui aspect, în formulări plastice, sugestive: „Romanul e făcut din cînturi voit cadentate, în stilul marilor epopei... *Ion* e un poem epic, solemn ca un fluviu american, o capodoperă de măreție liniștită”. Personajele nu sînt indivizi cu viața unică, ci exponenți a clasei sau generației. G. Călinescu reține „eternul”, aura de simbol a personajelor. Referindu-se la stil, criticul aduce o interpretare adîncă: acesta pare trudnic, dar luat pe mari porțiuni, se încheagă un ton festiv care cîntă nașterea, nunta, moartea. *Pădurea spînzuraților* i se pare un „interesant roman psihologic” care „analizează criza unui suflet mediocru în luptă cu o dramă peste puterile sale”, pe cînd *Jar*, *Amîndoi*, *Gorila*, nu prezintă interes artistic. Am văzut ceea ce scria G. Călinescu despre *Răscoala* în 1933. Entuziasmul rămîne constant: ca romancier al maselor, al gloatelor, Rebreanu este genial. Prezentarea mediului citadin în *Răscoala* nu dă pagini de mare artă: „Lucrurile se schimbă însă, cînd este vorba de țărani văzuți în masă. Scriitorul redevine genial”⁴⁷. Și G. Călinescu, asemeni lui Ș. Cioculescu și altora scrie că romancierul trăiește „mai ales impulsia instinctuală pe care o rotunjește epic”⁴⁸.

⁴⁵ *Viața românească*, nr. 1—2/1933, p. 60—62.

⁴⁶ G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, 1941.

⁴⁷ G. Călinescu, *Istoria literaturii române*, compendiu, p. 322.

⁴⁸ G. Călinescu, *op. cit.*, p. 323.

Ion Breazu în studiul *Temeiurile populare ale literaturii din Transilvania*⁴⁹ va dezvoltă ideea că Rebreanu face parte dintr-un șir de scriitori ardeleni. El nu crede că autorul lui *Ion* a adus o nouă perspectivă asupra satului: „Părerea noastră este că el reprezintă punctul terminal al întregii dezvoltări a literaturii noastre, orientată spre realitățile populare“. Cercetătorul citează exemplul înaintașilor: Slavici, Coșbuc, Goga, Agirbiceanu. Perspectiva artistică e alta la Rebreanu: el are atitudinea rece a omului de știință. Ca și alții, Ion Breazu scrie despre mișcarea greoaie a lui Rebreanu în lumea ideilor, în schimb, el este „un mare artist al prezentării faptelor, acțiunilor și al instinctelor fundamentale ale vieții“, degajat de „orice tendință pedagogică sau mesianică“⁵⁰ (p. 350). Părerii asemănătoare exprimă și D. Popovici în articolul: *Contribuția românilor din Transilvania la literatura română*⁶¹.

Romanul cel mai contestat, deoarece autorul coboară în arena actualității și își spune părerea despre viața politică a României este *Gorila*. Cu toată puterea de abstragere, de obiectivitate, recunoscută lui Rebreanu, în acest roman se observă cu ușurință atitudinea scriitorului, fapt remarcat și de unele articole și cronici ce i se consacră⁵². Demn de reținut, în primul rând, ni se pare studiul lui Ilie Constantinovschi: *De la Răscoala la Gorila — evoluția literară a d-lui Liviu Rebreanu*. Cercetătorul arată că ceea ce este nou în acest roman este atitudinea, care oglindește confuzia ideologică a lui Rebreanu, dar și „a unei părți a intelectualității și micii burghezii orășenești“. Constantinovschi observă germenii acestei nehotărâri ideologice încă din *Răscoala*, în figura lui Titu Herdelea. În recenzia sa, M. B. (*Viața românească* 8/1938) vorbește de asemenea de subiectivitatea autorului prezentă în roman: Rebreanu crede că politica „e un venin, o gorilă și, antrenat pe această pistă, a șarjat, asuprind personaje și alimentând astfel credința că politica e un buboi enorm“ (p. 142).

E. Todoran, câțiva ani mai târziu, în articolul: *Realismul operei lui Rebreanu*⁵³, abordează probleme teoretice referitoare la realism și naturalism, pentru a preciza că Rebreanu, nu este realist din dorința de conformare cu vreuna din teoriile apusene, ci din necesități obiective de a transpune artistic experiența seculară a Transilvaniei: „experiența unei vieți aspre“ ce „a transformat înclinările în instincte cu obiective impuse de situația lor de iobagi“. În articol se face o interesantă paralelă între țărani și lui Rebreanu și cei a lui Reymont. Pe plan universal, E. Todoran îl apropie pe Rebreanu de Maupassant: amândoi „constată în artă ceea ce văd în realitate, fără a încerca prea multe explicații, este deci naturalismul care păstrează încă aderență cu realismul“.

⁴⁹ Ion Breazu: *Literatura Transilvaniei*, Casa școalelor, 1943.

⁵⁰ Ion Breazu: *Literatura română contemporană a Transilvaniei*, în vol. *Literatura Transilvaniei*.

⁵¹ *Transilvania*, nr. 7—8/1942, p. 520—525.

⁵² Ilie Constantinovschi, în *Viața românească*, nr. 12/1938, p. 37—49, *Viața românească*, nr. 8/1938, p. 139—143.

⁵³ *Revista jundațiilor*, nr. 12/1942, p. 559—583.

Indiscutabil că romancierul Liviu Rebreanu s-a impus în perioada interbelică pe plan național, și încă de atunci a început și profuziunea lui peste hotare — ca un artist viguros, mare arhitect al romanului, creator de personaje pasionale remarcabile. Pentru Alexandru S a h i a, de pildă, valoarea artistică a operei lui L. Rebreanu era clară încă din 1931⁵⁴.

Dintre ecourile dureroase, consemnate în presa vremii, la moartea lui Rebreanu, ne oprim, în final, la judecățile de valoare ale lui Petru C o m a r n e s c u⁵⁵: „Eroii lui Liviu Rebreanu nu au noblețea marilor sentimente și marilor idei, dar au puterea vieții, pe care o trăiesc intens prin instinctele lor netocite, prin setea lor de pământ, de iubire, de ură. Romancierul a adus literaturii noastre o forță biologică neîntîlnită pînă la el și care se evidențiază mai cu seamă în comportarea mulțimilor“. Sau, această judecată de valoare sintetică: „Literatura sa are o substanță densă uneori brutală, violentă, sălbatică, sculpturalizînd primitivismul vieții rurale și ajungînd la un obiectivism rece, pregnant, monumental“ (p. 711).

Desigur, privirea noastră istorică asupra receptării critice a romancierului Liviu Rebreanu în perioada 1920—1944, nu este nici pe departe exhaustivă. Ceea ce ne-am propus a fost reținerea cîtorva puncte nodale, interpretări noi sau nuanțări ale perspectivelor cîștigate. Se poate observa, într-o privire de ansamblu, că de cele mai multe ori avem de-a face cu variații critice pe aceeași temă, de decantări și aluviuni interpretative succesive depuse pe straturile judecăților de valoare de bază.

ЛИТЕРАТУРНАЯ КРИТИКА ПЕРИОДА ДВУМЯ МИРОВЫМИ ВОЙНАМИ О РОМАНАХ ЛИВИУ РЕБРЯНУ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В работе прослеживается в хронологическом порядке становление и развитие оценки романов Ливиу Ребряну в румынской литературной критике 20—30-ых годов нынешнего столетия.

В работе рассматриваются не только положительные критические суждения, но и эстетическое неприятие и отрицательное отношение, выраженное в некоторых работах, к реалистическому видению и ясному и точному стилю автора романов (Ион», «Лес повершенных» и «Восстание».

Историческое исследование критического восприятия творчества Ливиу Ребряну показывает, что еще в 1920-ом году в некоторых хрониках (Т. Виану, Е. Ловинеску) подмечены особенности искусства романиста, которые в 4-ом десятилетии будут развиты и обогащены в исследованиях обобщающего характера.

⁵⁴ *Vremea*, 8 nov. 1931.

⁵⁵ *Revista fundațiilor*, nr. 9/1944, p. 710—712.

LES ROMANS DE LIVIU REBREANU DANS LA CRITIQUE LITTÉRAIRE ENTRE LES DEUX GUERRES MONDIALES

(RÉSUMÉ)

Prenant pour base le critérium chronologique la présente étude s'occupe des contours et des nuances des jugements de valeur émis par la critique littéraire roumaine, dans la IIIe et la IVe décennies de notre siècle, au sujet des romans de L. Reboreanu.

L'auteur commente les considérations critiques positives et plus rarement négatives, le manque de compréhension pour la vision réaliste, rude et le style sobre et exact du créateur de *Ion*, *La forêt des pendus* et de *La Révolte*.

L'étude historique de la critique en question laisse voir que dès 1920, on saisit, dans certaines chroniques (T. Vianu, E. Lovinescu) les aspects fondamentaux de l'art de l'écrivain Liviu Reboreanu, ceux-ci seront nuancés et enrichis dans les études de synthèse dans la IVe décennie.

ROMANTISMUL ȘI CURENTELE MODERNE

DE

IOSIF CHEIE

„Așa cum Renașterea a pregătit epoca clasică a literaturii europene, romantismul inaugurează epoca sa modernă”¹.

Rostite de un cunoscător atât de avizat al literaturilor romantice, cum este Paul van Tieghem, cuvintele de mai sus, chiar dacă nu exprimă un punct de vedere absolut inedit, întăresc o idee care, prin circulația ei, a devenit un loc comun: e vorba de recunoașterea unor afinități structurale ale romantismului cu unele curente moderne. Numeroși cercetători au descoperit o serie de elemente aparținând curentelor mai noi, pe care romantismul le anticipă în forme uneori destul de accentuate; ei s-au concentrat însă mai puțin asupra cauzelor ce determină fenomenul în discuție. Situația se explică în primul rând prin faptul că, de cele mai multe ori, asemenea cercetări au pornit aproape exclusiv de la accepțiunea romantismului ca mișcare literară, istoricește delimitată. O atare premiză nu permite însă mai mult decât consemnarea unor filiații sau a unor motive comune, dovedindu-și insuficiența atunci când e vorba de înțelegerea unui proces ce se întinde pe mai multe secole. În acest caz se impune plecarea de la o accepțiune mai largă, care privește romantismul nu atât ca un curent istoric, ci ca „o structură permanentă a spiritului omenesc, manifestându-se cu o intensitate mai mică sau mai mare în toate epocile și în toate domeniile culturii”².

Romantismul, într-o astfel de viziune, exprimă deci o realitate ce a premers cu multe veacuri apariției termenului care nu face decât să sintetizeze într-o formulă unică aspectele unei structuri etern umane. El definește o categorie de sensibilitate immanentă omului de la începuturi și pînă azi, unul din elementele contrarii ale individualității acestuia. Natură bipolară, omul manifestă — cum spune Baudelaire — două tendințe simultane și contradictorii: una spre Satan, alta spre Dumnezeu, pe de o parte setea de a evada din limitele condiției sale, de a-și trăi existența într-o maximă condensare de valori, iar pe de altă parte o anumită cenzură a pasiunilor, aspirația către un echilibru superior, o seninătate abstractă ce nu exclude,

¹ Paul van Tieghem, *Le romantisme dans la littérature européenne*, Paris, 1947, p. 1.

² Tudor Vianu, *Romantismul ca formă de spirit*, în *Romantismul european*, Buc., 1931, p. 7.

totuși, un tumult interior. Clasicismul și romantismul, într-o privire mai largă, depășesc, așadar, valoarea unor curente literare și — asemenea apolinicului și dionisiacului — exprimă un cuplu categorial ce ține de însăși esența umană. Ele sînt — cum se exprimă G. Călinescu „două tipuri ideale, inexistente practic în stare genuină”³, manifeste într-o permanentă coexistență, cu preponderența unuia sau a celuilalt.

Privit pe plan literar, romantismul apare ca o sursă veșnică din care literaturile „își sorb vlaga necesară după epoci de sterilizare clasicistă în norme și restricții”⁴. Se conturează astfel o dialectică a celor două contrarii ce-și dovedesc perenitatea într-o succesiune de avataruri care sînt curente și direcțiile literare. Așa cum echilibrul clasic, sub forma unui cult al artei perfecte, sterilizate de orice lirism, se va recunoaște ulterior la parnasieni sau neoclasiци, romantismul, cu exacerbarea sentimentului, cu hipertrofia eului într-o patetică aspirație de dezmarginire, va reinvia sub cerul simbolismului, expresionismului sau al suprarealismului. Identificat de G. Călinescu, într-o formă embrionară, încă în arta asiatică, prezent în epopeile homerice, ca și în *Faust*-ul lui Goethe, romantismul pare să caracterizeze mai cu seamă spiritul omului modern, în măsura în care, ca structură sufletească, el coincide cu marile elanuri ascensionale ale acestuia. Prin urmare, un studiu al curentelor moderne, care să tindă spre exhaustivitate, reclamă ca necesară și indispensabilă raportarea acestora la romantismul privit nu numai ca experiență artistică, ci și ca o realitate permanentă, ca un fond etern de sensibilitate pe care noile manifestări spirituale îl vor dezvolta în forme particulare.

I. ROMANTISM — SIMBOLISM

Curentul ce prezintă afinitățile cele mai adînci și mai numeroase cu romantismul și care constituie primul avatar al acestuia este, fără îndoială, simbolismul. Prin doctrina lui estetică, simbolismul e anticipat de romantism într-un grad care îi va determina pe unii cercetători să vadă în el „o varietate de romantism” (G. Călinescu), „o repriză mai largă romantică” (Vl. Streinu) sau chiar un nou romantism (Neuromantik — cum se exprimă cercetătorii germani). Simbolismul apare în însăși inima romantismului⁵, nașterea lui nu e decît resurecția acestuia îmbogățit cu rezonanțe noi⁶. Raportindu-l la romantismul francez, simbolismul „se revelă ca ceva mai autentic romantic decît romantismul propriu-zis”⁷, idee aparent paradoxală, dar în realitate foarte întemeiată, dacă luăm în considerație faptul că roman-

³ G. Călinescu, *Impresii asupra literaturii spaniole*, Buc., 1965, p. 16.

⁴ Dragoș Protopopescu, *Romantismul englez*, în *Romantismul european*, Buc., 1931, p. 16.

⁵ Pierre Moreau, Apud Guy Michaud, *Message poétique du symbolisme*, vol. II, 1947 p. 26.

⁶ Louis Cazamian, Apud Lloyd James Austin, *L'Univers poétique de Baudelaire*, Paris, 1956, p. 11.

⁷ Lloyd James Austin, *Op. cit.*, p. 11.

ticii francezi, în ciuda victoriei lor asupra clasicismului, rămân încă destul de înfeudați tradiției clasice atât de înrădăcinată în spiritul francezului născut în cultul rațiunii și manifestând înclinații mai puțin accentuate pentru speculația tenebroasă. În acest sens, încă doamna de Stäel făcea o analiză a trăsăturilor prin care *clasica Franță* se opune *Germaniei romantice*.

Nota de autenticitate romantică a simbolismului se explică, între altele, și prin aceea că el valorifică, pe plan teoretic, filozofia romantică germană (Schopenhauer, în special), adîncind unele experiențe pe care romantismul francez le ațișase doar programatic.

De acest argument se va folosi N. Davidescu în susținerea tezei sale — exagerată, fără îndoială, dar nu și absurdă, cum înclină unii s-o considere — că Eminescu trebuie socotit precursorul simboliştilor români. Poetul *Lucea-fărului* a exercitat o profundă înrîurire asupra literaturii posterioare lui, dar se poate afirma cu temei că simboliştili s-au regăsit în opera sa, în primul rînd datorită unor afinități spirituale, motivate într-un sens mai larg prin esența unică a celor două curente. Afirmația lui Davidescu se legitimează deci cel puțin în măsura în care o fundamentare filozofică și de structură, comună romantismului și simbolismului, a facilitat acel fenomen de eminescianizare ce conferă unei bune părți din producția simboliştilor noștri o notă particulară.

Considerațiile de mai sus validează, așadar, aprecierea simbolismului ca o sinteză originală, cu rădăcini însă atât de adînc înfipte în solul romantic, încît — așa cum observa Ovid. Densusianu — „simbolismul nu s-ar putea înțelege fără pregătirea sufletească pe care a adus-o romantismul”⁸. Dînd curs acestei sugestii, analiza ce urmează va cerceta cîteva din principiile doctrinei simboliste, privindu-le în dezvoltarea lor din romantism.

a) Poezia — act de cunoaștere

Prin complexitatea și contradicțiile sale interioare, simbolismul, ca și romantismul de altfel, se refuză unei definiții unanim acceptabile, constituie o realitate ireductibilă la o formulă unică. Faptul acesta nu exclude însă tentativa, dimpotrivă, istoria literară înregistrează numeroase încercări în acest sens, dar fiecare dovedindu-se insuficientă. În majoritatea lor, definițiile propuse pornesc de la absolutizarea unuia sau a altuia din aspectele doctrinei simboliste, ca : raportul poezie-muzică, individualismul etc. Una din încercările cele mai recente, datorată lui Guy Michaud, se impune nu atât pentru că autorul ei ar fi reușit ceea ce n-au izbutit predecesorii, cît pentru punctul de vedere de la care se pleacă în definirea acestui curent și care pare să fie cel fundamental. Cercetătorul francez consideră că ceea ce îi unește pe toți poeții simbolişti este credința lor în posibilitățile de cunoaștere ale poeziei. Ei au înțeles că „poezia nu este numai emoție, dragoste, ci *cunoașterea* acestei emoții ; că atitudinea poetică nu este numai afectivă,

⁸ Ovid Densusianu, *Sufletul latin și literatura nouă*, vol. I, 1922, p. 30.

ci în același timp afectivă și cognitivă. Altfel spus, poezia poartă în ea o anumită formă de cunoaștere⁹. Acestei idei i se subordonează toate celelalte elemente ale doctrinei simboliste: simbolul, corespondențele, apropierea poeziei de muzică, sugestia etc., în măsura în care acestea nu se justifică decât ca mijloace de pătrundere în esența lucrurilor, de sondare a misterului.

Imaginea poetului vizionar, capabil ca prin alchimia verbului său să exprime inexprimabilul — cum spune Rimbaud — sau să „întrezărească splendorile de dincolo de mormînt” (Baudelaire) — o întâlnim la romantici mai întii. Coleridge este conștient de posibilitățile gnoseologice ale artei atunci cînd afirmă categoric că poezia este „facultatea de a evoca misterul lucrurilor”¹⁰ și că poeții sînt cei ce „se aventurează uneori în regatele crepusculare ale cunoașterii”¹¹. Aceste idei concordă cu afirmația lui Novalis că sensul poeziei este acela de a reprezenta ireprezentabilul, a vedea invizibilul și a simți insensibilul¹².

Cunoașterea — atît pentru romantici, cît și pentru simbolști — ia în primul rînd forma unei autocunoașteri, înseamnă o aprofundare a spiritului propriu, explorarea „lumii interioare” a sufletului, în baza ideii că „pe treapta artei romantice spiritul știe că adevărul său nu constă în cufundarea sa în corporalitate, ci, dimpotrivă, numai retrăgîndu-se din exterior în interiorul său și considerînd realitatea exterioară ca pe o existență ce nu-i este adecvată¹³, el poate ajunge la adevăr. Această teză a lui Hegel își păstrează valabilitatea doar parțial, cîtă vreme literatura romantică nu exclude și posibilitatea unei cunoașteri a lumii exterioare. Novalis insistă chiar asupra necesității unei astfel de cunoașteri, posibilă, e adevărat, doar pe baza cunoașterii interioare, care este fundamentală. Cele două forme de cunoaștere implică deci existența a două lumi între care poetul romantic (și mai apoi cel simbolist) stabilește raporturi foarte strînse. Se presupune existența unei comuniuni a poetului cu lumea exterioară, posibilitatea acestuia de a realiza un sondaj în misterul ce se află dincolo de aparențe și de a transcende astfel în metafizic. Fenomenul nu se realizează printr-o cunoaștere rațională, mijlocită, ci prin una directă, intuitivă. De aci antiintelectualismul simbolismului — cum se va exprima E. Lovinescu — fundamentarea lui teoretică într-o filozofie a intuiționismului (Bergson), specifică în bună măsură și romantismului, mai ales celui german (Schopenhauer).

Poetul se angajează astfel într-o plasă de relații secrete cu lumea, de așa-numite „corespondențe” care — o dată pătrunse — îi revelează unitatea profundă a universului.

În realizarea însă a acestei „corespondențe” între el și lumea esențelor, poetul va folosi, ca element indispensabil, simbolul.

⁹ Guy Michaud, *Op. cit.*, vol. II, p. 408.

¹⁰ Apud Guy Michaud, *Op. cit.*, vol. I, p. 21.

¹¹ *Ibid.*, p. 23.

¹² *Id.*, *ibid.* p. 21.

¹³ Hegel, *Estetica*, vol. I. Buc., 1966, p. 527.

b) Simbolul

Problema simbolului, raportată în special la curentul simbolist, a determinat discuții dintre cele mai contradictorii, considerându-se, în general, ca o trăsătură esențială a acestui curent utilizarea pe scară largă a simbolului. În prezent această eroare e înlăturată în sensul că nimeni nu mai apreciază simbolismul unui scriitor făcînd statistica simbolurilor din opera sa, căci — se știe — simbolul nu este o descoperire a simboliştilor, el există — cum spune T. Arghezi — de cînd omul, fiind în natura celui ce exprimă să simbo- lizeze.

Cu toate acestea, o cercetare a simbolului în poezia modernă nu e lipsită totuși de o rațiune; ea își are temeiul nu în noutatea fenomenului, ci într-o modalitate specifică de utilizare artistică a simbolului, într-o valorificare a acestuia cu scopul realizării „corespondențelor“, amintite mai sus, al ancorării în abstract, în metafizic. G. Călinescu, încă înainte de G. Michaud, a stabilit că „simbolismul tindea, pe urmele lui Baudelaire, să intre în metafizic, în structura ocultă a inefabilului“, folosind ca „instrument de sugerare a absolutului“ simbolul¹⁴. Ideea se explică prin însăși structura și particularitățile acestui „instrument.“

Simbolul, după cum se știe — este un *semm*, o existență exterioară și concretă care *semnifică* ceva abstract, o idee. El este deci o manifestare concretă — cum ar spune Hegel — a ideii, presupune un transfer din planul concret-particular în acela abstract-universal, prin urmare coincide cu însăși tendința poeziei de care ne ocupăm. Simbolul a cunoscut de-a lungul timpului o evoluție care îngăduie astăzi stabilirea unei delimitări precise a simbolicii moderne de cea tradițională. Simbolica tradițională se remarcă în primul rînd prin caracterul ei închis, prin fixitatea simbolurilor care se reduc, în esență, la crearea unor legături între lucruri. Simbolica modernă, începînd cu romantismul — observă Jaques Bousquet — „nu mai compară pentru a lega lucrurile între ele, ci pentru a înconjura fiecare lucru cu un halou de incertitudine, cu o vibrație care este vibrația poeziei însăși“¹⁵. I se atribuie astfel simbolului capacitatea de a fi polivalent, facilitînd o coexistență a sensurilor pe care le sintetizează apoi, în baza unei virtuți ce „unifică niveluri felurite de realitate cosmică, fără ca, prin aceasta, să le «neutralizeze»“¹⁶. Valoarea sintetică a simbolului, precum și polivalența sa, este evidențiată și de Guy Michaud, care — într-o formulare aproape identică cu cea a lui Mircea Eliade — constată că „simbolul exprimă în același timp trepte diferite ale realității, sau, mai exact, el exprimă adevăruri ce sînt valabile în același timp pe diferite planuri, o «sinteză vie», pentru că unește în complexitatea ei toate aspectele vieții.“ Invățăatul francez adaugă la observațiile de mai sus una care pune în lumină caracterul dinamic al simbolului :

¹⁴ G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, 1941, p. 608.

¹⁵ Jaques Bousquet, *Les Thèmes du rêve dans la littérature romantique*, Paris, 1964, p. 589.

¹⁶ Mircea Eliade, *Cosmologie și alchimie babiloniană*, 1937, p. 29—30.

„simbolul (...) este un centru dinamic de unde adevărul se răspîndește în toate sensurile...”¹⁷.

O coroborare a datelor prezentate pînă aici permite, în concluzie, reliefaarea citorva trăsături esențiale ale simbolului, pe care poezia romantică și cea simbolistă mai ales le va valorifica ulterior. 1) În primul rînd simbolul, ca punte de legătură între concret și abstract, între vizibil și invizibil, asigură premisele creării „corespondențelor” cu ajutorul cărora poetul transcende în metafizic. 2) Polivalența simbolului, conjugată cu forța de iradiere a adevărului, va genera acel halou de vag, specific poeziei simboliste îndeosebi. 3) Capacitatea de sinteză a simbolului va face din el elementul ce prezidează unitatea profundă și tenebroasă a universului, despre care vorbea Baudelaire. 4) În sfîrșit, substituindu-se imaginii care reflectă realitatea în liniile ei distincte, simbolul presupune o redare estompată a acesteia, ștergerea contururilor, din care realitatea transpare mai mult pe o cale de sugestie.

c) Corespondențele

Ca și simbolul, „corespondențele” nu reprezintă un fenomen propriu numai romantismului și simbolismului, ci originea lor se pierde în negura timpului.

Istoria înregistrează numeroase credințe care afirmau că lumea vizibilă nu e decît reflectarea unei realități invizibile și că omul trebuie să distingă în elementele universului sensibil simboluri ale unei forțe transcendente. Pe principiul corespondenței se construiește și filozofia lui Platon, care face distincția între lumea ideilor și copia acesteia, adică lumea sensibilă. Teologia medievală concepea universul ca un imens edificiu în care toate elementele își corespund; lumea exterioară, în armonia ei desăvîrșită, este expresia materializată a voinței divine. Un moment important în evoluția fenomenului respectiv îl va înscrie Swedenborg cu teoria sa potrivit căreia lumea materială, nefiind decît un reflex al celei spirituale, orice lucru din această lume își are corespondentul în planul realității superioare. Descifrarea „corespondențelor” echivalează deci cu o transcendere în lumea spirituală. Ecourile acestei teorii se vor repercuta pînă tîrziu, în romantism și dincolo de acesta.

Poeții romantici, atît de obsedați de misterul lucrurilor, vor găsi în doctrina corespondențelor universale o soluție pentru a-și potoli această obsesie. Novalis, de pildă, care, în *Fragmentele* sale, afirmă că „noi sîntem mai strîns legați de invizibil decît de vizibil”, vede natura ca pe un vast simbol, iar spiritul și materia sînt concepute într-o perfectă corespondență. Reluînd doctrina swedenborgiană, Lamartine, în *L'Immortalité*, creează imagini pe baza unor corespondențe valorificate apoi de Baudelaire în sonetul său celebru:

„Dieu caché, disais-tu, la nature est ton temple !
L'esprit te voit partout quand notre oeil te contemple ;

¹⁷ Guy Michaud, *Op. cit.*, vol. II, p. 414.

De tes perfections, qu'il cherche à concevoir,
Ce monde est le reflet, l'image, le miroir“.

Firește însă că Baudelaire reprezintă cazul cel mai notoriu în această privință, determinînd, în poezia simbolistă, o intensă cultivare a corespondențelor. El consideră „Pămîntul și spectacolele sale ca pe o priveliște, o corespondență a Cerului“¹⁸, iar universul vizibil îi apare ca „un depozit de semne și imagini“¹⁹.

Acestor corespondențe, privite la o scară cosmică, poetul *Florilor răului* le asociază așa-numitele sinestezii, tot un gen de corespondențe, care presupun echivalențe între diferite senzații : sunet, culoare, parfum etc.

Vorbind despre muzica lui Wagner, Baudelaire spune că ar fi de mirare „ca sunetul să nu poată sugera culoarea, iar culorile să nu poată da ideea unei melodii, și ca sunetul și culoarea să nu fie în stare a traduce idei, lucrurile exprimîndu-se dintotdeauna printr-o analogie reciprocă...“²⁰. Poetul transcrie apoi primele două strofe din sonetul său *Corespondances* :

Natura e un templu ai cărui stîlpi trăiesc
Și scot adesea tulburi cuvinte, ca-ntr-o ceață ;
Prin codri de simboluri petrece omu-n viață
Și toate-l cercetează c-un ochi prietenesc.

Ca niște lungi ecouri unite-n depărtare
Intr-un acord în care mari taine se ascund,
Ca noaptea sau lumina, adînc, fără hotare,
Parfum, culoare, sunet se-ngîmă și-și răspund.

Natura se înfățișează deci ca un „codru de simboluri“ cărora trebuie să le descifrezi sensul ; privilegiul de a pătrunde taina acestor simboluri nu-l are însă oricine, doar poezii se pot mișca liber în lumea esențelor, ce se ascunde în spatele universului vizibil. Profunda unitate în care parfumurile, culorile și sunetele își răspund, este expresia acelei unități primordiale, atît de mult visată de romantici, la care participă toate elementele universului și pe care — înainte de Baudelaire — o intuise Gérard de Nerval în *Aurélia* : „Cum a fost cu puțință, îmi ziceam, să exist de atîta vreme în afara naturii și fără să mă identific cu ea ? Totul trăiește, totul acționează, totul își corespunde ; razele magnetice emanate de mine însumi sau de alții străbat fără obstacol lanțul infinit al lucrurilor create ; este o rețea transparentă care acoperă lumea și ale cărei fire fine își comunică din ce în ce mai aproape de planete și de stele“²¹.

Înainte de Baudelaire și de Rimbaud (sonetul *Voyelles*), sinesteziile au cunoscut o frecvență considerabilă în literatura romantică.

Hoffmann, de pildă, citat și de Baudelaire, pentru asemănarea cu propriile-i idei, scrie că : „Nu numai în vis și în delirul ușor care precede somnul,

¹⁸ Charles Baudelaire, *L'Art romantique*, Paris p. 167.

¹⁹ id., *ibid.*, p. 13.

²⁰ id., *ibid.*, p. 215.

²¹ Gérard de Nerval, *Aurélia, Oeuvres choisies*, Paris, I.a.p.

ci încă în stare de trezie, cînd ascult muzica, eu găsesc o analogie și o *reuniune intimă între culori, sunete și parfumuri*"²². Iar G. de Nerval, în *Aurélia*, vorbește despre „combinații de pietricele, de figuri de unghiuri, de adîncituri și deschizături, tăieturi de foi, *culori, parfumuri și sunete*" (subl. n.) pe care „le vedeam reieșind armonioase, necunoscute pînă atunci"²³. Eichendorff se întreba dacă „Culorile nu sînt sunete și sunetele — vibrații colorate?"²⁴, în timp ce L. Tieck, în *Prinz Zerbino*, afirmă: „Culoarea sună, forma răsună"²⁵.

În ciuda acestor exemple, al căror număr poate fi încă mult sporit, de o utilizare artistică foarte largă a corespondențelor se poate vorbi abia începînd cu simbolismul. Sinesteziile, atunci cînd nu sînt artificiale create (cum se întîmplă chiar în sonetul lui Rimbaud), pot nuanța ideea și subtiliza comunicarea poetică. Ele au devenit un bun al poeziei moderne în general și pot fi depistate în creația lui Eminescu, Arghezi, Sadoveanu, Bacovia etc.

Corespondențele, așadar, întemeiate pe o gîndire analogică și uzînd de virtuțile sugestive ale simbolului, vor căpăta în poezia romantică, dar mai cu seamă în simbolism, valoarea unui instrument indispensabil pentru o cunoaștere metafizică a realității, adică pentru realizarea dezideratului însuși al acestei poezii.

d) Sugestia

Între proprietățile simbolului, exploatate artistic de către poezii simboliste, am citat și capacitatea acestuia de a sugera adevărul, de a reflecta realitatea nu în contururile ei distincte, ci într-o formă care permite contactul cu esența lucrurilor, pe calea sugestiei. Nimic mai străin spiritului autentic simbolist decît redarea plată și integrală a conținutului unei poezii, fără a-l solicita și pe cititor la descifrarea tainelor acesteia. Arta parnasiană, prin excelență plastică și lipsită de mister, îi repugnă simbolistului, care dorește o poezie muzicală și de sugestie. Sugestia nu este o descoperire a simbolistilor, dar cunoaște în poezia acestora cea mai largă răspîndire. Valoarea sugestiei în poezie este perfect intuită de către E. A. Poë, care arăta că poetul — spre deosebire de prozatorul care are o viziune clară a obiectivului său — încearcă să surprindă frumosul etern care însă, refuzîndu-se unei cunoașteri directe și complete, se lasă doar sugerat, surprins în fulgerările sale. În acest scop poetul va proceda la o alegere a cuvîntelor, la stabilirea unor asocieri inedite, în așa fel ca sensul din dicționar să fie depășit printr-un adaos de vag, de difuz. Aceste idei, care, prin noutatea lor, îți dau senzația că te afli „în prezența celei mai totale revoluționări a esteticii poeziei cît și a ideii de poet"²⁶, se vor transmite, prin Baudelaire,

²² Apud Jaques Bousquet, *Op. cit.*, p. 585.

²³ Gérard de Nerval, *Op. cit.*, p. 200.

²⁴ Apud A. Coeroy, *Wagner et l'esprit romantique*. Gallimard, 1965, p. 49—50.

²⁵ Apud René Etiemble, *Le sonnet des Voyelles*, în *Revue de littérature comparée*, XIX, 1939, p. 237—238.

²⁶ Vi. Streinu, *Pagini de critică literară*, 1938, p. 356.

simbolismului și — amplificate — vor ajunge un loc comun în estetica acestui curent. Reprezentativă pentru întreaga estetică simbolistă este, din acest punct de vedere, afirmația lui Mallarmé „a desemna un lucru cu atributele lui directe înseamnă a suprima trei sferturi din valoarea poemului, care constă în bucuria de a câștiga treptat intimitatea cu adâncurile. A face o aluzie, a sugera, în asta stă visul. Aceasta este desăvârșita utilizare a misterului pe care-l reprezintă simbolul“²⁷.

Se vede, deci, că arta de a sugera în poezie presupune colaborarea cititorului cu autorul, în sensul că opera apare ca un ferment, ca o realitate ce incită imaginația și stimulează sensibilitatea. Asemenea unei bucăți muzicale, poezia sugerează doar un cadru pe care cititorul îl completează în funcție de sensibilitatea și fantezia proprie. Am numit cu aceasta însă un alt principiu fundamental al poeziei simboliste: apropierea poeziei de muzică.

e) Poezia și muzica

Se știe îndeobște că una din trăsăturile importante ale symbolismului, recunoscută ca atare de către toți exegeții, este legătura poeziei cu muzica. Mallarmé, de pildă, identifică punctul de întâlnire al tuturor școlilor (simbolistă, decadentă sau mistică) într-un idealism care, asemenea fugilor și sonatelor, reluză materialele din natură, iar Paul Valéry consideră că ceea ce îi unește pe toți poeții simbolști, în ciuda diferențierilor dintre ei, este intenția comună „de reprendre à la Musique leur bien“²⁸.

Deși mai puțin cunoscută, estompată fiind de prestigiul excepțional pe care-l capătă în symbolism, ideea unei poezii muzicale o întâlnim în romanticism, încă destul de categoric formulată de un Novalis, Tieck, Wackenroder etc. Socotită drept arta cea mai în măsură să redea setea de infinit a romanticilor (devenită și aceasta mai târziu o coordonată de bază a symbolismului), muzica se va bucura de un loc important în filozofia lui Schopenhauer, în gândirea lui Poe și a romanticilor germani în general. „Poetul romantic — scrie Fritz Strich — nu poate recunoaște legea formei plastice; căci plastica este delimitare și deci, mărginire. Idealul romanticismului este muzica. În muzică, această limbă a sufletului pur, se eliberează omul de orice pretenție a rațiunii... și de toate hotarele pe care, în experiență, i le pune materialitatea lumii exterioare. Limba romanticismului german se transformă astfel în muzică“²⁹. Această observație, ce consună cu cuvintele lui Mallarmé, reproduce aproape textual afirmația lui Wagner că „Forma este plastică și nu muzicală. Forma este operă de rațiune, fondatoarea tuturor sistemelor arhitectonice. Dimpotrivă, muzica evoluează în sentimentul sublimului, extazul nemărginirii. (...) Trebuie să evadezi din strimtoarea formelor și să regăsești umanul pur...“³⁰.

²⁷ Apud Aurelia Pavel, *Insemnări despre simbol*, în *Studii și cercetări de istoria artei*, nr. 1, 1964, p. 83.

²⁸ Apud E. Lovinescu, *Critice*, IX, p. 17.

²⁹ Apud P. P. Negulescu, *Istoria filozofiei contemporane*, vol. II, 1942, p. 304.

³⁰ Apud A. Coeuroy, *Op. cit.*, p. 357—358.

Prin urmare, muzica este expresia setei de absolut a romanticilor, precum și a tendinței acestora de a se elibera de orice reguli care impun stăvile fluentei ce caracterizează structura romantică. Înțeleasă ca o artă a succesiunii, a mișcării deci, muzica devine artă romantică prin excelență. De aci tendința de a muzicaliza toate celelalte arte, și în special poezia. Ideea — prezentă la aproape toți romanticii germani — o întâlnim și în concepția despre poezie a lui E. Poë, care constată o deosebire între proza ce „realizează imagini perceptibile și definite” și poezia care are ca obiect „crearea unei plăceri nedefinite”. Poetul american este de părere că „pentru acest scop (adică realizarea obiectului poeziei — n.n.) muzica este esențială, deoarece înțelegerea unui sunet plăcut se leagă de concepția noastră cea mai nedefinită. Muzica îmbinată cu ideea de plăcere devine poezie”³¹. Recunoscând în armonia sunetelor posibilitatea supremă de exprimare a inefabilului poetic, E. Poë își va rosti hotărît convingerea că „... în unirea Poeziei cu Muzica (...) vom găsi cel mai bun teren pentru evoluția poetică”³².

Exemplele de mai sus, la care s-ar mai putea adăuga încă foarte multe altele, generează în chip firesc întrebarea: prin ce se deosebesc, din acest punct de vedere, romanticii de simbolisti? Desigur că exemplele citate nu probează existența unor simple fapte identice, care ar echivala cu o reducere a simbolismului la romantism, ci, raportate la poezia simbolistă, ele evidențiază unul și același fenomen, manifestat însă în forme diferite.

Dacă la romantici muzicalul apare, în general, în plan teoretic, practic realizându-se mai mult exterior, simbolistii, adâncind lirismul prin eliminarea retorismului romantic, a descriptivului, prin atenuarea pînă la dispariție a ritmului matematic — cum îl numește Vl. Streinu — și înlocuirea lui cu cel psihologic, vor ajunge să exploreze zone noi de sensibilitate, emoția comunicându-se în versuri de o mare suplețe și prospețime, dezbrăcate de sonoritatea — de multe ori gratuită — a poeziei romantice. Versul liber, o biruință a simbolistilor îndeosebi, va da posibilitatea unei expresii infinit mai nuanțate, cu o frază mulată perfect pe trunchiul ideii poetice și aptă a reda cele mai gingașe undiri emoționale.

Intr-o formulă lapidară, deosebirea dintre muzica poeziei romantice și cea a poeziei simboliste ar putea fi redată prin versurile romanticului John Keats:

„O, dulce-i melodia auzită, mai dulce totuși
aceea care nu s-aude”³³

Melodia „care nu s-aude” va corespunde muzicalității în accepțiunea simbolistă a termenului; este acel fond muzical al sufletului, pe care poeții simbolisti căutau să-l capteze într-o poezie purificată de reziduurile retorismului romantic, de asperitățile „melodiei auzite”. Eliminînd gestul exagerat, proiectarea pe pînze uriașe a pasiunilor menite să evidențieze orgoliul demoului romantic în luptă cu întregul univers, simbolismul va tinde spre o

³¹ Apud V. Buranelli, *E. A. Poe*, Buc., 1966, p. 122.

³² *ibid.*, p. 126.

³³ Apud, *Muzică și literatură. Eseuri*. Buc., 1966, p. 5.

tot mai mare adîncire a lirismului, o mai pronunțată interiorizare. Poetul simbolist este un introvertit, preocupat de cunoașterea stărilor proprii de conștiință, de explorarea unor straturi ale sensibilității traductibile doar în limbajul muzici. Și pentru că singurul material ce-i stă la îndemînă este cuvîntul, el va căuta să-l supună pe acesta unui laborios travaliu poetic, să-i exploateze la maximum virtuțile muzical-sugestive, *să cînte, așadar, în poezie*. În acest sens, Novalis, în *Fragmente*, se întreabă :

„Atunci cînd anumite poezii se transpun în muzică,
pentru ce să nu transpunem muzica în poezie ?”

Iar L. Tieck cercetează posibilitatea de a gîndi prin sunete și de a face muzică cu cuvinte și idei.

Teoreticienii simbolismului în general, atunci cînd sînt în căutarea unei filozofii a curentului respectiv, a unei baze doctrinare a sa, se opresc la Bergson. Antiintellectualismul bergsonian pare să fi satisfăcut în cel mai înalt grad pe simbolisții care — așa cum subliniază T. V i a n u — „aduceau o viziune intuitivă a lucrurilor și o coborîre în viața profundă a eului, izvorul permanent al lirismului”³⁴. Ei își puteau descoperi afinități multiple și adînci cu filozoful în concepția căruia intuiția este singura facultate prin care spiritul poate pătrunde durată pură, surprinzînd fluxul conștiinței în succesiunea stărilor sale discontinue. Filozofia lui Bergson va exercita asupra simbolisților o influență cu atît mai puternică cu cît o bună parte din premisele doctrinei estetice simboliste se recunosc în ea. O explicație plauzibilă ce se poate da acestei influențe este și existența unor puternice elemente romantice în filozofia lui Bergson, dintre care se cuvine evidențiată valoarea deosebită pe care filozoful o acordă muzicii. Coroborînd această idee cu accepțiunea bergsoniană a artei ca act de cunoaștere, dominantă la simbolisți, vom ajunge la ceea ce Dan B o t t a, vorbind despre geniul germanic, numea „cunoașterea muzicală a lumii”³⁵.

Prin stabilirea unui raport de sinonimie între muzica și metafizica germană, autorul citat vede în cea dintîi o „comunicare de esențe”, factorul care „a revelat europeanului lumea interioară (...), problemele aride ale conștiinței, domeniul formelor morale”³⁶. Opusă „templului grec, imagine a universului finit”, muzica germană este „act de revelație, creație confuză, fenomen intuitiv”³⁷. În acest sens, observațiile lui Wackenroder în legătură cu valoarea de cunoaștere a muzicii sînt concludente : „În oglinda sunetelor — scrie romanticul german — inima omului învață să se cunoască pe ea însăși”³⁸. Iar Novalis — în *Fragmente* — constată că „Raporturile muzicale sînt adevărate raporturi funciare ale naturii”³⁹.

³⁴ T. V i a n u, H. Bergson, în *Istoria filozofiei moderne*, vol. IV, 1939, p. 220.

³⁵ Apud, *Muzică și literatură*, p. 73.

³⁶ *Ibid.*

³⁷ *Id. ibid.*

³⁸ Apud Marcel Brion, *L'Allemagne romantique*, vol. I, 1962, p. 209.

³⁹ Novalis, *Fragments*, Bruxelles, 1895, p. 198.

Ideile acestea prefigurează concepția lui Bergson despre artă ca „revelare a naturii”, ca mijloc de „a intra în comuniune imediată cu lucrurile și cu noi înșine”. Și Bergson apelează la oficiile muzicii atunci când stabilește obiectul artei și datorită acesteia de a sesiza „ceva ce nu mai are nimic comun cu cuvîntul” posibil doar „à la rigueur se traduire en paroles”, adică fluxul duratei pure.

Este firesc ca Bergson să recurgă la muzică din moment ce pentru el — așa cum precizează T. Vianu — „cuvîntul mai mult acoperă decît revelează firea adevărată a lucrurilor”⁴⁰. Muzica însă favorizează în cel mai înalt grad realizarea atît a unei cunoașteri directe, intuitive, cît și perceperea sub *specie durationis* a realității ultime. De aceea pe bună dreptate remarcă Marcel Raymond că, privit în izvorul său intim, originar, sentimentul vieții la Bergson este muzical. Filozofia sa, de asemenea, consună într-un mod natural cu poezia simbolistilor al căror prim scop, după Mallarmé și Valéry, era acela „de reprendre leur bien à la musique”⁴¹.

*
* *

Cercetarea cîtorva din aspectele generale ale doctrinei simboliste, urmărite pînă la izvoarele lor romantice, evidențiază consubstanțialitatea celor două curente, fără a epuiza însă datele unei probleme cu implicații atît de adînci și de bogate. Din moment ce „simbolismul nu este într-adevăr decît o rîntoarcere la poezia personală a epocii romantice prin excelență”⁴², e firesc, deci, ca toate caracterele romantismului să se regăsească în el. Abordarea teoretică a fenomenului, așa cum s-a încercat în rîndurile de față, se cere completată cu rezultatele obținute printr-un studiu aprofundat al poeziei propriu-zise. O atare investigație va scoate în relief și alte trăsături romantice ale simbolismului, subliniindu-se, totodată, diferențierile care asigură originalitatea pe plan artistic a curentelor în discuție. Anticipăm, tot teoretic, deocamdată, cîteva din afinitățile structurale pe care analiza poeziei le va evidenția, desigur, cu mai multă pregnanță.

Se cuvine a fi menționat în primul rînd *lirismul*, ca expresie poetică a individualismului filozofic ce alimentează literatura ambelor curente. Pentru romantici, mai ales pentru cei germani, cunoașterea interioară avea o valoare primordială, explorarea zonelor de penumbră ale sufletului procurîndu-le satisfacții deosebite. Simbolismul, în baza aceluiași „individualism integral”, ce-i conferă unitate, în ciuda tuturor divergențelor sale⁴³, păstrează lirismul interior pe care îl adîncește însă „pînă la hotarele muzicii spontane ale sufletului adormit, cu un sentiment al nuanțelor, rafinamentelor

⁴⁰ T. Vianu, *Op. cit.*, p. 171.

⁴¹ Cf. *Essais et témoignages*, culegere alcătuită de A. Béguin și P. Thérénaz, Neuchâtel, 1943, p. 293—294.

⁴² Louis Reynaud, *Le Romantisme*, Paris, 1926, p. 264.

⁴³ Henri Clouard, *Histoire de la littérature française du Symbolisme à nos jours*, vol. I, p. 146.

de accent, care îl obligă să răstoarne limba și prozodia, să riște combinații noi de cuvinte și de ritmuri, să regîndească (*répenser*) semnele verbale, pentru a exprima inexplicabilul"⁴⁴.

Această „regîndire“ a verbului, combinațiile de ritmuri și cuvinte, ce tind spre o depășire — cum spunea E. Poë — a sensurilor din dicționar, mărturisește o preocupare specială pentru *cuvînt*, prezentă la romantici, dar dominantă în simbolism. Cuvîntul nu mai are, pentru simbolisti, valoarea unui simplu instrument de comunicare, rațiunea existenței sale nu se mai reduce doar la capacitatea de a vehicula un conținut logic, ci, dimpotrivă, poezia trebuie să depășească acest stadiu și — cu ajutorul contextului — să valorifice la maximum latențele muzical-sugestive ale cuvîntului. Simbolismul acordă acestui element un prestigiu nemaicunoscut pînă atunci, văzînd în el adevărata realitate a poeziei. În timp ce romanticii, absorbiți de mister, îl căutau pe acesta în lucruri, simbolistii îl vor reintroduce în cuvinte⁴⁵. Poezia devine de acum încolo, o artă a cuvîntului prin excelență, o îmbinare de vocabule după afinități ce vizează nu atît conținutul logic, cît mai cu seamă realizarea „stării poetice“. Mallarmé cultivă astfel formula unei poezii total emancipate de logică sau de reguli, în baza unui principiu artistic enunțat mai întîi de Novalis care, pentru a pătrunde misterul lucrurilor, recomanda povestirile „fără o înlănțuire logică, dar făcute din asociații, ca și visele: poezii simple, melodioase și pline de cuvinte cu sonorități frumoase, dar și acestea lipsite de orice semnificație și fără legătură logică între ele, cu cel mult cîteva versuri izolate comprehensibile; totul trebuie să fie alcătuit din fragmente absolut diferite“⁴⁶.

Noutatea unor asemenea idei uimește într-adevăr și reclamă în același timp o mai serioasă aprofundare a romantismului, pentru cunoașterea temeinică a surselor poeziei moderne. Cercetarea consecințelor pe care individualismul le-a determinat în poezie, explică doar un aspect al problemei, căci, deși pentru poeții romantici, ca și pentru cei simbolisti, cunoașterea interioară avea — cum s-a văzut — o valoare deosebită, concretizată artistic într-o poezie de un profund lirism interior, ea nu reprezenta totuși, singura formă de cunoaștere posibilă. Orice coborîre a privirii în tine însuși — spunea Novalis — implică în același timp o privire către exteriorul veritabil;⁴⁷ cu alte cuvinte, cunoașterea interioară și cea exterioară se condiționează reciproc. Lirismului interior îi corespunde, așadar, în poezia romantică, o puternică expansiune a eului, o adîncă sete de infinit, manifestată în forme multiple, la modul filozofic ea identificîndu-se, între altele, cu dorința de integrare cosmică, o trăire panteistică în formele devenirii universale, gen Euthanasius din nuvela lui Eminescu.

Existență și în operele simbolistilor, sentimentul absolutului se va încorpora în tipare specifice și am putea spune că, pe această coordonată, sim-

⁴⁴ Louis Reynoud, *Op. cit.*, p. 264—265.

⁴⁵ Ph. von Tieghem, *Les grandes doctrines littéraires en France*, Paris, 1965, p. 253.

⁴⁶ Apud E. Fischer, *Necesitatea artei*, Buc., 1968, p. 71.

⁴⁷ Novalis, *Op. cit.*, p. 71—72.

bolismul câştigă originalitate tocmai prin simbolurile noi pe care le aduce în poezie şi prin care poeţii acestei generaţii vor da glas setei lor de ideal.

Limitind, deocamdată, cercetarea la aceste câteva consideraţii teoretice, se impune, într-o ultimă concluzie, precizarea că ambele curente analizate aci s-au dezvoltat pe un fond de sensibilitate comună, etern-umană în acelaşi timp. Originalitatea lor nu trebuie căutată, deci, în esenţă, ci în cristalizările artistice proprii, într-o poezie care, dincolo de afinităţile ei de substanţă, se conturează, totuşi, în profiluri diferite.

РОМАНТИЗМ И СОВРЕМЕННЫЕ ЛИТЕРАТУРНЫЕ ТЕЧЕНИЯ (КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Настоящая статья является частью более обширного исследования, посвященного структурной связи современных литературных течений с романтизмом. В изучении этого вопроса автор исходит из того, что классицизм и романтизм представляют собой нечто большее, чем исторически изжившие себя литературные течения, и являются категориями, зависящими от человеческой сущности. В таком понимании романтизм предстаёт как постоянная реальность, как вечный фон восприимчивости, которые новые литературные течения (символизм, экспрессионизм и сюрреализм) развивают в особых формах.

LE ROMANTISME ET LES COURANTS MODERNES (RÉSUMÉ)

Le présent article est un chapitre d'un travail plus ample sur les affinités structurales des courants modernes avec le romantisme. L'auteur aborde ce problème en partant d'une conception suivant laquelle le classicisme et le romantisme sont plus que deux courants délimités historiquement et — par ailleurs — au couple nietzschéen apolynique / dyonisiaque — constituent un couple du point de vue catégoriel, qui dépend directement de l'essence humaine même. Dans une pareille interprétation le romantisme apparaît comme une réalité permanente, un fond éternel de sensibilité que les nouvelles manifestations littéraires (symbolisme, expressionnisme, surréalisme etc.) développeront dans des formes particulières.

IDEI KANTIENE ÎN OPERA LITERARĂ A LUI IVAN TURGHENIEV

DE

ALFRED HEINRICH

Exegeza turgheneviană a urmărit conținutul de idei al unor opere, punând accentul pe tematica politică și socială ca mijloc de reflectare a realității înconjurătoare. Sensibil la nuanțele schimbărilor sociale, cu o capacitate deosebită de a se zisa și a marca artistic elementul hotărîtor în mișcarea de idei, Turgheniev, în literatura rusă, nu este totuși un militant social cu un program ideologic revoluționar. Depărtat de orice extremism, el rămîne un liberal progresist, în sensul pe care această noțiune o avea în secolul luminilor, preocupat de înlăturarea iobăgiei.

Turgheniev nu a fost numai scriitor, ci și mare gînditor, un filozof. Această latură a personalității sale creatoare a fost puțin cercetată în critica de specialitate. S-a arătat prea puțin cum pătrund ideile filozofice în opera literară, cum primesc un „înveliș“ artistic și cum sînt receptate de cititor.

Pregătirea sa din tinerețe este cea a unui filozof. În timpul studiilor, la Universitatea din Moscova, Turgheniev manifestă un interes deosebit pentru lecțiile de filozofie ale profesorului M. V. Pavlov care se considera adept și propagandist al ideilor lui Schelling și a celor din școala lui ¹. Și mai tîrziu, la Moscova și Petersburg, interesul pentru filozofie prevalează asupra celorlalte probleme de natură științifică sau literară de care se ocupă viitorul scriitor. În timp ce era student la Petrograd are ca profesor de filozofie pe un A. Fischer, de altfel nu prea pregătit, care se limita să predea noțiunile elementare ale filozofiei kantiene ². Cunoașterea operei lui Schiller îi mărește interesul pentru filozofie în general și pentru unele probleme ale filozofiei kantiene în special. Cercetătorul sovietic, I. G. Oksman, arată că în 1834 Turgheniev participă la cursurile lui K. F. Svenske care citea studenților săi numai din dramele și poemele lui Schiller ³. La Berlin, între anii 1838—1841, ascultă lecțiile de logică, metafizică și istoria filozofiei, predate de poetul, dramaturgul și filozoful Werder. Este perioada

¹ vezi N. Bogoslovski, *Turgheniev*, ed. II, Moskva, 1961, p. 26.

² vezi Henri Granjard, *Ivan Tourgeniev et les courants politiques et sociaux de son temps*, Paris, 1954, p. 66.

³ vezi I. S. Turgheniev, *Materiali i issledovaniia*, I sbornik, Odessa, 1921.

cînd se împrietenește cu Stankevici și Bacunin, în al căror mediu sînt discutate probleme filozofice. Filozofia idealistă germană pentru mulți dintre intelectualii ruși constituia un mijloc de evadare, un compromis sau un sprijin față de lumea în care trăiau⁴. Stankevici, tovarășul de idei al lui Turgheniev, găsise la Kant baza cunoștințelor filozofice, iar pe Schelling îl numea eliberatorul său⁵. După moartea lui Stankevici, Turgheniev, în scrisoarea intitulată „Turgheniev ad amicos berlinenses epistola quinta“, descrie în cuvinte înflăcărate prietenia cu Bacunin⁶.

Interesul și respectul său pentru filozofie era foarte mare, ceea ce-l determină într-o scrisoare din 9 septembrie (XI, 61—62), adresată aceluiași prieten, să declare: „Eine philosophische Überzeugung fassen ist das höchste Kunstwerk und die Philosophen sind die grössten Meister und Künstler. Eigentlich hört hier die Kunst auf, Kunst zu sein, sie löst sich auf in der Philosophie“⁷. Este interesant de amintit explicația pe care o dă în legătură cu tendința manifestată de tineretul rus în deceniul al 4-lea de a pleca în străinătate: „Cel puțin despre mine pot spune că eram perfect conștient de toate neajunsurile înstrăinării de solul natal, de neajunsurile întreruperii forțate a tuturor firelor care mă legau de acel fel de viață în care am crescut... dar nu era nimic de făcut. Felul de viață, mediul și mai ales perioada de timp — perioada moșierilor și iobagilor, căreia îi aparțineam — dacă mă pot exprima astfel, nu aveau nimic care să mă poată reține. Dimpotrivă, aproape tot ce vedeam în jurul meu îmi trezea în suflet un sentiment de rușine, de revoltă, de dezgust. Nu puteam șovăi prea mult. Trebuia ori să mă supun și să pornesc umil pe cărarea bătătorită de toată lumea, ori să întorc spatele, să resping „tot și toate“, chiar cu riscul de a pierde ceea ce mi-era drag și scump. Așa am și făcut... m-am avîntat înainte în „marea germană“, care trebuia să mă purifice, să mă facă să renasc...“ (X, 258—259). Deci pentru Turgheniev filozofia era singurul mijloc de a se rupe de sub influența nefastă a împrejurărilor. „Marea germană“, adică filozofia timpului, va forma concepția despre viață și lume a tînărului visător. El vrea să devină profesor, să continue studiile, susține chiar examenele de magistru în filozofie; guvernul țarist nu aprobă însă formarea unei catedre de filozofie la Universitatea din Moscova, socotind această disciplină un lucru periculos pentru stat. De aceea tînărul Turgheniev va alege altă cale: pana și cuvîntul scris.

La Turgheniev observăm permanent o dualitate de interese: pe de o parte, el se preocupă de problemele abstracte în legătură cu existența omului, iar pe de altă parte, se interesează de rezolvarea problemelor realității

⁴ vezi amintirile lui I. I. Panaev, *Literaturniie vospominaniia*, SPb, 1876, p. 273.

⁵ vezi *Istoria russkoi literatury XIX-ogo veka*, I, pod red. D. N. Ovsianiko-Kulikovskogo, Moskva, Iz. Mir, 1908, p. 265 și urm.

⁶ I. S. Turgheniev, *Opere*, București, 1962, XI, p. 61. La viitoarele citări se va indica pagina din care se citează (cu cifre arabe) și volumul (cu cifre romane).

⁷ (În text în limba germană) „A avea o concepție filozofică este cea mai înaltă operă de artă, și filozofii sînt cei mai mari maeștri și artiști. De fapt, aici arta încetează de a mai fi artă — ea se dizolvă în filozofie“.

ruse. Din punct de vedere filozofic, el este idealist, socotind că la rezolvarea problemelor transcendente nu se poate ajunge prin activitate practică, ci numai prin meditație. Cercetătoarea sovietică Kurliandskaia socotește că în afirmarea cunoașterii ca un proces transcendentă și contemporativ constă depărtarea lui Turgheniev de pozițiile democratice și materialiste ale lui Belinski și Herzen. Dar Turgheniev e un scriitor umanist și realist, care recrează în opera literară realitatea înconjurătoare pe baza datelor din cunoașterea directă. De aici decurge contradicția principală a operei sale, dintre scriitor și gânditor: de o parte, reflectarea realității celor mai actuale probleme, iar de altă parte, explicarea filozofică a vieții și a naturii cu ajutorul concepțiilor idealiste transcendente care se simt pretutindeni, direct sau indirect, ca subtext. „Contradicția dintre originea practică și realistă și cea idealist-contemplativă, — arată Kurliandskaia — revelată teoretic în articolul despre tragedia lui Goethe „Faust“, stă la baza întregii dezvoltări artistico-ideologice a lui Turgheniev, însă în etape diferite ea capătă un conținut felurit și provoacă de fiecare dată o nouă atitudine din partea autorului”⁸.

Turgheniev se formează sub influența filozofiei lui Hegel, dar nu-sînt străine nici alte sisteme filozofice. De aici și filiațiile filozofice în opera lui sînt numeroase, mergînd de la Kant, Fichte și Schelling la Hegel și uneori la Feuerbach⁹, iar mai tîrziu la Schopenhauer.

Cercetînd cu atenție opera literară a lui Turgheniev, credem că asupra unor idei ca și asupra problematicii din mai multe nuvele și romane o influență deosebită au exercitat lucrările și sistemul filozofic kantian privind morala. În lucrarea noastră ne vom ocupa de influența eticii kantiene asupra modului în care tratează Turgheniev, în opera sa, problema datoriei morale, a fericirii, ca și a sentimentului și dragostei. Problema ni se pare interesantă, cu atît mai mult cu cît ea nu a fost abordată în istoriografia literară rusă, iar modul deosebit în care apare în opera scriitorului rus îl deosebește pe acesta de contemporanii săi, singularizîndu-l în cadrul literaturii ruse.

O legătură interesantă poate fi stabilită între Kant și Turgheniev în ceea ce privește interesul amîndouă pentru problemele etice și pentru raportul dintre eu și morală. Kant atribuia moralei o mare însemnătate, socotind că cu ajutorul ei se poate ajunge mai ușor la cunoașterea adevărului decît prin speculație teoretică. Personalitatea lui Turgheniev nu se caracteriza prin tărie civică și dorință de luptă. El era mai mult o natură slabă, dublată, care cu greu își înfrîngea propriile contradicții și instabilitatea psihică. Interesul său față de actualitate nu urmărește o rezolvare a problemelor din punct de vedere politic sau social. Atenția față de problemele actuale are aproape permanent un caracter etic, convertindu-se în imagini artistice cu un bogat conținut lirico-psihologic sau cotidian descriptiv. În

⁸ G. B. Kurliandskaia, *Romani I. S. Turgheneva 50-h naciola 60-h godov*, în *Ucioniie zapiski Kaz. gos. univ.*, t. 116, 1956, p. 15.

⁹ vezi Henri Granjard, *op. cit.*, p. 217.

centrul operei lui Turgheniev stă intelectualul contemporan, eroul din „stratul cultural“, ale cărui posibilități sînt confruntate cu cerințele timpului. Toate personajele lui Turgheniev (poate, cu excepția lui Nejdanov) sînt privite din punctul de vedere al vieții lor morale, este evidențiată capacitatea lor de a rezolva anumite probleme etice. De modul cum sînt rezolvate problemele morale depinde întreaga viață a eroului. Vasili Vasilievici (*Un Hamlet provincial*), Ciulkaturin (*Jurnalul unui om de prisos*), Alexei Petrovici (*Correspondența*), mai tîrziu Lavrețki (*Un cuib de nobili*), — își pun în primul rînd probleme morale, cu care de cele mai multe ori se găsesc în dezacord. Ciulkaturin oscilează între bine și rău, tinzînd spre dragoste și seninătate, realizînd doar ură și dispreț. Viazovnin din nuvela *Doi prieteni* leagă tot de etică problema evadării din mediul care îl înăbușe. Este moral să-ți continui viața, sau trebuie să evadezi pentru a căuta ceea ce încă nu cunoști, dar visezi să găsești.

Lipsa unui ideal, ca și lipsa unei voințe puternice (a rațiunii practice, după Kant) duce la descompunerea morală a oamenilor bogat înzestrați din punct de vedere intelectual. Veretiev, eroul din nuvela *Liniște*, decade moral deoarece are o voință labilă. Aprecierea celor din jur este tot de ordin moral: „Sîntem toți stricați și mototoliți...“ (VI, 106). De aici autorul conchide că eroul său era un om cu desăvîrșire de prisos (VI, 135). Iakov Pasînkov din nuvela cu același nume este descris, accentuîndu-se latura sa morală: „Cred că un suflet mai bun și mai nobil decît al lui nici nu era în lumea asta“ (VI, 177). Latura morală a personalității umane este urmărită de Turgheniev mai ales la ceilalți eroi, la oamenii de prisos. Modul acesta de analiză era în concordanță cu natura eroului care nu era un luptător social, ci o personalitate în care se reflectă ideologia timpului. Împrejurările nu permiteau acestuia să desfășoare o activitate politică; tot interesul este îndreptat spre valoarea morală a eroului, deoarece ea singură poate indica și prețuirea sa socială. Eroul lui Turgheniev oferă un cîmp vast de investigație în domeniul moral, prin lipsa de voință care-l caracterizează, prin atenția excesivă acordată propriului eu, prin reflexia exagerată, prin divorțul evident dintre cuvînt și faptă.

Între cauzele care-l apropie pe scriitorul rus de problemele de etică și de filozofia lui Kant, în afara naturii înclinate spre meditație și mai puțin spre acțiune a lui Turgheniev, în afara gustului său literar, a concepțiilor sale umaniste și liberale, oarecum abstracte, trebuie să amintim o oarecare „înrudire istorică“ între filozoful german și scriitorul rus, datorită timpului în care trăiesc. Perioada istorică în care își desfășoară activitatea Kant în Germania este asemănătoare în unele privințe cu epoca din timpul lui Turgheniev în Rusia. Clasicii marxismului, caracterizînd situația din Germania de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, scriau: „situația din Germania de la sfîrșitul secolului trecut se oglindește pe de-a întregul în „Critica rațiunii practice“ a lui Kant. În timp ce burghezia franceză punea mîna pe putere prin cea mai colosală revoluție cunoscută în istorie, cucerind continentul european; în timp ce burghezia engleză, emancipată din punct de vedere politic, revoluționa industria, subjugă India politiceste, iar restul

lumii prin comerț, neputincioșii bürgheri germani n-au reușit să ajungă decît la „bunăvoință”¹⁰. În Germania exista o burghezie neputincioasă, în Rusia din timpul lui Turgheniev putem vorbi de o nobilime ineficientă. Poate fi observată o deplasare a interesului social de la practică spre explicarea teoretică a problemelor. La Kant practica nu apare ca o activitate concretă a omului social, ci ca o activitate a conștiinței morale, a „rațiunii practice”. Pivotal central al teoriei sale despre morală este datoria înțeleasă ca un imperativ categoric, deci ca ceva deasupra omului. Legea morală se bazează pe totala independență a voinței, nu se împacă cu nici o dependență de obiectul dorințelor cu caracter practic și nu cere nici o sancțiune superioară, inclusiv religioasă. Abstractul filozof, vorbind despre datorie, își descoperă elanuri poetice: „Datorie! tu nume sublim și mare care, pentru a determina voința să acționeze, n-ai nimic atrăgător, ispititor... care este origina ta și unde se găsește rădăcina nobilului tău viitor?”¹¹.

La Turgheniev datoria este concepută ca un imperativ al timpului pentru intelectualul din nobilime. Ea apare însă sub formă etică, servind drept ax al vieții morale a individului. În personajul turghenievian datoria se ciocnește cu lipsa de voință, caracteristică pentru inadapabil. De aici rezultă contradicția esențială a majorității eroilor lui Turgheniev: pe de o parte, aspirația spre cunoașterea adevărului transcendental, unde apare imperativul datoriei, pe de altă parte, nimicnicia și neputința condiției umane, ceea ce ține de lumea simțurilor. Intelectualul timpului, oscilînd între rațiune și sentiment, nu este capabil să-și îndeplinească datoria. La Kant sentimentul e șovăitor și mobil; el nu poate constitui o bază trainică pentru o viață morală. Eroul lui Turgheniev este în majoritatea cazurilor o natură sensibilă și sentimentală, un romantic refulat, la care sentimentul joacă un rol important. Sub influența sentimentului rațiunea nu reușește să conducă pe individ la îndeplinirea datoriei, împotmolindu-se în reflexii sterpe în lumea perisabilă a propriilor trăiri.

Problema datoriei, a raportului dintre rațiune și sentiment, poate fi urmărită în majoritatea nuvelor și romanelor lui Turgheniev. Totuși, poziția autorului față de problema datoriei, ca și modul în care receptează ideile lui Kant, prezintă fluctuații în diferite opere în funcție de schimbările petrecute în viața scriitorului. În unele nuvele din *Povestirile unui vîndător*, datoria începuse să apară ca ceva fatal. Certophanov din nuvela *Certophanov și Nedopiushkin* este urmărit de datoria onoarei, pentru Lucheria din *Moaște vii* există chiar o datorie a vieții, un adevărat imperativ categoric. Și într-o nuvelă de mai tîrziu, în *Iakov Pasinkov*, este relevată puterea datoriei. Într-o viață grea, Sofia Nicolaevna a fost susținută de conștiința datoriei. „Viața noastră nu atîrnă de noi — spune ea. Dar toți avem o ancoră din care nimeni nu se poate rupe dacă n-o dorește chiar el, și această ancoră este sentimentul datoriei” (VI, 207).

¹⁰ K. Marx și Fr. Engels, *Ideologia germană*, ESPLA, București, 1956, p. 74.

¹¹ Immanuel Kant, *Kritik der praktischen Vernunft*, sechste Auflage, von Karl Vorländer, Leipzig, 1915, p. 111—112.

Problema datoriei apare însă clar în acele nuvele, povestiri și romane în care, ca figură centrală și ca tip literar, este zugrăvit omul de prisos. Pentru Rudin din romanul cu același nume există o datorie a idealului. În discuția cu Pigasov el face elogiul rațiunii, condamnă scepticismul rezultat din empirism. Adept al jertfirii pentru binele obștesc, Rudin se conduce după o schemă a datoriei care îi determină comportarea etică, chiar atunci când ea contravine propriilor sale interese și înclinații: vizita la Volințev, scrisoarea trimisă acestuia, comportarea față de Lejnev, răspunsul dat Natașei, originalitatea sa și chiar moartea pe baricadă. Toate acestea le face nu spre a-și asigura un ascendent personal asupra cuiva, ci din datorie de care permanent ține seama și care îi determină comportarea. Rudin nu are însă noțiunea exactă a datoriei sociale și de aceea mereu se înșeală, face lucruri inutile, deoarece se lasă condus de idei abstracte, aleargă după o himeră de ideal-datorie.

În acest roman Turgheniev se găsește doar parțial în concordanță cu ideile lui Kant. El arată necesitatea unei datorii care să influențeze comportarea individului, dar lasă deschisă posibilitatea îmbinării vieții raționale cu cea sentimentală. Simpla datorie, neîncălzită de sentiment, nu este suficientă. Entuziasmul lui Rudin, pur rațional, impresionează la început, poate chiar să entuziasmeze, dar pentru scurt timp deoarece e prea formal. Comportarea lui Rudin, în limitele modului cum înțelege el datoria, nu aduce nimănui nici un folos: prietenii și admiratorii îl părăsesc, unii îi devin chiar dușmani, iar el nu-și îndeplinește menirea. În ultima întâlnire cu Lejnev, Rudin mărturisește: „Mi-am irosit viața și n-am slujit cu vrednicie ideile“ (II, 126). Pentru Rudin slujirea ideilor era cea mai de seamă datorie. În evoluția filozofică a lui Turgheniev, romanul *Rudin* constituie o primă etapă. Datoria apare ca o forță deosebită, dar scriitorul oscilează în privința definirii poziției sale cu privire la raportul dintre datorie și personalitatea umană.

O altă problemă pusă de opera lui Turgheniev este posibilitatea pentru om de a dobîndi fericirea. Ca un leitmotiv negarea posibilității fericirii străbate paginile operei sale, mergînd paralel cu problema datoriei și avînd opus sentimentul și pasiunea. Și în această problemă Turgheniev se apropie de Kant, care arătase că sensul vieții nu constă în fericire, ci în bunăvoință, așa încît valoarea unei vieți omenești nu se măsoară prin fericire, ci în măsura în care bunăvoința a devenit realitate. Așa dar, pentru om fericirea nu poate fi un scop suprem; acesta constă în a vrea și a face binele¹². Datoria primează asupra fericirii, iar voința trebuie să acționeze din datorie, deci rațional și nu din înclinație, deci sentimental.

De fapt, mai toți eroii lui Turgheniev sînt profund nefericiți. Cauza nefericirii se găsește atît în ei, cît și în condițiile în care trăiesc. Rațiunea îi face să fie permanent nemulțumiți de realitatea înconjurătoare, de mediul

¹² vezi August Messer, *Immanuel Kants Leben und Philosophie*, Stuttgart, 1924, p. 61—62.

în care se detașează, dar tot rațiunea sub formă de reflexie exagerată le macină intelectul. Ei gravitează spre o datorie pe care din motive, atât psihice cât și sociale, n-o pot îndeplini. În viața personală nu pot de asemenea să fie fericiți, deoarece chemarea datoriei neîmplinite nu le dă pace. Rudin renunță la viața personală în numele datoriei care are asupra sa forța unui imperativ categoric, dar pe care nu-l realizează.

Turgheniev pornește însă de la alte premize decât Kant. Spre deosebire de abstractul filozof, Turgheniev pleacă de la ideea că omul rațional tinde spre fericire, dar îi este imposibil de-a ajunge la ea. Necunoașterea drumului vieții, absurdul existenței, irealitatea idealului, datoria morală, dar și lipsa de voință, sînt cîteva din cauze. Credem însă că peste tot poate fi descifrată și o altă teză de origină kantiană. La toți eroii turghenievieni există o discrepanță totală între ideal și viață, între idei și posibilitățile de a fi realizate. Nu numai omul de prisos, al cărui ideal e de cele mai multe ori abstract, dar și personaje înzestrate cu voință, ca de exemplu Insarov sau Bazarov, nu converg spre atingerea idealului. Desigur, există o cauză reală: condițiile realității ruse. Însă, pornind de la această cauză Turgheniev absolutizează, generalizînd concluziile parțiale. Absolutizarea are loc pe baza tezei kantiene despre raportul dintre idee și realitate. Idealul, ca orice idee, e o construcție a rațiunii. Realitatea nu corespunde însă ideilor rațiunii, deoarece noi nu cunoaștem realitatea obiectivă, ci ceva construit de rațiunea noastră. Cunoașterea e în subiect, nu în obiect, și se realizează cu ajutorul formelor și categoriilor apriorice ale conștiinței. Ideile rațiunii, deci și idealul, sînt proprii doar sie însuși și nu realității. De aici decurg înselecțiile eroilor turghenievieni care nu țin seama de posibilitățile cunoașterii. Ca urmare a propriei contradicții, între reflectarea realistă a societății și tezele sale filozofice, Turgheniev ajunge la scepticism și pesimism.

Omul superior nu poate fi fericit, deoarece își pune probleme, deși nu le rezolvă. Fericiți pot fi oamenii obișnuiți, lipsiți de idealuri, care se adaptează împrejurărilor. Între fericire și rațiune există un antagonism evident. „E lucru știut — remarcă Ciulkaturin din nuvela *Jurnalul unui om de prisos* — că atunci cînd un om este fericit, creierul lui lucrează foarte puțin. Un sentiment de liniște și bucurie, un sentiment de mulțumire îi cuprinde întreaga ființă; îl copleșește; conștiința personalității dispare, el se află într-o stare de beatitudine...” (V, 172). O viață superioară, închinată datoriei, nu duce la fericire. Eroul lui Turgheniev, deși nu e capabil de îndeplinirea datoriei, totuși este omul datoriei. El e prea lucid pentru a putea fi fericit în condițiile realității înconjurătoare și prea slab pentru a se realiza pe planul superior al îndeplinirii datoriei.

Sentimentul, și odată cu el dragostea, sînt legate nemijlocit de cele două probleme tratate anterior. Pentru Kant, nimic nu trebuie să influențeze datoria, care este independentă atât față de sentiment cât și față de înclinație. „Este foarte frumos — spune el — să faci bine oamenilor din iubire sau din bunăvoință sau să fii drept din dragoste față de ordine, însă aceasta nu este o adevărată maximă morală a purtării noastre...”

Datoria și obligația sînt denumirile pe care trebuie să le dăm raportului nostru față de legea morală¹³. Rezultă că datoria nu are nimic comun cu sentimentul, fiindcă legea morală trebuie respectată în sine și nu din iubire sau înclinație.

În opera lui Turgheniev dragostea apare ca o forță stihinică, care aparține stihilor anistorice, veșnice ale universului¹⁴. Între aceste forțe stihinice Turgheniev introduce și natura; amîndouă subliniază micimea și neputința de a se realiza a omului, precum și limitele lui de cunoaștere. După părerea istoricului literar Petrov, conflictul dintre sentiment și datorie apare chiar în poemul *Andrei*, una din primele scrieri ale lui Turgheniev¹⁵. Dragostea, chiar împărtășită, este imposibilă din cauza eroului. Pentru Rakitin, personajul principal din piesa *O lună la țară*, pasiunea reprezintă o forță colosală dar cu atît mai păgubitoare. Ciulkaturin se exprimă direct: „Și apoi, parcă dragostea e un sentiment firesc? Dragostea e o boală, iar pentru boli nu sînt legi” (V, 177). Pentru mulți dintre eroii lui Turgheniev dragostea este o boală care vine pe neașteptate, cuprinde mai ales naturile slabe și apoi se vindecă, dar lasă urme, însă uneori se poate termina cu moartea. Ea poate fi înțeleasă simbolic prin arborele otrăvitor din poezia *Ancear*, alegorie prezentată în nuvela *Liniste*. Aceiași idee apare în povestirea *Corespondența*, cînd se afirmă: „Dar dragostea nu-i nici măcar un sentiment. E o boală, o anumită stare a sufletului și a trupului, care nu se dezvoltă treptat și cu toate că nu se ivește totdeauna la fel, nu te poți îndoi asupra ei și n-o poți ocoli” (VI, 166). Ca o forță stihinică acționează sentimentul și în alte nuvele, ca *Petușkov*, *Trei întâlniri* sau *Iakov Pașinkov*. Peste tot sentimentul nu poate fi canalizat, nu poate coexista cu rațiunea și deci nu poate duce la fapte logice. Cel mult poate crea subiectului o stare de euforie, care poate fi luată drept fericire. Este doar o stare de vis, o exaltare sentimentală, care pînă la sfîrșit se termină cu opusul ei.

În fond, Turgheniev se zbate în contradicțiile specifice pentru timpul în care trăiește, dar și pentru eroul său preferat. De la imposibilitatea istorică pentru eroul timpului de a se realiza, de a fi fericit și de a da fericire, autorul generalizează, negînd posibilitatea fericirii, atît prin rațiune, cît și prin sentiment. Rațiunea îl face pe erou prea lucid, neputîndu-se adapta la mediu, iar dragostea îl preschimbă într-un bolnav. Ca soluție, Turgheniev preconizează o asceză a dragostei, eroul refuzînd și aici conformismul. Pentru Rudin dragostea este mai mult o noțiune filozofică. Pornit la întîlnirea cu Natalia, Rudin se zbuciuma, neputînd să-și răspundă în ce măsură simte un sentiment sau îl înțelege doar teoretic. „Nu degeaba îl asemănase Pigasov cu acele statuiete chinezești care au capul mai mare și mai greu decît corpul. Dar cînd intervine numai capul, oricît de ager și de înzestrat ar fi el, îți vine greu să deslușești chiar și ceea ce se petrece în tine însuși. Rudin, înțeleptul, pătrunzătorul Rudin, nu era acum în stare să spună dacă

¹³ I. Kant, *Kritik der praktischen Vernunft*, op. cit., p. 106—107.

¹⁴ vezi G. Bialii, *Turghenev i ruskii realizm*, Sov. pis., Moskva-Leningrad, 1962, pag. 95.

¹⁵ S. M. Petrov, *I. S. Turghenev*, Goslitizdat, Moskva, 1961, p. 58.

o iubește cu adevărat pe Natalia și dacă suferă sau va suferi când se va despărți de ea" (II, 83). Rudin raționează, se analizează, se autoliniștește, iar sentimentul lipsește cu desăvârșire. El respinge dragostea, ca abstracție filozofică, în numele datoriei căreia îi se supune. Atît subiectiv, cît și obiectiv, Rudin e incapabil de sentiment. Tipicitatea stuației lui Rudin, pentru idealistul rus din deceniul patru și cinci, este dovedită prin cazuri similare din viața contemporanilor lui Turgheniev. Stankevici îi scria lui Bacunin următoarele: „Eu nu am iubit niciodată. Dragostea pentru mine a fost totdeauna un capriciu al imaginației, un divertisment al trîndăviei, un interes care singur putea să umple un suflet, străin de necesități josnice, dar străin și de orice adevărat conținut substanțial (spus în termeni filozofici)”¹⁶.

Eroul turghenievian, omul de prisos, surprins în problematica rapor-
turilor dintre datorie, sentiment, dragoste și fericire, apare și mai evident
în trei opere literare, *Faust*, *Asea*, *Un cuib de nobili*, scrise într-o perioadă
de criză ideologică și psihologică a scriitorului, între anii 1856—1859. Pe
plan social-politic, speranțele deșteptate de moartea lui Nicolae I se dove-
diseră iluzorii. În viața personală se găsește în plină criză sentimentală.
Contemporanii, prietenii și cunoscuții scriitorului, mărturisesc că Turgheniev
simțise asupra propriului său echilibru moral influența distructivă a pa-
siunii. În 1855 îi scria poetului A. Fet în legătura cu vechea sa prietenă,
Paulina Viardo: „Sînt supus voinței acestei femei. Eu nu știu o fericire
adevărată decît atunci cînd femeia îmi pune călcîiul pe ceafă și-mi afundă
fața, cu nasul înainte, în noroi”¹⁷. Este un fel de masochism care irită pe
prietenii. Cercetătorul francez Granjard, în lucrarea mai sus citată, arată
cîteva din părerile contemporanilor în legătură cu starea de abulie și de
scepticism a lui Turgheniev. Natalia Herzen îi compară eul cu o cameră
nelocuită, Vera Aksakova crede că autorul lui Rudin nu este capabil decît
de senzații fizice, fiind lipsit de credință; alteori i se refuză încrederea
datorată unei ființe morale. Majoritatea acestor părerii nu corespundeau
realității, însă ele reflectau criza morală prin care trecea scriitorul.

Criza sufletească profundă prin care trece Turgheniev se reflectă și în
munca sa literară. Intreaga sa corespondență din această perioadă e plină
de lamentații și autoîncriminări. Criticului literar A. Drujinin îi mărturisește:
„Mă aflu într-o dispoziție mizerabilă... Sînt descurajat și n-am chef de
nimic” (XI, 208). Se îndoiește de sine, de posibilitățile și talentul său.
Literatului și criticului liberal V. Botkin îi scrie: „... am dat faliment și
pace, comentariile sînt inutile... Alaltăieri n-am ars (deoarece m-am temut
să-l imit pe Gogol), însă am rupt și am aruncat în watercloset toate proiec-
tele, planurile mele etc. Toate sînt niște fleacuri. N-am un talent integru,
cu o personalitate a lui proprie, am avut doar niște coarde poetice, dar și
ele, după ce au sunat o vreme, au amuțit; și ca să mă repet nu-mi place —
deci, demisia!” (XI, 210). O tristețe apăsătoare, senzația că viața a trecut

¹⁶ apud A. Gorelov, *Ocerki o russkih pisateliah*, Moskva, 1961, p. 211.

¹⁷ A. Fet, *Vospominaniia*, I, p. 159, apud Henri Granjard, *op. cit.*, p. 220.

fără rezultate, un scepticism pronunțat — acestea sînt cîteva trăsături ale crizei morale și ideologice trăită de Turgheniev¹⁸. Într-o asemenea situație interesul scriitorului pentru problemele etice și general-filozofice, care-l preocupaseră și mai înainte, devine mai mare. El continuă, mai apropiat de tezele kantiene, tratarea problemei datoriei și fericirii, a dragostei și datoriei, sugerînd rezolvări diferite de cele oferite de revoluționarii-democrați. Paralel se poate constata o dominare a elementului tragic care se produce atît sub influența stării sale personale, cît și sub influența pe care o exercita tot mai mult asupra sa filozofia lui Schopenhauer.

În povestirea *Faust* acțiunea se bazează pe conflictul dintre două forțe: legea morală și dragostea. Dragostea acționează ca o forță stihinică, oarbă și nesimțitoare, care apare pe neașteptate în viața eroinei, Vera Elțova. Eroina e o ființă superior înzestrată, cu un caracter integru, dar în care mama ei a căutat să dezvolte doar latura rațională, înlăturînd sentimentele și pasiunile. Despre mama ei autorul remarcă că „era rece și mereu aceeași”. Ea considera „că în viață trebuie să alegi de mai înainte *sau* utilul, *sau* plăcutul și să te hotărăști, odată pentru totdeauna. Am încercat și eu cîndva să le cunosc pe amîndouă... Dar lucrul acesta-i cu neputință și duce sau la pieire, sau la vulgaritate” (VI, 217). În esență mama profesează idei kantiene, deoarece socotește că în domeniul moral trebuie să întovărășești rațiunea cu voința, sub formă de rațiune practică, adică ceea ce trebuie și nu ceea ce ține de domeniul sentimentelor. Ca și Kant, ea înlătură sentimentul șovăitor din viața fiicei sale. Legea morală trebuie să acționeze ca un imperativ categoric, înțeles rațional și întărit prin educație. Elțova a trăit mulți ani și s-a condus după rațiune, fără să-și pună problema fericirii. Sentimentele și pasiunile îl conduc însă pe individ în a-și pune problema fericirii. O dată cu apariția dragostei, eroina își pune și această problemă. Dar dragostea intră în conflict cu datoria vieții ei — ca fiică, mamă și soție. Lupta se duce între dragoste, ca forță stihinică dar și ca elan veșnic spre fericire, și legea morală, ca imperativ categoric-aprioric și întărit prin educație. Vedeniile Elțovei (portretul mamei, apariția mamei) trebuie văzute în acest sens: ele reprezintă o reflectare a conștiinței morale în lupta cu forța stihinică a dragostei. În acest conflict eroina piere, arătîndu-se că sentimentul nu se poate armoniza cu datoria, iar fericirea nu e posibilă. Turgheniev, în maniera cea mai apropiată de Kant, cheamă la împlinirea datoriei: „Omul nu trebuie să se preocupe de împlinirea gîndurilor și viselor care îi sînt dragi, oricît de înălțătoare ar fi ele, ci trebuie să se străduiască întru îndeplinirea datoriei. Cîtă vreme omul nu-și pune lanțul de fier al datoriei, nu poate ajunge la capătul drumului său fără să cadă” (VI, 248). Omul trebuie să renunțe la libertatea anarhică și să trăiască potrivit datoriei sale, să nu se gîndească la fericire. Să ne amintim de acest citat și să-l revedem pe Kant: „Esențialul oricărei determinări a voinței prin legea morală constă în aceea că ea e determinată doar prin lege, deci, nu numai

¹⁸ vezi scrisoarea către L. N. Tolstoi din 8 aprilie 1858 (XI, 231).

fără conflucrarea îndemnurilor simțurilor, ci chiar cu îndepărtarea tuturor acestora și cu înfrângerea tuturor înclinațiilor în măsura în care ele ar fi potrivnice legii”¹⁹. Intocmai ca și Kant, Turgheniev îndepărtează „gîndurile și visurile care îi sînt dragi”, deci tot ce este legat de sentimente. Kant nu admitea amestecul sentimentului de plăcere sau de durere în determinarea voinței, pe cînd Turgheniev ajunge la renunțare din cauza împrejurărilor grele ale vieții: „Viața nu-i o glumă sau o distracție și nici măcar o plăcere... ci o muncă grea. Renunțare, veșnică renunțare — acesta-i înțelesul tainic al vieții...”

Trebuie totuși evidențiată o nuanță deosebită în modul în care apreciază filozoful și scriitorul datoria. Pentru Kant datoria, imperativul vieții, constituie lucrul cel mai de preț al omului. Drept încheiere a operei sale, *Critica rațiunii pure*, el scrie: „Două lucruri îmi umplu sufletul cu o admirație și venerație totdeauna nouă și crescîndă de cîte ori, în mod neînterupt, revin asupra lor: cerul înstelat de deasupra mea și legea morală în mine. Pe amîndouă nu trebuie să le caut și nici să le presupun învelite în negură sau în exaltări, în afara cercului meu de cunoștințe; le văd înaintea mea și le leg nemijlocit de conștiința existenței mele”²⁰. Pentru Turgheniev datoria este însă un lucru greu, dar și mai greu pentru eroul lui care nu poate uni idealul cu fapta și nu știe să-și facă datoria față de timpurile în care trăiește. Autorul remarcă antagonismul dintre etic și natural în ființa umană, tratînd fericirea și datoria ca forțe contrarii care se exclud reciproc. Totuși, în însăși construcția povestirii, în ideea ei obiectivă, apare principala contradicție a operei scriitorului. Pe plan filozofic, el afirmă necesitatea datoriei morale — văzută ca o categorie apriorică — iar ca scriitor realist susține dreptul individului, ca ființă naturală, la fericire. Ascetismul filozofic turghenievian e continuu amendat de realismul scriitorului.

În povestirea *Asea* dragostea este tratată în același fel. Conflictul rezultă aici ca urmare a contradicției dintre dragoste și falsa datorie morală. Cele două povestiri, ca tematică și ca dezbateră a unor probleme filozofice, au pregătit apariția romanului *Un cuib de nobili*. Liza, eroina principală, e un caracter puternic preocupat de sensul vieții, de problema răspunderii omului. Prin ea este tratată tema dragostei și a datoriei. Liza își dă seama că poartă pe umerii ei datoria morală de a ispăși păcatele tatălui, dar și de a ajuta la îndepărtarea răului de pe pămînt. Nu avem în fața noastră un caz de fanatism religios. Eroina iubește viața, îi place arta, cîntă la pian, o încîntă natura. Cu toate acestea, ea nu a crezut niciodată în fericire și de aceea se sacrifică datoriei, care acționează asupra ei ca un imperativ categoric. În lupta dintre simțurile trezite, dintre sentimente și datorie, biruie datoria. Liza procedează astfel din respect față de datorie: „N-am avut parte de fericire; — spune ea — chiar atunci cînd eram plină de nădejde, mi se strîngea inima. Eu știu tot, și păcatele mele și ale celorlalți,

¹⁹ apud Ion Petrovici, *Viața și opera lui Kant*, Casa școalelor, București, 1936, pag. 179.

²⁰ I. Kant, *op. cit.*, p. 205.

și cum și-a agonisit tăticu averea. Știu tot; toate acestea trebuiesc spălate prin rugăciuni" (II, 270). Liza nu cunoaște însă alt mod de a se supune datoriei morale decât supunerea religioasă. Datoria la ea nu e o manie religioasă, ci apare doar cristalizată sub formă mistică. Pentru o femeie din veacul trecut retragerea din lume în mănăstire reprezenta una din puținele căi pe care le avea la îndemână de a-și îndeplini datoria morală față de sine și față de bine, în general.

Și aici Turgheniev se deosebește de filozoful german. Acesta cerea datoria pornită din rațiune, neinfluențată de nici un sentiment. Liza e susținută de o stare de exaltare, în care nu este lipsit de importanță rolul jucat de dragoste. În ultima întâlnire cu Lavrețki, singurul lucru pe care-l cere e ca acesta să n-o uite. „Dar orice ar fi, uită... nu mă uita, adu-ți aminte de mine" (II, 267). Turgheniev, ca artist, cunoaște mai bine sufletul omenesc și își dă seama că un om condus de rațiune, fără colaborarea sentimentelor, nu poate fi ceva tipic, fiind mai mult ceva patologic, o excepție nefericită a naturii umane. Liza e doar o ființă stăpinită în cel mai înalt grad de simțul datoriei, cu o voință puternică, dar fără a avea o concepție optimistă asupra vieții. Pentru aceasta Turgheniev acuză pe Lavrețki din care voise să facă eroul cel mai reușit al prozei sale de până atunci. Dacă Lavrețki ar fi avut un ideal pe care să-l fi apărât cu toată ardoarea, atunci ar fi putut să exercite o influență binefăcătoare și asupra Lizei. I-ar fi stat în ajutor dragostea, dar și rațiunea ei, dornică de a-și explica mai complet sensul și posibilitățile condiției umane. Lavrețki nu poate să îndeplinească acest rol, deoarece nu are nici un ideal concret, fiind încurcat în întunericul propriei sale conștiințe, fără scop și haotic ducând o viață tristă.

Lavrețki nu e adeptul teoriei datoriei. În viață caută fericirea, crede că ea poate fi cîștigată; mai mult, se consideră fericit pînă află că aceasta nici nu există. Vorbind despre fosta sa soție, el remarcă: „Pasul ei greșit nu mi-a distrus fericirea, ci mi-a arătat că această fericire n-a existat niciodată" (II, 212). Dar peste cîtva timp vorbește din nou despre fericirea dragostei, „singura fericire pe pămînt". El combate rațiunea în numele sentimentului: „Ascultă numai ce-ți spune inima; numai ea știe adevărul... Experiența, rațiunea nu sînt decît pulbere și deșertăciune" (II, 213). E clar că autorul, prin Lavrețki, opune teoriei datoriei morale teza fericirii proprii. Prin intrarea Lizei în mănăstire învinge datoria, deci obiectiv Turgheniev se situează de partea datoriei. Mai mult Lavrețki, adept al tezei fericirii prin dragoste, nu realizează nimic și trebuie să renunțe la tot. Pentru a-și păstra echilibrul vieții, el renunță la fericire. „În decursul acestor opt ani — arată mai tîrziu autorul — se făcuse o cotitură în viața lui, acea cotitură pe care mulți nu o încearcă, dar fără de care nu te poți socoti pînă la urmă un om cinstit. Într-adevăr, el nu se mai gîndea la fericirea lui, la scopuri egoiste" (II, 276). Adresîndu-se generației tinere, el îi cere să realizeze ceea ce nu izbutiseră contemporanii săi care nu au urmărit îndeplinirea datoriei, ci doar scopuri egoiste.

În acest roman, mai mult decât în operele anterioare, scriitorul intră în conflict cu gînditorul și filozoful. Artistul arată că omul tinde spre fericire,

că a trăi în spiritul datoriei morale, raționale și apriorice, fără căldura sentimentului, fără speranță, este și greu și nespus de trist. Însă scriitorul, umanist și realist, nu știe și nu poate arăta cum se poate ajunge la fericire; atunci el lasă locul filozofului care demonstrează necesitatea datoriei morale, ca singurul ideal uman posibil, care acționează ca o forță veșnică, ca un imperativ categoric, căruia omul trebuie să i se supună. Pentru Turgheniev datoria nu reprezintă astfel un scop al existenței, ci doar o soluție de a ieși din contradicțiile condiției umane și din absurditatea existenței. Contradicțiile dintre scriitor și gânditor sînt, în ultimă instanță, contradicțiile epocii, dar mai ales reflectă natura contradictorie a eroului, om de prisos. Contradicția dintre eul chinuit de reflexivitate și cerința epocii, care era fapta — deci datoria socială —, este văzută de Turgheniev sub prisma unui conflict moral între legea morală și tendința naturală a omului spre fericire. Din imposibilitatea istorică și psihologică a eroului contemporan de a se adapta la un mediu potrivnic, și deci de a se realiza ca personalitate, pe plan social și individual, Turgheniev ajunge la concluzia pesimistă că situația condiției umane nu permite omului să atingă fericirea. Rămîne doar datoria privită ca un imperativ categoric.

O importanță deosebită în formarea concepției artistic-filozofice a lui Turgheniev despre raportul condiției umane față de datorie, dragoste și fericire l-au avut ideile lui Kant. Teoria datoriei, a renunțării la fericire, chiar a vinei aceuia care caută fericirea sau se străduiește să concilieze fericirea personală cu îndeplinirea datoriei morale sau sociale, va influența pe scriitor și în viitoarele sale opere literare. Și mai tîrziu majoritatea personajelor sale, oameni superiori printre semenii lor, sau pier sau sînt profund nefericiți. Chiar atunci cînd se pare că omul a dobîndit un echilibru între realizarea datoriei și atingerea fericirii, o cauză exterioară apare și distruge echilibrul, aducînd nenorocirea. Însarov și Elena, personaje voluntare din romanul *In ajun*, erau oamenii datoriei, cu toate că nu renunțaseră la fericire, deși la ei și dragostea e înțeleasă rațional, după modelul kantian. Totuși cel mai banal accident, moartea arbitrară, curmă această iluzie, iar din tot echilibrul nu rămîne decît datoria.

Fericirea apare în viața omului superior, după părerea lui Turgheniev, doar ca o posibilitate care nu se realizează, dar de care ne putem aminti cu multă duioșie, ca de exemplu Sanin din nuvela *Ape de primăvară*, sau ca în *Prima iubire*. Fericirea în acest caz e doar un vis, o construcție a imaginației care ar fi fost posibilă, dar care nu se va realiza niciodată. Poate de aceea este frumos. Realitatea diformează sau distruge totdeauna visul. Ne amintim că în lumea basmelor acțiunea se termină cu nunta eroilor. Turgheniev nu termină acțiunea scrierilor sale cu nunta eroilor, deoarece personajele lui sînt departe de o asemenea soluție. Lirismul și frumusețea descrierilor de natură servesc la Turgheniev pentru a marca tristețea autorului și a personajelor, creînd un cadru elegiac propice. De fapt, spunea Turgheniev, soarta tragică este un fenomen tipic pentru viața rusească, iar „rolul oamenilor cinstiți pe lumea asta constă aproape exclusiv în a pieri

cu demnitate". Cu timpul pesimismul lui Turgheniev se accentuează, capătă o coloratură schopenhaueriană. Scriitorul rus trece de la Kant la Schopenhauer, susținând că vinovăția individului nu constă numai în neîmplinirea datoriei, în faptul că omul nu se poate jertfi; ea constă în însăși existența umană, în faptul că fiecare trăiește, speră și tinde către ceva fără scop și fără limită. Această trăsătură nouă poate fi sesizată în romanul *În ajun*, unde ascetismul lui Turgheniev neagă nu numai dreptul la plăcerile vieții, dar chiar dreptul la viață.

ВЛИЯНИЕ ЭТИЧЕСКИХ ИДЕЙ КАНТА НА ЛИТЕРАТУРНОЕ ТВОРЧЕСТВО И. С. ТУРГЕНЕВА

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В литературной критике, как и в трудах по истории литературы, существуют мало сведений в связи с влиянием философских идей времени на литературное творчество И. С. Тургенева. Вопрос представляет особенный интерес тем более что Тургенев, кроме того что он был великим писателем, был вооружен и глубокой философской подготовкой. Как мыслитель, он формировался в условиях распространения и доминанции немецкой классической философии; идей Канта, Фихте, Шеллинга, Гегеля и Фейербаха были глубоко известны Тургеневу. В формировании мировоззрения писателя, несомненно, большое значение имели идеи этих философов, что и отразилось в его литературном творчестве.

Данная работа ставит себе целью выявить некоторые аспекты взаимоотношений между философскими идеями времени и литературными произведениями. Автор работы считает, что на Тургенева, как писателя, оказали особое влияние этические идеи Канта.

Будучи особенно восприимчивым ко всем оттенкам общественных изменений, обладая значительной способностью информироваться и отмечать, с художественной точки зрения, решительный элемент в идейном движении. Тургенев был великим реалистическим писателем. Но с философской точки зрения его в огромной мере захватывают абстрактные вопросы человеческого существования; он считает, что к решению трансцендентных вопросов человек может подняться только при помощи созерцания. Отсюда вытекают основные противоречия его литературного творчества: с одной стороны, отражение самых острых проблем современной действительности, а с другой стороны, философское объяснение при помощи идеалистических трансцендентных понятий. Именно здесь появляется возможное сближение между идеями Канта и художественными образами Тургенева.

Тургенев, как и Кант, занимается этическими вопросами существования. Центром этической жизни для обоих является долг. В связи с понятием «морального долга» отрицается возможность счастья, хотя отрицание имеет у каждого другой исходный пункт. В тесной связи с первыми двумя этическими вопросами автор статьи рассматривает и манеру Тургенева в трактовке места, которое занимает любовь и страсть в жизни человека.

В работе тема анализируется на основе литературного творчества Тургенева, начиная с его первых рассказов до романа «Дворянское гнездо». Рассматривается филиация идей Канта, как они воплощаются в художественных образах Тургенева и подчеркиваются специфические различия между ними.

KANTSCHKE IDEEN IM LITERARISCHEN WERK IWAN TURGENJEW'S (INHALTSANGABE)

In der Fachkritik und Literaturgeschichte gibt es nur wenige Hinweise den Einfluss der philosophischen Ideen der Zeit auf das literarische Werk Iwan Turgenjews betreffend. Diese Frage ist jedoch von besonderem Interesse, umso mehr als Turghenjew nicht nur ein grosser Schriftsteller war, sondern auch eine gründliche philosophische Ausbildung besass. Seine Bildung geht auf die deutsche klassische Philosophie zurück, auf die Ideen Kants, Fichtes, Schellings, Hegels und Feuerbachs. Zur Ausbildung der Welt- und Lebensauffassungen des Schriftstellers trugen die Ideen dieser Philosophen wesentlich bei, was sich übrigens auch in seinem literarischen Werk widerspiegelt.

Vorliegende Arbeit will einige Seiten dieser Beziehungen zwischen den philosophischen Ideen der Zeit und dem literarischen Werk Turgenjews hervorheben. Der Verfasser der Studie ist der Meinung, dass Turgenjew besonders vom deutschen Philosophen Immanuel Kant beeinflusst war, von dessen Gedanken über die Moral.

Turgenjew war ein grosser realistischer Schriftsteller durch das Erfassen der kleinsten gesellschaftlichen Veränderungen, durch seine besondere Fähigkeit, das entscheidende Element in der neuen Gedankenwelt zu entdecken und künstlerisch festzuhalten. Auf philosophischem Gebiete aber beschäftigt er sich mit den abstrakten Problemen der menschlichen Existenz. Er war der Meinung, dass man zur Lösung der transzendentalen Probleme nur durch sinnendes Betrachten gelangen könne. Daraus erwächst der Hauptwiderspruch in seinem literarischen Werk: die Widerspiegelung der brennendsten Fragen der zeitgenössischen Wirklichkeit einerseits, ihre philosophische Erklärung durch die Thesen transzendentaler idealistischer Auf-

fassungen andererseits. Und hier ist die Annäherung zwischen Kant und Turgenjew offensichtlich.

Ebenso wie Kant beschäftigte sich Turgenjew sehr eingehend mit den ethischen Fragen der Existenz. Der Mittelpunkt des moralischen Lebens besteht für beide in der Pflicht als kategorischem Imperativ. Von der moralischen Pflicht aus gesehen, wird die Möglichkeit des Glückes verneint, obgleich diese Verneinung manchmal von verschiedenen Ausgangspunkten her geschieht. Im Zusammenhang mit den beiden aufgeworfenen Fragen wird auch die Art und Weise beleuchtet, wie Turgenjew die Liebe und die Leidenschaft im menschlichen Leben sieht.

Die Arbeit behandelt den Themenkreis auf Grund des literarischen Werkes Turgenjews von den ersten Novellen an bis zum Roman „Adelsnest“. Sie verfolgt die Kantschen Gedankengänge, die Art, wie sie als literarische Ideen in Erscheinung treten, und hebt die spezifischen Unterschiede hervor.

NOI CONTRIBUȚII LA STUDIUL GENEZEI BAROCULUI

DE

RODICA CIOCAN-IVĂNESCU

În legătură cu cartea lui Jan Błoński, Mikołaj Sep Szarzyński a początki polskiego baroku (M. S. și începuturile barocului polonez), (Kraków, Wydawnictwo Literackie 1967, 319 pagini).

§ 1. Că Barocul înseamnă astăzi încă o noțiune imprecisă, că e integrat uneori sferei culturale catolice, alteori celei protestante-eterodoxe, că în substanța lui se încrucișează curente cele mai contradictorii și că în fine e greu separabil de manierism — e ceea ce s-a remarcat adesea în cercetările ultimilor zece ani. Același lucru îl subliniază Jan Błoński, eminent istoric al literaturii polone din secolul al XVI-lea. Meritul de seamă al lucrării pe care o discutăm aici, aducându-i completările necesare — și pe care Błoński a elaborat-o după îndelungi studii asupra lui Sep Szarzyński — e de a semnală o manifestare barochistă de necontestat în lirica polonă, condiționată de un climat moral cu trăsături net baroce și — ceea ce e mai interesant — precedind manifestări similare în alte părți ale Europei. Cum se integrează această creație poloneză în climatul politic și de gândire al epocii pe plan general european, e ceea ce vom încerca să argumentăm în paginile ce urmează, aducând în sprijinul tezei noastre alte materiale puțin sau de loc folosite de istoricii problemei.

Originea acestui curent i-a fost atribuită în exclusivitate Italiei post-tridentine și Jan Błoński citează autori care pînă în zilele noastre mai susțin asemenea teorie¹. Noi am depistat primele manifestări barochiste în Portugalia epocii maueline — de unde au radiat în Spania, parțial în Italia și Țările-de-Jos — însă fapt este că multe țări europene oferă germeni ai Barocului în ultima treime a secolului Renașterii, concomitent, în aparență independent, una față de cealaltă și mai ales față de Italia Contra-Reformei. Una dintre aceste țări — și nu cea din urmă — a fost Polonia, unde cu mult

¹ V. în cartea lui Jan Błoński, pp. 223, 25, 255, unde discută cu judiciozitate aceste poziții depășite sau, în cazul cel mai bun, unilaterale. Cf. pentru reasumarea discuțiilor contradictorii asupra Barocului, *Geschichte der Deutschen Literatur*, herausg. von... Kollektiv für Literaturgeschichte, Fünfter Bd. (Berlin, 1962), pp. 5—9 și Gabriel Tolnai, *Des problèmes du Caragul*, în *Acta Litteraria Academiae Scientiarum Hungaricae* 9/1967, 1—4, pp. 84—114 passim.

înaintea Germaniei² s-a observat prezența unor elemente innoitoare, insolite în contextul liricii renascentiste. Aceste elemente se vor dezvolta în plin Baroc, la începutul secolului următor, în anumite condiții istorice, pe care le vom defini de îndată.

Încă acum circa trei decenii, Oskar Benda susținea teza caracterului „provincial”, local („barocke Stilprovinz”) al Barocului, care ar fi împrumutat aspecte atât de diverse din arta specifică nordului german, Boemiei, Sileziei, Bavariei italianizante³. Autorul austriac aducea în sprijinul tezei sale exemple din domeniul arhitecturii, apoi din acel al muzicii, în esență al „Volkslied”-ului german, care determină specificul muzicii culte germane din primele decenii ale secolului al XVII-lea⁴. E un detaliu ce se cere notat, întrucât va fi un argument puternic în favoarea tezei contribuției populare la încheierea Barocului multiform, teză care, în cazul de față, e aplicabilă chiar lui Sęp Szarzyński, după cum se va vedea mai jos.

§ 2. Vom menționa pentru început că Jan Błoński încearcă în primele capitole să explice creația lui Sęp Szarzyński în cadrul procesului economico-social din a doua jumătate a secolului Renașterii în ce privește Polonia, iar noi o vom completa în raport cu situația general-europeană. În speță, e vorba de Europa Contra-Reformei, unde mișcarea reformată tîrzie ar fi constituit un lagăr al concepțiilor progresiste. Autorul formulează juste obiecții capitolelor corespunzătoare din lucrarea colectivă *Historia Polski*, unde raportul Reformă-Catolicism e tratat simplist și tradițional, reducîndu-se la opoziția capitalism-servaj, materialism-fideism și alte asemenea antiteze naive⁵. În legătură cu aceeași problematică economico-socială a comunității protestante, Błoński face apel la autoritatea lui Herbert Lüthy, spre a defini poziția lui Sęp raportată la ideologia Reformei. În realitate, capitolele lui H. Lüthy, „Réforme et Contre-Réforme” și „Puritanisme et société industrielle”, sînt pline de contradicții: se confundă „spiritul republican” al calvinistilor cu un spirit efectiv avansat, revoluționar, pentru ca mai apoi să se recunoască „disciplina feroce hărăzită laudei Celui Etern” de către cetața lui Calvin — ceea ce nu e de loc revoluționar, nici progresist. Oricum, concluziile autorului genevez (probabil și calvinist?) nu aduc nici o contribuție la elucidarea problemei Sęp Szarzyński⁶. Se cere doar reținută notația

² Błoński, *op. cit.*, p. 161 și nota 17, referitoare la școala sileziană din secolul al XVII-lea, care își avusese punctul de plecare în creația literară slavă din secolul precedent.

³ Oskar Benda, *Die österreichische Kulturidee...* (Wien, Saturn-Verlag, 1936) pp. 32—33.

⁴ *Ib.*, p. 41.

⁵ Jan Błoński, *op. cit.*, pp. 141 și nota 25 și p. 188—189. Totodată autorul semnalează superficialitatea cu care unii gînditori contemporani abordează problema liberei-cugetări, proprie, după aceștia, numai lumii catolice. Pare a se uita că Saint-Amant și mai ales Théophile de Viau, exponenții liberei-cugetări franceze, erau hughenoti urmăriți de biserica oficială.

⁶ V. Herbert Lüthy, *Le passé présent — Combats d'idées de Calvin à Rousseau* (Collection „Preuves”, Editions du Rocher, 1965) pp. 55, 59. Jan Błoński îl citează la p. 184 și nota 2. Aici se impun anumite rectificări, deoarece Błoński scrie greșit numele autorului („Luehy”) tot greșit indică locul de apariție al volumului (Paris, în loc de Monaco) și nu menționează nici un număr de pagină pentru referințe.

atmosferei de profund regres intelectual, ce domnea în lumea Reformei după ce s-a părăsit tradiția erasmiană — și nu e exclus ca Șep, după atașamentul aprins față de această Reformă în vremea studiilor la Basel, să fi revenit la biserica națională. Însă n-avem indicii sigure nici într-un sens, nici într-altul, ci anumite accente ale operei sale ne fac să credem că influența protestantă asupra poetului a fost vie. Adevărul e că versurile lui Șep sînt pătrunse de o așa intensă teroare față de divinitate, de atît dispreț pentru mintea omească, pentru înțelepciune și judecată (v. citatele la Błoński, în deosebi pp. 141—153), încît ne gîndim în mod inevitabil la cuvintele lui Calvin: „Que toutes sciences soient plutôt exterminées de la terre, si elles doivent refroidir le zèle des Chrétiens“. Zelul creștin al lui Șep a fost mare, ca și convingerea că tot ce e pe lume e zădărnicia zădărniciilor — și totuși din această atitudine, din atare concepție dezolantă, s-a născut o poezie lirică de valoare netăgăduită și mult superioară celei a generației precedente. E ceea ce Jan Błoński a demonstrat printr-o analiză, o argumentație și exemplificare perfect justificate.

Autorul nu neglijează factorii materiali, care au stat la baza formației scriitoricești și concepției despre lume a lui Șep Szarzyński. În primele circa treizeci de pagini, îi arată obîrșia din șleahțici provinciali modești, procesivi și adunători de averi, așa cum se aflau mulți în Polonia celei de-a doua jumătăți a secolului al XVI-lea (poetul s-a născut în 1550). Șep însuși s-a îngrijit să-și sporească și să-și apere bunurile, fiindcă actele vremii îl înfățișează cumpărînd sate, revendicîndu-și șerbii fugiți, împrumutînd bani pentru orînduirea gospodăriei (v. pp. 34—35). Probabil, prin anii 1561—1565 a circulat prin Germania, Elveția, n-ar fi exclus să fi însoțit pe un prieten mai bogat în Italia — deși indicații certe nu există. E atras de Reformă, ca toată nobilimea poloneză mărunță, parafrazează psalmii după versiunea protestantă a lui George Buchanan — și dacă s-a reîntors în patrie prin anii 1568—1570, stă mai mult la Lwów, cumpără bunuri funciare pe lîngă Przemyśl, centre destul de eterodoxe. Că ar fi revenit la catalicism, e problematic: Błoński aduce drept dovadă termenul de „Kościół powszechny“ (= biserica obștească, universală, traducere ad litteram a cuvîntului *katholikos*) utilizat de Șep. În realitate, mai toate sectele protestante se credeau singurele „catolice“ și universale, atribuindu-și fiecare calitatea de supremă obște creștină: comunitatea săsească protestantă din Ardeal încă din prima jumătate a secolului își zicea „universitas christiana“. Sub pana lui Șep, cuvîntul „powszechny“ are desigur același conținut. Ar fi fost mai edificatoare expresia „biserica romană“, ceea ce ar fi denotat reîntrirea poetului în comunitatea romano-catolică, dar la Șep așa ceva nu se găsește: un „Epitaphium“, dedicat de el Romei, plînge apusele splendori ale Antichității. Poate faptul că a scris epigrame pentru două tablouri cu teme foarte echivoce (Maria-Magdalena și Herodiada purtînd capul Sfîntului Ioan) ar dovedi că Șep mai era tentat și de frumuseți repudiate de doctrina protestantă —, căci pentru părinții Reformei (îndeosebi calviniste, de care au fost atrași cărturarii poloni, învățați la Basel) exaltarea păcatelor femeiești prin prestigiul artei însemna

o abominație curată — și Jan Błoński n-o ascunde (v. p. 191). E mai probabil că Șep, după experiența protestantă din Occident, a părăsit doctrina o dată revenit în Polonia, dar fără să-și reia locul în sinul bisericii locale. Complimentele adresate lui Ștefan Báthory, protectorul iezuiților, nouă ni se par mai puțin sincere decât le crede Błoński: versurile din „Na obraz Stephana Batorego, Króla Polskiego” au o tentă foarte convențională, numirea lui Ivan IV „semipăgîn” e firească într-o poezie dedicată noului rege, al cărui competitor la tron fusese țarul moscovit și în fine, invocarea finală a crucii triumfătoare asupra semilunei corespundea unor tendințe de luptă anti-otomană comune la acea vreme (anii 1576—1578) întregii Europe creștine, independent de confesiune. Însă chiar dacă Șep n-a reintrat în obștea catolică, probabil că el nici n-a mai fost un protestant fervent și nici n-a putut practica indiferentismul senin al liber-cugetătorilor din apus: a fost un „sfîșiat lăuntric” (= *rozdwójony w sobie*, își spunea el însuși) căutîndu-și zadarnic o rațiune, o cale, un scop.

Societatea poloneză între anii 1580—1581 (cînd moare Șep, probabil în vară, fiind înmormîntat la Przemyśl) e în plină criză, socială și intelectuală. Mai puțin religioasă: arieni, catolici, trinitarieni, ortodocși, încă nu făceau exces de zel, episcopii nu se grăbeau să aplice dispozițiile conciliului de la Trento, iezuiții erau relativ discreți și toleranța confesională deplină, caz unic în Europa acelor ani⁷. Însă alte situații și alte considerente decât cele religioase îl puteau predispune pe poetul nostru la o viziune sumbră, descurajată a vieții (în afară de aceea imprimată în tinerețe de studiile protestante, cînd și-a însușit doctrina implacabilă a predestinării, rămînînd sub impresia ei de Apocalips). Polonia se afla într-o poziție critică pe plan material, politic, într-o carență de organizare și de autoritate. Lupta dintre mica nobilime cu aspirații întrucîtva progresiste și democratice și marea nobilime abuzivă, anarhică, e acerbă mai cu seamă în acești ani, cînd se stinge dinastia Jagellonilor, Henry de Valois face o prea scurtă apariție în Polonia și Ștefan Báthory începe o domnie mai mult decât dificilă. Va fi fost și o dragoste nefericită, cu mari umilinți, a șlehticului modest Șep Szarzyński, pentru o domniță din magnaterie? Unele versuri ar destăinui această suferință⁸ —

⁷ E de mirare că Jan Błoński n-a făcut uz de cercetările recente ale lui Jakub Sawicki și Janusz Tazbir, care pe bază de material arhivistice în mare parte inedite, au reconstituit imaginea Poloniei sub aspect ideologic-confesional exact în vremea în care se forma și se afirma personalitatea poetică a lui Șep. Poate, dacă ținea seama de anumite realități consemnate în acele materiale, ar fi conchis mai puțin categoric la reconvertirea lui Șep Szarzyński, sub influența puțin probabilă a lui Luis de Grenada ori a *Exercițiilor spirituale* ale lui Ignățiu de Loyola.

⁸ Poate această iubită a fost Sofia Kostka, fiică de voievod, care a murit foarte tînră, poate a fost — mai probabil — Jadwiga Tarłówna, cîntată de Șep în anii 1575—1576. Autorul vorbește îndelung despre această Jadwigă (v. pp. 25—26, 37) logodnică din voința lui Sigismund al II a lui Bogdan IV Lăpușneanu; destinul romantic al acestei jupinițe s-a interferat nu o dată cu istoria anecdotică a Moldovei, în care a intervenit soțul ei, Hieronim Sieniawski, castelan al Cameniței în 1575. Iată-l deci pe Șep Szarzyński legat indirect, prin Tarłówna-Sieniaswka, de Moldova anilor 1570—1580. Adăugăm că poetul a avut contact și cu Olbracht Łaski, deopotrivă cunoscut pentru relațiile moldovene.

și e sigur că poetul a trecut printr-o criză sentimentală, dar Błoński nu insistă și nu vom insista nici noi.

Mai crude erau altfel de suferințe — și Śep era prea lucid, prea conștient, ca să nu-și dea seamă de gravitatea lor. Mărturiile vremii arată că starea țăranilor era mizerabilă și nu cărturarii umaniști o puteau îmbunătăți — dimpotrivă: „dacă antichitatea cunoștea sclavia, idealul clasic roman cerea ca țăranul liber să devină sclav”⁹. Molimele se țineau lanț după alte calamități: în 1557, gerul ținuse 24 săptămîni, în 1570—1572 fusese foamete și apoi boliște cumplită¹⁰. În octombrie 1775, s-a produs o teribilă invazie a tătarilor consemnată de Kochanowski și Paprocki și peste patru ani, Báthory, ca să prevină o nouă devastare, se angaja la plata unui tribut de 30 000 taleri, ceea ce sărăcea, firește, Polonia (după mărturia lui Orzelski). Nobilii, descumpăniți, acceptau superficial Reforma (cu rezerve, fiindcă era „lucru nemțesc”) ¹¹, o Radziwiłł, un Sapieha, un Pociej, treceau prin toate sectele, pînă cînd eșuau într-un catolicism comod, un Dudith, un Zamojski — consilierii lui Báthory — practicau un vag deism și în Lituania se ofereau jertfe lui Perun¹². Cărturarii mai curînd se preocupau de alchimie și demonologie, invocînd forțele telurice, vrăjile obscure, magia neagră, ca de altfel și în alte părți ale Europei¹³. Însă e de înțeles că acolo unde țăranii se închinau la șerpi, stejari și izvoare, unde turmele de zimbri sălbatici veneau pînă lîngă tîrgul Rawa, cum atestă legatul Commendone — și unde în plină curte regală se ducea un comerț obișnuit cu stafiile (după cum scrie același contemporan Świętosław Orzelski) imaginațiile erau ceva mai turburate. Poetul aulic Jan Kochanowski, fire ponderată, renașcentist sceptic, își cultiva ogorul la Czarnolas și traducea psaltirea ortodoxă (*Psalterz prawosławny*) în versuri adesea clasicizante, fără să-și facă probleme. Śep Szarzyński, mai tînăr, mai chinuit, ridicat în perioada de maxime contradicții pentru societatea poloneză, se izbea de incertitudini și-și punea probleme insolubile. Contactul cu Reforma îl făcuse să-și piardă credința veche, fără să-i dea nimic în schimb, în afară de teroarea predestinației, neîncredere în om, viziunea unui cer implacabil. Și poate de aceea, atunci cînd parafrazează psalmii, merge la versiunea misticului scoțian Buchanan, nu la cea conformă conciliului tridentin, tipărită chiar în 1579 la Cracovia.

A cultivat și el la început neoplatonismul galant („Suave duhuri stau în trupuri mîndre”), a rimat reproșuri tînjitoare către diverse Kasia ori Zosia

⁹ Aleksander Brückner, *Dzieje kultury polskiej*, tom drugi (Kraków, 1931), pp. 24, 36—40.

¹⁰ *Ib.*, pp. 66—67, 99—103.

¹¹ *Ib.*, p. 336.

¹² *Ib.*, pp. 148, 150—151, 371. Alți Sapieha, Chodkiewiczii și familia Wiśniowiecki erau ortodocși (v. J. Woliński, *Polska a kościo prawosławny* (Lwów, 1936) p. 39.

¹³ Tocmai atunci în Franța se tălmăcea opera lui Jean Wier, *Cinq livres de l'imposture et tromperies des diables, des enchantements et sorcelleries* — lucrare ce constituia un „adevărat tratat de demonologie”, datorit acestui savant medic al ducele de Clèves.

(poate aceasta e Sofia Kostka ?) spunînd stăpînei inimii lui „domniță crudă“. Aceste versuri de primă tinerețe sînt pline de „jalnice oftări“, „ochi plînși“, „lacrimi turburi“¹⁴. La un moment dat îi amintește Kasiei că „te-am sărutat în silă“ (=gwałtem) ceea ce dovedește un temperament îndeajuns de aprins, ca și atunci cînd, după ce condamnă plăcerile lumești care distrag sufletul de la căutarea dumnezeirii, adaugă „de n-ar fi fost deșarte!“ (=choćby nie darmo były!). Deci cumva tot a regretat acele plăceri, desemnîndu-le prin termenul cel mai senzual și repetat în toată opera poetică pînă la sațietate — „rozkosz“ (=voluptate). Reforma l-a dus la obsesia și totodată la osîndirea dragostei omenești, a sentimentelor

„Ce minții mai frumoase tind s-arate
„Pe-acele ce sînt putrede din fire...

cum se exprimă cu durere în faimosul sonet al V-lea. Cîndva, în versuri safice dedicate Jadwigei Tarłowna, invocase pe Cupidon :

„Iar tu, ce rănești inimi cu vîrtoase
„Săgeți, adesea neînveninate...

și chiar pe Bacchus („Cîntăm pe Bachus, ce tihnit se-mbată / Avînd pe Cypris lîngă el...“) dar fie căsătoria puțin onorabilă a iubitei¹⁵ în 1575, fie alte nenorociri obștești — invazia tătară în același an — îl descurajează, îl îndeamnă să caute refugiu în austeritate și rigoare spirituală. Și urmărind conturarea noii fizionomii a lui Sęp, Błoński ajunge să definească în capitolul intitulat cam pretențios „Oaspele în cosmos“ (!) concepția poetică inițială a sonetelor și parafrazelor pe psalmi prin opoziția alb-negru, lumină-întunec, cu excluderea oricărei game coloristice¹⁶.

Pe această antiteză barochistă se fundamentează realmente toată creația lirică a lui Sęp dintre aproximativ 1576—1581, creație într-adevăr modestă ca întindere, însă remarcabilă ca tensiune, densitate și măiestrie de procedee. Tocmai fiindcă își impusese cerința riguroasă de-a opera numai cu două elemente, alb-negru, lumină-umbră, Sęp era nevoit să folosească o mai amplă varietate de mijloace : iată deci cum printr-o limitare, printr-o împuținare voită, s-a ajuns la o uluitoare bogăție imagistică și metaforică. E un semn al disciplinei, al rafinamentului baroc, așa cum nu mai

¹⁴ Am controlat citatele după ediția din 1925 a lui Chrzanowski, singura pe care am avut-o la îndemînă. Jan Błoński o judecă puțin școlărească și recomandă, evident, altele recente — însă și cea utilizată de noi e consultabilă. (V. Mikolaj Sep Szarzyński, Wybór poezyj, wydał Ign. Chrzanowski Kraków, 1925).

¹⁵ Bătrînul castelan, văduv de trei ori, a „cumpărat-o“ pe Jadwiga, plătindu-i ei în mînă 14 000 zloți (Błoński, *op. cit.*, pp. 25—26).

¹⁶ V. pag. 41 și urm., cu studiarea acestei trăsături antitetice, căreia îi corespunde aceea de macrocosm-microcosm(=omul), apa fiind oarecum simbolul factorului de legătură.

găsim decât la Gongora sau la Calderon — și am ținut să subliniem această trăsătură, pe care Jan Błoński, altfel un observator atât de atent, o trece cu vederea. Cercetătorul polon vede barochismul lui Șep în structura savantă a sonetelor și a parafrazelor de psalmi și pe bună dreptate o asociază deopotrivă goticului flamboiant și Barocului incipient¹⁷. Apoi, o altă trăsătură barochistă relevabilă la Șep e, după Błoński, variația procedeeilor stilistice, a figurilor, a tropilor, a efectelor artistice, care merg de la simplele aliterații pînă la rarismele asindete și hendiadii (cf. pp. 67, 75—77, 82, 89, 107, 114, 118, 128, 138). Însă mai cu seamă autorul revine asupra sistemului antitezelor, cu valori atât imagistice, cît și morale, trăsătură barocă prin excelență, căutată de Błoński la italieni, la francezi ca Maurice Scève și Agrippa d'Aubigné, cu menționarea în treacăt a lui Jean de Sponde, fiindcă a introdus ideea morții în tematica lirică, probabil sub influența pesimismului calvinist¹⁸. Ni se pare că afinitatea Șep-Sponde, aplicabilă prin diverse parități de situații și de formație intelectuală, se putea studia mai adînc. Jean de Sponde, contemporan cu poetul polonez (s-a născut în 1557) a fost și el protestant, a revenit și el, formal, la biserica romană, cum va fi revenit Șep, fără convingere. A cultivat și el simbolurile, a dat sonete „dinamice” cu tablouri cosmice și macabre deopotrivă, utilizînd procedee îndrăznețe și savante¹⁹. Desigur, Șep nu l-a cunoscut pe Jean de Sponde, poet al curții de Navarra, însă nu e mai puțin interesant de constatat că, oscilînd amîndoi între două religii și două ideologii, se integrează în aceeași sferă de predilecții și de concepție.

Fără discuție, Șep a cunoscut opera unui Ambrosius Lobwasser, tot traducător de psalmi în versiune protestantă și a unui Paul Schede-Melissus (1539—1602)²⁰. Acesta din urmă, „psalmist” aulic de tradiție franceză, poet laureat în Viena catolică și bine primit de Elizabeth Tudor, eretica, a circulat în Boemia și Ungaria, a creat sonetul german (și Șep e de fapt adevăratul creator al sonetului regulat în lirica polonă). Poate că aceste apropieri peste țări, însă nu peste hotare spirituale, se cereau aprofundate pentru precizarea fizionomiei creatoare a lui Șep Szarzyński, pe fundalul gîndirii poetice a epocii lui.

Dar apropierea ce se impune mai net ni se pare aceea dintre Șep și Agrippa d'Aubigné, protestantul fanatic și barochistul cu care debutează

¹⁷ *Ib.*, pp. 256—7. Referința e aplicabilă în mod egal la aspectul plastic și la cel liric al curentului baroc. În țările unde goticul local tîrziu, încărcat de aportul național („gotyk prowincjonalny”) a rămas mai persistent, Barocul a fost mai timpuriu și mai viguros (ex. Portugalia, Flandra, Boemia, Polonia). Istoricul american H. Elmer Barnes asociază deopotrivă goticul Barocului incipient, dar opinează că aceasta s-a datorit numai substratului mistic al ambelor curente (cf. *An Intellectual and Cultural History of the Western World*, Volume two, New-York, 1965, p. 919).

¹⁸ *Ib.*, pp. 64—65, 227.

¹⁹ V. Alan Boase, Jean de Sponde (în revista *Mesures*, 4/1939, pp. 129—151). E curios de semnalat faptul că, prin discipolul său Laugier de Porchères, Sponde l-a influențat indirect pe rigidul Malherbe.

²⁰ V. *Geschichte der Deutschen Literatur von 1480 bis 1600*. Herausgegeben von ... Kollektiv für Literaturgeschichte, Vierter Band, (Berlin, 1961) pp. 486—488.

noua poezie franceză, după declinul Pleiadei²¹. Asemenea lui Șep, poetul trancez a cultivat antiteza umbră-lumină într-o aură apocaliptică, invocând numai imagini de prăpastii, genuni, beznă, strălucire, raze, albeață orbitoare, personificate prin figuri de heruvimi și serafimi. Primul sonet al lui Șep e inundat de atare imagini, ca de ex. : „Căci umbra razei tale e-a soarelui văpaie... Sau „... Seraful arde, dreaptă

„Văpaie-n fericită lumină...”

Sau, după ce epuizează toată gama de flăcări, foc, văpaie, jar, strălucire, străluminare (în polonă familiile de cuvinte derivate de la „światło” și „jasność” sînt mult mai îmbelșugate decît în românește) sintetizează impresia de claritate orbitoare într-un epitet ornant din cele mai insolite :

„Fericirea unde-i, chiar adamantină

„Platoșa să-mi fie... ? (Parafraza psalmului LXX).

Și iată acum viziuni similare în „Les Tragiques” ale lui d'Aubigné :

„L'air n'est plus que rayons, tant il est semé d'anges...”

„Elle accrut la splendeur des voûtes éternelles...”

„De ces beaux cieux nouveaux les voûtes enflammées...”

Și multe altele în același gust măreț, tinzînd să zugrăvească lumina Ierusalimului etern, după ce se arătaseră turpitudinile pămîntului. La fel procedează Șep care, atunci cînd zugrăvește lumea concretă, acumulează prăpastiile, pulberea, colbul, tîna, putreziciunea (pentru vocabulul „zepsowanie”, poetul polonez are o predilecție deosebită), stîrvurile și alte notații egal de brutale. La ambii poeți, e vorba de lucruri văzute, simțite în realitatea crudă pe care o trăiseră și nu de retorică macabră, ca în poezia medievală.

Evident, Agrippa d'Aubigné, creștinul fanatic și fără șovăire, și-a găsit împăcarea sufletească în pietatea lui intransigentă. Șep invocă înțelepciunea divină („madrość”), năzuiește la o „rînduire”, o ordine, o lege armonioasă a naturii („Orînduiala cerului tărie...” în *Parafraza psalmului XIX*, „... Că-s date firii legi atît de înalte...”, „Pe căi diverse, fără de gîlceavă... virtuțile se leagă-n armonie”)²². Dar nu găsește nici o soluție în dilema patetică sugerată de teoria calvinistă a predestinării :

„In grozava-mi luptă oare ce voi face ?

„Prins al îndoielii, rob al sfîșierii

„Și sortit pierzării și supus plăcerii ?

²¹ Nu vrem să încărcăm aparatul critic cu referințe prea întinse despre barochismul lui d'Aubigné, despre care s-a scris cu competență în anii din urmă în paginile revistei italiene *Acme*; vrem numai să notăm că poezia barocă s-a dezvoltat egal în climatul protestant, n-a constituit un domeniu al liricii așa-zise ieziute (de genul lui Juan de la Cruz) și exemple în acest sens s-ar putea înmulți cu referințe la poezia Țărilor-de-Jos (Joost van den Vondel și alții). Fapt e că pentru exemplificarea stilului baroc, Henri Morier *La psychologie des styles*. Genève, 1959, (pp. 263—264) îl utilizează tocmai pe protestantul fervent și rigid care era Agrippa d'Aubigné, pentru definirea stilului baroc.

²² Intraductibil în românește, fiindcă în text e un pleonasm : „zgodna harmonia” = armonioasă armonie — în *Epitaful Sofiei Kostka*.

În această luptă constă tragismul sonetului al IV-lea, un model de sonet „dinamic“, fiindcă fiecare hemistih exprimă o frământare necurmată, tinzând către o pace irealizabilă :

„Pacea e norocul, însă războirea
„Ni-i sub cer traiful . . .

Și în asemenea destrămare lăuntrică, pacea invocată în ultimul vers al sonetului, cu toată tenta aparent pioasă a finalului, e mai degrabă pacea neantului absolut. În contextul istoric al anilor 1580—1581 (sîngeros și inutil război la nord-est pentru cucerirea Livoniei, primejdie tătară în Lituania și Volinia, amenințare turcească, o iarnă teribilă, foamete, conflict cu Habsburgii, cereri de noi subsidii pentru asediarea Pskovului)²³ pesimismul lui Sęp Szarzyński era explicabil. Și accentele liricii lui, străbătute de patosul apocaliptic, ni se par cu atât mai sincere și mai răscolitoare.

§ 3. În introducerea acestei recenzii, am menționat unele reflecții ale lui Oskar Benda în legătură cu aportul popular în creația Barocului incipient²⁴. Revenim aici la aceeași teză, deoarece în opera lui Sęp a fost descoperit un asemenea aport, contestat de Jan Błoński, însă — chiar în acest caz — atribuibil unui urmaș direct, unui discipol, care a reunit rafinamentul tehnicii maestrului cu o vîină de inspirație autentic populară.

Într-un manuscris al operelor lui Sęp, găsit la finele secolului trecut la biblioteca Zamojski de Aleksander Brückner, s-a descoperit și o elegie, care începe cu un vers scris în limba ucrainiană și în factura cea mai populară : „Rabdă, hulubiță, spre lină-hodină“²⁵ „citat (spune Błoński) dintr-un cîntec popular ; căci asemenea stihuri erotice erau menite să fie cîntate“ (p. 287). Versurile acestea, devenite celebre, pot fi ale lui Sęp, bun cunoscător al limbii din Ruś Czerwona, dar — continuă Błoński — puteau aparține oricărui alt poet aulic din Zamość — reședința cancelarului Zamojski — unde această limbă se vorbea în mod curent. Elegia menționată se găsește dimpreună cu alte cîteva poezii de dragoste, datorite probabil aceluiași poet, în stilul lui Szarzyński, pline de talent, cu oarecare „îmbunătățiri“ în gustul

²³ Jan Natason-Leski, *Epoka Stefana Batorego w dziejach granicy wschodniej Rzeczypospolitej* (Warszawa, 1930) pp. 27, 68—69 și passim. Realitatea istorică ni se pare totuși concludentă pentru aprecierea și explicarea măcar a unor aspecte ale creației literare. M. de Diéguez respinge istorismul în materie de exegeză literară, însă neaflind alte criterii la școala existențialistă, e nevoit să se întoarcă la didacticismul lui Boileau, ceea ce nu e prea original (v. L'écrivain et son langage, Paris, Gallimard, 1960, pp. 10, 13—14, 30 și urm.).

²⁴ V. pentru documentarea și judecarea mai nouă a fenomenului, Henrik Becker, *Bausteine zur deutschen Literaturgeschichte — Ältere deutsche Dichtung* (Halle/Saale, 1957, p. 329 și urm.) După activitatea pe această linie a maestrului J. H. Schein, e de relevat aceea, similară, a lui Theobald Stock, protestant și părtaș la războiul de eliberare al cehilor (1620). Același curent baroc-popularizant a fost documentat de G. Toluai (*op. cit.*, pp. 92—93) în Ungaria secolului al XVII-lea.

²⁵ Am dat traducerea cea mai apropiată ca sens și cadență pentru : „Terpyj, hołowonko, do szczesnoj hodiny . . .“, fiindcă valoarea de căpetenie a acestei elegii constă nu atât în modalitatea exprimării sentimentelor, cît într-o euritmie fluentă de caracter franc popular.

„manierismului și barocului“ (p. 286). Putem presupune că fie Sęp Szarzyński, fie un discipol al său de la curtea lui Zamojski, a fost tentat să îmbine inspirația populară, locală — și aici în speță lirică ucrainiană — cu savantele căutări de imagistică și subtilități baroce. Că Sęp era amator și prețuitor de poezie populară ucrainiană, ar dovedi și faptul că două elogii închinat de el unor războinici, luptători contra tătarilor, Strus și Fridrusz, sînt intitulate „dumy“²⁶. Indiferent cui se datoresc aceste versuri erotice, lui Sęp sau altui poet ce l-ar fi imitat, preocuparea în cadrul Barocului incipient pentru creația populară merită să fie cercetată și cartea lui Błoński ar fi cîștigat în substanță, dacă trata și această temă neglijată. Ceea ce e net, e faptul că folclorul slav a fost mai susceptibil prin culoarea și diversitatea lui, să amplifice aria predilecțiilor artistice ale Barocului proteiform²⁷.

§ 4. Ca urmaș fidel și dăruit totodată al lui Sęp, îl considerăm pe Symon Szymonowic, ale cărui „Czary“ (=vrăji, farmece) sînt citate de către Jan Błoński, pentru a fi „sfărîmat convenția arcadiană, înlocuind-o cu observația atentă, imediată, adesea naturalistă“ (p. 254) a realităților culese din lumea satelor. Revenind la cele spuse mai sus despre „Barocul provincial“ (apud Oskar Benda), ținem să subliniem preocuparea Barocului pentru rusticitate, pentru pitoresc, pentru ceea ce e mai puțin „naturalism“, ci căutare a unei comuniuni cu natura. Acest domeniu l-a atras pe Sęp, dar prejudecățile, obsesiile Reformei, i-au impus rigoarea tratării poetice „alb-negru“ și teroarea metafizică.

Jan Błoński nu are curajul să-l definească pe Sęp drept autentic barochist, ci numai „manierist“ în sensul Contra-Reformei (v. mai sus) și părinte al Barocului polonez, reprezentat de Szymonowic, Miaskowski, Grabowiecki. Definirea acestui manierism problematic ni se pare cam șovăielnică la Błoński și formulată în termeni imprecizi, căutîndu-se exemple și în plastica vremii (ceea ce e foarte legitim) cu ralierea la teoria despre „arta capricioasă, abstracto-decorativă, spiritualo-fantastică“ a lui J. Białostocki. Nu vedem cum creația lui El Greco și a lui Tintoretto pot fi invocate pentru ilustrarea unui asemenea curent²⁸. Anumite referiri la paginile de teorie ale lui Arnold Hauser poate ar fi clarificat acest aspect al problemei.

În concluzie, autorul vede totuși în Sęp un reconvertit la catolicism și un adept al Contra-Reformei. Noi credem că poetul polonez n-avea nevoie

²⁶ Mikołaj Rej, primul umanist renescentist, admirase și el cîntecele populare rusești (cf. Al. Brückner, *Mikołaj Rej, ezłowiek i dzieło* (Lwów, 1929) pp. 8—9), iar Sigismund II, ultimul Jagellon, nu se despărțea niciodată de rusul Czurila, meșter cîntăreț din bandură (același, *Dzieje Kultury polskiej*, II, p. 312). În genere, curtea polonă aprecia mult dumele și stihurile de dragoste ucrainiene „pentru bogăția motivelor de balade și rafinamentul lirismului“ (*ib.*, pp. 99—97).

²⁷ Cf. Andreas Angyal, *Die slawische Barockwelt* (Leipzig, 1961) passim și Victor — L. Tapié *Baroque et Classicisme* (Paris, Plon, 1957) pp. 137—8, 318. Pierre Charpentrat (*L'Art Baroque*, Paris P.U.F., 1967, p. 4) găsește într-adevăr „dans les provinces vassales des Habsbourgs et en Pologne, un folklore obstiné...“, dar nu dezvoltă ideea.

²⁸ Błoński, *Op. cit.*, p. 255 și notele 60—61. N-ar fi mai nimerit termenul de „Vor-barock“, utilizat de H. Becker?

să revină la biserica oficială pentru a dedica versuri Mariei-Magdalena — obiect de oroare pentru calviniști și lutherani, precizează Błoński — și Sfintei Fecioare, călcând sub tălpi șarpele, simbol al păcatului, așa cum e înfățișată în icoanele timpului. Dacă un poet din puritana Anglie de la începutul secolului al XVII-lea putea să se inspire de un tablou înfățișând pe Sf. Teresa din Avila înconjurată de serafimi²⁹, cu atât mai mult în Polonia se puteau scrie versuri despre sfinți, fără ca să se vadă în aceasta o influență directă a Contra-Reformei³⁰. Dar evident, această opinie personală a lui Jan Błoński, ca și alte inadvertențe în materie de cunoaștere a culturii Occidentului³¹, nu scad valoarea unei lucrări remarcabile, care suscită discuții pasionante pe tema Barocului, căci — așa cum spune cu multă dreptate autorul (p. 201) acest curent e un domeniu al formelor veșnic deschise și ca atare poate fi supus unor reînnoite și fertile investigații.

Căutînd să reasumăm cele expuse mai sus, constatăm că ciocnirea dintre Reformă și Contra-Reformă, precum și experiența unei vremi crude, l-a maturizat, l-a sensibilizat pe Sęp Szarzyński, i-a diversificat registrul de procedee artistice. Părăsind calvinismul fără să revină necondiționat la biserica română, poetul polonez a fost mai capabil decît alți lirici ai epocii ca să exprime o puternică criză de conștiință, comună multor intelectuali în declinul Renașterii. Sursele de inspirație i-au fost multiple: Psaltirea, Apocalipsul, tehnica savantă a italienilor, neo-platonismul Renașterii timpurii, în fine folclorul național. Deoarece forma lui a rămas riguros pură și sobră și aspirația lui finală a fost aceea a unei supreme armonii, factura compozită a liricii szarzyńskie a oferit mereu imaginea unei ordini, a unei discipline spirituale pline de grandoare. Termenii de comparație ne dau în alte țări exemple de lirică întrucîtva deficitară: Germania prezintă aspecte promițătoare, dar încă n-a dat opere majore, în Franța, curentul ronsardist e epuizat și Philippe Desportes — care de altfel a cunoscut Polonia — e gentil și ingenios, fără profunzime. Țările-de-Jos strălucesc mai mult prin erudiție, în Spania veacul de argint apune și n-a început cel de aur. Italia vede ultimele eforturi — dureroase — ale lui Tasso. Abia în cealaltă extremitate a Europei, Camoës va căuta o înnoire — și a liricii — prin unitatea contrariilor, a elementelor disparate și imprevizibile („Causas que junctas se acham raramente“) căutare proprie Barocului. Contradicțiile antitetice, sfîșierile lăuntrice ale lui Sęp, consumat de tragi-

²⁹ H. Elmer Barnes, *op. cit.*, p. 887.

³⁰ Care, de altfel nici n-a fost în ultimele două decenii ale secolului al XVI-lea prea riguroasă în liberala Polonia, după cum se observă în documentele publicate de Jakub Sawicki (*Concilia Poloniae*, Wrocław — Warszawa — Kraków, 1963, *passim*). Cît despre episcopii polonezi ai vremii, „nu se poate spune dacă au fost clerici amuzîndu-se cu politica sau oameni politici ocupînd slujbe eclesiastice“. Consultat de nuntîul papal într-o chestiune religioasă, episcopul Franciszek Krasinski răspundea că „e om politic și nu se amestecă în religie“ (v. Tadeusz Gostyński, *Franciszek Krasinski, polityk złotego wieku*, Warszawa, 1938, pp. 3—4, 144).

³¹ La o reeditare, ar trebui rectificată, printre altele, eroarea de la p. 112: Malherbe teoretician al Pleiadei!

mul condiției umane la finele Renașterii, aduc o notă inedită în tabloul literaturii europene din ultima treime a secolului al XVI-lea; e nota Barocului patetic și somptuos pe care, înaintea altor creatori, liricul polonez poate l-a prefigurat.

К ВОПРОСУ О ГЕНЕЗИСЕ БАРОКО

(Заметки в связи с работой Яна Блоньского «Миколай Сеп Шажиньский и начала польского барокко», Краков, 1967)

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В своей работе Ян Блоньски поставил перед собой цель рассмотреть лирическое творчество польского поэта М. Сеп Шажиньского (1550—1581 гг.) в широком контексте кризиса европейской культуры конца XVI века. Принимая полностью ряд положений польского ученого или внося в них некоторые уточнения, автор данной статьи пытается определить характер этого экономического, политического и духовного кризиса, когда лучшие умы эпохи были охвачены мучительными исканиями. Глубочайшие противоречия терзали и Шажиньского, который метался между Реформацией и контрреформацией. Искания оплодотворили его поэтическую мысль, обогатили его творчество новыми выразительными средствами.

Подобно Жану де Спонду и Ариппе де Обинье, польский поэт, находясь под сильным влиянием кальвинизма, создал градиозные и суровые поэтические образы, полные глубокого патетизма. Именно эти черты его творчества знаменуют собой начало раннего барокко, которое явилось одним из самых ярких порождений Реформы, выродившейся в последней трети XVI века в многочисленные секты, усугубляя тем самым процесс духовного кризиса.

Отойдя от кальвинизма, но не примкнув к официальной церкви, Шажиньски в большей мере, чем кто-либо другой из его современников, был в состоянии выразить этот кризис.

Шажиньски, также как это будут делать впоследствии Шимоновиц или Грабовецки, черпал свое вдохновение и в народном творчестве. В его поэзии странным образом сочетаются Апокалипсис и Псалмы, неоплатонизм, интеллектуальная утонченность и местный фольклор.

Форма его произведений отличается строгостью и уравновешенностью. Мысль поэта стремится постичь высшую гармонию, поэтому сложная ткань его поэм далека от прихотливости и фантастичности. Его произведения являются свидетельством духовной уравновешенности и упорядоченности, доведенных до художественного совершенства.

Эти черты оближают искусство Шажиньского с искусством раннего барокко или *Vorbarok*, как называет его профессор Генрих Беккер.

Бароко характеризовалось стремлением объединить в одно художественное целое порой необычные элементы, чтобы подчеркнуть этим трагизм человеческого существования в эпоху упадка Возрождения, когда в условиях жестокой эксплуатации были развеяны все идеалы гуманизма.

Но этот трагизм характеризовался неспоримой величием и содержанием, которые найдут себе воплощение и развитие в рационализме XVII века.

Автор настоящего исследования стремился доказать, что Миколай Сеп Шажиньски, обращаясь постоянно к вечно живым источникам фольклора и черпая вдохновение в глубоко прочувствованной им действительности, больше чем другие поэты приоткрыл определяющие черты лирического творчества следующего за ним поколения.

NOUVELLES CONTRIBUTIONS A LA GENÈSE DU BAROQUE (À propos de l'ouvrage de M. Jan Błoński, Mikołaj Sep Szarzyński et les débuts du Baroque polonais, Cracovie, 1967).

(RÉSUMÉ)

En prenant comme point de départ l'oeuvre lyrique du poète polonais M. Sep Szarzyński (1550—1581), l'auteur du présent essai s'est proposé d'en élargir la portée et d'en dégager les faits également valables pour la pensée européenne en général, vers cette fin de siècle, pensée marquée par une crise intellectuelle évidente. Se rapprochant souvent des opinions très pertinentes de M. Jan Błoński, rectifiant parfois certaines assertions moins fondées, l'auteur tâche de définir le caractère de cette crise à la fois économique, politique, religieuse. Des troubles profonds ébranlèrent les consciences, comme celle de Sep Szarzyński — déchiré entre la Réforme et la Contre-Réforme. Mais ce déchirement mûrit sa pensée poétique, enrichit ses moyens d'expression. À l'égal de Jean de Sponde et plus encore d'Agrippa d'Aubigné, hanté par la conception apocalyptique du calvinisme, le poète polonais brosse des visions austères et grandioses, aux images fulgurantes, aux accents pathétiques. Or, ce sont des traits qui préfigurent le Baroque naissant, qui doit son origine moins à la Contre-Réforme, somme toute assez conventionnelle et équilibrée, qu'à la Réforme même, divisée dans le dernier tiers du siècle en plusieurs sectes qui aggravèrent la crise de conscience. Quittant peut-être la doctrine calviniste sans revenir pour autant dans le sein de l'église romaine, Sep Szarzyński n'en fut que plus susceptible d'exprimer cette crise. Et comme son lyrisme s'inspire aussi d'une source populaire (exemple : sa fameuse élégie „ukrainienne“) à laquelle puisèrent également ses successeurs immédiats, un Szymonowic, un Grabowiecki, on constate que chez Sep des éléments divers convergent vers une création où

s'allient d'une façon bizarre l'Apocalypse, les Psaumes, un raffinement savant, le néo-platonisme, le folklore. Comme la forme reste toujours d'une rigoureuse sobriété et comme la pensée du poète tend irrésistiblement vers une harmonie suprême, la facture composite des poésies de Szarzyński, loin de sembler capricieuse et fantasque, offre toujours l'image d'un ordre, d'une discipline spirituelle qui touchent au sublime. C'est, du reste, le propre du Baroque — ou, si l'on préfère, du „Vorbarock“, selon le mot du professeur Henrik Becker — de joindre ensemble des éléments disparates et imprévisibles, afin de mieux rendre la tragique condition humaine à la fin de la Renaissance. Mais que ce tragisme containt quand même le germe d'une moisson prestigieuse dans ses manifestation futures, nul ne l'a mieux prouvé, entre 1570—1580, que Mikołaj Sęp Szarzyński.

FUNCȚIA DE CALIFICARE A PREDICATELOR VERBALE

DE

I. EVSEEV

Teoria părților de vorbire rămîne pînă în prezent unul din capitoarele cele mai controversate ale lingvisticii. Deși schema tradițională de clasificare a cuvintelor în părți de vorbire, elaborată în antichitate, s-a păstrat pînă în zilele noastre fără a suferi modificări esențiale, modul în care a fost interpretată fiecare parte de vorbire, aspectele sub care au fost studiate aceste categorii de cuvinte au evoluat de la o epocă la alta.

Părțile de vorbire, indiferent de forma concretă prin care se manifestă în diferite limbi, sînt categorii complexe, rezultate din interacțiunea unor factori de ordin logic, semantic și gramatical. Fiecare clasă morfologică de cuvinte reprezintă o îmbinare a sensului lexical, individual pentru fiecare cuvînt, cu unele valori mai abstracte care determină funcția specifică a fiecărei părți de vorbire în propoziție și, respectiv, în judecata logică.

Cu toate rezultatele obținute în clarificarea însușirilor funcțional-semanticale ale părților de vorbire în diferite limbi, *semasiologia părților de vorbire*, disciplină lingvistică situată la hotarele dintre sintaxă, morfologie și semantică, este un domeniu căruia încă nu i s-a acordat atenția cuvenită.

Gramaticile diferitelor limbi au studiat, în primul rînd, acele valori și funcții ale substantivelor, verbelor, adjectivelor etc., care au în limbă o formă morfologică de exprimare (gen, caz, număr, persoană, timp, mod), lăsînd la o parte o serie de valori și categorii semantice, care nu și-au găsit procedee uniformizate de exprimare. De multe ori însă aceste categorii sînt tot atît de importante în limbă ca și cele cărora li s-a acordat statutul de *categorie morfologică*.

În lucrarea de față, vom încerca să delimităm în limbile română și rusă o astfel de categorie semantico-funcțională¹ a verbului pe care o vom denumi *funcția de calificare a predicatelor verbale*.

¹ Prin *categorie semantico-funcțională*, înțelegem acele valori abstracte ale cuvintelor, care nu au un procedeu formal de exprimare. Ele se redau în limbă printr-o varietate de mijloace, incluzînd procedee lexicale, morfologice sau sintactice. Vezi în legătură cu această problemă art. lui A. V. Bondarko, *K problematike funkcional'no-semanticeskikh kategorij*, în „Voprosy jazykoznanija”, 1967, nr. 2, p. 18—31.

Începînd de la Meillet, drept caracteristică semaseologică fundamentală a verbului este considerată nota de „proces“ (ger. *Vorgang*, rusă *процессуал'ност'*), implicată în sensul fiecărui verb concret. Această trăsătură semantică este proprie nu numai verbelor care arată o acțiune dinamică, o manifestare activă (*a lucra, a fugi, a se chinui, a obosi*), ci și acelor verbe care exprimă o stare, un mod pasiv de manifestare a subiectului (*a bolii, a dormi, a sta, a se vedea*). Foarte frecvent, sensul concret al unor verbe ca *a lenevi, a tăcea, a exista, a avea, a costa, a sta*) poate fi opus noțiunii de „acțiune“.

Gramaticile existente, definind verbul ca parte de vorbire care exprimă o acțiune sau o stare² (uneori se mai adaugă și *existența*), nu acordă nici o importanță *funcției de calificare* care are un rol deosebit în formularea diferitelor tipuri de propoziții existente în limbă.

Prin *funcția de calificare* a verbelor înțelegem capacitatea unor predicate verbale de a exprima nu numai o acțiune, o activitate efectuată de subiect, limitate în timp și spațiu, ci și o determinare, o calificare care vizează însușirile esențiale ale fenomenelor și lucrurilor.

Nucleul categoriei semantico-funcționale a calificării în limbile rusă și română formează predicatele nominale compuse din verbul *a fi* + *adjectiv* (*Floarea este frumoasă, Цветок красив*), *a fi* + *substantiv* (*El este învățător, Он učitel'*), *a fi* + *participiu* (*El este iubit, Уșa este deschisă, Zakony prirody poznavajemy, Dver' otkryta*). Această valoare se exprimă însă și prin intermediul unor predicate verbale simple la modul indicativ.

În limbile rusă și română, ca și în oricare altă limbă, verbul se opune înaintea de toate numelui (substantivului). Această opoziție nu este numai de natură formală (substantivele se declină, verbele se conjugă), ci și una de ordin logic și ontologic. Spre deosebire de nume, care exprimă categoria de *substanță*, verbul se folosește numai pentru a arăta atributele acestei substanțe. Această funcție verbul o realizează în calitate de predicat al propoziției prin valoarea sa proprie (*Păsările zboară* — „au capacitatea de a zbura“) sau însoțit de alți determinanți (*Avioanele reactoare zboară cu viteze mari, Trandafirul miroase frumos*).

Opunîndu-se numelui, verbele, din punct de vedere funcțional, se apropie de adjective. După cum a arătat G. I v ă n e s c u în studiul său intitulat *Structura gîndirii și structura limbii*, verbele și adjectivele se opun numelui, deoarece, spre deosebire de acesta, ele nu exprimă noțiuni, ci numai note din cuprinsul unei noțiuni și îndeplinesc funcția de predicat al judecății, ale căror subiecte pot fi numai substantive³.

Gramaticile unor limbi, în care verbele și adjectivele nu s-au separat din punct de vedere formal, pornind de la identitatea funcțională a acestor categorii de cuvinte, includ verbele și adjectivele într-o singură clasă de

² *Gramatica limbii române*, Acad. R.S.R., Buc., 1963, vol. I, p. 202; A. N. Gvozdev, *Sovremennij russkij jazyk*, vol. I, Moscova, 1961, p. 291.

³ *Analele Universității din Timișoara, Seria științe filologice*, nr. I, 1963, p. 259—267.

cuvinte. Autorii unor gramatici ale limbii chineze denumesc această categorie de cuvinte *clasa predicativelor* ⁴.

În gramaticile limbii japoneze toate cuvintele se clasifică în două categorii funcționale: *tajgen* — cuvinte cu valoare obiectuală și *joghen* — cuvinte determinative sau calificative ⁵.

Identitatea funcțional-semantică a verbelor și adjectivelor a fost absolutizată de autorii gramaticilor raționale ale limbilor europene în sec. XVII—XVIII. Plecând de la analiza logică efectuată asupra termenilor propoziției, ei au considerat că toate verbele, cu excepția verbului *abstract a fi* (pe care îl denumeau *verb-substantiv*), nu reprezintă decât o îmbinare dintre verbul *a fi* și un adjectiv (*la soleil brille* — *la soleil est brillant*) ⁶.

Acest mod de a interpreta semantica verbului, deși a fost de nenumărate ori criticat de majoritatea lingviștilor epocii moderne, are totuși temeiuri serioase în limbă. Greșeala autorilor acestor gramatici constă numai în aceea că ei au absolutizat identitatea celor două tipuri de predicate, căutând cu orice preț să reducă propozițiile verbale la cele nominale, chiar dacă funcția celor două structuri era diferită (*Calul aleargă pe stradă* ≠ „*Calul este alergând pe stradă*“).

Cu toată opoziția pe care a manifestat-o lingvistica din a doua jumătate a sec. al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea față de principiile analizei logice a fenomenelor de limbă care au stat la baza gramaticilor raționale, unii dintre lingviștii de prestigiu din această perioadă (F. Brunot, O. Jespersen, V. Bröndal, A. Sechehaye) au admis capacitatea unor verbe de a exprima, pe lângă acțiuni și stări, și unele valori de determinare sau calificare, specifice adjectivului.

V. Bröndal, în cartea sa consacrată teoriei părților de vorbire, consideră valoarea de calificare și cea relațională drept caracteristici importante ale verbului ⁷.

F. Brunot și A. Sechehaye au atras atenția asupra faptului că între categoria calității și cea a procesului nu există limite trașante. O serie de verbe din limba latină (*palleo* „sînt palid“, *vigeo* „sînt viguros“, *horreo* „sînt speriat, mi-e frică“) sau din limba franceză (*rêvasser* „a visa, a fi visător“, *flanocher* „a lenevi“, *bredouiller* „a mormăi“) nu exprimă decât o caracteristică, o manieră de a fi a subiectului ⁸. Ei au arătat că o idee de calificare poate fi transpusă în categoria de proces, și invers (*le soleil est lumineux* — *il brille*) ⁹.

⁴ A. A. Dragunov, *Issledovaniia po grammatike sovremennogo kitajskogo jazyka*, Moscova — Leningrad, 1952, p. 10—11.

⁵ M. Kijeda, *Grammatika japonskogo jazyka*, vol. I, Moscova, 1958, apud V. V. Martynov, *Kibernetika, semiotika, lingvistica*, Minsk, 1966, p. 100.

⁶ N. Beauzée, *Grammaire générale ou exposition raisonnée des éléments nécessaires du langage*, tome I—II, Paris, 1767, p. 405; Girault Duvivier, *Grammaire des grammaires...*, Paris, 1822, p. 456.

⁷ V. Bröndal, *Les parties du discours*, Copenhague, 1928, p. 251.

⁸ F. Brunot, *La pensée et la langue*, Paris, 1936, ed. III, p. 219. A. Sechehaye, *Essai sur la structure logique de la phrase*, Paris, 1950, p. 57.

⁹ A. Sechehaye, *Op. cit.*, p. 109—110.

Considerații similare găsim într-un articol publicat recent de G. Ivănescu, intitulat *Nume și verb*: „... în orice limbă pe lângă verbele care exprimă acțiuni („fac“, „stau“, „iubesc“ etc.), există și verbe care exprimă stări (rom. „domnesc“, „bolesc“, v. gr. βασιλεύω „sînt rege“, „domnesc“, νοέω „sînt bolnav“ etc.). Deosebirea între astfel de verbe și cele de tipul *sînt profesor, sînt sănătos* este numai formală (de procedee de expresie): la primele, starea se exprimă sintetic, la cele din urmă analitic”¹⁰. Astfel de verbe autorul le include în categoria *predicativului definitoriu*, care se exprimă în mod obișnuit prin a fi+substantiv (*sînt profesor*), a fi+adjectiv (*sînt sănătos*), a fi+participiu (*este iubit*)¹¹.

Aceste particularități ale verbului de cele mai multe ori, sînt ignorate în majoritatea studiilor. Unii lingviști, influențați de latura procesuală, dinamică a sensului majorității verbelor, sînt înclinați să nege orice legătură dintre verb și categoria calității. „Chiar atunci cînd sensul unui verb, pe lângă acțiune sau stare mai poate căpăta și alte valori, analiza lor aparține logicii și nu lingvisticii” — susține A. A. Savcenko în cartea sa, intitulată *Părțile de vorbire și categoriile gîndirii*¹².

Din păcate, logica la care se referă acest autor, chiar dacă recunoaște existența judecăților cu un predicat verbal (*A face B*) și capacitatea lor de a exprima aceleași raporturi care se stabilesc între termenii judecățiilor obișnuite (*A este B*)¹³, nu arată în mod explicit ce condiții trebuie să îndeplinească o propoziție verbală pentru a putea fi inclusă în cadrul judecăților de esență (atribuire, calificare, relație).

Analiza construcțiilor sinonimice de tipul: *Soarele strălucește — Soarele este strălucitor, Aceste două limbi se înrudesesc — Aceste două limbi sînt înrudite, Cheltuielile acestei întreprinderi depășesc veniturile — Cheltuielile acestei întreprinderi sînt mai mari decît veniturile, Obiectele de lux costă scump — Obiectele de lux sînt scumpe* etc. ne arată că predicatul verbal este capabil să exprime oricare dintre valorile exprimate de obicei cu ajutorul structurilor nominale.

Deosebirea dintre o judecată de calificare construită cu ajutorul unui predicat verbal și forma nominală a aceleiași judecăți sînt de cele mai multe ori de ordin stilistic și nu logic. Ele privesc modul în care este concepută calificarea: ca o însușire procesuală sau o caracteristică statică.

Caracterizarea obiectelor și fenomenelor cu ajutorul verbelor corespunde unei viziuni dinamice asupra lumii înconjurătoare. Acțiunile, procesele, manifestările exprimate printr-un predicat verbal în cadrul propozițiilor de calificare sînt privite ca proprietăți intrinseci, calități permanente, ca semne distinctive ale subiectelor acestor propoziții.

¹⁰ G. Ivănescu, *Nume și verb*, în *Omagiu lui Alexandru Rosetti*, București, Ed. Academiei R.S.R., 1965, p. 425.

¹¹ *Ibidem*, p. 424—425.

¹² A. A. Savcenko, *Časti reci i kategorii myslenija*, Izdatel'stvo Rostovskogo universiteta, 1959, p. 16.

¹³ Henri Wald, *Structura logică a gîndirii*, Ed. științifică, București, 1962, p. 109.

Analiza textelor științifice din diferite domenii ne arată că judecățile de esență (definițiile) în mod frecvent îmbracă forma unor propoziții cu predicat verbal: *Existența determină conștiința, Apa fierbe la temperatura de 100 °C, Liniile paralele nu se întretaie, Summa uglov treugol'nika ravn'ajeca 90°, Ghermanija raspolagajeța v țintre Evropy, More zanimal 2/3 zemnogo šara etc.*

Forma verbală o au și o serie de aforisme, maxime, de proveniență cultă sau populară, în care se emit diferite judecăți de valoare cu privire la esența lucrurilor, oamenilor și faptelor: *Apa trece, pietrele rămân, Mița blîndă zgîrie rău, Ziua bună se cunoaște de dimineață; Vsjo tečjot vsjo izmen'ajetsja, Ne vs'o zoloto, č'to blestit, Zimnee solnce svetit, no ne greet etc.*

„Verbalizarea” judecăților de calificare este legată de unele valențe expresive ale verbului, în comparație cu substantivul sau adjectivul. În majoritatea limbilor, verbul, spre deosebire de alte părți de vorbire, are avantajul de a putea include în semantica unui singur cuvînt o gamă vastă de determinări (temporale, modale, spațiale), este mai bogat prin valențele sale sintactice.

Recunoașterea capacității verbului de a exprima o judecată de calificare este strîns legată de problema criteriilor care stau la baza identificării acestei funcții a predicatelor verbale.

Toate propozițiile limbii, din punctul de vedere al conținutului lor, pot fi împărțite în două categorii: *propoziții generalizate și propoziții actualizate*¹⁴. Din prima categorie vor face parte enunțuri de tipul: *Păsările zboară — Pticy letajut, Peștii înoată — Ryby plavajut, Apa fierbe la 100° — Voda kipit pri temperature v 100, Substantivele se declină — Suščestvitel'nyje sklonjajuca, Ion fumează — Ivan kurit, Zăpada se topește la soare — Sneg tajet na solnce, Plantele consumă oxigen — Rastenija rashodujut kislород etc.*

Cu ajutorul acestui tip de propoziții se exprimă judecăți asupra esenței fenomenelor denotate de subiect. Predicatele desemnează proprietăți și însușiri ale subiectului, indiferent dacă el reprezintă o clasă de obiecte (*Păsările zboară „au capacitatea de a zbura”*) sau un obiect individual (*Această floare miroase frumos „este mirositoare”*).

Propozițiile actualizate nu reprezintă judecăți de esență. Enunțurile: *Pasărea zbura spre un copac, Peștii înoată spre mal, Ion fumează o țigare, Zăpada s-a topit la soare* sînt simple descrieri ale unor acțiuni sau manifestări concretizate în timp și spațiu. Predicatele lor nu constituie caracteristici permanente sau semne distinctive ale subiectului. Pentru predicatul propozițiilor de acest tip vom folosi termenul *predicat narativ*, propus de

¹⁴ V. V. Martynov, în cartea sa *Kibernetika, semiotika, lingvistika*, Minsk, 1966, p. 85—87, pentru aceste două categorii de propoziții propune termenii de *propoziție semiotică* (semioticeskoje predlojenie) și *propoziție nesemiotică* (nesemioticeskoje predlojenije).

G. I v ă n e s c u¹⁵. Orice propoziție generalizată poate fi actualizată. Conceptul de „acutalizare“ a fost introdus în lingvistică de Ch. Bally. Lingvistul francez rezervă interpretării acestui proces un capitol special din *Linguistique générale et linguistique française*¹⁶. Actualizarea (fr. *actualisation*) este concepută ca un proces de trecere a semnului lingvistic *abstract* (*virtual*) din limbă (*langue*) în vorbire (*parole*). Concretizarea se efectuează prin raportarea semnului lingvistic la realitate, la contextul vorbirii. Orice cuvânt abstract se actualizează prin diferite mijloace lingvistice sau extralingvistice în momentul când devine un membru al propoziției. Spre deosebire de Bally, noi împărțim în actualizate și neactualizate (în terminologia noastră *generalizate*) nu numai cuvintele, ci și propozițiile. Mijloacele prin care se realizează trecerea unei propoziții generalizate într-o propoziție actualizată diferă de la o limbă la alta. În română un rol important îi revine articolului nehotărît (*Peștii înoată — Un pește înoată, El vinde haine* („este vinzător“ de haine“) — *El vinde o haină*). Studiarea tuturor posibilităților de actualizare a propoziției generalizate nu constituie obiectul lucrării noastre. Cercetarea lor poate fi făcută numai după ce vor fi descrise toate tipurile de propoziții generalizate — lucru care încă nu s-a realizat în lingvistică.

Este important de menționat că între cele două tipuri de propoziții nu există de multe ori deosebiri formale. Același enunț poate avea o dublă interpretare: *Peștii înoată* poate să însemne „peștii au capacitatea de a face această acțiune“ și „peștii efectuează această acțiune în momentul când vorbitorul face relatarea. Întrucât predicatele au valoarea de calificare numai în propozițiile generalizate, o importanță deosebită capătă problema mijloacelor de identificare a acestor structuri. În acest scop pot fi propuse câteva procedee operaționale menite să dezvăluie echivalența funcțional-semantică a unor predicate verbale cu cele nominale, reducând judecata de tipul *A face B* la judecata *A este B* (*Depozițiile martorilor se contrazic — Depozițiile martorilor sînt contradictorii, Ion fumează — Ion este fumător, Obiectele de lux costă scump — Obiectele de lux sînt scumpe*).

Operațiile logico-sintactice preconizate de noi se aseamănă mult cu procedeele transformaționale folosite pe larg în lingvistica contemporană pentru stabilirea caracterului de variantă sau invariantă a structurilor sintactice. O parte din aceste procedee respectă toate cele trei condiții ale transformății lingvistice; păstrarea indentității morfemelor lexicale în propoziția de bază și transformăția ei, asigurarea identității relațiilor sintactice dintre componentii celor două structuri, menținerea aceluiași sens. Altele vor satisface numai ultimele două cerințe (de ex. transformăția II și III).

După natura schimbărilor la care supunem propoziția verbală, vom distinge următoarele 3 tipuri de transformății:

¹⁵ G. I v ă n e s c u, *Nume și verb*, p. 425.

¹⁶ Ch. Bally, *Linguistique générale* ...; traducerea în limba rusă, Moscova, 1955, p. 87—113.

I. Transformația nominalizării predicatului.

Ion fumează — Ion este fumător, Substantivele se declină — Substantivele sînt declinabile, Păsările zboară — Păsările sînt zburătoare, Obiectele de lux costă scump — Obiectele de lux sînt scumpe. El muncește la această fabrică — El este muncitor la această fabrică, El studiază la facultatea de filologie — El este student la facultatea de filologie; On esĉjo žyvĵot — On esĉjo žyv. On lĵubit — On vĵublĵon etc.

Transformația nominalizării se realizează prin înlocuirea predicatului verbal cu un predicat nominal format din *a fi* + *nume* (adjectiv, participiu, substantiv). Elementul nominal poate fi un derivat al verbului-predicat (*fumează=fumător, se declină=declinabil, miroase=mirositor, boalește=bolnav, muncește=muncitor*) sau să reprezinte o transpoziție a sensului verbului într-o altă parte de vorbire prin intermediul heteronimiei (*fură=hoț, iubește=îndrăgostit, se mișcă=mobil, nu vede=orb* etc.).

2. *Transformația de deținire.* Spre deosebire de propozițiile actualizate (narative), structurile generalizate pot fi reformulate în definiții logice sau științifice, avînd forma *A este B*: *Apa fierbe la 100 °C — Apa este substanța care fierbe la temperatura de 100 °C., Verbul se conjugă — Verbul este partea de vorbire care se conjugă, Limbile română și franceză se înrudesc — Limba franceză și limba română sînt două limbi înrudite, Dialektika i metafizika isključiajut drug druga — Dialektika i metafizika — eto dva medota, kotoryje isključiajut drug druga.*

3) *Transformația de generalizare.* Esența acestei operații constă în adăugarea unui element care nu modifică sensul propoziției, ci subliniază numai caracterul permanent al proprietății sau însușirii exprimate verbal. În acest scop, în limba română poate fi folosită expresia „*a avea proprietatea (capacitatea) de ...*” iar în limba rusă cuvîntul „*svojsvenno*” :

Zăpada se topește la soare — Zăpada are proprietatea de a se topi la soare, Unele animale văd în întuneric — Unele animale au capacitatea de a vedea în întuneric, Copilul deja umblă — Copilul are capacitatea de a umbla Rubî plavajut — Rybam vojsvenno plavat', Ljudi oșibajutsja — Ljud'am svojsvenno oșibatsja.

Pentru ca o propoziție concretă să fie considerată generalizată nu este obligatoriu ca ea să fie trecută prin toate aceste transformări. Este suficient ca ea să suporte măcar una din aceste trei operații. Prin aceasta se pot evita unele construcții artificiale, la care recurgeau uneori reprezentanții gramaticilor raționale în încercările lor de a reduce orice verb la *a fi* + *adjectiv* (*Calul aleargă=„Calul este alergînd”*).

Funcția de calificare, cum este lesne de înțeles, verbul predicat o realizează numai în propoziții generalizate. Funcția de calificare a verbului în limbile rusă și română nu și-a găsit un procedeu gramatical de exprimare. Verbul în această funcție nu este marcat din punct de vedere morfologic. Această situație însă nu este valabilă pentru toate limbile. În unele limbi

apropierea funcțional — semantică a predicatelor nominal și verbal în propoziții ca *Tu ești bărbat* și *Tu trăiești*, este marcată prin atașarea la ambele predicate a aceluiași indice formal¹⁷.

În limbile română și rusă, ca și în alte limbi indoeuropene, funcția de calificare o îndeplinesc, înainte de toate, predicatele nominale (a fi + adjectiv/substantiv). La verb această valoare se realizează printr-un complex întreg de procedee de expresie care, în totalitatea lor, formează „cîmpul” sau „zona” categoriei semantico-funcționale de calificare a verbului. Ea se redă fie lexical, prin verbe aparținînd unei anumite sfere semantice, fie prin intermediul unor forme gramaticale, folosite în mod obișnuit pentru redarea altor valori (timp, aspect, diateză).

I. Grupul semantic al verbelor de calificare.

Din punct de vedere lexical, funcția de calificare este specifică unor verbe al căror sens exprimă nu o acțiune, în sensul obișnuit al acestei noțiuni, ci un anumit mod, o manieră particulară a subiectului de a efectua acțiunea (*a șchiopăta*, *a bilbi*, *a buchisi*, *șepeliavi*, *zaika*). La aceste verbe, denumite de F. Brunot „verbes de caractérisation”¹⁸, dominantă este nota calificării modului de a fi a subiectului. Propozițiile cu astfel de predicate se supun, de obicei, cu destulă ușurință transformărilor de atribuire: *El șchiopătează din copilărie* — *El este șchiop din copilărie*, *On șepeliavî* — *On șepeliavîj*.

b) În afara verbului *a fi* și a cîtorva semiauxiliare cuprinse în gramatică, în ambele limbi există un număr destul de mare de verbe, care nu exprimă o acțiune, ci arată numai o relație dintre două sau mai multe obiecte: *a arăta*, *a semăna*, *a corespunde*, *a alcătui*, *a reprezenta*, *a forma*, *a constitui*, *a implica*, *a armoniza*, *a costa vygljadet'*, *napominat'*, *smahivai'*, *sootvetstvovat'* etc.). Verbele de relație pot fi incluse ca o subcategorie a verbelor de calificare. Ele suportă ușor transpoziția în structuri nominale (a fi + adjectiv/substantiv): *Atît de fragedă*, *te-asemeni* *Cu foarea albă de cireș* /Eminescu/ — „ești asemănătoare cu o floare de cireș”; *Prin prestigiul și strălucirea talentului său* /Alecsandri/ *a simbolizat* întreaga epocă... /Sadoveanu/ — „a fost simbolul întregii epoci” *Doci pohodit na otța* — *Doci pohoža na otța etc.*

b) Un număr mare de verbe de proveniență adjectivală sau substantivală, în ambele limbi, au sensul de „a fi așa cum este indicat în tema verbală”;

a haiduci — „a duce viață de haiduc, a fi haiduc”

a grădinări — „a te ocupa de grădinărit, a fi grădinar”

a lenevi — „a fi leneș”

a lăcomi — „a fi lacom”

¹⁷ I. I. Mesčianinov, *Glagol*, Moscova — Leningrad, 1949, p. 137—138.

¹⁸ F. Brunot, *Op. cit.*, p. 219.

În limba rusă contemporană la acest grup de verbe există o tendință de a marca această valoare cu ajutorul unor morfeme de derivare. Sufixul — *ničat'*, foarte productiv în limba actuală, se specializează în redarea caracteristicii subiectului, din punctul de vedere al ocupației sau al comportamentului¹⁹. Cu ajutorul acestui sufix, mai ales în limba vorbită, se formează cu destulă ușurință verbe de la teme adjectivale sau substantive:

gumanničat' — a fi uman, a face pe umanul“

prinčipial'ničat' — a fi principal, a face pe principalul“

železnodorožničat' — a fi/a lucra la căi ferate“

sapožničat' — a fi cizmar, a te ocupa de cizmărit“.

Valoarea de calificare în limbile rusă și română nu se reduce la o simplă categorie semantică. În sfera ei sînt atrase și o serie de forme gramaticale, dintre care un rol important revine formei prezentului verbelor, formelor de diateză, aspectului. Prin intermediul acestor forme morfologice sfera categoriei semantico-funcționale a calificării capătă o pondere importantă în limbă.

II. Prezentul de calificare. Caracterul atemporal al unor construcții cu verbul la timpul prezent a fost remarcat de multă vreme în lingvistică. Această valoare a prezentului, denumit prezent gnomic, universal, sau „etern“ cum l-a caracterizat în mod sugestiv acad. Tudor Vianu²⁰, este rezultatul anulării opozițiilor temporale a verbelor-predicat dintr-un număr mare de construcții din limbă: *Plantele consumă mult oxigen, Pămîntul se rotește în jurul soarelui, Liniile paralele nu se întretaie, Obščestvo razvivajeta, On horoșo tancujet* etc.

Credem că o parte însemnată din aceste construcții exprimă, într-o formă verbală, judecăți de calificare (de esență). Prin intermediul acestei forme gramaticale, în sfera acestei categorii se includ o serie de verbe care, în mod obișnuit, nu exprimă calități ale subiectelor. Procesele sau acțiunile verbelor în astfel de construcții sînt numai caracteristici, note distinctive ale subiectului (*Limbile străine se învață greu* — „sînt grele“, *El dansează frumos* — „este un bun dansator“).

III. Valoarea de calificare a formelor de diateză.

După cum se știe, în ambele limbi studiate, domeniul diatezelor verbale prezintă un sistem incoerent de forme și valori eterogene. La diferite forme ale diatezelor, momentele gramaticale se împletesc cu cele lexicale sau stilistice. Unirea verbelor pe baza formei (prezența particulei /pronumelui/reflexive) în cadrul diatezei reflexive, este în contradicție cu definițiile care

¹⁹ V. P. Danilenko, *O slovoobrazovanii glagolov na — niciať v russkom jazyke soveťkogo perioda*, în *Razvitije sovremennogo russkogo jazyka*, Izdatel'stvo Akademii Nauk SSSR, Moskva, 1963, p. 98—103.

²⁰ Tudor Vianu, *Studii de stilistică*, Ed. didactică și pedagogică, București, 1968, p. 102—108.

i se atribuie categoriei de diateză. Una dintre aceste valori, care trebuie separată de funcțiile obișnuite ale diatezei (marcarea direcției acțiunii spre subiect sau obiect), este valoarea de calificare²¹.

Opoziția semantică dintre unele verbe active și formele lor reflexive este bazată, în mod frecvent, pe distincția dintre un *verb de acțiune* și un *verb de calificare*:

El *sparge* vasele — Vasele *se sparg* (sînt fragile).

El *vede* în depărtare satul — Satul *se vede* din depărtare.

El *mă contrazice* la fiecare pas — Depozițiile martorilor *se contrazic* (sînt contradictorii).

„Deverbializarea“ predicatelor în astfel de construcții cu reflexivul este înlesnită și de faptul că subiectul lor este un substantiv neînsuflețit care nu poate să reprezinte un factor activ al tensiunii verbale, ci numai un purtător al calității exprimate verbal.

Funcția de calificare este și una dintre valorile prin care construcțiile pasive se opun celor active. Propozițiile *Muncitorii construiesc o casă* și *Casa se construiește / este construită / de către muncitori*, nu pot fi considerate, așa cum se obișnuiește în gramatică, simple variante ale aceleiași judecăți logice. Din punct de vedere logic, aceste două propoziții trebuiesc considerate judecări de sine stătătoare, fiecare avînd un subiect propriu²². În timp ce în prima propoziție subiectul logic este substantivul *muncitorii*, în cea de a doua propoziție, atît subiectul gramatical cît și cel logic, constituie substantivul *casă*. Sinonimia acestor două construcții, recunoscută de majoritatea lingviștilor (în lingvistica structurală ele sînt considerate invariante ale conținutului)²³ nu este de ordin logic. Ea izvorăște din faptul că în construcțiile active și pasive se reflectă aceleași obiecte și fenomene ale planului ontologic. Folosind termenii lui G. Frege, se poate spune că aceste două propoziții au același *conținut* (Bedeutung), dar o *valoare* (Sinn) diferită.

În cazul propozițiilor noastre, aceleași fenomene ale lumii reale sînt redată în fiecare dintre aceste enunțuri, sub unghiuri de vedere diferite. Dacă în prima propoziție subiectul este un centru activ al ideii de proces exprimate prin verb, în propoziția a doua, subiectul *casă* nu este un simplu obiect al acțiunii, ci purtătorul calității exprimate verbal. În acest enunț ni se comunică o informație cu privire la una din însușirile caracteristice ale subiectului *casă* — proprietatea ei de a fi construită de cineva.

Faptul că orice construcție reflexiv-pasivă poate fi redată printr-o construcție cu verbul *a fi* + *participiu*, iar majoritatea participiilor nu sînt decît simple adjective, nu face decît să confirme presupunerile noastre.

²¹ În gramatica limbii ruse, printre diverse valori ale reflexivului se distinge și valoarea *calitativ-pasivă* (passivno-kačestvennoje značenije): *posuda bjoța* — „vasele se sparg.“

²² G. V. Kolšanskij, *Loghika i structura jazyka*, Moscova, 1965, p. 231—232.

²³ Noam Chomsky, *Syntactic Structures*, trad. în l. rusă *Sintaksičeskie struktury, în Novoje v lingvistiķe*, vol. II, Moscova, 1962, p. 488—490; Jean Dubois, *Grammair structurale du français: le verb*, Paris, 1967, p. 81.

Un alt argument, care vine în sprijinul tezei noastre cu privire la valoarea de calificare a multor construcții pasive, constă în omiterea foarte frecventă din structura propoziției a complementului de agent. Unele date statistice cu privire la limba română, ne arată că numai 7% din totalul construcțiilor reflexiv-pasive se folosesc cu un complement de agent²⁴. Omiterea complementului de agent duce și la o mai mare slăbire a intensității verbale, la transformarea predicatului verbal într-un calificativ oarecare :

Aceste mărfuri se vînd greu — „sînt greu vandabile“.

Aceste expresii nu se analizează — „sînt neanalizabile“.

Chiar atunci cînd complementul de agent este prezent în structura enunțului, ar fi greșit să-i atribuim statutul de „subiect logic al propoziției“. El constituie subiectul acțiunii (autorul), numai din punct de vedere ontologic. În analiza logică (și lingvistică) el trebuie considerat un determinant al verbului predicat. Funcțional, nu vedem nici o deosebire între determinarea verbului printr-un complement circumstanțial (*Monumentul s-a construit în sec. XVI, Monumentul s-a construit greu*) și un complement de agent (*Monumentul s-a construit/a fost construit de un arhitect celebru*). Toate aceste predicate reprezintă calificări ale aceluiași subiect.

Funcția de calificare, desigur, nu poate fi considerată ca unica valoare a construcțiilor pasive. Construcțiile active-pasive sînt folosite în limbă pentru redarea și a altor valori gramaticale sau stilistice.

Categoria semantico-funcțională a calificării nu se rezumă în limbile română și rusă numai la mijloacele de redare analizate de noi în această lucrare. Credem că aria de răspîndire a acestei categorii este mult mai întinsă și poate constitui obiectul unei cercetări mai ample.

КВАЛИФИКАТИВНАЯ ФУНКЦИЯ ГЛАГОЛЬНОГО СКАЗУЕМОГО (КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Под квалификативной функцией автор подразумевает способность ряда глагольных сказуемых выражать те же самые логические значения (обозначение свойств, признаков и отношений предметов), которые передаются обычно при помощи именных сказуемых.

Атрибутивные суждения (суждения о свойствах) могут получать в языке не только форму *А есть Б* (*Люди смертны*). Они могут быть выражены и при помощи предложений, имеющих структуру (*А делает совершает Б* (*Люди умирают*). Предложения, сказуемые которых выполняют квалификативную функцию, автор называет *обобщенными предло-*

²⁴ L. I. Luht, *Zalog v sovremennom rumynskomazyke*, Izdatel'stvo Acad. Nauk SSSR, Moscova, 1962, p. 47.

жениями (*Вода кипит при температуре в 100°, Птицы летают, Роза пахнет*). Им противопоставляются актуализированные предложения, в которых сказуемое теряет кваликативную функцию, становясь простым описанием действий или состояний субъекта (*Вода вскипела при температуре в 100°, Птица летит к дереву* и т.д.)

В работе, на материале румынского и русского языков, рассматриваются условия грамматического и лексического порядка, при которых глагол может выступать в роли квалификатора.

LA FONCTION DE QUALIFICATION DES PRÉDICATS VERBAUX

(RÉSUMÉ)

Par *fonction de qualification*, l'auteur entend la capacité de certains prédicats verbaux d'exprimer les valeurs logiques (l'attribution, la qualification, la relation) qui sont exprimées d'habitude par les prédicats nominaux. Au point de vue linguistique, à côté de la forme *A est B* (*les hommes sont mortels*), les jugements essentiels peuvent avoir aussi la structure *A réalise B* (*les hommes meurent — „sont mortels“*). Les propositions où les prédicats verbaux remplissent la fonction de qualification sont nommées propositions généralisées (*L'eau bout à la température de 100°, Les oiseaux volent, La rose sent bon*). A ce type de propositions s'opposent les propositions actualisées où le verbe perd sa fonction de qualification et devient verbe narratif. (*L'eau a bouilli à la température de 100°, L'oiseau vole vers un arbre*.)

On analyse les conditions d'ordre grammatical et lexical qui permettent à un grand nombre de verbes du roumain et du russe d'exercer cette fonction.

SINONIMIA ȘI VARIAȚIILE FORMEI CUVINTULUI OBSERVAȚII ASUPRA LEXICULUI LIMBII RUSE

DE

M. BUCA

Sinonimia presupune anumite tipuri de relații între cuvintele cu complexe sonore diferite și cu sensuri identice sau apropiate. În literatura de specialitate consacrată problemelor sinonimiei atenția a fost îndreptată, în primul rând, asupra laturii semantice a sinonimelor, căutându-se criterii de stabilire a gradului de identitate semantică specific sinonimelor. Aceste criterii au o importanță deosebită pentru că de ele depind, într-o mare măsură, circumscrierea ariei fenomenului de sinonimie în sistemul lexical al limbii și delimitarea lui de alte fenomene tangente. Dar aria fenomenului de sinonimie depinde nu numai de gradul de similitudine a laturii semantice a cuvintelor, ci și, așa cum vom vedea mai departe, de raporturile existente între complexe sonore ale unităților vocabularului limbii respective.

I

Noțiunea de *complexe sonore diferite*, care este folosită aproape invariabil în definițiile sinonimiei lexicale, este tot atât de neclară și controversată ca și noțiunea de *sensuri identice* sau *apropiate*. Aceasta se explică prin faptul că, în afară de unitățile ale căror complexe sînt evident diferite (cf. актер — артист, аплодисменты — рукоплескания, врач — доктор, лингвистика-языкознание) în limbă există numeroase cazuri cînd complexe sonore ale unităților cu același sens prezintă un grad mai mic sau mai mare de asemănare (cf. ноль — нуль, номер — нумер, строгать — стругать, дубравушка — дубровушка, ранет — ренет, дублет — дуплет, околodок — околоток, выкрик — вскрик, выгиб — изгиб, поворот — заворот, испуг — перепуг, бедность — беднота, бороньба — боронование, бабка — бабушка).

Cum trebuie considerate aceste complexe sonore : complexe sonore *diferite* sau *variante* ale formei unuia și aceluiași cuvînt ? Este ușor de înțeles că de răspunsul pe care îl va primi această întrebare depinde în mod nemijlocit răstîngerea sau lărgirea sferei sinonimiei.

Problema pusă în discuție se înscrie în cercul mai larg al problemelor referitoare la limitele și identitatea cuvintelor, prezentind numeroase asemănări cu variațiile din planul semantic al unităților lexicale. De aceea, aceste două aspecte (variațiile din planul formei și variațiile din planul conținutului) vor fi tratate, în măsura în care va fi necesar, împreună.

Este cunoscut faptul că majoritatea complexelor sonore din limbă exprimă mai multe sensuri. În legătură cu aceasta se pune întrebarea dacă numărul cuvintelor este egal cu cel al sensurilor exprimate prin complexele sonore respective sau mai mic. Cu unele excepții (de exemplu, L. V. Șcerba a formulat principiul că un cuvânt poate avea numai un singur sens: un cuvânt — un sens — o formă de exprimare a sensului respectiv¹; A. A. Potebnea susținea, chiar, că fiecare sens formează un cuvânt aparte și, de aceea, unde sînt două sensuri, acolo sînt două cuvinte², se consideră că numărul cuvintelor este mai mic decît cel al sensurilor, dar într-o anumită privință, mai mare decît numărul complexelor sonore. Această corelație dintre numărul sensurilor, numărul complexelor sonore și numărul cuvintelor se explică prin fenomenele de polisemie (exprimarea prin același complex sonor al mai multor sensuri care, datorită relațiilor dintre ele, formează un sistem) și omonimie (exprimarea prin același complex sonor a două sau mai multe sensuri, între care nu există nici o legătură).

Din punctul de vedere al raporturilor dintre cele trei elemente enumerate mai sus (numărul sensurilor, numărul complexelor sonore și numărul cuvintelor), deosebirile dintre polisemie și omonimie pot fi formulate în felul următor: *polisemia* = mai multe sensuri — un complex sonor — un cuvânt; *omonimia* = mai multe sensuri — un complex sonor — mai multe cuvinte.

Existența polisemiei și omonimiei arată că identitatea și limitele cuvîntului nu depind exclusiv de identitatea formei (a complexului sonor), ci și de identitatea conținutului semantic: ea presupune atît identitatea formei, cît și a conținutului. Dar identitatea conținutului nu înseamnă neapărat existența unui singur sens (monosemie); ea se poate menține și în cazul cînd sensurile exprimate prin același complex sonor sînt sudate între ele într-un anumit sistem (polisemie).

Pentru sensurile care sînt elemente ale structurii semantice a unui cuvînt s-a propus termenul *variante lexico-semantică*³. Introducînd acest termen în discuție, putem spune că identitatea cuvîntului este compatibilă cu existența mai multor sensuri, dacă acestea sînt variante lexico-semantică;

¹ L. V. Șcerba, Опыт общей теории лексикографии, Известия АН СССР, Отделение литературы и языка, 1940, № 3 p. 107

² A. A. Potebnea, Из записок по русской грамматике, том 4, Москва-Ленинград, p. 198

³ A. I. Smirnițki, Вопросы о слове (Проблема «тождества» слова), Труды Института языкознания, т. 4, 1954; O. S. Ahmanova Очерки по общей и русской лексикологии, Учпедгиз, 1957; V. A. Zveghnițev, Семасиология, Издательство Московского университета, 1957; A. A. Ufimțeva, Опыт изучения лексики как системы, Издательство АН СССР, 1962.

dacă sensurile sînt independente și, deci, nu pot fi considerate variante lexico-semantică, atunci identitatea complexului sonor nu este suficientă pentru ca să fie păstrată identitatea cuvîntului, rămînînd să vorbim de mai multe cuvinte omonime.

Problema identității laturii materiale a cuvîntului, care ne interesează în mod special, prezintă, după cum am subliniat și mai înainte, multe aderențe cu problema identității laturii semantice sau, mai precis, cu fenomenele de polisemie și omonimie. Astfel, în exemplele de tipul *луна* — *месяц* „lună“, *конь* — *лошадь* „cal“, *градусник* — *термометр* „termometru“, în care același conținut semantic este exprimat prin mai multe complexe sonore între care nu există nici o similitudine avem a face, dintr-un anumit punct de vedere (identitatea uneia dintre cele două laturi care intră în componența cuvîntului și neidentitatea celeilalte), cu un caz analog fenomenului de omonimie. Deci, cu toate că prin complexe fonice respective se exprimă un singur sens, avem atîtea cuvinte cîte complexe sonore sînt, întocmai cum, în cazul omonimiei, deși avem un singur complex sonor, avem atîtea cuvinte cîte sensuri se exprimă prin complexul fonic respectiv. Raportul dintre sensuri, învelișuri sonore și cuvinte, caracteristic fenomenului discutat, poate fi prezentat astfel: un sens — mai multe complexe sonore — mai multe cuvinte (sinonime).

Observațiile de mai sus în legătură cu raporturile dintre identitatea formei și identitatea conținutului pot fi ilustrate prin următorul exemplu: *ключ* „izvor“ și *ключ* „cheie“, deși au același complex sonor, sînt cuvinte diferite (omonime) pentru că între cele două sensuri nu există nici o verigă de legătură, iar *ключ* „izvor“ și *источник* „izvor“, deși exprimă același sens, sînt cuvinte diferite (sinonime) pentru că între cele două complexe fonice nu există, de asemenea, nici o legătură.

Un sens poate fi exprimat, însă, după cum reiese și din exemplele citate mai înainte (vezi p. 1), și prin complexe fonice cu diferite grade de asemănare. Identitatea parțială a acestor complexe sonore face deosebit de dificilă găsirea răspunsului la întrebarea dacă avem a face și în această situație cu mai multe cuvinte sau unitățile respective sînt variante ale unuia și aceluiași cuvînt. Intrucît unitățile respective exprimă același sens, ele îndeplinesc una din condițiile esențiale pentru a fi socotite sinonime. Dar termenul *sinonime* implică în mod necesar relații între cuvinte diferite⁴. De interpretarea justă a acestui fenomen depinde, așadar, precizarea limitelor sinonimiei.

Lămurirea specificului unităților cu complexe sonore parțial identice se impune cu necesitate datorită și faptului că, de obicei, aceste două aspecte sînt tratate împreună. Amintim în acest sens cîteva studii: O. S. Ahmanova, *Variația fonetică și morfologică a cuvîntului și sino-*

⁴ O. S. Ahmanova, *op. cit.*, p. 193; V. A. Карганов, *Фонетическая вариантность слова и синонимия*, *Лексическая синонимия*, Издательство «Наука», 1957.

nimia ca limită a acestei variații⁵; V. A. Kapranov, *Variația fonetică a cuvintelor și sinonimia*⁶; V. A. Greciko, *Sinonimele cu același radical și variantele cuvintelor*⁷; R. P. Rogojnikova, *Corelația variantelor cuvintelor, cuvintelor cu același radical și sinonimelor*⁸.

În lingvistică este în general recunoscut faptul că variațiile formei (complexului sonor) nu duc în mod inevitabil la distrugerea identității cuvântului, dacă ele nu sînt expresia unor modificări în planul semantic⁹.

Dacă admitem că identitatea cuvântului este compatibilă cu existența mai multor sensuri (variante lexico-semantic), trebuie să admitem, prin analogie, că identitatea cuvântului se păstrează și în cazul cînd același conținut semantic este exprimat prin două sau mai multe variante ale unui anumit complex sonor.

Se știe că criteriile de delimitare a variației semantice de omonimie sînt foarte controversate. Același lucru se poate afirma și despre criteriile de delimitare a variantei formei de sinonimie. Lipsa unor criterii precise în aceste distincții se reflectă și în fluctuațiile cu care dicționarele înregistrează unul și același fenomen. De pildă, complexul sonor *худой* exprimă în limba rusă contemporană trei sensuri: 1. slab, uscat, uscățiv; 2. rău; 3. uzat, rupt; spart, găurit. În *Dicționarul explicativ al limbii ruse* sub redacția lui D. N. Ușakov¹⁰ toate aceste trei sensuri sînt considerate variante lexico-semantic ale unuia și aceluiași cuvînt. În *Dicționarul limbii ruse* alcătuit de S. I. Ojegov¹¹ toate aceste trei sensuri sînt considerate ca fiind independente unele față de altele și ca atare sînt înregistrate trei omonime. În *Dicționarul limbii ruse* editat de academia de Științe a U.R.S.S.¹² sensurile 2 și 3 sînt considerate variante lexico-semantic, iar sensul 1, independent, fiind înregistrate deci două omonime. O situație asemănătoare, explicabilă prin lipsa unor criterii sigure, o găsim și în delimitarea de sinonime a variantelor cuvintelor. De exemplu, în *Dicționarul explicativ al limbii ruse* sub redacția lui D. N. Ușakov unitățile зал-

⁵ O. S. Ahmanova, Фонетическое и морфологическое варьирование слова и синонимия как предел такого варьирования, *Очерки по общей и русской лексикологии*, Москва, Учпедгиз, 1957.

⁶ V. A. Kapranov, *op. cit.*

⁷ V. A. Greciko, Однокоренные синонимы и варианты слова, *Очерки по синонимике современного русского литературного языка*, Москва-Ленинград, 1966.

⁸ R. P. Rogojnikova, Соотношение вариантов слов, однокоренных слов и синонимов, *Лексическая синонимия*, Издательство «Наука», 1967.

⁹ V. V. Vinogradov, О формах слова, *Известия АН СССР, Отделение литературы и языка*, т. 3. Выпуск 1, 1944; A. I. Smirnițki, *op. cit.*, O. S. Ahmanova, *op. cit.*, F. P. Filin, О слове и варианты слво, *Морфологическая структура слова в языках разных типов*, Издательство АН СССР, 1963; R. P. Rogojnikova, *op. cit.*, O. I. Morokalskaia, Нормы и варьирование в современном немецком литературном языке, «Иностранные языки в школе» 1967, № 6.

¹⁰ Толковый словарь русского языка, (под редакцией, Д. Н. Ушакова), Москва, ОГИЗ, 1935—1941.

¹¹ S. I. Ojegov, Словарь русского языка, Издание третье, Москва, Государственное издательство иностранных словарей, 1953.

¹² Словарь русского языка (в 4-х томах), Москва, 1957—1961

зала-зало sînt tratate ca cuvinte diferite, iar unitățile рельс — рельса și санаторий — санатория, ca variante.

Diversitatea cu care sînt prezentate unele și aceleași fenomene este urmarea logică a diversității punctelor de vedere cu privire la esența lor și înțelegerii la criteriile de delimitare.

În cele ce urmează ne propunem să analizăm amănunțit complexele sonore parțial identice specifice limbii ruse din punctul de vedere al categoriilor: *variante și cuvinte diferite (sinonime)* și, în același timp, să precizăm conținutul acestor categorii. Principiul general care trebuie să stea la baza delimitării variantelor de sinonime constă în reflectarea deosebirilor esențiale dintre cele două fenomene. În această ordine de idei, O. S. Ahmanova pe bună dreptate susține că sinonimia presupune deosebiri însemnate, esențiale între complexele sonore cu același sens, la fel cum, prin analogie, omonimia presupune deosebiri însemnate, esențiale între sensurile exprimate prin același complex sonor¹³. Realizarea principiului enunțat presupune, în primul rînd, stabilitatea tipurilor de complexe sonore parțial identice și, în al doilea rînd, analiza naturii și esenței elementelor deosebitoare ale acestor tipuri.

Din analiza materialului excerptat din *Dicționarul limbii ruse*, editat de Academia de științe a U.R.S.S., reiese că în limba rusă contemporană există următoarele tipuri de complexe sonore parțial identice:

1. Complexe sonore care diferă prin unul sau mai multe sunete, această deosebire nefiind determinată de alternanțele fonetice și morfologice specifice limbii ruse (cf. тунель — тоннель, денарий — динарий, дубравый — дубровый, крынка — кринка, галоши — калоши), сандал — сантал, пезета — песета);

2. Complexe sonore care diferă prin locul accentului (cf. апартамент — апартамент, акростіх — акростих, брoня — броня, бaржа — баржа, диaлог — диалoг, oтзыв — отзыв, oтсвет — oтсвeт.).

3. Complexe sonore ale căror asemănări și deosebiri sînt determinate de existența în unitățile corelative a unui radical comun și a unor afixe diferite (cf. зал — зала — зало, рельс — рельса, санаторий — санатория, щенята — щенки, нарост — вырост, вылом — пролом, выгиб — изгиб, атомизм — атомистика, березняк — березник, густота — гущина, голубятня — голубятник).

Intrucît între cele trei tipuri de complexe fonice parțial identice există deosebiri esențiale, determinate de natura elementelor deosebitoare (sunete, accent, morfeme afixale), răspunsul la întrebarea: „ce sînt complexele sonore parțial identice: variante ale formei unui cuvînt sau forme ale unor cuvinte diferite (sinonime) trebuie dat nu pentru toate cazurile în general, ci pentru fiecare tip în parte. În acest scop, vom analiza fiecare tip în ordinea dată mai sus.

¹³ O. S. Ahmanova, Очерки по общей и русской лексикологии, p. 193.

1. *Complexele sonore care diferă prin unul sau câteva sunete, iar această deosebire nu este determinată de alternanțele fonetice și morfologice specifice limbii ruse.*

De regulă, existența unor sunete diferite în complexe sonore parțial identice (cf. дом „casă” — том „volum”, дам „voi da” — там „acolo”, тот „acela” — тут „aici”) are funcție fonologică, adică servește pentru deosebirea unor unități lingvistice cu valoare semantică deferită. Dar în exemplele puse în discuție (vezi p. 121, punctul 1.) nu avem a face cu valori semantice diferite, complexele sonore parțial identice exprimând același sens. Aceasta înseamnă că sunetele prin care aceste complexe sonore diferă sînt lipsite de funcție fonematică, întrucît nu intră în opoziții fonologice¹⁴.

Întrucît fonemele nu au altă funcție decît aceea de a diferenția între ele unitățile lingvistice prin opozițiile care le formează, iar în exemplele date ele nu-și îndeplinesc această funcție, complexele sonore care se deosebesc prin sunete „defonologizate” trebuie considerate variante fonetice ale cuvîntului.

2. *Complexele sonore care diferă prin locul accentului.*

Fiecare cuvînt are, în învelișul său material, pe lîngă un anumit număr de foneme dispuse într-o anumită succesiune, și un accent. Funcția principală a accentului constă în individualizarea cuvîntului ca element distinct al sistemului limbii. În afară de aceasta, în unele cazuri, accentul îndeplinește și funcții secundare, și anume diferențiază cuvînte sau forme gramaticale ale cuvintelor identice din punctul de vedere al numărului de foneme și al succesiunii lor (cf. замо́к „castel” și замо́к „lacăt” sau стёны „genetivul singular” și стёны „nominativul plural”). După cum în fiecare înveliș sonor sunetele se succed într-o anumită ordine, accentul își are, de asemenea, un loc stabil pe una dintre silabe. De aceea, fiecare cuvînt se caracterizează nu numai prin accent, ci și printr-un anumit loc al accentului.

În unele cazuri, locul accentului își poate pierde funcția de individualizare a complexelor sonore, dovedind o oarecare instabilitate. Aceasta nu înseamnă, însă, că accentul își pierde în general funcțiile pe care le îndeplinește în sistemul limbii. De aceea, deosebiriile dintre complexele sonore, determinate numai de locul accentului, trebuie considerate ca neesențiale, iar complexele sonore respective — variante accentologice ale cuvîntului.

3. *Complexele sonore ale căror asemănări și deosebiri sînt determinate de existența, în unitățile corelative, a unui radical comun și a unor afixe diferite.*

Între categoria complexelor fonice parțial identice și variantele fonetice propriu-zise există o deosebire principală, condiționată de natura elementelor prin care diferă. Fonemele nu sînt unități lingvistice în adevărata accepțiune a cuvîntului pentru că ele, neavînd sens, nu sînt bilaterale. Funcția lor este de a deosebi între ele unitățile lingvistice (morfemele și cuvintele) cu sensuri diferite. Aceste sensuri aparțin unităților respective

¹⁴ Ibid., p. 198—199; F. P. Filin, *op. cit.*, p. 130—131.

și nu fonemelor. Spre deosebire de foneme, morfemele sînt unități lingvistice propriu-zise, întrucît ele au nu numai o latură materială, ci și valoare semantică. De aceea, calificarea ca variante sau cuvinte aparte a unităților care se deosebesc prin morfeme afixale este mult mai complicată.

Afixele prin care diferă unitățile cu același radical se grupează, în funcție de valoarea lor, în două categorii: afixe cu ajutorul cărora se formează cuvinte noi (afixe lexice) și afixe prin care se exprimă categoriile gramaticale ale cuvîntului (afixe gramaticale).

Variația afixelor gramaticale în structura unităților cu același radical și cu sens identic nu se răsfrînge asupra identității cuvîntelor pentru că, așa cum observă O. S. Ahmanova, „variația se realizează aici nu prin prezența sau absența unui afix concret, ci prin unirea uneia și aceleiași teme cu paradigme diferite”¹⁵. De aici reiese că unitățile care diferă numai prin afixe gramaticale sînt variante ale aceluiași cuvînt.

Cu totul alta este situația în cazul variației morfemelor lexice. Prezența unor morfeme lexice diferite în unități cu același radical (cf. вход „întreare” — выход „ieșire” — проход „trecere” — уход „plecare” — приход „sosire”) constituie, de regulă, o mărturie că unitățile respective sînt cuvinte aparte, deosebirile semantice dintre aceste unități fiind nemijlocit determinate de valoarea morfemelor lexice.

În componența unor unități cu același radical deosebirile semantice dintre afixele lexice se pot neutraliza, ceea ce face ca aceste unități să aibă sens identic.

Discuțind problema acestei categorii de unități, O. S. Ahmanova¹⁶, pornind de la tezele formulate de A. I. Smirnițchi¹⁷, consideră că, în aprecierea lor ca variante ale aceluiași cuvînt sau cuvinte diferite, trebuie să ținem seama de deosebirile de valoare existente între morfeme radicale și cele afixale. În cazul complexelor sonore cu rădăcini diferite și afixe identice, deosebirile, susține autoarea, sînt esențiale și, de aceea, trebuie să considerăm că aceste complexe sonore aparțin unor cuvinte diferite, în timp ce deosebirile dintre complexele sonore cu rădăcini identice și afixe diferite sînt secundare, neesențiale și, prin urmare, trebuie să admitem că aceste complexe sonore reprezintă variante ale aceluiași cuvînt.

Includerea ultimului tip de complexe sonore în categoria variantelor este argumentată de autoare și prin faptul că afixele sînt „desemantizate”, „vide”. Desemantizarea afixelor face posibil ca mai multe complexe sonore avînd același radical să fie absolut identice sub aspect semantic.

Dar identitatea semantică a complexelor sonore cu același radical și afixe diferite nu poate fi luată drept criteriu în considerarea complexelor sonore date ca variante ale aceluiași cuvînt, deoarece ea poate fi caracteristică, după cum remarcă însăși autoarea, și pentru cuvintele cu rădăcini

¹⁵ O. S. Ahmanova, *op. cit.*, p. 223; cf. și O. I. Moskalskaia, *op. cit.*, p. 7—8.

¹⁶ O. S. Ahmanova, *op. cit.*

¹⁷ A. I. Smirnițchi, *op. cit.*

¹⁸ F. P. Filin, *op. cit.*, R. P. Rogojnikova, *op. cit.*

diferite. Între **вылом** și **пролом**, pe de o parte, și **залог** — **заклад** sau **языкознание** — **лингвистика**, pe de altă parte, nu există nici o deosebire. Dacă **языкознание** și **лингвистика** sînt cuvinte diferite, deși au sens absolut identic, atunci identitatea semantică nu poate fi folosită ca argument pentru a susține că unitățile cu același radical și afixe diferite nu sînt cuvinte aparte, ci variante ale cuvîntului. Acestea din urmă ar putea fi considerate variante ale cuvîntului, pe bază criteriului identității semantice, numai în cazul cînd și **языкознание** și **лингвистика** ar fi considerate, de asemenea, variante.

În afară de criteriul identității semantice, O. S. Ahmanova își sprijină teza că unitățile cu același radical sînt variante ale aceluiași cuvînt și prin observația, justă în esență, că identitatea lor semantică este materializată în identitatea elementului esențial în structura lor morfologică — rădăcina.

Din acest punct de vedere, între unitățile cu același radical și afixe diferite și variantele cuvintelor există, într-adevăr, o mare asemănare: identității semantice îi corespunde o similitudine importantă în planul formei. Totuși, între variantele propriu-zise și unitățile cu același radical și sufixe diferite există o deosebire esențială: primele au aceeași structură morfologică, în timp ce pentru ultimele structura morfologică constituie elementul de diferențiere. La aceasta trebuie adăugat că, deși în unitățile date deosebirile semantice dintre afixe sînt neutralizate, totuși afixele nu-și pierd calitatea lor cea mai importantă și anume ele continuă să fie unități cu ajutorul cărora se formează cuvinte noi¹⁸. În legătură cu aceasta, N. M. Šanski observă în mod just că „Identitatea cuvîntului nu se poate păstra dacă nu se păstrează identitatea morfemelor care alcătuiesc tema lui”¹⁹.

Din observațiile expuse mai sus se desprinde, așadar, concluzia că unitățile cu același radical și afixe diferite nu sînt variante ale cuvîntului, ci cuvinte aparte care, datorită identității semantice, se află în relații de sinonimie.

Din considerațiile făcute asupra unităților cu complexe sonore parțial identice se desprind următoarele concluzii:

A. Unitățile cu complexe sonore parțial identice se împart în două categorii mari: variante ale cuvintelor și cuvinte de sine stătătoare.

B. Atît variantele cît și cuvintele cu complexe sonore parțial identice (cu același radical) au următoarele trăsături comune: identitatea semantică a unităților corelative și un grad însemnat de asemănare a complexelor sonore. Deosebirea esențială dintre variante și cuvintele cu același radical constă în faptul că primele au aceeași structură morfologică, în timp ce structura morfologică a celor din urmă este diferită.

C. În funcție de elementele deosebitoare, variantele cuvintelor se împart în trei grupe principale: variante fonetice, variante accentologice și variante gramaticale.

¹⁹ N. M. Šanski, *Лексикология современного русского языка*, Издательство «Просвещение», 1964, p. 61.

D. Intrucît cuvintele cu același radical și morfeme diferite au sens identic, ele sînt sinonime. Dar sinonime pot fi și cuvintele cu rădăcini diferite. Așadar, în funcție de structura morfologică se disting două categorii de sinonime: sinonime cu același radical și sinonime cu rădăcini diferite.

E. Din punctul de vedere al raporturilor dintre numărul complexelor sonore, numărul sensurilor și numărul cuvintelor, relațiile dintre variația formei și sinonimie pot fi prezentate în felul următor: *variația formei* = mai multe complexe sonore (variante fonetice, accentologice sau gramaticale) — un sens — un cuvînt; *sinonimia* = mai multe complexe sonore (complet diferite sau cu deosebiri esențiale determinate de structura morfologică a unităților respective) — un sens — mai multe cuvinte.

F. Între variația formei cuvîntului și sinonimie, pe de o parte, și variația conținutului semantic și omonimie, pe de altă parte, există un paralelism perfect: variația formei și variația conținutului reprezintă modificări în unul din cele două planuri ale cuvîntului care nu-i distrug identitatea, în timp ce sinonimia și omonimia presupun deosebiri importante, esențiale între forma sau conținutul unităților care au una dintre laturi identică (sinonimia — latura semantică, iar omonimia — latura materială).

G. Variația formei și variația conținutului reprezintă o deviere de la principiile fundamentale de funcționare a semnului lingvistic, conform cărora unui complex sonor trebuie să-i corespundă un singur sens, iar unui sens — un singur complex sonor. În același timp, ele reprezintă și cazurile cele mai simple de încălcare a acestor legi, cazurile extreme fiind, pentru variația formei — sinonimia, iar pentru variația conținutului — omonimia²⁰.

II.

În calificarea complexelor fonice parțial identice ca variante sau unități de sine stătătoare am ținut seama de esența unităților lingvistice variabile (a sunetelor și morfemelor) și, în legătură cu aceasta, de structura morfologică a cuvintelor respective. Dar problema pusă în discuție mai are și alt aspect și anume acela al specificului funcționării în limbă a diferitelor tipuri de unități cu complexe sonore parțial identice. Dacă din punctul de vedere al criteriilor care s-au avut în vedere, între variantele cuvintelor (fonetice, accentologice și gramaticale) și cuvintele cu același radical există deosebiri esențiale, se poate oare spune același lucru și despre particularitățile lor pe plan funcțional (stilistic)? Această întrebare, pentru a primi un răspuns satisfăcător, trebuie extinsă și asupra particularităților funcționale ale celor două categorii de unități în raport cu sinonimele cu complexe sonore complet diferite. Deci, ținînd seama și de acest aspect întrebarea de mai sus trebuie formulată în felul următor: există oare deosebiri *esențiale* din punct de vedere funcțional între variantele cuvintelor, cuvintele cu același radical și sinonimele cu complexe fonetice diferite?

²⁰ O. S. Ahmanova, *op. cit.*, p. 192.

Înainte de a da un răspuns la această întrebare, este necesar să precizăm că, făcând comparație între cele trei fenomene, trebuie să ținem seama că toate au o trăsătură comună și anume: identitatea sub raport semantic a unităților lor corelative. Necesitatea acestei precizări este dictată de faptul că în întreaga discuție cu privire la complexele sonore parțial identice și la tipurile lor s-au luat în considerare numai cele care exprimă același sens, căci numai în legătură cu ele se poate pune problema dacă sînt variante ale cuvîntului sau cuvinte diferite, iar ridicarea acestei probleme se datorește tocmai faptului că ele sînt absolut identice sub aspect semantic. În privința complexelor sonore parțial identice care exprimă sensuri apropiate sau îndepărtate nu există nici o îndoială că aparțin unor cuvinte diferite. De aici reiese că în comparația variantelor cuvintelor, cuvintelor cu același radical și sinonimelor sub raport funcțional trebuie să avem în vedere numai acele sinonime care se caracterizează prin identitate semantică absolută.

Faptele arată că, sub raport funcțional, între cele trei fenomene (variante, cuvinte cu același radical și sinonime cu complexe sonore diferite) există foarte multe asemănări.

În numeroase cazuri, elementele corelative din toate cele trei subdiviziuni se deosebesc între ele prin nuanțe de ordin stilistic, prin particularități de distribuție (valență) sau frecvență.

În această privință poate fi citată lucrarea lui V. M. Grigorean *Materiale pentru un dicționar de sinonime*²¹, în care autorul analizează numai sinonime cu conținut semantic identic. În categoria sinonimelor (și, prin urmare, și a cuvintelor cu complexele sonore diferite) în această lucrare sînt incluse nu numai cuvinte cu rădăcini diferite, ci și cuvinte cu același radical și variante fonetice. Din cele 53 de serii sinonimice analizate de autor, numai 25 sînt alcătuite exclusiv din sinonime cu rădăcini diferite, iar restul de 28 sînt formate din elemente aparținînd variantelor fonetice, cuvintelor cu același radical și afixe diferite și cuvintelor cu rădăcini diferite: 8 serii cuprind numai variante fonetice, 12 serii — numai cuvinte cu același radical și afixe diferite, 2 serii — variante fonetice și cuvinte cu același radical, 5 serii — cuvinte cu același radical și cuvinte cu rădăcini diferite, iar o serie — variante fonetice și cuvinte cu rădăcini diferite. Din analiza întreprinsă de V. M. Grigorean reiese că raporturile dintre elementele seriilor sinonimice nu sînt determinate de natura lor (variante, cuvinte cu aceeași rădăcină și cuvinte cu rădăcini diferite). Sub aspect funcțional, între seriile sinonimice alcătuite numai din cuvinte cu rădăcini diferite și cele alcătuite numai din variante fonetice (am luat cazurile extreme) nu există deosebiri, în sensul că elementele lor se caracterizează prin particularități funcționale care sînt în general proprii sinonimelor.

L. M. Vasiliev, vorbind despre deosebirile formale dintre sinonime, stabilește trei tipuri de sinonime: 1. sinonime propriu-zise lexicale (сме-

²¹ V. M. Grigorean, *Материалы к словарю синонимов*, Ереван, Издательство Ереванского университета, 1957.

лость — храбрость), 2. sinonime lexico-derivative (старик — старец, лентяй — ленивец, неграмотный — безграмотный) și 3. sinonime lexico-fonetice (шкаф — шкан) ²².

Analizând tipurile de relații funcționale între variantele fonetice în limba tadjică, V. A. Kapranov conchide că ele sînt similare cu cele care se întîlnesc în sfera sinonimiei, ceea ce înseamnă că și variantele fonetice trebuie considerate sinonime. De aici autorul trage concluzia că variantele fonetice sînt cuvinte separate: „Prin includerea variantelor fonetice în sinonimie, — spune el, — trebuie să înțelegem includerea lor în categoria cuvintelor de sine stătătoare, cu aceleași drepturi...” ²³.

În privința cuvintelor cu același radical, faptul că ele se comportă ca sinonime este reflectat și în terminologie, folosirea termenului *sinonime cu același radical* fiind destul de frecventă în literatura de specialitate ²⁴.

Cele relevate ne conduc la concluzia că din punct de vedere funcțional, între variantele cuvintelor, cuvintele cu același radical, și cuvintele cu radiale diferite și același sens nu există deosebiri: elementele corelative ale acestor fenomene se caracterizează prin relații care sînt în general proprii sinonimiei. De aceea, lingviștii care studiază asemenea unități numai din acest punct de vedere sau îi acordă prioritate (de exemplu, L. M. Vasiliev, V. A. Kapranov) sînt pe deplin îndreptățiți să considere cuvinte diferite și, în felul acesta, să introducă, cu drepturi egale, în categoria sinonimelor ceea ce noi, luînd în seamă natura elementelor deosebitoare, am numit variante.

Există, deci, două criterii de apreciere a unităților cu complexe sonore parțial identice: natura elementelor deosebitoare și funcționarea lor în limbă. Rezultatele pe care le obținem, aplicînd fiecare dintre aceste criterii în parte, nu coincid decît parțial.

Intrucît rezultatele obținute pe baza criteriului funcțional sînt diferite de cele obținute prin aplicarea criteriului analizei naturii și esenței elementelor deosebitoare ale unităților cu complexe fonice parțial identice, apar următoarele alternative:

1. Să arătăm că cele două criterii nu sînt echivalente ca valoare, unul dintre ele avînd prioritate asupra celuilalt;
2. Pornind de la constatarea că variantele cuvintelor se identifică din punct de vedere funcțional cu sinonimele, să extindem și asupra lor noțiunea

²² L. M. Vasiliev, Проблема лексического значения и вопросы синонимии, *Лексическая синонимия*, Москва, Издательство «Наука», 1967, p. 24.

²³ V. A. Kapranov, *op. cit.*, p. 139.

²⁴ D. D. Avguh, Наблюдения над некоторыми однокоренными синонимами в произведениях А. П. Чехова, *Исследования по грамматике и лексикологии*, Киев, Издательство «Наукова думка», 1966; M. Lafaye, Dictionnaire des synonymes de la langue française avec une introduction sur la théorie des synonymes, Paris, 1858; N. M. Sanski, *op. cit.*, B. A. Sirotina, Лексическая синонимия в русском языке, Издательство Львовского университета, 1960; A. P. Evghenieva, О некоторых особенностях лексической синонимии русского языка, *Лексическая синонимия*, Москва, Издательство «Наука», 1967.

de sinonimie, dar să nu deducem, în virtutea acestui fapt, așa cum procedează V. A. K a p r a n o v, că ele sînt cuvinte diferite.

Ultima alternativă ne pune în fața necesității de a renunța, atunci cînd vorbim de problemele sinonimiei, la noțiunea de cuvînt și de a găsi un termen care să subsumeze atît variantele, cît și cuvintele propriu-zise. Soluția cea mai simplă ni se pare a fi folosirea termenului *sinonimoide* pentru desemnarea variantelor cuvintelor. Avantajele pe care le oferă acest termen, în comparație cu termenul *sinonime*, sînt evidente: el ne sugerează că este vorba de unități care seamănă cu sinonimele, fără a fi, însă, cuvinte diferite. Această soluție aruncă o punte de legătură între cele două criterii, care în felul acesta, se completează reciproc.

Problema discutată își poate găsi rezolvarea și în căutarea unui răspuns la prima alternativă formulată ceva mai înainte și anume în stabilirea valorii și corelației criteriilor folosite. Dintre cele două criterii, primul, pe baza căruia am distins, în cadrul unităților cu complexe sonore parțial identice, variante ale cuvintelor și cuvinte cu același radical, reflectă *esența* fenomenelor respective, iar al doilea — particularitățile lor de întrebuintare. Acest criteriu este secundar față de primul și nu poate să-i anuleze rezultatele.

Vorbind despre locul elementelor stilistice în structura cuvîntului, O. S. A h m a n o v a arată că ele nu pot fi puse pe același plan cu conținutul semantic, ci, dimpotrivă, îi sînt subordonate. În afară de aceasta, deosebirea de ordin stilistic nu există în mod independent, ci presupune existența unor deosebiri de altă natură: fonetice, morfologice sau lexico-semantice²⁵. A. I. S m i r n i ț k i susținea, de asemenea, că „stilistic se pot deosebi nu numai cuvintele, ci și variantele unuia și aceluiași cuvînt”²⁶.

În clarificarea raporturilor dintre unitățile cu complexe sonore parțial identice și categoriile *variante ale formei cuvîntului* și *cuvinte cu formă diferită* am apelat la trei criterii:

- a. criteriul identității semantice;
- b. criteriul analizei naturii și esenței elementelor deosebitoare ale unităților respective;
- c. criteriul funcțional.

Criteriul identității semantice și criteriul funcțional nu ne permit să elucidăm problema pusă în discuție. Astfel, aplicînd riguros criteriul identității semantice, nu putem stabili deosebiri nu numai între diferite tipuri de unități cu complexe sonore parțial identice, ci și între acestea, luate împreună, și unitățile cu complexe sonore diferite. Criteriul funcțional, de asemenea, ne duce la concluzia că toate unitățile, indiferent de structura învelișului lor sonor, fac parte din aceeași categorie, fiind cuvinte diferite. Singurul criteriu care dă rezultate conforme cu realitatea lingvistică este analiza specificului elementelor deosebitoare. După cum am arătat, în concordanță

²⁵ O. S. A h m a n o v a, *op. cit.*, p. 216—217.

²⁶ A. I. S m i r n i ț k i, *op. cit.*, p. 26.

cu acest criteriu, toate unitățile cu complexe sonore parțial identice se împart în *variante ale cuvîntului și cuvinte diferite*.

Din discutarea celor trei criterii a reieșit, de asemenea, importanța lor pentru precizarea sferei sinonimiei care, după cum s-a subliniat încă la începutul lucrării, presupune un anumit tip de relații între *cuvinte diferite*, iar sfera acestei categorii de unități se află în legătură nemijlocită cu criteriile amintite. Elucidarea acestei probleme ne permite să stabilim tipurile de sinonime cu complexe sonore parțial identice care se întîlnesc în limba rusă contemporană.

III

În limba rusă contemporană există următoarele tipuri de sinonime cu complexe sonore parțial identice :

1. Sinonime care prezintă în structura lor radicalul comun, dar se deosebesc formal prin prefixe (ex. выкрит — вскрик, выгиб — изгиб, вылов — улов, вылом — пролом, испуг — перепуг, погром — разгром, выбор — отбор — разбор) ;

2. Sinonime care au în structura lor radicalul comun, dar se deosebesc formal prin sufixe (ex. атомщик — атомник, брезгун — брезгливец, багрец — багрянец, бабка — бабушка, голодание — голодовка — голодуха) ;

3. Sinonime care au în structura lor radicalul și sufixul comune, dar se deosebesc prin prefixe (ex. безверие — неверие, безвинность — невинность, безграмотность — неграмотность, заметка — отметка) ;

4. Sinonime care au radicalul și sufixul comune, dar se deosebesc prin prezența sau absența unui prefix (ex. истолкователь — толкователь, селение — поселение, зевота — позевота, крышка — покрывка) ;

5. Sinonime care au radicalul identic, dar se deosebesc prin prezența sau absența unui sufix, (ex. база — базис, выс — высота, грех — грехок, глубь — глубина, дыра — дырка, дичь — дичина, дед — дедушка) ;

6. Sinonime care au radicalul și prefixul comune, dar se deosebesc prin prezența sau absența unui sufix, (ex. бездарь — бездарность, запев — запевка, нагрев — нагревание) ;

7. Sinonime care au radicalul comun, dar unul dintre ele prezintă încă un radical, iar celălalt, un sufix (ex. зверолов — зверовщик, ковродел — ковровщик, мореход — моряк) ;

8. Sinonime care au un radical comun, dar unul dintre ele prezintă încă un radical și un sufix, iar celălalt, numai un sufix, (ex. бытописатель — бытовик, ветродвигатель — ветряк, кораблестроитель — корабельщик) ;

9. Sinonime care au două radicale, dintre care unul este comun, iar celălalt diferit (ex. волнорез — волнолом, стекловар — стеклоплав, сыровар — сыродел, китолов — китобой) ;

10. Sinonime formate din două radicale și un sufix, dintre care un radical și sufixul sînt comune, iar celălalt radical este diferit (ex. острословие — остроумие, благожелательность — доброжелательность) ;

11. Sinonime care au un radical comun, iar la doilea radical și sufixul diferite (ex. мореплавание — мореходство, сыроварение — сыроделие, земледелие — земледелие);

12. Sinonime formate din două radicale comune, dar deosebite prin prezența sau absența sufixului (ex. жизнелюб — жизнелюбец, мухолов — мухоловка, мореход — мореходец, самоход — самоходка);

13. Sinonime formate din două rădăcini identice și un sufix diferit, (ex. добросердечие — добросердечность, легкомыслие — легкомысленность);

14. Sinonime care au două radicale comune, dar se deosebesc prin succesiunea lor, (ex. скалозуб — зубоскал, лизоблюд — блюдолиз);

15. Sinonime dintre care unul se prezintă ca o formă prescurtată a celui alt (ex. килограмм — кило, метрополитен — метро).

Cele 15 tipuri de sinonimie, stabilite în funcție de structura morfologică a cuvintelor cu complexe sonore parțial identice, pot fi grupate în patru categorii mari: 1. sinonimia cuvintelor simple, 2. sinonimia cuvintelor simple și compuse, 3. sinonimia cuvintelor compuse și 4. sinonimia unor cuvinte care se caracterizează prin faptul că unul dintre ele constă dintr-o parte a celui alt.

СИНОНИМИЯ И ВАРЬИРОВАНИЕ ФОРМЫ СЛОВА

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Синонимия предполагает определенные отношения между словами с разными звуковыми оболочками и тождественными или близкими значениями. Понятия *разные звуковые оболочки* и *тождественные или близкие значения*, которые встречаются почти неизменно в определениях синонимов, не являются до сих пор не уточнены.

В настоящей статье, которая представляет собой часть большой работы посвященной основным проблемам синонимии, автор останавливает свое внимание на понятии *разные звуковые оболочки* и показывает, какое значение имеет уточнение его содержания для установления пределов синонимии. Необходимость уточнения понятия *разные звуковые оболочки* вызвана тем, что, кроме единиц с тождественными или близкими значениями и явно разными звуковыми оболочками, в языке существуют многочисленные единицы с тождественными или близкими значениями и с более или менее похожими звуковыми оболочками.

Эти единицы выполняют одно из условий, необходимых для того, чтобы признать их синонимами, но включение их в эту категорию зависит от отношений между звуковыми оболочками. Считать эти единицы *синонимами* можно лишь в том случае, если они считаются и *разными* словами. При излишней семантического тождества понятие *разные*

слова предполагает существенные различия между звуковыми оболочками, которые выражают одно и то же значение.

В работе анализируются подробно критерии отграничения — внутри рассматриваемого типа единиц — *разных слов (синонимов)* и *вариантов слов*. После того как устанавливаются пределы синонимии с точки зрения отношений между звуковыми оболочками, которые выражают одно и то же значение, в работе приводится подробная классификация типов синонимов с частично тождественными звуковыми оболочками.

LA SYNONYMIE ET LES VARIATIONS DE LA FORME DU MOT

(RÉSUMÉ)

La synonymie suppose certains types de relations entre les mots à complexes sonores différents et à sens identiques ou rapprochés. Mais les notions *complexes sonores différents* et *sens identiques ou rapprochés*, qu'on rencontre presque invariablement dans les définitions des synonymes, ne sont pas encore suffisamment clarifiées.

Dans cet article, qui fait partie d'un travail plus vaste, consacré aux problèmes fondamentaux de la synonymie, l'auteur accorde une attention spéciale à la notion de *complexes sonores différents* démontrant que de la manière d'interpréter cette notion dépend, dans une grande mesure, l'éclaircissement des limites du phénomène de synonymie.

L'éclaircissement de la notion de *complexes sonores différents* est demandé par le fait que, à côté des unités à sens identiques ou rapprochés, et des complexes sonores nettement différents, il y a, dans la langue, de nombreuses unités à sens identiques ou rapprochés et à complexes sonores plus ou moins ressemblants.

Ces unités remplissent donc une des deux conditions nécessaires pour être considérées synonymes, leur inclusion dans cette catégorie dépendant, uniquement des rapports entre leurs enveloppes phoniques. Pour qu'elles soient *synonymes*, ces unités doivent être, en premier lieu, *des mots différents*. La notion de *mots différents* suppose dans le cas de l'identité sémantique, des différences essentielles entre les enveloppes sonores par lesquelles le même sens est exprimé.

L'article analyse minutieusement les critères de délimitation, dans le cadre du type d'unités mentionnées ci-dessus, des mots *différents* (synonymes) et *des variantes des mots*.

Etablissant les limites de la synonymie au point de vue des rapports entre les complexes sonores qui expériment le même sens, l'auteur donne une classification minutieuse des types de synonymes à complexes sonores partiellement identiques, spécifiques à la langue russe.

OBSERVAȚII LINGVISTICE PRVITOARE LA ÎNSUȘIREA LIMBII MATERNE DE CĂTRE COPII *

DE

PETRA PITROP

Problemele procesului de însușire a limbii materne a atras numeroși cercetători, atât dintre lingviști, cât și dintre psihologi. Există în literatura psihologică referitoare la copii fie studii despre limbajul sau despre gândirea lor, tratate separat, fie lucrări despre gândirea și limbajul copilului, în care accentul cade pe studierea naturii relațiilor dintre aceste două procese¹.

Până în prezent nu s-a studiat amănunțit însușirea limbii române de către copii. Se întâlnesc numai observații sumare în lucrarea Ursulei Șchiopu, *Curs de fiziologia copilului*, București, 1963 și în tratatul Tatianeii Slama-Cazacu, *Relațiile dintre gândire și limbaj în ontogeneză*, București, 1957.

Adunînd un material mai bogat decît cel cuprins în lucrările amintite, am putut face unele constatări mai ample.

Intrucît redarea diferitelor elemente ale modelului existent în vorbirea adulților poate fi diferită la diverși copii, e întotdeauna interesant de observat prin ce etape se ajunge la o reproducere exactă. Pornind de la acest considerent, am urmărit evoluția vorbirii unui copil pînă la vîrsta de doi ani și șase luni, notînd primele sunete, primele cuvinte pronunțate de copil și primele grupuri de cuvinte. În felul acesta am putut stabili nu numai momentul însușirii unor sunete, ci și condițiile fonetice care au influențat apariția lor, cu ce sunete sînt substituite și cînd apar în toate cuvintele. De asemenea am putut stabili momentul însușirii diferitelor categorii gramaticale ale limbii, precum și succesiunea apariției lor în vorbirea copilului.

Însușirea elementelor sonore ale limbii

Ca regulă generală, poziția organelor vorbirii și mișcările articulatorii necesare pentru emiterea sunetelor limbii nu apar dintr-o dată în forma lor complexă, ca în vorbirea adulților. Pentru a se ajunge la pronunția corectă

* Contribuția de față are la bază observațiile atente pe care le-am notat în procesul de creștere a băiatului meu —, pînă la vîrsta de 2 ani și 6 luni.

¹ Pentru problemele limbajului și gândirii, o bibliografie amănunțită e dată de Tatiana Slama Cazacu, *Relațiile dintre gândire și limbaj în ontogeneză*, București, 1957, *Note bibliografice*, p. 437.

a unor sunete e nevoie de un continuu exercițiu al organelor articulatorii. Perioada acestei perfecționări se caracterizează prin apariția unei serii de variante sonore care se apropie de sunetul ce se însușește. Timpul cuprins între prima apariție a sunetului și momentul rostirii lui corecte, moment care implică dispariția variantelor și a substitutelor lui, a fost numit în literatura de specialitate, *perioadă de însușire a sunetului*². Sunetele limbii materne se însușesc fie izolat, fie în grupe reunite de necesitatea acelorăși mișcări articulatorii. Perioada de însușire diferă de la un grup de sunete la altul în funcție de complexitatea mișcărilor articulatorii necesare emiterii lor. Insușirea unui sunet nu are loc simultan în toate pozițiile în cuvânt, ea depinzând de locul sunetului în cuvânt, de sunetele învecinate, de accent și de numărul de sunete ale cuvântului³. Prima grupare de sunete, însușită fără dificultăți, este cea a bilabialelor *p, b, m*, articulate cu vocala *a*, la patru luni și jumătate și, de la șase luni, cu vocalele *o, u*. Se pare că această primă diferențiere a sunetelor este asemănătoare la copii, indiferent de limba maternă, ceea ce duce la ideea că însușirea limbilor se diferențiază după perioada lalațiunii (perioada în care copilul repetă continuu câteva silabe)⁴. Acum copilul posedă un aparat fonator încă „rudimentar”, incapabil să realizeze mișcări articulatorii complexe⁵, bine coordonate. Pronunțarea repetată a primelor silabe și imitarea pronunției adulților duc la perfecționarea aparatului fonator și pun bazele unor serii de mișcări articulatorii necesare emiterii altor sunete. După șapte luni copilul reușește să pronunțe grupuri sonore care cuprind dentalele muiate *t', d', n'*, (*tá — tá, dé — dé*). Se pare că perioada de însușire a dentalelor este cuprinsă cu aproximație între 7 luni și 1 an, când sunetele respective sînt pronunțate dur în toate cuvintele și în toate pozițiile în cuvânt. Pentru prima dată sunetul *t* dur a fost pronunțat de băiatul meu la 9 luni, în cuvîntul *táta*, iar la 10 luni au apărut și *d, n*, în silabele *dá — dá, ná — ná, nú — nú*.

În aceeași perioadă au fost însușite velarele *c, g*, și vocalele anterioare, *e, i*. Ex. *pácu*, „capu”, *cúla*, „gura”, *ócu*, „ochiu”, *cútu*, „gîtu”. Specific pentru însușirea velarelor este faptul că, inițial, surda *c* a înlocuit sonora *g* și că diferențierea lor a avut loc într-o perioadă foarte scurtă (o lună de zile).

În perioada dintre un an și un an și jumătate au fost însușite următoarele sunete: vocală *ă*, consoanele *f, v, s, ă, g, ț*. La începutul acestei perioade copilul a pronunțat pe *s* numai la începutul cuvintelor și urmat de obicei de vocalele *a, o, u*: *sále* „sare”, *sómba* „soba”, *súpă* „supă”. Urmat de *e, i*, sunetul *s* a fost omis: *ióp* „sirop”, iar în interiorul cuvintelor a fost înlocuit prin *ț*: *măță* „masă”, *nățu* „nasu”. În preajma vârstei de doi ani, consoana *s* a fost pronunțată în toate cuvintele în care era cuprinsă. În

² A. N. Gvozdev, *Voprosy izucenija detskoj reci*, Moscova, 1961, p. 65.

³ *Ibid.*, p. 16.

⁴ Ursula Șchiopu, *Curs de psihologia copilului*, București, 1963, p. 165.

⁵ Înțelegem prin aceasta nu faptul că din punct de vedere fiziologic cavitatea bucală nu este perfect dezvoltată, ci că diversele organe nu sînt încă acomodate la procesul complex al vorbirii.

substantivele amintite: *sómba*, *súpa*, *mătă* nu apare sunetul *ă* în poziție finală, deoarece, în vorbirea copilului, asemenea cuvinte au funcțiunea unei propoziții întregi, în care apar articulate. O dovadă în acest sens o poate constitui apariția vocalei *ă* în finala verbului *pápă*, pronunțat pentru prima dată la un an și șapte luni.

Dificultăți de pronunțare au pus consoanele *f*, *v*. Interesant în însușirea acestor consoane este faptul că amîndouă au fost substituite inițial (în perioada dintre un an și jumătate și doi ani) printr-un sunet intermediar (pe fiecare îl notez cu *f*). Sunetul nou apărut a fost pronunțat numai urmat de vocală labială. În celelalte cazuri a fost omis. Ex. *fócu*, *foicéle* „floricele“, *fúmu*, dar *itița* „fetița“. Diferențierea clară a acestor două consoane s-a făcut treptat și s-a încheiat la vîrsta de doi ani și șase luni. Concomitent cu această diferențiere s-a produs și rostirea lor în toate pozițiile în cuvînt.

Africatele *č*, *ț* au apărut în același timp, de cele mai multe ori însă, *ț* substituia pe *č*. Deși nu am putut stabili o regulă în această substituie, am observat că, de obicei, s-a înlocuit prin *ț*, numai *č* urmate de *o*, *u*: *ťobă* „ciorbă“, *pătou* „picioru“, dar *foicéle* „floricele“. Mult mai greu a fost însușită africata sonoră *g*. Pînă aproape de vîrsta de doi ani, a fost consecvent substituită cu *dz*. Ex. *azúndze* „ajunge“, *dzenúcu* „genunchiul“, *dzeámu* „geamul“.

Însușirea consoanei *l* începe la un an și opt luni, cînd e pronunțat numai în interiorul cuvintelor: *pădule* „pădure“, *pămbale* „plimbare“ (*l* inițial este omis: *apte* „lapte“, *ampa* „lampa“) și se termină la doi ani și patru luni.

Ultimele sunete însușite de copil au fost vocala *i* și consoanele *s*, *j*, *k*, *g*, *r*. Pînă la vîrsta de doi ani, vocala *i* a fost consecutiv substituită prin vocalele *ă*, *u*, *i*: *múna* „mîna“, *măcăle* „mîncare“, *vútu* „vîntu“, *gátu* „gîtu“, *ide* „rîde“, și prin *s* (*sáse* „șase“, *asá* „așa“) iar *z* printr-un sunet intermediar apropiat mai mult de *z*, pe care îl notez *z*: *zár* „jar“, *zumáte* „jumătate“, *zucám* „jucám“, *azundze* „ajunge“, sau prin *g*: *gucám* „jucám“. Urmărind vorbirea altor copii de aceeași vîrstă, am constatat că asemenea înlocuiri sînt foarte frecvente. De la vîrsta de doi ani însă, sunetele respective încep să se apropie de sunetele corecte corespunzătoare ale limbii materne, iar de la doi ani și șase luni sînt însușite perfect. Palatalele *k*, *g* apar în aceeași perioadă în cuvintele: *oku* „ochiul“ și *ghetúte*. La un an și jumătate nu le putea încă pronunța. Ex. *ócu* „ochiul“, *dzinúcu* „genunchiul“. Sunetul *r* a fost însușit abia la vîrsta de doi ani și șase luni. Inițial, a fost înlocuit prin *l*: *láța* „rața“, *pădúle* „pădure“, *útulă* „ustură“ sau printr-o ușoară aspirație, pe care o notăm cu semnul ' în poziție inițială: *'ósii* „roșii“, *'ide* „rîde“. La doi ani și patru luni, copilul a pronunțat un sunet intermediar între *r* și *l* și numai la doi ani și șase luni a pronunțat corect sunetul *r* în în toate cuvintele și în toate pozițiile în cuvînt. În felul acesta, la doi ani și șase luni, exceptînd cuvintele stîlcite prin trunchere, metateze, asimilări și disimilări, vorbirea copilului se apropie foarte mult de cea a adulților. Rămîn încă neasimilate majoritatea grupurilor consonantice. Ex. *st*: *útulă*

„ustură“ *áta* „asta“ :tr : *pátu* „patru“ ;pl : *pîndze* „plînge“, *páce* „place“ ; cr : *kión* „kreion“ ; scr : *kie* „scrie“.

În ceea ce privește însușirea structurii silabice a cuvintelor, am constatat că în decursul anumitor perioade, copilul nu poate să reproducă toate silabele cuvintelor însușite. Primele cuvinte din vorbirea copilului sînt monosilabice sau bisilabice, prin repetarea unei silabe. În acest caz, ambele silabe sînt accentuate : *má* — *má*, *pá* — *pá*, *tá* — *tá* etc.

În cazul cuvintelor bisilabice, sau silaba rămîne accentuată (*ióp* „sirop“) sau, de cele mai multe ori, cele două silabe sînt pronunțate cu o mică pauză între ele, care permite și o accentuare a silabei neaccentuate. Ex. : *ó* — *cú*, *lá* — *tá*, *sá* — *lé*, *sú* — *pá*.

Cuvintele formate din trei sau mai multe silabe sînt reduse la două-trei silabe, grupate în jurul silabei accentuate : *gína* „găina“, *pățou* „picior“, *colătă* „ciocolată“, *călia* „jucăria“, *áțe* „place“.

Însușirea structurii gramaticale

Caracterul concret al gîndirii copilului se manifestă în însușirea părților de vorbire și a categoriilor gramaticale ale limbii. Primele cuvinte însușite de copil sînt substantive. Substantivul are însă — în mod firesc — funcțiunea unei propoziții întregi. Cuvîntul *apa* putea să însemne : „dă-mi apă !“, „uite apa !“ „apa e bună !“ etc. În jurul vîrstei de un an, în afară de substantive, copilul a început să întrebuițeze și verbe, mai ales la persoana a 3-a singular a indicativului prezent, la început fără pronumele personal. Își va adăuga apoi numele lîngă verbe, deoarece în felul acesta i se adresa în mod firesc părinții săi și cei din jur. La un an și jumătate folosește cîteva adjective, dar cu un caracter larg, vag, generalizat, de ex. *cîh* „urît“, murdar, rău“ („Cuvîntul“ pare a fi aproape general în vorbirea copiilor).

Timpul și succesiunea însușirii anumitor categorii gramaticale este în dependență de caracterul sensului lor. Sînt însușite în primul rînd categoriile gramaticale cu o valoare concretă clar exprimată, care poate fi ușor sesizată⁶. Avînd la bază deosebiri real existente, categoria gramaticală a numărului este însușită mai devreme ca celelalte. La un an și zece luni, copilul exprima ideea de plural prin adăugarea numeralului nehotărît *multe* pe lîngă forma de singular a substantivului : *múte mămica* „multe mămici“ ; *múte bomboană* „multe bomboane“ ; *múte călia* „multe jucării“. La doi ani a folosit primele forme de plural : *foicéle* „floricele“, *copălăși* „copilași“, *cáse*. Desinețele de plural sînt folosite adesea incorect chiar și la doi ani și șase luni : *avioni* „avioane“, *ceáse* „ceasuri“, *găine* „găini“.

La un an și 10 luni începe să folosească persoanele 1 și a 2-a ale pronumelui personal și posesiv, dar de obicei greșit întrebuițate. Astfel, copilul spunea adeseori : *tu mănîncă coláta!* pentru „eu mănînc ciocolată“ ; *ține eu!* „ține tu !“ ; *călia ta* „jucăria mea“. Asemenea înlocuiri sînt frecvente pînă la doi ani, cînd copilul reușește să diferențieze cele două forme

⁶ A. N. Gvozdev, *op. cit.*, p. 46.

și să le întrebuițeze corect. Formele pentru celelalte persoane ale pronumelor nu apar încă în vorbirea lui.

Poziția în spațiu a obiectelor fiind ușor sesizabilă, copilul a putut ușor memora cuvintele: *aici, acolo, încoace*. Între doi ani și doi ani și jumătate în locul cuvintelor denumite sînt mult folosite pronumele demonstrative: *asta, aia*. Cel mai greu au fost însușite cuvintele care exprimă relații. La un an și nouă luni a folosit prima prepoziție *a* „la” și numai după trei luni a început să întrebuițeze prepozițiile *cu, pe* (în forma muntenească *pă*, așa cum a auzit-o în familie), *în* și conjuncția *și*.

Dintre categoriile gramaticale care exprimă relații, la doi ani și două luni copilul întrebuițează și celelalte forme cazuale în afară de nominativ și chiar verbe la alte timpuri decît prezentul. Cu excepția formelor *mămichii, tătichii* (*băiatul mămichii și tătichii*) apar numai forme cazuale analitice de tipul: *casa lui tanti, mama lui fetița* „mama fetei”, *dă măcăle lu pisica* „dă mîncare pisicii”, *pițolu lu băiatu* „piciorul băiatului”. Utilizarea verbelor și în special redarea timpului prezintă încă mari dificultăți pentru copil. În primul rînd este sesizată acțiunea legată de situații prezente, de aceea pînă la doi ani și o lună toate verbele sînt întrebuițate în forma timpului prezent. La doi ani și o lună a folosit prima formă de perfect compus *a vinit* iar la doi ani și șase luni a folosit frecvent acest timp. Pînă la doi ani și șase luni n-a apărut în vorbirea copilului nici o formă a celorlalte timpuri. Dintre moduri, pînă la doi ani și șase luni, în afara indicativului, a întrebuițat formele de imperativ. Însușirea mai devreme a imperativului stă în legătură cu faptul că prin acest mod verbal copilul exprimă dorinți, cerințe.

Însușirea structurii sintactice

Pînă la un an, în vorbirea copilului apar numai „propoziții-cuvinte”. Ele sînt exprimate fie prin nominativul numelui, fie printr-un verb la modul imperativ sau la indicativul prezent, persoana a treia singular. De la un an și jumătate începe să formeze efectiv propoziții din două, trei chiar și patru cuvinte. Primul caz în care apare o propoziție formată din două cuvinte este adăugarea negației *nu* fie la substantiv, fie la verb. Urmează apoi propoziția formată din nominativul substantivului și un verb la persoana a 3-a singular prezent, sau din pronumele personale *eu — tu* și un verb la persoana a treia singular: *eu păpă* „eu pap” (mănînc), *tu papă* „tu papi”.

Foarte răspîndite în perioada dintre un an și jumătate și doi ani, sînt construcțiile subiect + obiect, fără exprimarea verbului *căliia băiatului* „dă jucăria băiatului”, sau predicat + obiect fără subiect (*păpă lăpte* „eu pap lapte”). Frecvența mare a acestor construcții poate fi un indiciu că în această perioadă copilul nu poate să reunească mai mult de două cuvinte. Abia de la doi ani devin obișnuite propozițiile cu trei — patru cuvinte. Încep să apară chiar fraze rezultate din reunirea unor propoziții fără conjuncții: *băiatu căde, pinghe* „băiatul a căzut și a plîns”.

Propoziții și fraze mai complexe, în care ordinea cuvintelor e firească și în care acestea apar cu desinențele lor rezultate din declinare sau conjugare, cuprinzând conjuncții și prepoziții, încep să fie folosite abia în preajma vârstei de doi ani și șase luni.

Concluzia ce se poate desprinde din urmărirea modului în care copiii formează diversele grupuri de cuvinte, deci a felului în care ei încep să-și însușească sintaxa, formulată și din însușirea altor limbi⁷, ar fi următoarea: grupurile de două și apoi de mai multe cuvinte nu sînt întîmplătoare, ci reprezintă faze de asimilare a structurii sintactice a limbii. În prima fază încep să fie imitate propozițiile părinților, dar de obicei, incomplet, reduse la două-trei cuvinte fără terminații sau articole. Ex. *căliia* băiatului „dă jucăria băiatului“. În cea de a doua fază, acest proces este extins: inducînd structura limbii, copiii încep să utilizeze în mod conștient desinențele de plural sau pe cele rezultînd din conjugare, apoi cele ale articolului și pronumelui. În momentul în care copilul începe să creeze forme analogice de plural (*ceăse* pentru *ceasuri*; *nēni*, formă de plural de la *nenea*, forme verbale analogice, ca *sînteām* „eram“; *tundāt* „tuns“ a *tundat* „a tuns“; *mersāt* „mers“, se poate afirma cu certitudine că structura limbii este deja intuită și începe o nouă etapă, superioară, a însușirii și folosirii tot mai corecte, mai precise și mult mai nuanțate și complexe a limbii materne.

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ УСВОЕНИЯ РОДНОГО ЯЗЫКА ДЕТЬМИ ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ НАБЛЮДЕНИЯ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Проследив эволюцию речи собственного ребенка до двух с половиной лет, автор ставит перед собой цель установить к на основе собранного материала момент усвоения некоторых звуков, фонетические условия, которые влияют на их появление, звуки, которыми они замещаются, и усвоение их в словах.

В работе показало, что звуки усваиваются или изолированно, или в группах с одинаковыми артикуляционными движениями. Усвоение определенного звука не имеет место одновременно во всех позициях слова; оно зависит от его места в слове, от соседних звуков, от ударения и от количества звуков в слове.

В работе рассматривается усвоение ребенком различных грамматических категорий и последовательность, в которой они усваиваются. Устанавливаются также моменты появления в речи ребенка первых и сложных предложений, и делаются замечания об их структуре.

⁷ Vezi, de ex. Brown, Roger și Bellugi Ursula, *Three Processes in the Child's Acquisition of Syntax*, în „Harvard Educational Review“, 34, nr. 2, 1964, p. 131—151, apud *Buletin de informare științifică. Filologie-lingvistică*, București, 1965.

OBSERVATIONS LINGUISTIQUES CONCERNANT L'APPRENTISSAGE DE LA LANGUE MATERNELLE PAR LES ENFANTS

(RÉSUMÉ)

En observant l'évolution du langage de son propre enfant jusqu'à l'âge de deux ans et six mois, l'auteur envisage d'établir, à partir du matériel linguistique accumulé, le moment de l'assimilation des sons, les conditions qui ont influencé leur apparition et le moment où ils apparaissent dans tous les mots.

On constate que les sons de la langue maternelle sont appris soit isolément, soit en groupes réunis par la nécessité des mêmes mouvements articulaires. L'assimilation d'un son n'a pas lieu simultanément dans toutes les positions où il apparaît dans un mot ; elle dépend de la place du son dans le mot, des sons avoisinants, de l'accent et du nombre des sons du mot.

En ce qui concerne l'assimilation de la structure grammaticale de la langue maternelle, l'auteur se propose d'établir le moment de l'assimilation des diverses catégories de la langue, aussi bien que la succession de leur apparition dans le langage de l'enfant.

On établit aussi les moments de l'apparition des premières propositions et phrases, en insistent sur leur structure.

IN JURUL CATEGORIEI PREDICATULUI

(CU PRIVIRE LA VERBELE DE MODALITATE ȘI DE ASPECT)

DE

D. CRAȘOVEANU

1. Cercetarea problemelor de gramatică românească a beneficiat în ultimul timp de o serie de contribuții însemnate, atât în privința relevării unor aspecte noi ale studiului limbii, cât și pe linia soluționării, potrivit așteptărilor, a unor chestiuni mai vechi. Firește, acest lucru nu neagă existența, în domeniul gramaticii limbii române, a câtorva categorii ce continuă să suscite discuții și, totodată, contribuții noi, dat fiind că cercetătorii nu au ajuns încă la un consens în privința modului de a le aprecia. Una din aceste categorii — poate printre cele mai disputate între specialiști — este aceea a verbelor de modalitate și de aspect, asupra cărora ne vom opri în rîndurile de mai jos.

Nu e locul și nici nu stă în intenția noastră să reproducem aici opiniile tuturor celor care au abordat această problemă¹. Vom constata numai că ediția a II-a a *Gramaticii Academiei R.S.România* face loc, totuși, unei anumite inconsecvențe² de la un volum la celălalt, în ceea ce privește considerarea acestor verbe din punct de vedere sintactic.

Astfel, în volumul al doilea (p. 98) al acestei lucrări, sub titlul *Verbele de modalitate și de aspect*, se precizează că e de preferat ca aceste verbe

¹ Amintim, totuși, pe cei care s-au oprit, direct sau în treacăt, asupra ei: Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, București, 1965, p. 563—564; Valeria Guțu, *Semiauxiliarele de mod*, SG, I, 1956, p. 57—81; idem, *Semiauxiliare de aspect*?, LR, nr. 1, 1961, p. 3—15; Gh. Nedioglu; *Predicatul verbal*, I, II, III, LR, 1956, nr. 3, 4, 5; Gh. N. Dragomirescu, *Auxiliarele modale*, LL, vol. VII, 1963, p. 231—256; Pompiliu Dumitrașcu, *În legătură cu predicatul multiplu și cel complex*, CL, 1964, nr. 1, p. 59—67; V. Șerban, *Curs practic de sintaxă a limbii române*, București, 1964, p. 61—62 și 270—271; M. Oprescu, *Unele observații în legătură cu predicatul*, LR, 1965, nr. 1, p. 129—130; Șt. Ház y, *Predicate verbale compuse*?, CL, 1965, nr. 2, p. 289—297; C. Dumitriu, *Semiauxiliarele de aspect*, LR, 1967, nr. 4, p. 297—303.

² Sesizată și de: I. Muțiu, V. Șerban, *Gramatica limbii române*, Contemporanul, 1964, nr. 15, p. 7; M. Oprescu, *art. cit.*, p. 130; Șt. Ház y, *art. cit.*, p. 290; C. Dumitriu, *art. cit.*

(de modalitate : *a putea, a trebui, a vrea, a fi, a avea, a părea*³, *a-i veni*, și de aspect : *a începe, a prinde, a da, a (se) lua, a sta* etc.) să fie separate în analiza sintactică de verbul următor și considerate ca predicate aparte (dacă, bineînțeles, ele se găsesc la moduri personale) urmate de „complement (completivă) direct(ă), în cazul celor mai multe“ și de „subiect (subiectivă) în cazul lui *a trebui* (+conjunctiv sau infinitiv) etc“. (*Ibidem*). Așadar, ele nu ar avea caracter de auxiliare (sau semiauxiliare) sintactice. Aceasta, datorită faptului că verbele în discuție — cele de aspect mai ales — „nu formează o categorie gramaticală precis constituită în limba noastră, din moment ce criteriul fundamental (și uneori singurul) de delimitare este cel *semantic*“ (subl. noastră — D.C.). Se înțelege de aici că unitatea sintactică cunoscută sub numele de predicat verbal compus nu mai poate fi nici ea admisă, întrucît „Categoria predicatului verbal compus — se spune tot acolo (p. 98) — nu e suficient de ferm delimitată din punct de vedere gramatical“. Cu alte cuvinte, verbele de modalitate și de aspect nu prezintă indici care să ateste o gramaticalizare (sau un proces de gramaticalizare) a lor și care să determine constituirea acestora într-o clasă gramaticală aparte, așa cum, spre exemplu, e cazul auxiliarelor morfologice. Pe de altă parte, nici sub raportul conținutului ele nu ar forma împreună cu verbul următor o singură unitate, ci unități distincte de acesta. Potrivit, deci, atât criteriului gramatical, cît și celui semantic, aceste verbe vor fi, în analiza sintactică, separate de verbul următor.

Aceasta, după ce în volumul întâi (p. 204) al aceleiași lucrări, sub titlul *Verbe auxiliare de modalitate* (spațiat de noi — D.C.) se arătase, pornindu-se de la aceleași criterii — gramatical și semantic —, că, „atunci cînd au anumite trăsături care le deosebesc de situațiile cînd sînt verbe predicative“, verbele *a putea, a vrea, a trebui, a fi, a avea, a-i veni* „constituie categoria auxiliarelor de modalitate“ și formează „împreună cu alte verbe (la supin, la infinitiv sau la conjunctiv, sinonim cu infinitivul) un *complex cu sens unitar* (sublinierea noastră — D.C.), la care participă în mod inegal cele două elemente“ (*ibidem*). E drept că acestui „complex cu sens unitar“ nu i se spune aci predicat verbal compus, dar e probabil că autorii la acest lucru s-au gîndit și l-au acceptat. Prin urmare, cel puțin în cazul verbelor de modalitate — verbele de aspect nu sînt luate în discuție în volumul întâi —, cele două volume ale *Gramaticii Academiei* stau, după cîte se pare, într-o oarecare contradicție.

Presupunînd că, prin admiterea punctului de vedere exprimat în volumul al doilea, se procedează la o interpretare analitică a grupului format dintr-un verb care exprimă modalitatea sau aspectul și un alt verb la una

³ Deși introdus în categoria celor de modalitate, verbul *a părea* își găsește cu mult mai potrivit locul printre verbele copulative, întrucît comportamentul său este similar cu al acestora. În afară de situațiile în care el apare cu sens impersonal — *se pare* — și cînd solicită o subiectivă, acest verb — ca și *a deveni*, de alt fel —, nu poate fi întrebuințat în absența unui nume predicativ sau a unei predicative, fapt recunoscut chiar în *Gramatica Academiei*, vol. al II-lea, p. 273, unde este adus, printre altele, un exemplu ca : „Vulpea pare că ar fi moartă“ (propoziția subliniată este predicativă).

din formele modale amintite, se va observa că o asemenea interpretare va trebui să înlăture unele inconveniente, pe care ea le implică și dintre care noi vom semnala aici următoarele :

a. Dacă considerăm că verbul *a putea*, spre exemplu, este urmat de un complement direct (cînd verbul următor e la infinitiv : „pot *citi*“) sau de o completivă directă (cînd verbul următor e la conjunctiv : „pot *să citesc*“), se observă că definițiile date în *Gramatică* complementului direct⁴ și, respectiv, completei directe⁵ se dovedesc a fi, în acest caz, nepotrivite. Pe de altă parte, verbul *a putea* va trebui să fie și el integrat în categoria verbelor tranzitive⁶, ceea ce ar însemna lărgirea (în ce măsură justifică ?) a conceptului de tranzitivitate și, implicit, a sferei verbelor tranzitive⁷.

b. Analiza sintactică a unei fraze își propune drept scop, printre altele, și precizarea felului subordonatelor dependente de verbele-predicat din propozițiile regente. Dar, firește, acest lucru e posibil numai după ce, în prealabil, se face o altă precizare, și anume : sensul lexical al verbelor-predicat respective din propozițiile regente. Or, trebuie recunoscut că, în cazul verbelor de modalitate și de aspect, într-un număr considerabil de exemple, în contexte de tipul :

„Au murit deval, în sat, otrăviți de un dușman, doi copii ce **erau să se căsătorească**“ (Galaction);

„Dar ce convorbire **era să lege cu Borivoje** ?“ (idem);

„Stîncă **stă să se prăvale**“ (Eminescu);

„Cînd soarele **sta să apună**, cotirăm la dreapta“ (Hogaș);

„Soarele se plecase simțitor spre apus și întunerecul **avea să sosească în curînd**“ (idem);

„**N-avea să scoată capul în lume Sultânica** . . . , că începeau cu șușuitul și ponoasele“ (Delavrancea);

„Unii copaci căzuseră demult peste viroagă, alții **porniseră să cadă**“ (Galaction);

„Prin finul care, curînd — curînd **urma să cadă sub oțel** și printre sălciile despletite, Nonora se ducea și se întorcea, vioaie . . .“ (Galaction);

„Ați auzit ce am pățit ? **Am vrut să-mi rup piciorul** cînd am coborît scările“ etc.,

⁴ Cf. vol. al II-lea, p. 153.

⁵ *Ibidem*, p. 283.

⁶ O observație similară se găsește formulată și la Șt. Házzy, *art. cit.*, p. 290.

⁷ Cf. Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 630 : „Aptitudinea unui verb de a avea obiecte gramaticale nu depinde de rolul lui în propoziție, ci de natura conținutului pe care îl exprimă. Astfel, verbele copulative și cele auxiliare de mod (*a putea*, *a trebui* etc.) sînt inapte de a avea obiecte . . .“. Și, tot acolo : „Teoretic vorbind, numai verbele *care exprimă acțiuni propriu-zise* (subl. noastră — D.C.) pot avea obiecte, fiindcă numai acțiunile implică existența unui obiectiv, adică a unei ființe sau a unui lucru vizat de ele“. Sprijinindu-ne pe această afirmație, se înțelege că într-un exemplu ca : „Face și el ce poate“, *ce* nu este obiect direct al lui *poate*, ci al verbului următor subînțeles : *face* sau *să facă*.

aceste precizări sînt destul de greu și, totodată, riscant de făcut⁸. Greutatea de a arăta — fie și numai aproximativ — care e sensul lexical al verbelor: *erau, era, stă, sta, avea, n-avea, porniseră, urma, am vrut*, din exemplele de mai sus face dificilă, dacă nu chiar imposibilă, încadrarea propozițiilor subordonate dependente, subliniate în aceleași exemple, în vreunul din tipurile de subordonate pe care le cunoaștem. Altfel spus, analiza sintactică a frazei, în această etapă a ei, intră, după cum se vede, în impas, ceea ce înseamnă că, cel puțin în aceste situații, considerarea în ansamblu, ca o singură unitate semantică și sintactică, a celor două verbe — în cazul exemplelor de mai sus: *erau să se căsătorească, era să lege, stă să se prăvale, sta să apună, avea să sosească, n-avea să scoată* (capul în lume), *porniseră să cadă, urma să cadă, am vrut să rup* —, se impune ca o necesitate ce nu poate fi ocolită.

c. În strînsă legătură cu cele afirmate sub a. și b., apare și necesitatea de a arăta în ce măsură verbele despre care vorbim aici (de modalitate și de aspect) corespund, în exemple de felul celor consemnate mai sus, definiției care se dă de obicei predicatului⁹. Se pare că a le considera aci predicate aparte înseamnă a atribui acestor verbe o funcție sintactică pe care, în atare cazuri, ele n-o pot îndeplini de fapt, înseamnă, adică, a da cu orice preț prioritate laturii formale în dauna celei semantice.

2. Tratamentul aplicat în primul volum verbelor de modalitate: considerarea lor nu separat, ci ca auxiliare, ca elemente constitutive ale unui grup cu sens unitar, nu are de învins obiecții ca cele amintite mai sus și ni se pare mult mai judicios și mai aproape de realitatea faptelor, el putînd fi extins, în egală măsură, și asupra verbelor de aspect¹⁰. În sprijinul lui au și fost aduse dovezi¹¹ mai numeroase și mai temeinice decît cele invocate în sprijinul celui alt tratament, aplicat aceluiași verbe (inclusiv cele de aspect) în volumul al doilea.

3. Dintre argumentele aduse de autori în volumul întîi în susținerea punctului de vedere amintit mai sus, reținem aici, întrucît îl considerăm cel mai important, unul singur, și anume acela că auxiliarele de modalitate „Constituie împreună cu alte verbe (la supin la infinitiv sau la conjunctiv, sinonim cu infinitivul) un complex cu sens unitar, la care participă inegal cele două elemente. Semantic, rolul principal revine formei nominale sau conjunctivului; gramatical, rolul principal revine verbului cu sens modal, care poartă semnele predicativității, indică momentul, modalitatea acțiunii

⁸ Să se compare, de asemenea: „Băiatul a prins mingea” și „A prins a ploua (să plouă) azi-noapte, dar n-a plouat” și se va vedea diferența semantică remarcabilă între *a prins* din primul exemplu și același verb din exemplul al doilea. O asemenea diferență credem că nu poate rămîne fără consecințe în plan sintactic.

⁹ Vezi *Gramatica Academiei*, ed. a doua, vol. al II-lea, p. 95: „Predicatul este partea principală de propoziție care atribuie subiectului o acțiune, o stare sau o însușire, partea care arată ce face, ce este sau cum este subiectul”. Cf. și acad. Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 561.

¹⁰ Așa cum, pe bună dreptate, a arătat C. Dumitriu, *art. cit.*

¹¹ De către majoritatea cercetătorilor amintiți în nota nr. 1 a acestui articol. Gh. N. Dragomirescu, *art. cit.*, restrînge, după cîte se pare, caracterul de auxiliare al verbelor de modalitate numai la situațiile în care acestea au o întrebuintare figurată.

și, de cele mai multe ori, persoana" (p. 204). „În grupul *pot mânca* — se spune în același loc — verbul *pot* arată că e vorba de o acțiune care se săvârșește în prezent de către persoana I și că această acțiune este posibilă; verbul *a mânca* arată că este vorba de acțiunea de „a mânca“, nu de aceea de „a merge“, „a lucra“ etc.“ (*ibidem*)¹². Să comparăm, în treacăt, acest citat cu ceea ce spune, în același volum (I, p. 202) despre locuțiunile verbale: „Rolurile elementelor constitutive ale locuțiunilor verbale sînt diferite: verbul are mai ales rol gramatical (de a preciza persoana, timpul și modul acțiunii), iar celălalt cuvînt (substantiv, adverb etc.) are mai ales rol lexical. Astfel, sensul „a năvăli“ al locuțiunii *a da năvală* provine de la substantivul *năvală*“. Analogia dintre constatările formulate în aceste două citate este evidentă. Și să nu uităm că locuțiunea verbală acoperă o funcție sintactică unică¹³ pentru faptul că ea se prezintă ca un grup unitar tocmai din punctul de vedere al *sensului*. Sîntem, așadar, și într-un caz și în celălalt, în prezența punctului de vedere semantic, considerat chiar și în volumul al II-lea, așa cum am văzut deja „criteriul fundamental (și uneori singurul) de delimitare“ (p. 98). Numai că în baza lui sînt adoptate două puncte de vedere diferite, în corpul aceleiași lucrări: în timp ce în volumul I el servește, alături de cel gramatical, considerării verbelor de modalitate drept auxiliare și, deci, în bloc cu verbul următor, în volumul al II-lea el — singurul invocat — sprijină preferința pentru analiza separată, ca neauxiliare, a verbelor de modalitate și de aspect. Referindu-ne însă din nou la volumul al II-lea (p. 98), trebuie semnalat următorul fapt, trecut, se pare, cu vederea pînă acum, și anume: după ce se citează o serie de exemple ca: „*Începură a vorbi* cu glas omenesc“ (Reteganul, P.I 29); „*Dragoș dădu să coboare scara...*“ (Hogaș, DR, II 96); „*Stîncă stă să se prăvale*“ (Eminescu, O, I 54) etc. și se recomandă analiza separată, din motive de ordin semantic, a verbelor: *începură*, *dădu* și *stă*, întîlnim, surprinzător, precizarea: „În construcții de tipul acestora, accentul *semantic*, *rolul de a exprima acțiunea propriu-zisă* (subl. noastră — D.C.), cade pe verbul la conjunctiv sau la una din formele verbale amintite“ (*ibidem*). Ne găsim aici din nou în prezența unei anumite contradicții? După părerea noastră, da. Și în aceasta trebuie, de fapt, în ciuda deosebirilor amintite, să vedem, în problema pe care o discutăm aici, o notă comună totuși între cele două volume ale *Gramaticii Academiei*, și anume: chiar dacă considerațiile de ordin sintactic asupra verbelor în cauză diferă de la un volum la celălalt, punctul de pornire și elementul fundamental în formularea acestor considerații rămîne totuși același: criteriul semantic¹⁴. Și dacă acesta este criteriul în primul rînd

¹² Cf. și acad. Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 564, unde, comentînd verbele care exprimă aspectul, autorul precizează: „De altfel, se vede ușor că înțelesul pur lexical («conținutul» propriu-zis) al formulei *începe să vorbească* vine de la ambele verbe: de la al doilea sensul acțiunii pe care vorbitorul o «atribuie» subiectului, iar de la *începe* «aspectul» sub care este privită această acțiune (subiectul se găsește la începutul acțiunii în discuție)“.

¹³ Acea de predicat verbal, dacă verbul e la un mod personal. (Cf. *Gramatica Academiei*, ed. a doua, vol. al II-lea, p. 96).

¹⁴ Acad. Iorgu Iordan, *op. cit.*, pp. 408, 503 și urm., discutînd aceste verbe, acordă o importanță deosebită factorului de ordin semantic.

orientativ de delimitare, se cere, în consecință, — așa cum vom vedea — ca verbele care exprimă modalitatea și aspectul să nu fie analizate separat de verbul următor.

Intr-adevăr, ceea ce se constată din capul locului este că, exceptând situațiile când ele nu sînt urmate de un verb și când pot avea, singure, valoare predicativă¹⁵, aceste verbe, atunci când însoțesc o formă verbală¹⁶ de infinitiv, supin sau conjunctiv, sinonim cu infinitivul, nu transmit propriu-zis un mesaj, nu comunică nimic, separate de forma verbală respectivă¹⁷. Acordînd punctului de vedere logic importanța ce i se cuvine în interpretarea sintactică a faptelor de limbă, se înțelege că numai prin aceste verbe nu se poate, în asemenea cazuri, afirma sau nega ceva despre altceva, pentru motivul că ele, singure, nu pot exprima acțiuni sau procese pe care să le putem gîndi ca atare. Ele redau — și faptul acesta este menționat și în *Gramatică*¹⁸ — modalitatea și aspectul unei acțiuni. Notele modale și aspectuale nu pot fi, prin natura lor, concepute în sine, independent, ci numai ca trăsături, ca note ale unui proces, ale unei acțiuni. Necesitatea, evidentă, ca faptele de limbă să fie explicate din punct de vedere nu numai lingvistic, ci și logic¹⁹, duce la constatarea că, în planul gîndirii, aceste note sînt implicate ideii de proces sau de acțiune. Din punct de vedere logic, nota modală sau aspectuală, neputînd fi privită în afara ideii de proces sau de acțiune, ci numai implicată ei, ea formează cu aceasta o unitate. Faptele de limbă fiind reflexul unor fapte din domeniul gîndirii²⁰, verbul de modalitate și de aspect plus verbul următor apar ca un grup unitar, expresie lingvistică a unității dintre nota modală sau de aspect și procesul sau acțiunea la care ea se referă. În alți termeni, verbele în discuție aici, care, ca mijloace lexicale, exprimă trăsături modale și aspectuale ale unei acțiuni sau ale unui proces (ale unui verb, în plan lingvistic), nu pot fi considerate, semantic și sintactic, în mod independent, ci ele rămîn, semantic și funcțional, adjuncți ai verbului următor, singurul cu sens lexical propriu-zis în cadrul grupului respectiv. Neîndoielnic, în cadrul acestui grup unitar ele își înscriu contribuția și sub raportul conținutului, însă *conținut* înseamnă în cazul lor tocmai modalitatea²¹ și aspectul pe care le exprimă. Faptul că, uneori, verbul

¹⁵ Aceste situații, pe care, desigur, nu le vom integra în discuția de față, sînt pe larg prezentate și exemplificate de către Valeria Guțu, *Semiauxiliarele de mod*, SG, I, 1956, p. 57—81. Vezi în acest sens și Șt. Ház y, *art. cit.*

¹⁶ Se înțelege că în articol numai la aceste situații ne vom referi.

¹⁷ Vezi acad. Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 563 și urm. Cf. și Șt. Ház y, *art. cit.*, p. 291.

¹⁸ Ediția a doua, vol. al II-lea, p. 98.

¹⁹ Vezi G. Ivănescu, *Gramatica și logica. I. Structura gîndirii ca factor primar al structurii morfologice a limbii*, AUT, Seria științe filologice, vol. I (1963), p. 259—267; idem, *Gramatica și logica. II. Structura logică a gîndirii ca factor primar al structurii sintactice a limbii*, AUT, Seria științe filologice, vol. al II-lea (1964), p. 193—219.

²⁰ Idem, *ibidem*, AUT, vol. I (1963), p. 266.

²¹ Cf. Valeria Guțu, *Semiauxiliarele de mod*, p. 80, nota nr. 2.

care exprimă modalitatea sau aspectul apare, în context, mai accentuat decât verbul următor (*pót să spun, trebuie să plec, am început să scriu, am terminat de scris* etc.) nu conferă numaidecât acestuia autonomie sintactică, ci arată doar că acțiunii respective i se circumscrie o anumită trăsătură modală (posibilitate, necesitate etc.) și nu alta, sau o anumită trăsătură aspectuală (incoativă etc.) și nu alta, și că vorbitorul dorește să scoată în evidență în primul rând această trăsătură.

4. Criteriul logico-semantic pe care-l avem în vedere reclamă — cu câștig pentru punctul nostru de vedere — atragerea în cadrul discuției a unui element nou : *predicația*.

În exemple ca : „Elevul *poate* să scrie” ; „Elevul *trebuie* să scrie”, „Elevul *începe* să scrie” ; verbele subliniate „spun”, fără îndoială, ceva în legătură cu acțiunea exprimată de verbele următoare, însă aceasta nu înseamnă, ipso facto, că ne găsim, în cazul lor, în prezența unui act de predicație. Prin actul predicației sînt, după cum se știe, dezvăluite formele de manifestare sau raporturile existente între obiectele și fenomenele din realitate. Totodată, însă, învederarea acestor raporturi prin actul predicației se face, de multe ori, și sub semnul unei anumite modalități sau al unui anumit aspect.

Modalitatea și aspectul sub care este considerat actul propriu-zis al predicației se circumscriu, numai, acestuia, fără să fie ele însele acte de predicație, ceea ce înseamnă că nici elementele lexicale — verbele — prin care sînt redate aceste trăsături nu pot fi privite ca predicate în propoziții aparte, din moment ce „Esența propoziției este predicația (sau predicativitatea), adică raportarea conținutului ei la realitatea obiectivă reflectată”²¹. În exemplele de mai sus avem a face așadar nu cu cîte două acte de predicație, ci cu cîte unul singur, el constînd de fiecare dată în punerea în relație a obiectului *Elevul* (gramatical subiect) cu acțiunea de *a scrie*. Acestei relații, însă, i se asociază și cîte una din trăsăturile modale sau aspectuale de care vorbeam și care este redată aci prin verbele subliniate : *poate, trebuie, începu*. Comunicarea, prin urmare, este deplină și actul predicației se înfăptuiește prin fuziunea — diferită, ca grad, de la un caz la altul — a celor două verbe într-o singură idee verbală²², adică într-o singură unitate²³ semantico-sintactică la care ele își aduc contribuția în mod diferit²⁴.

Că aceste verbe nu cuprind în ele un act de predicație, ci numai o trăsătură modală sau aspectuală, circumscrișă unui asemenea act, se deduce și din faptul că, pe de o parte, neavînd sens lexical propriu-zis, ele nici nu pot să apară singure în comunicare, iar, pe de altă parte, comunicarea nu poate fi oprită imediat după ele atunci cînd rostul lor e acela de a exprima modalitatea sau aspectul unei acțiuni. Exemple ca :

²¹ Cf. *Gramatica Academiei*, ed. a doua, vol. al II-lea, p. 7.

²² Cf. Gh. Nedioglu, *art. cit.*, LR, 1956, nr. 3, p. 37.

²³ Vezi Valeria Guțu, *Semiauxiliarele de mod*, p. 80.

²⁴ Vezi *Gramatica Academiei*, ed. a doua, vol. I, p. 204 ; vezi și acad. Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 564.

„Descurcă-te, mai Trăsne, dacă poți“ (Creangă, A. 88)²⁵

„Muncesc și eu cât pot“ (Sadoveanu, O, VIII, 116)²⁶

„Ii mai înțoleam și noi cu ce puteam“ (Bart, D.U., 125)²⁷

„Căile ferate... n-au putut executa transporturile cînd a trebuit“ (Rebreanu, R. I, 46)²⁸

„Puteam veni, dar n-am vrut“ etc.,

în care verbele de modalitate subliniate apar totuși singure și comunicarea se oprește prin ele, nu contrazic afirmația de mai sus, întrucît, în realitate, contextul implică de fiecare dată, după verbele subliniate, subînțelegerea, la o formă verbală corespunzătoare, a verbului exprimat mai înainte, la care ele se referă și la care trebuiesc, firește, raportate (*să te descurci*; *munci* (*să muncesc*); *să(-i) înțolim*; *să (le) execute*; *să vin*).

De asemenea, cazuri ca :

„Mama nu mai putea de obosită“ (Creangă, A, 37)²⁹

„Nu mai putea de bucurie“. (Ispirescu, L, 19)³⁰

„Nu mai pot de foame“ (Sadoveanu, O, VIII, 566)³¹

în care, datorită uzului, verbul al doilea nu mai apare de loc, au aceeași explicație : subînțelegerea, deducerea din context a verbului autosemantic. Apariția lor singure, dar cu subînțelegerea de fiecare dată a verbului al doilea, prin care se exprimă, de fapt, acțiunea, se justifică prin aceea că, acțiunea sau procesul despre care e vorba fiind cunoscute, pe primul plan al comunicării se impune nota modală sau aspectuală sub care vorbitorul privește acțiunea sau procesul respectiv, așa după cum, în alte cazuri acțiunea ca atare impunându-se în primul rînd, cele care rămîn pe un plan secund sînt modalitatea și aspectul, iar verbele care le exprimă, nemaifiind repetate, trebuiesc subînțelese : „... a început să cadă bruma și să se rărească frunza lăstarului“ (Brătescu-Voinești)³² ;

„A doua zi, în revărsatul zorilor, după ce mă sfătuii cu Piscuța și-i dădui învățăturile trebuitoare, de cum adică urma să calce și să se cumpănească printre stînci,..." (Hogaș).

5. Această caracteristică a verbelor de modalitate și de aspect este foarte strîns completată de o alta, pe care discuțiile purtate pînă acum în jurul acestor verbe nu au relevat-o, după cîte se pare, poate tocmai pentru faptul că ea a apărut cercetătorilor ca o evidență pentru care sublinierea devenea de prisos. Ne referim la faptul că, neputînd să apară niciodată singure în comunicare din moment ce rostul lor este cel amintit mai sus, verbele în discuția de față nici nu pot contracta, în absența verbului al doilea, vreun raport de coordonare sau de subordonare cu o altă propoziție al cărei predicat este un verb care exprimă o acțiune sau un proces.

Astfel, dacă în exemplul :

„Și-a împachetat lucrurile și a vrut (putea, trebuia, avea, urma, era) să plece, dar n-a plecat“ vom comuta cu zero verbul *să plece* din grupul verbal *a vrut (putea, trebuia, avea, urma, era) să plece*, vom constata că raporturile

²⁵ ²⁶ ²⁷ ²⁸ ²⁹ ³⁰ ³¹. Am extras aceste exemple din articolul Valeriei Guțu, *Semi-auxiliarele de mod*, pp. 56 și 70.

³² Am luat exemplul de la Șt. H á z y, *art. cit.*, p. 296.

inițiale ale acestui grup, de coordonare copulativă cu propoziția precedentă („Și-a împachetat lucrurile”) și de coordonare adversativă cu propoziția următoare („dar n-a plecat”), rămân în suspensie, datorită faptului că unul din cei doi termeni (prin *termeni* înțelegem aici, desigur, predicatele) între care se stabiliseră aceste raporturi devine incomplet, insuficient :

„Și-a împachetat lucrurile și *a vrut* (putea, trebuia, avea, urma, era) ” sau

„*a vrut* (putea, trebuia, avea, urma, era), dar n-a plecat”. Aceste fraze constituie, evident, enunțuri neîncheiate, care presupun o completare, fapt, de altfel, de așteptat, de vreme ce raportul de coordonare, în loc să se stabilească între două verbe care exprimă două acțiuni sau două procese propriu-zise (două verbe cu înțeles lexical deplin), se stabilește între două verbe dintre care numai unul exprimă o acțiune, un proces (*a împachetat*, *n-a plecat*), pe când celălalt exprimă doar o notă (modală) a unei acțiuni. În aceeași situație se găsesc și verbele de aspect. Imposibilitatea angajării directe a verbelor de modalitate și de aspect în raport de coordonare cu predicatul altor propoziții, precedente sau următoare, dovedește că, de fapt, nu ele, luate separat, intră în acest raport, ci ele împreună cu verbul următor considerate unitar, ca un grup inanalizabil. Numai așa raportul respectiv se realizează cu adevărat și frazele de mai sus se conturează ca enunțuri încheiate, complete :

„Și-a împachetat lucrurile și *a vrut să plece* (era să plece, putea să plece, urma să plece etc.) ”

sau

„*a vrut să plece* (era să plece, putea să plece, urma să plece etc.), dar n-a plecat”.

Aceleași precizări le circumscrie și un exemplu ca :

„El le zîmbește . . . și *urmează să mestece* în ceașcă” (Caragiale),

în care termenul al doilea al raportului de coordonare copulativă nu poate fi considerat în nici un caz verbul de aspect *urmează*, luat singur, ci întreaga sintagmă *urmează să mestece*.

Situația aceasta se menține, implicînd observații și precizări similare, și la nivelul raporturilor de subordonare, cu precădere atunci cînd acestea atrag în sfera lor propoziții ale căror verbe — predicat sînt în relație antonimică. Într-o frază ca :

„A rămas acasă, pentru că n-a putut să plece” e greu de admis că propoziției *a rămas acasă* îi vom putea subordona cauzal numai pe *n-a putut*, iar segmentul *să plece* îl vom considera o altă propoziție — completivă directă. O asemenea analiză ni se pare cu totul formală și nu răspunde criteriului semantic, fie el acceptat chiar și în spiritul volumului al doilea (p. 98) al *Gramaticii Academiei*.

Un raport de cauzalitate de tipul :

„A rămas acasă, pentru că n-a putut” nu ne spune aproape nimic, și aceasta din aceleași motive pe care le-am arătat mai sus, cînd ne-am referit la raporturile de coordonare. Dimpotrivă, fraza :

„A rămas acasă pentru că *n-a putut să plece*“ evidențiază într-adevăr un raport de cauzalitate, între „a rămas (acasă)“ pe de o parte, și grupul *n-a putut să plece* — considerat sintetic, pe de altă parte.

În aria unor observații similare se înscriu și alte exemple, cum ar fi :

„A coborît, când, de fapt, el *trebuia să urce*“ (raport opozițional) ;
 „Am simțit sprijinul lui tocmai când *era să mă prăbușesc*“ etc.

Iată deci că și în cazul relațiilor de subordonare, constatarea de mai sus se verifică și chiar se impune a fi subliniată : verbele de modalitate și de aspect nu se separă de verbul următor, ele formează cu acesta o unitate, aptă să constituie unul din termenii (compleți) ai unei relații de coordonare sau de subordonare.

Aceste precizări ar putea fi întâmpinate de obiecția că verbele de modalitate și de aspect, constituind predicate ale unor propoziții principale regente insuficiente din punct de vedere lexical³³, situația înfățișată mai sus (p. 148 și urm.) nu pare să fie ceva specific numai lor, ci ea caracterizează și alte verbe al căror sens are de asemenea nevoie de o complinire, exprimată într-o propoziție învecinată, pentru ca ele să poată realiza o comunicare³⁴. Vom adăuga, însă, că acestea din urmă, în comparație cu cele de modalitate și de aspect, se găsesc într-o altă situație : atunci când ele își au complinirea chiar în propoziția în care funcționează ca predicate și când la faptul acesta se mai adaugă și o intonație specifică, propoziția respectivă poate deveni din sinsemantică autosemantică³⁵. Or, același lucru nu se întâmplă și cu propozițiile în care drept predicate ar fi considerate verbele de modalitate și de aspect luate separat, căci, chiar dacă am admite că și ele își pot găsi complinirea în cadrul aceleiași propoziții prin reducerea propoziției următoare (completivă directă în cazul celor mai multe : *a putea, a avea, a vrea, a începe, a prinde, a continua, a urma* etc.) la o parte de propoziție (complement direct), trebuie să recunoaștem că această reducere se face la un infinitiv, deci tot la un verb, iar aceasta nu înseamnă altceva decât să revedem — cu un argument în plus — tocmai la ceea ce am arătat pînă aici : că verbele de care ne ocupăm, atunci când exprimă note modale și de aspect,

³³ Așa cum se consideră în *Gramatica Academiei*, ed. a doua, vol. al II-lea, p. 237 și urm., unde sînt aduse exemple în care verbe ca *a putea, a începe, a continua* sînt socotite predicate ale unor regente insuficiente din punct de vedere lexical.

Acad. Al. Graur, în studiul *Pentru o sintaxă a propozițiilor principale*, SG, vol. I (1956), pp. 134—135, deși consideră verbele de modalitate (*a putea, a trebui, a voi*) și de aspect (*a începe, a continua, a izbuti, a (se) apuca* etc.) drept predicate ale unor principale insuficiente, face totuși precizarea, prețioasă pentru noi, că aceste verbe servesc „numai pentru a modifica valoarea modală sau de aspect a predicatului din propoziția formal dependentă de ele“ (subl. noastră) și că verbul din propoziția formal dependentă, „formează centrul comunicării“, „exprimînd în fapt ideea centrală a comunicării“.

³⁴ *Gramatica Academiei* ed. a doua, vol. al II-lea, p. 237—238.

³⁵ Vezi pentru aceasta studiul lui S. Stati, *Dependența semantică a propozițiilor și rolul lor sintactic*, SG, vol. al II-lea (1957), pp. 147 și urm.

sînt întotdeauna dependente de o acțiune sau de un proces, deci de un al doilea verb, de care nu pot fi desprinse și considerate separat.

Așadar, obiecția de mai sus — care, după cum se vede, transferă discuția în perimetrul altei probleme, pe care n-o discutăm aici, aceea a regentelor insuficiente sau sinsemantice, — nu salvează nimic și o considerăm inoportună, căci, în lumina celor arătate în paginile precedente, verbele de modalitate și de aspect nu pot îndeplini singure, separate de verbul următor, funcția unui predicat — nici chiar al unei regente insuficiente lexical.

6. La observațiile și precizările noastre, prilejuite de verbele pe care le-am luat în discuție, vine să se adauge — legat de acestea — și un aspect la care nu ne-am oprit în paginile anterioare și asupra căruia nici nu vom insista prea mult aici. E vorba de faptul că :

— un verb ca *a putea* își găsește întrebuințări în care el este total desemantizat, apropiindu-se — datorită, desigur, și unei intonații specifice — de valoarea unei conjuncții sau locuțiuni conjuncționale concesive³⁶ (*deși, cu toate că, chiar să, chiar dacă*), așa după cum se poate deduce din exemplele :

„Poți zidi o lume-ntreagă, poți s-o sfărâmi, orice-ai spune
Peste toate o lopată de țărină se depune” (Eminescu).
„Poți să mă bați, poți să mă și omori, eu tot nu plec”;

— un verb ca *a trebui* își găsește și el utilizări — nu dintre cele mai puțin frecvente — în care prezența sa nu se justifică prin nimic altceva, decît prin contribuția pe care acesta o aduce la realizarea ideii de probabilitate³⁷ exprimate de modul prezumtiv, fapt ce poate fi ilustrat prin exemple de tipul :

„Așa — mă gîndii eu — *trebuie să fi fost* căpetenia îngerilor căzuți din cer sub întăia lui frumusețe dumnezăiască” (Hogaș);
„Cuviosul Stratonic nu era om urît, sau, cel puțin, *trebuie să fi fost frumos* în zilele lui” (idem);
„*Trebuie să fi plouat* bine, de vreme ce se mai vîd și acum ochiuri de apă pe cîmp”³⁸

— un verb ca *a avea*, în exemple de felul

„Acolo *avea să steie*, după porunca lui Nichifor, pînă ce-a veni el singur să plătească simbrilele” (Sadoveanu);
„...ca să aștepte pe o doamnă de la Arad, căreia *avea să-i dea* prețul unei turme vîndute la tîrgul de la Zărand” (Slavici),

exprimă simultan, împletite inseparabil, două idei : cea de modalitate și cea de temporalitate — viitor în trecut, adică el cumulează aci atît valoarea unui auxiliar modal cît și pe aceea a unui auxiliar morfologic.

³⁶ Vezi Valeria Guțu, *Semiauxiliarele de mod*, p. 60.

³⁷ Cf. G. Nedioglu, *art. cit.*, LR, 1956, nr. 3, pp. 43 și 45.

³⁸ Așa cum remarcă și Valeria Guțu, *Semiauxiliarele de mod*, p. 6, nuanța de probabilitate, de supoziție pe care *a trebui* o exprimă în aceste situații îl apropie pe acesta de valoarea unui adverb și justifică întrebuințarea sa numai la timpul prezent, „indiferent de timpul verbului următor”. O valoare similară (de probabilitate) o relevă autoarea și pentru verbul *a putea*, *art. cit.*, p. 60 : „Poate s-aib peste obzăci de ani” (GR. N. I., 77. Dolj).

Să mai adăugăm și faptul, de toată importanța, că majoritatea verbelor de modalitate (*a putea, a trebui, a vrea, a avea, a fi*) și chiar și unele dintre cele de aspect (*a urma*, în mai mică măsură *a prinde, a (se) apuca*) au dobândit și pot să redea valori modale și de aspect distincte³⁹ de valoarea modală sau aspectuală pe care ele o exprimă în mod obișnuit, și se va înțelege că am recurs la acest aspect nu neapărat pentru a putea sublinia că verbele de modalitate și de aspect se găsesc într-un categoric proces de abstractizare și gramaticalizare, fapt, de altfel, știut, ci pentru a atrage atenția că acesta este în primul rînd sensul, mai larg, în care trebuie acceptat criteriul gramatical atunci cînd ne referim la verbele de modalitate și de aspect. Admis într-o asemenea accepțiune, — nu numai în aceea, restrînsă, de existență sau inexistență a unor mărci formale (deși, dacă ele există, e cu atît mai bine) —, criteriul gramatical se reduce tot la cel semantic, devenind o componentă a acestuia, de la care am pornit. Și dacă, după cum este știut, un astfel de proces de abstractizare și, implicit, de gramaticalizare stă și la baza considerării drept copulative a unor verbe ca : *a ajunge, a se face, a ieși, a însemna* etc., care, în anumite situații, nu pot forma singure predicatul, ci numai împreună cu un nume predicativ⁴⁰, atunci el cu atît mai mult nu trebuie să fie ignorat în cazul verbelor de modalitate și de aspect, care de asemenea, potrivit celor de mai sus, nu pot constitui singure predicatul unei propoziții, ci numai împreună cu verbul următor.

Căci comparînd în acest sens verbele *a ajunge* și *a se face*, din propozițiile :

„*Vei ajunge și tu odată mare și tare*“

(Creangă, p. 223);

„*Gîndul se făcu mai limpede și mai tare*“

(Sadoveanu, O. I 376)⁴¹

cu verbul, *era* spre exemplu, din enunțul :

„El, care *era* să vină a doua zi la mine, n-a mai ieșit din casă“,

se vede ușor că, în ceea ce privește abstractizarea, rarefierea conținutului, între acestea există o sesizabilă diferență de grad, în sensul că pe cînd primele două își păstrează parțial conținutul lor semantic, fiind totuși, în ciuda acestui fapt, considerate copulative, deci nepredicative, cel de-al treilea — *era* — nu mai păstrează nimic din conținutul său inițial — acela de existență —, este, adică, total abstractizat, ceea ce înseamnă că, potrivit unei consecvențe ce se impune, sîntem în mai mare măsură îndreptățiți să-l considerăm nepredicativ. Și trebuie subliniat că acesta nu este numai cazul lui

³⁹ Faptul se găsește pe larg prezentat și exemplificat de către Valeria Guțu, *Semi-auxiliarele de mod* și de către G. Nedioglu, *art. cit.*, așa încît nu mai e cazul să insistăm aici asupra lui. Vezi și *Gramatica Academiei*, ed. a II-a, vol. I, p. 206.

⁴⁰ Vezi Paula Diaconescu, *Rolul elementului verbal în componența predicatului nominal*, SG, vol. al II-lea (1957), pp. 105—120. Cf. și *Gramatica Academiei*, ed. a II-a (1963), vol. al II-lea, p. 100.

⁴¹ Am luat exemplele din *Gramatica Academiei*, ed. a doua, vol. al II-lea, p. 100.

a fi, ci, după cum am amintit mai sus, al majorității verbelor de modalitate și al unora dintre cele de aspect.

Evident, valoarea lor de semiauxiliare sintactice este mai pregnantă atunci când, datorită abstractizării, ele sînt folosite cu un alt sens decît cel inițial, dar credem că, potrivit celor arătate, ea nu se reduce numai la aceste situații.

7. Confruntarea situației din limba română cu cea existentă în alte limbi⁴² se dovedește fructuoasă pentru punctul de vedere căruia ne-am raliat și pe care-l susținem aici, ea ducînd la constatarea că într-o serie din acestea — nu numai decît romanice — se vorbește, și încă pe larg, de o categorie a verbelor al căror sens e modal sau aspectiv și care sînt în mod necesar urmate de un alt verb (de obicei la infinitiv⁴³) cu care ele formează o unitate sintactică numită predicat verbal compus. Important de reținut aici este pentru noi faptul că această unitate sintactică e acceptată ca atare în primul rînd din considerente de ordin semantic, la care numai în al doilea rînd sînt asociate și elemente de ordin formal, fapt deductibil din însuși felul în care sînt caracterizate verbele de modalitate și de aspect în limbile respective.

Astfel, în gramatica limbii ruse, vorbindu-se de predicatul verbal compus, după ce se arată că „Prima parte a acestui predicat (forma personală) este redată printr-un verb cu sensul de început, sfîrșit sau continuare a acțiunii, ori de verbe cu sens modal“⁴⁴, se precizează: „Trăsătura distinctivă a verbelor cu acest sens este că în predicat, pe lîngă ele se cere *obligativ un alt verb cu sens de acțiune concretă sau de stare*“ (subl. noastră — D.C.), verb care apare cu forma de infinitiv și „denumește acțiunea ce se efectuează, se va efectua sau s-a efectuat de către persoana subiect“⁴⁵. Reținem, în traducere, unele din exemplele aduse acolo:

„El a început să se certe“; „Eu pot să lucrez“;
„Studentul a terminat de învățat (să învețe, a învăța)“⁴⁶

Așadar, exprimînd nu două acțiuni separate, ci una singură, redată de verbul la infinitiv, cele două părți constitutive (verbul modal sau de aspect plus infinitivul următor obligatoriu) ale predicatului verbal compus realizează, semantic și sintactic, o unitate.

De felul în care am văzut că sînt prezentate verbele de modalitate din limba română, în volumul întîi al *Gramaticii Academiei R.S. România*, se apropie în și mai mare măsură starea de lucruri din gramatica limbii engleze. „Predicatul verbal compus — se spune aci — constă din două părți: *noțio-*

⁴² Vezi și Pompiliu Dumitrașcu, *art. cit.*, p. 65 și Șt. Házay, *art. cit.*, p. 292.

⁴³ În română, după majoritatea acestor verbe infinitivul alternează cu conjunctivul, datorită echivalenței acestor două forme modale.

⁴⁴ *Gramatica limbii ruse*, Editura Academiei de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1960, vol. al II-lea, partea I, p. 407.

⁴⁵ Idem. Vezi și pp. 212—214, unde se operează o clasificare a verbelor modale și de aspect, nepredicative, apte să intre în combinație cu infinitivul pentru a forma un predicat verbal compus.

⁴⁶ Vezi și O. C. Ahmanova, *Slovar' lingvističeskikh terminov*, Moskva, 1966, p. 415.

nală și semiauxiliară. Partea noțională, exprimată printr-un infinitiv sau gerunziu (mai rar participiu), denumește acțiunea făcută sau suferită de subiect. Partea semiauxiliară cuprinde un verb finit care, pe lângă faptul că exprimă categoriile gramaticale de persoană, mod, timp etc., distinge, prin sensul său lexical, un caracter modal sau aspectiv al acțiunii denumite de infinitiv sau gerunziu⁴⁷. Verbele modale (în categoria cărora sînt integrate: *to can* „a putea, a fi în stare”; *to may* „a putea, a avea permisiunea, îngăduința”; *to must* „a trebui”; *to shall* „a trebui”; *to ought* „a trebui”; *to will* „a vrea” și altele, sinonime cu acestea) sînt caracterizate astfel: „Înțelesul lor e specific: ele nu denumesc nici acțiuni, nici stări, dar, în combinație cu infinitivul unui verb noțional, într-un predicat verbal compus, ele arată că acțiunea sau starea exprimată de infinitiv este considerată posibilă, voită, necesară etc.”⁴⁸. „Exprimînd numai atitudinea vorbitorului sau scriitorului față de acțiunea denumită de infinitiv, verbele modale au o funcție *semiauxiliară* (subl. noastră — D.C.) într-un predicat verbal compus”⁴⁹. Aceași funcție semiauxiliară într-un predicat verbal compus o îndeplinesc și verbele de aspect: *to begin* „a începe”; *to commence* „a începe”; *to continue* „a continua”; *to end* „a (se) sfîrși”; *to finish* „a (se) sfîrși, a termina”⁵⁰ și sinonimele lor, care arată începutul, durata sau sfîrșitul acțiunii exprimate de infinitivul sau gerunziul următor.

În funcție de sensul modal sau aspectual al verbului care constituie partea semiauxiliară a sa, predicatul verbal compus cunoaște în engleză chiar și o clasificare în: predicat verbal compus modal (*The Modal Compound Verbal Predicate*), ilustrat cu exemple ca: „He could hear two persons talking in the pantry” (Joyce). (El a putut auzi (să audă) două persoane vorbind în cămară); „I might give a little dinner next week...” (Cronin) (Aș putea să vă ofer o mică masă săptămîna viitoare). „He knew, he must go” (Lawrence) (El știa că trebuie să meargă) etc., și un predicat verbal compus aspectiv (sau aspectual) (*The Aspective Compound Verbal Predicate*), exemplificat și el cu propoziții de tipul: „The rain began to descend heavily” (Dikens) (Ploaia începu să cadă des); „He continued blinking his eyes and trying to smile...” (Joyce) (El continua să clipească din ochi); „Bessie had now finished dusting and tidying the room...” (Brontë) (Bessie terminase acum de curățit și de șters praful în cameră)⁵¹.

De asemenea, lucru cunoscut, în gramatica limbii germane, verbe ca: *dürfen* „a avea voie, a avea permisiunea, a putea”, *können* „a putea, a fi în stare”, *mögen* „a vrea”, *müssen* „a trebui, a fi nevoie”, *sollen* „a trebui”,

⁴⁷ Vezi N. A. Ganshina, N. M. Vasilevskaya, *English Grammar*, Ediția a noua, revăzută, Higher School Publishing House, 1964, p. 343.

⁴⁸ Idem, *ibidem*, p. 229.

⁴⁹ Idem, *ibidem*.

⁵⁰ Și pentru acestea și pentru cele modale am dat, evident, sensurile de bază, după *Dicționarul englez-român*, Buc., 1958, sub redacția Florenței Sădeanu.

⁵¹ Și pentru discuția amintită și pentru exemple, vezi N. A. Ganshina, N. M. Vasilevskaya, *op. cit.*, p. 343 și urm.

wollen „a vrea, a voi, a sta să“ și *lassen* „a lăsa, a îngădui, a încuviința să“⁵² sînt considerate auxiliare modale (*modale Hilfsverben*), atunci cînd stau pe lîngă un infinitiv. Ele îi imprimă acestuia nuanța lor de sens, formînd cu el un grup semantic unitar — un predicat compus —, prin care se exprimă o singură acțiune⁵³. (Valoare modală (necesitate, obligativitate) pot avea și verbele *sein* și *haben* urmate de un infinitiv cu *zu*, ele integrîndu-se în acest caz în categoria așa-numitelor *modifizierende Verben*).

Demn de remarcat, în ceea ce privește indicii formali, este faptul că în germană, după verbele modale amintite, infinitivul următor se folosește fără particula *zu*. Aceeași precizare se face, pentru verbele modale, și în gramatica limbii engleze: „De menționat că, în combinație cu asemenea verbe, infinitivul următor se folosește fără particula *to*, ceea ce subliniază legătura strînsă a verbului modal cu infinitivul“⁵⁴. Or, pentru limba română, exact același lucru se poate spune azi despre verbul *a putea*, după care verbul următor la infinitiv apare fără morfemul specific *a*⁵⁵.

Din această confruntare, în sfera căreia, în afară de limbile amintite, ar putea fi atrase și altele — ne gîndim, spre exemplu, la conjugarea perifrastică activă și pasivă din limba latină, care se redă în limba noastră prin utilizarea unor verbe de modalitate (*a fi, a avea, a trebui*) —, reiese că, în cazul verbelor de aspect, dar mai ales în cel al verbelor de modalitate, situația prezentată de noi aici pentru limba română nu trebuie să surprindă, ea nefiind singulară, ci înscriindu-se — firește, nu identic, ci analogic — într-un context mai larg.

Observațiile și constatările — susceptibile, desigur, de adaosuri și completări — consemnate aici în legătură cu verbele care exprimă modalitatea și aspectul conduc la următoarele concluzii, convergente cu cele exprimate de partizanii aceluiași punct de vedere :

1. Îmbinînd punctul de vedere logic cu cel lingvistic⁵⁶ în examinarea verbelor din această categorie, reiese că, neputînd, prin însuși conținutul lor, înfăptui acte de predicăție, ele nu pot realiza singure predicate în propoziții aparte, nici chiar în propozițiile insuficiente lexical, și nu permit, așadar, separarea lor, în analiza sintactică, de forma verbală următoare, căci împreună cu aceasta realizează un grup unitar, atît din punct de vedere semantic, cît și sintactic.

2. Această unitate semantico-funcțională, în care verbele de modalitate și de aspect funcționează ca adjuncți pe lîngă verbul următor, poate fi numită

⁵² Am dat, și aici, sensurile de bază, după *Dicționar german-român*, Buc., 1957, sub redacția lui Mihai Isbășescu.

⁵³ Vezi Walter Jung, *Grammatik der deutschen Sprache*, Leipzig, 1967, pp. 35 și 189. Cf. și Hanz Glinz, *Die innere Form des Deutschen*, Bern und München, ediția a patra, 1965, pp. 336—337 și urm.

⁵⁴ N. A. Gaushina, N. M. Wasilevskaya, *op. cit.*, p. 229. Într-o situație exact opusă, dar tocmai de aceea caracteristică, se găsesc verbele *to have to, to ought to* și *to be to*, după care tocmai cînd sînt modale infinitivul următor apare cu particula *to*.

⁵⁵ Vezi Valeria Guțu, *Semiauxiliarele de mod*, p. 61.

⁵⁶ Pentru îmbinarea acestor două puncte de vedere optează și Pompiliu Dumitrașcu, *art. cit.*, p. 66.

predicat verbal compus sau, tot așa de bine, *predicat sintagmatic*. Este de preferat, totuși, prima denumire, *predicat verbal compus*, dat fiind că ea a intrat în uz, are, cum am văzut, corespondent și în alte limbi și se bucură deja de o largă circulație în terminologia de specialitate, chiar dacă realitatea sintactică pe care o acoperă nu a fost întotdeauna privită în același fel de diferiți cercetători. În cazurile, destul de frecvente, în care verbul de modalitate sau de aspect însoțește un predicat nominal, (*era să iese doctor, continuă să fie atent* etc.) el formează cu acesta de asemenea o unitate semantico-sintactică numită *predicat nominal compus*, creîndu-se prin aceasta un raport simetric în cadrul predicatului compus: verbal compus — nominal compus.

3. Elemente constitutive ale unui predicat verbal compus, verbele care exprimă modalitatea și aspectul pot fi numite în continuare semiauxiliare sintactice. Pentru cele care exprimă modalitatea în diferitele ei ipostaze (posibilitate, necesitate etc.), denumirea cea mai potrivită este nu cea de semiauxiliare sintactice de mod, așa cum s-a spus pînă acum, ci aceea de semiauxiliare sintactice de modalitate, pe care o considerăm mai proprie și prin care se evită, astfel, omonimia cu termenul *mod*, folosit pentru desemnarea altei realități gramaticale.

4. Recunoașterea caracterului de semiauxiliare sintactice al verbelor de modalitate și de aspect și, implicit, admiterea predicatului verbal compus elimină o serie de neajunsuri (vezi p. 3—4) care se ivesc, în legătură cu ele, în procesul analizelor sintactice și răspund cerinței de a îmbina în cadrul acestor analize punctul de vedere logic cu cel gramatical.

О КАТЕГОРИИ СКАЗУЕМОГО (К вопросу о модальных и видовых глаголах) (КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В настоящей работе исследуются группы глаголов *a trebui*, *a putea*, *a fi*, *a avea*, *a vrea*, *a începe*, *a (se) ariisa*, *a prinde (să)*, *a continua*, *a urma*, *a termina*, *a sfîrși*, *a isprăvi* с точки зрения их синтаксических функций в конструкциях с глаголами в формах инфинитива, супина или сослагательного наклонения. Этот вопрос, который является довольно спорным, подвергался неоднократному обсуждению в румынской лингвистике.

После того как излагает трактовку перечисленных выше групп глаголов в академической грамматике (*Gramatica Academiei R. S. România*, editia a doua, București, 1963), автор пользуясь большим иллюстративным материалом, подвергает их логико-грамматическому анализу и доказывает, что в названных конструкциях они не выражают действий или процессов, а только модальные признаки (вероятность, возможность, необ-

ходимость и т. д.) или видовые (начало, продолжение, конец). Сами по себе эти глаголы не могут реализовать предикативность и, следовательно они не могут быть сказуемыми. Таким образом, эти глаголы при синтаксическом анализе не могут быть отделены от следующих за ними глагольных форм, с которыми они образуют семантико-синтаксическое целое — глагольное составное сказуемое.

В этих конструкциях данные глаголы функционируют как полувспомогательные модальные и видовые глаголы. Например: *El trebuie să fi plecat*; *Elevul putea să reușească*; *Era să cad*; *Soarele stă să apună*; *El continua să scrie*; *Începe să plouă*.

Данные других языков (русского, английского, немецкого) подтверждают выводы автора и показывают, что рассмотрение глаголов, выражающих модальность и вид, как полувспомогательных и, в связи с этим, допущение существования в румынском языке составного глагольного сказуемого устраняет противоречия, которые, в противном случае, возникали бы между логическим и собственно грамматическим анализом.

AU SUJET DE LA CATÉGORIE DU PRÉDICAT

(Les verbes de modalité et d'aspect)

(RÉSUMÉ)

L'objet de ce travail est l'étude des verbes : *a trebui* (devoir), *a putea* (pouvoir), *a fi* (être), *a avea* (avoir), *a vrea* (vouloir), d'un côté —, *a începe* (commencer), *a (se) apuca* (se mettre à), *a prinde (să)* (commencer à), *a continua* (continuer), *a urma* (aller...), *a termina* (terminer), *a sfîrși* (finir), *a isprăvi* (achever) d'un autre côté, au point de vue de leur comportement syntaxique, lorsqu'ils sont suivis d'une forme verbale : à l'infinitif, au „supin“ (construction roumaine formée de la préposition *de* suivie du participe passé), ou au subjonctif synonyme de l'infinitif —, problème qui a suscité de nombreuses discussions contradictoires dans les études que les linguistes roumains lui ont consacrées.

Après avoir montré quelle en est la position de la *Grammaire de l'Académie* de la R.S. de Roumanie, 2e édition (Buc., 1963), l'auteur passe, à base d'exemples, à une analyse logico-sémantique des verbes ci-dessus nommés et il constate que dans cette situation ils ne traduisent pas, par leur contenu même, des actions ou processus mais seulement des notes modales (probabilité, possibilité, obligativité) ou aspectuelles (commencement, durée, fin), notes dépendantes d'une telle action exprimée par le verbe suivant, et qui ne peuvent réaliser à elles-seules des actes de prédication et, par conséquent, ne peuvent non plus constituer le prédicat d'une proposition proprement-dite.

Donc, dans les analyses syntaxiques, ces verbes ne doivent pas être séparés de la forme verbale qui suit (par laquelle on exprime l'action proprement-dite). Ils seront considérés ensemble avec celle-ci comme une unité sémantico-syntaxique nommée *prédicat verbal composé*. Dans le cadre de cette unité sémantico-fonctionnelle les verbes cités fonctionnent comme semiauxiliaires syntaxiques de modalité et d'aspect. En voilà quelques exemples : *El trebuie să fi plecat* (Il doit être parti); *Elevul putea să reușească* (L'élève aurait pu réussir); *Era să cad* (J'ai failli tomber) ; *Soarele stă să apună* (Le soleil est sur le point de se coucher); *El continuă să scrie* (Il continue à écrire); *Incepe să plouă* (Il commence à pleuvoir) etc.

L'analyse de la situation qui existe dans d'autres langues, comme le russe, l'anglais, l'allemand appuie les conclusions auxquelles est arrivé l'auteur et montre que l'acceptation du caractère de semiauxiliaire syntaxique, dans les situations données, des verbes qui expriment la modalité, l'aspect et l'acceptation du prédicat verbal composé en roumain s'inscrivent d'une manière analogique dans un contexte plus large et font éviter le désaccord qui pourrait apparaître entre l'analyse logique et l'analyse strictement grammaticale.

PROBLEME PRIVITOARE LA RAPORTUL DE COORDONARE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

DE

ION MUȚIU

Coordonarea presupune organizarea pe același plan a două sau mai multe elemente sintactice: părți de propoziție, propoziții și chiar fraze. La nivelul propoziției se poate stabili un raport de coordonare între subiecte, între nume predicative, între atributele determinînd același regent, sau între complementele, circumstanțiale ori necircumstanțiale, aflate în stare de dependență față de același determinat. În frază faptele sînt, pînă la un punct, asemănătoare, cu mențiunea că, în cazul acesta, cele mai frecvente coordonate sînt nu propozițiile subordonate, corespunzătoare părților de propoziție, ci cele principale. Cea de-a doua ediție a *Gramaticii limbii române*, preluînd o părere formulată ceva mai înainte de Mioara A v r a m¹, vine cu o precizare care merită să fie reținută: „De obicei, cerința de a fi pe același plan se extinde, la propozițiile subordonate coordonate între ele sau cu părți de propoziție (ca și la părțile de propoziție), și asupra subordonării, în sensul că se coordonează unități sintactice cu aceeași funcțiune: ambele circumstanțiale de loc, de timp, de mod, un subiect cu o subiectivă etc. *Se găsesc însă excepții — relativ rare — mai ales la coordonarea copulativă, mai rar la cea adversativă sau disjunctivă*”² (sublinierea noastră). E vorba de așa-numita „coordonare eterogenă”, care admite punerea pe același plan a două părți de propoziție sau propoziții diferite: *Mă duc cînd vreau și unde-mi place*.

Cu toate acestea mai există suficiente probleme încă nerezolvate sau peste care credem că s-a trecut cu prea mare ușurință. Spre exemplu, deși ediția a II-a a *Gramaticii* menționează, la bibliografie, și studiul lui G. B e l d e s c u privitor la coordonare³, sugestiile autorului nu sînt preluate decît într-o mică măsură. Ceea ce Beldescu numea coordonare *simplă, complexă și contextuală* merită o mai mare atenție, deoarece reprezintă o încercare de descriere, fără a se face abstracție de conținutul comunicării, a diferitelor

¹ Vezi *Observații asupra coordonării*, în S.G., II, p. 151—159.

² Vol. al II-lea, p. 240.

³ Vezi G. B e l d e s c u, *Coordonarea simplă, complexă și contextuală*, în LR. IX (1958), nr. 3, p. 19—30.

tipuri de coordonare, mai exact, a unora dintre modalitățile de realizare a raporturilor de coordonare. Dar, urmărind probleme de ordin general, autorul trece cu vederea câteva aspecte asupra cărora ne propunem să insistăm în cele ce urmează.

Se știe că propozițiile principale se deosebesc între ele, printre altele, și prin capacitatea lor de a putea sau nu să realizeze singure o comunicare. Acad. Al. Graur vorbește despre patru tipuri diferite de propoziții principale⁴.

1. Propoziții independente, suficiente spre a constitui o comunicare integrală: *Hagienus intră în panică. Capabil de multe farse, mai ales în materie pecuniară, simțea toată indelicatețea morală de a ataca pe Ioanide* (G. Călinescu, *Opere*, VI, 182).

2. Propoziții principale insuficiente. Ele nu pot realiza singure o comunicare, dar în frază joacă totuși un rol de regente ale altor propoziții: *Se părea că ministrul nu-i prea încântat de măsurile drastice pe care le luase din ordin superior* (G. Călinescu, *Opere*, VI, 34).

3. Propoziții suficiente sau nu spre a realiza o comunicare, dar legate între ele printr-o conjuncție de coordonare⁵: a) *Unchiul Luță e ros de indignare întărită, dar se stăpânește*, ca să nu dea un răspuns usturător (Camil Petrescu, I, 253). b) *Inchise din nou ochii și încercă să adoarmă cu adevărat* (Preda, 0.37).

4. Propoziții intercalate: — *Dragul meu, zise ea simplu, ... am pierdut pe Pica* (G. Călinescu, *Opere*, VI, 34).

Idee asemănătoare vom întâlni și la Sorin Stati⁶, după care propozițiile indiferent de rolul lor în frază, de modalitate, de aspect sau de intonația cu care sînt rostite, se vor grupa în funcție de dependența semantică, în trei categorii:

1. *autosemantice*, cu sens autonom, redînd o idee în așa fel, încît pot fi înțelese singure, fără o complinire exprimată printr-o altă propoziție învecinată:

2. *sinsemantice*, care, din cauza sensului incomplet, neinteligibil decît cu o complinire redată printr-o propoziție alăturată, nu pot apărea izolat. De exemplu: *În loc să vină la timp. Dar el e vinovat*⁷;

3. *heterosemantice*; acestea fără să-și modifice alcătuirea sau intonația, pot fi autonome sub aspectul sensului (al valorii gramaticale), dar și dependente, în funcție de context. *Gramatica limbii române*, ediția a doua, preia aceste teze, specificînd că propozițiile principale regente insuficiente (după S. Stati sinsemantice) sînt de două feluri:

1. „Propoziții principale regente insuficiente din punct de vedere lexical, dar complete din punct de vedere sintactic. Aceste propoziții conțin un verb

⁴ Pentru o sintaxă a propozițiilor principale, în S.G., II, p. 121—139.

⁵ Exemplele de sub a și b sînt transcrise după Acad. Al. Graur, *art. cit.*, p. 122.

⁶ Vezi *Dependența semantică a propozițiilor și rolul lor sintactic*, în S.G., II, p. 141—149.

⁷ Exemplele îi aparțin lui Sorin Stati, *art. cit.*, p. 141 care, spre deosebire de *Gramatica limbii române*, ediția a II-a, apreciază, — cel puțin așa se deduce din context — că propozițiile introduse prin *în loc să* sînt principale, și nu subordonate opoziționale.

(la un mod predicativ sau nepredicativ) al cărui sens este insuficient pentru a realiza o comunicare⁸. Exemplele reproduse aci după *Gramatica limbii române* sînt asemănătoare cu acela citat de acad. Al. Graur sub 2 (p. 121) și conțin, de obicei, un verb de modalitate sau de aspect: Să începem cu Damian... prin el *am putea* să răzbatem printre calfele din Tăbăcari și din Scaune. (Camil Petrescu, O. I, 444); *Căpitanul începu* să cotrobăiască într-un dulap de cărți. (Bart. E. 270).

2. Propoziții principale regente insuficiente din punct de vedere sintactic. Sînt încadrate aci regentele subiectivelor, ale predicativelor, ale unor consecutive, atributive etc.⁹.

Toate aceste precizări sînt deosebit de prețioase, dar, din păcate, ele nu se bucură de obicei de atenția cuvenită atunci cînd se tratează problema coordonării. Dacă propozițiile autosemantice nu ridică nici o dificultate, cele sinsemantice, și mai cu seamă unele dintre ele, nu pot și nu trebuie să fie trecute cu vederea pentru că adesea dau naștere unor complicații care reclamă cu necesitate o dezbatere mult mai amplă. Vom începe cu cele mai puțin dificile, și anume cu propozițiile numite de *Gramatica limbii române* principale regente insuficiente din punct de vedere lexical, dar complete din punct de vedere sintactic. Se încadrează aci regentele unor complementive directe sau indirecte și ale unor atributive. În exemplul: În aceeași vreme o miță *pornește* o obișnuită expediție în regiunile superioare^[1] / și *face* ^[2] / să *curgă* printre rosturile bagdadiei sămînță de cîneapă ^[3]. (Sadoveanu, *Cocostîr-cul albastru*¹⁰), propozițiile 1 și 2 sînt ambele principale în raport de coordonare copulativă, cu mențiunea că prima este autosemantică sau suficientă, pe cînd cea de a doua e, din punct de vedere semantic, insuficientă; nu are un înțeles decît împreună cu subordonata ei (propoziția 3). În textul ce urmează situația nu se deosebește decît prin unele trăsături neesențiale: Pe vremea asta *știi*^[1] / cînd *pleci* de acasă^[2] / dar *nu știi* niciodată^[3] cînd te întorci^[4]. (Z. Stancu, *Descult*). Propozițiile 1 și 3 aflate în raport de coordonare adversativă sînt amîndouă principale suficiente din punct de vedere sintactic, dar insuficiente din punct de vedere semantic. Incercînd să înlăturăm subordonatele, prima frază apare în felul următor: *În aceeași vreme o miță pornește o obișnuită expediție în regiunile superioare și face*, iar cea de a doua apare astfel: *Pe vremea asta știi, dar nu știi*.

Dacă în primul caz raportul dintre principale pare oarecum logic, în ciuda faptului că propoziția a doua nu reprezintă totuși o comunicare, în cel de al doilea exemplu raportul care se stabilește între cele două principale este total (sau aproape total) lipsit de logică, de unde concluzia că subordonatele de care s-a făcut abstracție condiționează nu numai înțelesul regen-

⁸ Vol. al II-lea, p. 237.

⁹ Vezi exemplele în vol. al II-lea, p. 238—239.

¹⁰ Majoritatea exemplurilor sînt transcrise după Ștefania Popescu, *Culegere de exerciții gramaticale cu noțiuni de morfologie și sintaxă*, București, Editura didactică și pedagogică, 1968.

telor lor, ci chiar și raporturile dintre ele ¹¹. Și cu toate acestea, D. D. D r a ș o v e a n u e de părere că „legătura dintre principale rămîne logică, în ciuda absenței subordonatelor, a căror prezență nu numai că îmbogățește și „rotunjește“ conținutul de idei comunicat, ci pune în lumină și mai clară însăși relația dintre principale“ ¹². Dacă nu pierdem din vedere faptul că mai cu seamă raportul adversativ se reduce la opoziția de conținut a celor două propoziții coordonate, conjuncția avînd doar un rol secundar, dovadă că poate fi omisă fără primejdia de a da naștere la confuzii, o rezervă față de afirmația de mai sus va fi pe deplin întemeiată. Incercînd, spre exemplu, să înlăturăm subordonata completivă indirectă din fraza: *Nu te uita la cojoc, / ci te uită / cum mai joc* raportul dintre cele două principale nu mai are nici un înțeles: *Nu te uita la cojoc, ci te uită...*

Lucrurile se complică și mai mult cînd va fi vorba de coordonarea dintre propozițiile principale insuficiente și sub aspect semantic și sub aspect sintactic. De data aceasta între regentă și subordonata ei există o asemenea legătură, încît o încercare de înlăturare a subordonatei e de neconceput. De altfel D. D. D r a ș o v e a n u le și acordă un tratament special, precizînd — după Liviu O n u — că de data aceasta nici nu e vorba de un raport de subordonare, ci de un raport de implicație ¹³. Sorin S t a t i arăta mai înainte ¹⁴ că subiectivele și predicativele se află cu regenta lor într-un raport de interdependență întocmai ca subiectul și predicatul propoziției — pentru că subiectiva se găsește pe același plan cu predicatul regentei, după cum predicativa se găsește pe plan de egalitate cu subiectul regentei. Insemnează, prin urmare, că, în fraza: *Dar cui i-e frică de război / E liber de-a pleca-napoi / Iar cine-i vînzător vîndut / Să iasă dintre noi!* (G. C o ș b u c, *Decebal către popor.*), între cele două propoziții principale (*Dar e liber de-a pleca-napoi iar să iasă dintre noi!*) nici nu poate fi conceput un raport de coordonare fără subordonatele lor. La fel și în exemplul: *Și marmura, și piatra, și aurul sînt supuse legilor risipirii... dar* ceea ce nu are moarte e fapta; ea trece din generație în generație, pînă urcă la aura legendei. (E. C a m i l a r, *Farmecul depărtărilor.*).

Concluzia care se desprinde din cele de mai sus ar putea fi formulată astfel: propozițiile principale insuficiente, mai cu seamă regentele subiectivelor și predicativelor, nu pot intra într-o relație de coordonare decît împreună cu subordonata sau subordonatele lor.

Dar dacă o asemenea interpretare ar putea fi apreciată ca „logicistă“ și nu gramaticală, există în limba română și alte tipuri de construcții care

¹¹ Vezi D. D. D r a ș o v e a n u, P. Dumitrașcu, M. Zdrengea, *Analize gramaticale și stilistice*, București, Editura științifică, 1966, p. 19.

¹² idem, *ibidem*.

¹³ op. cit., p. 46—47.

¹⁴ Vezi Sorin Stati, *Elementul regent în relația de subordonare*, în S.C.L., VIII (1957), nr. 3, p. 263—273.

nu pot fi analizate decât după acest principiu, oricât am încerca să recurgem la alte metode. E vorba tot de propoziții principale sinsemantice regente, ca de exemplu :

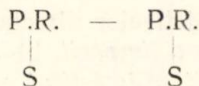
1. Unele regente ale subiectivelor, al căror predicat e exprimat prin verbe ca : *se pare, se crede, se spune* la timpul trecut, de obicei la imperfect : a) *Se părea că se schimbă vremea, dar cerul s-a înseninat.* b) *Se spunea că trenul întârzie, dar a sosit la timp.* c) *Bine-ar fi s-o pot scoate la capăt, dar nu văd cum.*

2. Unele regente ale completivelor directe și indirecte : a) *Susținea că se schimbă vremea, dar cerul s-a limpezit.* b) *Spunea că trenul întârzie, dar a sosit la timp.* c) *M-am gândit să-i restitui cartea, dar nu i-am mai dat-o.* Regentele predicativelor nu pun astfel de probleme decât în anumite împrejurări. Iată un exemplu : Adversarii păreau să cedeze, *dar* ne-au învins. Toate frazele de mai sus conțin conjuncția *dar*, care vine să marcheze un raport adversativ. Uneori, destul de rar, putem avea și un raport copulativ : *M-am gândit să-i restitui cartea și i-am restituit-o. Adversarii păreau să cedeze și au cedat.*

Peste tot avem de-a face cu un raport de coordonare și anume cu o coordonare simplă, cum o numește B e l d e s c u : E vorba de două elemente care alcătuiesc un grup sintactic unitar, chiar dacă frazele respective conțin fiecare cel puțin trei propoziții. Raportul opozițional și, când e cazul, cel cumulativ se stabilește între principala de pe primul loc și subordonata ei, alcătuind împreună un prim termen, și între propoziția a treia, de asemenea principală, iar nu subordonată. Spre această concluzie ne îndeamnă și analiza verbelor predicate din cele două propoziții principale : în amîndouă acțiunile sînt prezentate la indicativ trecut (una la imperfect și cealaltă la perfect, dar nu avem de-a face cu o regulă generală, pentru că pot fi amîndouă la perfect — vezi c de sub 2), cîtă vreme în subordonată verbul predicat e la prezentul indicativ sau conjunctiv (poate fi însă și la viitor : *Spuneau că va ploua, dar cerul s-a limpezit*). Prin urmare, chiar din analiza predicatelor putem vedea că raportul de coordonare se stabilește între propozițiile 1 și 3. Dar dependența semantică dintre propoziții ne obligă să apreciem totuși că primul termen al coordonării nu se rezumă exclusiv la propoziția principală, ci include și secundara (completiva directă, indirectă, subiectivă sau predicativă). Se poate spune deci, că propoziția a treia (adversativă sau copulativă) contractează simultan două relații : una în planul expresiei — cu propoziția principală sinsemantică din primul termen, și alta în plan semantic — cu subordonata, ceea ce înseamnă că ea se opune (sau se alătură, dacă cea de a treia propoziție este copulativă) nu principalei, ci subordonatei.

Dacă admitem, după B e l d e s c u, că cele două elemente aflate în raport de coordonare alcătuiesc o serie, înseamnă că, în fraze ca cele

de mai sus, va trebui să vorbim de două serii: prima se stabilește între propozițiile 1 și 3, iar a doua între propozițiile 2 și 3. Fără îndoială, putem găsi o explicație a acestui fenomen. Spre exemplu, s-ar putea motiva că aceste construcții nu sînt decît o consecință a elipsei, în sensul că inițial fraza trebuie să fi fost formulată astfel: „Am crezut^[1] / că plouă^[2], / dar văd^[3] / că s-a înseninat^[4]”. Deci nu avea trei, ci patru propoziții, dintre care două principale (1 și 3) și două secundare, subordonate fiecare cîte unei principale, după următoarea schemă:

Elidîndu-se cea de a doua propoziție principală, subordonata ei dobîndește calitatea de principă și, prin aceasta, dependența ei semantică se va accentua în și mai mare măsură. Cele de mai sus vin să susțină o afirmație a lui G. Ivănescu dintr-un studiu publicat recent, privitor la relația dintre gramatică și logică: „În ceea ce privește principalele numite de Graur insuficiente, ele ne apar numai ca părți dintr-o propoziție, din moment ce definim propoziția ca o expresie a unui conținut perfect încheiat. Gramatica tradițională se dovedește a fi din nou inconsecventă: ea definește propoziția ca o expresie care se prezintă ca un întreg, dar, efectiv, ea consideră propoziții și părți din aceste întreguri”¹⁵. Într-adevăr, încercarea de a descrie modalitatea sub care se stabilește raportul de coordonare între două propoziții principale sinsemantice duce la concluzia că raportul opozițional și, uneori, cel cumulativ, se referă nu numai la propozițiile principale, ci și la subordonatele lor (completive directe, indirecte, subiective predicative și chiar unele atributive). Neîiind judecați, ele constituie împreună cu regenta lor un tot unitar. Problema nu este de loc neglijabilă, mai cu seamă atunci cînd se urmărește descrierea amănunțită a raportului de coordonare, și tocmai din această cauză ne propunem o aprofundare a ei într-un studiu mai amplu.

О НЕКОТОРЫХ ВОПРОСАХ СОЧИНИТЕЛЬНОЙ СВЯЗИ В РУМЫНСКОМ ЯЗЫКЕ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Главные предложения, которые семантически являются несамостоятельными и, управляют подлежащими и сказуемыми предложениями, управляют подлежащими и сказуемыми предложениями.

¹⁵ G. Ivănescu, *Gramatica și logica, II. Structura gândirii ca factor primar al structurii sintactice a limbii*, în AUT, II (1964), p. 204—205.

с другим предложением не сами по себе, а вместе с относящимся к ним подчиненным предложением, которое определяет их не только семантически, но и синтаксически. Устранение подчиненного предложения привело бы к тому, что сочинительная связь стала бы полностью или почти полностью лишенной логического основания.

Даже если допустить, что в конструкциях типа *Se părea că plouă dar cerul s-a limpezit. Am crezut că sosește la timp dar a întârziat* имеем дело с эллипсисом, и что первоначально в этих сложных предложениях было не три, а четыре простых предложения (*Se părea^[1] / că plouă^[2] / dar văd^[3] / că cerul s-a limpezit^[4] / ; Am crezut^[1] / că sosește la timp^[2] / dar constat^[3] / că a întârziat^[4] /*). их структура после изъятия второго главного предложения заставляет нас допустить, что последнее предложение противопоставляется как главному (*se părea, am crezut*), так и подчиненному (*că plouă, că sosește la timp*).

Конструкции такого типа и особенно анализ синтаксического отношения, существующего между частями этих сложных предложений, обосновывают вывод, что некоторые так называемые подчиненные предложения не являются предложениями в собственном смысле слова, а членами предложений.

PROBLÈMES CONCERNANT LE RAPPORT DE COORDINATION EN ROUMAIN

(RÉSUMÉ)

Les propositions principales insuffisantes, surtout les régentes des propositions sujet et des propositions prédicat entrent en rapport de coordination adversative et copulative avec une autre proposition non pas seules mais avec leur subordonnée qui les conditionne tant sur le plan sémantique que sur le plan syntaxique.

L'élimination de la subordonnée rendrait totalement (ou presque) dépourvu de justification logique le rapport de coordination.

Même si nous admettons que dans les constructions du type : *Se părea că plouă dar cerul s-a limpezit* (Il semblait qu'il allait pleuvoir, mais le ciel s'est éclairci) ou *Am crezut că sosește la timp dar a întârziat* (J'ai cru qu'il arriverait à temps mais il est arrivé en retard) il s'agirait d'une ellipse, au début, la phrase ayant originellement quatre propositions et non pas trois : *Se părea^[1] / că plouă^[2] / Dar văd^[3] / că cerul s-a limpezit^[4] / ; (Il semblait^[1] / qu'il allait pleuvoir^[2] / mais je vois^[3] / que le ciel s'est éclairci^[4] /) ; *Am crezut^[1] / că sosește la timp^[2] / dar constat^[3] / că a întârziat^[4] /*, (J'ai cru^[1] / qu'il arriverait à temps^[2] / mais j'ai constaté^[3] / qu'il était arrivé en retard^[4] /) ;*

la modalité sous laquelle elle apparaît à la suite de l'élision de la seconde proposition principale nous oblige à admettre que la dernière proposition s'oppose tout aussi bien à la principale (*se părea* — il semblait; *am crezut* — j'ai cru), qu'à la secondaire (*că plouă* — qu'il allait pleuvoir, *că sosește la timp* — qu'il arriverait à temps). Les constructions de ce genre et surtout l'analyse du rapport syntaxique qui existe entre les membres de ces phrases appuient la conclusion qu'au moins quelques-unes des soit-nommées propositions subordonnées ne sont pas des propositions proprement-dites, mais des parties de propositions.

VALORI GRAMATICALE ȘI STILISTICE ALE CONJUNCȚIEI *DE* ÎN OPERA LUI ION CREANGĂ

DE

ALEXANDRU METEA

Limba și stilul lui Ion Creangă au în mod vădit un caracter popular, impus de însuși conținutul operei sale. Această trăsătură a limbii marelui povestitor moldovean a fost pe deplin demonstrată de acad. Iorgu Iordan, care a arătat că „după cum, în ce privește conținutul, *Amintirile și Poveștile* înfățișează un adevărat univers — universul vieții rurale românești de acum un secol — tot așa limba folosită de autorul lor reprezintă chintesența vorbirii noastre populare din aceeași epocă”¹.

Cercetările de pînă acum nu s-au oprit, decît cu rare excepții, la cîte un aspect izolat al limbii scriitorului humuleștean, ceea ce explică, după părerea noastră, posibilitatea descoperirii, în continuare, a altor fenomene gramaticale cu bogate resurse stilistice. Aceste fenomene nu numai că aduc confirmarea concluziilor cercetărilor de pînă acum, ci contribuie și la relevarea altor detalii ale artei narative a lui Ion Creangă.

Așa cum s-a mai arătat de către cercetătorii stilului lui Ion Creangă, trăsătura cea mai caracteristică este oralitatea, ceea ce conferă sintaxei sale o structură aparte. De fapt, tocmai în sintaxă, în structura frazei și a propoziției, se manifestă cel mai pregnant originalitatea, aceasta cu atît mai mult cu cît acțiunea de nuanțare și mlădiere a limbii se realizează mai puțin prin inovații lexicale și mai mult prin mijloacele de exprimare alese de scriitor, care reliefează strălucit, în cazul lui Ion Creangă, arta povestitorului popular. Fraza sa reflectă întru totul oralitatea stilului și, la tot pasul, întîlnim construcții ale limbii vorbite, fie că discută eroii, țărani sau personaje fantastice, fie că vorbește însuși povestitorul.

Cercetarea procedeelor de îmbinare a cuvintelor în propoziții și fraze scoate în evidență însă și lipsa aproape totală a elementelor specifice limbii scrise², prozatorul folosind mijloacele populare de exprimare a raporturilor sintactice.

¹ Iorgu Iordan, *Limba lui Creangă*, în *Contribuții la istoria limbii române literare din secolul al XIX-lea*, vol. I, Ed. Acad. R.S.R., Buc., 1956, p. 137.

² Vom vedea că, atunci cînd ele apar, sînt motivate de conținut.

În sintaxa lui Ion Creangă între celelalte „unelte“ sintactice de esență populară un loc însemnat îl ocupă conjuncția *de*³, folosită atât în exprimarea raportului de coordonare, cât și în realizarea raporturilor de subordonare. În ultimul caz varietatea subordonatelor este mult mai bogată decât s-a semnalat în studiile de până acum, care s-au ocupat tangențial de această problemă⁴. De aceea considerăm că trebuie acordată o mai mare atenție acestei conjuncții, valorile subordonatelor introduse fiind indisolubil legate de rădăcinile populare ale limbii și artei marelui povestitor.

Conjuncția *de* are în mod obișnuit valoare subordonatoare, legând numeroase tipuri de subordonate de regentele lor⁵. Faptul că artistul are de ales, între numeroase instrumente gramaticale, pe de o parte, și *de*, pe de altă parte, care are o circulație populară⁶, ne ajută, alături de alte fenomene gramaticale și stilistice, să identificăm noi trăsături ale oralității stilului lui Ion Creangă.

Cercetînd atât *Amintirile*, cât și *Poveștile*, din acest punct de vedere, putem observa că în exprimarea raporturilor de subordonare conjuncția *de* este deosebit de frecventă. (Cercetarea statistică a elementelor joncționale în *Povești* stabilește următoarea ierarhizare: *că*=690, *să*=484, *cum*=302, *ce*=248, *de* și *cînd*=242.)

Mai rar folosită în subordonarea necircumstanțială, unde este puternic concurată de pronumele relative și alte cunjunții specifice acestor raporturi, tot cu valoare populară, în primul rînd *că*, conjuncția *de* devine foarte frecventă în subordonarea *c i r c u m s t a n Ț i a l ă*, de cele mai multe ori fiind înregistrată cu valoare consecutivă, apoi condițională, finală, cauzală, modală comparativă condițională (cînd este urmată de *parcă*) și mai rar cu valoare concesivă și instrumentală.

Subordonarea necircumstanțială cu conjuncția *de* nu ridică probleme deosebite. *De* introducere :

³ În legătură cu originea acestei conjuncții părerile sînt împărțite. Un istoric al discuțiilor îl fac Ovid Densusianu *ILR*, II, p. 260 și N. Drăganu, *Conjuncțiile de și dacă (un capitol de sintaxă românească)*, DR, III, 1923, p. 251—284. Acești cercetători susțin că s-a pornit de la prepoziția omofonă, părere împărtășită și de acad. Iorgu Iordan, *LRC*, 1956, p. 485, precum și de autorii *GA*, ed. a 2-a, 1963, în timp ce *DM* trimite la comparația cu alb. *de*, deci la fondul traco-dacic al limbii noastre.

⁴ Valori ale conjuncției *de* sînt ilustrate, uneori însă eronat, în Jean Boutière, *La vie et l'oeuvre de Ion Creangă 1837—1889*, Librairie universitaire J. Gamber, Paris, 1930, p. 208—210.

⁵ *DLRC* enumeră următoarele 11 tipuri de subordonate care pot fi introduse prin *de*: condiționale, concesive, finale, consecutive, cauzale, subiective, interogative indirecte, complete directe și indirecte, atributive, predicative.

⁶ Subordonata circumstanțială de relație în aspectul popular al limbii, de pildă, nu poate fi construită decât cu *de* Cf. *GA*, II, ed. a 2-a, p. 320.

1. subordonate subiective : „Ba la mulți se întâmpla *de veneau simbătă noaptea cîte cu un picior frînt sau cu boii stîlciți*“ (p. 195)⁷; „Bine că nu-s acasă; și, *de n-ar veni degrabă*, și mai bine ar fi“ (p. 210) etc.

2. subordonate atributive, în acest caz, de cele mai multe ori, subordonată avînd și o nuanță consecutivă : „Mai întîi, cîcă are una în frunte, *de strălucește ca un soare*“ (p. 112); „Nu știu ce fel de împărat e acesta, *de ne lasă fără scînteie de foc în vatră*“ (p. 135); „Doamne, cum sînt unia *de năpăstuiesc omul chiar pe sfînta dreptate*“ (p. 217) etc.

3. subordonate complementive directe — după verbele *a da, a căta, a vedea, a păsa*⁸, *a hălădui*⁹ : „Cătă *de nu te lăsa pe tînjală*“ (p. 250); „Unul din ei au apucat spre păduri, să vadă *de n-a putë trebăului ceva și pe-acolo*“ (p. 68); „Mai pasă *de dă ochi cu mătușa Mărioara, cu moș Vasile, cu văru Ion și chiar cu băieții și fetele din sat*“ (p. 211); „... și după multă trudă, cu mare ce hălăduiesc *de deschid ușa și scot pe oaspeți afară*“ (p. 135) etc.

4. subordonate complementive indirecte : „... ne pune dracul *de urnim o stîncă din locul ei*“ (p. 196)¹⁰ etc.

Deși în raporturile amintite nu are, de cele mai multe ori, o valoare gramaticală deosebită, ci leagă numai de regenta lor o subordonată subiectivă, atributivă, completivă directă sau completivă indirectă¹¹, alegerea lui *de* este asociată predilecției pentru anumite moduri și timpuri verbale specifice narațiunii, mai ales modul indicativ cu timpurile prezent, imperfect și perfectul compus. Cercetarea timpurilor verbale din subordonatele amintite indică însă nu numai ponderea modului și a timpurilor arătate, ci și una din cauzele de ordin stilistic ale folosirii acestei conjuncții. Modul și timpul verbului din subordonată corespunde celor din regentă, ceea ce conferă subordonatelor respective o puternică nuanță expresivă: ideea de acțiune realizată sau, mai des, care se realizează. Vom vedea că această valoare apare și mai pregnant în cazul subordonatei circumstanțiale finale.

Registrul gramatical, dar și stilistic, al conjuncției *de* iese în evidență, mult mai puternic, în subordonarea circumstanțială, unde se observă o deosebită frecvență a ei, fiind chiar, la Creangă, un mijloc specific de construcție pentru unele subordonate. În sintaxa povestitorului humuleștean, ca și în sintaxa limbii populare, cele mai des folosite, dintre circumstanțiale, sînt propozițiile temporale, cauzale, finale, condiționale, modale și consecutive, iar mijloacele gramaticale de exprimare a raportului subordonator sînt cele populare.

⁷ Exemplele au fost extrase din Ion Creangă, *Povești, amintiri, povestiri*, texte reproduse după ediția, în pregătire la Editura pt. literatură, I. Creangă, *Opere*, ediție critică, îngrijită de Iorgu Iordan și Elisabeta Brîncuș, Ed. pt. lit., 1965, iar pentru *Făt Frumos Fiul lepei* din Ion Creangă, *Opere*, ediție îngrijită, prefată și glosar de acad. prof. G. Călinescu, E.S.P.L.A., Buc., 1953.

⁸ *a păsa* are aici sensul de a îndrăzni, a încerca, a căuta cf. *DM*.

⁹ Cf. H. Tiktin, *RDW*, 2. Band, 1911.

¹⁰ Cf. *GA*, II, ed. a 2-a, p. 289.

¹¹ N. Drăganu, *lucr. cit.*, p. 269 compară pe *de* în aceste situații cu *să* de la conjunctiv care nu are vreo însemnare deosebită.

Dintre conjuncțiile care se folosesc la exprimarea raporturilor de subordonare în frază, printre cele mai răspândite este *de*, care introduce subordonate circumstanțiale consecutive, condiționale, finale, cauzale, concesive, chiar instrumentale. Vom vedea însă că acestei preferințe pentru procedee-tip de construcție a propozițiilor subordonate îi corespunde o puternică expresivitate, specifică limbii populare, ceea ce conferă stilului lui Ion Creangă nu numai claritate, ci și o mare bogăție de resurse expresive, caracteristice, de altfel, mediului lingvistic din care s-a inspirat. Povestitorul nu copiază însă fidel vorbirea populară¹², ci alege, cu o artă neîntrecută pînă azi, procedeele caracteristice stilului oral, o filtrează și ne-o redă în toată splendoarea ei, simplitatea devenind aici valoare stilistică.

Conjuncția subordonatoare *de* are în *Amintiri* și *Povești* mai ales valoare consecutivă, în comparație cu celelalte mijloace de exprimare a acestui raport ponderea ei fiind covârșitoare. Astfel, în întreaga operă am înregistrat, cu această valoare, de aproximativ 190 de ori pe *de*, doar de șaptesprezece ori pe *încît*, de opt ori pe *că*, o dată pe *asa că*, de patru ori conjuncția *să*, o singură dată pe *ca să*, procedeul paratactic fiind și el foarte rar.

Vorbirea populară recurge pentru exprimarea raportului consecutiv mai ales la două conjuncții, *că* și *de*, *încît* avînd o întrebuințare mai largă doar în scrisul oamenilor culti¹³. Limba lui Creangă este modelată în spiritul limbii vorbite și acest caracter popular al ei impune alegerea instrumentelor strict populare în cazul nostru *de*, deoarece *că* apare și în limba scrisă, din necesitatea de a varia procedeele de exprimare a acestui raport¹⁴. Limbajul artistic al lui Ion Creangă reflectă această realitate, și în dialog, fie că el se desfășoară între personajele reale sau fantastice, fie că povestitorul se adresează unui ascultător imaginar, confident al său, conjuncția *de* are o întrebuințare generală.

Eroii lui Creangă trăiesc acțiuni de o intensitate neobișnuită, atît în planul real al *Amintirilor*, cît și în planul fantastic al *Poveștilor*. Sublinierea caracterului dinamic al acțiunilor îndeplinite de eroii lui Creangă se realizează artistic și prin folosirea frecventă a subordonatelor consecutive introduse prin *de*¹⁵: „Fetele din Humulești știau a învîrți hora, dar și suveica, *de vuia satul de vatale în toate părțile*“ (p. 179); „Smaranda închega apa numai cu două picioare de vacă, *de se încrucea lumea de mirare*“ (p. 201); Nică la Bobotează striga chiraleisa „*de clocotea satul*“ (p. 185), fugea atît de tare „*de săreau pietrele*“ (p. 222), dertica și mătura prin casă ca o fată mare, „*de n-avea mama grijă*, cînd se ducea undeva“ (p. 223). „Moș Nichifor avea în mînă șfichiul de mătasă cu care pocnea, *de-ți lua auzul*“

¹² Cf. Ștefan Munteanu, *Limba artistică în opera lui Creangă*, în M. Eminescu I. Creangă. Studii, Universitatea din Timișoara, 1965, p. 270.

¹³ Cf. Iorgu Iordan, LRC, p. 739.

¹⁴ *Ibidem*, p. 714.

¹⁵ Întrebuințarea lui *de* consecutiv pentru a arăta în povestire ceva neobișnuit a fost arătată și de N. Drăganu, lucr. cit., p. 263.

(p. 273); „iepele lui încep a fugi, *de pîrîiau roatele și sărea colbul în naltul ceriului*“ (p. 285) etc.

În *Povești* evenimentele narate nu impresionează însă numai prin repeziciunea și dinamismul desfășurării lor, ci și prin intensitatea cu care se efectuează unele acțiuni și chiar gesturi ale personajelor. Consecința, în planul expresiei sintactico-stilistice, va fi, după cum a observat G. Tohăneanu¹⁶, frecvența neobișnuită a subordonatelor consecutive, care reprezintă, de cele mai multe ori un echivalent perifrastic, superior ca expresivitate, al ideii de superlativ al acțiunii: „Dracul ie buzduganul de coadă, și, cînd îl zvîrle, se suie așa de tare, *de nu se mai vede*; și abia după trei zile și trei nopți, căzînd jos cu mare strășnicie s-a cufundat în fundul pămîntului, *de s-au zguduit temeliele lumii*“ (p. 43); „Setilă sorbea apa de prin bălți și iazuri, *de se zbăteau peștii pe uscat și țipa șarpele în gura broaștei*“ (p. 129—130), „mi ți le-a supt pe toate de-a rîndul *de n-a mai rămas nici macar picătură de vin pe doage*“ (p. 138). „Cocoșul întinde aripele în dreptul soarelui, *de întunecă de tot casa boierului*“ (p. 28) etc.

Alteori ritmul neobișnuit de dinamic al acțiunii¹⁷ se realizează artistic și prin prezența în consecutivă introdusă prin *de* a unui verb la diateza reflexivă cu valoare impersonală, care extinde urmarea cerînd o subiectivă: „Atunci podul cel minunat îndată s-a stricat și s-a mistuit, *de nu se știe ce s-a făcut*“ (p. 56); „piatra cea mare din capul cerbului strălucea, *de se părea* că Harap Alb soarele cu el îl ducea“ (p. 118); „... îl humui și-l griji, *de-ți era mai mare dragul să-l privești*“ (p. 153) etc. Acest procedeu mai este întîlnit și atunci cînd circumstanțiala introdusă prin *de* arată urmarea unei acțiuni din regentă într-o anumită circumstanță, marcată sau nu prin prezența lui *asa*: „Așa are să-ți vie de îndămină după asta, *de are să ți se pară* că ești ușor cum îi pana“ (p. 105); „Așază cele două capete cu dinții rînjiți în ferești, *de ți se părea* că rîdeau“ (p. 19) etc.

De mai introduce, de multe ori, o subordonată consecutivă care exprimă urmarea unei regente în structura căreia intră verbul *a (se) face*: „În pădure a plouat grozav și *s-a făcut* o mîzgă ș-un ghețuș, *de nu te mai poți ține pe picioare*“ (p. 37); „cînd mă lăsa de capul meu, *făceam* cîte-o drăguță de trebușoară ca aceea, *de nici sfînta Nastasia, izbăvitoarea de otravă, nu era în stare a o desface cu tot meșteșugul ei*“ (p. 224) etc. Alteori, în structura regentei apare verbul *a trage*, prins în locuțiuni verbale, care subliniază trăsăturile neobișnuite ale acțiunii personajelor: „și-i tragem un fre cuș de cele moschinești *de-i fuge sufletul*“ (p. 164); „la iad ai tras un guleaiu *de ți s-a dus vestea ca de popă tuns*“ (p. 172) etc.

Alte ori, subordonata consecutivă exprimă urmarea unei însușiri deosebite din regentă, subliniind caracterul ei superlativ: „Un băiet ochios, sprîncenat și frumușel, *de nu se mai poate*“ (p. 48); „toți erau cu părul, cu barba și mustețele pline de promoroacă, *de nu-i cunoșteai*“

¹⁶ G. I. Tohăneanu, *Considerații cu privire la stilul artistic al lui Ion Creangă (I)*, LR, XIV (1965), nr. 4, p. 462—463.

¹⁷ Cf. N. Drăganu, *lucr. cit.*, p. 263.

(p. 135) „grozav gurdăhan și nesățios gîtlej, de nu pot să-i potolească setea nici izvoarele pămîntului“ (p. 127); „avea bărbat și o fată balciză, de-ți era frică să înnoptezi cu dînsa în casă“ (p. 195) etc.

Așa cum am arătat, ca semne lingvistice ale unui raport consecutiv mai apar și alte conjuncții: *încît*, *că*, *să*, *ca să*. Această alternanță, destul de restrînsă, subliniază însă un alt aspect al artei lui Ion Creangă. Pentru a evita repetarea supărătoare, scriitorul schimbă mijloacele de exprimare a acestui raport cînd întrebuițează lanțuri de consecutive: „Și cînd a ajuns acasă era foarte vesel, *încît nu știa baba lui* ce l-a găsit, *de-i așa de cu chef*“ (p. 291)¹⁸; „spînului îi mergea gura ca pupăza, *de-a amețit pe împăratul, încît a uitat și de Harap Alb și de cerb și de tot*“ (p. 120) etc.

Alături de valoarea consecutivă, fundamentală în scrisul lui Creangă, conjuncția *de* cumulează și o valoare condițională, fiind foarte frecventă, în această situație, și în vorbirea populară. Era și firesc ca eroii lui Creangă să folosească foarte des, în alternanță cu *dacă* (introduce 51,06% dintre condiționale în *Povești*), pe *de* (frecvență de 34,04%), convenabil în mai mare măsură vorbitorului mînat de dorința de a spune mai repede ceea ce are de spus, atunci cînd este constrîns de ritmul rapid al acțiunii¹⁹. Cu această valoare *de* apare aproape numai în dialog, fiind semnalat în narațiune doar de trei ori²⁰. Nu putem considera ca o excepție apariția condiționalelor construite astfel în *Amintiri*, deoarece, așa cum s-a mai arătat²¹, aici Ion Creangă folosește foarte des un alt procedeu al stilului vorbit, și anume întrebarea adresată unui ascultător închipuit sau sie însuși, în ultimă analiză un dialog sau un monolog permanent.

De foarte multe ori, din aceeași economie de timp, eroii lui Creangă nu mai repetă condiția pe care au impus-o interlocutorului, ci recurg la construcția fixă „iară *de nu*“, pe plan stilistic mult mai expresivă. Condiționala de acest fel poate fi reluarea unei propoziții construite cu *dacă*: „Și *dacă mîne dimineată s-a afla tot acolo*, atunci poate să ți-o dau; iară *de nu*, ce-i păți, cu nimeni nu-i împărți“ (p. 141); „Tu vină după mine, și, *dacă-i gîci-o*, ferice de tine a fi. Iară *de nu*, luați-vă catrafusele și începeți a vă cărăbăni de la casa mea“ (p. 144), dar și a unei propoziții construite cu *de*: „d-ta spune că, *de-i avî vreme* să te duci mai pe urmă, bine-de-bine, iară *de nu*, să te ierte“ (p. 84); „*de m-a ierta vremea* să pot veni și eu mai pe urmă, bine-de-bine, iară *de nu*, te rog să mă ierți“ (p. 84); „mă duc și eu într-un noroc, să vedem, și *de-oi pute face ceva*, bine-de-bine, iară *de nu*, mi-i crede și dumneata“ (p. 86); „*De-i izbuti*, bine-de-bine, iară *de nu*, au mai pățit și alți voinici ca tine“ (p. 94).

Aceste fraze denumite de cercetătorul francez Jean Boutière *les phrases stéréotypées*²² apar nu din sărăcie de mijloace artistice, cum s-ar părea la

¹⁸ Pe aceeași pagină apar consecutive introduse prin *de*, *încît* și *că*.

¹⁹ Vezi în legătură cu obsesia *crizei de timp* G. I. Tohăneanu, *lucr. cit.*, p. 460—461.

²⁰ De apare de două ori în *Moș Nichifor Coțcariul* și o dată în *Povestea lui Harap Alb*, ultima dată din necesități ritmice.

²¹ Iorgu Iordan, *lucr. cit.*, p. 143.

²² Jean Boutière, *lucr. cit.*, p. 157.

prima vedere, ci datorită, pe de o parte valorii lor expresive, pe de altă parte reflectării artistice a tendinței vorbitorului simplu de a relua instinctiv ceea ce i se pare mai plastic în vorbirea celor din jur. (Aceeși situație o întâlnim și în redarea progresiei acțiunii în *Făt Frumos Fiul lepei* prin reluarea unor fraze construite cu *de ce... de ce.*) Acest procedeu confirmă și el, alături de altele, caracterul popular al stilului lui Ion Creangă.

În limba *Amintirilor* și *Poveștilor* apar frecvent și propoziții finale introduse prin *de*. Spre deosebire de propozițiile finale introduse prin *să* sau *ca să*, aceste construcții au o valoare stilistică pronunțată, exprimând o *actio perfecta*²³. Această întrebuințare a conjuncției *de* este specific populară. Nuanța de realizare este marcată gramatical prin coincidența modurilor și timpurilor verbale din regentă și subordonată. Acest raport de subordonare se apropie, din punct de vedere al înțelesului, de raportul de coordonare copulativă, în unele cazuri delimitarea fiind foarte greu de făcut²⁴. Uneori în identificarea lui *de* copulativ ne ajută construcțiile echivalente, care apar în text: în fraza „*Du-te de adă două picături de lapte...*” (*Făt Frumos Fiul lepei, Opere*, ed. Călinescu, p. 277) raportul este de coordonare, un indiciu al acestei valori fiind fraza „*Du-te și adă două picături de lapte*” care apare cu o pagină mai înainte.

Un alt aspect al oralității stilului marelui scriitor moldovean este întrebuințarea lui *de* în construirea circumstanțialelor de cauză de tipul: „lupului îi scăpărau ochii *de flămînd ce era*” (p. 19); „și mai nu-l prindea somnul, *de harnic ce era*” (p. 65); „parcă-mi vine s-o sorb cu ochii, *de dragă ce-mi e*” (p. 83); „nu-i încapă cureaua *de pîntecoși ce sînt*” (p. 258); „de abia îl țineau picioarele *de trudit ce era*” (p. 161) etc. Aceste propoziții cauzale²⁵ au o valoare stilistică incomparabil mai puternică, obținută prin schimbarea topicii numelui predicativ, decît subordonatele introduse prin alte mijloace, mai puțin specifice vorbirii populare, care tinde, în general, spre folosirea exclusivă a conjuncțiilor simple²⁶.

În exprimarea raportului concesiv vorbirea populară recurge la *măcar că*, pe care acd. Iorgu Iordan²⁷ o consideră generală în opera lui Creangă. Și această valoare este cumulată, uneori, de conjuncția de care ne ocupăm. *De* concesiv apare în *Amintiri*: „Și *de m-ar fi bătut mama cu toate gardurile și de m-ar fi izgonit de la casă ca pe un străin*, tot n-aș fi rămas atît de umilit în fața ei ca atunci cînd m-a luat cu binișorul” (p. 223), iar în

²³ Cf. N. Drăganu, *lucr. cit.*, p. 263—264 și GA, II, ed. a 2-a, p. 305.

²⁴ Iorgu Iordan, *LRC*, p. 736 propune un criteriu de distingere a celor două valori ale conjuncției *de*: Cînd propoziția introdusă prin această conjuncție exprimă o acțiune concomitentă sau trecută față de aceea din regentă, ea trebuie considerată ca o propoziție copulativă, iar *de* ca sinonim cu *și*; dacă, dimpotrivă, acțiunea respectivă urmează să se săvîrșească în urma celei din regentă, avem a face cu o propoziție circumstanțială finală.

²⁵ Cf. *DLRC*. GA, II, ed. a 2-a, p. 307 le interpretează ca un complement circumstanțial de cauză urmat de o modală, ceea ce este infirmat de însăși punctuația acestor construcții, în cele mai multe cazuri fiind despărțite de regentă prin virgulă.

²⁶ Cf. Ion Gheție, *Observații asupra folosirii conjuncțiilor subordonatoare circumstanțiale în graiurile dacoromâne*, FD, III, 1961, p. 172.

²⁷ Iorgu Iordan, *Limba lui Creangă*, p. 166.

Povești numai în dialog sau în versurile populare, intercalate în narațiune : „De m-a da, de nu m-a da / Peste noapte mi-i fura“ (p. 83); „Soacră, soacră, poamă acră ! / De te-ai coace cât te-ai coace / Dulce tot nu te-i mai face ! / De te-ai coace toată toamna / Ești mai acră decât coarna ; / De te-ai coace-un an și-o vară / Tot ești acră și amară !“ (p. 12).

Alături de aceste valori, în subordonarea circumstanțială, conjuncția *de*, împreună cu *parcă*, mai poate introduce și propoziții modale comparative condiționale. Comparația se poate referi la o însușire atribuită subiectului de un adjectiv cu valoare de atribut, de numele predicativ sau de elementul predicativ suplimentar : „cufundat în gânduri și galbăn la față, *de parcă-i luase pinza de pe obraz*“ (p. 114); „fata babei era împopoțată și netezită pe cap, *de parc-o linsese viței*“ (p. 151); „mergeam tot zburdind și hîrjonindu-ne, *de parcă nu eram noi rîioșii din Broșteni*“ (p. 197), sau se referă la acțiunea verbului din regentă, exprimînd, pe plan stilistic, intensitatea : „pe loc a tresărit, *de parcă i-a dat inima dintr-însul*“ (p. 62); „răpede mi-ți le-a înfulicat și le-a forfăcat, *de parcă n-au mai fost*“ (p. 138)²⁸; „Mi-aduc aminte *de parcă acum mi se întîmplă*“ (p. 205); „mă a z vîrl peste gard *de parcă nici nu l-am atins*“ (p. 211) etc.

În cadrul subordonării un loc aparte îl ocupă propoziția care corespunde elementului predicativ suplimentar din planul propoziției, putînd să fie și ea introdusă prin conjuncția *de* : „palmele acestea țărănești ale noastre, străpunse de pălămidă și pline de bătăături, cum le vedeți, vă țin pe d-neavoastră de-atîta amar de vreme și vă fac *de huzuriți de bine*“ (p. 93, ed. Călinescu).

Legate de oralitatea stilului sînt exclamațiile, prezente des atît în dialog, cît și în narațiune. Foarte frecvente sînt propozițiile introduse prin *de*, prin care se exprimă mirarea, dorința, ironia, indignarea, care merge uneori pînă la imprecuație²⁹ : „Lapte, brînză, unt și ouă *de-am pute sclipui* să ducem în tîrg ca să facem ceva parale“ (p. 9); „De nu cumva s-ar răzgîndi ; dar *parcă* nu era țigan să-ntoarcă“ (p. 33); „Acuș s-or aduce și bucatele, și vinul, și numai *de-ați avè pîntece* unde să le puneți“ (p. 137); „Of ! *de-ar veni iarna*, să te mai dau odată la școală“ (p. 209); *De-ar crăpa odată să crape și harabagiul* care v-a adus !“ (p. 275) etc.

Cercetarea valorilor gramaticale și stilistice ale conjuncției *de* confirmă caracterul popular și oralitatea stilului lui Ion Creangă. Din analiza valorilor pe care le exprimă propozițiile introduse prin *de* reiese că acest instrument gramatical are întrebuințări multiple, cu alte cuvinte are, ca și în vorbirea populară, un caracter universal³⁰.

Specifică unor anumite categorii de subordonate, *de* apare și cu alte valori, inclusiv aceea de coordonare copulativă, atît pentru alternarea procedeelor de construire a frazei, cît și pentru nuanțele stilistice pe care le

²⁸ Modala comparativă condițională cu o asemenea structură apare mai des, fiind subliniată astfel dispariția fizică a unui personaj sau a unor obiecte în cursul narațiunii.

²⁹ Cf. Iorgu Iordan, *lucr. cit.*, p. 144—145.

³⁰ *Ibidem*, p. 164 și 166 vorbește despre conjuncția coordonatoare universală și precum și cea subordonatoare universală *că*.

exprimă. De multe ori în stilul lui Ion Creangă apar lanțuri de propoziții introduse prin *de*, propoziții de același fel sau cu valori sintactice diferite, care subliniază culoarea populară a limbii sale: „*De*-oiu fi eu Dănilă Prepeleac, am prăpădit boii; iar *de* n-oiu fi eu acela, apoi am găsit o căruță“ (p. 34); „pornește desculță prin rouă, *de* culege o poală de somnoroasă, pe care o ferbe la un loc cu o vadră de lapte dulce și cu una de miere și apoi iè mursa aceea și iute se duce *de* o toarnă în fîntîna din Grădina Ursului“ (p. 110); „... în zori de ziuă, cînd e somnul mai dulce, *de* doarme și pămîntul sub om, o mulțime de furnici de cele mărunțele au străbătut în-lăuntrul palatului și au început a pișca din somn pe împăratul, *de*-l frigeau nu altăceva“ (p. 140) etc.

Opera lui Ion Creangă ilustrează prin aspectele gramaticale și stilistice ale conjuncției *de* preferința vorbitorului popular spre anumite construcții sintactice. Frecvența conjuncțiilor-tip — și *de* se numără printre acestea —, covîrșitoare în comparație cu alte mijloace de exprimare a raporturilor sintactice, proprii altor stiluri ale limbii, subliniază caracterul popular și oralitatea limbii artistice a marelui povestitor moldovean.

СТИЛИСТИЧЕСКИЕ И ГРАММАТИЧЕСКИЕ ФУНКЦИИ СОЮЗА *DE* В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ИОНА КРЯНГЭ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В отличие от других работ, посвященных анализу языка произведений Иона Крянгэ, в настоящей статье исследуется изолированный аспект языка и стиля Иона Крянгэ. Монографическое исследование союза *de* с целью выявления богатых стилистических оттенков вводимых им предложений подтверждает разговорность стиля и обнаруживает новые аспекты повествовательного искусства.

Анализируя функции предложений, вводимых союзом *de* автор показывает, что употребление этого союза в творчестве Крянгэ имеет, как и в народной речи, универсальный характер.

В выводах подчеркивается народность и разговорность стиля писателя.

SUR LES VALEURS GRAMMATICALES ET STYLISTIQUES DE LA CONJUNCTION *DE* DANS L'OEUVRE DE ION CREANGA

(RÉSUMÉ)

La travail se propose de montrer, contrairement à la majorité des recherches antérieures, un aspect isolé du langage des oeuvres de Ion Creangă. La recherche monographique de la conjonction *de*, ayant en vue l'oeuvre

toute entière du conteur moldave, en étroite liaison avec les riches valences stylistiques des propositions introduites, confirme l'oralité du style, mais relève aussi d'autres aspects de son art narratif, qui n'ont pas été mis en relief jusqu'ici. Par l'analyse des propositions introduites par cette conjonction, l'auteur démontre que cet instrument grammatical développe des emplois multiples, ayant un caractère universel, tout comme dans le langage populaire.

Les conclusions mettent en évidence la manière dont Creangă a illustré la tendance du parleur populaire à préférer certains procédés syntaxiques plus expressifs, autrement dit, le caractère populaire et l'oralité de son style.

GENUL SUBSTANTIVELOR DE ORIGINE FRANCEZĂ ÎN LIMBA ROMÂNĂ

DE

ADELA-MIRA TANASE

Moștenitoare ale aceluiași sistem gramatical — cel latin — limbile franceză și română prezintă în linii mari structuri asemănătoare. În cadrul acestora se pot vedea însă, uneori, și deosebiri. Așa de pildă în materie de morfologie, la categoria genului substantivelor.

Este cunoscut faptul că în limba latină existau trei genuri : masculin, feminin și neutru. Repartizarea substantivelor în cele trei clase se baza pe un criteriu logic, substantivele ce denumeau ființe fiind masculine sau feminine (după sexul lor), iar cele care numeau lucruri, neutre.

Această repartitie, care deja în latină începea să devină din ce în ce mai puțin riguroasă, a fost treptat dar iremediabil minată de schimbările operate pe plan fonologic. În adevăr, terminațiile care marceau, din punctul de vedere al formei, genurile, au început să se confunde, sau au dispărut pînă la urmă cu totul. Urmarea a fost că unele substantive de gen neutru nu s-au mai distins de cele masculine la singular, iar altele nu s-au mai deosebit de feminine la plural.

Pe de altă parte e foarte probabil că nu numai pe plan formal, ci și sub raportul conținutului s-au operat schimbări : de concepție ; și anume, nu s-a mai simțit nevoia de a se deosebi animatele de inanimate, și nici chiar sexualele de asexuate.

Oricum, azi în limbile romanice (mai puțin limba română) substantivele nu mai prezintă decît două genuri : masculinul și femininul, marcate prin terminație și mai ales prin noua categorie gramaticală romanică : articolul.

Repartizarea substantivelor în cele două clase nu mai are la bază un criteriu logic, căci genurile masculin și feminin au fost acordate nu numai numelor de ființe de sex masculin sau feminin, ci și numelor de lucruri.

Limba franceză a mers și mai departe, căci după ce multă vreme a deosebit substantivele feminine de cele masculine cu ajutorul terminației *e* (zis de aceea „feminin“), o dată cu amuțirea acesteia, multe feminine au devenit și ele, ca terminație, consonantice ; cf. *un veuf* — *une veuve(e)*, *un maréchal* — *une maréchale(e)*, *un professeur* — *une ouvrière(e)* etc. Mai mult, uneori chiar articolul a fost pus în situația de a abdica de la una din funcțiile sale

importante : aceea de a indica genul ; și anume, cînd substantivul la singular începea printr-o vocală, cf. *l'enfant* (M. și F.), *l'agneau* (M.), *l'eau* (F.), *l'ordre* (M.), *l'ode* (F.) etc. Grăitoare, în același sens, în sfîrșit, sînt formele unice de articol *les* și *des* pentru masculin și feminin la plural.

Cu totul alta e situația în limba română, întrucît aceasta posedă, după cum se știe, pe lîngă genurile masculin și feminin, un al treilea gen : neutru sau ambigenul. Acest gen care a făcut obiectul a numeroase discuții¹, continuă teoretic neutru latin². Dar neutru românesc se deosebește de celelalte două genuri prin faptul că substantivele ce-i aparțin sînt masculine la singular și feminine la plural : *un document* — *două documente*, *un tablou* — *două tablouri*³.

Din punctul de vedere al conținutului aceste substantive denumesc lucruri. Dar să precizăm numaidecît că și substantivele feminine și chiar și unele masculine numesc, pe lîngă ființe, și lucruri. O statistică⁴ a substantivelor nume de lucruri ne indică următoarea repartizare sub raportul genului lor : din 4 366 substantive 1 470 sînt neutre, 2 674 feminine și 222 masculine. Aceste cifre arată, că repartizarea substantivelor pe genuri nu se face în funcție de conținutul lor, sau mai exact că dacă numele de ființe sînt masculine sau feminine — după sexul lor, dintre numele de lucruri doar $\frac{1}{3}$ sînt de genul neutru, $\frac{2}{3}$ (60%) fiind feminine, și 5% masculine. Aceasta înseamnă că neutru nu mai este genul exclusiv al inanimatelor, dat fiind că de două ori mai multe substantive ce denumesc lucruri sînt feminine. Și în sfîrșit, dacă un mare număr de substantive nume de lucruri aparțin genului feminin, aceasta arată că criteriul formal a fost mai puternic decît cel al conținutului la repartizarea substantivelor în cele trei genuri.

*

În prezența celor două situații (din franceză pe de o parte, din română pe de alta) întrebările sînt : care va fi fizionomia repartizării substantivelor franțuzești în limba română sub raportul genului ; și apoi, care sînt criteriile ce comandă această repartizare. Răspunsurile la aceste întrebări interesează istoria internă a lexicului românesc, dar în același timp și istoria externă a lexicului francez.

¹ A se vedea articolele (și referințele lor) : Al. Graur, *Les substantifs neutres en roumain* (Mélanges linguistiques, Paris, 1936, p. 31 și urm.); I. I. Bujor, *Genul substantivelor în limba română* (LR, IV (1955), nr. 6, p. 51 și urm.); I. Pătruț, *Sur le genre neutre en roumain* (Mélanges linguistiques, Oslo, 1957, p. 291 și urm.); G. Ivănescu, *Soarta neutruului latin clasic în latina populară și în limbile romanice* (SCL, VIII (1957), nr. 3, p. 229 și urm.).

² Al. Rosetti, care admite că diferite limbi romanice occidentale păstrează reziduuri ale genului neutru latin, socotește că neutru românesc e o creație a acestei limbi.

³ E adevărat că la plural terminația *-uri* : *un pat* — *două paturi* (accentul aflîndu-se așadar pe radical) marchează substantivele neutre (substantivele *trubaduri* (M.) și *gravuri* (F.) au accentul pe silaba finală). Nu e însă aceeași situația în cazul terminației *-e* : *un act* — *două acte*, care marchează în general femininul. Ca să nu mai vorbim de terminația singularului luat izolat.

⁴ Ecaterina Goga, *Situația genului neutru în limba română* (Omagiu Rosetti, 1965, p. 307 și urm.).

Investigațiile noastre în materia dată au avut ca obiect un număr limitat de cuvinte pentru moment : 1 369 (literele A și C din DLRM). Și iată rezultatele : cele 1 369 de substantive se repartizează în franțuzește, sub raportul genului, în felul următor : 721 substantive sînt masculine, iar 648 feminine. În limba română aceleași substantive se împart între cele trei genuri : masculin 194, feminin 648 și neutru 527.

Această simplă prezentare lasă să se vadă : că genul masculin francez își pierde aproape $\frac{3}{4}$ din cuvintele sale, în timp ce femininul nu cunoaște modificări în privința numărului (două cuvinte feminine devin neutre în românește, dar alte două masculine franțuzești trec la feminin); cît despre neutru, el e marele beneficiar al pierderilor masculinului. Dar să trecem de la aceste considerații generale la studiul mai detaliat al faptelor.

I. Substantive masculine în limba franceză și în limba română

Substantivele masculine franceze denumesc nu numai ființe, ci și lucruri și chiar noțiuni abstracte, cf. *amiral, acteur, colonel, coiffeur; alcoomètre, avion, corset, crayon; accent, argument, congrès, conflit* etc.

Din numărul mare al acestor substantive, limba română n-a încadrat la genul masculin decît cîteva categorii de substantive, care se raportează la :

A. Regnul viu

a) oameni (profesie, ocupație, situație, activități : culturale, politice, militare, științifice, religioase exercitate de bărbați) : *aède — aed, acteur — actor, amiral — amiral, colonel — colonel, candidat — candidat, acolyte — acolit, astrologue — astrolog, agronome — agronom, courtisan — curti-zan* etc.

O categorie de substantive care în franceză erau numai masculine au primit în limba română și un feminin, cf. *aspirant — aspirant(ă), aliéniste — alienist(ă), athlète — atlet(ă), auteur — autor (autoare), agriculteur — agricultor (-toare), architecte — arhitect(ă), adepte — adept(ă)* etc.⁵.

b) animale, păsări, pești : *castor — castor, caméléon — cameleon, chimpanzé — cimpanzeu, cobaye — cobai, albatros — albatros, alcyon — alcion, canari — canar, alevin — alevin, alligator — aligator, ammonite — amonit, cachalot — cașalot, crabe — crab* etc.

c) vegetale (arbori, plante etc.) : *ananas — ananas, arbuste — arbust, caroube — carub, cèdre — cedru, cocotier — cocotier, cactus — cactus, cantaloup — cantalup* etc.

⁵ Alte substantive care în franceză aveau două genuri dar o singură formă, în limba română prezintă un tratament identic cu cel al substantivelor citate mai sus, cf. *artiste — artist(ă), automobile — automobilist(ă), aristocrate — aristocrat(ă), acrobate — acrobat(ă)* etc.

B. Regnul mort

înglobează vreo treizeci de substantive aparținând aproape toate domeniului tehnic.

a) fizică : *atome* — *atom*, *ampère* — *amper*, *anode* — *anod*, *aérosol* — *aerosol*, *cathode* — *catod*, *cation* — *cation* etc. ;

b) chimie : *acide* — *acid*, *acétate* — *acetat*, *alcool* — *alcool*, *anthranol* — *antranol*, *antimoniata* — *antimoniat*, *arsénite* — *arsenit*, *astralite* — *astralit*, *azotate* — *azotat*, *carburant* — *carburant*, *citrate* — *citrat* ;

c) astronomie : *astre* — *astru*, *astéroïde* — *asteroid*, *astrolabe* — *astro-lab*, *aérolite* — *aerolit* ;

d) noțiuni privitoare la spațiu : *acre* — *acru*, *are* — *ar*, *angstroem* — *angstrom*, *antipode* — *antipod*, *centimètre* — *centimetru* ;

e) aparținând domeniului limbii, literaturii : *alpha* — *alfa*, *amphibraque* — *amfibrah*, *anapest* — *anapest*.

O confruntare de ordin statistic lasă să se vadă că din 194 de substantive masculine, 155 denumesc ființe vii (134 specia umană, 14 animale, 7 arbori) ceea ce reprezintă 80% din total. Substantivele ce numesc elemente ale regnului mort sînt în număr de 39, deci 20%.

E ușor de înțeles că substantivele masculine care denumesc ființe de sex masculin își păstrează genul trecînd în limba română. Dar, dat fiind că $\frac{3}{4}$ din substantivele franceze masculine care denumesc obiecte sau noțiuni mai mult sau mai puțin abstracte iau genul neutru trecînd în limba română, se pune întrebarea de ce există totuși, din total, 5,4% substantive care rămîn masculine ?

Dorința de a se evita omonimia poate explica genul cîtorva din aceste substantive, precum : *alcooli* (*alcooliuri* — uz curent), *agregați* (*agregate*), *autotransformatori* (*autotransformatoare*), *aștri* (alături totuși de *astre*), *centri* (*centre*).

În alte cuvinte, ca : *azotați*, *acetați*, *alcoolați*, *antimoniați*, *aglomeranți*, *antifermenți*, poate caracterul tehnic al termenilor a determinat terminația *-at* să împrumute morfemul de plural al masculinelor *-i*, în opoziție cu *e* (*-ate*) : *atentate*, *califate* etc.) marcă a neutruului în substantivele de uz curent.

Dar alături de aceste substantive rămîn altele care se explică mai greu.

II. Substantive masculine în limba franceză — neutre în limba română

S-a spus deja că $\frac{2}{3}$ din substantivele masculine franceze au devenit neutre în limba română⁶. E vorba, dacă e nevoie s-o reamintim, de substantive ce denumesc inanimate. În cadrul acestora se pot distinge mai multe categorii :

⁶ Litera A : 341 (față de 143 masc.), C : 186 (față de 51 masc.).

a) lucruri concrete, precum

— aparate : *ampèremètre* — *amper[o]metru* (-e), *aéromètre* — *aerometru* (-e), *aéroscope* — *aeroscop* (-oape), *altigraphe* — *altigraș* (-e);

— mașini, piese de mașini : *autovéhicule* — *autovehicul* (-e), *autobus* — *autobuz* (-e), *avion* — *avion* (-oane), *aspirateur* — *aspirator* (-oare), *ascenseur* — *ascensor* (-oare), *amortisseur* — *amortizor* (-oare), *accélérateur* — *accelerator* (-oare);

— elemente de chimie — mineralogie : *alliage* — *aliaj* (-e), *amidon* — *amidon*, *ammoniac* — *amoniac*, *arsénic* — *arsenic*, *azote* — *azot*, *chlore* — *clor*, *carbone* — *carbon*; *aluminium* — *aluminu*, *ammonium* — *amoniu*, *actinium* — *actiniu*;

— îmbrăcăminte : *costume* — *costum* (-e), *corsage* — *corsaj* (-e), *capuchon* — *capişon* (-oane), *cordon* — *cordon* (-oane);

b) noțiuni abstracte :

— politice, militare, religioase : *aréopage* — *areopag* (-uri), *attentat* — *atentat* (-e), *complot* — *complot* (-uri); *antimilitarisme* — *antimilitarism* (-e), *armistice* — *armistițiu* (-ții); *autodafé* — *autodafe* (-uri), *apocalypse* — *apocalips* (-e) etc.;

— lingvistice, gramaticale : *argot* — *argou* (-uri), *antonyme* — *antonim* (-e), *archaïsme* — *arhaism* (-e); *adjectif* — *adjectiv* (-e), *ablatif* — *ablativ*, *accusatif* — *acuzativ*, *attribut* — *atribut*, *apostrophe* — *apostrof* (-uri), *alphabet* — *alfabet* (-e);

c) diverse : *accident* — *accident* (-e), *argument* — *argument* (-e), *antagonisme* — *anatagonism* (-e), *anachronisme* — *anacronism* (-e), *amusement* — *amuzament* (-e), *aphorisme* — *aforism* (-e), *altruisme* — *altruism* (-e), *abus* — *abuz* (-uri), *arbitrage* — *arbitraj* (-e), *apogée* — *apogeu* (-e), *courage* — *curaj*, *confort* — *confort*, *caprice* — *capriciu* (-ii), *cycle* — *ciclu* (-ri), *conflit* — *conflict* (-e), *climat* — *climat* (-e) etc.

În general, termenii care denumesc noțiuni abstracte sînt mai numeroși decît cei care se referă la lucruri concrete.

Din punctul de vedere al formei, substantivele cu terminație consonantică reprezintă marea majoritate :

— f : *aérographe* — *aerograș*, *apostrophe* — *apostroș*, *adjectif* — *adjectiv*;

— g : *apologue* — *apolog*;

— j : *affichage* — *așişaj*;

— l : *animal* — *animal*, *appel* — *apel*, *automobile* — *automobil*, *autovéhicule* — *autovehicul*;

— n, m : *abdomen* — *abdomen*, *antagonisme* — *antagonism*;

— r : *autocar* — *autocar*, *couloir* — *culuar*, *accélérateur* — *accelerator*, *abat-jour* — *abajur*;

— z, ș : *autobus* — *autobuz*; *affiche* — *așiş*;

— t : *automate* — *automat*, *acte* — *act*, *compote* — *compot*.

Și dintre substantivele care în franceză au o terminație vocalică, o parte au primit în limba română o consoană finală (din franceza scrisă sau sub influența limbii latine) sau o semi-consoană, ca :

alinéa(t) — *alineat*, *almana(ch)* — *almanah*, *antidétonã(nt)* — *antidetonant*, *accã(nt)* — *accent*, *abonnemã(nt)* — *abonament* ;

aspe(ct) — *aspect*, *atelie(r)* — *atelier*, *alphabe(t)* — *alfabet*, *couple(t)* — *cuplet*, *congrè(s)* — *congres*, *athéné(e)* — *ateneu*, *apogé(e)* — *apogeu*, *coupé* — *cupeu* ;

crédi(t) — *credit*, *confli(ct)* — *conflict*, *avi(s)* — *aviz*, *croqui(s)* — *crochiu* ;

affro(nt) — *afront*, *aplo(mb)* — *aplomb*, *abando(n)* — *abandon*, *coupo(n)* — *cupon*, *crayo(n)* — *creion* ; *cadeau* — *cadou*, *casino* — *cazinou*, *argo(t)* — *argou* ;

attribu(t) — *atribut*.

Foarte puține substantive își păstrează terminația vocalică : *acajou* — *acaju*, *atout* — *atu*, *alibi* — *alibi*, *autodafé* — *autodafe*.

În schimb, un alt număr de substantive terminate în consoană în limba franceză, adaugă la aceasta o vocală în limba română :

— *ampèremètr(e)* — *ampermetru*, *amphithéâtr(e)* — *amfiteatru*, *coupl(e)* — *cuplu*, *cycl(e)* — *ciclu*, *câbl(e)* — *cablu*.

S-a mai spus mai sus că ceea ce distinge substantivele neutre de cele masculine și feminine e caracterul ambiguu al acestora : masculine la singular, feminine la plural. Indicația de gen o dă, precum se știe, articolul nehotărît : *un-*, *o-* ; dar și terminațiile. Astfel, în timp ce la singular terminația acestor substantive e cea a masculinelor, în consoană, — la plural o parte din substantive își au terminația proprie : *-uri* :

argot — *argou*, *-uri*, *aéroport* — *aeroport*, *-uri*, *abat-jour* — *abajur*, *-uri*, *apologue* — *apolog*, *-uri*, *atlas* — *atlas*, *-uri*, *canal* — *canal*, *-uri*, *cours* — *curs*, *-uri*, *compte* — *cont*, *-uri*, *carreau* — *carou*, *-uri*, *compas* — *compas*, *-uri* etc. Dar aceste substantive (105) nu reprezintă decât 20% din totalul neutrelor fișate de noi.

Majoritatea neutrelor noastre (296) — 62%, au pluralul în *-e*, terminație a femininelor, cum se știe :

ampèremètre — *ampermetru*, *-tre*, *accent* — *accent*, *-e*, *arsénal* — *arsenal*, *-e*, *athénée* — *ateneu*, *-ee*, *adjectif* — *adjectiv*, *-e*, *alinéat* — *alineat*, *-e*, *ascenseur* — *ascensor*, *-oare*, *entrée* — *antreu*, *-ee*, *couplage* — *cuplaj*, *-e*, *coupon* — *cupon*, *-oane*, *crédit* — *credit*, *-e*, *cratère* — *crater*, *-e*, *cabinet* — *cabinet*, *-e*, *cadran* — *cadran*, *-e*, *circuit* — *circuit*, *-e* etc.

Dintre substantivele în *-iu*, la singular, vreo 12 fac pluralul în *-ii* (terminație a unor masculine ca și a unor feminine) :

armistice — *armistițiu*, *-ții*, *artifice* — *artificiu*, *-cii*, *adage* — *adagiu*, *-gii*, *auspice* — *auspiciu*, *-cii*, *caprice* — *capriciu*, *-cii*.

Un alt număr de substantive, vreo 80, se întrebuițează în general numai la singular :

aplomb — *aplomb*, *achromatisme* — *acromatism*, *apanage* — *apanaj*, *abandon* — *abandon*, *animisme* — *animism*, *aluminium* — *aluminu*, *altruisme* — *altruism*, *arrimage* — *arimaj*, *anonymat* — *anonimat*, *appétit* — *apetit*, *apocalypse* — *apocalips*, *amidon* — *amidon*, *azimut* — *azimut*, *aval* — *aval*.

Cît despre articol, la singular substantivele neutre primesc pe *-(u)l*, articol masculin; la plural, pe *-le*, articol feminin care aduce la numitorul comun substantivele neutre terminate în *-uri* (terminație neutră), în *-e* (terminație feminină) și în *-ii* (terminație masculină și feminină) cf.

altimètre — *altimetru-l*, *altimetre-le*, *athénée* — *ateneu-l*, *atenee-le*, *automobile* — *automobil-ul*, *automobile-le*, *argot* — *argou-l*, *argouri-le*, *entête* — *antet-ul*, *anteturi-le*, *appel* — *apel-ul*, *apeluri-le*, *artifice* — *artificiu-l*, *artificii-le* etc.

*

Semnalăm tot aici, pentru a nu mai deschide o nouă rubrică, trei substantive masculine franceze, care în limba română devin feminine: *un cabriolet* — o *cabrioletă*, *un comptoir* — o *compotieră*, *un crime* — o *crimă*.

III. Substantivele feminine

Numărul substantivelor feminine din limba franceză (literele A, C), este ceva mai mic decît cel al substantivelor masculine: 648 (față de 721). Deși numesc și ele, pe lîngă ființe de sex feminin și lucruri concrete și noțiuni abstracte⁷, e curios că substantivele feminine nu-și părăsesc în masă genul, ca cele masculine, pentru a trece în categoria neutrelor.

a. Printre substantivele alese ca exemple, putem semna abia cîteva care numesc *ființe*:

amazone — *amazoană*, *actrice* — *actriță*, *dame* — *damă*; un animal: *antilope* — *antilopă*; cîteva substantive care aparțin regnului vegetal: *azalée* — *azalee*, *cactées* — *cactee*, *camélia* — *camelie*.

Un număr de substantive care denumesc profesii, situații, activități, au alături de masculin și un feminin, în franceză ca și în română, cf.

acousticienne — *acusticiană*, *aventurière* — *aventurieră*, *avocate* — *avocată*; *artiste* — *artistă*, *aéronaute* — *aeronaută*, *automobiliste* — *automobilistă*, *alpiniste* — *alpinistă* etc. (Cea mai mare parte dintre aceste substantive au în limba franceză o singură formă pentru ambele genuri).

b. *Nume de lucruri*:

domeniul ... comun: *amphore* — *amforă*, *applique* — *aplică*, *couverture* — *cuvertură*, *ceinture* — *centură*;

domeniul militar: *armure* — *armură*, *arbalète* — *arbaletă*, *arquebuse* — *archebuză*;

⁷ De fapt marea majoritate a substantivelor feminine franceze împrumutate de limba română denumesc noțiuni abstracte.

domeniul artistic : *abside* — *absidă*, *architrave* — *arhitravă*, *aquarelle* — *acuarelă*, *avant-scène* — *avanscendă*, *coupole* — *cupolă* ;

organe (anatomie) : *anthère* — *anteră*, *apophyse* — *apofiză*, *auricule* — *auriculă*.

c. Nume de noțiuni abstracte :

științe : *agriculture* — *agricultură*, *aviculture* — *avicultură*, *apiculture* — *apicultură*, *astronomie* — *astronomie*, *agrogéologie* — *agrogeologie*, *anatomie* — *anatomie*, *apologétique* — *apologetică*, *cardiologie* — *cardiologie* etc. ;

medicină — nume de boli : *amygdalite* — *amigdalită*, *arthrite* — *artrită*, *adénite* — *adenită*, *appendicite* — *apendicită*, *amnésie* — *amnezie*, *asphyxie* — *asfixie*, *atrophie* — *atrofie*, *albuminurie* — *albuminurie*, *aboulie* — *abulie* ;

nume de acțiuni : *aggression* — *agresiune*, *annexion* — *anexiune*, *action* — *acțiune*, *admiration* — *admirație*, *exclamation* — *exclamație*, *adoration* — *adorare* ;

termeni politici-militari : *alliance* — *alianță*, *alarme* — *alarmă*, *amnistie* — *amnistie*, *coalition* — *coaliție* ;

termeni lingvistici : *aphérèse* — *afereză*, *analogie* — *analogie*, *apocope* — *apocopă*, *consonne* — *consoană* ;

alte noțiuni abstracte : *abondance* — *abundență*, *apparence* — *aparență*, *amende* — *amendă*, *alerte* — *alertă*, *alternative* — *alternativă*, *apothéose* — *apoteoză*, *anecdote* — *anecdotală*, *arrogance* — *aroganță*, *appartenance* — *apartenență*, *autobiographie* — *autobiografie*, *acrobatie* — *acrobație*, *asymétrie* — *asimetrie*, *apologie* — *apologie*, *crise* — *criză*, *candidature* — *candidatură*, *calomnie* — *calomnie*, *camaraderie* — *camaraderie*, *catégorie* — *categorie*, *courtoisie* — *curtoazie* etc.

*

În ceea ce privește terminațiile, substantivele feminine franceze prezintă ambele situații : aproape jumătate (e vorba tot de substantivele cu inițialele A, C) se termină în vocală ; cealaltă jumătate, în consoană.

Substantivele care se termină în franceză în vocalele accentuate -e, -i primesc în limba română un -e, devenind astfel paroxitone, cf.

franc. -é(e) : *acné(e)* — *acnee*, *azalé(e)* — *azalee*, *allé(e)* — *alee*, *cacté(e)* — *cactee*, *camé(e)* — *camee* ;

franc. -i(e) : *anomali(e)* — *anomalie*, *avari(e)* — *avarie*, *autobiographi(e)* — *autobiografie*, *acrobat(i)e* — *acrobație*, *analgsie* — *analgezie*, *asymétri(e)* — *asimetrie*, *astronomi(e)* — *astronomie*, *amnist(i)e* — *amnistie*, *analogi(e)* — *analogie*, *agronomi(e)* — *agronomie*, *calomni(e)* — *calomnie*, *calviti(e)* — *calviție*, *cardiologi(e)* — *cardiologie*, *catégori(e)* — *categorie*, *courtoisi(e)* — *curtoazie*.

Teoretic, adăugarea lui -e, în limba română poate fi datorată influenței francezei scrise ; credem însă că în fapt ea este mai de grabă consecința

presiunii sistemului fonologic românesc, care acceptă cu greu substantive terminate în vocală accentuată ⁸.

Cum substantivele aci în cauză se termină în vocală, se înțelege de ce trecînd în limba română ele și-au păstrat genul : feminin. Dar o altă categorie de substantive feminine franceze au terminația consonantică, cf.

- b(e) : *courbe* — *curbă* ;
- k(e) : *applique* — *aplică*, *casque* — *cască*, *clinique* — *clinică* ;
- d(e) : *cascade* — *cascadă*, *cannonade* — *canonadă* ;
- f(e) : *catastrophe* — *catastrofă* ;
- g(ue) : *carlingue* — *carlingă* ;
- l(e) : *aquarelle* — *acuarelă*, *cathédrale* — *catedrală*, *coupole* — *cupolă* ;
- m(e) : *arome* — *aromă*, *crème* — *cremă* ;
- n(e) : *antenne* — *antena*, *arène* — *arenă*, *colline* — *colină* ;
- p(e) : *agape* — *agapă*, *antilope* — *antilopă* ;
- r(e) : *agriculture* — *agricultură*, *aventure* — *aventură*, *cure* — *cură*, *ceinture* — *centură* ;
- s(e) : *ambiance* — *ambianță*, *apparence* — *aparență*, *adresse* — *adresă*, *classe* — *clasă* ;
- t(e) : *amulette* — *amuletă*, *amygdalite* — *amigdalită*, *conduite* — *conduită* ;
- v(e) : *alternative* — *alternativă*, *archive* — *arhivă* ;
- z(e) : *aphérèse* — *afereză*, *apothéose* — *apoteoză*, *crise* — *criză*.

Aproape toate aceste substantive denumesc lucruri sau noțiuni abstracte. Or, în loc să treacă la genul neutru, cum au făcut masculinele într-o situație identică, ele au luat un -ă și au continuat să rămână feminine, ceea ce arată că conștiința genului din limba de împrumut a fost mai tare decît considerentele de conținut ca și de formă.

Concluzii. Studiul genului substantivelor franceze trecute în limba română a lăsat să se vadă mai multe fapte interesante, de ordin gramatical și fonologic.

Mai întii : marea majoritate a substantivelor masculine franceze — cele care denumesc obiecte și noțiuni abstracte — își pierd genul originar trecînd în limba română, pentru a-l lua pe cel neutru. Faptul că 80% din substantivele masculine franceze care își păstrează genul și în românește denumesc ființe, arată că noua repartizare a lor în limba română se datorează unor factori de ordin intern, mai precis conținutului cuvintelor.

Dimpotrivă, categoria substantivelor feminine franceze rămîne intactă, deși și acestea denumesc ființe (într-o proporție foarte mică însă), lucruri și noțiuni abstracte, ca masculinele. Cauza acestui fenomen nu este de ordin

⁸ Printre substantivele românești moștenite, numai monosilabilul *zi* are pe -i final accentuat.

fonologic, deoarece jumătate din femininele în cauză au terminație consonantică (care este caracteristică masculinelor în limba română); mai mult chiar, aceste substantive au primit, trecînd în română, un *-ă*, sau un *-e* — caracteristice ale substantivelor feminine românești. Cum nici factorul conținut nu justifică fenomenul, trebuie să conchidem că de această dată elementul gramatical a fost cel care s-a impus în fața celorlalte corelate.

Cît despre relațiile dintre masculin și feminin observăm că trecerile dintr-o categorie într-alta trebuie considerate ca simple accidente.

Fizionomia fonologică a substantivelor franceze trecute în limba română a cunoscut și ea modificări, datorate factorului gen. Am indicat imediat mai sus una: adăugarea unei vocale (în română) la substantivele franceze feminine terminate în consoană (fapt care apropie aceste substantive de formele lor de bază, latine; cf. franc. *agricultur(e)* — rom. *agricultură* — lat. *agricultura*; franc. *catégori(e)* — rom. *categorie* — lat. *categoria* etc.).

Altă dată consoanele franceze finale amuțite de secole renasc cu ocazia trecerii substantivelor masculine în limba română (cf. franc. *aplomb(b)* — rom. *aplomb*; franc. *atelier(r)* — rom. *atelier*; franc. *congrè(s)* — rom. *congres* etc.).

Numărul gramatical, de care genul e strîns legat în limba română (cf. în special la neutre) contribuie și el la modificarea fizionomiei substantivelor franceze împrumutate redîndu-le acestora două forme: una pentru singular, o alta pentru plural (cf. franc. *albatros (sg. și pl.)* — rom. *albatros (sg.)* și *albatroși (pl.)*; franc. *courbe (sg. și pl. în pronunțare)* — rom. *curbă (sg.)* și *curbe (pl.)* etc.).

Se poate deci spune că în general trecînd în limba română, substantivele franceze creează, atît sub raport gramatical cît și sub raport fonologic situații care mai mult decît o dată reamintesc faptele latinești, iar de alte dăți trimit la stadii mai mult sau mai puțin vechi ale limbii franceze însăși.

РОД СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ ФРАНЦУЗСКОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ В РУМЫНСКОМ ЯЗЫКЕ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Изучение рода существительных, заимствованных из французского языка, выявило несколько интересных аспектов грамматического и фонологического характера.

Большинство французских существительных мужского рода, которые обозначают обычно предметы и отвлеченные понятия, в румынском языке переходят в категорию среднего рода.

80% заимствованных существительных мужского рода, которые обозначают живых существ, сохраняют род при переходе в румынский язык, что объясняется факторами семантического порядка.

Существительные женского рода, перешедшие в румынский язык, обозначающие живых существ, (в незначительном количестве), предметы и отвлеченные понятия, сохраняют свой род как и существительные мужского рода. Это явление нельзя объяснить фонологически, так как половина этих существительных оканчиваются на согласный (в румынском языке это является приметой существительных мужского рода). Перейдя в румынский язык, эти существительные получили в конце -ă или -e, которые являются приметами румынских существительных женского рода. Это явление нельзя объяснить семантическим содержанием данных существительных, а только факторами грамматического порядка.

Переходы из одного рода в другой надо считать простой случайностью.

Фонологический облик французских существительных, заимствованных румынским языком, был подвергнут ряду изменений, вызванных категорией рода. Выше мы отметили одно из этих изменений, а именно прибавление гласного к французским существительным женского рода, оканчивающимся на согласный. Это изменение приближает данные существительные к их первоначальным латинским формам; ср. фр. *agricultur(e)* — рум. *agricultură* — лат. *agricultura*; фр. рум. — *categori(e)* — лат. *categoria*.

У некоторых существительных мужского рода конечные согласные, которые во французском языке перестали давно произноситься, стали вновь произноситься в румынском языке: ср. фр. *aplom (b)* — рум. *aplom(b)* фр. *atelier(r)* — рум. *atelier*, фр. *congrès(s)* — рум. *congres*.

Ряд изменений связан с категорией грамматического числа, которая в румынском языке тесно связана с категорией рода (особенно у существительных среднего рода). Так, например, заимствованные французские существительные получили в румынском языке две формы: одну для единственного числа, а другую — для множественного (ср. фр. *albatros* (ед. и мн. число) — рум. *albatros* (ед. ч.) и *albatroși* (мн. ч.); фр. *courbe* (ед. и мн. ч. в произношении) — рум. *curbă* (ед. ч.) и *curbe* (мн. ч.).

Анализ существительных, заимствованных румынским языком из французского, приводит к выводу, что в результате изменений, которым они были подвергнуты в процессе их грамматического и фонологического усвоения, появились такие формы, которые напоминают или первоначальные латинские формы, или формы, которые были свойственны более древним стадиям развития французского языка.

LE GENRE DES SUBSTANTIFS D'ORIGINE FRANÇAISE EN ROUMAIN

(RÉSUMÉ)

L'étude du genre des noms français passés en roumain laisse voir plusieurs faits intéressants, d'ordre grammatical et phonologique.

Tout d'abord : la grande majorité des noms masculins français — ceux qui désignent des objets et des notions abstraites — perdent leur genre original et passent dans la catégorie des neutres. Le fait que 80% des noms masculins français qui gardent leur genre en roumain nomment des êtres, laisse voir que la répartition en question est due à des facteurs d'ordre interne : la signification des mots. Par contre, la catégorie des noms féminins reste intacte, bien que ceux-ci désignent des êtres (en fort petite proportion), des choses et des notions abstraites, tout comme les masculins. La cause de cet autre phénomène n'est pas d'ordre phonologique, puisque la moitié des féminins français ont une terminaison consonantique (caractéristique des masculins en roumain); même plus, ces noms ont reçu, en passant en roumain un *-ă* ou un *-e* (marque du féminin des noms roumains). Comme le facteur contenu ne justifie pas lui non plus le phénomène en cause, il faut conclure que cette fois c'est l'élément grammatical qui en a imposé aux autres facteurs en corrélation. Quant au passage des noms masculins dans la catégorie des féminins et inversement, c'est plutôt un phénomène accidentel.

La physionomie phonologique des noms français passés en roumain a connu elle aussi des modifications déterminées par le facteur genre. Nous venons d'en indiquer déjà une : l'addition d'une voyelle (en roumain) à des noms français terminés en consonne, ce qui rapproche ces noms de leurs formes de base, latines cf. franç. *agricultur(e)* — roum. *agricultură* — lat. *agricultura*; franç. *catégorie(e)* — roum. *categorie* — lat. *categoria*, etc.). D'autres fois, les consonnes françaises amuïes depuis des siècles renaissent lors du passage des noms masculins en roumain (cf. franç. *aplomb(b)* — roum. *aplomb*; franç. *atelier(r)* — roum. *atelier*; franç. *congrès(s)* — roum. *congres*, etc.). Le nombre grammatical, auquel le genre est étroitement lié en roumain (cf. spécialement le neutre) contribue lui aussi à la modification de la physionomie des noms français, en redonnant à ceux-ci deux formes : une pour le singulier, une autre pour le pluriel (cf. franç. *albatros* (sg. et pl.) — roum. *albatros* (sg.) et *albatroși* (pl.); franç. *courbe* (sg. et pl. dans la prononciation) — roum. *curbă* (sg.) et *courbe* (pl.), etc.

On peut donc dire qu'en général le passage des substantifs français en roumain crée tant sous le rapport grammatical qu'au point de vue phonologique, des situations qui rappellent plus d'une fois les réalités latines, — qui renvoient d'autres fois à des stades plus ou moins anciens du français même.

CONTRIBUȚII LA STUDIUL ELEMENTELOR GERMANE IN LEXICUL GRAIURILOR POPULARE ROMÂNEȘTI *

DE
ȘTEFAN BINDER

IV Terminologia mineritului

Mineritul în țara noastră s-a dezvoltat, în trecut, în unele centre mai importante din Maramureș, Munții Apuseni, Valea Jiului și în sudul Banatului.

Încă din secolul al XII-lea regii maghiari, siliți de necesități bănești, au dat o atenție deosebită mineritului, colonizând un număr însemnat de mineri germani ¹.

Forța de muncă principală o constituia însă populația românească cu străvechi îndeletniciri de mineri. Alături de ea lucrau și mineri sași și maghiari.

Între secolele al XIII-lea și al XVI-lea s-au succedat colonizările de mineri străini, chemați din Austria și Germania ². „Coloniștii germani au adus metodele de lucru mai avansate, practicate în minele din Apusul Europei, perfecționând astfel tehnica minieră, rămasă de la romani, ușurând lucrul în profunzime și permițând mineritului să atingă, în secolul al XV-lea, o stare de înflorire...” ³.

Aceste colonizări au continuat în secolele următoare. Astfel în secolul al XVIII-lea au venit la exploatarea miniere din Munții Apuseni coloniști din Germania ⁴.

În Valea Jiului au fost recrutați specialiști germani din Stiria, Carintia, Tirol, apoi mineri germani din Bucovina, precum și mineri din alte centre miniere (Banat, Crișana, Maramureș) care au adus cu ei terminologia minieră germană, de care se foloseau curent ⁵.

* Prezenta contribuție este urmarea altor studii, cu același titlu, apărute în *AUT*, vol. III (1965), IV (1966) și V (1967), seria *Științe filologice*.

¹ I. Rusu-Abrudeanu, *Aurul românesc. Istoria lui din vechime pînă azi*, București, 1933, p. 215, 222.

² *Istoria României*, vol. II, Buc., Edit. Acad. R.P.R., 1962, p. 40, 127, 227, 561, 563.

³ I. Marin, *Istoricul minelor metalice din România*, București, 1931, p. 10.

⁴ I. Rusu-Abrudeanu, *lucr. cit.*, p. 247.

După descoperirea zăcămintelor de cărbuni la Steierdorf în Banat (1790) au luat ființă numeroase întreprinderi miniere și în Banat⁷.

Faptul că o parte însemnată a muncitorilor, a cadrelor medii și a specialiștilor au fost germani sau au trecut prin școala germană, explică caracterul german al fondului mai vechi în terminologia mineritului. În prezent, terminologia veche, de origine germană, este în curs de înlocuire cu una oficială de origine franceză.

În cele ce urmează voi căuta să explic unii termeni ai mineritului, de proveniență germană, care nu figurează în lucrările noastre lexicografice sau a căror origine nu este lămurită în mod satisfăcător.

bélnă, -e⁸ s.f. 1. izolat, vechi (cu sens general) „galerie transversală” (Valea Jiului : Lonea, Petroșani); 2. izolat, vechi „galerie mică, mînată în cărbune” (Valea Jiului : Lonea), din germ. *Belme* „nischenartige Höhle, die dadurch entsteht, dass unter einer harten Gesteinsbank weichere Schichten ausgeräumt werden” (scobitură în formă de nișă care se formează prin eliminarea unor straturi moi dedesubtul unui strat de rocă tare). (*Der grosse Brockhaus, Handbuch des Wissens*, Leipzig, 1928—1937; J. u. W. Grimm, *lucr. cit.*, sub *balm* „caverna în rupe”). Cf. DA s.v. *belnă* „sac scurt și larg”.

brontós⁹ adj. „cărbune brontos” cărbune mare, dar sfărâmicios; cărbune moale, care se sfarmă de la sine” (Valea Jiului : Lonea, Petroșani), din germ. *Braun(kohle)* „lignit” sau *Brand(kohle)* „cărbune de calitate inferioară destinată consumului casnic”, cu pronunțarea dialectală a lui *a* ca *o*, și suf. -os.

camp¹⁰ s. „piatră din cvartș și alte substanțe, foarte tare” (Munții Apuseni), din germ. *Kamm (Kamp)* „rocă dură (care înaintază în roca mai slabă)” (F. u. W. Grimm, *lucr. cit.*, sub *Kamm* 6) Cf. DA și TDRG, care nu dau etimologia.

chiblă, -e¹¹ s.f. „(în mine) dispozitiv pentru transportat ceva pe plan înclinat” (Firiza. Lăpușel, Mocira, Tăuții-Măgherauș, jud. Maramureș), din termenul minier german dial. *Kibel* (lit. *Kübel*) „dispozitiv de transportat” (D. Sanders, *Handwörterbuch der deutschen Sprache*, Leipzig 1906). Cf. DA s.v. *chibăl* „unitate de măsură”, din magh. *köböl*. Aceeași etimologie o dă Lajos Tamás în *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen*, Budapest 1966. *Dict. Scriban și CADE* s.v. *chibăl* îl consideră împrumutat din rut. *kibel*.

⁶ L. Onu, *Influențe interregionale în terminologia mineritului din Valea Jiului în Fonetică și dialectologie*, vol. I, Academia R.P.R., București, 1958, p. 147; M. Homorodean, *Contribuții la studiul terminologiei miniere românești în Cercetări de lingvistică*, anul II/1957, Academia R.P.R., Filiala Cluj, Institutul de lingvistică, p. 195.

⁷ *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, ediția a 2-a, Buc., Edit. Acad. R.P.R., 1963, p. 153—154, 205—208.

⁸ L. Onu, *lucr. cit.*, p. 165.

⁹ L. Onu, *lucr. cit.*, p. 162.

¹⁰ T. Frîncu și G. Candrea, *lucr. cit.*, p. 41.

¹¹ *Lex(ic) reg(ional)*, I, p. 18.

craișlóg, craișloáge ¹⁴ s.n. 1. general, vechi „galerie transversală” (Valea Jiului: Aninoasa, Lupeni, Lonea, Petrila, Petroșani), cu variantele *crăișlog* (Petroșani), *craișlóg* (Petroșani) *craișlág* (Lupeni), *crăișlog* (Lonea, Petroșani), *crășlóg, crăișloage* (Petroșani); 2. izolat, vechi „(orice) fund de galerie, galerie înfundată”, cu variantele *craișlóg* (Petroșani), *crăișlog* (Lupeni); 3. izolat, vechi „depozit de materiale și adăpost pentru oameni și animale în timpul dinamitării, alături de galeria principală, galerie de adăpost” (Lupeni), cu variantele *crăișlog* (Petrila), *crășlóg* (Petroșani); 4. izolat, vechi „secție cu un front de 30 m., înaintare dublă”, cu variantele *craișlóg* (Petrila): *craișlóg curb* „orice galerie curbă, galerie care, în mersul ei prin steril spre stratul de cărbune, face o curbă, un ocol sau o abatere” (Vulcan); *craișlóg principal* „galerie de transport, galerie principală” (Vulcan), din germ. dial. *Kreizschlog* (lit. *Kreuzschlag*) „galerie transversală”. Cf. *Kreuzgang* (M. Heyne, *lucr. cit.*).

cram (cramb) ¹⁵ s. „casă în care se odihnesc băieții după ce ies din baie; coliba în care se adăpostesc ștemparii, care păzesc și pun necurmat piatră în piuă” (Munții Apuseni), din germ. *Kram* „cort, baracă pentru mineri” (F. u. W. Grimm, *lucr. cit.* sub *Kram* 1 b). Cf. DA și CADE s.v. *cram* „acareturi”, *cramă* „prăvălie, șatră”, din germ. *Kram*, idem. De aici și *crambă* „cameră pentru păstrarea diferitor obiecte; coliba ciobanului lângă staul”. TDRG și Dicț. Scriban consideră *cramă* împrumutat din germ. *Kram* prin filieră slavă.

crățăr ¹⁶ s. „două sisteme de benzi de metal cu raclete, cu ajutorul cărora se transportă cărbunele pînă la locul de încărcare în vagonete” (Valea Jiului): *vagonetarii încarcă crățăru* (Lupeni), din germ. *Kratzer* „unealtă de transport” (D. Sanders, *lucr. cit.* sub *Kratzer* 3).

cvérșlag ¹⁷ s.n., ieșit din uz, „galerie transversală” (Valea Jiului: Lupeni), din germ. *Querschlag* „gang în mină situat în unghi drept pe gangul longitudinal al abatajului” (F. u. W. Grimm, *Deutsches Wörterbuch*, Leipzig. 1854, ș.u. sub *Querschlag* 2).

drucăli ¹⁸ v. IV: *drucălește* 3 sg., vechi „înfundă gaura cu încărcătură și cu buraj, în vederea pușcăturii” (Lupeni); *cărbune drucălit* „cărbune slab ce stă să se desprindă de pe pereți după pușcătură sau din cauza presiunii straturilor (Lupeni, Petroșeni), din germ. *drucken* „a apăsa, a presa” (M. Heyne, *lucr. cit.*), prin filieră maghiară (*drukkol*). Cf. Lajos Tamás, *lucr. cit.* s.v. *drucăli* „a avea trac”.

feldón, -uri ¹⁹ „loc de muncă în mină” (Firiza, Lăpușel, Mocira, Tăuții-Măgherauș jud. Maramureș), din germ. *Feldort*, idem (J. u. W. Grimm,

¹⁴ I. Onu, *lucr. cit.*, p. 165.

¹⁵ Frîncu-Candrea, *lucr. cit.*, p. 41; ALR II, vol. I, h. 258 (3820), p. 102.

¹⁶ DM, CV 1949/2, p. 17, L. Onu, *lucr. cit.*, p. 158, 167, 171.

¹⁷ L. Onu, *lucr. cit.*, p. 165.

¹⁸ L. Onu, *lucr. cit.*, p. 162, 166.

¹⁹ Lex. reg. I, p. 19.

lucr. cit.). Cf. și *fěldort*²⁰ s.n., izolat, vechi, „loc de muncă în mină” (Valea Jiului : Aninoasa, Lonea, Lupeni, Petrila, Petroșani, Uricani) și *fěldórt*²¹. 1. „rampa unei galerii la puț” (Lupeni); 2. curent vechi „înaintare în piatră sau cărbune” (Lupeni, Petroșani), cu varianta *fěldort*²² (Lonea); 3. izolat, vechi „loc de muncă în mină” (Lupeni, Petroșeni); 4. izolat, neobișnuit „galerie principală” (Aninoasa).

*filplăț*²³ s.n. 1. curent vechi „rampa unei galerii la puț” (Valea Jiului : Lonea, Petroșani), cu variantele *filplăt*²⁴ (Aninoasa, Petroșeni), *firplăț*²⁵ (Aninoasa, Lonea, Petroșeni) și *firplăt*²⁶ (Petrila); 2. izolat, vechi „locul unde începe săparea puțului, unde se instalează mașinile care sapă puțul în jos; poate fi la suprafață sau (în puțurile curbe) subteran” (Petroșeni), cu variantele *firplăț*²⁷ (Petroșeni) și *firplăt*²⁸ (Petroșeni); 3. izolat, vechi „depozit de lemne necesare construcțiilor miniere” (Lonea, cu varianta *filplăț*²⁹ (Petroșeni), din germ. dial. *Filplatz* (lit. *Füllplatz*) cf. *Füllort* (loc de încărcare; rampa puțului, la D. Sanders, *lucr. cit.* (Cf. și *firșplăț*³⁰ s.n. „rampa unei galerii la puț” (Vulcan), cu varianta *firșplăț*³¹ (Lupeni), din germ. dial. *Firschtplatz*, (lit. *Firstplatz*) „partea superioară a abatajului” (M. Heyne, *lucr. cit.*).

*firșt*³² s.n. 1. general, vechi, „tavanul galeriei” (Valea Jiului : Petroșeni), cu varianta *fișt*³³; 2. izolat „tavanul locului de muncă (Petroșeni), cu varianta *fișt*³⁴ (Vulcan); *fișt*³⁵ s.n. izolat „partea de sus a unui strat de cărbune, atunci când între aceasta și partea de jos se află intercalate straturi de piatră” (Lupeni), din germ. dial. *Firscht* (lit. *First*) „partea superioară a galeriei”. (M. Heyne, *lucr. cit.*).

*firung*³⁶ s.n. „strat de cărbune cu piatră” (Valea Jiului), din germ. dial. *Führung* (lit. *Führung*) „călăuză” (adică strat călăuzitor).

*fispont*³⁷ s.n. „punct fix la măsurat” (Munții Apuseni), din germ. *Fixpunkt*, idem (*Der grosse Duden, Rechtschreibung*, Leipzig, 1962). Cf. L. Tamas, *lucr. cit.*, din magh. *fixpont*.

*foântă*³⁸ s.f. 1. izolat, „lampă cu ulei de rapiță, folosită acum 40—50 de ani în galeriile de coastă” (Valea Jiului : Lupeni), cu varianta *fontă* (izolat, Vulcan, jud. Hunedoara; Bernița, Lăpuș, jud. Maramureș), din austro-germ. *Funzn* (*Fonzn*) „lampă cu ulei mică și cu lumină slabă” (J. u. W. Grimm, *lucr. cit.* sub *Funzel*. Cf. și St. Binder, *Contribuții la studiul elementelor germane în lexicul graiurilor populare românești, III*, în *Analele Universității din Timișoara, seria Științe filologice*, vol. V, 1967, p. 54).

^{20—22} L. Onu, *lucr. cit.*, p. 151, 164.

^{23—31} L. Onu, *lucr. cit.*, p. 164.

^{32—35} L. Onu, *lucr. cit.*, p. 161.

³⁶ M. Homorodean, *lucr. cit.*, p. 199.

³⁷ Frîncu-Candrea, *lucr. cit.*, p. 42.

³⁸ L. Onu, *lucr. cit.*, p. 166, 174; *ALR* I, întreb. 717, p. 357, 359.

forháier³⁹ s.m. 1. curent, vechi „conducător al unei echipe de mineri, șef de brigadă (Valea Jiului: Aninoasa, Lonea, Petrița, Petroșani), cu variantele *forhaier*⁴⁰ (Petroșani) și *folháier*⁴¹ (Vulcan); 2. izolat, vechi „muncitor miner care păstrează explozivul, încarcă și dă foc găurilor (Lupeni, Vulcan), cu variantele *farháier*⁴² (Lupeni, Petroșani), și *forhaier*⁴³ (Lupeni), din germ. dial. *Vorhaier* (lit. *Vorhäuer*) „muncitor șef de grupă“ (J. u. W. Grimm, *lucr. cit.*) sau germ. dial. *Vollhaier* (lit. *Vollhäuer*) „muncitor miner pe deplin instruit“ (J. u. W. Grimm, *lucr. cit.* sub *Häuer* 9).

forhónt, -uri⁴⁴ s.n. „scobitură (în mină)“ (Firiza, Lăpușel, Mocira, Tăuții-Măgherauș, jud. Maramureș), din *hont* „loc de muncă în mină“, după modelul *foro(r)t* (din germ. *Vorort* „front de mină“).

forot⁴⁵ s. „front (în mină)“ : *țepușele... se sprijină în forot, în pruc* (Valea Jiului: Petroșani), din germ. *Vorort* „locul de muncă la capătul galeriei“ (M. Heyne, *lucr. cit.*, sub *Ort* 6). Cf. *Dicționarul tehnic german-român*, București, 1966.

forzât, -uri⁴⁶ s.n. „rambleu, rocă sterilă cu care se umple locurile goale în mină“ (com. Firiza, Lăpușel, Mocira, Tăuții-Măgherauș, jud. Maramureș), din germ. *Vorsatz* „diferență de nivel în talpa galeriilor unei mine“ (D. Sanders, *lucr. cit.*),

fotogheim⁴⁷ s.n. „petrol lampant“ (Sanislău, Carei, jud. Satu Mare), cu varianta *fotoghin* (*fotoghim*)⁴⁸ (Baia Mare, Cartierul Ferneziu, Coroeni, Copalnic, Berința, Mănăștur, jud. Maramureș), din germ. *Photogen*, idem (Aurel Rîșcanu, *Dicționar tehnic german-român*, Cernăuți, 1929). Cf. Lajos Tamás, *lucr. cit.*, s.v. *fotoghin*, din magh. *fotogén*.

ghérbel⁴⁹ s.n. izolat, vechi „vagonet de mină fără pereți, cărucior“ (Valea Jiului), din germ. dial. *Kerbel* (lit. *Körbel*) „coșuleț; mijloc de transport pentru minereu, confecționat din scânduri înguste“ (D. Sanders, *lucr. cit.* sub *Korb* 2).

glam⁵⁰ s. „pământ lutos, argilos“ (Munții Apuseni), din germ. *klamm*, adj. „tare, umed, țeapăn“ (*Der grosse Duden*; J. u. W. Grimm, *lucr. cit.*). Cf. DA, care, s.v. *glam*, considerat de origine maghiară sau slavă, mai indică și sensurile „ață încilcită; o bucată mare de ceva; stalagmită“.

³⁹⁻⁴³ L. Onu, *lucr. cit.*, p. 167.

⁴⁴ *Lex. reg.* I, p. 19.

⁴⁵ L. Onu, *lucr. cit.*, p. 157.

⁴⁶ *Lex. reg.* I, p. 19.

⁴⁷ *Lex. reg.* I, p. 8.

⁴⁸ *Lex. reg.* I, p. 16; *Lex. reg.* II, p. 107.

⁴⁹ L. Onu, *lucr. cit.*, p. 171.

⁵⁰ Frîncu-Candrea, *lucr. cit.*, p. 42; S. P. Barceanu, *Dicționar român-german și german-român*. Ed. a III-a, Sibiu, 1900.

glig-ăuf⁵¹ interj. „formulă de salut a minerilor : noroc ! noroc bun !” (Valea Jiului : Aninoasa, Lupeni, Lonea, Petrila, Petroșeni), cu varianta *lig-auf* ! (Aninoasa, Petroșeni), din germ. dial. *Glick auf* ! (lit. *Glück-auf* !)

goșteână⁵² s.f. „mineral” (Munții Apuseni), din germ. *Gestein* „rocă, ansamblu de roci”. Cf. și subst. *stean* în expresia *vîrf de stean* „vîrf de stîncă” (T. Teahă, *Graiul din Valea Crișului Negru*. Academia R.P.R. Inst. de lingvistică, București 1961, p. 276). DA explică cuvîntul cu „mineral, piatră care conține aur” și îl consideră împrumutat din germ. *Goldstein* „piatră auriferă”.

háier⁵³ s.m. izolat, „miner, muncitor calificat, trecut prin treptele de vagonetar și de ajutor-miner” (Valea Jiului : Lonea), din germ. dial. *Haier* (lit. *Häuer*) „muncitor miner calificat”. Cf. J. u. W. Grimm, *lucr. cit.* sub *Häuer* 9. Varianta *váier* s.m. (Lupeni, Petrila) are înțelesul de „șef de echipă, brigadier (Petrila, Petroșeni) și este împrumutată prin filiera maghiară *vájár*, idem. Cf. L. Onu, *lucr. cit.*, p. 169).

hángîț, hángăt⁵⁴ s. „boltă de piatră deasupra cărbunelui” (Valea Troțușului, Valea Jiului), din germ. (*das*) *Hangende* (termen minier), „plafonul, cerimea”. (J. u. W. Grimm, *lucr. cit.*, s.v. *hangen* 10 a). Cf. M. Homorodean, *lucr. cit.*, p. 199, s.v. *hoángăt* (Valea Jiului), greșit din germ. *Hangendens*. Aici avem ca punct de plecare forma dial. germ. (*das*) *Hongende*.

hocmán⁵⁵ s.m. izolat, vechi „maistru-miner, șef miner” (Valea Jiului : Aninoasa, Lupeni, Lonea, Petrila, Petroșeni ; Munții Apuseni : Crișcior), cu varianta foarte rară *homán*⁵⁶ (Petroșeni), *hochmann*⁵⁷ (Munții Apuseni), din germ. *Hutman* „șef (supraveghetor) într-o mină”. (J. u. W. Grimm, *lucr. cit.*). Cf. L. Onu, *lucr. cit.*, care îl consideră împrumutat din germ. *Hauptmann* „căpitan” sau din numele de familie *Hoffmann*, și M. Homorodean, *Cîteva nume topice din comuna Căvnic, în Cercetări de lingvistică*, anul VI, 1, 1961, Acad. R.P.R., Filiala Cluj, Institutul de lingvistică, p. 163, care îl consideră împrumutat din germ. *Huttman*.

holdină⁵⁸ s.f. „grămadă de piatră rea” (Munții Apuseni), din germ. dial. *Holde* (lit. *Halde*) „grămadă de piatră, pămînt, zgură” (M. Heyne, *lucr. cit.*) + suf. -ină. Cf. DA s.v. *holdină* și Dicț. Scriban s.v. *holdă*, care îl apropie de polon *hołda* „grămadă de pămînt în care se află încă metal” ; TDRG s.v. *holdă*, din germ. *Halde* „pantă de deal”.

⁵¹ L. Onu, *lucr. cit.*, p. 151.

⁵² Frîncu-Candrea, *lucr. cit.*, p. 42 ; DA ; A. Viciu, *Glosar de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului român din Ardeal*, București, 1906.

⁵³ L. Onu, *lucr. cit.*, p. 158.

⁵⁴ CV 1949/5, p. 29 ; *Lexiconul tehnic român*, Buc., 1957—1965.

⁵⁵ Pașca Gl. (s.v. *gaură*) ; L. Onu, *lucr. cit.*, p. 151, 167.

⁵⁶ L. Onu, *lucr. cit.*, p. 151, 167.

⁵⁷ Viciu, Gl.

⁵⁸ Frîncu-Candrea, *lucr. cit.*, p. 42 ; Viciu, Gl.

hónt, **-uri**⁵⁹ s.n., „loc de muncă în mină“ (Firiza, Lăpușel, Mocira, Tăuții-Măgherauș, jud. Maramureș), din germ. *unten*, adv. „jos“. Cf. și germ. *hunen* (= *hier unten*) „aici jos“ (D. Sanders, *lucr. cit.*).

húpi⁶⁰ (două silabe) s.n., curent, ironie (familiar) „absență nemotivată de la lucru“ (Valea Jiului: Aninoasa, Petroșeni), cu varianta *húptic* (Vulcan), din germ. dial. *Huppe* „fluer din coajă de salcie“. (D. Sanders, *lucr. cit.*, H. Paul, *Deutsches Wörterbuch*, Halle, 1960, sub *Hupe*). Cf. L. Onu, *lucr. cit.*, care îl pune în legătură cu germ. *hüpfen* (a sări).

ibărsic⁶¹ s.n., curent, vechi l. „suitoare, suitor, excavație minieră înclinată între abataj și galeria imediat următoare sau între două orizonturi, folosită pentru comunicație, transport și aeraj“ (Valea Jiului: Lupeni, Lonea), cu variantele *ibărțig*⁶² (Petroșeni), *ibărțig*⁶³ (Aninoasa), *ibărțic*⁶⁴ (Petroșeni), *ibărsic*⁶⁵ (Lupeni, Petroșeni), *ibărsic*⁶⁶ (Petrila), *ibărsec*⁶⁷ (Lupeni), *ibărséc*⁶⁸ (Petroșeni), izolat, vechi. 2. „despărțitură din suitoare, în formă de jghiab, prin care se scurge rambleul sau cărbunele“ (Lonea, Petroșeni); *ibarsic*, **-uri**⁶⁹ s.n. „suitoare, gaura prin care se face legătura între două galerii“ (Firiza, Lăpușel, Mocira, Tăuții-Măgherauși, jud. Maramureș); *ibirsig*⁷⁰ „străpungerea pe care o fac minerii, în cărbune, pentru a uni o galerie cu alta, în vederea circulației aerului“ (Valea Troțușului), din germ. dial. *Iberzug* (lit. *Überzug*) „trecerea dintr-un loc într-altul“.

interțug⁷¹ s. „armătură din lemn așezată la locurile de încrucișare a galeriilor“ (Valea Troțușului), din germ. *Unterzeug* „armătura unei părți de susținere“ (M. Sanders, *lucr. cit.*).

lerháier⁷² s.m. „ajutor-miner“ (Valea Jiului), din germ. dial. *Lehrhaier* (lit. *Lehrhauer*), „ucenic minier“. Cf. J. u. W. Grimm, *lucr. cit.*, sub *Hauer* 9).

leti⁷³ s.n., izolat, vechi „bucată mare de pământ (lut galben), din care se fac găluștele cu care se astupă găurile în vederea pușcăturii“ (Valea Jiului: Lupeni, Lonea, Petroșeni), din germ. *Lett* „lut galben“ (J. u. W. Grimm, *lucr. cit.*). Cf. *letin*⁷⁴ „noroi, lut“. Cf. DA și La jos Tamás, *lucr. cit.*, din magh. (*löttye, létye, lötty, lotyos*).

ligît⁷⁵ s. „vatra cărbunelui“ (Valea Troțușului), din germ. (*das*) *Liegende* (termen minier) „talpa galerie în mină“ și „zăcămintele dedesubtul

⁵⁹ *Lex. reg.* I, p. 20.

⁶⁰ L. Onu, *lucr. cit.*, p. 160.

⁶¹⁻⁶⁸ L. Onu, *lucr. cit.*, p. 175—176.

⁶⁹ *Lex. reg.* I, p. 20.

⁷⁰ CV 1949/5, p. 29.

⁷¹ CV 1949/5, p. 29.

⁷² L. Onu, *lucr. cit.*, p. 158.

⁷³ L. Onu, *lucr. cit.*, p. 151.

⁷⁴ L. Onu, *lucr. cit.*, p. 174; St. Binder, *Contribuții la studiul elementelor germane în graiurile populare românești*, III, *Denumiri de obiecte casnice, de bucătărie, de alimente, de băuturi, coloniale etc.*, în *AUT*, seria Științe filologice, vol. V, 1967.

⁷⁵ CV 1949/5, p. 29.

ei; culcușul (J. u. W. G r i m m, *lucr. cit.*, sub *liegen* 19 b). Cf. M. H o m o r o d e a n, *lucr. cit.*, p. 199, s.v. *ligăt*, din germ. *Liegendens* (!)

mocșăidăr⁷⁶ s.m. „inginer metalurg; topograf” (Valea Jiului), din germ. dial. *Mo(r)kscheider* (lit. *Markscheider*) „topograf în domeniul mineritului”.

moșic⁷⁷ s. „strat de cărbune în grosime de 40—50 cm; moșicolă mușer, cărbune mușeros, strat sălbatic” (regional), calc după germ. *alter Mann* „moș; porțiune în mină unde cărbunele este amestecat cu masă pietroasă; porțiunea părăsită, care nu se mai exploatează. (J. u. W. G r i m m, *lucr. cit.*, sub *Mann* 14). Termenii *moșicolă*, *mușer*, *mușeros*, sînt derivați din *moș(ic)*.

óbărhaier⁷⁸ s.m. izolat, vechi 1. „șef de grupă, șef de brigadă” (Valea Jiului: Lupeni; Munții Apuseni: Crișcior); vechi, 2. „supraveghetor peste mai multe brigăzi” (Lupeni), din germ. dial. *Oberhaier* (lit. *Oberhäuer*) (J. u. W. G r i m m, *lucr. cit.* sub *Häuer* 9).

oșpér, -e⁷⁹ s.n. „bucată de lemn (bîrnă, grindă) care se pune între juguri, ca acestea să nu se deplaseze, sau să nu cadă, și care nu se bate în cuie; stringător între armături” (Valea Jiului), din germ. *Aussperrung* (*Aussperre*) „(acțiune), dispozitiv de separare, fixare la distanță, răschrăcănare”. Cf. *aussperren*, „a desface, a depărta, a răschrăcăna” și *Sperre* „dispozitiv pentru fixare la distanță pentru întindere”. (J. u. W. G r i m m, *lucr. cit.*, sub *Sperre* 1 b și *aussperren* „a desface, a depărta, a răschrăcăna”.

pic⁸⁰ s.n., izolat „piesă de oțel, în formă de creion...; vîrful se termină într-un tăiș (Valea Jiului), din germ. *Picke* „stift din oțel” (D. S a n d e r s, *lucr. cit.* sub *Pickel* 1).

picómerul⁸¹ s.n. 1. „ciocan de abataj; ciocan pneumatic”, cu varianta *picómăr*⁸² (Valea Jiului: Firiza, Lăpușel, Mocira, Tăuții-Măgherauș, jud. Maramureș) și *picón*⁸³ (Valea Jiului: Aninoasa, Petrila, Petroșeni) care are și înțelesul de „piesă de oțel în forma unui creion ascuțit, care se introduce și se fixează în vîrful ciocanului de abataj; este acționată de pistonul ciocanului de abataj; cu ajutorul lui se despică roca de cărbune sau de piatră; pic, spiț, stecaiz”, precum și de „chilaviță”, tîrnăcop, craișpiț (Lonea), din germ. dial. *Pikhammer* (lit. *Pickhammer*) „ciocan perforator”. (*Dicționar german-român*, Academia R.S. România, București, 1966). Cf. M. H o m o r o d e a n, *lucr. cit.*, p. 199, s.v. *picămer*, din germ. lit. *Pickhammer*.

⁷⁶ M. H o m o r o d e a n, *lucr. cit.*, p. 199.

⁷⁷ LR 1962/1, p. 45.

⁷⁸ L. O n u, *lucr. cit.*, p. 167, 169.

⁷⁹ I. O n u, *lucr. cit.*, p. 173.

⁸⁰ L. O n u, *lucr. cit.*, p. 177.

⁸¹ CV 1949/2, p. 18.

⁸² *Lex. reg.* I, p. 21.

⁸³ CV 1949/5, p. 29; L. O n u, *lucr. cit.*, p. 156, 177.

pistol, -uri ⁸⁴ termen miner „gaură scurtă de 15—30 cm (în care se pune explozibilul” (Firiza, Lăpușel, Mocira, Tăuții-Măgherauș, jud. Maramureș), din germ. *Pistol* „tub” (termen tehnic) (D. Sanders, *lucr. cit.*).

pruc ⁸⁵ s. „forot, loc de muncă în mină”; *țepușe, vândruți sau scinduri se sprijină în forot, în pruc* (Valea Jiului: Petroșeni), din germ. dial. *Pruch* (lit. *Bruch*) „ruptură, spărtură, carieră”.

șféler, -e ⁸⁶ s.n. „bucată de lemn (bîrnă, grindă), care se pune între juguri, ca acestea să nu se deplaseze sau să nu cadă, și care nu se bat în cuie; strîngător între armături” (Valea Jiului), din germ. *Schweller* „întăritor”. Cf. *Schwelle* „bîrnă servind ca bază și sprijin” (D. Sanders, *lucr. cit.*, sub *Schwelle* 2).

șit, -uri ⁸⁷ s.n. „schimbul de 8 ore de muncă” (Firiza, Lăpușel, Mocira, Tăuții-Măgherauș, jud. Maramureș), cu varianta *șut* ⁸⁸ „durată de lucru de opt ore a unei echipe”. (Valea Jiului), din germ. *Schicht*, termen miner „timpul de lucru stabilit; muncitori care lucrează împreună în acest timp”. (D. Sanders, *lucr. cit.*, sub *Schicht* 3).

șloág, -e ⁸⁹ s.n. „galerie transversală” (Firiza, Lăpușel, Mocira, Tăuții-Măgherauș, jud. Maramureș, Munții Apuseni), din germ. dial. *Schlog*, (lit. *Schlag*) „galerie subterană; abataj”. (D. Sanders, *lucr. cit.*, sub *Schlag* 12). Cf. M. Homorodean, *lucr. cit.*, p. 198, s.v. *șloág* și *durșloág* „excavație ce face legătura între două galerii” (din germ. dial. *Durchschlog* (lit. *Durchschlag*) „pătrundere”).

șpiț ⁹⁰ s.n. izolat, vechi, „chilaviță, tîrnăcop, craișpiț” (Valea Jiului: Lupeni, Lonea, Petroșeni), prescurtat din germ. *Spitz(hacke)* sau *Spitz(haue)*, idem.

șpiț ⁹¹ s.n. curent, „piesă de oțel, în formă de creion, ascuțită la un capăt, care se introduce în vârful ciocanului de abataj și cu ajutorul căreia se tale cărbunele sau piatra; pic, picon, ștecaiz” (Valea Jiului: Lupeni, Petroșeni), prescurtat din germ. *Spitz(eisen)* „daltă foarte ascuțită” (A. Rîșcanu, *Dicționarul tehnic german-român*, Cernăuți, 1929).

șpițer ⁹² s.n. izolat „chilaviță, tîrnăcop, craișpiț (Valea Jiului: Lonea) contras din germ. *Spitz(hamm)er* „ciocan ascuțit”.

șpréngheľ ⁹³ s.n. 1. izolat, „proptă provizorie de lemn, folosită pentru sprijinul tavanului sau al unui perete” (Valea Jiului: Lupeni); 2. curent, „bucată de lemn (bîrnă, grindă), care se pune între juguri, ca acestea să nu se depla-

⁸⁴ *Lex. reg.* I, p. 21.

⁸⁵ L. Onu, *lucr. cit.*, p. 157, sub *frigări*.

⁸⁶ L. Onu, *lucr. cit.*, p. 173.

⁸⁷ *Lex. reg.* I, p. 22.

⁸⁸ CV 1949/2, p. 18; M. Homorodean, *lucr. cit.*, p. 200.

⁸⁹ *Lex. reg.* I, p. 22.

⁹⁰ L. Onu, *lucr. cit.*, p. 156.

⁹¹ L. Onu, *lucr. cit.*, p. 156.

⁹² L. Onu, *lucr. cit.*, p. 156.

^{93—94} L. Onu, *lucr. cit.*, p. 173.

seze, sau să nu cadă, și care nu se bate în cuie; strângător între armături“ (Lonea, Petrița, Petroșeni), cu varianta izolată *şprengher, -e*⁹⁴ (Lonea, Petroșeni), din germ. *Sprengwerk* „ansamblu de grinzi cu contrafișe“ (D. Sanders, *lucr. cit.*).

*şram*⁹⁵ s.n. „mijlocul locului de muncă, miezul stratului de cărbune sau de piatră, care se pușcă, de obicei, printr-un sistem de găuri concentrice“ (Valea Jiului), din germ. *Schram* (termen miner) „făgaș adânc, scobitură“ (*Dicționar german-român*, București, 1966).

*ştează*⁹⁶ s.f. „piuă“ (Munții Apuseni), din germ. dial. *Stessel* (lit. *Stössel*) „pisălog, pilug, mai“. Cf. CADE, *Dicț. Scriban*, fără etimologie.

*ştecăiz*⁹⁷ s.n. 1. Var, vechi, „unealtă de fier în formă de pană, cu care se despica, mai de mult, piatra“ (Valea Jiului: Lupeni, Lonea, Petroșeni); 2. curent, vechi „piesă de oțel, lungă de 60—120 cm și ascuțită la un capăt, în formă de daltă sau pană, folosită ca unealtă pentru baterea găurilor în cărbune sau piatră“ (Lupeni, Petroșeni); 3. general, recent, „piesă de oțel, în formă de creion, care se introduce și se fixează în vârful ciocanului de abataj; cu ajutorul ei se taie cărbunele sau piatra (Aninoasa, Lupeni, Lonea, Petrița, Petroșeni), din germ. *Stecheisen* „priboi, dorn“ (*Dicționar german-român*, București, 1966).

*ştiurț, -uri*⁹⁸ „locul unde se depune piatra împărțită (în minele de aur sau sterilul“ (Munții Apuseni: Firiza, Lăpușel, Mocira, Tăuții-Măgherauș, jud. Maramureș, Valea Jiului), din germ. *Stürz(e)* „locul unde se golesc materialele din abataj“ (D. Sanders, *lucr. cit.* sub *Stürz(e)* 2 b). Cf. DM s.v. *şturț* „haldă“; M. Homorodean, *lucr. cit.*, p. 198, s.v. *ştiurț*, idem, din germ. *Sturz*.

*şulf, -uri*⁹⁹ s.n. „coloană pneumatică pentru susținerea perforatorului“ (Firiza, Lăpușel, Mocira, Tăuții-Măgherauș, jud. Maramureș), din germ. *Stulp(e)* „manșetă, piston“ (*Dicționar german-român*, București, 1966).

*şubăr*¹⁰⁰ s.n. 1. curent, „gura rostogolului (a rolului) prin care se scurge cărbunele, rambleul sau piatra“ (Valea Jiului: Lupeni, Lonea, Petrița, Petroșeni); 2. curent, „ușită cu mîner care închide sau deschide gura rostogolului (a colului), a ventilatorului sau a unui siloz“ (Aninoasa, Lupeni, Petroșeni, Vulcan); 3. rar, „despărțitura din suite, în formă de jghiab, prin care se scurge rambleul sau cărbunele“ (Petrița, Petroșeni); 4. izolat, „instrumentul de măsurat grosimea diferitelor piese de metal“.

Sensul de sub 1 și 2 provine din împrumutul germ. *Schieber* „ușită de închidere“ (D. Sanders, *lucr. cit.*, sub *Schieber* 6). Cf. Șt. Binder, *Con-*

⁹⁴ L. Onu, *lucr. cit.*, p. 173.

⁹⁵ L. Onu, *lucr. cit.*, p. 176.

⁹⁶ Frîncu-Candrea, *lucr. cit.*, p. 105; B. Cazacu, *Glosar dialectal Oltenia*, Buc. 1967, indică sensul de „leaț, stinghie“.

⁹⁷ L. Onu, *lucr. cit.*, p. 177.

⁹⁸ Frîncu-Candrea, *lucr. cit.*, p. 43; *Lex. reg. I*, p. 22; Viciu, *Gl.* 96—98; L. Onu, *lucr. cit.*, p. 173; Pașca, *Gl.*

⁹⁹ *Lex. reg. I*, p. 22.

¹⁰⁰ L. Onu, *lucr. cit.*, p. 175.

tribuții la studiul elementelor germane în lexicul graiurilor populare românești, în *AUT, seria Științe filologice*, vol. IV, 1966).

Sensul de sub 3 provine din împrumutul german *Schuber* „alunecuș (J. u. W. Grimm, *lucr. cit.*, sub *Schuber* și *schubern* 2).

Sensul de sub 4 provine din împrumutul german *Schublehre* „șubler“ *șufă*¹⁰¹ s.f. „cablu de oțel, gros de 3 cm, care, acționat de un motor, urcă și coboară vagonetele“ (Valea Troțușului), din germ. *Schupfe* „leagăn, scrînciob“ (*Dicționar german-român*, București, 1966).

șulcă, -i¹⁰² s.f. „pământ amestecat, umed, pentru astuparea găurilor cu exploziv, înainte de a li se dea foc“ (Firiza, Lăpușel, Mocira, Tăuții-Măgherauș, jud. Maramureș), din germ. *Scholle* „bulgăr (de pământ)“ (A. Sander s, *lucr. cit.*, sub *Scholle*), cu sufixul -că.

Un derivat ar putea fi *șuleană*, *șulene*¹⁰³ s.f. 1. izolat, „gaură ce se perforează înclinat, de jos în sus, la abataj, în peretele de piatră sau de cărbune, în vederea pușcăturii“ (Petroșeni): *gaură șuleană* (Valea Jiului : Aninoasa, Lupeni, Lonea, Petroșeni); (izolat) „gaură în vederea pușcăturii, în cadrul unui sistem de găuri concentrice“ (Lonea, Petrila, Vulcan).

*șung*¹⁰⁴ s.n. „forță, putere“ (Firiza, Lăpușel, Mocira, Tăuții-Măgherauș, jud. Maramureș), din germ. *Schwung* „mișcarea energetică, avînt, elan“.

*șutău*¹⁰⁵ s.n. 1. izolat, vechi, „locul unde se golește minereul în jghiab“ (Valea Jiului : Petroșeni); 2. izolat, „despărțitură din suitoare în formă de jghiab, prin care se scurge cărbunele sau rambleul“ (Lupeni); 3. „spărtură verticală pe unde se aruncă piatra sau se transportă materialul de lucru de la o galerie de sus la una de jos în timpul construcției (Munții Apuseni : Crișcior); 4. „puț cu înclinația de 40°—70°“ (Munții Apuseni), din germ. *Schutt* (termen minier) „jghiab, galerie îngustă pentru scurgerea materialelor din abataj“ (J. u. W. Grimm, *lucr. cit.*, sub *Schutt* 17), cu sufixul -ău.

*șușmăistăr*¹⁰⁶ s.n. curent, vechi, „muncitor miner care păstrează explozibilul, încarcă și dă foc găurilor“ (Valea Jiului : Aninoasa, Lonea, Petrila, Petroșeni, Lupeni), cu variantele *șușmăistăr*¹⁰⁷ (Lonea, Petroșeni); izolat, *șușmaistăr*¹⁰⁸ (Vulcani), din germ. *Schussmeister*, idem. Cf. L. Onu, *lucr. cit.*, p. 167, din germ. *Schiessmeister*.

*tășuri*¹⁰⁹ s.n. „gropițe făcute cu dalta ascuțită pentru spargerea dreaptă a pietrii“ (Maidan, jud. Caraș-Severin), din germ. *Taschen* „buzunare, cavi-tăți de forma buzunarului“.

¹⁰¹ CV. 1949/5, p. 29.

¹⁰² *Lex. reg.* I, p. 22.

¹⁰³ L. Onu, *lucr. cit.*, p. 175; Pașca, *Gl.* (s.v. *gaură*).

¹⁰⁴ *Lex. reg.*, p. 22.

¹⁰⁵ L. Onu, *lucr. cit.*, p. 176; Pașca, *Gl.* (s.v. *ibărsic*); Frîncu-Candrea, *lucr. cit.*, p. 43.

^{106—108} L. Onu, *lucr. cit.*, p. 167, 176.

¹⁰⁹ S. Liuba și A. Iana, *Topografia satului și hotarului Maidan*, Caransebeș, 1895, p. 129.

țincúș ¹¹⁰ s.n. rar, „unealtă de fier, în formă de pană, cu care se despica, mai de mult, piatra” (Valea Jiului : Aninoasa, Lonea, Petroșeni), „daltă” (Roșia Montană, jud. Alba), din germ. *Zinke* „cep, fus în formă de coadă de rândunică”. (D. Sanders, *lucr. cit.*, sub *Zinke 2*), cu sufixul *-uș*. Cf. CADE s.v. *țencușă* și St. Binder, *Contribuții la studiul elementelor germane în lexicul graiurilor populare românești*, în *AUT*, seria *Științe filologice*, vol. V, 1967, sub *țancuș*, p. 61.

țindăr ¹¹¹ s.n. „sistem de fitil” (Valea Jiului), din germ. dial. *Zinder* (lit. *Zünder*) „amorsă”.

țop, -uri ¹¹² s.n. „gaură” (Maidan, jud. Caraș-Severin), din germ. dial. *Zopf* (lit. *Zapf*) „cep care intră într-un orificiu corespunzător, îmbucându-se” (D. Sanders, *lucr. cit.*, sub *Zapf d*). Cu sensul de „cep” a intrat și în expresia *a avea țop la limbă* „a pișca, a înțepa; a avea chef de vorbă” (cf. D. Udrescu, *Glosar regional Argeș*, Acad. R.S.R., București, 1967, s.v. *țop*).

untărzăt, -uri ¹¹³ s.n. „bucată de lemn (birnă, grindă), care se pune între juguri, ca acestea să nu se deplaseze sau să nu cadă și care nu se bate în cuie; stringător între armături” (Valea Jiului), din germ. *Untersatz* „suport”.

vandrúgi ¹¹⁴ s.m. „stâlpi și scânduri pentru a se evita prăbușirile” (Valea Jiului), cu varianta „*văndruci*” ¹¹⁵, din germ. dial. *Wandpruck* (lit. *Wandbrücke*) „pod” (stâlpi și scânduri) pentru sprijinirea pereților galeriei” cf. *Bruck* (*Brücke*) la M. Heyne, *lucr. cit.*). Cf. DM, din germ. *Wanddruck*.

vánglu, -uri ¹¹⁶ s.n. 1. izolat, vechi, „vagonul mic (cărucior) de lemn folosit astăzi, rar, în abataj pentru transportul cărbunelui la rol” (Valea Jiului : Luneu, Lupeni). 2. curent vechi, „vagonet fără pereți, folosit la transportul lemnului în mină, adaptat poate circula și pe funicular” (Aninoasa, Lupeni, Lonea, Petrila, Petroșeni), cu varianta *vángli* ¹¹⁷, rar, vechi, „vagonet-platformă, fără pereți, pentru transportul mașinilor în mină” (Aninoasa, Lupeni, Petrila, Petroșeni), pl. *vánguri* ¹¹⁸ (-platformă) (Vulcan).

Subst. *vánglu* este împrumutat din germ. dial. *Wage(r)l* „cărucior”. Forma *vángli* a pătruns probabil prin filieră maghiară. Cf. *vánglău* în *AUT*, seria *Științe filologice*, vol. V, 1967, p. 62.

záibăr ¹¹⁹ s.m. „lucrător care curăță, cu sapa sau cu lopata, locul de muncă” (Valea Jiului), din germ. dial. *Saiberer* (lit. *Säuberer*) „cel care curăță”.

¹¹⁰ L. Onu, *lucr. cit.*, p. 177.

¹¹¹ L. Onu, *lucr. cit.*, p. 170.

¹¹² S. Liuba-A. Iana, *lucr. cit.*, p. 94, 95; L. Onu, *lucr. cit.*, p. 169.

¹¹³ L. Onu, *lucr. cit.*, p. 173.

¹¹⁴ CV 1949/2, p. 18.

¹¹⁵ L. Onu, *lucr. cit.*, p. 157.

¹¹⁶⁻¹¹⁸ L. Onu, *lucr. cit.*, p. 171, 172.

¹¹⁹ M. Homorodean, *lucr. cit.*, p. 199.

К ВОПРОСУ О НЕМЕЦКИХ ЭЛЕМЕНТАХ В ЛЕКСИКЕ РУМЫНСКИХ НАРОДНЫХ ГОВОРОВ

Терминология горного дела

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Горное дело в Марамуреше, Западных горах, Долине Жиу, Буковине и на юге Баната, развивавшееся в течение нескольких столетий при помощи немецких шахтеров и специалистов, которые вводили передовые методы работы, применявшиеся на шахтах Западной Европы, пользовалось терминологией немецкого происхождения. Эта терминология в настоящее время заменяется терминологией французского происхождения.

Настоящая статья является продолжением работ, посвященных исследованию немецкого, австро-немецкого, швабского и саксского влияния на лексику румынских народных говоров (См. «Ученые записки» Тимишоарского университета, 1965, т. III; 1966, т. IV; 1967, т. V).

Это влияние объясняется прямым контактом румынского населения с немецким населением в Трансильвании, Банате и Буковине, а также австрийской и австро-венгерской администрацией.

В работе анализируются румынские термины немецкого происхождения, используемые в горном деле, которые до сих пор или со всем не были исследованы, или получили неудовлетворительное объяснение.

BEITRÄGE ZUM STUDIUM DER DEUTSCHEN ELEMENTE IM WORTSCHATZ DER RUMÄNISCHEN MUNDARTEN.

DER FACHWORTSCHATZ DES BERGBAUS

(INHALTSANGABE)

Der Bergbau in den Landesteilen Maramureș, Bukowina und Südbanat, im Siebenbürgischen Erzgebirge und im Schyltal hat sich im Laufe einiger Jahrhunderte (XII.—XX.) nicht zuletzt auch mit Hilfe der deutschen Berg- und Fachleute entwickelt, die fortgeschrittene Arbeitsmethoden mitbrachten, wie sie in den Gruben Westeuropas verwendet wurden. Sie führten einen deutschen Fachwortschatz ein, der heute zum Teil veraltet ist und allmählich durch einen französischer Herkunft ersetzt wird.

Vorliegende Untersuchung ist die Fortsetzung dreier Arbeiten über den hochdeutschen, österreichischen, siebenbürgisch-sächsischen und schwäbi-

schen Einfluss auf den Wortschatz der rumänischen Mundarten, die in den *Annalen der Universität Temesvar*, Philologische Reihe, Bd. III (1965), Bd. IV (1966) und Bd. V (1967) erschienen sind. Dieser Einfluss ist der direkten Berührung zwischen der rumänischen Bevölkerung und den deutschen Siedlern in Siebenbürgen, dem Banat und der Bukowina zuzuschreiben, aber auch der österreichischen oder österreich-ungarischen Verwaltung.

Die untersuchten Wörter deutscher Herkunft auf dem Gebiet des Bergbaus sind neu gedeutet und erklärt, dort, wo Erklärungen bisher fehlten, unzutreffend oder unzureichend waren.

INFLUENȚE ROMÂNEȘTI ÎN LEXICUL GRAIULUI SLOVAC DIN NĂDLAC

DE

PAVEL ROZKOŠ

Orașul Nădlac¹ se află în partea vestică a țării noastre, fiind așezat pe malul drept al râului Mureș, la granița cu R.P. Ungară, chiar pe șoseaua internațională numărul 7 Arad—Seghedin—Budapesta—Viena. Nădlacul este o localitate relativ mare², are un trecut destul de bogat și interesant, pe lângă care nu au putut trece indiferent evenimentele cele mai importante din istoria poporului român. Actualmente, din punct de vedere numeric, la Nădlac predomină o populație slovacă, ce a fost colonizată aici în primii doi-trei ani ai veacului al XIX-lea³. Cu toate acestea, populația română este aceea, care a fost prezentă permanent la Nădlac încă din cele mai vechi timpuri⁴. Conviețuirea aceasta îndelungată a românilor din Nădlac cu celelalte naționalități, normal, nu a putut să nu ducă la o serie de influențe lingvistice reciproce. Influențele cele mai puternice și mai evidente încep însă în secolul al XIX-lea și continuă cu o deosebită intensitate în zilele noastre.

Trăind de-a lungul anilor împreună, românii și slovaci din Nădlac și-au păstrat totuși, în linii generale, specificul limbii lor. Ducând o viață socială identică, având mereu contacte nemijlocite în muncă și în viață de toate zilele, influențele acestea se simt tot mai mult și afectează într-o oarecare măsură structura fonetică, dar mai cu seamă fondul lexical. Urmărind în mod special perioada ultimilor douăzeci de ani (deceniile al VI-lea și al VII-lea ale veacului nostru), perioada în care a început în țara noastră o dezvoltare econo-

¹ Din punct de vedere al actualei împărțiri teritorial-administrative, orașul Nădlac aparține de județul Arad.

² După registrele de evidență a populației Nădlacului din anul 1968 rezultă că el numără aproape zece mii de locuitori; vezi în acest sens și ziarul local din Arad „Flamura Roșie” din apr. 1968.

³ P. Țucra, *Pribeagul, Pietre rămase*, București, 1936, p. 301; S. Borovszky, *Csanád vármegye története 1715-ig*, Budapest, 1897, p. 427; I. Bujna, *Stručný nástin dejín cirkve evanjelickej a. v. v Nadlaku*, Lipt. Sv. Mikuláš, 1912, p. 30; P. Rozkoš, *Fonetismul graiului slovac din Nădlac*, AUT, Seria Științe filologice V, Timișoara, 1967, p. 73—74; R. Urban, *Čechoslováci v Rumunsku*, București, 1930, p. 99; J. Širácky, *Šťahovanie Slovákov na Dolnú zem v 18. a 19. storočí*, Bratislava, 1966, p. 142—143.

⁴ P. Țucra, *op. cit.*, comentind la p. 7 perioada venirii ungurilor pe aceste teritorii, afirmă că aceștia au găsit aici o populație latină și slavă, strămoșii românilor de astăzi.

mică nemaiîntâlnit de rapidă, observăm în graiul slovac din Nădlac pătrunderea unui număr tot mai mare de cuvinte și de alte elemente lexicale românești, precum și a celor ce ajung în acest grai din alte limbi prin filiera limbii române.

Cu toate aceste influențe fonetice și lexicale, precum și în ciuda dezvoltării sale izolate de peste două veacuri, graiul slovac din Nădlac a reușit totuși să-și păstreze nealterată structura sa gramaticală. Așa că și astăzi se poate afirma fără nici o ezitare și fără nici o rezervă că acest grai poartă trăsăturile fundamentale ale graiurilor slovace centrale⁵.

Dacă aruncăm o privire asupra structurii lexicului graiului slovac din Nădlac, putem constata prezența în cadrul acestuia a unor cuvinte de origine românească, existente și în lexicul limbii slovace literare sau în lexicul unor graiuri slovace de pe teritoriul Cehoslovaciei. Iată câteva dintre acestea: **bača** „baci“, **brindza** „brînză“, **cigája, cigaja** „oaie de rasa țigaie“, **kl'agat'** „a pune cheag în lapte“, **kl'ja** „cheag“, **kol'iba** „colibă“, **sálaš**⁷ „sălaș“, **strunga** „strungă“, **urda** „urdă“, **žinčica**⁸ „jintiță“. De remarcat că toate aceste cuvinte aparțin terminologiei păstorești, și ele au pătruns în limba slovacă, după cele mai mari probabilități, prin secolele al XV-lea și al XVI-lea, atunci cînd păstorii români, în căutările lor de pășuni cît mai bogate, au ajuns pînă-n ținuturile de azi ale Cehoslovaciei⁹. Multe dintre aceste cuvinte există în graiul slovac din Nădlac sub o formă identică sau foarte apropiată cu cea din limba română (**urda, strunga, kol'iba, cigaja** etc.), altele s-au adaptat sistemului fonetic al limbii slovace (**brindza, kl'ja, žinčica** și altele), câteva constituie derivații de la rădăcinile românești după modelul slovac (de exemplu, **brindzoví, kl'agat', zakl'aganí**). Este interesant de constatat că toate aceste cuvinte, alături de multe altele, sînt propuse spre

⁵ Vezi, bunăoară, J. Štolc, *Nárečie troch slovenských ostrovv v Maďarsku*, Bratislava, 1949, p. 11; E. Vrabie, *Privire asupra localităților cu graiuri slave din Republica Populară Română*, Romanoslavica VII, București, 1963, p. 81, și *Mesto slavjanskich govorov na territorii RNR v sisteme slavjanskich jazykov i ich značenie dlia slavjanskoj dialektologii*, Romanoslavica IX, București, 1963, p. 20; P. Olteanu, *Numiri slave în Transilvania de nord*, Limba și literatura III, București, 1957, p. 195; Št. Žolnay, *Balkánska mozaika*, L'udový kalendár, Bratislava, 1966, p. 145; P. Rozkoš, *op. cit.*, p. 75.

⁶ În continuare nu vom face marcarea accentului cuvintelor, aceasta nefiind absolut necesară. În graiul în discuție, așa cum am arătat și altădată (vezi lucrarea noastră citată mai sus, p. 82), accentul cade întotdeauna pe prima silabă din cuvînt. Semnul „'“ îl vom utiliza în cele ce urmează pentru marcarea lungimii sunetelor.

⁷ Sensul acestui cuvînt diferă la Nădlac față de cel din limba slovacă literară și s-a schimbat și față de cel inițial din limba română, însemnînd în graiul slovac „casă construită în afara comunei, în raza hotarului acesteia“; de exemplu, expresia *bívame na sálaši* înseamnă „locuim la sálaș“, adică „în afara comunei“.

⁸ Pentru amănunte referitoare la acest cuvînt vezi E. Petrovici, *Sl. žetica „zer“ în limba română, în limbile slave și în limba maghiară*, Studia Universitatum Babeș-Bolyai, Series IV, Fasc. 2, Philologia, Cluj, 1960, p. 7—12.

⁹ Referitor la această problemă vezi mai amănunțit la D. Crâncjală, *Rumunské olivy v Karpatech se zvláštním zřetelem k moravskému Valažsku*, Praha, 1938; de asemenea, V. Chaloupecký, *Valasi na Slovensku*, Praha, 1947.

studiu și de către A. H a b o v š t i a k ¹⁰, atunci cînd discută despre problema terminologiei păstorești din graiurile slovace de pe teritoriul Cehoslovaciei. Cercetînd problema originii românești a unor cuvinte din limba slovacă, S. N i ț ă A r m a ș ¹¹, de asemenea, amintește toate aceste exemple. Dar unele dintre acestea există și în alte cîteva limbi europene ¹², au o sferă de răspîndire foarte mare, ca de exemplu, cuvintele *brindza*, *urda* sau *žinčica*, și de aceea unii lingviști ¹³ au preconizat includerea lor printre întrebările chestionarului pentru întocmirea Atlasului lingvistic slav.

Interesant că aceste cuvinte, sau măcar unele dintre ele, nu apar și în graiurile cehe din Banat ¹⁴, cu toate că din punct de vedere teoretic acest lucru ar fi de așteptat.

Condițiile social-istorice în care a evoluat graiul slovac din Nădlac a determinat apariția în lexicul acestuia a numeroaselor cuvinte românești, care și în limba română literară nu rareori sînt considerate ca neologisme. Aceste cuvinte oglindesc, de regulă, schimbările sociale noi din realitatea înconjurătoare, ca de exemplu, procesul de transformare socialistă a agriculturii, împărțirea administrativ — teritorială a țării etc., pentru care în trecut nu au existat în graiul în discuție termeni corespunzători. De asemenea, noile îndeletniciri ale oamenilor legate de aceste schimbări, cum ar fi munca în atelierele cooperativei agricole de producție sau în stațiunea de mașini și tractoare, dotarea agriculturii cu noi mașini și unelte, apariția în comerț de noi produse ale industriei chimice, textile, alimentare, farmaceutice etc., — toate acestea au determinat apariția de noi cuvinte în lexic. Intrucît purtătorii graiului slovac din Nădlac nu aveau în lexicul lor cuvinte pentru denumirea acestor obiecte, ei le-au împrumutat de la vecinii lor cei mai apropiați, de la vorbitorii limbii române. Multe dintre aceste cuvinte coexistă însă cu cuvinte vechi slovacăști, denumind în mod diferit unul și același

¹⁰ A. H a b o v š t i a k, *O výskume pastierskej terminológie, Slovenský národopis*, Bratislava, 1963, p. 655—657.

¹¹ S. N i ț ă A r m a ș, *În jurul problemei cuvintelor de origine românească în limba slovacă*, SCL XVII, București, 1966, nr. 5, p. 579—593.

¹² Vezi, bunăoară, M. Mitu, *Etimologii românești în „Dicționarul limbii polone”*, Romanoslavica XII, București, 1965, p. 77; B. P. Gergely, *Román eredetű szókincselemek a Magyar Tudós Társaság Zsebszótárában*, Studia Universitatis Babeș — Bolyai, Seria Philologia Fasciculus 2, Cluj, 1967, p. 51; *Dicționar ceh-român*, București, 1967, p. 19 și p. 559; F. Trávníček, *Slovník jazyka českého*, Praha, 1952, p. 115, p. 1605, p. 1791; S. I. Ožegov, *Slovar' russkogo jazyka*, Moskva, 1960, p. 58; *Pol'sko-russkij slovar'*, Moskva, 1960, p. 50; *Belorussko-russkij slovar'*, Moskva, 1962, p. 133; A. M. Roth, *Osobennosti vzaimodejstviia jazykov i dialektov Karpatskogo bassejna i vengersko-ukrainskaja interferenciia*, Studia Slavica XIII, Budapest, p. 253—257.

¹³ Vezi, de exemplu, E. Petrovici și E. Vrabie, *În legătură cu Atlasul lingvistic slav*, Romanoslavica VII, București, 1963, p. 189; A. H a b o v š t i a k, *Pastușeskaja terminologija v Obščeslavjanskom lingvističeskom atlase*, Obščeslavjanskij lingvističeskij atlas, Moskva, 1965, p. 110; *Voprosnik Obščeslavjanskogo lingvističeskogo atlasa*, Moskva, 1965, p. 67 și 230—231.

¹⁴ Vezi, bunăoară, T. Dobrițoiu — Alexandru, *Banatismy v nářečích českých osád*, So. Helena, Gerník, Rovensko, Biger, Šumice a Clopodie, Slavia XXXVI, Praha, 1967, caiet. 3, p. 374—382; la G. Ciplea în lucrarea *Influențe românești în graiurile cehe din Banat. Lexic*, Cl XI, Cluj, 1966, nr. 1, p. 68 apare doar cuvîntul *strunga* sub forma *strňka*.

obiect sau fenomen. Coexistența aceasta va mai persista mult, utilizarea mai frecventă și apoi impunerea unuia sau altuia din cuvinte depinzând de mediul sau împrejurările în care se întrebuințează. Unele cuvinte, și sînt destul de multe la număr, au pătruns în graiul slovac din Nădlac direct din limba română sau prin filiera acesteia, dar ele există sub o formă similară ori absolut identică și în limba slovacă literară. Aceste cuvinte, în marea lor majoritate, sînt neologisme atît în limba slovacă literară, cît și în limba română, și ele, de regulă, aparțin fondului lexical internațional. Doar unele particularități fonetice trădează originea română sau influența română asupra lor în graiul în discuție.

În continuare vom da în ordinea alfabetică o listă destul de extinsă de cuvinte care au pătruns în graiul slovac din Nădlac direct din limba română sau prin mijlocirea acesteia. De asemenea, vom face scurte comentarii pe marginea acestor cuvinte, însoțindu-le cu scurte exemplificări, așa cum au fost ele consemnate cu ocazia anchetelor dialectale efectuate pe teren. Iată și lista acestor cuvinte. **Abatór** (în limba slovacă literară *bitúnok*¹⁵ din rom. „abator” apare tot mai frecvent alături de forma mai veche *bitovňa*, ca în expresia *abatór, to je stará bitovňa*; „abator este același lucru ca și *bitovňa*”; adevérinca (lit. *potvrdenie*) din rom. „adeverință”: *tašla si za adeverincou* „(ea) s-a dus după adeverință”; *adženda* (lit. *agenda*) în limba rom. „agendă”: *strat'ila si adžendu* „(ea) și-a pierdut agenda”; *aeroport* (lit. *letište*) din rom. „aeroport”: *u náz je mal'i aeroport* „la noi e un mic aeroport”; *akčel'erát* (lit. *rýchlik*) din rom. „accelerat”: *akčel'erát z Bukareštu sa troxa meška* „acceleratul de București întîrzie puțin”; *akčident* (lit. *nehoda*) din rom. „accident” se folosește exclusiv în sens de „accident de circulație”: *už má druhi akčident s tim autovom* „deja are al doilea accident cu același camion”; *al'imentára* (lit. *potravínarský obchod*) din rom. „alimentară” există alături de forma mai veche *boud*¹⁶ (din maghiarul *bolt*), ultima întîlnită mai ales la bătrîni: *ňeska al'imentára je zatvorená* „astăzi alimentara este închisă”¹⁷; *anormálni* (lit. *hlúpy*) în lb. rom. „anormal” apare alături de formele *hlúpi*, *prosti* și *nenormálni*, ultimele fiind poate chiar mai frecvente ca forma discutată: *toto je anormálni človek* „acesta este un om anormal”; *antikariát* (lit. *antikvariát*) din rom. „anticariat”: *pozri sa do antikariátu* „să te uiți la anticariat”; *antinevraldžik/g* (lit. *prášky od hlavy bolenia*) din rom. „antinevralgic” apare alături de forma

¹⁵ Formele limbii literare slovace sînt luate după *Slovník slovenského jazyka* (în cinci volume), Bratislava, vol. I, 1959; vol. II, 1960; vol. III, 1963; vol. IV, 1964; vol. V, 1965; de asemenea, după *Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným a gramatickým slovníkom*, ediția a cincea neschimbată, Bratislava, 1964. În continuare forma limbii literare se va da astfel: (lit. ...).

¹⁶ Amănunte referitoare la acest cuvînt vezi în lucrarea noastră citată mai sus, p. 85.

¹⁷ Cuvîntul are o răspîndire foarte mare și în alte graiuri neromânești de pe teritoriul țării noastre, vezi bunăoară, F. Király, *Intr-o problemă controversată în lingvistica românească: ce fel de raport există între cantitatea vocalelor și accentul cuvintelor*, CL XII, Cluj, 1967, nr. 1, p. 73; G. Ciplea, *Influențe românești...*, p. 65; acest cuvînt l-am întîlnit și în cadrul anchetelor dialectale efectuate asupra graiurilor slovace din comunele Butin, Țipar și Vucova.

mai veche *práške od hlave* și are o frecvență tot mai mare în graiul în discuție: *vipila dva antinevraldžike* „(ea) a băut două antinevralgice”; **antrament** (lit. *trénings*) din rom. „antrament”: *popoluňi máme antrenament* „după-masă avem antrenament”; **antrenór** (lit. *tréner*) din rom. „antrenor”: *toto je náš antrenór* „acesta este antrenorul nostru”; **antrenovat'sa** (lit. *trénovat'*) din rom. „a se antrena (la sport)”: *začala sa už antrenovat'* „(ea) a început deja să se antreneze”; **apartament** (lit. *byt*) din rom. „apartament”: *maju novi apartament* „au un apartament nou”; **aprobáre** (lit. *aprobácijsa*, mai frecvent *povolenie*) din rom. „aprobare”: *maju na to aprobáre?* „au aprobare pentru aceasta?”; **albitru**¹⁸ (lit. *rozhodca* și *sudca*): *toto je dobrí albitru!* „acesta este un bun arbitru!”; **albitrovať** (lit. *rozhodovať/piskat'*) este o derivație verbală formată de la cuvântul precedent cu ajutorul sufixului slav -ova- în sens de „a arbitra”: *kto kce albitrovať?* „cine vrea să arbitreze?”; **aspirátór** (lit. *vysávač*) din rom. „aspirator”: *kúpime si noví aspirátór* „ne vom cumpăra un aspirator nou”; **autogára**¹⁹ (lit. *autobusová stanica*) din rom. „autogară”: *sretneme sa pri autogáre* „ne vom întâlni lângă autogară”; **avans**²⁰ (lit. *plat, ktorý sa platí dopredu*) din rom. „avans”: *dávaju avans na žito* „se dă avans de grâu”; **avantáš/ž** (lit. *výhoda*) din rom. „avantaj”; *s toho maju veľkí avantáš* „din aceasta ei au un mare avantaj”; **aviatór** (lit. *letec*) din rom. „aviator” apare alături de forma *pilót*²¹: *zhovárala sa z aviatórom* „(ea) vorbea cu un aviator”; **bandáš/ž** (lit. *obväz*) din rom. „bandaj”: *bola si previazat' bandáž v Arad'e* „(ea) a fost să-și schimbe bandajul la Arad”; **baska**²² (lit. *bask*) în lb. rom. „bască”: *zober si dou basku!* „ia-ți jos basca!”; **basket** (lit. *basketbal*) în lb. rom. „baschet”; **batóza** (lit. *mláťačka*) din rom. „batoză”: *zahubila sa nám batóza* „ni s-a stricat batoza”²³; **bil'ét** (lit. *listok*) din rom. „bilet”: *kúp mi edom bil'ét!* „cumpără-mi un bilet!”; **bírou** (lit. *kancelária*) din rom. „birou”: *na uhľe bol'i birovi* „în colț erau birourile”; **borčák/g** (Vicia panonica) din rom. „borceag”: *skosení borčák* „borceagul cosit”²⁴; **borhot** (lit. *rezance z cukrovky*) din rom. „borhot”: *kraví nežeru borhot* „vacile nu mănincă borhot”; **borkán**²⁴ (lit. *sklenica*) din rom. „borcan”: *zahubila borkán* „(ea) a spart un borcan”; **brigad'ier** (lit. *brigadir*!) în lb. rom. „brigadier”: *toto je dobrí brigad'ier* „acesta este un bun brigadier”; **bul'et'in**²⁵

¹⁸ Acest cuvânt l-am înregistrat și la Butin și Vucova.

¹⁹ Cuvântul apare și în graiurile cehe din Banat, vezi G. Ciplea, *Influențe românești*..., p. 65.

²⁰ Loc. cit.

²¹ Explicații referitoare la acest cuvânt vezi mai jos.

²² Acest cuvânt există și în unele graiuri ruse de pe teritoriul patriei noastre, vezi, bunăoară, E. Vrabie, *Note asupra graiului rus de la Climăuți (comuna Baineț, raionul Rădăuți, regiunea Suceava)*, Romanoslavica XII, București, 1965, p. 117.

²³ Cuvântul l-am înregistrat și în lexicul graiului din Butin, vezi în acest sens lucrarea noastră *Fonetismul graiului slovac din Butin*, (în manuscris), p. 8.

²⁴ Despre evoluția fonetică a acestui cuvânt vezi mai amănunțit în lucrarea noastră *Fonetismul... din Nădlac*, p. 76.

²⁵ Acest cuvânt apare și în graiurile maghiare din nord-vestul țării noastre, vezi, spre exemplu, F. Király, *op. cit.*, p. 67.

(lit. *občiansky preukaz*) din rom. „buletin“ în sens de „buletinul de identitate“ : *strat'ila si bul'et'in* „(ea) și-a pierdut buletinul de identitate“ și apare alături de forma *igazolván/n* (de origine maghiară), ultima fiind caracteristică mai ales persoanelor mai în vîrstă ; **bursa** (lit. *štipendium*) din rom. „bursă“ : *moja Marka má bursu* „Maria a mea are bursă“ ; **bursier** (lit. *štipendista*) este o derivație de la forma precedentă cu ajutorul sufixului *-ier* în sens de „bursier“ : *bursierom je dobre* „bursierii o duc bine“ ; **butonka** (lit. *gombička*) din rom. „buton“ : *kúpila mi nové buttonke* „(ea) mi-a cumpărat butoane noi“ ; **cuika** (lit. *pálené*) din rom. „țuică“ se folosește alături de forma *páleno* : *kúp mi troxa cuiku!* „cumpără-mi puțină țuică!“ ; **čeferišta** (lit. *železničiar*) din rom. „ceferist“ se folosește alături de forma, pare-se, mai veche *keferišta* ²⁶ : *pozhoarám sa s tim čeferištom* „voi vorbi cu acel ceferist“ ; **ček** (lit. *ukladná knížka*) din rom. „C.E.C.“ : *oni maju na čeku peňaze* „ei au bani depuși la cec“ ; **čentru** (lit. *stred*) din rom. „centru“ : *brad biva f čentru* „fratele (meu) locuiește în centru“ ; **čerera** (lit. *žiadnosť*) din rom. „cerere“ : *napiš mi enu čereru!* „scrie-mi o cerere!“ ²⁷ ; **čirkulácija** (lit. *premávka*) din rom. „circulație“ : *tu je ždi veľká čirkulácija* „aici este întotdeauna o mare circulație“ ²⁸ ; **čirkumskripcija** (lit. *sekcia* sau *oddele nie!*) din rom. „circumscripție“ : *do kerei čirkumskripciji partiš?* „de care circumscripție aparții?“ ; **čorba** (lit. *kyslá polievka!*) din rom. „ciorbă“ : *navar mi dobrú čorbu!* „gătește-mi o ciorbă bună!“ ²⁹ ; **definitivát** ³⁰ (lit. ?) din rom. „definitivat“ : *dala si už definitivát?* „ai dat deja definitivatul?“ ; **dekontovat'** (lit. *účtovať*) este o derivație verbală formată cu ajutorul cunoscutului sufix slovac *-ova-* de la rodăcina *decont-*, în sens de „a deconta“ : *šecke peňaze st'e dekontoval'i?* „ați decontat toți banii?“ ; **demidžon** (lit. *demizón*) în lb. rom. „damigeană“ se folosește alături de forma *but'koš* (de origine maghiară) : *zahubila už dva demidžoni* „(ea) a spart deja două damigene“ ; **demontovat'** (lit. *rozobrat'*) este o derivație verbală de la rădăcina *demont-* formată cu ajutorul sufixului slovac *-ova-* și se întrebuințează în sens de „a demonta“ : *demontovať si motor* „(el) și-a demontat motorul“ ; **demontovaní** este o formă participială derivată de la verbul precedent cu ajutorul sufixului *-n-* și se întrebuințează în sens de „demontat“ : *mu je demontovaní auto* „(lui) îi este demontat autocamionul“ ; **depou** (lit. *depo*) după forma rom. „depou“ : *pome do depova!* „să mergem la depou!“ are în poziția sa finală sunetul semivocalic *u* ca și în limba română, lucru care mărturisește despre originea românească în grai a acestui cuvînt ; **desfincovat'** (lit. *zrušiť*) din rom. „a desființa“ este o derivație verbală formată cu ajutorul cunoscutului deja sufix *-ova-* : *desfincovať sa jeho post* „s-a

²⁶ Mai amănunțit referitor la acest cuvînt vezi mai jos.

²⁷ Acest cuvînt l-am înregistrat în cadrul anchetelor noastre și la Țipar, Vucova (vezi și lucrarea noastră *Fonetismul... din Butin*, p. 8.

²⁸ Cuvîntul acesta a fost înregistrat și în graiurile ruse de pe teritoriul țării noastre, vezi, de exemplu, în acest sens M. Dumitrescu și E. Novicicov, *Lexicul graiului rusesc din satul Mila 23 (regiunea Dobrogea)*, Romanoslavica VII, București, 1963, p. 127.

²⁹ Referitor la acest exemplu vezi și G. Ciplea, *Influențe românești...*, p. 65.

³⁰ Cuvîntul acesta îl supune dezbaterii în studiul său și F. Király, *op. cit.*, p. 73.

desființat postul lui“; **desfincovaní** este o derivație participială de la verbul precedent, formată cu ajutorul sufixului *-n-* în sens de „desființat“: *tá kasa je dávno desfincovaná* „casa aceea (de bilete) este de mult desființată“; **dezinfektovať** (lit. *dezinfikovať*) din rom. „a dezinfecta“ este o derivație verbală formată cu ajutorul sufixului *-ova-*: *dezinfektovala kuxiňu* „(ea a dezinfectat bucătăria“; **dezinfektovaní** apare ca o derivație participială formată de la tema cuvîntului precedent cu ajutorul sufixului *-n-*: *dezinfektovaní paláš* „podul (casei) dezinfectat“; **difuzór**³¹ (lit. *difúzer*) în lb. rom. „difuzor“: *zastau ten difuzór!* „oprește difuzorul acela!“ **difuzóroví** constituie o derivație adjectivală de la rădăcina precedentă formată cu ajutorul sufixului *-ov-* în sens de „al difuzorului“: *difuzóroví druot* „sîrmă al difuzorului (de difuzor)“; **dikcionár** (lit. *slovník*) din rom. „dicționar“: *kúp mi edom noví dikcionár!* „cumpără-mi un nou dicționar“; **dispensár**³² și **dispenzár** (lit. *dispenzár*) în lb. rom. dicționar!“; **distrakcija** (lit. *zábava*) din rom. „distracție“: *akie distrakcije vás zaujímaju?* „ce fel de distracții vă interesează?“; **divorc** (lit. *rozvod*) din rom. „divorț“; *čakaju divorc* „(ei) așteaptă divorțul“; **divorcovať**³³ (lit. *rozviest'* sa) este o derivație verbală de la forma precedentă realizată cu ajutorul sufixului *-ova-* în sens de „a divorța“: *vlaňi divorcoval'i* „anul trecut au divorțat“; **džanta**³⁴ (lit. *aktovka*) din rom. „geantă“ se folosește alături de forma mai veche *táška*³⁵: *strat'ila si džantu* „(ea) și-a pierdut geanta“; **dženerál** (lit. *generál*) din rom. „general“: *poznala si toho dženerála?* „ai cunoscut pe acel general?“; **dženerálski** și **dženerálovu** constituie forme adjectivale derivate de la rădăcina cuvîntului precedent cu ajutorul sufixelor *-sk-*, respectiv *-ov*: *toto je dženerálski sin* „acesta este un fiu de general“, *dobré poznáme dženerálovu ženu* „o cunoaștem bine pe soția generalului“; **egzámen**³⁶ (lit. *skúška*) din rom. „examen“: *fčera mala egzámen* „(ea) ieri a avut un examen“; **ekipa** (lit. *mužstvo*, în alt sens *skupina*) din rom. „echipă“ se folosește în sens de „echipă (sportivă)“: *nadlacká ekipa vihrala* „a cîștigat echipa (de fotbal) din Nădlac“, precum și în sens de „echipa (de cîmp în cadrul cooperativei agricole de producție)“: *túto ekipu ved'ie suset* „această echipă o conduce vecinul“; **ekipament** (lit. *úbor*) din rom. „echipament“ se utilizează exclusiv în sens de „echipament (sportiv)“: *naši maju noví ekipament*

³¹ Cuvîntul l-am înregistrat și la Țipar, Vucova vezi și lucrarea noastră *Fonetismul... din Butin*, p. 7.

³² Acest cuvînt este tratat ca element românesc și în graiurile cehe din Banat, vezi la G. Ciplea, *Accentul și lungimea vocalică în elementele de origine română din graiurile cehe din Banat*, CL XI, Cluj, 1966, nr. 2, p. 211.

³³ Cuvîntul acesta, precum și forma de la care derivă, l-am întîlnit și în graiurile slovace din Butin, Vucova și Țipar.

³⁴ Cuvîntul este remarcat și în graiurile cehe din Banat, vezi în acest sens G. Ciplea, *Accentul și lungimea vocalică...*, p. 65.

³⁵ Cuvîntul *táška* l-am analizat în lucrarea *Unele trăsături lexicale ale graiului slovac din Nădlac* (prezentată la Sesiunea de comunicări a Universității din Timișoara, 1964, în manuscris), p. 10.

³⁶ Vezi în acest sens tot la G. Ciplea, *loc. cit.*

„(jucătorii) noștri au un echipament nou“³⁷; **ekipáš** (lit. *vedúci skupiny*) este o derivație substantivală de la rădăcina cuvintelor precedente *ekip-* cu ajutorul sufixului *-áš* și se folosește în sens de „șef de echipă (în cadrul C.A.P.)“: *toto je usilovní ekipáš* „acesta este un șef de echipă harnic“³⁸; **eksperienca** (lit. *skúsenosť*) din rom. „experiență“: *ňemame f tom eksperiencu* „nu avem experiență în aceasta“; **el'ektričian** (lit. *elektrikár*) în lb. rom. „electrician“ se folosește alături de forma *vilaňoš* (de origine maghiară) în sens de „instalator de curent electric“: *toto je noví električian* „acesta este noul electrician“³⁹; **etiketa** (lit. *nálepka*) din rom. „etichetă (de pe sticlă, cutie etc.)“: *odl'epila sa mi etiketa* „mi s-a dezlipit eticheta“⁴⁰; **etáš/ž** (lit. *poschodie* și *etáž* în lb. rom. „etaj“) se întrebuițează alături de forma *emel'et* (de origine maghiară): *mi bivame na druhom etáži* „noi locuim la etajul al doilea“; **fabrika** (lit. *továreň* și *fabrika*) în lb. rom. „fabrică“: *v Arad'e sa vistavila nová fabrika* „la Arad s-a construit o nouă fabrică“; **farmačija** (lit. *lekáreň* și *farmácia*) în lb. rom. „farmacie“: *farmačija bola fčera zatvorená* „ieri farmacia a fost închisă“⁴¹; **felčer** (lit. *felčiar*!) în lb. rom. „felcer“: *kto je noví felčer v našom dispensáre?* „cine-i noul felcer la dispensarul nostru?“; **firma** și **ferma** (lit. *štátny statok*) din rom. „fermă“, se întrebuițează alături de forma *gostat*⁴²: *apo robí na firme* „tatăl meu lucrează la gostat“⁴³; **fridžidér** (lit. *chladnička*) din rom. „frigider“: *mi ňemame fridžidér* „noi nu avem frigider“; **frontiera** (lit. *hranica*) din rom. „frontieră“: *kopu kukuric pri frontiere* „(ei) prășesc porumbul lângă frontieră“⁴⁴; **fruntáš** (lit. *predák*!) din rom. „frunțaș“: *prečo oni bol'i ždi fruntáši?* „de ce ei întotdeauna erau frunțași?“⁴⁵; **furáže** (lit. *krm*, *krmivo*) din rom. „furaje“: *toho roku zme mal'i dobre furáže* „anul acesta am avut furaje bune“; **furnál**⁴⁶ (lit. *huta*, *martinská pec*) din rom. „furnal“: *ja robim pri tom furnál'e* „eu lucrez la acel furnal“; **gára**⁴⁷ (lit. *stanica*, *nádražie*) din rom. „gară“: *na Seml'e-ku maju novú gáru* „la Semlac (=o comună învecinată cu Nădlacul) au o gară nouă“, dar alături de acest cuvânt în lexicul graiului slovac din Nădlac se utilizează mult și forma *áломáš* (din maghiarul *áломás*), cu deosebire de reprezentanții generației mai în vârstă; **gostat** (lit. *štátny*

³⁷ Cuvîntul l-am remarcat și la Butin.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ Acest cuvînt l-am remarcat și la Butin, Vucova și Țipar.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ Referitor la această formă vezi și E. Vrabie, *op. cit.*, 129.

⁴² Comentarii pe marginea acestui cuvînt vezi mai jos.

⁴³ Formele *firma* și *ferma* le-am întîlnit și la Țipar și Vucova.

⁴⁴ Această formă am înregistrat-o și la Butin.

⁴⁵ Cuvîntul acesta îl remarcă și G. Ciplea, *Accentul și lungimea vocalică...*, p. 211, pentru graiurile cehe.

⁴⁶ Cuvîntul l-am întîlnit și la Butin.

⁴⁷ Referitor la această formă vezi mai amănunțit în lucrarea noastră *Fonetismul...* din Butin, p. 7.

statok) din rom. „gostat”, denumire mai veche pentru „I.A.S.” care mai persistă în lexicul vorbitorilor graiului nostru : *kto je direktor na gostat'e?* „cine-i director la gostat?” ; *grádi* (lit. *teplomer*) în lb. rom. „grad(e)” în sens de „termometru” : *zahubil'i sa nám grádi* „ni s-a stricat termometrul”⁴⁸ ; *graždár*⁴⁹ (lit. *pracovník v maštali*) din rom. „grăjdar” : *graždári maju vel'a dñi* „grăjdarii au multe zile-muncă” ; *gratár* (lit. *ražen*) din rom. „grătar” : *je xutni ten gratár?* „este gustos acel grătar?”⁵⁰ ; *gripa*⁵¹ (lit. *chripka*) din rom. „gripă” : *moja mama mala gripu* „mama mea a avut gripă” ; *halát*⁵² (lit. *plášť*) din rom. „halat” : *zakřvavila si si halát* „ți-ai umplut de sânge halatul” ; *halta* (lit. *malá stanica*) din rom. „haltă” : *aká halta prešla?* „ce fel de haltă a trecut?” ; *harpandžika* (lit. *drobná cibul'a*) din rom. „arpagic” : *zbieraju harpandžiku* „(ei) adună arpagic” ; *hydročentrála*⁵³ (lit. *hydrocentrála*) în lb. rom. „hidrocentrală” : *počúl'i st'e o tei hydročentrál'e na Dunaji?* „ați auzit de hidrocentrala aceea de pe Dunăre?” ; *hul'igán* (lit. *chuligán*) în lb. rom. „huligan” : *zatvoril'i toho hul'igána* „l-au închis pe acel huligan” ; *igrasija*⁵⁴ (lit. *vlaha*) din rom. „igrasie” se folosește alături de formele *šikšou* și *vlaha* (prima de origine maghiară) : *f tom uhl'e máme igrasiju* „în colțul acela avem igrasie” ; *impiegát* (lit. *železničný usmerňovatel'*) din rom. „impiegat (de mișcare)” : *moja suseda pozná toho impiegáta* „vecina mea îl cunoaște pe acel impie-gat” ; *impuñera*⁵⁵ (lit. *daň*) din rom. „autoimpunere” : *zaplat'ila si si impuñeru?* „ți-ai plătit autoimpunerea?” ; *independentní* (lit. *nezávislý*) este o formațiune adjectivală de la cuvântul rom. *independent*, realizată cu ajutorul sufixului -n- : *ona je ždi independentná* „ea este întotdeauna independentă” ; *infermerija*⁵⁶ (lit. *zdravotná izba*) din rom. „infermerie” : *z infermeriji višla doktorka* „din infermerie a ieșit o doctoriță” ; *infirmier* (lit. *zdravotník*) din rom. „infirmier” : *z infirmierom sa poznáme* „cu infirmierul ne cunoaștem” ; *insigna*⁵⁷ (lit. *odznak*) din rom. „insignă” : *ona má enu peknú insignu* „ea are o insignă frumoasă” ; *instruktor* (lit. *inštruktor*) din rom. „instructor” : *kto je váž instruktor?* „cine-i instructorul vostru?” ;

⁴⁸ Vezi și la G. Ciplea, *Accentul și lungimea vocalică...*, p. 211.

⁴⁹ Acest cuvânt l-am remarcat și în lexicul vorbitorilor graiurilor slovace din Butin, Vucova și Țipar.

⁵⁰ Cuvântul îl menționează și V. Vascenco, *Observații asupra graiului rusesc al lipovenilor din satul Pisc, raionul Brăila, Romanoslavica VII*, București, 1963, p. 106.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² Referitor la această formă vezi și la F. Király, *op. cit.*, p. 73.

⁵³ Acest cuvânt, sub o formă aproape identică, l-a înregistrat și la Țipar.

⁵⁴ Cîteva explicații referitoare la acest cuvânt vezi și la G. Ciplea, *Influențe românești...*, p. 66.

⁵⁵ Acest cuvânt l-am înregistrat în cadrul anchetelor și la Butin, Vucova și Brestovăț.

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ *Ibidem*.

inžekcija ⁵⁸ (lit. *injekcia*) în lb. rom. „injecție” se folosește alături de forma *št'ep : moja malá dostála tri inžekcije* „micuța mea (fată) a primit trei injecții”; **inspektor** (lit. *inšpektor*) în lb. rom. „inspector” : *spoznala som toho inspektora* „l-am recunoscut pe acel inspector”; **inspirácia** ⁵⁹ (lit. *inšpirácia*) în lb. rom. „inspirație” : *tedi nemala inšpiráciu* „(ea) atunci nu a avut inspirație”; **inventár** (lit. *inventúra*) din rom. „inventar” : *f koperative maju inventár* „la cooperativa (de consum) au inventar”; **irigácia** (lit. *zavodňovanie* și *irigácia*) în lb. rom. „irigație” : *dobře funguje irigácia?* „funcționează bine (sistemul de) irigație?”; **irigovať** (lit. *zavodňovať*) constituie o derivație verbală de la rădăcina formei precedente *irig-* cu ajutorul sufixului cunoscut *-ova-* : *firma iriguje kukuric* „ferma irigă porumbul”; forma **irigovani** este o derivație participială de la verbul precedent ca în expresia *irigovaná kapusta* „varza irigată”; **kal'ifikovať** sa ⁶¹ (lit. *kvalifikovať sa*) în lb. rom. „a se califica” : *tašla do Aradu sa kal'ifikovať* „(ea) a plecat la Arad să se califice”; **kal'ifikovani** (lit. *kvalifikovaný*) este o derivație participială de la verbul precedent, realizată cu ajutorul sufixului slovac *-n-* : *to bola kal'ifikovaná profesorka* „aceasta a fost o profesoară calificată”; **kamín** (lit. *kultúrny dom*; în alt sens *komin*) din rom. „cămin” în graiul în discuție se folosește în două sensuri : 1) „cămin (cultural)” : *f kamiňi je repetícia* ⁶² „la căminul cultural are loc o repetiție” și 2) „cămin (de la cuptor)” : *suseda vari f kamiňi* „vecina gătește în cămin” ⁶³; **kampion** (lit. *šampion*) din rom. „campion” : *toto je náš kampion* „acesta este campionul nostru”; **kampionát** ⁶⁴ (lit. *šampionát*) din rom. „campionat” : *teras kampionát je zaujímavý* „acum campionatul este interesant”; **kantína** (lit. *jedáleň*, dar și *kantína*), în lb. rom. „cantină” : *mi jeme f kantiňe* „noi servim masa la cantină” ⁶⁵; **kapót** (lit. *halenka*!) din rom. „capot” se confundă uneori cu cuvântul *šlafrok* : *doma má dva kapóti* „acasă are două capoturi”; **kartela** ⁶⁶ (lit. *potravný listok*) din rom. „cartelă” se folosește cu o frecvență tot mai redusă : *pret pár rokma zme mal'i kartel'i* „cu câțiva ani în urmă am avut cartele”; **keferišta** ⁶⁷ (lit. *železničiar*) din

⁵⁸ Cuvântul a fost înregistrat și în alte graiuri slave (slovace, cehe, ruse, poloneze etc.) de pe teritoriul României, vezi în acest sens, de pildă, G. Ciplea, *Influențe românești...*, p. 66; E. Vrabie, *op. cit.*, p. 130; I. Chițimia și E. Deboveanu-Mălăescu, *Graiul și folclorul polonez din Bulai, raionul Suceava, Romanoslavica VII*, București, 1963, p. 172.

⁵⁹ Cuvântul acesta are o răspândire relativ mică, bătrînii nu-l utilizează. La Butin și Vucova nu l-am întâlnit.

⁶⁰ Comentariile referitoare la acest cuvînt vezi mai jos.

⁶¹ Cuvîntul l-am înregistrat și la Butin și Țipar.

⁶² Despre această formă va fi vorba mai amănunțit mai jos.

⁶³ Cuvîntul *kamín* în primul lui sens îl remarcă și I. Chițimia și E. Deboveanu-Mălăescu, *op. cit.*, p. 172, precum G. Ciplea, *Influențe românești...*, p. 66.

⁶⁴ Cuvîntul sub această formă l-am înregistrat și la Țipar, Butin, Vucova și Peregul-Mare.

⁶⁵ Referitor la acest cuvînt vezi și la G. Ciplea, *Accentul și lungimea vocalică...*, p. 212.

⁶⁶ Vezi tot la G. Ciplea, *Influențe românești...*, p. 66.

⁶⁷ *Loc. cit.*

rom. „ceferist“ (o formă mai veche, dialectală „cheferist“): *keferišti ulazuju zdarma* „ceferiștii călătoresc gratuit“; *kelner*⁶⁸ (lit. *čaišnik*) din rom. „chelnier“: *poznáme tohto kelnera* „îl cunoaștem pe acest chelnier“; *kitanca*⁶⁹ (lit. *kvitancia*) în lb. rom. „chitanță“: *dala si mi tú kitancu?* „mi-ai dat chitanța aceea?“; *kol'ektiva* (lit. *družstvo*) din rom. dialectal „colectivă“, actualmente „C.A.P.“: *robíme f kol'ektive* „lucrăm la colectivă“⁷⁰; *kol'ektivišta* este o derivație substantivală de la forma precedentă, realizată cu ajutorul sufixului *-išt-*, încă folosită des în sens de „(țăran) colectivist“ (azi „țăran cooperatist“): *zhováralsi zme sa z vel'a kol'ektivišti z Igrišu ai zo Šait'ínu* „am vorbit cu mulți colectiști din Igrîș și Seitin“ (=comune învecinate cu Nădlacul)⁷¹; *kol'ektiuski* constituie o derivație adjectivală realizată cu ajutorul sufixului slovac *-sk-* de la rădăcina *kol'ektiv-*: *kol'ektiuske brigádi* „brigăzile colectivei“⁷²; *kolorád(o)* (Leptinotarsa decemlineata), din rom. „gîndac-de-colorado“: *zabi toho koloráda!* „omoară acel gîndac-de-colorado!“⁷³; *komitét* (lit. *výbor*, mai rar și în alt sens *komitét*) în lb. rom. „comitet“: *toto je starí komitét* „acesta este vechiul comitet“⁷⁴; *kompartiment* (lit. *kupé*, — din lb. franceză) în lb. rom. „compartiment“; *končēt/d* (lit. *dovolenka*) din rom. „concediu“: *ja som ostála vlašni bes končedu* „eu am rămas anul trecut fără concediu“; *konferinca*⁷⁵ (lit. *konferencia*) în lb. rom. „conferință“: *konferinca sa zbavila načas* „conferința s-a terminat la timp“; *konsultovat'* (lit. *konzultovat'*) în lb. rom. „a consulta“: *tento doktor dobre konsultuje* „acest medic consultă bine“; *konsultovaní* este o derivație participială de la verbul precedent formată cu ajutorul sufixului *-n-*: *bola som ai ja konsultovaná na pl'úca* „am fost și eu consultată la plămîni“; *kontábil*⁷⁶ (lit. *účtovník*) din rom. „contabil“: *dve hod'ini som sa zhováralsi s kontábilom* „două ore am discutat cu contabilul“; *kontábilski* și *kontábilou* constituie derivații adjectivale de la rădăcina precedentă, formate cu ajutorul sufixelor *-sk-*, respectiv *-ov*: *kontábilski stou* „masă de contabil“, *kontábilove peňaze* „banii contabilului“⁷⁷; *koperatíva* (lit. *de-dinský obchod*) din rom. „cooperativă“ se întrebuințează în graiul nostru

⁶⁸ Acest cuvînt l-am înregistrat în cadrul anchetelor dialectale și la Țipar, Vucova, Butin și Brestovăț.

⁶⁹ Ibidem.

⁷⁰ Ibidem; referitor la acest cuvînt vezi, de asemenea, I. Robciuc. *Schița sistemului vocalic al graiului ucrainean din satul Hamcearca (județul Tulcea)*, SCL XIX nr. 2, București, 1968, p. 179.

⁷¹ Acest cuvînt se întîlnește și la Butin, Vucova, Brestovăț și Peregul-Mare.

⁷² Ibidem.

⁷³ Referitor la acest cuvînt vezi și la G. Cîplea, *Accentul și lungimea vocalică...*, p. 212.

⁷⁴ Acest cuvînt l-am înregistrat și în graiurile slovace din Butin, Vucova, Țipar și Peregul-Mare.

⁷⁵ Ibidem.

⁷⁶ Ibidem.

⁷⁷ Ibidem.

în următoarele sensuri: 1) „cooperativa de consum” — *f koperative ždi maju cukor* „la cooperativa de consum se găsește întotdeauna zahăr” și 2) „cooperativa agricolă de producție” alături de forma mai veche discutată mai sus *kol'ektiva* — *kol'ektiva sa teraz volá koperativa* „la colectivă acum îi spune cooperativă”; în mod deosebit ne-a atras atenția o expresie destul de plastic redată — *s peňazma teraz id'eme pravo s koperative do koperative* „cu banii mergem acum direct de la cooperativa (agricolă de producție) la cooperativa (de consum)”⁷⁸; *koperatífski* este o derivație adjectivală realizată cu ajutorul sufixului slovac *-sk-* de la rădăcina cuvîntului precedent: *toto je koperatífski autou* „acesta este camionul cooperative”; *korčítúra*⁷⁹ (lit. *skríženě domáce zvieratá!*) din rom. „corcitură”: *korčíturi sa dobre poprávaju* „(porcii) corcitură se îngrașă bine”; *koridžent* (lit. *žiak, študent, ktorý má opravné skúšky*) din rom. „corigent”: *je koridžent na dva predmeti* „este corigent la două materii”; *kotárka*⁸⁰ (lit. *skladište na na kukuricu!*) din rom. (dialectul bănățean și crișan) „cotarcă”: *máme novú kotárku* „avem o cotarcă nouă”; *kotizácia* (lit. *členské*) din rom. „cotizație”: *zaplat'ila si kotizáciu?* „ai plătit cotizația?”; *kursa*⁸¹ (lit. *autobus*) din rom. „cursă (de autobuz)”: *zas sa zahubila kursa* „iarăși s-a defectat cursa”; *láma* (lit. *žiletka*) din rom. „lamă (de bărbierit)”: *dobre xitá táto láma!* „bine taie lama aceasta!”; *lamurovat'*⁸² (lit. *presviedčat'*) din rom. „a lămuri”: *lamurovala nás zist' do kol'ektive* „(ea) ne-a lămurit să intrăm în colectivă”, cuvîntul fiind o formațiune verbală de la rădăcina românească *lămur-*, realizată cu ajutorul cunoscutului sufix slovac *-ova-*; *lamurovaní* este o derivație participială de la verbul precedent cu ajutorul sufixului *-n-*: *ja som dávno lamurovaní* „eu sînt de mult lămurit”; *l'edžitimovat'* (lit. *legitimovat'*) în lb. rom. „a legitima”: *na álomáši sa misíme l'edžitimovat'* „la gară trebuie să ne legitimăm”; *l'edžitimovaní* este o derivație participială de la verbul precedent în sens de „legitimat”: *ja som teraz ňebola l'edžitimovaná* „eu acum nu am fost legitimată”; *librérija* (lit. *predajňa kníh*) din rom. „librărie”: *kúp mi tú kníšku v l'ibrériji!* „cumpără-mi cartea aceea la librărie!”; *loko-tinent* (lit. *poručík*) din rom. „locotenent”: *vidala sa za toho mladiho loko-tinenta* „s-a măritat după acel locotenent tînăr”; *loto*⁸³ (lit. *lotéria*) din

⁷⁸ Vezi mai amănunțit despre acest cuvînt în lucrarea noastră *Fonetismul... din Butin*, p. 7.

⁷⁹ Referitor la acest exemplu vezi și la G. Ciplea, *Influențe românești...*, p. 67.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 66.

⁸¹ *Ibidem*, p. 67.

⁸² Acest cuvînt l-am înregistrat și la Butin și Vucova. El a pătruns în lexicul graiurilor slovace din regiunile de șes o dată cu desfășurarea procesului de transformare socială a agriculturii. Credem că așa se explică necunoașterea acestui cuvînt în graiurile slovace care se vorbesc în regiunile deluroase din Bihor.

⁸³ Acest cuvînt sub aceeași formă l-am înregistrat și la Butin, Vucova, Țipar și Peregul-Mare.

rom, „loto“ se utilizează în graiul în discuție sub o formă invariabilă: *vihrala na loto* „(ea) a câștigat la loto“, *bivame pri loto* „locuim lângă loto“; **magazín** (lit. *magazin*, învechit!) în lb. rom. „magazie“ și „magazin“ în graiul slovac din Nădlac se întrebuițează în sensul 1) „magazin universal“ — *popoluňi magazin je zatvorení* „după-masă magazinul universal este închis“, 2) „depozit“ — *ak mi kceťe doňiest' druhi pár z magazínu* „dacă vrei să-mi aduceți altă pereche (de pantofi) din depozit“ și 3) „magazia de cereale“ — *dáva sa kukuric v novom magazine* „se împarte porumb în noua magazie“⁸⁴; **mamal'iga** (lit. *kaša*) din rom. „mămăligă“: *navečer navarím mamaligu* „deseară voi fierbe mămăligă“; **marínár**⁸⁵ (lit. *námorník* și *marinár*) în lb. rom. „marinar“: *Zuska sa vidala za marinára* „Zuzana s-a căsătorit cu un marinar“; **marínárski** este o derivație adjectivală de la forma precedentă cu ajutorul sufixului *-sk-*: *marínárska čapka* „chipiul (și boneta) de marinar“; **marínárou** este aceeași derivație cu ajutorul lui *-ov*: *páčia sa mi marínárove oči* „îmi plac ochii marinarului“; **mekanik** (lit. *mechanik*) în lb. rom. „mecanic“: *dva roke sa zhovára s timto mekani-rom* „de doi ani discută cu acest mecanic“; **mil'icija** (lit. *milícia*) în lb. rom. „miliție“: *mil'icija je za uhlom* „miliția este după colț“⁸⁶; **mil'icišta** este o derivație substantivală de la rădăcina formei precedente *milic-* cu ajutorul sufixului *-išt-* în sens de „milițian“: *mi dobre poznáme toxto mil'icištu* „noi îl cunoaștem bine pe acest milițian“; **muštár** (lit. *horčica*) din rom. „muștar“: *jeme slaňinu z muštárom* „mîncăm slănină cu muștar“; **muštárovi** este o derivație adjectivală de la forma precedentă cu ajutorul sufixului *-ov*; *sveter muštárovi farbe* „sveter de culoarea muștarului“; **mutácija** (lit. *zmena pobytu* și *mutácija*!) în lb. rom. „mutație“: *bez mutáciji ňemóže bivat' v Arad'e* „fără viza de mutație nu poate sta la Arad“; **nailon** (lit. *nylon*) în lb. rom. „nailon“: *nec z nailonu* „plasă din nailon“; **nailonóvi** este o derivație adjectivală formată de la cuvîntul precedent cu ajutorul sufixului *-ov-*: *nailonová špárga* „ață de nailon“, dar și *nailonovie štrínfl'e* „ciorapi de nailon“⁸⁷; **norma**⁸⁸ (lit. *pracovná jednotka* și *norma*!) în lb. rom. „normă“ se folosește în graiul nostru în sens de „zi-muncă“: *ŕčera spravila dve normi* „ieri (ea) a realizat două zile-muncă“; **okázija** (lit. *priležitosť*) din rom. „ocazie“: *má okáziju ist' do Aradu* „are ocazie să meargă la Arad“; **orár**⁸⁹ (lit. *rozvrh hodin*) din rom. „orar“: *poznáš si*

⁸⁴ Cuvîntul îl remarcă și G. Ciplea, *Influențe românești...*, p. 67; noi l-am înregistrat, de asemenea, la Butin și Vucova.

⁸⁵ Acest cuvînt este tratat drept element românesc și în graiurile cehe din Banat, vezi, bunăoară, G. Ciplea, *Accentul și lungimea vocalică...*, p. 212.

⁸⁶ Cuvîntul apare și la V. Vascenko, *op. cit.*, p. 107.

⁸⁷ Sub o formă apropiată cuvîntul apare și la M. Dumitrescu și E. Novicicov, *op. cit.*, p. 127.

⁸⁸ Cuvîntul acesta l-am înregistrat și la Butin, Vucova, Brestová, Ţipar și Peregul-Mare.

⁸⁹ Referitor la acest exemplu vezi și la G. Ciplea, *Accentul și lungimea vocalică...*, p. 211.

novi orár ? „îți cunoști noul orar ?“ ; *ordin*⁹⁰ (lit. *pozvanie na vojenčinu* !) din rom. „ordin“ se folosește în graiul nostru în sens de „ordin de chemare la armată“ : *Janko čaká ordin* „Ianko așteaptă ordinul de chemare la armată“ ; *padurian* (lit. *horný*) din rom. „pădurean“ : *tu bivaju paduriani* „aici locuiesc pădurenii“ ; *paket*⁹¹ (lit. *balík*) din rom. „pachet“ : *dostála paket na novi rok* „(e) a primit pachet de anul nou“ ; *pantalóni* (lit. *pantalóny* !) în lb. rom. „pantaloni“ : *nosí krátke pantalóni* „poartă pantaloni scurți“⁹² ; *pašaport* (lit. *pas*) din rom. „pașaport“ : *bôla som si vibrat' pašaport* „am fost să-mi ridic pașaportul“ ; *páza*⁹³ (lit. *stráž*) din rom. „pază“ : *ňesretl'i st'e pázu?* „nu ați întâlnit paza (de noapte) ?“ ; *pázňik*⁹⁴ (lit. *strážca*) din rom. „paznic“ : *rospráva sa s pázňikom?* „ai vorbit cu paznicul ?“ *perikulózni* (lit. *nebezpečný*) este o derivație adjectivală după forma românească „periculos“ cu ajutorul sufixului *-n-* : *oni ňebol'i perikulózni* „ei nu au fost periculoși“ ; *permis* (lit. *povoľenie* !) din rom. „permis“ *ždi cestuje s permisom* „întotdeauna călătorește cu permisul“ ; *pilót* (lit. *letec* și *pilót*), așa după cum am mai arătat și mai sus, apare alături de forma *aviatôr* : *toto je dobrí pilót* „acesta este un bun pilot“ ; *pláčinta* (lit. *palacinka*) din rom. „plăcintă“ : *jedla som rumunské pláčinti* „am mâncat plăcinte românești (un fel de plăcinte speciale)“ ; *pláňifikovat'* (lit. *plánovat'*) în lb. rom. „a planifica“ : *načim si dobre pláňifikovat' čas* „trebuie ca să-ți planifici bine timpul“ ; *pláňifikovaní* este o derivație participială de la verbul precedent cu ajutorul sufixului *-n-* : *pláňifikovaná robota* „munca planificată“ ; *plaža* (lit. *pláž*) în lb. rom. „plajă“ : *poznáme nadlackú plážu* „cunoaștem plaja ! de la Nădlac“ ; *pompier*⁹⁵ (lit. *hasič*) din rom. „pompiér“ există alături de forma *tízoltou* (de origine maghiară) : *sused Hodas je pompier* „vecinul Hodas este pompier“ ; *pompieri*ski constituie o derivație adjectivală de la forma precedentă cu ajutorul sufixului *-sk-* : *pompieri*ski *bál* „balul pompierilor“ ; *porcija*⁹⁶ (lit. *porcia*) din rom. porție“ se întrebuințează în sens de 1) „impozit“ — *zaplat'ila som porciju* „am plătit impozitul“ și 2) „porție (de mâncare)“ — *zedla dve porcije mesa* „(ea) a mâncat două porții de carne“ ; *portár*⁹⁷ (lit. *vrátník*) din rom. „portar“ : *dala som portárovi peták* „i-am dat portarului cinci lei“ ; *prás/z* (*Allium porrum*) din rom. „praz“ : *ja som ešt'e ňejedla prás* „eu

⁹⁰ Vezi tot la G. Ciplea, *Influențe românești...*, p. 67.

⁹¹ Acest cuvânt l-am înregistrat și la Butin și Vucova.

⁹² Vezi, de asemenea, la G. Ciplea, *Influențe românești...*, p. 67.

⁹³ Vezi tot la G. Ciplea, *Accentul și lungimea vocalică...*, p. 211.

⁹⁴ *Loc. cit.*

⁹⁵ Referitor la acest exemplu vezi și la I. Chițimia și E. Deboveanu-Mălăescu, *op. cit.*, p. 172 și p. 177 ; de asemenea, la G. Ciplea, *Influențe românești...*, p. 67.

⁹⁶ Vezi tot la G. Ciplea, *Influențe românești...*, p. 67.

⁹⁷ *Loc. cit.*

încă nu am mâncat praz⁹⁸; **prešedint'e**⁹⁹ (lit. *predseda*) din rom. „președinte”: *ňépridu súdru x prešedint'e*? „nu va veni tovarășul președinte?”; **priza**¹⁰⁰ (lit. *zástrčka*) din rom. „priză”: *bes prize ňemóžme pigl'ovat' hábi* „fără priză nu putem călca rufe”; **próba** (lit. *skúška*) din rom. „probă”: *ušila mi šlafrok bes prábe* „(ea) mi-a cusut rochia fără probă”; **pročes** (lit. *proces*) în lb. rom. „proces”: *zas bola na pročesi* „(ea) iarăși a fost la un proces”; **rajón**¹⁰¹ (lit. *rajón*!) din rom. „raion”: *teras sa zrušil'i šecke rajoni* „acum s-au desființat toate raioanele”; **recinere** (lit. *zrážky*) din rom. „reținere”: *ja teraz ňeman recinere* „eu acum nu am reținere”; **redžiment** (lit. *regiment*) în lb. rom. „regiment”: *odišou z Nadlaku ostatni redžiment* „a plecat de la Nădlac ultimul regiment”¹⁰²; **redžiune** (lit. *kraj*) din rom. „regiune”: *naša redžiune sa volala Banat* „regiunea noastră se numea Banat”¹⁰³; **remorka** (lit. *vlečka*) din rom. „remorcă”: *za traktorom má dve remorky* „în urma tractorului are două remorci”; **repeticija** (lit. *skúška*) din rom. „repetiție”: *f kamiňi maju repeticiju* „la căminul cultural au repetiție”; **restaorant** (lit. *reštaurácia*) în lb. rom. „restaurant”: *zas ho sretla v restaorant'e* „(ea) iarăși l-a întâlnit la restaurant”; **salár** (lit. *plat*) din rom. „salariu”: *ona má dobrí salár* „ea are un salariu bun”; **sekret** (lit. *tajnosť*, dar și *sekret*!) în lb. rom. „secret”: *ona je ždi zo sekretami* „ea este întotdeauna cu secrete”; **sekretár**¹⁰⁴ (lit. *tajomník*) după rom. „secretar”: *sused je sekretár na sfaťe* „vecinul este secretar la sfatul popular”; **servič** (lit. *služba, zamestnanie*) după rom. „serviciu”: *toho roku má dobrí servič* „anul acesta are un serviciu bun”¹⁰⁵; **sfať**¹⁰⁶ (lit. *miestny národný výbor*) din rom. „sfat” în sens de „sfat popular”: *čo novo na sfaťe*? „ce mai nou la sfatul popular?”; **silós/z** (lit. *siláž*) după rom. „siloz”: *toto je kukuric na silós* „acesta este porumbul pentru siloz”; **silózovat'** este o derivație verbală de la forma precedentă realizată prin sufixul *-ova-* în sens de „a însiloza”: *silózovala sa ai repa* „s-a însilozat și sfecla de zahăr”; **silózovaní** constituie o derivație participială cu ajutorul sufixului *-n-*: *silózovaná kukuric* „porumb

⁹⁸ Acest exemplu a fost înregistrat și în alte graiuri slave de pe teritoriul patriei noastre, vezi, bunăoară, V. Vascenko, *op. cit.*, p. 106; de asemenea, M. Dumitrescu și E. Novicicov, *op. cit.*, p. 118.

⁹⁹ Cuvîntul acesta l-am înregistrat și la Butin, Vucova și Tipar.

¹⁰⁰ Referitor la acest cuvînt vezi, de exemplu, și la G. Ciplea, *Accentul și lungimea vocalică*..., p. 211.

¹⁰¹ Vezi tot la G. Ciplea, *Influențe românești*..., p. 68.

¹⁰² Acest cuvînt îl remarcă și V. Vascenko, *op. cit.*, p. 107.

¹⁰³ Comentarii referitoare la acest cuvînt vezi, de pildă, și la G. Ciplea, *Influențe românești*..., p. 68.

¹⁰⁴ Acest cuvînt îl remarcăm și în graiurile maghiare din Ardeal, vezi F. Király, *op. cit.*, p. 73.

¹⁰⁵ Referitor la acest exemplu vezi și la A. Vraciu, *Note de dialectologie slavo-română*, Romanoslavica VII, București, 1963, p. 141; de asemenea, G. Ciplea, *Influențe românești*..., p. 68.

skimbe „ea lucrează în schimbul al doilea“; *sója* (Soja hispida) în lb. rom. „soia“: *každi rok sejeme sóju* „în fiecare an semănăm soia“; *soko-t'itór* (lit. *počítač*!) din rom. „socotitor“: *toto je skúsení sokot'itór* „acesta este un socotitor experimentat“; *sóra*¹⁰⁸ (lit. *sestrička*!) din rom. „soră“ se întrebuințează în graiul slovac în sens de „soră de caritate“: *sóra ma zaš't'epila* „sora mi-a dat injecție“; *spítál* (lit. *nemocnica*) în lb. rom. „spinsilozat“; *skimb*¹⁰⁷ (lit. *smena*) din rom. „schimb“: *ona robí v druhom tal*: *za uhlom je ten noví spítál* „după colț se află spitalul acela nou“¹⁰⁹; *statuja* (lit. *socha*!) din rom. „statuie“: *sretneme sa pri statuji f parku* „ne vom întâlni în parc lângă statuie“; *submarín* (lit. *ponorka*) din rom. „submarin“: *vid'ela si v muzimu ten submarín?* „ai văzut la film acel submarin?“; *suk*¹¹⁰ (lit. *šťava*) după rom. „suc“: *kúp mi edon suk!* „cumpără-mi un suc!“; *šalopeta* (lit. *pracovný oblek*!) după rom. „salopetă“: *dostála som novú šalopetu* „am primit o salopetă nouă“¹¹¹; *šantier* (lit. *stavba*) după rom. „șantier“: *poznám dobre tento šantier* „(eu) cunosc bine acest șantier“: *šed'inca*¹¹² (lit. *schôdza* și *zasadnutie*) după rom. „ședință“: *zo šed'inci zme šli do restaorantu* „de la ședință ne-am dus la restaurant“; *šofér*¹¹³ (lit. *vodič* și *šofér*) în lb. rom. „șofer“: *zhovárala si sa zo šoférom za tú kukuric?* „ai vorbit cu șoferul despre porumbul acela?“; *taksa*¹¹⁴ (lit. *taxa*!) în lb. rom. „taxă“: *f škol'e sa už taksa dávno neplat'i* „la școală taxa de mult nu se mai plătește“; *taksatór*¹¹⁵ (lit. *taxátor*) în lb. rom. „taxator“; *toxto taksatóra dobre poznám* „pe acest taxator îl cunosc bine“; *taksatórka* constituie o derivație substantivală pentru genul feminin, realizată cu ajutorul sufixului *-ka* de la forma precedentă; *taraf* (lit. *l'udový hudobný súbor*!) din rom. „taraf“: *táto speváčka prišla naras s tarafom* „această cântăreață a venit împreună cu taraful“; *tel'evizór*¹¹⁶ (lit. *televízor*) în lb. rom. „televizor“: *narok si kúpime noví tel'evizór* „la anul ne cumpărăm un nou televizor“; *terén* (lit. *terén*!) în lb. rom. „teren“: *nasit'ila sa už terénu* „(ea) s-a săturat deja de (munca de) teren“: *tranvai* (lit. *električka* și *tramvaj*) în lb. rom. „tramvai“: *do Noviho Aradu pód'eme na tramvaji* „pînă la Aradul Nou mergem cu tramvaiul“; *tramvajišta* constituie o derivație substantivală de la forma precedentă cu ajutorul sufixului *-išt-* în sens de „tramvaist“:

¹⁰⁶ Vezi tot la E. Vrabie, *Note ... de la Climăuți ...*, p. 134.

¹⁰⁷ Compară și cu G. Ciplea, *Influențe românești ...*, p. 68.

¹⁰⁸ Referitor la acest cuvînt confruntă și la F. Király, *op. cit.*, p. 67.

¹⁰⁹ Pentru acest exemplu vezi și V. Vascenko, *op. cit.*, p. 107; de asemenea, M. Dumitrescu și E. Novicicov, *op. cit.*, p. 123.

¹¹⁰ Vezi tot la V. Vascenko, *op. cit.*, p. 106.

¹¹¹ Pentru acest exemplu confruntă și la G. Ciplea, *Influențe românești ...*, p. 68.

¹¹² *Loc. cit.*

¹¹³ *Loc. cit.*; vezi și V. Vascenko, *op. cit.*, p. 107; de asemenea, I. Chițimia și E. Deboveanu-Mălăescu, *op. cit.*, p. 172.

¹¹⁴ Referitor la acest cuvînt vezi tot la G. Ciplea, *Influențe românești ...*, p. 68.

¹¹⁵ *Loc. cit.*

¹¹⁶ Acest cuvînt l-am înregistrat și la Vucova, Țipar, vezi și lucrarea noastră *Fonetismul ... din Butin*, p. 6.

sused je tramvaišťa v Arad'e „vecinul este tramvaist la Arad“; **transformátor** (lit. *transformátor*) în lb. rom. „transformator“: *zabílo ho pri tom transformátore* „a fost omorît (de curentul electric) lângă acest transformator“¹¹⁷; **tribunál** (lit. *súd* și *tribunál*) în lb. rom. „tribunal“: *druhi raz idu na tribunál* „a doua oară (ei) merg la tribunal“¹¹⁸; **t'abúr** (lit. *kulak*) după rom. „chiabur“: *Zel'enákovci — to bol'i vel'ki t'abúri* „familia Zelenák era o familie de mari chiaburi“; **ujum**¹¹⁹ (lit. *čiasťka, ktorá se berie na mlá-t'ačku*!) din rom. „uium“: *virátala si ujum?* „ai calculat uiumul?“; **unifi-kovat'** (lit. *spojiť* și *unifikovat'*!) în lb. rom. „a unifica“: *naša firma sa unifikovala zo semľeckou* „ferma noastră s-a unificat cu cea din Semlac“ (= o localitate învecinată cu Nădlacul); **uniforma** (lit. *rovnošata* și *uniформа*) în lb. rom. „uniformă“: *škólarí misľa nosiť uniformu* „elevii trebuie să poarte uniformă“; **uzína** (lit. *továrěň*) din rom. „uzină“: *toto je moja nová uzína* „aceasta este uzina mea în care lucrez mai nou“; **vatman** (lit. *vodič električky*) după rom. „vatman“: *vatman misí biť vel'mej pozorni* „vatmanul trebuie să fie foarte atent“; **vermut** (lit. *vermút*!) în lb. rom. „vermut“: *vipime si edom vermut* „să bem un vermut“; **verifikovat'**¹²⁰ (lit. *preveriť, kontrolovať* și *verifikovať*) în lb. rom. „a verifica“ în graiul slovac este o formație verbală realizată de la rădăcina românească cu ajutorul clasicului sufix -ova-: *zas sa verifikuju redžistre* „iarăși se verifică registrele“; **verifikovaní** este o derivație participială de la verbul precedent cu ajutorul sufixului -n-: *verifikovaná kasa* „casa (de bani) verificată“; **vineti** (Salonum melongena și esculentum) din rom. dialectal „vinete“ în sens de „pălăgele-vinete“: *nenáčim nám vineti* „nu ne trebuie pălăgele-vinete“; **veterinár**¹²¹ (lit. *zverolekár* și veterinar) în lb. rom. „veterinar“: *máme novího veterinára* „avem un nou veterinar“, însă alături de acest cuvînt la Nădlac se mai utilizează, mai rar, ce-i drept, și forma *kuršmit/d* (de origine germană), mai ales de reprezentanții generației mai în vîrstă; **vítěza** (lit. *rýchlóst'*) din rom. „viteză“: *tento šofér ždi xod'i z vel'kou vítězou* „acest șofer întotdeauna circulă cu o viteză mare“; **vitřina** (lit. *výklad* și *vitřina*) în lb. rom. „vitrină“: *vo vitřine je pekná kraváta* „în vitrină este o cravată frumoasă“, dar cuvîntul se utilizează paralel cu o formă mai veche și mai puțin frecventă *auzlak/g* (tot de origine germană); **vol'ei** (lit. *volejbal*) în lb. rom. „volei“ *ščera zme hral'i volei* „ieri am jucat volei“, **žaketa** (lit. *žaket*) după rom. „jachetă“: *kúp mi novú žaketu!* „cumpără-mi o jachetă nouă!“; **žandár**¹²² (lit. *žandár*!) în lb. rom. „jandarm“: *pametáš toho planího žan-*

¹¹⁷ Evoluția fonetică a acestei forme vezi în lucrarea noastră *Fonetismul ... din Nădlac*, p. 82.

¹¹⁸ Și G. Ciplea, *Influente românești ...*, p. 69 analizează acest exemplu ca element românesc în graiurile cehe din Banat.

¹¹⁹ *Ibidem*, loc. cit.

¹²⁰ *Ibidem*.

¹²¹ *Ibidem*.

¹²² I. Chițimia și E. Deboveanu-Mălăescu, *op. cit.*, p. 127 consideră acest cuvînt ca fiind de origine românească și în graiul polonez din Bula.

dara ? „îl ții minte pe acel jandarm rău ?“ *žandárski* este o derivație adjectivală de la forma precedentă cu ajutorul sufixului *-sk-* în sensul „de jandarm“ : *žandarska uniforma* „uniforma de jandarmi“ ; *žudec*¹²³ (lit. *okres*) după rom. „județ“ : *náz žudec je zas Arad* „județul nostru este iarăși Aradul“.

Insușirea acestor exemple, destul de multe la număr, dar fără pretenții de a le fi epuizat, permite să se facă mai departe o succintă analiză a acestora și apoi să se tragă anumite concluzii de natură să sublinieze câteva particularități fonetice și gramaticale (mai cu seamă cele morfologice) mai semnificative.

Astfel, o serie de cuvinte de origine română din graiul slovac din Nădlac au determinat, într-o oarecare măsură, schimbarea sistemului fonetic al acestuia. Se știe, bunăoară, că accentul cuvintelor din limba română și limba slovacă diferă foarte mult. La preluarea acestor cuvinte, ele au fost nevoite să se adapteze sistemului fonetic slovac. Prin preluarea cuvintelor românești, vocalele din fostele silabe accentuate, în majoritatea cazurilor, au devenit lungi¹²⁴, ca în exemplele : *abatór, aragáz, autobáza, autogára, batóza, borkán, čéřera, difuzór, dikcionár, etáš/ž, fřidžidér, fruntáš, gára, grádi, gratár, graždár, halát, impiegát, inventár, kolorádo, kontábil, koperativa, korčítúra, kotárka, kotizáciřa, láma, médiřa, muštár, orár, páza, portár, přířa, próba, silós/z, submarín, uzina, vítěza* etc. etc.¹²⁵. Prin aceasta s-a înmulțit în mod considerabil inventarul vocalelor lungi în graiul în discuție.

Se știe, mai departe, că limbii române literare nu îi sînt caracteristice consoanele *d, t, n, l* urmate de vocalele *i, í, e*, precum și de diftongii *ia, ie, iu, io*, aceste consoane uneori se palatalizează în graiul slovac, la fel ca în limba slovacă literară¹²⁶ sau ca în graiurile slovace centrale de pe teritoriul Cehoslovaciei¹²⁷ și Ungariei¹²⁸. Iată și câteva exemple de asemenea cuvinte înregistrate de noi cu ocazia anchetelor pe teren : *akčel'erát, al'imentára, bil'et, brigad'ier, bul'et'in, impuňera, l'ibrériřa, pážnik, prešedint'e, řed'inca, tel'evizór* etc. În cazul cuvîntului *t'abúr* din rom. „chiabur“ trebuie remarcat că aici s-a preluat de către graiul slovac din Nădlac o formă dialectală

¹²³ Acest cuvînt l-am întîlnit și în graiurile slovace din Butin, Vucova, Ţipar și Peregul-Mare.

¹²⁴ Mai amănunțit despre aceasta vezi în lucrarea noastră *Fonetismul... din Nădlac*, p. 82; de asemenea, F. Király, *op. cit.* și G. Ciplea, *Accentul și lungimea vocalică...*

¹²⁵ De remarcat că o bună parte a acestor exemple apar și în alte graiuri slave și neslave de pe teritoriul României, nu rareori dînd absolut aceleași rezultate fonetice, vezi în acest sens lucrările citate mai sus.

¹²⁶ Vezi, de pildă, E. Pauliny, *Krátká gramatika slovenská*, Bratislava, 1963, p. 26; sau *Pravidlá...*, p. 30.

¹²⁷ Vezi referitor la aceasta, bunăoară, la V. Vážný, *Nářeči slovenská*, Československá Vlastivěda III, Jazyk, Praha, 1934, p. 261; de asemenea, E. Pauliny, *Fonologický vývin slovenčiny*, Bratislava, 1963, p. 289.

¹²⁸ Despre sistemul consonantic al graiurilor slovace centrale de pe teritoriul Ungariei vezi, de pildă, J. Štolc, *op. cit.*, p. 232 și u.

bănățeană sau crișană cu un *ch'* (*ch* foarte moale) aproape identic cu *t'* din graiul în discuție.

Din punct de vedere gramatical (morfologic) un mare număr de cuvinte (mai cu seamă substantive) nu și-au schimbat în mod substanțial forma inițială, adaptându-se ușor sistemului flexionar (declinării substantive) existent în limba slovacă literară și în graiurile ei. Astfel de cuvinte (substantive) cum ar fi *adeverinca*, *autogăra*, *baska*, *batóza*, *brigáda*, *bursa*, *čorba*, *ekipa*, *gára*, *halta*, *infermerija*, *kartela*, *kursa*, *páza*, *priza*, *remorka*, *soja*, *uzina*, *vítěza* etc., s-au încadrat ușor în sistemul de declinare al substantivelor de genul feminin terminate în *-a*, ca de exemplu, *ryba* sau *ulica*, după modelul cărora se vor flexiona.

Alte cuvinte de origine românească (substantive neutre terminate într-o consoană) au fost nevoite de a-și schimba genul gramatical și de a se încadra în sistemul de declinare al substantivelor masculine neînsuflețite. Iată și câteva exemple de astfel de cuvinte: *abonament*, *apartament*, *avans*, *difu-zór*, *fuřnál*, *gostat*, *končet/d*, *muřtár*, *orár*, *pařaport*, *permis*, *restaorant*, *salár*, *silós/z*, *suk*, *tramvai*, *tribunál*, *ujum*, *žudec* etc. Acest lucru s-a întâmplat datorită faptului că în limba slovacă substantivele neutre se termină, în majoritatea cazurilor în *-o*, *-e*, *-ie*, *-a*¹²⁹, în timp ce substantivele terminate în consoane tari aparțin genului gramatical masculin¹³⁰. Prin aceasta în graiul în discuție s-a îmbogățit în mod considerabil inventarul substantivelor neînsuflețite masculine.

Câteva substantive, mai puține la număr, ca de exemplu *salár* din rom. „salariu” sau *servič* din forma rom. „serviciu” etc. au fost nevoite să-și schimbe și forma, pentru a se putea adapta sistemului flexionar slovac, aici neexistând substantivele care să se termine în *-iu*. La aceasta, credem, a concurat și existența formelor dialectale românești asemănătoare în Crișana și Banat.

Alte câteva substantive — *aprobáre*, *albitru*, *čentru*, *loto*, *redžiune* etc., — neputându-se adapta sistemului flexionar existent în graiul nostru, continuă să se utilizeze de către vorbitorii lui sub o formă invariabilă¹³¹.

Formațiunile adjectivale derivă în graiul în discuție de la rădăcinile cuvintelor românești cu ajutorul sufixului *-n*¹³²: *anormální*, *independentní*, *indiferentní*, *perikulózni* etc.; mai rar cu ajutorul sufixului *-sk*¹³³: *kolektířski*, *koperatířski*, *pompířski* etc. Acestea sînt mult mai puțin numeroase, ca de pildă, substantivele sau verbele.

¹²⁹ Vezi, de exemplu, E. Pauliny, *Krátká gramatika...*, p. 66—68.

¹³⁰ *Ibidem*, p. 59—62.

¹³¹ În această ordine de idei considerăm interesantă remarcă destul de categorică a T. Dobrițoiu-Alexandru, *op. cit.*, cînd la p. 381 afirmă textual: „Majoritatea cuvintelor preluate păstrează forma fonetică inițială, pînă-n prezent neadaptată sistemului sunețelor graiurilor cehe”. Referitor la majoritatea cuvintelor analizate de noi, admitem această afirmație cu maximum de rezervă.

¹³² Vezi tot la E. Pauliny, *Krátká gramatika...*, p. 70.

¹³³ *Ibidem*, p. 71—72.

Formațiunile verbale derivă, de regulă, de la rădăcinile românești cu ajutorul sufixului *-ova-*, ca de exemplu în cuvintele : *abonovat' sa, antrenovat' sa, albitrovat', dekontovat', demontovat', desfincovat', divorcovat', importovat', klaksonovat', konsultovat', l'edžitimovat', modifikovat', silózovat', uniřikovat', veriřikovat'* etc. Acest sufix, în timpul conjugării, se contrage în *-u-*, la fel ca și în limba slovacă literară¹³⁴ sau în alte limbi slave, ca de exemplu, limba rusă¹³⁵.

Participiile înregistrate în graiul slovac din Nădlac, realizate de la rădăcinile românești, se formează de la verbele respective cu ajutorul sufixului *-n-* : *abonovaní, balotovaná slama, dekontovenie peňaze, divorcovaná, modifikovaní plán, planifikovaná robota, silózovaná kukuric, veriřikovaní* etc., acesta fiind cel mai productiv sufix în formarea participiilor pasive la timpul trecut și în limba slovacă literară contemporană¹³⁶.

După cum rezultă din exemplele analizate mai sus, marea majoritate a elementelor românești (fonetice și gramaticale — morfologice) din graiul în discuție s-a adaptat total sau măcar parțial sistemului fonetic și morfologic slovac¹³⁷.

În concluzie se poate afirma că în continuare graiul slovac din Nădlac își va îmbogăți structura sa lexicală prin preluări de noi cuvinte, mai ales din limba română. Dar aceasta încă nu înseamnă că el își va pierde caracterul său de grai slovac de tip central. El va continua să fie foarte apropiat de graiurile slovace centrale de pe teritoriul R.S. Cehoslovace din sinul cărora s-a desprins acum două secole și ceva¹³⁸, cît privește elementul românesc în lexic, el va fi aproape identic cu graiurile slovace din Butin, Vucova, Brestová, Ţipar și altele, de asemenea, acest grai va fi foarte asemănător cu graiurile slovace centrale din R.P. Ungară sau R.S.F. Iugoslavia. Dacă însă în lexicul graiurilor slovace de pe teritoriu Ungariei se remarcă un număr considerabil de cuvinte maghiare, și dacă în lexicul celor de pe teritoriul Iugoslaviei se numără multe cuvinte sîrbo-croate sau slovene, în lexicul graiului slovac din Nădlac se utilizează tot mai mult o serie de cuvinte românești. Acest lucru nu a putut trece neobservat și de alții¹³⁹, care, întîmplător sau expres, au luat contact cu vorbitorii acestui grai.

¹³⁴ *Ibidem*, p. 115—116.

¹³⁵ Vezi, bunăoară, *Gramatika russkogo jazyka*, Izd. Akad. Nauk SSSR, vol. I, Moskva, 1960, p. 456 ; sau A. V. Isačenko, *Gramatičeskij stroj russkogo jazyka v sopostavlenii s slovackim*, Morfologie, partea a doua, Bratislava, 1960, p. 52—56.

¹³⁶ Vezi, de exemplu, E. Pauliny, *Krátká gramatika...*, p. 109—110.

¹³⁷ Studiind la rîndul său graiurile cehe din Banat, G. Ciplea în *Influențe românești*... la p. 64 afirmă în acest sens textual : „Cuvintele (românești, — n.n.) pătrunse în graiurile cehe au fost adaptate sistemului fonetic și morfologic propriu acestor graiuri”. Noi ne alăturăm pe deplin acestei constatări.

¹³⁸ Vezi, de exemplu, J. Sirácky, *op. cit.*, p. 30, 32, 132.

¹³⁹ Vezi, de pildă, Št. Žolnáy, *op. cit.*, p. 145.

РУМЫНСКИЕ ЭЛЕМЕНТЫ В ЛЕКСИКЕ СЛОВАЦКОГО ГОВОРА СЕЛА НЭДЛАК

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В настоящей работе рассматриваются румынские элементы в лексике словацкого говора села Нэдлак и делаются замечания об их фонетических и морфологических особенностях. После того как приводятся краткие сведения о поселении в Нэдлак настоящих носителей данного говора, переходит к краткому разбору нескольких румынских слов (*brindza, urda, žinčica*), встречающихся и в разных европейских языках (в русском, чешском, польском, венгерском и др.). Потом переходит к довольно обширному перечислению румынских слов или слов, вошедших в лексику словацкого говора села Нэдлак, через посредство румынского языка в современный период (последние двадцать-тридцать лет); в работе все время делаются сравнения с лексикой других славянских говоров Баната (словацких, чешских) или тех, которые находятся в восточной части нашей страны (русских, украинских, польских). Слова, которые разбираются в работе, иллюстрируются небольшими примерами (словосочетаниями или краткими предложениями), полученными непосредственно во время анкет.

В заключение на основе примеров подводятся некоторые итоги, относящиеся к фонетической стороне (гласные из бывших подударных слогов развились в долгие звуки), а также относящиеся к морфологии (некоторые существительные среднего рода, изменив свой грамматический род, приспособились к системе склонения мужских существительных). Дальше показывается, как разные части речи образуются от румынских корней при помощи словацких элементов (приставок, суффиксов): прилагательные — посредством суффиксов *-n-* и *-sk-*, глаголы — при помощи суффикса *-ova-*, причастия — через посредство суффикса *-n-* и т. п. Как видно, подавляющее большинство румынских слов приспособилось к словацкой фонетической системе, а также к грамматическому строю словацкого языка.

Лишь несколько слов, встреченных ими (*aprobare, centru, loto, redžiune*), не приспособились к системе словацкого склонения и употребляются в неизменяемой форме.

Несмотря на все это, в заключение можно сказать, что словацкий говор села Нэдлак сохраняет и дальше основные характерные черты словацких говоров центрального типа.

RUMÄNISCHE EINFLÜSSE IM WORTSCHATZ DER SLOWAKISCHEN MUNDART AUS NÄDLAC

(INHALTSANGABE)

Ziel der vorliegenden Arbeit ist, die rumänischen Elemente im Wortschatz der slowakischen Mundart von Nädľac kurz zu analysieren, wobei auch auf phonetische und morphologische Eigenheiten hingewiesen wird. Nach einer gedrängten Darstellung der Siedlungsgeschichte Nädľacs werden rumänische Wörter wie *brindza*, *urda*, *žinčica* u. a., die auch im Russischen, Tschechischen, Polnischen und Ungarischen vorkommen, kurz besprochen. Die nun folgenden verhältnismässig zahlreichen aus dem Rumänischen entlehnten Wörter oder die Wörter, die über das Rumänische in die slowakische Mundart von Nädľac in den letzten 20—30 Jahren eingedrungen sind, werden mit Wörtern anderer slawischer Mundarten des Banats (dem Slowakischen und dem Tschechischen) oder des westlichen Landesteiles (dem Russischen, und dem Tschechischen) oder des westlichen Landesteils (dem Russischen, Ukrainischen, Polnischen) verglichen. Die so analysierten Wörter werden durch Redewendungen oder durch kurze Sätze, die der Autor an Ort und Stelle gesammelt hat, belegt.

Abschliessend werden auf Grund der behandelten Beispiele Schlussfolgerungen im Hinblick auf Phonetik (Vokale in ursprünglich betonten Silben werden lang) und Morphologie (Genusänderung einiger neutraler Substantive und ihre Anpassung an das Deklinationssystem der maskulinen Substantive) gezogen. Weiterhin wird gezeigt, wie die verschiedenen Wortarten mit Hilfe spezifisch slowakischer Affixe aus rumänischen Wortstämmen entstehen. Zur Bildung der Adjektive werden die Suffixe *-n-* und *-sk-* verwendet, zur Bildung von Verben das Suffix *-ova-*, während das Partizip *-n-* aufweist. Die überwiegende Mehrheit der rumänischen Wörter hat sich dem phonetischen System und der morphologischen Struktur des Slowakischen angepasst. Eine Ausnahme bilden die Wörter *aprobáre*, *čentru*, *loto*, *redžiune*, die sich dem Flexionssystem nicht angepasst haben und unverändert übernommen wurden.

Trotz dieser Einflüsse hat die slowakische Mundart von Nädľac die wichtigsten Besonderheiten der slowakischen Mundarten zentralen Typs bewahrt.

SUPRANUMELE ROMÂNEȘTI DIN COMUNA DOMAȘNEA (CARAȘ-SEVERIN) *

DE

VASILE ȚARA

§ 1. *Supranume sau poreclă*? Înainte de a trece la cercetarea propriu-zisă a materialului antroponimic adunat din comuna Domașnea, jud. Caraș-Severin, socotim necesară stabilirea precisă a termenilor cu care vom opera: *poreclă* ori *supranume*? Controversa legată de utilizarea acestor doi termeni în literatura românească de specialitate a început încă la sfârșitul veacului trecut, o dată cu apariția lucrării lui I. A. C a n d r e a, *Poreclele la români*, (București, 1895). Autorul cărții face distincție între cei doi termeni, înțelegînd prin *poreclă* cuvîntul „prin care poporul lovește în năravul sau defectul cuiva”¹, iar prin *supranume* generalizarea poreclei date incidental unui om datorită preluării și repetării ei de către toți sau aproape toți membrii colectivului respectiv, în felul acesta porecla transformîndu-se într-un element auxiliar al numelui persoanei căreia i-a fost atribuită². După I. A. C a n d r e a, poreclele sînt întotdeauna peiorative, deoarece vizează defecte fizice sau psihice, pe cînd supranumele își pierd îndeobște această caracteristică.

Părerea lui C a n d r e a a fost reluată și dezvoltată de Șt. P a ș c a, în *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului* (București, 1936). Acesta acceptă definiția dată de I. A. C a n d r e a supranumelui, dar ține s-o completeze, afirmînd că „nota esențială a celor mai multe [supranume] constă în caracterul lor afectiv”³, atribuind astfel caracteristica esențială semnalată de C a n d r e a pentru porecle și supranumelor, ceea ce reduce considerabil deosebirea dintre cei doi termeni. „Supranumele sînt de obicei peiorative. Ele fac aluzie *ironică* la un defect personal, familial sau etnic, sau la condiția socială a celui vizat de ele”, spune în continuare Șt. P a ș c a⁴,

* Materialul antroponimic cuprins în această lucrare l-am adunat în anul 1966, în cadrul anchetelor întreprinse de colectivul de onomastică al Catedrei de limba română de la Facultatea de filologie a Universității din Timișoara, colectiv alcătuit din: lector Ionel Stan, asist. V. Frățilă și asist. V. Țara, din care a făcut parte, pînă în aprilie 1968, și regretatul prof. univ. G. Giuglea.

¹ I. A. C a n d r e a, *lucr. cit.*, p. 7—8.

² *Idem*, p. 8—9.

³ Șt. P a ș c a, *lucr. cit.*, p. 44.

⁴ *Idem*, p. 44—45.

ceea ce nu diferă prea mult de observația lui I. A. C a n d r e a, potrivit căreia „poporul dacă găsește la o persoană un cusur oarecare, care nu-i e pe plac și îi dă porecla care caracterizează bine cusurul acela, porecla se păstrează și se aplică apoi în mod general la toate persoanele care au același defect”⁵. Deci, noțional, cei doi termeni nu se deosebesc, întrucât denumesc noțiuni identice, funcțional însă am putea admite o oarecare diferență între ei, dacă ținem seama de faptul că elementele lexicale prin care omul de la țară satirizează de obicei defectele psihice și, uneori, fizice devin elemente componente indispensabile sistemului antroponimic rural abia după ce s-au fixat ca atare, datorită acceptării lor de către majoritatea membrilor nucleului social respectiv.

În lucrările românești de mai mică întindere, al căror merit constă în primul rînd în prezentarea unui material factic inedit, adunat de specialiști prin anchete pe teren, lucrări dintre care cele mai multe au apărut în revista *Cercetări de lingvistică*, dar și în alte reviste de specialitate, este reluată consecvent problema de care ne ocupăm, fiecare dintre cercetători avînd de făcut, cel puțin în treacăt, cîte o observație mai mult sau mai puțin notabilă⁶. Aici ne vom opri numai asupra punctului de vedere exprimat de Aurelia S t a n, în *Porecle și supranume din Valea Bistriței* (LR, 1957, nr. 5, p. 42—48), pentru că ceilalți cercetători l-au reluat fără a-i aduce modificări ori completări esențiale. După părerea autoarei, porecla cîștigă dreptul de a sta alături de supranume, amîndouă contribuind în egală măsură la individualizarea celor cărora le sînt atribuite. Cu toate acestea, cercetătoarea din Cluj ține să precizeze că „supranumele și poreclele au funcțiuni speciale: porecla este un element cu conținut afectiv, în timp ce supranumele n-a avut niciodată un astfel de conținut, sau, chiar dacă l-a avut la început, cu timpul l-a pierdut”⁷. Autoarea se contrazice însă pe aceeași pagină, spunînd că „atît supranumele cît și poreclele au un important rol antroponimic, deoarece prin varietatea lor și mai ales prin calitatea lor de a fi expresive, sugestive, servesc, pe lîngă nume, ca un mijloc în plus de deosebire și de identificare a indivizilor”⁸. Că înțelesul celor doi termeni nu poate fi diferențiat ne-o dovedește și folosirea lor ca un adevărat cuplu inseparabil de-a lungul întregului articol, autoarea neprecizînd niciodată care dintre exemplele citate sînt porecle și care supranume. Nici Șt. P a ș c a nu contestă caracterul afectiv al supranumelor, ci, din contră, ținea să-l sublinieze pentru că vedea în el caracteristica esențială a acestui important element al sistemului denominativ popular. Acad. Al. G r a u r, în lucrarea *Nume de persoane* (București, 1965), consideră neinteresante și ușor de înlăturat criteriile care

⁵ I. A. C a n d r e a, *lucr. cit.*, p. 42—43.

⁶ Vezi între altele, lucrările publicate de Aurelia S t a n, Doina G r e c u, Al. C r i s t u r e a n u, O. V i n ț e l e r etc.

⁷ Aurelia S t a n, *lucr. cit.*, p. 42—43.

⁸ *Idem*, p. 43—44.

ar duce la distincția dintre poreclă și supranume⁹, așa că, fără să mai arate de ce, renunță la termenul supranume, reținându-l în exclusivitate pe acela de poreclă.

În sfârșit, trebuie să menționăm și părerea Margaretei Purcar-Gușeală¹⁰, care, după ce expune destul de amănunțit punctele de vedere exprimate până acum în literatura românească de specialitate cu privire la utilizarea celor doi termeni: *poreclă* și *supranume*, încearcă să ne convingă, folosindu-se de argumente bine alese, că în studiile consacrate acestei categorii de antroponimice e mai bine să folosim un singur termen, și nu doi. Autoarea preferă însă termenul *poreclă*, pentru că „pare mai cuprinzător și mai exact decât termenul supranume”¹¹.

Situându-ne pe un punct de vedere întrucîtva similar cu cel exprimat de acad. Al. Graur și de Margareta Purcar-Gușeală, și noi credem că utilizarea unui singur termen pentru desemnarea unei realități, chiar dacă aceasta prezintă anumite variante, înlătură echivocul și ușurează formularea ideilor. Spre deosebire însă de acad. Al. Graur, noi considerăm termenul *supranume* ca fiind mai potrivit decât termenul *poreclă* pentru denumirea celui de-al treilea element denominativ din sistemul antroponomastic de tip mai ales rural. Porecla are un rol denominativ identic cu al supranumelui, și poate că tocmai de aceea, în DLRM porecla este definită ca un „supranume dat (în bătaie de joc) unei persoane, în legătură cu o trăsătură caracteristică a aspectului ei exterior, a psihicului sau a activității sale”, adăugîndu-se însă că ea are și sensul, învechit azi, de nume de familie. Supranumele e definit ca un „nume dat unei persoane, pe lângă numele propriu, în semn de cinste (uneori și de batjocură); nume pe care și-l ia sau care se dă unei persoane, pentru a se deosebi de altă persoană” (DLRM, s.v.)¹². După cum se poate ușor constata din cele arătate mai sus, termenul *supranume* are, spre deosebire de *poreclă*, avantajul de a fi mai general și deci mai cuprinzător, este neechivoc și definește mai precis elementul suplimentar, dar absolut indispensabil, din sistemul denominativ rural.

Chiar dacă ne vom folosi de acum înainte numai de acest din urmă termen, va trebui totuși să nu scăpăm din vedere că în sistemul antroponimic popular există două categorii de supranume:

a) *supranume ironice*, care au un pronunțat caracter afectiv și vizează satirizarea, uneori chiar descalificarea, celui care le poartă;

b) *supranume neutre*, lipsite de caracter afectiv, satiric sau ironic, care nu slujesc decât la precizarea identității.

Urmînd această clasificare, vom încerca, folosindu-ne de materialul onomastic adunat de noi, să stabilim, pe cît ne va sta în putință, cauzele prin-

⁹ Al. Graur, *lucr. cit.*, p. 70.

¹⁰ Margareta Purcar-Gușeală, *Porecle (Comuna Șimișna, Raionul Dej, Regiunea Cluj)*, în *Limbă și literatură*, XIV, 1967, București, p. 143—164.

¹¹ *Idem*, p. 146.

¹² Cf. și fr. *surnom*, cu același sens în literatura de specialitate franceză (vezi. A. Dauzat, *Les noms de personnes*, Paris, 1956, p. 165—169).

cipale ale apariției supranumelor¹³, originea unora dintre ele, măsura în care supranumele ilustrează particularitățile specifice ale graiului din regiunea sau localitatea din care au fost culese, precum și unele valori stilistice, expresive pe care le pot avea componentele acestei categorii de antroponimice.

§ 2. *Cum se nasc supranumele?* Din cele mai vechi timpuri și pînă în zilele noastre, cel puțin la români, dar se pare că și la alte popoare¹⁴, supranumele au jucat un rol hotărîtor în precizarea identității indivizilor aparținători grupurilor sociale restrînse. După cum afirmă Șt. Pașca, „atît numele de familie provenit de la numele de botez al șefului nucleului familial, cît și supranumele său personal devenit distinctiv familial aveau, pînă la sfîrșitul veacului al XVIII-lea, în uzul documentelor, o valoare identică”¹⁵. Așadar, pînă în secolul al XVIII-lea, supranumele reprezenta elementul esențial al sistemului de denominație românesc, dar și de atunci înainte acesta a continuat să existe alături de numele acceptat de oficialități. De fapt trecerea la sistemul denominativ oficial n-a fost altceva, cel puțin în mediul rural, decît ridicarea supranumelui la rangul de nume de familie, ceea ce a determinat „pietrificarea” lui, făcîndu-l în felul acesta apt de a fi acordat tuturor descendenților aceleiași familii. Ce altceva au fost la început numele de familie: *Lupu, Baba, Văcaru, Plăcintă* etc. dacă nu supranume? Dar un atare sistem de denominație nu putea fi operativ în cadrul grupurilor sociale restrînse, cum sînt satele noastre, decît un timp relativ scurt, două-trei generații, deoarece, același nume de familie și de botez repetîndu-se la mai multe persoane, determina apariția unor omonimii supărătoare, care duceau adesea la confuzii capabile de a stîrni conflicte. În această situație nu se putea face altceva decît să se revină la determinantul suplimentar, adică la supranume, ca unic și sigur mijloc de precizare a identității în mediul rural. Așadar, principala cauză a nașterii supranumelor rezidă în rolul antroponomastic deosebit de important pe care acestea îl joacă în sistemul popular de denominație.

O altă cauză importantă, care duce la crearea și răspîndirea supranumelor, o constituie, așa cum observă și Șt. Pașca, tendința de ironizare reciprocă a indivizilor¹⁶. Nimic din ceea ce este criticabil la un individ nu rămîne neobservat pentru cei din jur, de aceea chiar și defectele cele mai neînsemnate pot determina apariția unor supranume cu pronunțat caracter afectiv. În felul acesta iau naștere *supranumele ironice*. Spre deosebire de cuvintele injurioase, prin care defectul sau obiceiul rău este învinovat direct, fără ocol, supranumele ironice sînt, de cele mai multe ori, expresii metaforice, create de oameni cu imaginație bogată, care știu să aleagă întotdeauna pentru denumirea defectului fizic sau moral cuvintele cu posibilități expresive

¹³ În acest scop ne vom folosi adesea de informațiile primite de la subiectul anchetat de noi, tovarășul Ștefan Romănu, căruia îi mulțumim și pe această cale pentru prețiosul sprijin ce ni l-a acordat.

¹⁴ Vezi A. Dauzat, *lucr. cit.*, p. 165—174; Csák László, *Supranume cu rol de identificare la Mera*, CL, 1961, nr. 1, p. 183—189, ș.a.

¹⁵ Șt. Pașca, *lucr. cit.*, p. 70.

¹⁶ Șt. Pașca, *lucr. cit.*, p. 54.

multiple, pentru că supranumele ironice aparțin nu numai fanteziei ci și afectului, și poate chiar în primul rînd afectului. Spiritul critic al poporului nostru, atît de bine reprezentat în creațiile folclorice românești, găsește un teren de manifestare aproape nelimitat atunci cînd se impune satirizarea cu ajutorul supranumelor a unor defecte morale, cum sînt : prostia, frica, răutatea, lipsa de bună-cuviință, zgîrcenia, lăcomia, îngîmfarea, fățărnicia, corupția etc. ; sau a celor fizice : urîtenia etc.

Urmînd clasificarea făcută la sfîrșitul § 1 al acestei lucrări, vom încerca să prezentăm în cele ce urmează un tablou general al supranumelor aparținînd sistemului antroponimic din com. Domașnea (jud. Caraș-Severin).

A. Supranume ironice

Lipsa de inteligență e unul dintre defectele cele mai expuse satirizării. Supranumele create pe această temă învederează, mai mult decît altele, spiritul caustic, ironia subtilă și pătrunzătoare a omului de la țară care nu poate tolera pasiv prostia. Astfel au fost create supranume cum sînt :

Cascaun (< *cascaun* „om prost, care cască gura la toate“, cunoscut în grai (< lat. pop.* *cascabundus*, -um, D.A., s.v. *căscăund*).

Tartalîn „e cam topalos, cincelean, prostolan“¹⁷ (cf. *tartalác* „aușel“ (comp. sîrb. *trtak*, D.A., s.v. *tartalac*) e posibil însă ca partea finală a acestui cuvînt, -ac, fiind simțită ca un sufix, să fi fost înlocuită cu suf. -in, obținîndu-se în felul acesta un derivat care poate sugera, măcar prin forma sa, ideea de om lăliu și mai puțin isteț); **Iuai** „om prost și lăliu“ (cf. interj. *ioai* „vai“, frecventă în graiurile românești din Transilvania (< magy. *jaj* „vai“)).

Pofta exagerată de mîncare este sugestiv satirizată printr-un derivat de la *găman* „lingură mare, polonic“ (în graiul local): *Gamanoáne* „socrul ei era foarte hamit („mîncăcios“) la mîncare, de nu-l săturai cu *gămanu*“ (< *găman* + suf. antrop. -o(a)ń(e). Pentru *găman*, DA indică sensul de „om care mănîncă mult, nesățios, mîncăcios, mîncău“. Cu același înțeles, termenul este înregistrat și de alte dicționare românești (CADE, Scriban, D., TDRG etc.), fără a i se indica etimonul. Credem că trebuie pus în legătură cu sîrb. *gaman* „àvido; ghiotto“ (Deanović-Jernej, *Hrvatskosrpski-talijanski rječnik*, Zagreb, 1963, s.v.)¹⁸.

Vicii cum ar fi beția sau abuzul de tutun generează supranume deosebit de expresive, avînd în vedere mai cu seamă termenii prin care sînt sugerate metehnele de acest fel. Iată cîteva exemple : **Calpác** „a avut cazan de fiert țuică și-i plăcea băutura“ (< *calpac* „capacul de pe cazanul de fiert țuică“, cunoscut în graiul local, < sîrb. *kalpak* (ung. *kalpag*) idem, D.A., s.v.);

¹⁷ Am notat între ghilimele explicațiile date de informator pentru diferite supranume.

¹⁸ Am ajuns la această concluzie pornind de la o sugestie a tovarășului lector univ. I. Stan, cărui îi mulțumim și pe această cale pentru sprijinul și îndrumarea ce ne-a dat-o în vederea alcătuirii prezentei lucrări.

Canada „se ocupă cu băutura și lucră la cădz“; **Damizănă** „purătorul acestui supranume este bețiu („bețiv“) (< *damigeană*); **Tabac** „i-o plăcut mai mult ca la alții tutunu, tabacu“ (< *tabac* „tutun“).

Zgîrcenia exagerată e o meteahnă greu de tolerat, de aceea zgîrciții primesc adesea supranume ironice care îi demască. Astfel un domășnean a moștenit de la tatăl său, care era foarte zgîrcit, supranumele : **Crițăr** (< *creițar* „monedă mică de aramă care a circulat în Transilvania înainte de primul război mondial“ < germ. austr. *Kreuzer*, intrat în limba română prin filieră maghiară, DA, s.v.).

Preferința pentru o anumită construcție lexicală, care revine foarte des în vorbirea aceleiași persoane, mai ales în anumite ocazii, determină adesea transformarea construcției sau elementului lexical respectiv în supranume ironic. La aceasta contribuie și faptul că de cele mai multe ori înțelesul acestor termeni nu se potrivește cu calitățile reale ale celor care încearcă să se autocaracterizeze. De pildă : **Cecúș** „s-a lăudat că nimeni nu face *cecușuri* mai bine ca el“¹⁹ (< *écoc* (= *tioc*) + suf. -*uș*; cf. și *tiocuș*, același sens, în jud. Hunedoara, *Lexic regional*, 2 București, 1967, p. 102); **Hóțu** „cînd îi beat, zice : — Eu mi-s tare *hoț*“ (< *hoț*, fig. „isteț, șmecher, iscusit“); **Jiu** „strîga : *Jiule ! Jiule !*“ cînd źuca; **plănu**, întrebuițează foarte des acest cuvînt în conversație; **Să să spargă, să să strîse** (Purtătorul acestei porecle nefiind de acord cu socializarea agriculturii, formula sa uzuală de protest i-a rămas ca supranume ironic și astăzi.)

Unele supranume reproduc un tic verbal sau rezumă o întîmplare memorabilă din viața celor care le poartă. Așa sînt : **Is**; **Pu**; **Limbă de bou** „are limbă mare și s-a prins la źug cu vaca, ș-o scos limba cît la bou, *zișa* névastă-sa“.

Particularitățile fizice criticabile determină, de asemenea, apariția unor supranume ironice, adesea foarte expresive. Cele mai multe sînt metafore generate de compararea celor care le poartă cu diferite animale, păsări, insecte, plante, obiecte, ori sînt adjective calificative care și-au schimbat clasa morfologică. De exemplu : **Catanvêi** „om înalt și îndoit în spate“ (< *catanvei* „un lemn *coveit* (= îndoit), cunoscut în graiul local, neînregistrat în dicționarele românești; comp. *retevei* „scurtătură (de lemn)“); **Suára** „tatăl lui era negru la față“ (< *cioară*); **Civig** (< *civig* „cîrlig în care se atîrnă căldarea deasupra focului“; în *Scriban*, D., găsim *tivic* „laț de prins păsări; traversă orizontală fixată în horn ca să atîrni cîaunul ori să pui slămina la afumat“, în DLRM termenul este menționat numai cu primul sens, iar în CADE este înregistrat bîn. *tivig* „lemnul orizontal din coș de care e atîrnat lanțul căldării“. În ce privește etimologia acestui termen, în dicționarele menționate, nu se spune aproape nimic (doar *Scriban* încearcă să-l compare cu turc. *tevfik* „reușită“). Noi credem însă că în acest caz ar fi posibil să nu avem a face cu *civig* (= *tivig*), cum poate au presupus autorii dicțio-

¹⁹ Deși această explicație nu ni se pare suficient de convingătoare, am reprodus-o totuși, deoarece nu este exclusă nici posibilitatea de a fi reală.

narelor citate, atunci când au transliterat forma regională, ci cu o formă *čivig*, singura înregistrată și de Costin, Gr.B., II, p. 72, în care nu avem un *č* (<*t+i*). În cazul acesta, termenul în discuție ar putea fi pus în legătură cu sîrb. *čivija* „clavus; trochlea“ Vuk *Srpski rječnik*, s.v., cf. și *čiviluk* „cuier“, Deanović-Jernej, *Rječnik*, p. 83, de la care s-ar fi putut ajunge la *civig* prin contaminare cu *cîrlig*); **Facău** „tatăl lui o fost înalt și slab ca on *facău*“ (cf. *făcău*, aici cu sensul de „făcăleț“). **Húliu**, este miop, „caută-n crușe, ca cum s-ar uita după huli“ (<*huli* „uliu“); **Lăpa** „era un om mare cît o iapă“ (Aceeasi persoană mai poartă și supranumele **Palu-gășu** pentru că „este mare cît o *palugă* (<*palugă* „drug, prăjină“ + suf. -*aș*)); **Iebămu**, tatăl lui a lucrat multă vreme la calea ferată și, pentru că era voinic, ridica linia cu *iebam* (cf. *iebam* „drug de lemn, pîrghie cu care se ridică linia“, termen cunoscut în graiul local); **Lúpu** „om gras cu gîtu scurt“; **Mîrtalógu** (cf. *mîrtan* „motan“); **Orbu**, tatăl lor a avut ochi foarte mari, de aceea l-au numit, cu vădită intenție ironică, *Orbu*; **Púric** „este mic de statură“; poate că la crearea acestui supranume au contribuit și alți factori, cum ar fi lipsa de igienă corporală sau vestimentară a celui căruia i s-a dat acest supranume sau a familiei sale; **Roșca** „are părul cam roșcat, ca și tată-so“ (< *roșu* + suf. antrop. -*ca*; e cunoscut și ca nume de familie în antroponimia românească); **Róșu** (antroponimic foarte răspîndit) „moșu lui a fost *alb* (=blond) la păr, da roșu la față“; **Ruján** (antroponimic frecvent în regiune) „este un om bine făcut“ (supranumele s-a transmis și ginerului venit în casă celui care îl poartă (<*rujă* „bujor“ sau *Ruja*, n. pers. + suf. antrop. -*an*²⁰. **Vaca vînată**, (există și zicala „Strigă ca vaca vînată“) „e cam vînat la față“.

Pălăvrăgeala fără rost, limbuția exagerată a unora a determinat apariția unor supranume cum sînt următoarele: **Babúna** „e rău de gură ca o babă“ [<*babă* + suf. -*un(ă)*]; **Láica**, subiectul anchetat a ținut să precizeze că purtătorul acestei porecle „este foarte bun de gură, ca cățaua din satilit“ (credem că informatorul are dreptate, deoarece supranumele a fost creat recent); **Lála** „lălăie multe“ (ar putea fi un cuvînt de proveniență onomatopeică, dacă nu-l socotim un derivat imediat de la verbul (*a*) *lălăi*; după cum ne-a atras însă atenția prof. G. Ivănescu, ar fi posibil ca în acest caz să avem a face cu numele de persoană de origine sîrbească: *Lala*); **Raviéca** „îi rău de gură ca o cața“ (n. pers. *Raveca* este depreciat în Domașnea fiind atribuit mai ales cățelelor); **Țipu** „e rău de gură“ (cf. *țipu* „cel care zbiară, strigă mult“, cunoscut de localnici; cf. și *țipă*, -*e* „fluier cu găuri, din coajă de salcie“, CADE, s.v.). **Zbîrnea** „om care vorbește mult, zbîrnăie ca musca (<*zbîr(n)*, onomatopee + suf. antrop. -*ea*).

Defecte de vorbire, chiar dacă au fost sesizate numai în perioada copilăriei cuiva, pot duce la crearea unor porecle cum sînt: **Bećelie** „n-a putut să spună *becélie* („betelie“) cînd era mic“ (cf. *betelie* „tivitura de sus

²⁰ Supranumele *Roșu*, *Roșca* și *Rujan* sînt mai puțin ironice decît celelalte, de aceea sînt acceptate fără reticențe de cei cărora le sînt atribuite.

a izmenelor, a cioarecilor sau a rochiei prin care trece brăcinarul, boiera, DA, s.v.); **Briéja** (după spusele informatorului, acest supranume a luat naștere datorită faptului că purtătorul lui, fiind bîlbîit, n-a putut pronunța corect numele vacii sale, *Breaza*, credem însă că e vorba mai degrabă de redarea lui *z* prin *j*); **Fuăfică** (<*foarfecă*, pentru că purtătorul acestui supranume nu a putut pronunța, cînd era mic, consoana *r*; în sat circulă și zicătoarea: „Supără-țe, că de loc îți tai nasu cu fuarfișile lui *Mirleau*“; **Tósa** „nu vorbește clar, tot le toșește“ (<(a) *toci* + suf. antrop. *-ea*).

În mod obișnuit, cei cu fire slabă ori debili din punct de vedere fizic sînt comparați cu bătrînii sau cu cei inapți pentru muncă. Astfel au apărut supranumele: **Băba** „un om mîi mic, mîi moale dă fire“; **Babău** (<*babă* + suf. *-ău*; cf. și *Babău*, nume de familie în Gledin, jud. Bistrița-Năsăud; vezi și *Constantinescu*, DO, p. 185).

Preferința pentru un anumit aliment, care de cele mai multe ori este disprețuit de majoritatea componentilor nucleului social respectiv, sau pentru un anumit obiect, poate determina transformarea termenilor care denumesc aceste obiecte sau alimente în supranume. Astfel au fost create porecele: **șegărâl**, pentru că soția celui care îl poartă obișnuia să acrească ciorba cu *șagăr* (cf. *săgăr* „sucul ce rămîne de la prunele fierte în cazanul de țuică, pe care unii îl folosesc în loc de oțet“ (<magh. *csiger*, trecut și în sîrb. *cinger*, DA, s.v., *ceagăr*); **Dura-focus**, pentru că purtătorul acestui supranume manifesta o preferință exagerată pentru lămpile electrice de buzunar cu această marcă.

Asemănarea trăsăturilor fizice sau psihice a doi indivizi ori practicarea aceleiași meserii poate determina transferul supranumelui unuia asupra celuilalt. Cînd persoana care servește ca element de comparație este de altă naționalitate, numele de familie sau prenumele acesteia primește valoare de supranume pentru celălalt. Astfel, un domășnean a primit supranumele *Mălin*, după numele unui țigan din com. Verendin, pentru că se ocupa, ca și acesta, cu tot soiul de negustorii.

Iubindu-și prea mult copiii, unele mame folosesc adesea nume dezmiertătoare nepotrivite, care se pot transforma în supranume, mai ales atunci cînd înțelesul termenilor din care provin este în sensibilă discordanță cu înfățișarea copiilor. În felul acesta, **Gioșel** și **Simferél**, nume de flori, s-au impus ca supranume ironice pentru că, deși cei doi copii, cărora le-au fost atribuite, erau urîți și insuficient dezvoltăți, mamele lor n-au pregetat să-i compare cu florile numite astfel.

Un număr relativ mare de supranume, moștenite de purtătorii lor actuali de la generațiile anterioare, continuă să fie simțite ca ironice numai datorită termenului din care provin, defectul ce le-a generat nemaifiind cunoscut. În acest caz subiectul anchetat nu ne-a putut furniza nici o informație pe care să ne putem sprijini, de aceea nu vom face altceva decît să le menționăm așa cum le-am cules, fără a mai adăuga nici o explicație suplimentară. Uneori vom interveni totuși, dar numai pentru a preciza înțelesul sau pentru a stabili originea unor termeni. Din această categorie fac

parte supranume ca : **Béca** (cf. *becă*, onomatopee care imită zbieritul oilor sau al caprelor, DA ; cf. sîrb. *beka* „appellativo di pecora“, Dea nović-Jernej, *Rječnik*, p. 21) ; **Béngu** (probabil din *benga* „drac“, cf. țig. *beng*, idem, DA, s.v. ; cf. și *benghiu* „mic semn negru (natural sau artificial) pe trup, mai ales pe obraz“ < turc. *benek*, idem, DA, s.v., *benchiu*) ; **Bribu** (cf. *briboi* „floare specifică regiunii montane, crește în locuri pietroase și umede (*Geranium silvaticum*)“, Panțu, PL., p. 27 ; cu același nume floarea respectivă este cunoscută și în localitate ; comp. și *bribiețe* „vrabie“ ; poate fi și *Brebu*, n. pers. (<*breb* „castor“) ; **Buárda** (cf. *bordă* „cunună de flori artificiale ce se pune pe capul miresei“ ; *bordan* „piatră mare, bolovan“ ; *bórdea* „ființă imaginară cu care se sperie copiii“, DA, s.v.) ; **Buligă** (cf. *buligă* „uligaie (=erete), DA, s.v. ; circulă mai ales în nordul Moldovei, dar și în Banat, ca nume de familie ; vezi și Constantinescu, DO, p. 423) ; **Bužác** (<bugeac „covor de mușchi ; buruiană ; amestecătură de lemne putrede“ (probabil din sîrb. *bučjak* „făget“), CADE, s.v.) ; **Camgie** (<*camgie* „bici pentru cai“, termen cunoscut în grai. Cuvîntul este înregistrat și în DA, s.v. *cămgie*, însă pentru sens se trimite la *cange*, fiind considerat, probabil, o variantă formală a acestuia. Credem însă că, cel puțin în Banat, avem a face cu sîrb. *kamdžija* „scutică“, Vuk, *Srpski rečnik*, împrumutat de români de la populația sîrbească de aici) ; **Carăba** (cf. *carabă* „capră“ în graiul local < sîrb. *karabe* „un fel de fluier ciobănesc“, DA, s.v., TDRG) ; cu înțelesul de „capră“, termenul nu este înregistrat în dicționare, doar în DA, s.v. 4° găsim un sens întrucîtva apropiat „picior (de capră sau de urs)“ ; **Șîșu** (cf. sîrb. *čiča* „tăitei, tomnagi cam groși“ < magh. *csik* „tăieței“, DA, s.v. ; și *cici*, interj. cu care se cheamă caprele, DA, s.v.) ; **Șónca**, cf. magh. *csonka* „ciung“, Pașca, *N. pers.*, p. 206) . **Kițu** (comp. *Chița*, supranf., de la *Paraschița* sau din *Culița* < *Nicolae*), Pașca, *N. pers.*, p. 204 ; **Cîiu** (< *cîi* „ciung“) ; **Cúrcă** (<*curcă*) ; **Curcîlă** (<*curt* „cu coada scurtă“ (<magh. *kurta*, idem, DA, s.v.) + suf. -*ilă* ; cf. și *curcîlă* < *curcă* + suf. *ilă*, Pascu, *Sufixe*, p. 329) ; **Cúrtu** (<*curt* „vită fără coadă“, cunoscut în graiul local) ; **Drășa** (probabil n. de familie *Drăcea*, vezi și Constantinescu, DO, p. 263) ; **Dudón** (<*dudă* „țevă, burlan, urloi“ (<magh., sîrb. *duda*, CADE, s.v.) + suf. antrop. -*ón*) ; **Fișig** (cf. *fișic* „cartuș“ (cf. sîrb. *fišek*, idem) ; în graiul local avem *fișag*, cu același sens (<magh. *fiše*, CADE, s.v. *fișag*) ; **Fusmel** (<*fusmel* „tărite de o anumită calitate“ < germ. *Fuszmehl*, Grimm, *Deutsches Wörterbuch*, IV, 1962, s.v.), aceeași persoană mai are și supranumele **Tărită** ; **Galuf** ; **Gánțu** (cf. *ganță* „muscă ; unealtă de cusut“, DA, s.v. ; cf. și expresia *ganț-nou* „foarte nou“, (<germ. *ganz neu* „cu totul nou“²¹, în graiul de pe valea Șieului, jud. Bistrița-Năsăud) ; **Gigă** (cf. *ghigă* „ghioagă“, DA, s.v. ; poate fi și sîrb. *giga* „pértica“, Dea nović-Jernej, *Rječnik*, s.v.) ; **Gîscă** (<*gîscă*) ;

²¹ Această etimologie, ca și cea privitoare la termenul *fusmel*, ne-a fost sugerată de prof. G. Ivănescu.

Gogljéj (cf. *goglej* „trandafir sălbatic ; este mic și roșu ca sângele“, cunoscut în graiul local ; cf. și *goglez* „ogrinji“ (cf. magh. *goklesz* „netrebnic“, DA, s.v.) ; **Grozei** (<*Grozea*, n. pers. + suf. *-ei* ; comp. *Brânzei*, *Corbei*, *Hulubei*, *Lupei*, *Ursei* etc.) **Gudúlea** (probabil de la (*a se*) *gudura* sau de la *gudă* „cătea ; femeie răutăcioasă ; vătavul flăcăilor care umblă cu colindul“ (cf. sîrb. *guda* „scroafă“) DA, s.v. + suf. antrop. *-ule*) ; **Gul** (cf. *gulă* „cireadă de vite“ < magh. *gul(y)a*, idem, DA, s.v.) ; **Gurán** (<*gură* + suf. *-an* ; cf. și *Gurán* n. de familie cunoscut) ; **Hintău** (cf. *hintău* „calească ; toate uneltele, ca : plug, tînjală etc.“ (<magh. *hintó* „trăsură“, DA, s.v., *hinteu*) ; **Jikere** ; **Madalușa** ; **Méjdină** (cf. *mejdină* „hat“, termen necunoscut în localitate (<bg. *meždina*, DA, s.v.) ; **Mîrléu** (probabil deriv. de la (*a*) *mîrli*, similar ca formație cu *Brînzeu*, n. de familie, Pașca, n. pers., p. 187) ; **Mîrmlóca** (cf. *mîrmă* „femeie murdară, nesimțită, leneșă“, DLR, s.v. + suf. *-oc*) ; **Nanáu** (probabil *nana* „frate mai mare“ + suf. *-ău* > *Nanău*, de la care s-a ajuns la *Nanau* prin analogie cu *Pau*, alt supranume atribuit aceleiași persoane) ; **Núcă** (<*nucă*) ; **Olma** (cf. *olm* „miros“, Scriban, D., s.v.) + suf. antrop. *-ea*, comp. *Pleşa* < *pleș* + *-ea*) ; cf. și magh. *alma* „măr“ ; Constantinescu, DO, p. 338, crede că *Olma* ar putea fi pus în legătură cu *Olmaz*) ; **Paiúș** (<*pai* + suf. *-uș*) ; **Pîlhănu** ; **Pîțigăne** (<*pîțigăne* „pițigoi“, termen cunoscut în graiul local ; comp. pițiga) ; **Râmba** (cf. (*a se*) *rîmboi* „a se strîmba“ ; cf. și *rîmbiță* „pește mic fără oase“, Pașca, N. pers., p. 311) ; **Sfîrluágă** (<*sfîrluagă* „opincă ruptă“) ; **Sicu** (probabil hipocor. de la *Tănase* > *Tase* > *Tăsicu* > *Sicu*) ; **Sulea** (de la numele uneltei ; cf. și n. de familie *Sulea*) ; **Ștruț** (cf. *ștruț* „pistol cu două țevi“, care în graiul local nu circulă cu alt sens ; cf. și *ștruț* „bucet de flori“ < Mhd. *Strûz*, TDRG, s.v.) ; **Tăriță** (< *tărițe*) ; **Țigrimiș** (comp. sîrb. *cigra* „sfîrlează, titirez“, Deanovič-Jernej, *Rječnik*, s.v.) ; **Vior** (cf. *vior* „vi-for“ < sîrb. *vihor*, CADE, s.v. *vi-for*).

În sfîrșit, vom semnala un caz mai rar întîlnit, anume cînd un supranume la origine fără vreo nuanță ironică primește această calitate îndată ce a fost preluat de urmași. Astfel, supranumele **Moașa nemțască** inițial nu avea nimic peiorativ în el, pentru că indica un anume grad de calificare al femeii care îndeplinea această funcție. Pentru urmași însă, mai ales pentru bărbați, e clar că supranumele respectiv nu mai putea fi măgulitor, din moment ce și termenul din care provine a ieșit din uz.

Din cele spuse pînă aici și îndeosebi din materialul pe care l-am relevat, reiese că prima categorie de supranume, cele ironice, cuprinde un număr relativ mare de elemente lexicale cu pronunțată valoare expresivă. Pentru că adesea termenul devenit supranume ironic are un înțeles jignitor pentru cel care îl poartă, supranumele din această categorie nu sînt acceptate de către cei cărora le sînt atribuite, dar poate că tocmai de aceea ele circulă mai mult printre ceilalți componenți ai nucleului social respectiv. De fapt, ceea ce conferă vigoare acestor supranume și le impun uzului este pronunțatul lor caracter afectiv.

B. Supranume neutre, fără valoare ironică

În această categorie intră supranumele care indică o meserie onorabilă sau cele care provin de la nume de localități, de la nume de familie ori de botez mai puțin frecvente în sistemul denominativ al localității, ori supranumele vechi al căror sens nu mai este cunoscut de localnici.

a) *Supranume care indică practicarea unei meserii onorabile* : Kinézu, deși în acest caz informatorul n-a putut să ne spună dacă vreun membru al acestei familii a fost primar al comunei, credem totuși că porecla în discuție indică această funcție (< kinez „primar, jude comunal“ < sîrb. knez „principe, primar“; cf. și magh. kinez CADE și DLRM, s.v.); Drumășu „îi cantoner de șosăle“ (< drum+suf. -aș); Fusáru „moșii lor au făcut fusă“ (< fus+suf. -ar); Moraru; Notareșită „moșu lor ăl bătrîn o fost notar“ < notarăș (< magh. nótárius)+suf. -iț(ă)); Șpiengăru (< špiengăr „tinichigiu“, termen regional neînregistrat în dicționarele românești, cf. germ. Spengler „tinichigiu“); Șumáriu, bunicul lor a fost pădurar (< șumár „pădurar“ < sîrb. šumar, CADE, s.v.). Uneori o îndeletnicire vremelnică, însă demnă de a fi luată în seamă, mai ales cînd se leagă de serviciul militar, constituie un motiv suficient de temeinic pentru apariția și menținerea unui supranume. De exemplu: Saimenu (< seimen „soldat din corpul de infanterie marcenară din Muntenia și Moldova, folosit pentru garda curții domnești“ (< tc. sēgmen), DLRM, s.v.); Tunaru (< tunar „artilerist“ < tun+suf. -ar, DLRM, s.v.). Sensul termenului care stă la baza primului supranume nu mai este cunoscut de către vorbitorii graiului din această localitate.

b) *Supranume care indică originea locală sau etnică a celor care le poartă*. De pildă: Armén; Bucureșcanu; Crișán; Gogán (cf. gog „om prost; nătărău“+suf. -an); Margánu (< Marga, n. top.+suf. -an); Međican (< Me(ha)dica, n. top.+suf. -an); Múráș; Obánu (< O(ha)ba, n. top.+suf. -an); Rípan (< Ripa, n. top.+suf. -an); Túrcu (poate fi și de la n. de familie Turcu, frecvent în antroponimia românească).

c) *Supranume care provin de la nume de familie sau de botez*. Numele de familie, prenumele, hipocoristicile și derivatele neobișnuite, deci mai puțin frecvente în sistemul antroponimic al satului de care ne ocupăm, primesc adesea valoare de supranume cu rol strict denominativ. Avem astfel numeroase supranume provenite din nume de familie: Dánșa, Filipășcu, Iońescu, Iúga, Ivăńescu, Izvărșánu, Marcéscu, Máreș-Vlaic, Mioséscu (< Mioc, n. pers.+suf. antrop. -escu); Préda, Stánciu, Șándru, Tátu, Tomășcu; prenume (masc. și fem.): Agasîn, Andrii, Anésîia, Avrám, Cúzma, Dan, Damián, Drăgán, Gasîneșc (< (A)gasîn+suf. antrop. -escu) (pl. -ești); Góre, Gripińél, Gúťa, Ióșca, Iřfăńúť, Lógin, Lúpșa, Marcínél, Marínca, Mariúťa, Mihái, Nícu, Pau (cf. Pavel), Pătrúť, Sándá, Titu, Todorél, Toderél, Virvára, Vláicu, Vóica.

Sînt și unele supranume despre care nu se știe cum au fost create și nici ce semnificație au. Ex.: **Ănceș**, **Búdu** (poate fi un deriv. din hipocor. sl. *Bud* (< *Budimir*, Miclosich, 251, la Pașca, *N. pers.* p. 190); cf. și alți termeni care par a avea aceeași rădăcină: *budac* „vas pentru închegarea laptelui, puțină în care se face unt, DA, s.v. și magh. *budak* „ciomag“; (fig.) idiot, prost, nătărău“), **Bóba** (cf. sîrb. *boba* „umflătură: -neg“, Deanović-Jernej, *Rječnik*, s.v.); **Mutășcu**, **Ogrin** (cf. și n. de fam. *Ogrin* (<sl. *ugrin* „ungur“) Constantinescu, DO, p. 400).

§ 3. Datorită unor cauze pe care vom încerca să le stabilim în cuprinsul acestui paragraf, de cele mai multe ori una și aceeași persoană are două, trei sau chiar patru supranume, dintre care unul este inexpressiv și slujește în primul rînd la identificarea individului, pe cînd celelalte au un pronunțat caracter afectiv, vizînd anumite defecte morale sau fizice ori întîmplări din viața celui care le poartă. De pildă: *Moráru* și *Cascaún*; *Damián* și *Goglej*; *Milașcu*, *Mirliáu* și *Fuáfică*; *Ișfănuț*, *Saiménu* și *Zbirnea* etc. Se ajunge la o astfel de situație deoarece supranumele ironice, nefiind acceptate de către cei care le poartă, nu pot sluji întotdeauna la precizarea identității indivizilor, mai ales în ocazii oficiale.

În majoritatea cazurilor însă, aceeași persoană poartă, pe lîngă supranumele care o vizează direct, și alte supranume moștenite de la părinți sau preluate de la soție ori de la socri. *Bribiețe* și *Suára* (moștenit); *Biengu* și *Gul* (moștenit); *Bužác* (moștenit) și *Nicu*; *Iápa*, *Súlea* și *Víor* (moștenit); *Marínca* (preluat de la soție) și *Șargo-rigo*, *Préda* (moștenit) și *Cúrcă*; *Șándru* (moștenit) și *Mălin* etc. Uneori numărul supranumelor atribuite aceluiași individ depinde de numărul defectelor sesizabile pe care acesta le are, sau de alte cauze care pot genera supranume ironice²²: *Tartalín* și *Vacă vîndată*; *Catanvéi*, *Fusmél* și *Tărită*; *Facău* și *Carába*; *Babău*, *Mirléu* și *Mirtalógu*; *Iapa* și *Palugașu* etc. Întrucît unele supranume ironice își pierd cu timpul valoarea expresivă, se impune crearea unor supranume noi care circulă alături de cele vechi: *Rîpan* și *Laica*.

§ 4. *Concluzii.* Pornind de la materialul antroponimic discutat în această lucrare, vom încerca să formulăm cîteva concluzii cu caracter general, privitoare la: importanța supranumelor în sistemul antroponimic rural, cauzele care determină apariția și impunerea lor, spre ce sectoare ale vocabularului se îndreaptă atenția creatorilor de supranume, metoda de cercetare.

a) Supranumele reprezintă elementul cel mai labil și mai important al sistemului antroponimic rural. Dacă numele de familie și cele de botez se repetă la un mare număr de indivizi și se modifică relativ greu, supranumele se schimbă, în majoritatea cazurilor, de la o generație la alta și rareori două persoane poartă același supranume, sînt variate ca formă și înțeles și posedă adesea, pe lîngă funcția denominativă și una satirică. Utilizarea lor, mai ales în mediul rural, este absolut necesară, din două motive: în

²² Vezi cele spuse mai sus, § 2.

primul rînd pentru că ele slujesc la precizarea identității celor care le poartă, iar în al doilea rînd pentru că reflectă atitudinea critică a membrilor nucleului social respectiv față de defectele morale ori fizice ale celor cu care conviețuiesc.

b) Factorii care determină apariția supranumelor sînt, așa cum am arătat și la § 2, foarte numeroși și nu pot fi stabiliți întotdeauna cu precizie pentru că adesea țin de jocul imaginației ori de subiectivitatea celor care le creează sau pur și simplu de întîmplare. Cauzele care duc la crearea supranumelor ironice sînt mai numeroase decît cele care generează apariția supranumelor neironice. Primele iau naștere datorită nevoii pe care o simt membrii fiecărui grup social de a-i satiriza pe cei care au defecte morale sau fizice criticabile. Preferința pentru un anumit cuvînt sau pentru o anumită construcție lexicală, practicarea unei meserii mai puțin onorabile sau o întîmplare memorabilă din viața unei persoane sînt alte cîteva cauze care determină apariția supranumelor ironice. Supranumele neironice, avînd o funcție strict denominativă, sînt generate de cauze care nu vizează satirizarea indivizilor. De aceea ele provin, în majoritatea cazurilor, de la nume de meserii, de la numele de familie și de la prenumele mai puțin frecvente în localitate sau de la toponimice care indică originea locală a celor care le poartă, ori de la nume de popoare. Desigur, acestea sînt numai cîteva dintre cauzele care pot determina crearea supranumelor. De la un sat la altul, de la o regiune la alta și chiar de la o epocă la alta aceste cauze se modifică neîncetat. În mod obișnuit, supranumele se atribuie spontan indivizilor, dar nu se impun decît atunci cînd sînt acceptate, dacă nu în unanimitate, cel puțin de majoritatea membrilor colectivității în care trăiesc aceștia. Persoanele care au mai multe defecte nu primesc un singur supranume ironic, ci mai multe, dintre care colectivul alege de obicei pe cel care lovește mai bine în susceptibilitatea celui vizat. Chiar dacă inițial un supranume este atribuit unui singur individ, dacă acesta este capul familiei, supranumele poate fi preluat și de ceilalți membri ai familiei sale.

Pentru că bărbații reprezintă de obicei familia în relațiile cu ceilalți membri ai grupului social, supranumele lor circulă mai mult și sînt mai cunoscute. Asta nu înseamnă însă că femeile nu au supranume. Adesea supranumele lor sînt mult mai expresive și mai variate decît ale bărbaților, dar circulînd în colective restrînse, uneori numai în cadrul familiei, ele sînt mai puțin cunoscute și nu au o valoare denominativă deosebită.

c) De cele mai multe ori preferința creatorilor de supranume se îndreaptă spre acele elemente ale vocabularului care denumesc noțiuni concrete. Deseori se impun ca supranume cu pronunțat caracter afectiv numele animalelor, plantelor și obiectelor familiare omului de la țară, ale căror caracteristici esențiale permit o asemănare cu trăsăturile fizice sau morale ale unor persoane. În asemenea cazuri, fie că este reprodus neschimbat numele ființei, plantei sau obiectului cu care se realizează comparația, fie că se utilizează derivate de la astfel de nume. Menționăm în acest sens cîteva

supranume care provin de la apelative ce denumesc ființe : *Bardzón, Brébu, Cúrcă, Gîscă, Iápa, Lúpu, Púric* etc. ; plante : *Gioşel, Núcă, Ruján, Simfîrél* etc. Un mare număr de supranume au la bază adjective calificative, care și-au schimbat clasa morfologic : *Cascaîn, Cîiu, Róşu, Orbu, Şk'ópu* etc.

d) Trebuie să relevăm faptul că nu toate familiile dintr-o localitate au supranume. Cînd numele acestor familii provin din supranume ironice care își păstrează expresivitatea, familiilor respective nu li se mai atribuie alte supranume, decît în cazul în care capii de familie au unele defecte criticabile (de ex. : *Plăcintă, Purice* etc.). O situație similară avem și în cazul numelor de familie rar întâlnite în localitate.

e) Studiarea temeinică și aprofundată a supranumelor se poate face numai pe baza unui material antroponimic adunat pe teren de către specialiști. O astfel de anchetă nu este posibilă însă fără sprijinul unui subiect bine informat cu privire la oamenii care au supranume, la condițiile sociale, economice, politice și culturale în care trăiesc aceștia, la limba vorbită de ei și mai ales la cauzele care au determinat crearea unor anumite supranume. Materialul trebuie notat fonetic.

f) Credem că un studiu de ansamblu al supranumelor românești ar duce la constatări și concluzii utile pentru cunoașterea unor aspecte ale psihologiei poporului nostru în raport cu alte popoare, precum și la stabilirea atitudinii vorbitorilor din mediul rural față de elementele expresive ale vocabularului. În felul acesta am putea afla care sînt elementele lexicale considerate de ei mai expresive, mai dense din punct de vedere semantic și mai potrivite pentru definirea succintă a anomaliilor fizice ori morale ale indivizilor.

РУМЫНСКИЕ ПРОЗВИЩА В СЕЛЕ ДОМАШНЯ ОКРУГА КАРАШ-СЕВЕРИН (КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В работе различаются два типа прозвищ : иронические и нейтральные. На основе антропонимического материала, собранного в селе Домашня, автор пытается выявить причины, которые ведут к появлению и сохранению иронических и нейтральных прозвищ в антропонимической системе данной местности. В работе сделана также попытка установить этимологию большинства цитированных прозвищ.

В конце работы изложены некоторые соображения общего характера о значении прозвищ в сельской антропонимической системе, о причинах, которые приводят к их появлению и употреблению, об источниках прозвищ, а также о методике исследования.

LES SURNOMS ROUMAINS DANS LE PARLER DE LA COMMUNE DE DOMAȘNEA

(RÉSUMÉ)

Dans cet article, l'auteur présente un point de vue personnel concernant l'emploi des termes *sobriquet* et *surnom* dans les études d'onomastique roumaine. Sa conclusion est que le seul terme qui devrait être gardé pour ce genre de travaux est celui de *surnom*. Puisque à côté de leur fonction dénomminative les surnoms ont également une valeur ironique, l'auteur les classe en *surnoms ironiques* et *surnoms neutres*, les derniers n'ayant qu'une valeur dénomminative. En analysant le matériel anthroponymique recueilli dans la commune de Domașnea, il essaie d'identifier les causes qui déterminent la création et le maintien des surnoms ironiques et neutres dans le système anthroponymique de cette localité. L'auteur s'est également proposé d'établir l'étymologie de la plupart des surnoms dont il s'est occupé et il a trouvé des solutions étymologiques nouvelles pour les termes qui sont devenus surnoms (ex. *cangie* „fouet“, *civig* „crochet où l'on suspend le chaudron au-dessus du foyer“, *gaman* „louche“ etc.).

A la fin de l'étude on formule quelques conclusions à caractère général concernant l'importance des surnoms dans le système anthroponymique rural, les causes qui déterminent leur apparition et leur maintien, les secteurs du vocabulaire où l'on puise pour créer des surnoms, la méthode de recherche etc.

CONTRIBUȚII LA SINTAXA ADVERBULUI GERMAN INTR-O GRAMATICA GENERATIVĂ

DE

EDITA JENTNER

Colectivul de „Gramatică structurală” care funcționează pe lângă Academia de Științe a R.D.G. începînd din 1962 lucrează la elaborarea unei gramatici generative a limbii germane. Studiile lor preliminare publicate în revista „Studia Grammatica” și în „Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae” tratează despre verb, adjectiv, propoziție simplă și frază. În toate aceste lucrări găsim referiri la adverbe și locuțiuni adverbiale, care apar cu o frecvență mare în multe tipuri de propoziții. Lipsește însă o prezentare amănunțită și exactă a regularităților sintactice a acestei părți de vorbire. Funcțiunea adverbială a adjectivelor e tratată de W. Motsch, *Syntax des deutschen Adjektivs* doar într-un subcapitol, căci elaborarea acestui capitol presupune analiza adverbului.

Lucrarea de față, un fragment dintr-o lucrare mai amplă, este o încercare, de a umple acest gol. Din punct de vedere metodic și teoretic m-am ghidat după lucrările din „Studia Grammatica”¹, și în special după studiul lui Hartung. Modelele lor se bazează pe principiile gramaticii generative a lui N. Chomsky².

1. Obiectul studiului

Dacă după gramatica generativă fenomenele sintactice depind de întreaga gramatică (Gesamtgrammatik), atunci trebuie să apelăm la ea pentru a putea explica sintaxa adverbului. Aceasta fiind premisa, într-o gramatică generativă nu se dau definițiile elementelor constitutive după tipare clasice, dar ele se pot deduce ușor, avînd în vedere faptul că au un loc bine determinat în cadrul teoriei gramaticii³.

¹ *Thesen über theoretische Grundlagen einer wissenschaftlichen Grammatik*, nr. 1, 1962; M. Bierwisch, *Grammatik des deutschen Verbs*, nr. 2, 1963; W. Motsch, *Syntax des deutschen Adjektivs*, nr. 3, 1964; W. Hartung, *Die zusammengesetzten Sätze des Deutschen*, nr. 4, 1965.

² Vezi pentru aceasta bibliografia indicată în studiile sus citate.

³ vezi p. 248 și urm.

Privit dintr-o nouă perspectivă, adverbul gramaticii tradiționale nu reprezintă o clasă omogenă și bine determinată, căci cuprinde elemente din clase sintactice diferite. Fără a o formula în mod explicit, cele mai multe gramatici consideră drept adverbe toate morfemele care nu pot fi trecute la celelalte părți de vorbire⁴.

Ținem să precizăm în această lucrare, că unitățile lingvistice socotite *adverbe* nu pot fi caracterizate sintactic în mod unitar. Este o problemă pur mnemotehnică, dacă se vorbește de anumite subcategorii de adverbe sau dacă acestor cuvinte li se dă o altă denumire. Vom rămâne la denumirea unitară de „adverb” prevăzut cu indici diferiți. Doar o singură subgrupă o vom denumi după Admoni cuvinte modale (Modalwörter)⁵.

Lucrarea nu urmărește să confrunte diferitele teorii și concepții despre adverbul german și de aceea renunță la discuții pur terminologice. Vom reda doar punctul nostru de vedere în legătură cu problematica adverbului.

O problemă mult discutată este următoarea: din ce clasă morfologică fac parte acele cuvinte „adverbiale”, neflexibile, care sînt forme scurte ale adjectivelor atributive. Pornim de la prezentarea istorică detaliată a problemei la H. Paul⁶, care demonstrează că e vorba de trecera adverbilor identice ca formă în categoria adjectivelor și de formarea unei noi clase funcționale (Funktionsklasse). Bine motivată ni se pare constatarea lui H. Brinkmann, că „Heute läuft die Grenze nicht zwischen Adjektiv und Adverb (wobei prädikative Verwendung zum Bereich des Adjektivs gehören würde), sondern zwischen der Sphäre des Substantivs und der Sphäre des Verbs... Für das System unserer Sprache ist mehr und mehr die Unterscheidung einer substantivischen und einer verbalen Sphäre wichtig geworden”⁷.

În consecință, considerăm că adverbul este un determinant al verbului, fără a reprezenta însă o parte de vorbire aparte, ci doar un nume pentru modificarea verbului prin adjectiv. Urmîndu-l pe Glinz, studiile mai recente au renunțat la termenul „Adjektiv-Adverb”⁸. În acest studiu adjectivele și adverbele gramaticii tradiționale sînt considerate ca două clase funcționale diferite în cadrul unei singure părți de vorbire. La rîndul lor, aceste clase nu sînt unitare, pentru că între ele nu există limite tranșante. În lucrare se folosește vechea terminologie și anume „folosirea adverbială a adjectivului”.

Criteriile de împărțire ale adverbilor din gramaticile tradiționale sînt exclusiv semantice. În studiul de față se va demonstra că o bună parte a caracteristicilor socotite semantice, au explicații gramaticale și deci se men-

⁴ Cf. Kufner, *The Grammatical Structure of English and German*, Chicago and London, 1962, care consideră adverbele pe lîngă cele șapte părți de vorbire ale sale drept „rest” al vocabularului.

⁵ Admoni, *Der deutsche Sprachbau*, §. Modalwort.

⁶ *Deutsche Grammatik*, Band II, p. 165 și urm.

⁷ *Die deutsche Sprache*, 1962, p. 107 și urm.

⁸ Cf. P. Grebe, *Grammatik der deutschen Gegenwartssprache*, (Duden-Grammatik), 1959 § 325 și urm.; J. Erben, *Abriss der deutschen Grammatik*, 1958, § 145 și urm.

ține împărțirea în adverbe locale, temporale ș.a.m.d., urmînd ca o viitoare teorie semantică a gramaticii să confirme justetea acestui procedeu.

Sintaxa adverbului german are rădăcini adînci în structura propozițiilor. Pentru a-i releva locul în structura propozițiilor și pentru a nu prezenta deformat raportul lor cu celelalte elemente ale propoziției, izolîndu-le voit, cît și de fapt pentru a arăta funcția lor în propoziție, a trebuit să considerăm adverbele ca o formă a complementelor circumstanțiale și să le studiem din acest punct de vedere.

Una din problemele cele mai dificile, și de aceea cam neglijată în studiile de specialitate, e topica adverbelor (inclusiv a complementelor circumstanțiale) în propoziție. Să urmărim locul complementului circumstanțial de timp⁹:

- a) Ich gebe dem Bruder zur Abschlussfeier ein Buch.
- b) Zur Abschlussfeier gebe ich dem Bruder ein Buch.
- c) Dem Bruder gebe ich zur Abschlussfeier ein Buch.
- d) Ich gebe zur Abschlussfeier dem Bruder ein Buch.
- e)* Dem Bruder gebe zur Abschlussfeier ein Buch ich.
- f)* Dem Bruder gebe ein Buch zur Abschlussfeier ich.
- g)* Zur Abschlussfeier gebe ein Buch ich dem Bruder.

După cum se vede, complementul circumstanțial are o topică relativ liberă, deoarece nu toate propozițiile generate sînt corecte din punct de vedere gramatical. Faptul că propozițiile de la (e) la (g) nu sînt gramatical corecte, se poate vedea și din aceea că nu pot fi rostite cu o intonație normală. Vorbitoarii sînt conștienți de faptul că toate aceste propoziții sînt variante ale uneia și aceleiași comunicări. Fiecăreia dintre propozițiile *a* pînă *d* îi corespunde aceeași descriere gramaticală. Totuși inversiunile și valoarea lor trebuie să iasă în evidență. Bierwisch¹⁰ propune pentru aceasta reguli transformaționale. În această lucrare, problema va fi soluționată în partea formațională (Formationsteil).

Trebuie deosebite complementele circumstanțiale obligatorii (Ergänzungsbestimmungen) de cele facultative (Angaben)¹¹, deoarece pun probleme diferite și trebuie altfel generate.

În afara funcției de complement circumstanțial trebuie să determinăm formal și alte funcții ale adverbelor. Ca primus inter pares tratăm adverbele, ca particulă (Verbzusatz) a verbelor compuse. O serie de adverbe trebuie generate în componența gradelor de comparație. Urmează adverbele și locu-

⁹ Pentru delimitarea noastră dintre complementul indirect exprimat prin substantiv cu prepoziție (Präpositionalobjekt) și complementul circumstanțial de aceeași formă (präpositionalale Adverbialbestimmung), vezi p. 249 și urm.

¹⁰ *op. cit.*, «Studia Grammatica», 1963, p. 33.

¹¹ P. Grebe, *op. cit.*, p. 496 și urm.; H. Griesbach, D. Schulz, *Grammatik der deutschen Sprache*, Max Hueber Verlag München, 1962, p. 312 și urm. Cf. H. Glinz, *Die innere Form des Deutschen*, Francke Verlag, Bern und München /ed. a patra, 1965/, unde „Angabe“ e folosit în alt sens.

țiunile adverbiale, de obicei fără valoare sintactică. Ele modifică sensul altor verbe sau adjective. Cuvintele modale (Modalwörter) trebuie generate în grupul subiectului, iar pe lângă complementele în grupul predicatului. Generarea adverbilor pronominali (Pronominaladverbien) și a cuvintelor corelative va fi subiectul unor studii viitoare.

În studiul nostru se tratează doar trei probleme: cuvintele modale în sfera subiectului, adverbul ca particulă a verbelor compuse și complementele circumstanțiale obligatorii. Adăug lucrării o listă a simbolurilor folosite.

2. Structura constituenților

2.1. Pentru a putea reda structura constituenților propoziției, este nevoie de o cantitate finită de reguli care să genereze și să descrie structural lanțuri de simboluri sintactice. Descrierea constă în indicarea relațiilor ierarhice dintre elementele unui astfel de lanț. Totalitatea regulilor necesare pentru a genera un lanț de simboluri sintactice reprezintă descrierea sa structurală.

Structura constituenților fiecărui lanț este o condiție sine qua non pentru formularea ulterioară a regulilor transformationale.

Să convenim acum asupra aparatului formal pe care îl vom folosi în cele ce urmează.

În partea formațională apar reguli de forma

$$A + X + B \longrightarrow A + Y + B$$

identic cu:

$$X \longrightarrow Y \text{ dacă } A + \text{ — } + B$$

Vom citi: X să fie înlocuit în contextul (vecinătatea)¹² $A + \text{ — } + B$ prin Y . X este un simbol simplu, A, B, Y sînt lanțuri de simboluri sintactice de lungimea $l = 1, 2, \dots, n$, iar cratima notează poziția elementului avut în vedere. Dacă lipsesc A și B , înseamnă că înlocuirea nu depinde de context.

Dacă elementul din partea stîngă e același, în mai multe secvențe, putem conține mai multe reguli:

$$(F_n) \begin{matrix} X \longrightarrow Y + Z \\ X \longrightarrow Y \end{matrix} \quad \text{sau} \quad (F_n) X \longrightarrow \left\{ \begin{matrix} Y + Z \\ Y \end{matrix} \right\} \quad \text{sau} \quad (F_n) X \longrightarrow Y (Z)$$

Acolada indică alegerea alternativă a unuia dintre simboluri, iar paranteza simplă indică alegerea facultativă.

Dacă o regulă are forma

$$X \rightarrow (Y)(Z)$$

convenim, ca una din substituirile posibile să fie efectuată pentru a nu scurta lanțul.

¹² Lingviștii americani și germani preferă termenul, mai concret, de vecinătate (environment, Umgebung). Vom folosi termenul *context* și nu *vecinătate*, deoarece simbolurile nu sînt toldeana chiar vecine.

Numărul regulilor $(F_1), (F_2) \dots (F_n)$, indică și ordinea lor în gramatică. Expresia

$$X \longrightarrow \left\{ \begin{array}{l} Y \text{ dacă : } A + \text{ — } + B \\ Z \text{ în celelalte cazuri} \end{array} \right\}$$

se va citi : X este înlocuit prin Y în contextul $A + \text{ — } + B$. În toate celelalte contexte posibile X va fi înlocuit prin Z.

Dar

$$X \longrightarrow \left\{ \begin{array}{l} Y \text{ dacă } A + \text{ — } + B \\ Z \end{array} \right\}$$

înseamnă : X va fi înlocuit în contextul $A + \text{ — } + B$ prin Y sau, indiferent de context, prin Z (deci și în cazul $A + \text{ — } + B$).

Totalitatea elementelor care apar în regulile sintactice formează vocabularul gramaticii. Aici deosebim 3 părți : 1. Elementele de pe partea dreaptă a regulilor formaționale se numesc „morfeme” și apar în vocabularul final. 2. Numai în stînga apare simbolul „propoziție”, elementul inițial în generarea de propoziții. 3. Pe ambele părți pot sta categorii sintactice sau elemente ale vocabularului auxiliar.

Intr-o gramatică detaliată întâlnim și simboluri care indică limita dintre cuvinte sau părți de propoziție.

Simbolurile folosite corespund celor din „Studia Grammatica”, iar cele noi sînt explicate pe loc. Simbolurile au doar caracter mnemotehnic, reprezentînd în majoritatea cazurilor prescurtarea unor termeni cunoscuți. Deci nu simbolurile sînt esențialul în reguli, căci nu se caută doar o nouă haină pentru fapte cunoscute, ci se tinde spre o cunoaștere aprofundată a relațiilor din cadrul propoziției și a dinamicii interne a mecanismului lingvistic.

2.2. După cum se știe, în gramatica generativă nu se operează cu propoziții concrete, ci cu reprezentări abstracte ale noțiunii de propoziție, care se concretizează treptat¹³. În cele din urmă se obțin lanțuri finite de morfeme, care nu sînt altceva decît reprezentări concretizate ale celor abstracte. Aceste lanțuri finale și-au atins scopul, dacă redau relațiile sintactice într-o formă cît mai simplă, dacă legăturile sintactice sînt inteligibile și dacă ulterior regulile transformationale pot fi formulate simplu.

Regulile corespund tuturor formelor de propoziție posibile în limba germană (propoziții enunțative, interrogative, exclamative și secundare). Pentru a le putea genera trebuie introdus un simbol I. Sprijinim obiecțiile exprimate de Hartung în legătură cu introducerea facultativă a elementului I în celelalte lucrări. Cu ajutorul simbolului I din (F_2) deosebim propozițiile enunțative (I_A) de cele interrogative (I_F).

$$(F_1) \# S \# \longrightarrow I + S$$

$$(F_2) I \longrightarrow \left\{ \begin{array}{l} I_A \\ I_F \end{array} \right\}$$

¹³ Cf. noțiunea *clause* în lucrări de limba engleză, care se definește drept „potential sentence”. Tot așa se vorbește de *clause-element*.

I va fi și baza tuturor comutărilor obligatorii ale verbului în propoziții non-secundare ¹⁴. Formularea

$$(F_3) S \longrightarrow NP_0 + VP$$

redă faptul că existența cuplului subiect-predicat (NP_0 grup nominal în nominativ, VP grup verbal) este o trăsătură fundamentală a propoziției germane. Cele câteva exemple care se abat de la această regulă pot fi generate prin reguli transformationale.

2.2.1. Cuvinte modale (Modalwörter) în grupul subiectului

Grupul nominal în nominativ poate fi descompus în subiectul propriu-zis (S_j) cu indicele pentru cazul nominativ (k_0) sau într-un locțiitor (Platzhalter) pentru substituiri ulterioare. Am prevăzut că pe lângă subiect pot sta facultativ cuvinte modale cu un anumit indice ¹⁵

$$(F_4) NP_0 \longrightarrow \left\{ \begin{matrix} (Mw_1) \\ P_n \end{matrix} \right\} (Mw_2) S_j \} + k_0$$

Cuvintele modale prevăzute cu indicele (1) stau apozitiv după subiect și sînt accentuate (ceea ce e însemnat și în regulile din dicționar). De acest accent trebuie ținut cont la introducerea regulilor fonologice. La elaborarea unei componente semantice a gramaticii, aceste cuvinte modale pot fi caracterizate drept restrictive (einschränkend) sau de precizare (hervorhebend).

Cuvintele modale cu indicele (2) (și nicht face parte din această categorie) stau în fața subiectului care poartă un accent mai puternic.

Exemple: (1) der Vater alléin, érst, sélbst
die Menschen zwár, érst

(2) nur Fráuen, nur ér
besonders der Váter
nicht der Aufsatz
allein der Réktor.

¹⁴ Pornind de la topica propoziției secundare în explicarea particularităților de construcție a propoziției germane, facem o concesie lucrărilor «Studia Grammatica», unde se motivează acest punct de vedere citîndu-l pe Fourquet (La Construction de la Phrase Allemande) și pe E. Bach (The Order of Elements in a Transformational Grammar of German). Formulările din lucrarea de față nu diferă în punctele esențiale de lucrările din «Studia Grammatica» pentru a putea fi intercalate într-o gramatică generativă cuprinzătoare a limbii germane. Sînt însă de părere că topica propoziției germane și ierarhia părților de propoziție trebuie explicate ca în studiul (în manuscris) al Dr. I. Wolf, *Probleme de sintaxă germană* pornind de la grupul verbal la infinitiv (Verbalgefüge) — lucru constatat și de M. Bierwisch (op. cit., p. 35), dar nevalorificat.

¹⁵ Pentru termenul de „Modalwörter” cf. Admoni, *Der deutsche Sprachbau*; paragraful „Rangierglieder” în *Abriss der deutschen Grammatik* de Erben; „Satzadverbien” și „Adverbien der Modalität” la Dam, *Handbuch der deutschen Sprache*, vol. 2, p. 316 și urm.

Nu e exclus faptul ca aceste cuvinte modale să apară și pe lângă un alt caz decât nominativul, de exemplu :

- (3) nur ihn
(4) den Vater selbst

dar pentru generarea unor astfel de adverbe trebuie pornit de la grupul verbal (VP).

2.2.2. Adverbul în grupul predicatului

Grupul verbal poate fi descompus într-un complex verbal principal (Hauptverbkomplex HV) și într-un complex verbal auxiliar (Hilfsverbkomplex Aux) ¹⁶.

$$(F_5) VP \longrightarrow HV + Aux$$

Complexul verbal principal conține verbul și restul părților de propoziție, cu excepția atributului, care va fi introdus prin reguli transformaționale. Complexul verbal auxiliar conține auxiliarele temporale și modale, precum și dezințele verbului. M. Bierwisch ¹⁷ motivează această delimitare și consideră elementele din (Aux) nu ca morfeme ale verbului, ci ca morfeme ale complexului verbal. Pentru studiul de față, acest lucru interesează numai în măsura în care auxiliarele temporale sau modale implică sau exclud anumite adverbe sau complemente circumstanțiale. Aceste reguli de restricție vor fi formulate după introducerea complementelor circumstanțiale facultative (fakultative Adverbiale).

În descompunerea complexului verbal principal (HV) pornim de la următorul raționament :

Hartung ¹⁸ face constatarea că descompunerea lui (HV) la Bierwisch și Motsch în verb, particulă (PV) și complement al verbului (VE) n-ar corespunde intuiției, căci după ei toate complementele de obiect (Objekte) și majoritatea complementelor circumstanțiale (Adverbiale) pornesc de la același punct de ramificație. În realitate, un exemplu simplu ca

- (5) Er schenkt dem Bruder heute ein Buch.
Er schenkt heute dem Bruder ein Buch.
Heute schenkt er dem Bruder ein Buch.

ne arată, că *heute, dem Bruder, ein Buch* nu pot fi derivate de la același punct de ramificație. Noi credem însă că structura propoziției, nu e determinată de legătura dintre complemente de obiect și complemente circumstanțiale, ci de relația dintre complement de obiect, respectiv complement circumstanțial și verb, relație care implică pînă și topica propoziției. Mergînd mai departe constatăm că existența anumitor complemente de obiect

¹⁶ După M. Bierwisch, *op. cit.*, p. 39 și urm.

¹⁷ *op. cit.*, p. 39.

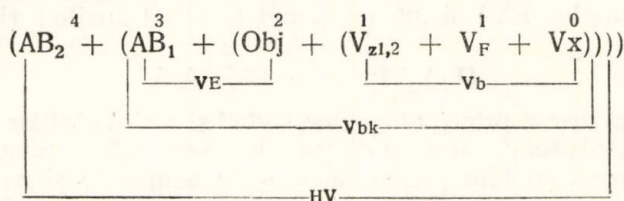
¹⁸ W. Hartung, *op. cit.*, p. 24.

sau complemente circumstanțiale cît și numărul lor pot fi nemijlocit determinate de verb (noțiunea de valență a verbului s-a născut din astfel de considerente).

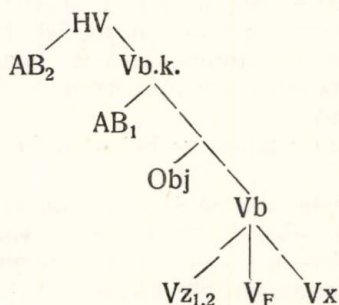
În cele ce urmează vom încerca să stabilim ierarhia relațiilor dintre complemente de obiect, complemente circumstanțiale și verb. Pentru a putea raporta totul la verb, vom descompune mai întîi complexul verbal principal în verb (V) cu un indice pentru valență (x) și rest (R). (F₆)' este o regulă intermediară.

$$(F_6)' HV \longrightarrow R + V_x$$

Schema raportării părților de propoziție la verb indică :

În formă de arbore

Sînt introduse părțile de propoziție (cu denumirile cunoscute) fără ca ele să coincidă cu cele tradiționale, care de multe ori nu corespundeau realității limbii.

Adesea s-a pus problema, dacă se pot da definiții științifice pentru părțile de propoziție, căci părțile de vorbire trebuie definite mai ales categorial, iar părțile de propoziție funcțional și relațional. În structura constiuenților toate elementele dau în același timp informații categoriale și relaționale¹⁹. Problema evaluării acestor elemente nu constituie subiectul lucrării de față.

O gramatică generativă nu conține considerații teoretice explicit formulate asupra formării de noțiuni gramaticale²⁰, dar acestea sînt definite univoc

¹⁹ Încă un indiciu, cît de șubredă e împărțirea în morfologie și sintaxă

²⁰ Este una din invinuirile principale pe care le aduce renumitul lingvist elvețian, Hans Glinz (*Der deutsche Satz*, 1965, p. 98 și urm.) gramaticii generative.

prin contextul în care apar. Astfel va fi definit adverbul prin suma lanțurilor de simboluri, care apar în urma derivării lui (Ad.). Datorită faptului că în această gramatică un simbol e generat printr-un șir de lanțuri, care pot fi reprezentate prin câte un arbore, noțiunea poate fi determinată categorial și relațional. Astfel se poate spune că un anumit lanț de morfeme $X_1 \dots X_n$ este în raport cu celelalte elemente ale propoziției S — subiect/complement circumstanțial.

Avînd în vedere elaborarea de reguli de comutare pentru partea transformațională a gramaticii, este mai practic să se lucreze cu părți de propoziție ²¹.

În schema de mai sus sînt introduse categorii generale Obj. și AB, prevăzute cu indice, precum și două categorii de complemente circumstanțiale (AB). Așa numitul *Verbzusatz* (V_z) „particula separabilă la verbe” (după unii în mod greșit prefix separabil al verbului, după Motsch, Bierwisch *Richtungsadverbien* „adverbe de direcție”) nu e considerat complement circumstanțial, ci o anumită funcție a adverbelor fără a fi parte de propoziție ²².

Cu AB_1 notăm complementele circumstanțiale, apariția cărora este condiționată de verb și îl însoțesc în mod obligatoriu, pe cînd cele facultative sînt rediate prin AB_2 (în literatura de specialitate sînt denumite *Umstandsangabe* sau *freie Umstandsbestimmung*) ²³.

Remarca făcută, că părțile de propoziție din studiul de față nu corespund întocmai celor tradiționale, se referă și la delimitarea relevantă în acest studiu între complementul indirect exprimat printr-un substantiv cu prepoziție ($Obj_{Präp}$ = Präpositionalobjekt) și complementul circumstanțial exprimat tot printr-un substantiv cu prepoziție ²⁴. Ca bază unitară în definirea lor pornim de la următorii factori: toate complementele prepoziționale a căror prepoziție e cerută de verb și care pot fi substituite printr-un adverb pronominal (*Pronominaladverb*), printr-o prepoziție și pronume personal sau printr-o propoziție introdusă cu conjuncția „dass”, le vom considera complemente indirecte ($Obj_{Präp}$).

(6) Er denkt an den Frieden.

Er denkt daran, dass es Frieden ist.

Er denkt daran.

²¹ Faptul că aici adverbul este studiat în cadrul complementului circumstanțial nu e o abatere de la tema propusă. Adverbele trebuie tratate în cadrul sintaxei, deoarece funcția lor nu poate fi ruptă de cea a complementelor circumstanțiale (Vezi și Dam, *Handbuch der deutschen Sprache*, vol. 2, p. 303). Astfel studiate, ele apar într-o lumină nouă și sînt prezentate mai complex, mai cuprinzător.

²² vezi p. 252 și urm.

²³ vezi nota 11 de pe p. 243.

²⁴ Gramatica tradițională s-a folosit de criterii gramaticale și semantice în delimitarea acestor părți de propoziții. Gramatica *Duden*, Mannheim, 1959, p. 459 și urm. atrage atenția asupra greutăților în delimitarea părților de propoziție în cauză.

- (7) Sein Verdacht gründet sich auf diese Tatsache.
 Sein Verdacht gründet sich darauf.
 Sein Verdacht gründet sich darauf, dass ich etwas gesagt habe.

Complementele circumstanțiale, atât cele facultative cât și cele obligatorii, atunci când nu sînt exprimate printr-un adverb, pot fi substituite printr-un adverb sau printr-o propoziție secundară introdusă printr-un adverb relativ (cele obligatorii adesea și printr-o construcție infinitivală). Exemple pentru AB₁

- (8) Er wirft den Ball ins Tor.
 Er wirft den Ball dorthin, wohin er ihn werfen soll.
 (9) Hans zeltet an der Temesch.
 Hans zeltet dort.
 Hans zeltet dort, wo er auch fischen kann.

Exemple pentru AB₂

- (10) Er bindet jeden Morgen hinter dem Haus die Blumen.
 Er bindet jeden Morgen dort die Blumen.
 Er bindet jeden Morgen die Blumen dort, wo es ihm gefällt.
 (11) Sie kam singend nach Hause.
 Sie kam singend her, wo sie die Mutter erwartete.

Uneori partea de propoziție redată prin prepoziție și substantiv poate fi substituită atât printr-un adverb pronominal și o propoziție introdusă cu *dass*, cât și printr-un adverb și o propoziție.

- (12) Seine Bemühungen führten zum Erfolg.
 Sie führten dazu.
 Sie führten dazu, dass er siegte.
 Seine Bemühungen führten dahin.
 Sie führten dahin, wohin er wollte.

Denumim locuțiune verbală (verbale Fügung V_F) grupul de cuvinte strîns legate de verb care adesea pot fi înlocuite printr-un verb simplu. Considerăm că locuțiunea verbală intră în componența verbului și nu reprezintă complementele circumstanțiale obligatorii²⁵, ceea ce se poate verifica prin comutare sau prin topica lui „nicht“.

- (13) Er zog das Gespräch in die Länge.
 (14) Ich schiebe die Arbeit auf die lange Bank.

²⁵ Cf. Duden — Grammatik, p. 496.

(15) Das Stück gelangte endlich zur Aufführung.

(16) Er brachte die Arbeit mühevoll zustande.

Înainte de a putea formula regula, trebuie să clarificăm problema clasificării adverbilor (și inclusiv a complementelor circumstanțiale), deoarece nu pot fi tratate uniform. Nu putem accepta împărțirea lor după criterii pur semantice, așa cum s-a procedat pînă acum. Diferitele complemente circumstanțiale sînt categorii gramaticale și implică o tratare specifică în gramatică, după locul lor în propoziție, după folosirea lor pe lângă anumite verbe și după posibilitățile de substituie prin elemente nominale, construcții infinitivale și propoziții cu sau fără conjuncții introductive. E posibil, deși nu tocmai necesar, să se atribuie acestor însușiri gramaticale și o interpretare semantică unitară.

În studiul de față omitem aceste motivări. Operăm cu indici puși în paranteze drepte lângă (AB) pînă ce vom da toate regulile din dicționar.

[temp] AB

[mod] AB

[lok] AB

[konz] AB

[kaus] AB

[kond] AB

Acum sîntem în măsură să precizăm (F₆):

$$(F_6) \text{ HV} \longrightarrow \left(\begin{array}{l} [\text{temp}]AB_2 + \\ [\text{lok}]AB_2 + \\ [\text{mod}]AB_2 + \\ [\text{kaus}]AB_2 + \\ [\text{konz}]AB_2 + \\ [\text{kond}]AB_2 + \end{array} \right) \left\{ \begin{array}{l} \left(\left\{ \begin{array}{l} \text{Obj}_i \\ \text{Obj}_{\text{Präp}} \end{array} \right\} + \right) Vb \\ \\ \left\{ \begin{array}{l} [\text{temp}]AB_1 + Vb_{xt} \\ [\text{lok}]AB_1 + Vb_{x1} \\ [\text{mod}]AB_1 + Vb_{xm} \\ [\text{kaus}]AB_1 + Vb_{xk} \end{array} \right\} \\ \\ \text{Obj}_{j1} + \left\{ \begin{array}{l} HV_1 \\ HV_3 \\ HV_{\text{Präp}} \end{array} \right\} \\ \\ \text{Obj}_{j2} + \left\{ \begin{array}{l} HV_1 \\ HV_{\text{Präp}} \end{array} \right\} \end{array} \right\}$$

Regula corespunde celei propuse de Hartung²⁶ cu deosebirea că AB₂ (cu indice) e pus în față, deoarece trebuie altfel tratat și introdus ca AB₁. De asemenea sînt prevăzute și [kaus]AB₁. Felul cum sînt introduse (Obj) e bine motivat de Hartung²⁷. Nu putem fi de acord cu propunerea lui Motsch²⁸ de a introduce adverbul alternativ cu adjectivul și substantivul drept nume predicativ, căci, după cum vom vedea mai jos, aici e vorba de un complement circumstanțial obligatoriu (AB₁) pe lângă verbul se în „a fi“.

²⁶ Hartung, *op. cit.*, p. 26.

²⁷ Hartung, *op. cit.*, p. 26 și urm.

²⁸ W. Motsch, *op. cit.*, p. 23 și urm.

2.2.2.1. Expansiunea adverbului ca „Verbzusatz”(Vz)

Regula (F₇) descompune complexul verbal.

$$(F_7) Vb \rightarrow (V_z) (V_F) V_x$$

Omitem în acest studiu regula (F₈) care conține expansiunea locuțiunii verbale (V_F) și ne oprim la (V_z), acele particule adverbiale, adjectivale sau substantivale, care formează cu verbul un singur constituent. Aceste elemente n-au valoare sintactică, ele însă precizează sensul exprimat de complementele circumstanțiale (Er geht die Treppe *h i n u n t e r*). Denumirea lor ca „adverb de direcție” (Bierwisch) poate deruta, ducînd la o confuzie cu adverbele locale care exprimă direcția, de care se deosebesc însă printr-o constituentă proprie.

Deosebirea făcută între Vz_{Ad}, Vz_A și Vz_{Sb} se bazează mai mult pe originea lor, dar se va păstra pentru a putea studia mai bine adverbul. Exemple pentru

Vz_A = festsetzen, hochhalten, weitergeben, grosswachsen

Vz_{Sb} = achtgeben, teilnehmen, standhalten, wettlaufen

Vom împărți adverbele cu funcția de particulă separabilă în 3 grupuri.

La Vz_{Ad1} întîlnim următoarele adverbe: ab, an, auf, aus, ein, über, zu, nach, um.

Combinarea acestora între ele și cu „hin, her, da(r)” formează Vz_{Ad2}: hinein, hervor, heran, davon, daran, hindurch. În grupa a treia intră celelalte adverbe.

Faptul că toate aceste particule sînt purătoare de accent trebuie consemnat și în regulile de dicționar împreună cu un indice pentru limita dintre ele și verb.

$$(F_9) Vz \rightarrow (V_z) (V_{zSb}) (V_{zAd})$$

$$(F_{10}) Vz_{Ad} \rightarrow \left\{ \begin{array}{l} Vz_{Ad1} \\ Vz_{Ad2} \text{ dacă } (Obj_1) (Obj_{Präp}) (+V_{refl}) \\ Vz_{Ad3} \end{array} \right\}$$

Determinarea restricțiilor în folosirea acestor particule adverbiale va fi subiectul unor studii viitoare, pentru că implică un număr foarte mare de reguli de constituenți și include diferitele categorii ale verbului. Adesea simpla adăugare a unei particule determină trecerea anumitor verbe într-o altă categorie, de ex. laufen — *d ú r c h* laufen; fahren — *ú m* fahren.

Compunerea verbelor cu astfel de particule reprezintă pentru limba germană și o modalitate de exprimare în redarea desfășurării unei acțiuni. Ca și prefixele, unele adverbe pot schimba aspectul verbului.

(17) incoativ: *l o s* rennen, *f o r t* setzen, *a u f* schreien.

(18) rezultativ: *a u f* essen, *d u r c h* schneiden, *a b* brechen, *a u s* blasen, *w e g* gehen

(19) durativ: *w e i t e r* rennen, *f o r t* fahren

Valorificând propunerea lui Bierwisch de a trece verbele cu un indice complex în dicționar, vom proceda ca atare cu adverbele cu funcția de particulă în compunerea verbelor (Vz), caracterizându-le printr-un indice în loc de a formula reguli complicate pentru generarea lor. În forma finală a unei gramatici, aceste verbe compuse ar trebui să apară la categoria respectivă de verbe, de ex. la Voo : auf/wach, ein/schlaf...

Trebuie să subliniem că (Vz) formează cu verbul o unitate și ca atare determină regimul complementelor.

Printre caracteristicile formale ale acestor particule adverbiale enumerăm : ele nu se separă de verb la infinitiv, la participiu și la toate formele verbale în cadrul propoziției secundare.

(20) de exemplu : heräufkommen, heräufgekommen, heräufkommend.

... weil er schnell heräufkommt²⁹

La participiul perfect augmentul -ge- e intercalat între verb și particula separabilă, iar la infinitiv acest loc e ocupat de „zu“³⁰.

În propoziția non-secundară particula se separă la prezent, imperfect și imperativ de verb și de aceea dicționarul trebuie să cuprindă simboluri pentru indicarea limitei dintre particulă și verb, ceea ce este o premisă pentru ca în partea transformațională aceste (Vz) să nu fie comutate împreună cu verbul la începutul propoziției.

(21) Komm in den Hof her u n t e r !

(22) Er holt die Lektion n a c h.

(23) *A n r u f e mich heute !

Exemplul (23) nu reprezintă o propoziție corectă în limba germană. Nu vom lua în considerare nici propozițiile de tipul :

(24) Ä u f s t e i g t der Strahl (C. F. Meyer)

(25) Ä b l e g t sie ihr rotes Korallengeschmeid' ... (Th. Fontane)

pentru că nu le considerăm ca făcând parte din limbajul obișnuit, normal (Normalsprache). Același lucru se poate afirma și despre construcțiile cu elipsa verbului întâlnite în limba uzuală :

(26) Der Kranke ist a u f.

(27) Das Licht ist a u s.

În propozițiile următoare :

(28) Er schaut zu den Sternen h i n a u f.

(29) Elke geht heute früher aus der Schule w e g.

(30) Geh den Fluss e n t l a n g !

²⁹ Dacă pentru ultimul loc concurează o formă conjugată a verbului, una neconjugată și o particulă separabilă, atunci „elementul cel mai verbal“ („das verbalste Stück“, Hans Glinz, *Der deutsche Satz*, (p. 64) ocupă ultimul loc.

... dass du fortgehen wolltest.

³⁰ Vezi regulile de structură a constituenților afixelor verbale la Bierwisch, *op. cit.*, p. 73 și urm.

particulele sînt ataşate unor complemente circumstanţiale locale, formînd împreună o unitate.

Particulele discutate (Vz_{Adx}) nu trebuie confundate cu următoarele adverbe neaccentuate *durch, hinter, um, unter, über, wider, wieder* şi cu adjectivul *voll*, deoarece acestea acţionează asupra verbelor ca şi prefixele propriu-zise (*be-, ge-, ent-, er-, emp-, ver-, zer-*). Aceste adverbe sînt neaccentuate, neseperabile de verb, formează participiul perfect fără *ge-* şi detremină trecera verbelor în categoria celor tranzitive.

(31) Ich laufe nach Hause.

(32) Ich *durch* laufe die Strecke in 5 Sekunden. Acum putem preciza regula (F_{10}):

$$(F_{10}) \quad Vz_{Ad} \longrightarrow \left\{ \begin{array}{ll} Vz_{Ad1} & \text{dacă} (Obj_1) (Obj_{Präp}) (+V_{relf}) \\ Vz_{Ad2} & \\ Vz_{Ad3} & \\ Vz_{AdPräf} & \text{dacă : } Obj_1 (Obj_{Präp}) \\ & (Obj_2) \end{array} \right\}$$

Există cazuri cînd adverbele *durch, hinter, um, unter, über, wider, wieder* pot fi pe lîngă acelaşi verb atît particulă separabilă (*Verbzusatz*) cît şi particulă neseperabilă (cu funcţie de prefix). Nu întîmplător accentul deosebeşte aceste două funcţii, căci el evidenţiază într-un caz adverbul şi în celălalt acţiunea verbului cu aspect perfectiv.

(33) Die Mutter hat die Blumen *um* gestellt.

(34) Die Soldaten haben das Dorf *um* gestellt.

2.2.2.2. Expansiunea complementelor circumstanţiale obligatorii

Ele apar ca variante alternativ-obligatorii pe lîngă diferite categorii verbale, pe care le determină. Nu excludem faptul, ca un anumit verb să ceară mai multe tipuri de complemente circumstanţiale, deoarece întîlnim exemple ca :

(35) Der Mord geschah *vor* Jahren.

Er geschah *damals*.

(36) Der Mord geschah *hier*.

(37) Er geschah *aus* Rache.

Er geschah *deshalb*.

Se poate afirma însă că există propoziţii cu o anumită categorie de verbe, care, rupte de context şi fără a fi puse într-o situaţie concretă, nu au nici un sens, dacă acţiunea verbului nu e completată de precizări asupra locului, timpului, modului sau cauzei acţiunii. Într-un anumit sens, putem vorbi deci şi la aceste verbe de un regim, însă ele nu cer o anumită formă a complementului de obiect (acuzativ, dativ, genitiv, prepoziţie) ci o anumită pre-

cizare a conținutului, ceea ce gramatical va fi redat prin complementele circumstanțiale obligatorii. Ele pot fi redată prin adverbe, substantive, substantive cu prepoziții cu sau fără locuitor pentru substituiri ulterioare.

La următoarele verbe intransitive trebuie determinat timpul acțiunii: *dauern, währen, anhalten, sich ausdehnen (bis)*

(38) Die Sitzung dauerte *bis jetzt*.

(39) Die Versammlung dehnte sich *bis nach Mitternacht aus*.

(40) Das Fussballspiel *dauert neunzig Minuten*.

Putem formula :

$$(F_{11}) \quad [temp]AB_1 \longrightarrow \left\{ \begin{array}{l} Ad_{temp} (+Präp) \\ Nom \left\{ \begin{array}{l} +k_{präp} + Präp_{temp} \\ +k_1 \end{array} \right\} \\ pn \end{array} \right\} \quad \text{dacă : } V_{temp_1}$$

La complementele circumstanțiale de loc vom proceda analog. Trebuie să deosebim adverbele de direcție de cele de loc, deoarece cer un tratament aparte.

$$(F_{12}) \quad [loc]AB_1 \longrightarrow \left\{ \begin{array}{l} \left\{ \begin{array}{l} Ad_{lok R} \\ Nom + k_{präp} + Präp_{lok R} \\ pn \end{array} \right\} \text{dacă : } V_{R_1} \\ \left\{ \begin{array}{l} Ad_{lok o} \\ Nom + k_{präp} + Präp_{lok o} \\ pn \end{array} \right\} \text{în celelalte cazuri} \end{array} \right\}$$

Redăm în continuare propoziții cu verbe de direcție.

(41) Hilde begab sich *nach Arad*.

(42) Wir fahren *dorthin*.

Wir fahren *dorthin, wo es uns gefällt*.

(43) Ich hänge das Bild *an die Wand*.

Propoziția (42) poate fi generată în partea transformațională din (pn).

Exemple de circumstanțiale de loc cu indicele (*lok₀*):

(44) Sie wohnt *auf dem Lande*.

(45) Sie lebt (schon lange) *dort*.

(46) Das Buch liegt *dort, wohin du es warfst*.

(47) Hans ist *im Garten*.

Sintem de părere, că în exemplul (47) nu avem de-a face cu o propoziție cu predicat nominal, așa cum susține Bierwisch³¹, ci cu un complement circumstanțial de loc obligatoriu. Aici ar trebui tratate și exemple ca : *irgendwo ansässig, wohnhaft, beheimatet, heimatbe-*

³¹ Bierwisch, *op. cit.*, p. 47.

rechtingt, üblich sein, pentru că și adjectivele predicative pot cere indicarea locului acțiunii.

Regula pentru expansiunea circumstanțialelor de mod are forma :

$$(F_{13}) \quad [\text{mod}]AB_1 \longrightarrow \left\{ \begin{array}{l} \text{Ad}_{\text{mod}} \\ \text{Nom} \left\{ \begin{array}{l} k_i + \text{wie (als)} \\ k_{\text{prap}} + \text{Prap}_{\text{mod}} \end{array} \right\} \text{ dacă } V_{\text{mod}_1} \\ \text{A}_{\text{mod}} \\ \text{pn} \end{array} \right\}$$

Exemple :

- (48) Er gibt sich wie ein Fürst.
 (49) Sein Bruder führt sich nicht so auf.
 (50) Sie stellt sich ungeschickt an.
 (51) Diese Mittel erweisen sich am wirksamsten.
 (52) Du siehst schlecht aus.
 Du siehst aus, als wärest du krank.
 Du siehst so aus, dass man erschrecken könnte.
 Du siehst zum Erschrecken aus.

Am introdus alternativ pe lângă adverbe, grupuri nominale, locuitori pentru substituiri ulterioare și categoria adjectivei. Nu e locul să discutăm amănunțit dacă aceste cuvinte sînt adverbe sau adjective. În acest studiu sînt considerate adjective cu funcție adverbială³².

Numărul propozițiilor care conțin un complement circumstanțial de cauză obligatoriu, este redus.

- (53) Mancher Mord geschieht aus Eifersucht.
 Mancher Mord geschieht deshalb.
 (54) Mancher Mord erfolgt, um sich zu rächen.
 (55) Der Brand entstand aus Unachtsamkeit.
 Der Brand entstand, weil die Kinder unachtsam waren.

$$(F_{14}) \quad [\text{kaus}]AB_1 \longrightarrow \left\{ \begin{array}{l} \text{Ad}_{\text{kaus}} \\ \text{Nom} + k_{\text{prap}} + \text{Prap}_{\text{kaus}} \text{ dacă : } V_{\text{kaus}_1} \\ \text{pn} \end{array} \right\}$$

Simbolurile folosite în studiul de față

(denumirea în germană — echivalentul în limba română)

A (Adjektiv) — adjectiv

AB — (Adverbialbestimmung) — complement circumstanțial

Indice : lok — (lokal) — local

temp — (temporal) — temporal

³² vezi mai sus, p. 242.

mod — (modal) — modal
 kaus — (kausal) — causal
 konz — (konzessiv) — concesiv
 kond — (konditional) — condițional
 R — (Richtung) — direcție
 O — (Ort) — locul

Ad — (Adverb) — adverb
 Aux — (Hilfsverbkomplex) — complex verbal auxiliar
 Hv — (Hauptverbkomplex) — complex verbal principal
 I — (Initialelement) — element inițial
 I_A — (Initialelement des Aussagesatzes) — element inițial al propoziției enunțiative
 I_F — (Initialelement des Fragesatzes) — element inițial al propoziției interogative
 k — (Kasus) — caz
 i — (Kasusindex) — indice cazual
 0 — (Nominativ) — nominativ
 1 — (Akkusativ) — acuzativ
 2 — (Dativ) — dativ
 3 — (Genitiv) — genitiv
 Mw — (Modalwort) — cuvânt modal
 NP — (Nominalphrase) — grup nominal
 Obj — (Objekt) — complement de obiect
 pn — (Platzhalter für Einbettungen) — locuitor pentru substituiri
 Präd — (Prädikat) — predicat
 Präp — (Präposition) — prepoziție
 S — (Satz) — propoziție
 Sb — (Substantiv) — substantiv
 Sj — (Subjekt) — subiect
 VE — (Verbalergänzung) — complement al verbului
 V — (Verb) — verb
 Vb, Vbk — (Verbalkomplex) — complex verbal
 VP — (Verbalphrase) — grup verbal
 V_F — (verbale Fügung) — locuțiune verbală
 V_R — (Richtungsverben) — verbe care indică direcția
 Vz — (Verbzusatz) — particulă separabilă a verbelor compuse
 Vz_A — (Adjektiv als Verbzusatz) — adjectivul ca particulă separabilă
 Vz_{Ad} — (Adverb als Verbzusatz) — adverbul ca particulă separabilă
 Vz_{Sb} — (Substantiv als Verbzusatz) — substantivul ca particulă separabilă
 Vz_{Ad} Präf — (Adverb mit der Funktion eines Präfixes als Verbzusatz) — ad-
 verbe cu funcția de prefixe în compunerea verbelor
 x, y, z — (beliebige Symbolfolgen) — șir de simboluri

СИНТАКСИС НЕМЕЦКОГО НАРЕЧИЯ В ПОРОЖДАЮЩЕЙ ГРАММАТИКЕ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Настоящая статья является частью более обширной работы о немецком наречии, которая с теоретической и методической точки зрения примыкает к серии исследований *Studia Grammatica*, опубликованных Немецкой Академии Наук в Берлине.

Формальный аппарат, используемый для автоматического перевода, делает возможным включение формулировок и результатов работы в порождающую грамматику.

В вводной части автор излагает свою точку зрения на наречие. В этой части наречия и прилагательные традиционной грамматики считаются разными функциональными классами внутри той же части речи. Одновременно уточняется, что наречие не может быть охарактеризовано одинаково с синтаксической точки зрения. В работе сохраняется, однако, термин *наречие*, при котором употребляются различные указатели. Исключения представляют лишь модальные слова.

Такой трудный вопрос как порядок наречий (и обстоятельств) в предложении будет разрешен не путем трансформационных правил, как предлагает Бирвиш, а в формационной части.

На основе обширного иллюстративного материала выявлен ряд функций наречия. Численно преобладает функция обстоятельства (AB) и функция частицы в сложных глаголах «*Verbzusatz*» (Vz). Ряд наречий выводится из состава *Степень* (Ad_{Gr}), а другие модифицируют прилагательные и наречия, часто без того чтобы иметь какое-либо синтаксическое значение.

Модальные слова (Mw) должны быть порождены как из группы сказуемого, так и из группы подлежащего. Местоименным наречиям (Ad_{pron.}) посвящена отдельная глава.

В данной работе были рассмотрены только три функции наречий: функция модальных слов в группе подлежащего, функция частицы в сложных глаголах и функция обязательных обстоятельств.

В последней главе рассматриваются обстоятельства времени, места, причины, а также модальные обстоятельства и доказывается, что значительную часть их особенностей, которые до сих пор считались семантическими, можно объяснить грамматически.

Работа заканчивается списком использованных символов.

ZUR SYNTAX DES DEUTSCHEN ADVERBS IN EINER GENERATIVEN GRAMMATIK

(INHALTSANGABE)

Der vorliegende Auszug aus einer umfangreichen Arbeit über das deutsche Adverb schliesst sich methodisch wie auch sprachtheoretisch der von der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin veröffentlichten Schriftenreihe „*Studia Grammatica*“ an.

Der im Hinblick auf eine automatische Übersetzung verwendete Formalismus gestattet es, die Ergebnisse und Formulierungen möglichst einfach in eine umfassende generative Grammatik einzufügen.

In einem einleitenden Abschnitt legt die Verfasserin ihren Standpunkt zur Problematik des deutschen Adverbs dar, ohne auf die verschiedenen Theorien darüber einzugehen.

Hier werden die Adverbien und Adjektive der herkömmlichen Grammatik als Funktionsklassen im Rahmen einer einzigen Wortart aufgefasst. Obwohl die Verfasserin deutlich hervorhebt, dass die als „Adverbien“ bezeichneten Wörter syntaktisch verschieden zu charakterisieren sind, bleibt sie aus leicht durchschaubaren Gründen bei der einheitlichen Bezeichnung „Adverb“ und kennzeichnet die verschiedenen Klassen durch Indizes. Bloss eine Untergruppe wird nach Admoni „Modalwörter“ benannt.

Eines der schwierigsten und deshalb oft umgangenen Probleme ist das der Stellung der deutschen Adverbien (einschliesslich der Adverbialbestimmungen) im Satz. M. Bierwisch schlägt dafür Transformationsregeln vor. Hier wird versucht, das Problem schon auf der Formationsebene zu lösen.

Die verschiedenen Funktionen der Adverbien, auf Grund eines umfassenden Materials erarbeitet, werden formal charakterisiert. Zahlenmässig überwiegt die Verwendung als *Adverbialbestimmung* (AB) und als *Verbzusatz* (Vz). Eine Reihe von Adverbien lässt sich aus der *Komponente Grad* (Ad_{Gr}) ableiten. Danach folgen die Adverbien und adverbialen Verbindungen — meist ohne Satzgliedwert — die *andere Adverbien und Adjektive modifizieren*. Die *Modalwörter* (Mw) müssen in der Sphäre des Subjekts und des Verbs generiert werden. Die *Pronominaladverbien* (Ad Pron) stellen ein besonderes Kapitel dar.

In diesem Auszug werden die Adverbien als Modalwörter in der Sphäre des Subjekts, als Verbzusätze und als obligatorische Adverbiale behandelt. Im Abschnitt über lokale, temporale, modale und kausale Adverbialbestimmungen wird zu beweisen versucht, dass ein Teil der zur Semantik gerechneten Charakteristik grammatische Erklärungen hat. Eine Liste der verwendeten Symbole schliesst die Untersuchung ab.

COINCIDENȚE IN MANUSCRISELE LUI ION GHICA

Volumul *Documente și manuscrise literare*, publicat de Paul Cornea și Elena Piru la Editura Academiei R.S.R., în 1967, cuprinde referitor la Ion Ghica două manuscrise asupra cărora vrem să atragem atenția în această notă: ms. 24 și 27 din Mapa I a *Arhivei Ion Ghica*, de la Biblioteca Academiei R.S.R.

Ms. 24, intitulat de editori *Proiect pentru înființarea unui jurnal valah la Constantinopol*, cuprinde programul unui periodic pe care Ghica vroia să-l înființeze la Constantinopol, în 1851, așa cum indică propria datare marginală: „1851, premier, Constantinopole d'un journal Valaque propté (?) No 38”¹. Ideile enunțate aici, moderate și reformiste așa cum vom vedea, revin în ms. 27, nedatat, mai dezvoltat, intitulat *Prefață la o revistă*, periodic al cărui nume este indescifrabil pentru editorii textelor. Ambele programe ziaristice își găsesc însă corespondențe depline în fragmentul de roman păstrat de la Ion Ghica: *Istoria lui Alecu* (ms. 2822, B.A.R.). Vom urmări aceste coincidențe, încercând să le interpretăm semnificația și cronologia.

Dintre toate cele trei manuscrise amintite cel mai complet este manuscrisul 27 și din această cauză vom raporta celelalte manuscrise la acesta. El conține planul unei reviste pe care Ion Ghica dorea să o editeze, probabil în 1871². Incepe cu fixarea ideilor într-un cadru patriotic: „Întrebe-se fiecare pe sine ce dorește inima sa de român” și răspunsul indică: independența țării, conducerea ei de către un guvern care să asigure libertatea individuală și respectul familiei și al proprietății „ca astfel rumânul să poată prin munca sa și prin talentul lui ajunge la cea mai mare cîtimă de fericire morală, intelectuală și materială de care el este capabil”. Revista va arăta căile către cucerirea libertății, redactorul formulînd un elogiu al libertății care este „supremul bine al omului și dreptul său cel mai mare cu care l-a înzestrat creatorul...”, continuat cu angajarea revistei pe făgașul obiectivității: „nu se va face niciodată campionul sau organul a intereseuri sau ambiții personale”. Principiile după care se va călăuzi revista condiționează consecințele „din care decurge dezvoltarea spiritului și raționamentului omenesc, mărirea și fericirea tuturor societăților”.

¹ Apud *Documente și manuscrise literare*, vol. I. Alese, publicate adnotate și comentate de Paul Cornea și Elena Piru, Cu un cuvînt înainte de prof. univ. Alexandru Dima. (Buc.), Ed. Academiei, 1967, p. 147. Citatele din ms. 24 și 27 se dau după acest volum, iar citatele din ms. 2822 după volumul *Documente literare inedite. Ion Ghica*. Ediție îngrijită, prefață și note de D. Păcurariu, (Buc.), ESPLA, 1959, p. 7—10 și p. 14—16.

² Paul Cornea indică anul 1872. Așa cum rezultă însă din scrisoarea lui V. Alecsandri către Ion Ghica, din 2 decembrie 1872 (aflată în volumul de *Correspondență*, ediție îngrijită și note de Marta Anineanu, cu o prefață de G. C. Nicolescu, Buc., 1960, p. 84—85), la care se referă și Paul Cornea, proiectul datează din 1871. Vezi în acest sens și D. Păcurariu, *Ion Ghica*, (Buc.), E.p.l., 1965, p. 240—241.

Până aici, în acest text se regăsesc ambele manuscrise anterioare; ms. 2822 și ms. 24, cu mici schimbări. Ms. 2822 cuprinde o altă introducere, datorată lui Alecu, redactor al *Racului*, care se adresează cititorilor cu un „program negativ”, ce „facea o mare laudă tuturilor lucrurilor de care nu va putea tracta din pricini binecuvîntate...” Apar aici aluzii la cenzura epocii, explicabile pentru anii anteriori lui 1851, cînd este scris textul și care nu mai apar în ms. 27, compus într-o epocă cînd România „se bucură de prerogativa libertății tiparului, unde publicitatea trebuie să fie un călăuz luminător...”, cenzura fiind abolită. În ms. 24 este inversată ordinea ideilor, este schimbat stilul, acesta fiind cu mult mai categoric decît în celelalte manuscrise, dar limbajul, ca și în ms. 2822, este mai învechit față de ms. 27, apărînd termeni caracteristici epocii de la 1848: „misiunea”, „a poporisa”, „principurile” etc.

Semnificativă este evoluția concepției lui I. Ghica de la manuscrisul din 1851 la ms. 27; dacă în primul găsim între principiile de existență a unei societăți religia, alături de familie și proprietate, cărora le corespunde „dreptatea, nădejdea și munca”, în manuscrisul ultim nu mai apar decît familia și proprietatea, care trebuie respectate de guvern, iar alături de muncă își face loc talentul, împreună fiind „izvorul dezvoltării spiritului omenesc, a spoirii și fericirii neamului omenesc”.

Textul ms. 27 cuprinde în continuare o definire a omului patriot, formulată în spiritul luminilor, I. Ghica fiind und pionier prin abnegația depusă în această nouă întreprindere, îngreunată de „epoca de tranziție” în care trăiește, în care civilizația europeană a „amețit” doar pe contemporanii săi. „Mulțimea de greutatea înspăimîntătoare” pe care o întîmpină începe cu dificultatea de a spune adevărul, de „a se lupta cu rătăcirile” devenite obiceiuri căci „nimic nu este mai rezistent decît obiceiul”; în schimb, izbînda adevărului oferă satisfacții deosebite.

Acest fragment se găsește și în ms. 2822, puțin schimbat, fiind mai accentuată tendința aforistică a afirmațiilor, în timp ce ms. 27 este dominat de ideile de critica socială.

Ms. 2822: „A întrebuița facultățile sale la fericirea tuturilor, a scri după povățuirile unei convingeri adevărate, luminate într-o cercetare adîncă a lucrurilor și curată de orice mobil antisocial este o carieră frumoasă și nobilă și este de ticăit acela care măcar o dată în viața lui nu ș-a simțit dorința d-a o apuca. Însă, pînă a nu o întreprinde, trebuie să o cunoască; și de multe ori este atît de primejdios pentru sine, cît și nefolositor pentru alții, d-a se arunca într-o asemenea carieră, fără de a o măsura și fără de [a] se pătrunde adînc de ceea ce este de făcut și de mijloacele de lucrare ce poate avea în dispoziția sa”.

Ms. 27: „A întrebuița facultățile sale la fericirea tuturilor, a scrie după povățuirile unei convingeri adevărate, luminată printr-o cercetare adîncă, serioasă a lucrurilor și curată de orice mobil de interes este o întreprindere nouă la noi și cu atît mai anevoie, cu cît trăim într-o epocă de tranziție și de aspirațiuni cu atît mai mici și mai proaste, cu cît oamenii noștri sînt mai lipsiți de educație și de adevărată învățătură, înecați în patimi și dorințe ce au putut naște o cunoștință superficială a civilizației europene, care nu a putut produce alt efect asupră-le decît a-i ameți”.

Comparînd atent textele se pare că uneori transformările intervenite dăunează calităților stilistice; astfel „mobil antisocial” (ms. 2822) devine „mobil de interes” (ms. 27), iar un

alt neologism nefericit ales este și „prevenție“ (ms. 27) pentru „prejudeț“ (ms. 2822) care apare în continuarea textului din ms. 27. Fragmentul în care I. Ghica își definește atitudinea sa social-politică față de stările „grele și primejdioase“ (ms. 27) din țările române, se găsește cuprins în toate trei manuscrisele, dată fiind importanța lui. Dacă în primul manuscris afirma categoric: „credem că în cercul restrâns de acele împrejurări³ este mult de lucrat“, în manuscrisul din 1851 semnala că „sînt multe îmbunătățiri de făcut“ la cele realizate deja, iar în ultimul text ideea devine „este încă ceva de făcut“, ceea ce consemnează procesul transformărilor petrecute între timp.

Ideile ce urmează sînt comune celor trei texte, care prezintă doar mici variații de ton. Apar afirmații legaliste și împăciuitoare⁴, alături de care întîlnim însă și idei valoroase, de critică a demagogiei epocii: „Vom rădica adesea glasul nostru pentru clasele sărmene și suferinde, dar aceasta nu cu scop de demagogie, nu întrebunțînd fraze de teatru, armă favorită a oratorilor de modă, care vorbesc cu mîna pe inimă, călare pe patriotism, armă primejdioasă care mai mult întărită decît convinge și care poate să ducă pe cîțiva dintr-acei care să slujesc cu dînsa la o mulțumire de vanitate, dar care nu folosește nația“. Se fixează principiul de lucru al redactorului: selectarea utilului, a „folosului“, care „sub punctul de vedere moral, intelectual și material este totdeauna cel mai bun mișcător al omului“. I. Ghica revine acum, în ms. 27, asupra noii situații social-politice, prezentate anterior și consideră că la data cînd „camerile și Domnitorul“ au încredințat unui „corp special“ proiectele de reorganizare, „credem că ar fi de mare folos a aduce fiecare contingentul său de idei asupra reorganizării țării“. Schimbările intervenite de la un manuscris la celălalt indică clar ordinea datării lor: în preajma anului 1848 era „mult de lucrat“ (ms. 2822), apoi, după cîțiva ani post-revoluționari mai era „încă ceva de făcut“ și peste cîteva decenii se recomandă participarea contemporanilor la reorganizarea țării.

I. Ghica discută despre importanța publicistului care trebuie să înlăture „lacuna“ vizibilă în jurnalistică noastră, lipsită de preocuparea de a îmbunătăți administrația și legislația. Pe lîngă completarea acestei absențe, gazeta va publica opere istorice și literare, deoarece aceste discipline sînt „farele unei naționalități, fare fără care o națiune nu poate și nu are dreptul de-a exista“. Această parte se găsește cuprinsă doar în ms. 27.

După ce redactorul se arată a fi receptiv la calitatea articolelor, programul se încheie în mod diferit, în cele trei manuscrise⁵. Ms. 27 se caracterizează printr-un final concentrat

³ ms. 2822: „împrejurările în care trăim... sînt grele“; ms. 24 „împrejurările politice în care ele se află... sînt grele“; ms. 27: „împrejurările politice în care ne aflăm sînt grele și primejdioase...“

⁴ De pildă, în ms. 27. „dorința noastră este de a fi folositori nației și guvernului, vom propaga mai cu seamă unirea și înfrățirea tuturilor“; ms. 2822: „Noi nu vom fi ostili nimă-nui, dorința noastră este să folosim nația și guvernul, ajutînd pe acesta la dorința-i de a stîrpi abuzul și propagînd mai cu seamă unirea și înfrățirea tuturilor“; ms. 24: „dorința noastră este a fi un intermediar între opinie și guvern, ajutînd pe acesta la dorința de a stîrpi abuzul, a sfărîma stavilele care îi împiedică pășirea treptat către bine și propagînd unirea și înfrățirea tuturilor“.

⁵ Ms. 27: „In privința politică gata a arăta stîmă și recunoștința noastră oricărui ar merita-o, vom primi și vom lăuda orice idee, orice faptă patriotică și înțeleaptă, oricare ar fi autorul ei, căci nu sîntem dintre acei care cred că avem monopolul ideilor și al sentimentelor. Asemenea vom combate orice idee rătăcită, nu aruncînd injurii și acuzații, dar arătînd defectele și relele urmări ce poate avea realizarea ei, o vom face-o însă ca o datorie sacră, într-un chip demn, cum se cuvine la oameni liberi și binecrescuți și a

și armonios, în care scopul scriitorului se precizează: „a lumina și a se lumina” și prin publicarea de știri politice („revistă politică dinîntu și dinafară”); în timp ce în ms. 2822 încheierea este mai lungă (contrar celorlalte părți ale programei), accentul căzînd pe elementul sentențios, iar ms. 24 cuprinde o selecție de cîteva fraze din manuscrisul anterior. Încă o dată este vizibilă scrierea ms. 24, posterior datei la care a compus ms. 2822: aliniatul penultim este urmat de trei puncte ce indică omiterea a trei propoziții din ms. 2822.

În urma confruntării celor trei texte rămase în manuscris se impun cîteva concluzii. Ion Ghica a revenit mereu asupra programului jurnalistic din fragmentul de roman *Istoria lui Alecu*, în care ideile expuse, influențate de L. Reybaud, sînt interesante și actuale pentru o perioadă mai îndelungată a veacului trecut. Reluarea acestor idei se face chiar în cuprinsul romanului *Istoria lui Alecu*, în cadrul discursului rostit de Alecu în fața alegătorilor din jud. Buzău, cu scopul de a fi ales deputat⁶. Reapar aici situații ce definesc deputatul ca un alter-ego al publicistului Alecu: patriot ca „toți cîți suntem rumâni” (și Cațavencu va fi în curînd!), militant pentru unirea tuturor românilor în fața greutăților, apărător al drepturilor celor slabi, contribuind la îmbunătățirea instituțiilor administrative și legislative. Alecu rostește cuvinte mari despre libertate⁷, despre fericirea individuală, condiționată de fericirea țării, cu atît mai mult cu cît și „adevărata slavă nu poartă numele unui om, ea poartă numele unui veac, al omenirii”, iar „o politică adevărată nu este individuală”. Programul candidatului la deputăție se definește prin demagogie și xenofobie, datorită cărora trece de limitele împăciuitoariste ale gazetarului Alecu.

Cele două încercări de a redacta un periodic, în 1851 și în 1871 probabil, indică prin ideile lor consecvența de vederi, la aceste date îndepărtate în timp, a scriitorului Ion Ghica, cît și dorința sa, mereu afirmată, de a pune bazele acestei publicații cu conținut

căror țintă este de a lumina și a se lumina cu toții. Fiecare număr al revistei cuprinde o revistă politică dinîntu și dinafară a intervalului între două numere.”

Ms. 2822: „Gata a arăta stîmă și recunoștința noastră pentru faptele oricărui ce le-ar merita, noi ne cunoaștem datori a mărturisi că, în coloanele acestii foi, nu să vor vedea acele slugarnice laude care mai mult umilește pe persoanele către care se adresează și le face a pierde în opinia oamenilor luminați. Acestea vor fi principurile foi. Noi, în inima noastră, credem în adevăr și virtute și pana noastră nu le va lipsi. Neîndămănări și stăvili, ca la orice întreprindere nouă, poate multe vom întîmpina, noi vom avea însă inimă a le sprijini. Prigoniți sau calomniali, noi vom sta liniștiți și cu fruntea curată înaintea hulei, căci minciuna se tocește iute, căci avem conștiința de-a face bine, căci noi știm cum trăiesc și mor acei ce se jărtfesc a suge veninul vreunei mari răni sociale. Vai de aceia cari nu știu a spune tot ce li să pare adevăr, tot ce li să pare drept! Căci a se opri înaintea rătăcirii împotriva cărui se poate lupta este o fărădelege împotriva judecătii și a se trage îndărăt înaintea nedreptății ce poate sfărîma o fărădelege împotriva omenirii...”

Ms. 24: „Neîndemînări și stăvili poate multe vom întîmpina, noi vom avea însă inimă a le sprijini. Prigoniți sau calomniali, noi vom sta liniștiți și cu fruntea curată înaintea hulei, căci minciuna să tocește iute, căci avem conștiința de-a face bine, căci noi știm cum trăiesc și mor acei ce se jărtvesc a suge veninul vreunei mari răni sociale. Nu ne vom opri nici înaintea rătăcirii, nici împotriva nedreptății. A se opri înaintea rătăcirii cu care să poate lupta este o fărădelege împotriva judecătii și a se trage îndărăt înaintea nedreptății ce poate sfărîma o fărădelege împotriva omenirii”.

⁶ Asocierea dintre programul ziarului și cel al discursului o făcuse D. Păcurariu în *Prefața* volumului *Documente literare inedite. I. Ghica*, p. VIII.

⁷ Prin libertate înțelege „dreptul ce-l are oricare om de la natură, de la Dumnezeu, de a-și îmbunătăți starea lui morală, intelectuală și materială din toate puterile cu care l-a înzestrat firea.”

variat, împletind problemele politice cu cele de știință și literatură, pe linia deschisă de *Propășirea*. Faptul că ms. 2822 este cel mai vechi în timp, fiind scris înainte de 1851, dată de la care ne-a rămas ms. 24, constituie încă o dovadă a compunerii de către Ion Ghica a acestui fragment de roman înainte de 1851, așa cum indică, de altfel, și corespondența lui V. Alecsandri cu Al. Hurmuzachi și a lui Gr. Alexandrescu cu Ion Ghica⁸.

LUCIA JUCU-ANTANASIU

OBSERVAȚII ASUPRA FORMULELOR DE ADRESARE ÎN *HANU ANCUȚEI* DE MIHAIL SADOVEANU

Dintre toate elementele care conlucrează la formarea impresiei estetice nu toate prezintă aceeași importanță. Într-o operă literară, se întâlnesc fapte de o importanță secundară, fără ca aprecierea generală a operei respective să fie păgubită. Din rîndul acestora fac parte și formulele adresării, ca expresii ale politeții.

Tudor Vianu în *Studii de literatură română*, Editura didactică și pedagogică, București, 1965, p. 507, afirma că: „Politețea este o manifestare a omeniei, deoarece sub aparențe, care pot trece drept înșelătoare, se vedește grija reală de a nu jigni, dorința de a stabili o legătură de bunăvoință între cel care vorbește și acela căruia vorbirea i se adresează.”

Politețea, ca manifestare a omeniei poporului român, se vedește pregnant în opera lui Mihail Sadoveanu. Tot Tudor Vianu spunea odată că cercetarea formulelor adresării în dialogurile dintre personajele lui Sadoveanu ar vădi „modurile politeții celei mai alese” (*op. cit.*, p. 510).

Ne-am propus să studiem formulele de adresare din *Hanu Ancuței*, deoarece ni s-a părut că această operă oferă un material elocvent în această privință. La crearea atmosferei din aceste povestiri o parte destul de însemnată revine alegerii, dozării și stilizării formulelor de adresare. Observarea mai atentă a acestora pune într-o lumină mai clară unele relații sociale și morale ale timpului.

Formulele de adresare din *Hanu Ancuței* au fost împărțite de noi în două categorii. Într-o primă categorie, am inclus formulele propriu-zise ale adresării, formule pe care le-am numit astfel, deoarece ele sînt folosite în dialogurile dintre personaje. În categoria a doua, am inclus ceea ce s-ar putea numi falsele formule de adresare, întrucît ele nu sînt utilizate în discuțiile dintre personaje, ci apar numai în comentariul povestitorului sau în vorbirea unui personaj, cînd acesta face o relatare despre o a treia persoană, absentă sau prezentă. Formulele din această ultimă categorie dovedesc că politețea eroilor sadovenieni este o trăsătură morală adîncă, și nu o simplă politețe, cerută de prezența celui căruia i se adresează sau despre care vorbește. Și în acest caz, la fel ca și în cazul formulelor de adresare propriu-zise, adresarea cuprinde în sine, în general, indicații privitoare la prenume, ocupație, stare socială, funcție, loc de origine, date în legătură cu relațiile dintre cele două persoane, asociate cu un calificativ moral.

⁸ Asupra acestei corespondențe vezi interpretarea ei în D. Păcurariu, în *Prefața* citată, p. V—VII și în monografia *I Ghica*, p. 101—104.

Formulele adresării se diferențiază în funcție de natura relațiilor dintre personaje, de categoria din care fac parte, în funcție de calitatea morală și împrejurarea în care ele se găsesc în momentul discuției.

Domnitorul, persoană oficială, va utiliza formule de adresare cu caracter convențional, protocolar, care nu lasă să se vadă variații și nuanțări de sentimente sau aprecieri distincte din punct de vedere moral. El se adresează vornicului numindu-l după dregătoria sa: „vornice” (477, 478)¹; slujbașilor săi le numește funcția și numele: *căpitane Gheorghe* (478). Alteori își numește interlocutorul după categoria socială căreia acesta îi aparține: *boierule* (577), *răzășule* (470). Oamenilor umili li se adresează cu un *măi*: *Ce ți-i voia, măi?*, îl întreabă domnul pe fântinarul Zaharia (577).

Supușii se adresează domnului cu formula uzuală *măria-ta* (470, 477, 479, 480, 574 etc.). Vornicul folosește termenul *înălțate doamne* (477), cu o pronunțată notă de respect.

Boierii, de toate categoriile, în relațiile cu supușii lor îi numesc pe aceștia, de obicei, cu numele de botez: *Ifrime* (489) sau cu numele precedat de *bre*: *bre Ifrime* (488), *bre Zaharie* (573).

Cînd se adresează stăpînilor lor, supușii folosesc o variată gamă de termeni. Solomonarul Ifrim, cunosător al dramelor soțiilor boierului Bolomir și al caracterului aprig al acestuia, folosește formule linguiștoare pentru a-i capta bunăvoința. La începutul discuției cu Bolomir, Ifrim i se adresează acestuia, ca orice supus, cu *cucoane* (486). Cînd înșă i se pare că boierul ar putea să afle taina soției, atunci un sentiment de solidaritate cu aceea pe care o așteaptă un sfîrșit năpraznic se naște în sufletul său. Pentru a-i abate atenția în altă parte și a-l îmbuna, i se adresează cu formule ce-l pot măguli pe boier: *măria ta* (487, 488, 489, 490), *stăpîne* (487, 488), *slăvite stăpîne* (489), *luminat stăpîne* (487, 488, 489). Formulele acestea apar într-un context în care solomonarul vrea să fie convingător. Cu totul altfel se adresează solomonarul boierului atunci cînd e chinuit de slugile boierești pentru vorbele sale neîntemeiate. El folosește termenul comun de *cucoane Nastasă* (493).

Intr-un alt context, aceste formule primesc un caracter ironic, ca în cazul lui Vasile cel Mare, hoțul, care vine să-l pedepsească pe Răducanu Chioru: „Pentru muiere te iertăm, *luminat stăpîne*...” (540).

Formulele adresării ilustrează în mod deosebit natura raporturilor dintre oameni. Ele vădesc grija deosebită de a nu jigni și de a menține o atmosferă de respect și de decență între conlocutori. Sînt rare cazurile în care lipsesc din adresare indicarea numelui, a calității morale și sociale a celui căruia i se adresează un personaj. Cînd oamenii nu se cunosc între ei, adresarea se face cu termeni generici, simpli, care denumesc situația lor în societate: *părinte, boierule, omule, creștine*.

Ioniță comisul, figura centrală a ciclului, folosește în adresare formule variate, adecvate relațiilor dintre el și ceilalți. Chiar atunci cînd persoana pe care o întâlnește îi este necunoscută, adresarea sa este respectuoasă și ceremonioasă. El se adresează domnitorului, înainte de a-i cunoaște identitatea, ca unui boier: *cinstite boierule* (469), *cucoane* (469) și chiar *măria ta* (469). În momentul în care află că interlocutorul său este însuși domnul, Ioniță folosește numai formula tradițională la care recurge toată lumea: *măria ta*.

¹ Cifrele din paranteză indică pagina din Mihail Sadoveanu, *Opere*, vol. VIII, în care se găsesc povestirile din ciclul *Hanu Ancuței*.

Călugărului, Ioniță i se adresează cu formule curente în raporturile cu fețele bisericești: *cuvioșia ta* (474), *părinte* (476), *sfinția ta* (476), „Îți mulțumesc, *părinte*, și-ți sărut dreapta, a vorbit răzășul. După cuvânt se vedea că ne ești frate. Care-i numele *cuvioșiei tale*?” (473). În discuția cu părintele Gherman, este de remarcat, ca de altfel în multe cazuri la Sadoveanu, întrebuințarea formulelor oficializate, superlative, împrumutate din limbajul clerical: *prea cuvioase părinte Gherman*. Tot o formulă superlativă este folosită și de comisul Ioniță în adresarea către negustorul Damian Cristisor: „Așa că te poftesc, *prea cinstite jupine Damian*, să șezi aicea lângă mine, pe butuc, și la lumina focului să ne uităm noi la domnia ta și domnia ta la noi, ca să ne cunoaștem mai bine” (545). După această cunoștință, comisul i se adresează cu vocativul *prietine* (546).

Drumeții și gospodarii adunați la han, care abia l-au cunoscut pe comisul Ioniță, i se adresează cu formule cu superlativ, formule mai ceremonioase. Astfel, negustorul lipsan folosește formule ca: *cinstite comise Ioniță* (551), *prea cinstite comise* (552); călugărul: *dumneata cinstite comise Ioniță de la Drăgănești* (472), *prea cinstite comise* (474).

Prietenii și cunoșcuii mai vechi ai comisului, după o îndelungată cunoaștere din care izvorăște o prețuire adâncă, folosesc o adresare simplă, dar care scoate în evidență această prețuire. Coropcarul îi zice *comise Ioniță* (516, 524); moș Leonte zodierul: *comise Ioniță* (483), *cinstite comise* (484); vechiul său prieten, căpitanul Isac: *prietine* (497), *prietine Ioniță* (547), *frate Ioniță* (559).

Ilustrative pentru ideea de frățietate a întregii colectivități de la Hanu Ancuței sînt formulele cu care se adresează cerșetorul orb lui Ioniță și celorlalți gospodari. Lui Ioniță i se adresează cu *stăpîne și frate*, iar tuturor, cu *frații și stăpînii mei*, stabilind astfel dependența sa față de cei de la han, dar și o integrare în colectivitatea lor. Viața lui „nemernică” (Ioniță i se adresează cu *orbule și nemernicule*; *nemernic* are aici sensul vechi de „vrednic de milă, sărman, jalnic, străin, pribeag, pripășit” vezi DLRC) depinde oarecum de „mila” lor. Orbul e conștient că înțelepciunea și experiența lui în ce privește cunoașterea omului, acumulate în multe lui peregrinări prin „străine locuri”, îi creează o situație aparte în colectivitatea celor de la han. El a cunoscut nefericirea și umilința, infirmitatea l-a obligat să mediteze îndelung la condiția lui și a omului în general. Înțelepciunea și filozofia lui de viață au o mare valoare practică pentru ascultători, de unde și acceptarea lui la petrecere și atenția care i se acordă, atunci cînd începe să istorisească întâmplări din vechile lui pribegii. Orbul se manifestă ca o parte dintr-o comunitate cu care se simte solidar și ale cărei principale trăsături morale sînt omenia, cinstea, prețuirea și respectul reciproc.

De altfel, aprecierea morală determină componența formulelor de adresare. Constandin Moșuc se adresează cu formula *cinstiților creștini* (537), folosind cuvîntul *creștin* în înțelesul de „om, persoană, individ”; moș Leonte întrebuințează formulele: *oameni buni* (491), căpitanul Isac: *domnilor și fraților* (499), *iubiților prieteni* (498); călugărul Gherman: *vrednici creștini și gospodari* (472).

În evocarea oamenilor întîlniți la Hanu Ancuței, autorul folosește o mare varietate de formule, cînd vorbește despre personajele pe care le introduce în scenă. Se poate astfel observa că povestitorul întrebuințează unsprezece formule variate, în tot ciclul, relatînd acțiunile și intervențiile comisului Ioniță: *domnia sa comisul Ioniță de la Drăgănești* (578, 562), *comisul Ioniță de la Drăgănești* (495, 513), *comisul Ioniță* (472, 513, 557), *dumnealui Ioniță comisul* (465), *domnia-sa* (533), *Ioniță comisul* (533), *răzășul Ioniță* (544), *răzășul de la Drăgănești* (483, 484), *comisul* (544, 548), *răzășul* (481, 497, 543,

552, 569), și *prea cinstitul nostru comis Ioniță de la Drăgănești* (542). Această ultimă adresare cuprinde în sine mai multe determinări: *comis* este titlul de noblete, *Ioniță*, numele; *de la Drăgănești*, locul de baștină, unde acesta își are răzășia; un calificativ indică calitatea morală la gradul superlativ: *prea cinstitului*; iar *nostru* îl integrează în colectivitatea gospodarilor și drumeților de la han.

Aceeași varietate o întâlnim și în comentarea altor personaje. Pe cerșetorul orb îl numește: *orbul* (567), *cerșetorul* (562), *sărmanul flămînd* (566), *bătrînul* (562); pe călugărul Gherman: *călugărul cel care venea de la munte* (472), *cuviosia sa* (472), *călugărul* (476), *monahul* (474, 481).

Formulele de adresare din *Hanu Ancuței* au, pe lângă caracterul lor protocolar, convențional, și o puternică coloratură afectivă, dar posedă în același timp și un aer de solemnitate. Varietatea lor ne oferă indicații asupra relațiilor dintre personaje, a calității lor morale sau a împrejurărilor de ordin psihic în care se găsesc eroii. Formele adresării sînt adecvate personajelor și situațiilor și reflectă trăsăturile morale fundamentale ale poporului român. Ele au și un aspect arhaic, care vine din vechimea unora sau din împrumutarea lor din stilul bisericesc. În totalitatea lor, formulele de adresare constituie un aspect al oralității ciclului de povestiri din *Hanu Ancuței*.

MARIA NADOȘ

DATE NOI DESPRE ROMANITATEA BALCANICĂ

În articolul *Contribuție la studierea cuvintelor românești în limba sîrbocroată*, publicat în *Lumina*¹, regretatul lingvist iugoslav Ivan Popović dă o listă a cuvintelor românești în limba sîrbocroată. Pe baza unei analize științifice, lingvistul iugoslav a reușit să identifice 34 de cuvinte sîrbocroate avînd această origine. Numărul lor este restrîns, deci orice concluzie mai generală care s-ar încerca să se tragă pe baza lor comportă, firește, anumite riscuri; totuși, procedînd la o repartizare pe provincii în care au fost înregistrate aceste elemente de origine românească, se pot face unele constatări care aduc lumină în problema romanității balcanice.

În primul rînd, fiind răspîndite pe tot cuprinsul Iugoslaviei, de la o extremitate la alta, se pot face deducții asupra răspîndirii însăși a populației românești pe teritoriul amintit, într-o epocă anterioară; în unele provincii, numărul cuvintelor românești este foarte mare, iar în altele mai redus, după cum românii au fost mai numeroși sau mai puțini. Nu este superfluu să semnalăm că în partea de vest a Iugoslaviei, se folosește termenul *trze, trzan, trza* pentru „mielul fătat cu întîrziere“, pe cînd în partea de răsărit este cunoscut exclusiv *sugar*.

Ceea ce frapază cu deosebire este concentrarea cuvintelor de origine românească pe o linie care pornește de la vărsarea Timocului în Dunăre înspre sud, spre Niș, pe linia Vardarului, pînă la granița cu Albania. Prezența lor pe acest teritoriu muntos este o categorică dovadă despre existența unei populații românești care a rămas neasimilată mai multă vreme decît populația românească din alte provincii ale Iugoslaviei. Constatarea

¹ Novi-Sad, 1955, nr. 3—4.

confirmă teza deja emisă de lingviștii Kr. Sanfield², N. van Wijk³ și Mathias Friedwagner⁴, potrivit căreia o populație românească compactă a subsistat procesului de asimilare de către slavi pe traseul amintit, fapt care a determinat scindarea masei de slavi așezată în toată Peninsula Balcanică, desfășurarea acestui întreg proces istoric din orînduirea feudală ducînd la două formații statale, Bulgaria și Serbia (care au cunoscut o evoluție proprie) și la două popoare deosebite. Teza lingviștilor amintiți, deși plauzibilă, poate fi acceptată numai parțial, în sensul că prezența românilor pe teritoriul amintit a contribuit la fenomenul menționat, căci factorul care a determinat scindarea amintită a fost substratul etnic, ilir și trac⁵.

Intr-un studiu recent⁶, lingvistul iugoslav Pavel Ivić a susținut, între altele, că poporul sîrb a fost despărțit de cel bulgar, cel puțin pînă în secolul al XIII-lea, începînd de la gura Timocului și pînă la masivul Osogov — limita care constituie un triplex confinium pentru Serbia, Bulgaria și Macedonia. Autorul invocă faptul că de-a lungul acestei linii, de o parte și de alta a ei, se grupează cele mai multe linii de izoglosă vechi, ca cele care separă reflexele lui *b* și *ɐ* (la apus de această limită *b* și *ɐ* > *a*, iar la est *b* > *e* și *ɐ* > *o*) și cele care separă reflexul lui *ǣ* (la apus *ǣ* > *u*, sau *o*, iar la est *ǣ* > *ă*) etc. Dar, cu toate că lingvistul iugoslav combate determinismul geografic în formarea dialectelor și a graiurilor, el evită să recunoască existența, pe traseul amintit, a unei populații romanice, care să fi jucat un rol la despărțirea populației sîrbești de cea bulgară.

A doua trăsătură importantă a lexicului sîrbocroat de origine românească îl constituie caracterul lui aproape în întregime pastoral, — ca o dovadă grăitoare despre ocupația principală și predilectă a populației românești din Peninsula Balcanică, în orînduirea feudală.

TH. N. TRAPCEA

² *La linguistique balkanique*, Paris, 1930.

³ *Taalkundige en historiege gegevens betreffende de ondsie betrekkigen tüssen Serven en Bulgaren*, Amsterdam, 1923.

⁴ *Über die Sprache und Heimat der Rumänen in ihrer Frühzeit*, în „*Zeitschrift für romanische Philologie*”, LIV, 1934, p. 693.

⁵ Relevant pregnant de G. I v ă n e s c u, în recenzia lucrării lui Ivan Popović, *Geschichte der serbokroatischen Sprache*, 1960, în „*Analele Universității din Timișoara*”, III (1965), p. 290.

⁶ *Značaj lingvističke geografije za uporedno i istoriski proučavanje južnoslovenskih jezika i njihovih odnosa prema ostalim slovenskim jezicima*. (Insemnătatea geografiei lingvistice pentru studiul comparat și istoric al limbilor sud-slave și al raporturilor lor față de celelalte limbi slave), în „*Južnoslovenski filolog*”, Beograd, XXII, nr. 1—4, 1957—1958, p. 179—206.

NOTE LEXICALE

auşuş, auşút

Auşuş este înregistrat din Comloşul Mare, jud. Timiş de Aurel Bugariu, *Lexic regional 2*, Bucureşti, Editura ştiinţ., 1967, p. 38, cu sensul de „deputat comunal”. Cu cel de „consilier comunal” şi cu specificarea „rar” este semnalat termenul *auşút*, din comuna Pîrteştii de Jos, jud. Suceava de Ilie Dan, *ibid.*, p. 115.

Amîndouă cuvintele provin din germ. *Ausschuss* „separatio, delectus”, „comitet, consiliu” (vezi Iacob Grimm und Wilhelm Grimm, *Deutsches Wörterbuch*, erster Band, Leipzig, 1854, p. 962, s.v. *Ausschusz*). Cuvîntul german a fost adaptat sistemului fonetic, morfologic şi derivativ al limbii române, în Banat fiind simţit ca derivat cu sufixul *-uş*, iar în Moldova de nord cu *-uţ*.

bărătate

Cuvîntul n-a fost înregistrat de lucrările noastre lexicografice. Il cunoaştem de pe valea Secaşului-Tîrnavei, din comuna Tău, jud. Alba, şi se întrebuiţează în expresii ca: *am avut bărătate cu cineva în vis, copilul are multă bărătate cu tabla înmulţirii la şcoală* etc., însemnînd deci „a avea de lucru”, „a avea necaz”, „a avea de furcă cu cineva sau cu ceva”.

Termenul este desigur înrudit cu verbul a *bărăta*, înregistrat de DA cu sensurile „gronder, vociferer; faire de remontrances” şi care se întâlneşte mai ales în Bihor (vezi I.-A. Candrea, GS, VI (1934), p. 321 şi Teofil Teahă, *Graiul din valea Crişului Negru*, Bucureşti, Edit. Acad. R.S.R., 1961, p. 109—111) unde apare şi adjectivul *baratós* (despre copil) „dornic; care în neastîmpărul lui, ţipă, zbiară”: *îi tare baratos pruncaşelu vost, mîi muiere* (Teofil Teahă, *op. cit.*, p. 109).

A *bărăta* este explicat din lat. **balat(e)rare* (vezi DA, CADE, Teofil Teahă, *op. cit.*, REW nr. 895).

În Bihor, a *bărăta*, pe lîngă sensul „a striga în gura mare, a plînge (cu glas tare) după cineva”, îl are şi pe acela de „a dori pe cineva, a simţi lipsa cuiva” şi e folosit obişnuit în expresii ca: *barătă mult după maică-sa că n-a văzut-o demult, tu nu ştii ce mult o bărătat pruncu după tine pînă ce-ai venit acasă* (vezi Teofil Teahă, *op. cit.*, p. 109). De la sensul „a dori cu ardoare ceva” la cel de „a avea de lucru, a avea necaz” nu credem că e o deplasare semantică prea mare. Trebuie să considerăm termenul ca format pe teren românesc, ca şi *bărătos* „dornic; care, în neastîmpărul lui, ţipă, zbiară” de pe valea Crişului Negru, şi chiar pe baza lui, după modele ca *sănătos, sănătate* etc.

bédă, biédă, biédel

Cuvîntul nu apare în dicționarele lui Cihac, Săineanu și Tiktin. Este înregistrat de CADE, DA și DM cu următoarele sensuri: 1. „Nevoie, necaz, pacoste, calamitate”. (Atestările pentru acest sens provin din Banat, Maramureș și Bucovina). 2. „Prepus, bănuială”, numai în Banat și 3. „Drac” în Transilvania de vest, Banat, Bihor și Maramureș. Ca variante fonetice sînt amintite *bidă* s.f., *bideu* s.m., *bidă* s.f., *biédă* (Banat).

Recent, termenul a fost înregistrat și din Argeș, din fostele raioane Drăgănești, Drăgășani, Rîmnicul Vilcea, Slatina, de Ion Nijloveanu, *Lexic regional*, 2. p. 11, sub forma *biedă*, interj., cu sensul „bietul, sărmanul”: *Îl doare biedă!* Tot din aceeași regiune, D. Udrescu, *Glosar regional Argeș*, București, Edit. Acad. R.S.R., 1967, p. 13, notează substantivul *biédel*, (despre animale), „sărmanul, săracul, bietul”: *Biedelul, și-a rupt piciorul; auzi-l cum schelălăie!*

În ziarul „Dreptatea”, nr. 38 din 1894, p. 23, într-un articol pe teme lingvistice, Valeriu Branisce glosează cîteva cuvinte regionale din Banat, printre care și pe *bedă* „ceartă” (vezi Virgil Vintilescu, Victor Vlad Delamarina, Timișoara, 1967, p. 190).

CADE îl derivă din v.sl. *běda*, DM din v.sl. *beda*, probabil greșeală de tipar, e în locul lui *ě* (vezi Berneker, SEW, s.v. *bědъ*, *běditi*, *běda*, p. 54 și Miklosich, s.v. БѢДА p. 52), iar DA indică drept etimon v.sl. *běda*, bg. *bédă*, ucr. *bidă* „nevoie, necaz”, srb. *bižeda* „năpastă, învinuire nedreaptă”, fără să indice cărora dintre variantele regionale românești le corespund diferitele forme slave. Lipsind atestările din limba veche, precum și din Transilvania de centru, nu credem că mai poate fi menținut ca etimon v.sl. *běda*. În Banat și Transilvania de vest, cuvîntul trebuie considerat de proveniență sirbească, în Maramureș și Moldova, provenind din limba ucraineană, iar în Muntenia de origine bulgărească.

cănți, căuși

Verbul *cănți*, *cănțesc*, tranz. și refl. însemnînd „a (se) zăpăci” (de obicei din cauza bătaii): *a bătut-o de-a căușit-o*, este înregistrat de Gh. I. Neagu, *Lexic regional*, 2, p. 69, pentru jud. Teleorman.

Cuvîntul pare a fi un derivat de la *cantă* cu sufixul verbal de conj. a IV-a, -i.

Pentru evoluția semantică a termenului amintim pe *a (se) căușa*, *a (se) căuși*, derivate de la *căuș*. Primul este înregistrat din Mușcel, de Rădulescu Codin, *Ingerul*, glosar, cu sensul „a se burduși, a se slăbănogi, (despre tencuiala de pe case), fig. (despre om) „a se slăbi”. Derivatul al doilea, *a (se) căuși* este înregistrat din Rășinari de Păcală, în *Monografia Rășinari*, p. 525, cu sensul „a buimăci, a gimboși”. La Săliște se întîlnește *căușit* (participiu devenit adjectiv și apoi substantiv) „tărbăcit”, „buimăcit”, iar la Cîmleț-Mare (*Țara Otlului*, an. III, nr. 15—16) „om distrat și perplex totodată, care nu știe ce zice și ce face...”: *N-o mai pot duce cu căușitul ăsta!*, și, în sfîrșit, la Calbor., *ibid.*, nr. 19—20: *L-o căușit cu boscoane de nu mai știe de capul lui*. În Sîncel, jud. Alba, verbul *a (se) căuși* însemnează „a (se) zăpăci”, „a (se) buimăci”, „a-și pierde inteligența”, „a se prosti”; tranz. *afîta larmă au făcut copiii ăștia azi, că m-au căușit de cap și refl. m-am căușit de cap de atîta larmă*.

S. Pușcariu, DR, III, p. 668—669, (vezi și DA), arată că inițial *căuși* însemna „a îmbăta, a ameți prin îmbătare”. Despre cel care ducea prea des *căușul la gură*, cu care se scotea băutura din vadră, s-a spus în glumă „s-a căușit”. Prin urmare *căușit*, inițial, era un termen ironic pentru *beat* și *a (se) căuși* pentru *a (se) îmbăta*. De la „beat” la „zăpăcit, buimăcit” extensiunea semantică este firească. Probabil că, tot așa, despre cel care lua băutura *cu cantă*, s-a zis *s-a cânătit*, iar apoi *a (se) cânăți* pentru *a (se) zăpăci* a urmat aceeași evoluție semantică ca și *a (se) căuși*.

cijă

Cijă, s.f. cu pl. *cije*, întrebuințat mai ales la plural, este înregistrat din satul Agîrbici, comuna Căpuș, jud. Cluj, de Victor Iancu, *Lexic regional*, 2, p. 73, cu sensul „rolita de la scripetul războiului de țesut”.

Cijă este o formă de singular refăcută de la pluralul *ciji* al lui *cigă*, care printre alte sensuri le are și pe acelea de „scripete, macara”, „sfîrlează, titirez” (< magh. *csiga*, idem) (vezi DA s.v. *cigă*).

dămîndăciune

Dămîndăciune s.f., pl. *dămîndăciuni*, însemnînd „poruncă” a fost înregistrat de Octavian Răuț și Ioan Bettisch, în Bocșa jud. Caraș-Severin, *Lexic regional*, 2, p. 36. Termenul constituie o nouă coincidență banato-aromânească, întrucît se găsește și în dialectul aromân sub forma *dimîndăciune*, *dimîndăciuni* „rugămintă, dorință” (< lat. *demandatio*, -onem) (vezi CDDE, nr. 497 și Tache Papahagi, DDA, s.v. *dimîndăciune*, p. 386). În aromână se păstrează și verbul lat. *demandare* > *dimîndu* „ordon, recomand” și care are o întreagă familie, fiind deci bine instalat în lexicul aromân: *dimîndare* „recomandare, dorință, ordin”, *dimîndat* „recomandat, comandat”, *dimîndată* „comandă” (vezi Tache Papahagi, DDA și CDDE nr. 496 și 497), pe cînd în dacoromână *dămîndăciune* e izolat și duce o existență efemeră.

deși că

Conjuncția compusă *deși că*, probabil o formație ocazională, apare în următorul fragment din *Texte dialectale, Oltenia*, București, Edit. Acad. R.S. România, 1967, p. 47: „*Dúpe aea, cîñ să fáčē patru čîč foi, cam în činč, ne dúčē la preșit. L prășin cu șepelē la noi, dēšī că kinuī iei cu rărița, da la noi nu merǵī*”, avînd deci rolul unei conjuncții care introduce o subordonată concesivă.

Cuvîntul provine din contaminarea lui *deși*+*cu toate că*. Pentru alte contaminatii de acest fel vezi Alexandru Philippide, *Principii de istoria limbii*, Iași, 1894, p. 82—84.

dodă

Dodă, *dodău*, vb. I, refl. însemnînd „a se obișnui” este înregistrat de Octavian Răuț și Ioan Bettisch, *Lexic regional*, 2, p. 36, pentru Bocșa jud. Caraș-Severin.

Cuvîntul este același cu *a se deda* „a se obișnui”, (vezi dicționarele), influențat de prefixul verbal de aspect *do-*, atît de obișnuit în graiul bănățean.

dóma, dómă, domăi, domăială etc.

Dóma, interj., cu sensul „cuvînt care redă o mișcare domoală, o vorbire înceată, șopocăită”, într-un context ca acesta: *Doma — doma, vorba — vorba, ne-am pomenit dincolo de capul satului*, este înregistrat din Săpata de Sus, fostul raion Costești, și Lăunele de Sus, fostul raion Drăgășani, reg. Argeș, de D. Udrescu, *Lexic regional, Argeș*, București, Edit. Acad. R.S. România, 1968, p. 77.

Doma, de fapt, este forma articulată a lui *domă* „cuvînt”, și în repetiția *doma-doma* are sensul expresiei *din domă în domă*, adică „din vorbă în vorbă”, așa după cum ne-o dovedește și reluarea imediat în continuare a lui *vorba — vorba*.

Dómă însemnînd „vorbă domoală, taifas, flecăreală, sfat” apare în următorul fragment de poezie populară: *In poiana Spinului, / S-ascult doina pinului / Și doma voinicilor / La crucea colnicelor*, culeasă din Săpata de Sus, jud. Argeș și Poiana Lacului, același județ, de D. Udrescu, *Glosar regional Argeș*, p. 77. Sub aceeași formă, termenul a fost înregistrat și de Ion Nijloveanu, *Lexic regional*, 2, p. 13, pentru fostele raioane Drăgănești, Drăgășani, Rîmnicul Vlcea, Slatina, reg. Argeș, cu sensul „înțelegere în ascuns, taină”.

Cuvîntul pare să fie același cu bg. ДУМА „cuvînt vorbă”, care apoi a căpătat pe teren românesc și sensul de „sfat”, „taină” (cf. *sobor*, care inițial avea sensul de „cuvînt” și apoi pe cel de „sfat” și *divân*, care în Banat are și sensul de „cuvînt, poveste”, și *a divăni* „a povesti, a sta de vorbă, a sta la taifas”).

Derivat de la *domă* este verbul *a domăi*, (refl.), cunoscut în aceeași regiune, cu sensul „a se înțelege în ascuns” (Ion Nijloveanu, *Lexic regional*, 2, p. 13) și tranz. „a vorbi încet, șopocăit; a tăinuî, a dondăni”: *Și-am mers domăind așa, cale de un conac, fără să știm c-a trecut vremea* (D. Udrescu, *Glosar regional Argeș*, p. 77). D. Udrescu, *ibid.*, înregistrează și varianta *domăni, domănesc*, din Săpata de Sus și Moșoaia, jud. Argeș. În *Prefață*, p. VIII, D. Udrescu, *op. cit.*, încadrează forma *domăi* la formații onomatopice de tipul *fonfoni, sușui* etc., deși cuvîntul este cu siguranță un derivat de la *domă* (vezi mai sus).

Derivate de la *domăi* și *domăni* sînt *domăială* și *domăneală* „vorbire tăinuî, potolită, domoală, dondănit, taifas” și *domăit, domănit* „domăială, domăneală” (vezi D. Udrescu, *op. cit.*, p. 77).

feterească

Adj. f. *feterească* „care este purtată numai de fete”: *iie feterească* este înregistrat de Nicolae Bembăa, *Lexic regional*, 2, p. 59, pentru localitatea Sibiel, jud. Sibiu.

Cuvîntul ar putea fi un derivat de la *fată*, mai exact spus, de la forma de plural *fete* cu sufixul *-erească* extras din derivate de tipul lui *muierescă, feciorească* (cf. și *fătărău* „feteleu”, care circulă prin sudul Transilvaniei DA și CDDE, nr. 560.)

festúng

Cuvîntul întrebuițat azi doar de bătrîni e înregistrat pentru Pîrteștii de Jos, jud. Suceava, de Ilie Dan, *Lexic regional*, 2, p. 116, cu sensul „fortificație, cazemată”: *trăgeau cu canoanele din festung*.

Termenul provine din germ. *Festung*, -en „fortăreață fortificație, citadelă ; cetate, cetățuie“ (vezi Iacob Grimm und Wilhelm Grimm, *Deutsches Wörterbuch*, Dritter Band, Leipzig, Verlag von S. Hirzel, 1862, p. 1567).

încălțâme

Substantivul *încălțâme* „încălțâmintă“ (de orice fel) este înregistrat din Bihor de Teofil Teahă, *op. cit.*, p. 107, 234 și din comuna Săvădia, satul Stolma, jud. Cluj, de Traian Cucu, *Lexic regional*, 2, p. 80. DA îl înregistrează sub forma *încălțamă*, după o comunicare a lui T. L. BLAGA, din Cugeri, jud. Hunedoara.

Cuvîntul trebuie explicat ca provenind din lat. *calceamen* prin apropiere de *încălța* (< lat. *incalcio*, -are). Pînă acum atestările lui -ame (-amă), ne-au venit în dacoromână doar din Banat, Hunedoara și Oltenia de nord-vest. Sub această formă, termenul nu e cunoscut nici în aromână.

închilină, închilinăt,-ă

Verbul *închilină*, *închilinez*, conj. I, l. tranz. (despre obiecte) „a pune împreună“ ; 2. refl. „a crește din aceeași tulpină“, „a se uni“ este notat de Nicolae Bembea, *Lexic regional*, 2, p. 61, pentru Sibiel, jud. Sibiu.

Cuvîntul este un derivat din *chilin* „separat“ (< magh. *külön*, idem) cu prefixul *în-*, atras de antonimul *deschilina* ? (cf. *deschilini* „despărți“).

Inchilinăt, -ă „împreunat, unit“ : doi șași *închilinați*, și care apare în aceeași localitate, este un adjectiv provenit din participiul verbului *închilina*.

înfolă

Înfolă, *înfol*, vb. I. tranz., este cunoscut în fostul raion Rîmnicu-Vîlcea, reg. Argeș, însemnînd „a da formă bombată vaselor de lut“ (vezi Traian Cantemir, *Lexic regional* 2, p. 27).

Cuvîntul este un derivat din *foale* cu prefixul *în-* și fără sufix verbal prin încadrare la conj. I. Termenul dovedește că aria lui *foale* „burtă“ a fost mult mai răspîdită, azi în împrejurimile Rîmnicului Vîlcea, uzual fiind sinonimul *burtă*. Aria lui *foale* cuprinde Banatul, sudul Crișanei, Hunedoara și centrul Transilvaniei (vezi Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. I, București, 1940, harta 8).

învăscă

Învăscă, *învăsc*, vb. I, tranz., cu sensul „a înfășura, a înveli“ a fost înregistrat de Gheorghe Haș, *Lexic regional* 2, p. 86, din comuna Crișul Negru, jud. Bihor.

Cuvîntul este același cu verbul a *încește* „întrebuințat în literatura veche și păstrat — dar aproape numai în literatura populară — în Bihor, Maramureș, Bucovina și prin nord-estul

Transilvaniei" (DA). După analogia unor verbe de tipul *cresc*, *crești*, *crește*, *înfloresc*, *înflorești*, *înflorește*, în locul formelor* *înveștiu** *învești*, *înve(a)ște* s-a format *învâsc*, *învești*, *învește*, cf. ar. *nvescu*, megl. *anvescu*, ir. *nmescu* (DA). De la persoana I *învâsc*, prin analogia unor verbe ca *îmbrac*, *încalț* s-a format și infinitivul *învâsca*.

papainoágă

Papainoágă, *papainoage*, s.f. este înregistrat de Traian Cantemir, *Lexic regional* 2, p. 29, în loc. adv. în *papainoage* „gata să cadă, gata să se desfacă” și de D. Udrescu, *Glosar regional Argeș*, p. 193—194, numai sub forma de plural *papainoage*, în expr. (ironic) *a călca* (sau *a umbla*) în *papainoage* „a merge urît, ținut, a călca șantaliu; a merge cu nasul pe sus, a se fândosi, a-și da aere” din localitățile Poiana Lacului și Săpata de Sus. Termenul se întrebuințează și în localitatea Birla, comuna Ciocești, jud. Argeș, ca substantiv (comunicat de Dan Lincan Voicu) *papainoagă*, *papainoage*, însemnând „catalige”.

Deci sensul inițial al loc. adv. în *papainoage* a fost „(a sta) ca pe cătărigi, instabil, a sta gata să cadă”.

rat

Rat, pl. *rați* (învechit) este înregistrat pentru Pîrșești de Jos, jud. Suceava, de Ilie Dănilă, *Lexic regional* 2, p. 117, cu sensul „procuror, judecător”.

Cuvîntul este un împrumut din germanul *Rat*, *Räte*, care pe lingă „consiliu, sfat”, are și sensul de „consilier” (vezi Iacob Grimm und Wilhelm Grimm, *Deutsches Wörterbuch*, herausgegeben von der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, VIII. Band 1. Lieferung, 1963, S. Hirzel Verlag Leipzig, p. 156 s.v. *Rat*, *Rath* „copia; consilium, consiliarius”).

sclébă

Sclébă, *sclébe* este înregistrat de Victor Iancu, *Lexic regional* 2, p. 74, pentru Agîrbici, comuna Căpuș, jud. Cluj, însemnând „fundită”.

Cuvîntul este același cu *stebă*, atestat în *Psaltirea Scheiană* și la Coresi (apud Scriban, D.) cu sensul „pai”. Termenul înseamnă astăzi „mănunchi, smoc, captă, buchet”: *o stebă de busuioc* (la Codin „Musculul nostru” I, Cîmpulung, 1922). Un sens apropiat de „fundită” al lui *stebă*, am înregistrat în com. Sîncel, jud. Alba (vezi V. Frățilă, *Note de lexicologie românească*, AUT, IV, 1966, p. 255) „o ață nu prea groasă, din mai multe fire răsucite, cu care se strîng cosițele la un capăt, pentru a nu se despleti”.

Fonetismul *sclébă*, din Agîrbici, provine din *stebă*; presupunem că a avut loc întîi o metateză: *stlebă*, iar apoi *tl* a devenit *cl*, ca și în bg. *tlaka* > rom. *clacă*, magh. *hitlen* > rom. *viclean* etc.

sînceá, simcică

Sînceá, *sincele* este înregistrat de Ioan Lazăr, *Lexic regional*, 2, p. 124, din comunele Drăcești, Găinești, Mălini, Poiana Mărului, jud. Suceava, cu sensul „parte ascuțită a fusului”. Desigur cuvîntul este același cu *simcea*, *sîncea*, cunoscut cu sensurile „vîrf de munte”, „muchie ascuțită”, „cuțitaș mic și ascuțit”, în Oltenia „zori” (vezi CADE (<lat: *summicella<summa)).

Simcică, pl. *simcici* „cuțitaș cu vîrf bine ascuțit, făcut dintr-o lamă de coasă și întrebuințat de ciobani la creștături artistice în lemn”, notat de Ion Lăzărescu, *Lexic regional* 2, p. 101, pentru comunele Berin, Bucium, Căstău, Costești, Ludești, Orăștioara, jud. Hunedoara, e o variantă diminutivă a lui *simcea* (*sîncea*) cu suf. -ică (cf. *rîndunea-rîndunică*, *turturea-turturică* etc.).

spotăi

Verbul *spotăi*, *spotăiesc*, tranz. e înregistrat pentru comuna Sibiel, jud. Sibiu de Nicolae Bembea, *Lexic regional* 2, p. 19, cu sensurile: 1. „a certa pe cineva”: *l-am spotăit ghine*, 2. „a alunga”.

Cuvîntul provine din germ. *spotten* „a-și bate joc, a lua în deridere” (vezi Iacob Grimm und Wilhelm Grimm, *Deutsches Wörterbuch*, zehnten Bandes, erste Abteilung, Leipzig, Verlag von S. Hirzel, 1905, p. 2696).

străghiță

Cuvîntul apare în ALR I, vol. II, harta 233, în punctul 129, cu sensul „a tresări din somn” și pare a fi o contaminare între *străjița* „strănută” și *sughița*.

șterne

Substantivul, o formă de plurale tantum și întrebuințat doar în vorbirea bătrînilor, a fost înregistrat de Ilie Dan, *Lexic regional* 2, p. 118, pentru Pîrșești de Jos, jud. Suceava, cu sensul „grade militare în armată” (sic!).

Se știe că gradele ofițerilor sînt indicate pe epoleți prin „stele” metalice.

Cuvîntul provine din germ. *Stern*, -e, care, în afară de „stea, astru” însemnează și „stea (decorație)” (vezi Iacob Grimm und Wilhelm Grimm, *Deutsches Wörterbuch*, zehnter Band. II Abteilung II. Teil, Berlin, S. Hirzel Verlag, 1960.)

trăcsări, trăsări

Verbul, cu sensul „a tresări din somn” este atestat de Sever Pop, în ALR I, vol. II, harta 233, pentru punctele 118, 109, 136, 94, 96, 90, 51, 56 (și *se spărie*), 59, 54, 61 și cu metateză, *trăsări*, pentru punctele 112, 85, 107, iar în punctul 65 cu *cs>ps*: *trăpsări*.

Formal, cuvîntul reprezintă o contaminare între *trăcni* (cu variantele *trîgni*, *trîmni* și *trîni*), care apare în punctele 49, 69, 40, 45, 77, 116, 30, 9, 1, 837, 839, 842, 850, 856, deci în Banat și Mehedinți, și *tresări*, a cărui arie este mult mai răspîndită.

vefichie, viŃichie, viŃichie

Autorii *Glosarului dialectal. Oltenia*, București, Edit. Acad. R. S. România, 1967 notează pentru localitatea Horezu, jud. Argeș, cuvîntul *vefichii*, pl., care denumește „nuiele[le] de salcie sau de alun cu care se paientează pereții casei”. „[Pereții] sã *ĉerçuie* cu niște *vefikii* așa cu *déĝite*le” (p. 125). De asemenea, recent, D. Udrescu, *Glosar regional Argeș*, p. 287, a notat pentru localitatea Săpata de Sus, jud. Argeș, și forma de singular *vefichie* pl. *vefichii*, cu următoarele sensuri: 1. „Așchie mică; țandără, țandărică, lespenderiță”: *Mi-a intrat o vefichie pe sub unghie și înțepă ca acul*. 2. „Membrană subțire care învelește sau căptușește un organ al corpului”: *Vefichia creierului. Vefichiile plăminilor*.

Cu fonetism și accent deosebit *viŃichile* pl. *viŃichii*, și numai cu primul sens înregistrat de D. Udrescu pentru Săpata de Sus, jud. Argeș, apare și în comuna Sîncel, jud. Alba. De la Mihalt, jud. Alba, la o depărtare de peste 20 de km de Sîncel, ne-a fost comunicat cuvîntul, cu același sens, însă sub forma *viŃichile*, de medicul Marian Munteanu. *ViŃichie* din Sîncel și *viŃichie* din Mihalt sînt același cuvînt cu *vefichie*, *vefichii* din Horezu și Săpata de Sus, jud. Argeș, dar cu accentul schimbat, probabil, sub influența sinonimului *țăpărute* cunoscut în ambele localități. Cf. și *frînghie-frînghie*.

În ce privește etimologia, se pare că *vefichie* provine din lat. *vītīcula* „kleine Rebe”, „kleine Ranke”, păstrat în numeroase idiomuri romanice: Ait. *viticchio* „Schössling”, „Rebstock”, „Winde”, abruzz. *vetikkye* „Waldrebe”, Emil. *odeč* „Ackerwinde”, Engad. *odal* „Locke”, grōdn. *vadādla* „Knoten im Garn”, v. fr. *veille*, nfr. *vrille* „Ranke” „Zapfenbohrer”, dial. frz. *vriy*, *vrey*, *vriye*, gir. *bediye* „Winde”, nprov. *bediho*. „Ranke”, bearn. *bedelhe* „Schraube”, span. *bedija*, *vediĵa* „Flocke”, și în unele derivate ca ital. *aviticchiare* „umschlingen” (REW, nr. 9392).

Derivarea lui *vefichie* din lat. *vītīcula* întîmpină însă unele dificultăți fonetice. Nu ne referim la faptul că de obicei în graiurile care cunosc palatalizarea labialelor, labio-dentală *v* este alterată după un *i* (< lat. *i* sau sl. *i*), în cazul nostru atît în graiul din Sîncel cît și în cel din Mihalt *v + i > ž* (cf. *žtie* „vie”, *žis* „vis”, *rožină* „rovină” etc.) și că trebuie să presupunem că deja în latină *i* neaccentuat a evoluat la *e* (ca în *c i vitatem > cetate*, *tītionem > teciune > tăciune*, *vīcinus > vecin*) (vezi Acad. Al. Rosetti, ILR, I, ed. III, București, Edit. științ. 1960, p. 79). Mai dificilă de explicat este transformarea lui *t + i* în *ț*, știut fiind faptul că numai *t* urmat de *i* > *ț*. Deci *vefichie*, *viŃichie* presupune o formă latină populară **vetic(u)la*.

vérze

Verze, s.f. pl., cu sensul „diferite plante verzi care servesc ca hrană pentru animale”: *du-te și adă niște verze că n-am ce da la porci*, a fost înregistrat pentru localitățile din jurul Orăștiei, jud. Hunedoara de Ion Lăzărescu, *Lexic regional*, 2, p. 103.

Cuvîntul este același cu rom. *varză* (< lat. pop. *viridia* = lat. cl. *vīrīdia* „verdețuri”) „curechi”. Sensul vechi al lui *varză* „verdețuri” nu s-a putut menține decît în regiunile în care pentru *varză* se întrebuințează sinonimul *curechi* (< lat. *coliculus*=*cauliculus* < *caulis*) adică în Banat, Transilvania și Moldova.

Cu sensul de „buruieni ce se dau la vite”, *verză* a mai fost înregistrat și de Ovid Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915, p. 340. Termenul apare și în textele noastre vechi. L-am întîlnit într-un Tetraevanghel, tipărit la Brașov, probabil înainte de 1580, din care publică cîteva texte Timotei Cipariu, în *Crestomatia sau Analecte literare*, Blaj, 1858, p. 2: (*Zise domnul*) *Podoabă iaste împărăția ceriului grăunțu lui de muștari. Ce luo omul și semănă agrul lui. Ce mai mică iaste de toate semențele. E cînd crește mai mare de toate vërzele iaste, și va fi lemn*, în *Psaltirea Scheiană*, (vezi Candrea, vol. II, p. 507), în *Palia* de la Orăștie; *Si rodi pămîntul iarbă și verze și pomi roditori*, la Coresi: *grăunțul de muștariu... cînd crește mai mare de toate vërzele iaste* (apud CADE s.v. *varză*).

Se dovedește deci încă odată că graiurile sînt arhive vii ale limbii unui popor. Dar *varză* își păstrează sensul inițial de „verdețuri” nu numai în dacoromână ci și în aromână: *veardă*: *ună pită mași di veardă* (o plăcintă numai de verdețuri); *apoia veardzile* (apoi verdețurile) (vezi Tache Papahagi, DDA, p. 1106).

V. FRAȚILA

I. D. Apresian, *Eksperimental'noe issledovanie semantiki russkogo glagola*, Moscova, Izdatel'stvo „Nauka“, 1967, 251 p.

După cum ne mărturisește însuși autorul, materialul cuprins în această carte este rezultatul unor cercetări sistematice asupra semanticii verbului rus, începute încă în anul 1961. Încă înaintea apariției acestei cărți, I. D. Apresian a publicat o serie de articole în care și-a expus concepția asupra semanticii lingvistice, a schițat principalele caracteristici ale unei noi metode de cercetare în domeniul semanticii, precum și unele rezultate preliminare obținute cu ajutorul ei¹.

O bună informare asupra principalelor direcții de cercetare în domeniul semanticii pe plan mondial², nota originală și integritatea concepțiilor sale lingvistice, l-au impus pe I. D. Apresian în primele rânduri ale lingviștilor sovietici, de orientare structuralistă, care caută să extindă metodele acestui curent și asupra studiilor de semantică. Credem că nu exagerăm spunând că apariția acestei cărți, în care tezele autorului au fost definitivare și aprofundate, era așteptată cu mult interes.

Nu este un secret că în ultimul timp în lingvistică s-au propus numeroase modele de studiere a limbii, adesea foarte îndrăznețe și originale, care, din păcate, au rămas de multe ori simple declarații, deoarece justetea și aplicabilitatea lor nu au fost probate printr-o cercetare concretă a unui material faptic corespunzător. Aceasta constituie, poate, principala sursă a neîncrederii multor specialiști față de noile teorii și metode lingvistice.

Meritul incontestabil a lui Apresian constă tocmai în faptul că ideile sale teoretice au fost aplicate foarte consecvent în lucrarea de față, care reprezintă o amplă analiză structurală a semanticii verbului, cea mai complexă parte de vorbire în limba rusă.

Lucrarea cuprinde două părți: introducerea teoretică (p. 5—32) și cercetarea experimentală propriu-zisă, bazată pe metoda distribuției și transformărilor sintactice (p. 33—220). În prima parte a cărții, după o sumară trecere în revistă a principalelor direcții în cercetările de semantică, autorul se oprește asupra definirii obiectului acestei discipline și a metodelor ei de cercetare. Fără nici un echivoc, în concepția lingvistului moscovit noțiunea de *semantică lingvistică modernă* se identifică cu *semantica structurală*. După părerea lui I. D. Apresian, una dintre trăsăturile fundamentale prin care *semantica modernă* se deosebește de cea tradițională constă în faptul că ea se interesează nu de sensurile cuvintelor, ca unități independente și izolate, ci de sensul propoziției, mai exact, de sensul așa-ziselor *expresii predicative* („predikatnıe vıraženija“). Printre reprezentanții semanticii tradiționale sînt citați nu numai pionierii acestei discipline ca M. Bréal, A. Darmesteter sau H. Paul, ci și mulți lingviști contemporani ca S. Ullmann, K. Baldinger, V. A. Zveghințev și alții. Prin *expresie predicativă* autorul înțelege orice enunț compus dintr-un predicat (verb) și câteva elemente comutabile legate de verb, avînd forma *A posedă B*; *A ia B de la C* etc.

Deși, în aparență, o astfel de interpretare a obiectului semanticii lărgeste sfera acestei discipline, în realitate, I. D. Apresian prin aceasta elimină din *semantica modernă* cer-

¹ I. D. Apresian, *O poniatijah i metodah strukturnoj leksikologii în Problemy strukturnoj lingoistiki*, Moscova, 1963; *Distributionnyj analiz znacenij strukturnyje semanticeskije pol'a în Lexikografičeskij zbornik*, 1962, nr. 5; *Opit opisanija znacenij glagolov po ih sintaksieskim priznakam (tipam upravlenija)* în „Voprosy jazikoznanija“, 1965, nr. 5.

² I. D. Apresian este și autorul cărții *Metodi strukturnoj lingoistiki*, Moscova, 1967, reprezentînd o sinteză asupra principalelor curente ale lingvisticii contemporane.

cețările semaseologice asupra cuvintelor. Ea contravine, de fapt, și scopului pentru care s-a efectuat și cercetarea interpretată de autor. Plecând de la expresia predicativă (construcția verbală), Apresian ajunge în cele din urmă tot la sensul cuvintelor sau al grupurilor de cuvinte, chiar dacă acest sens este mai abstract, decât cel descris în dicționarele explicative. Fără îndoială, unitățile lexicale își dezvăluie pe deplin caracteristicile lor semantice numai în propoziție. Dar aceasta nu înseamnă că putem exclude din semantică cercețările care, deși pleacă de la cuvinte, încearcă să le încadreze într-un sistem (serie sinonimică, antonimică, grup tematic). Oponerea *semaseologiei* (semanticii cuvintelor și a seriilor de cuvinte) și *semanticii* (semanticii propoziției) pe care o găsim nu numai în această carte ci și în alte lucrări recente de lingvistică, după părerea noastră, nu poate avea fundament teoretic sau o justificare de ordin metodologic. Semantică propoziției nu neagă semantică cuvântului, ci o presupune ca o etapă și un component obligatoriu.

Principala bază teoretică de la care pleacă autorul lucrării recenzate de noi este teza cu privire la existența unui paralelism între însușirile semantice ale cuvintelor și proprietățile lor sintactice. „Noi presupunem că deosebirilor și asemănarilor sintactice le corespund, de regulă, deosebiri sau asemănări semantice pertinente” (p. 25). De aici rezultă o concluzie metodologică foarte importantă: descrierea și clasificarea sensului cuvintelor poate să se bazeze exclusiv pe studiul formelor sintactice, prin care autorul înțelege *formula de distribuție* (posibilitățile combinatorii ale verbelor, felul recțiunii) și *tipul transformărilor* la care poate fi supus un enunț, unde poziția principală o ocupă verbul. Analiza semantică a verbului pe baza distribuției sintactice nu este un principiu absolut nou în lingvistică. El stă la baza unor clasificări foarte vechi a verbelor în *personale* și *impersonale*, *subiective* și *obiective*, *transitive* și *intransitive* etc. Distribuția este fundamentul pe care se sprijină lingvistica descriptivă americană. În lingvistica românească, relativ recent, un procedeu asemănător a fost propus de Valeria Guțu-Romalo pentru clasificarea verbelor³. Meritul lui I. D. Apresian constă în perfecționarea și o mai mare formalizare a procedeelelor analizei distribuționale, în îmbinarea într-un sistem operațional unic a metodei distribuției cu metoda transformărilor. Modelul său este un model experimental, deoarece se bazează pe experimentul lingvistic: cercetătorul supune materialul cercetat (construcția verbală) unor transformări succesive. Fraza corectă (extrasă dintr-un text, sau culeasă de la un informant) este supusă unor operații constând din: 1) adăugarea sau suprimarea unor elemente; 2) înlocuirea unui element prin altul; 3) schimbarea ordinii elementelor în frază; 4) transformarea acestei fraze într-o altă frază.

Selectând frazele în care verbul are o formulă identică a distribuției, cercetătorul încă nu are certitudinea că în toate aceste construcții verbele realizează unul și același sens. Analiza trebuie continuată prin efectuarea altor operații. Cele mai importante dintre ele fiind *operația de verificare a compatibilității* (proverka sovместимости фраз) și *transformația*. Cu ajutorul primei operații se verifică dacă în două construcții același verb realizează un sens identic sau nu. Așa, de exemplu, în propozițiile *El lovește calul*, *El lovește calul cu biciul*, *El lovește calul pe spinare*, verbul *a lovi* are același sens, deoarece toate cele trei construcții sint compatibile, ele putând realiza o singură frază: *El lovește calul pe spinare cu biciul*.

Transformația constituie, procedeul cel mai important în cadrul modelului. Definiția acestei operații nu diferă de cele cunoscute din lucrările lui Z. Harris sau N. Chomsky. Toate transformațiile folosite în lucrare autorul le împarte în *transformații sinonimice*, bazate pe înlocuirea formei unora dintre componenții construcției (*Strasti razgorajuca — Strasti v razgare*, *Riba vesit tri kilogramma — Riba vesom v tri kilogramma*) și *transformații conver-sive* („konversnye transformatii”), bazate de cele mai multe ori pe permutarea locului sau poziției sintactice a componenților nominali (*Dom stroița rabocimi — Rabocie strojait dom*, *Otvetstvennos' strașit druga — Drug strașița otvetstvennosti*). Pentru a formaliza descrierea construcțiilor, autorul înlocuiește cuvintele concrete prin simboluri, indicând caracteristicile

³ Valeria Guțu-Romalo, *În problema clasificării verbelor (încercare de clasificare sintagmatică)* în *Elemente de lingvistică structurală*, București. Ed. științifică, 1967, p. 291—306.

lixico-gramaticale ale componenților. Astfel, o propoziție ca *Ucenik cităjeț knigu* capătă forma abstractă $N_a^1 V N_a^2$.

Cu acest aparat formal, I. D. Apresian trece la analiza invariantelor semantice ale verbelor limbii ruse. Cercetarea s-a efectuat pe baza unui număr de 1500 de verbe, dintre cele mai utilizate în limba rusă, pe care autorul le-a extras din dicționarele de frecvență ale lui Josselson și Steinfeld. Ele sînt studiate într-un număr de 25 000 de construcții verbale, selectate în majoritatea cazurilor din dicționarele explicative ale limbii ruse. Volumul considerabil al materialului faptic cercetat a contribuit într-o însemnată măsură la reușita acestei lucrări. Din motive de ordin tehnic, a intrat numai o parte a acestui material. În carte sînt descrise 120 de construcții și 200 tipuri de transformări din cele 550 cîte a înregistrat întregul studiu.

În urma cercetării, s-au obținut circa 4440 de variante de sensuri verbale. Fiecare sens este caracterizat printr-o anumită formulă a distribuției și transformările posibile, care împreună reprezintă ceea ce Apresian numește *trăsăturile sintactice pertinente sau paradigma sintactică a verbului*.

Importanța lucrării lingvistului sovietic constă nu numai în demonstrarea posibilității de a aplica procedeele formale în analiza unităților de conținut, ci și în unele rezultate concrete privind particularitățile semantice ale verbului. Sistemizarea lexemelor verbale în grupuri omogene din punct de vedere semantic, dată de autor, poate fi folosită cu succes în alcătuirea unui dicționar tematic, inexistent pînă în prezent în limba rusă. Cercetarea a adus și la descoperirea unor relații lingvistice care pînă în prezent nu au fost descrise în gramatică. Avem în vedere *complexele sintactice* („sintaksiceskije kompleksi”) — grupuri constituite dintr-un verb și două elemente nominale (substantive, pronume), în care unul din ele, deși legat sintactic de verb, nu este din punct de vedere semantic decît un determinant al celui alt component nominal (*Cartea ne cucerește prin umorul ei — Umorul cărții ne cucerește, Eu îl admir pentru principalitate — Eu admir principalitatea lui, El strînge prietenului mîna — El strînge mîna prietenului*).

O metodă sau un model nou poate fi apreciat nu numai sub aspectul caracterului inedit al faptelor descoperite. Ele sînt utile și atunci cînd cu ajutorul lor se ajunge la confirmarea sau precizarea rezultatelor deja cunoscute în lingvistică și obținute prin alte procedee sau metode. Sub acest aspect, ni se par deosebit de interesante și convingătoare unele rectificări pe care le face Apresian cu privire la modul de analiză a sensului unor verbe în practica lexicografică (p. 108—117).

Principala obiecție care i se poate face autorului privește nu lucrarea în sine, care conține observații prețioase, ci metoda preconizată de autor.

Potrivit afirmațiilor lui I. D. Apresian studierea sensului pe baze sintactice elimină subiectivismul prin care s-au caracterizat cercetările clasice în acest domeniu. Aparatul formal elaborat în această carte, după părerea autorului „permite efectuarea unor clasificări (inclusiv clasificări ierarhice) a propozițiilor, putînd fi utilizat și în analiza sau sinteza automată (mecanică) a enunțurilor” (p. 229). În realitate, operațiile efectuate în cursul cercetării (experimentul lingvistic) s-au bazat în primul rînd pe simțul lingvistic al cercetătorului. Aceasta și-a găsit reflectarea în stabilirea caracterului variant sau invariant al construcțiilor, în limitele prescrise unor transformări, ale căror reguli au fost formulate într-un mod foarte general. Relativitatea uneia din regulile transformării — invariabilitatea sensului (identitatea situației reale descrise) — o recunoaște chiar autorul (p. 57—60). Aprecierea dacă două structuri sînt sau nu echivalente semantic, poate să difere de la un vorbitor la altul. Acest lucru se poate spune chiar în privința unor transformări date de autor, deși în carte au fost introduse, probabil, exemple mai puțin discutabile. Ne este greu să precizăm, de exemplu, în ce măsură toți vorbitorii limbii ruse ar accepta caracterul de variante semantice ale unor structuri de tipul: *Zavod vîrăbățioajeț traktora — Traktora zavodskoj vîrăbotki, Lokomotiv dvigajet sostav — Sostav dvigaetja za lokomotivom* etc.

Nu pare convingătoare nici afirmația că *verba dicendi* își schimbă sensul în funcție de tipul recțiunii (*a povesti ceva — a povesti despre ceva*).

Credem că prin publicarea lucrării sale, I. D. Apresian a epuizat posibilitățile acestei metode. O nouă cercetare efectuată pe aceleași baze nu poate să aducă nimic nou sub aspect teoretic. Comparînd rezultatele lui Apresian cu sarcinile complexe care stau în fața semanticii lingvistice, se poate conchide că această metodă nu poate constitui un procedeu uni-

versal. Pe baza distribuției și transformărilor se poate ajunge, și lucrul acesta este deja foarte important, la delimitarea unor grupuri mai mult sau mai puțin omogene din punct de vedere semantic, dar nu se poate răspunde la întrebările: *care* este sensul general ce unește aceste cuvinte, prin *ce* se deosebesc cuvintele acestui grup, chiar atunci când sensul lor este aproape sinonimic? Pentru a răspunde la aceste întrebări, nu lipsite de importanță, metoda în discuție trebuie completată cu alte procedee de analiză semantică, unele dintre ele fiind deja conturate în lingvistica modernă (metoda descompunerii sensului în trăsături pertinente), iar altele nu vor întârzia să apară, avînd în vedere cercetările intense care se interprind în acest domeniu.

IVAN EVSEEV

Lothar Wolf, *Sprachgeographische Untersuchungen zu den Bezeichnungen für Haustiere im Massif Central*, Versuch einer Interpretation von Sprachkarten, Beihefte zur „Zeitschrift für romanische Philologie“, 117. Heft, Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 1968, 146 p.

Studiul de față, prezentat în 1966 ca lucrare de dizertație la Facultatea de filozofie de la Heidelberg, se încadrează în seria cercetărilor care încearcă, începînd cu Gilliéron, să interpreteze sub aspectele cele mai diferite răspîndirea geografică a faptelor de limbă.

La baza lucrării stă un material lexical considerabil, adunat cu multă migală și rigoare științifică, din atlase, în parte inedite (amintim *Atlas linguistique et ethnographique du Massif Central* ALMC, în 4 volume, al lui P. Nauton — unul din cele mai bune atlase regionale moderne), din glosare regionale, din monografii și de la informatori ocazionali cu prilejul unor anchete întreprinse de autor.

Lucrarea conține 17 capitole, care ar putea fi grupate, după natura și specificul lor, în 3 părți. Prima parte, cuprinzînd capitolele de la 1 la 4, introduce pe cititor în problematica lucrării și expune clar principiile ei teoretice. Iată titlurile acestor capitole și ale celor mai importante subcapitole: 1. *Cu privire la tematica cercetărilor de geografie lingvistică*. 2. *Structura atlaselor lingvistice*. 3. *Selecția și delimitarea materialului* (Documentare și delimitare în timp; Noțiune și denumire; Denumire și nume). 4. *Observații preliminare referitoare la material*.

Partea a doua a lucrării (capitolele 5—12) cuprinde lista a 1389 de denumiri pentru animale domestice, o hartă generală a regiunii anchetate și șase hărți comentate, ilustrînd răspîndirea materialului de limbă adunat. Lista denumirilor este grupată pe cîmpuri onomaseologice (ca de exemplu: șeptel, bovine, porcine, ovine, ș.a.m.d.), în cadrul cărora denumirile (Typen), cît și derivările și parafrazările la cuvintele de bază apar în ordinea frecvenței lor, păstrîndu-se însă unitatea unei familii de cuvinte în interiorul unui cîmp noțional. La fiecare cuvînt e indicat genul, locul unde apare atestat și uneori sensul. Ca un appendice la fiecare cîmp noțional apar exemple reprezentative din lucrările scriitorilor provenșali din secolul al XX-lea care scriu în graiul lor. Principiile teoretice expuse de autor sînt reflectate în structura dicționarului și a celor șase hărți.

Pe baza hărților se pot delimita 6 zone lexicale de importanță diferită. La primele două, limita zonei lexicale prezintă un paralelism surprinzător față de limitele fonetice cunoscute. De ce nu se poate constata și la celelalte zone un anumit raport între ariile lexicale și cele fonetice? Credem că autorul ar trebui să apeleze, în vederea unei comparații, nu la hărți fonetice, ci la hărți fonologice, care permit o delimitare clară operînd cu factori imanenți limbii¹.

¹ Cf. W. G. Moulton, *Phonetische und phonologische Dialektkarten*, „Communications et rapports du Premier Congrès International de Dialectologie générale (Louvain du 21 au 25 août, Bruxelles les 26 et 27 août 1960)“, publicat Louvain 1964—65, p. 117—128.

Partea a treia a lucrării, cuprinzând capitolele de la 13 la 16, studiază raportul dintre materialele de limbă și relevanța lingvistică a obiectului denumit. Dăm, spre orientare, titlurile capitolelor și cele mai importante subtitluri: cap. 13. *Relevanța lingvistică din punct de vedere lexicologic și geografic*; cap. 14. *Informații desprinse pe baza răspîndirii onomaseologice*. (Zur Aussage der onomasiologischen Verbreitungsstruktur): a) Stratul omogen de denumire și variația stilistică. b) Unitatea noțională și caracterul neunitar al culegerilor de material lingvistico-geografic. c) Răspîndire, frecvență și disponibilitate. d) Structura răspîndirii, cantitatea de informație și noțiunea. e) Despre relevanța lingvistică a opozițiilor. Cap. 15. *Aspecte ale vocabularului special*. Cap. 16. *Raportul dintre folosirea literară și cea neliterară a limbii*.

În centrul atenției autorului stă întrebarea: dacă și în ce măsură un cîmp onomaseologic e în stare, mai ales în prezentarea cartografică, să ne dea informații despre relevanța lingvistică a noțiunilor denumite, despre importanța lor în procesul comunicativ și dacă, în consecință, se poate stabili o anumită ordine ierarhică a noțiunilor pe baza relevanței lor lingvistice. Atenția autorului a fost reținută deci în special de prezentarea pe bază cartografică a perspectivelor unei clasificări noționale după criterii formale, în esență geografice. Problema celor mai utile elemente ale limbii, pusă în cadrul lingvisticii cantitative, își găsește aici o completare geografică prin faptul că se relevă acele noțiuni cărora le revine o însemnătate deosebită în procesul de comunicare pe un anumit teritoriu.

Dintre multiplele probleme interesante ridicate în lucrare vrem să ne referim la următoarea: autorul constată o discrepanță între lexicul limbii vorbite, neliterare, și cel al limbii scrise, literare, ceea ce îndreptățește, după părerea sa, separarea ambelor forme de manifestare ale limbii în prezentarea lor onomaseologică în dicționar. Pe baza unei analize amănunțite a limbii scrise, literare, reiese că ne găsim în fața unei nivelări a diferențelor semantice, care duce la noțiuni de bază relevante, ceea ce se subordonează unei constatări mai generale a lui K. Baldinger, potrivit căruia „limba literară... se confundă, în mare parte, cu limba generală sau cu limbajul uzual...” („die literarische Sprache... sich weitgehend deckt mit der Allgemeinsprache oder der Verkehrssprache, d. h. der täglichen Umgangssprache“) ².

Lucrarea se încheie cu o bibliografie a celor mai importante lucrări și cu 4 indici: de materie, de nume de localități, de cuvinte cu indicații etimologice și de etimonuri.

Lucrarea prezentată aici, al cărei scop declarat este relevarea unui nou aspect al importanței atlaselor lingvistice, se distinge printr-o bună ținută științifică, ea cuprinzînd un aparat critic remarcabil.

EDITA JENTNER

A. C. Gimson, *An Introduction to the Pronunciation of English*, London, Edward Arnold, 1965, 294 p.

A. C. Gimson este profesor de fonetică la University College din Londra. Lucrarea sa, de care ne ocupăm aici, publicată mai întâi în 1962 și reeditată în 1964 și 1965, a fost scrisă după ce autorul a predat „limba vorbită”, timp de mai mulți ani, studenților englezi și străini. Problemele foneticii engleze, tratate în spirit tradițional în binecunoscutele lucrări ale unor autori ca D. Jones (*An Outline of English Phonetics*, Cambridge, 1966), W. Ripman (*English Phonetics*, London, 1933), P. A. D. MacCarthy (*English Pronunciation*, Cambridge, 1952), I. C. Ward (*The Phonetics of English*, Cambridge, 1945), sint aprofun-

² K. Baldinger, *Die Arbeiten des Instituts für Romanische Sprachwissenschaft, in Das Institut für Deutsche Sprache und Literatur, Vorträge gehalten am Eröffnungstag, Deutsche Akad. der Wissenschaften zu Berlin, Veröffentlichungen des Instituts für Deutsche Sprache und Literatur* 1. Berlin, 1954, p. 160 (citată după L. Wolf, p. 113).

date prin contribuțiile din cartea lui Gimson, care ne prezintă și o analiză lingvistică modernă a pronunțării limbii engleze.

În prefață, autorul arată că „va insista asupra funcției mediului vorbit ca formă de comunicare”. Analiza pur fonetică (fiziologică și acustică) este în mod armonios îmbinată cu analiza lingvistică (funcțională) a materialului sonor.

Problemele tratate sînt distribuite în trei capitole mari: cap. I. *Vorbire și limbă*; cap. II. *Sunetele limbii engleze*; cap. III. *Cuvîntul și vorbirea înlănțuită*.

În primul capitol se pornește de la distincția saussuriană dintre limbă și vorbire. Se face, la nivelul vorbirii, o analiză detaliată a mecanismului de producere a acestuia (aspectul fiziologic), de transmitere a sunetelor vorbirii (aspectul acustic) și de recepționare a lor (aspectul auditiv). Analiza fonetică, spune Gimson, nu trebuie să negligeze rolul ascultătorului. Un număr de trăsături fonetice, ca de exemplu accentul, sînt definite în mod diferit, în funcție de vorbitor sau de ascultător. Rolul foneticianului este, astăzi, acela de a selecta trăsăturile pertinente (*relevant features*) din masa materialului acustic. După o descriere și clasificare detaliată a sunetelor vorbite se arată felul în care aceste sunete funcționează în limbă. Ne interesează modul în care Gimson realizează această analiză funcțională.

Domeniul continuului vorbit poate fi segmentat printr-un proces de comutare, iar stabilirea inventarului de foneme ale limbii se face prin descoperirea perechilor minimale. Posibilitățile de opoziții fonematice sînt studiate în poziție inițială, medială și finală. Un fonem poate fi identificat în mod pozitiv prin stabilirea combinației de trăsături care sînt pertinente în sistemul limbii engleze. Gimson consideră introducerea aspectului fonetic ca element necesar chiar într-o analiză lingvistică. Exemplul dat este cel al sunetelor [h] și [ʔ] care apar în engleză în distribuție complementară, dar care nu sînt tratate ca alofone ale aceluiași fonem, datorită deosebirii lor totale din punct de vedere fonetic.

Pentru Gimson analiza pur lingvistică, funcțională (la nivelul limbii) nu poate fi separată de analiza fiziologică și fizică (la nivelul vorbirii).

În același capitol, Gimson urmărește tratarea fonetică și lingvistică a silabei. Se prezintă teoria fonetică a proeminenței (*the prominence theory*) și aceea a pulsației (*the pulse theory*). Din punct de vedere funcțional, definirea silabei se face cu referire la o singură limbă. Diviziunea în silabe poate fi făcută după secvența fonică, care este caracterizată printr-un ton sau accent, în care caz silaba corespunde unei unități de ton sau accent. „The divisions to be made might be indicated by the extent covered by different tones or stress, in which case the syllable would correspond to a unit of tone or stress” (p. 52). Silabele unei limbi pot fi determinate în funcție de felul specific în care fonemele se îmbină în limba respectivă, astfel încît unele foneme vor avea o poziție tipic centrală în anumite grupuri, pe cînd altele vor avea o poziție marginală. „Alternatively, a statement concerning the syllables of a language may refer to the particular way in which phonemes are found to combine in that language (the earliest meaning of the term), so that certain phonemes are shown to have a typically central situation in the permissible groups whereas others are more typically marginal in their position” (p. 52). Cu toate acestea, distribuția nu stabilește în engleză, totdeauna, punctul la care se va face diviziunea silabică. Se trage concluzia că așa cum termenul de „sunet” nu poate acoperi fără ambiguitate atît segmentul fonic cît și o unitate lingvistică, tot așa termenul de „silabă” nu poate acoperi atît o unitate a limbii cît și a vorbirii. Ideea este continuată atunci cînd se analizează vocalele și consoanele. Și în acest caz ele pot fi atribuite unei clase cînd e vorba de criterii pur fonetice sau altei clase cînd e vorba de o analiză funcțională. De altfel, Gimson face o interesantă clasificare fonetică a sunetelor vorbite: *tipul consoană (the consonantal type)*, care include sunetele ce pot fi descrise cu ușurință din punctul de vedere al articulării lor, deoarece mișcările și contactele stabilite pot fi observate sau simțite, și *tipul vocală (the vowel type)*, care cuprinde sunetele ce pot fi descrise mai ales prin stabilirea unor relații auditive cu referire la alte sunete, referiri exacte se pot face la vocalele fundamentale (*Cardinal Vowels*), deoarece ele depind de variații foarte mici în ceea ce privește poziția limbii, ce nu pot fi simțite, observate sau măsurate cu precizie. Dacă silaba este definită lingvistic, din punctul de vedere al distribuției fonemelor, atunci fonemele unei limbi pot fi împărțite în două clase: ceea ce este central în silabă — vocala, ceea ce este marginal — consoana.

Conform acestei analize funcționale, semi-vocalele /j/, /w/ și spiranta sonoră lipsită de fricțiune /r/, caracteristică limbii engleze, pot fi incluse în clasa fonemelor consonantice, deși din punct de vedere pur fonetic ele aparțin „tipului vocală”.

Trăsăturile prozodice sau suprasegmentale ale vorbirii, percepute de ascultător ca lungime (*length*), înălțime (*pitch*) și tărie (*loudness*), pot fi măsurate din punct de vedere fizic (acustic): lungimea ca durată, înălțimea ca frecvență fundamentală și tăria ca intensitate, care se realizează cu o mai mare energie de articulație și efort muscular: accentul dinamic (*stress*). Lingvistul va trebui din nou să opereze cu categorii lingvistice, funcționale. Înălțimea va fi descrisă funcțional ca intonație, durată în opoziții cantitative. În ceea ce privește accentul dinamic, Gimson stabilește că pentru limba engleză, realitatea lingvistică a acestuia este dependentă de celelalte trăsături de calitate, cantitate și înălțime. Toate celelalte condiții fiind egale, numai prin accent dinamic, înțeles ca o forță de expirație și efort muscular mai mare din partea vorbitorului și perceput ca tărie (*loudness*), ascultătorul nu va putea deosebi două cuvinte de tipul ('ins\lt) — (In's\lt). Se folosește termenul de *proeminență* (*prominence*) pentru a denumi acele sunete, silabe sau cuvinte, care sînt percepute mai distinct. Proeminența sunetului este dată de calitatea sa (unele sunete sînt, prin natura lor, mai proeminente decît altele), de lungime, și factorul cel mai important este combinarea dintre accentul dinamic și modificările în înălțimea vocii (*pitch*).

Constatările privind proeminența nu sînt noi¹. Gimson le folosește, însă, în mod original, în capitolul al III-lea al lucrării sale, pentru stabilirea modelelor accentuale ale cuvintelor (*word accentual patterns*) în limba engleză. În lumina acestei interpretări, el distinge silabe purtătoare de accent primar, accent secundar și silabe neaccentuate. Cînd cuvîntul este rostit izolat, accentul primar se manifestă prin combinarea accentului dinamic cu modificarea curbei melodice (*change of pitch direction*). În silabele care preced accentul primar, accentul secundar se manifestă printr-o schimbare în nivelul înălțimii vocii (*pitch level*). În silabele care urmează imediat accentului principal, accentul secundar se manifestă printr-o proeminență calitativă sau cantitativă; el se realizează printr-o subliniere ritmică a silabei depărtate de accentul principal.

Silabele neaccentuate sînt asociate numai cu vocalele „slabe” (ə, ɪ, ʊ) sau cu consoanele /m, n, l/, în funcție silabică.

Gimson stabilește, apoi, o paralelă între modelele accentuale ale cuvintelor izolate și modelele accentuale ale acestora în lanțul vorbirii (*accentual patterns in connected speech*). Aceiași factori care contribuie la obținerea proeminenței în cuvînt contribuie la manifestarea părților accentuate în vorbirea înălțuită. Schimbările în înălțimea vocii sînt și în acest caz mijlocul cel mai eficient pentru a face mai proeminente, pentru ascultător, acele părți ale comunicării asupra cărora vorbitorul dorește să-și concentreze atenția. Astfel, intonația are, în primul rînd, o funcție de accentuare. Intonația este analizată în mod similar cu interpretarea dată de O'Connor și Arnold².

În capitolul *Sunetele limbii engleze* se prezintă sistemul și structura fonologică a limbii engleze și se face o descriere detaliată a realizării fonemelor vocale și consonantice în limba engleză contemporană standard (*Received Pronunciation*).

Tratarea fonemelor vocale cuprinde: ilustrarea formelor de reprezentare ortografică, a variațiilor în lungimea vocalelor lungi și a diftongilor, o descriere amănunțită a articulațiilor fiziologice și o evaluare a calității cu referire la vocalele fundamentale (*Cardinal Vowels*), relevarea distribuției lor în cuvînt și în silabă etc. Se dau variante dialectale și variante în cele trei tipuri de engleză standard, menționate de Gimson: engleza standard avansată, generală și conservatoare. Se prezintă sursa istorică a sunetelor vocalice, se dau, de asemenea, numeroase indicații și precizări necesare studentului străin în procesul însușirii unei pronunțări corecte.

Fonemele consonantice sînt clasificate de Gimson în două clase: A și B. În articularea fonemelor din clasa A, există o ocluziune totală sau o îngustare a tubului fonator care produce fricțiunea. Zgomotul este o componentă caracteristică a acestor consoane. În

¹ O. Jespersen este cel care a stabilit proeminența inerentă sunetelor. Daniel Jones menționează în *An Outline of English Phonetics*: „It is important not to confuse *stress* with *prominence*. The prominence of a syllable is its degree of general distinctness, this being the combined effect of the tamber, length, stress, and (if voiced) intonation of the syllabic sound” (§ 912).

² Vezi lucrarea acestora, *Intonation of Colloquial English*, Longmans, 1966, recenziată de noi în vol. V (1968) al revistei de față.

această clasă există o opoziție distinctivă între consoanele *fortis* și *lenis*, opoziție asupra căreia Gimson insistă foarte mult. Opoziția *fortis/lenis* nu apare formulată la Daniel Jones, dar ea este extrem de importantă deoarece, în cazul fonemelor consoane sonore din clasa A (oclusive, africcate și fricative), sonoritatea se pierde în poziție inițială și finală, energia de articulație devenind, astfel, o trăsătură pertinentă. Tot ca urmare a pierderii sonorității în aceste poziții, lungimea sunetului precedent devine o altă trăsătură pertinentă a acestor consoane. Această variație în lungimea sunetului precedent este foarte pronunțată în cazul vocalelor lungi și a diftongilor care au o lungime distinctă în silabe închise de o consoană *lenis* și sînt considerabil reduse în silabe închise de o consoană *fortis*. Aspirația devine și ea o trăsătură pertinentă a ocluzivelor /p, t, k/ în poziție inițială accentuată.

Fonemele consonantice incluse în clasa B se caracterizează printr-o ocluziune parțială, sau prin scurgere continuă, orală sau nazală, a aerului prin tubul fonator. Ele sînt în mod tipic sonore și lipsite de fricțiune avînd multe caracteristici comune cu vocalele. Includerea lor în rîndul fonemelor consonantice se face după criterii funcționale precum și după criterii fonetice: prezența fricțiunii sau lipsa de sonoritate a unor alofone.

Realizarea fiziologică a fonemelor consonantice este, de asemenea, amplu prezentată. Se face și o descriere amănunțită a trăsăturilor lor acustice. În domeniul acustic se dau cele mai noi rezultate obținute în cercetările efectuate după război. Se ilustrează reprezentarea lor în ortografia tradițională, se dă distribuția lor, sînt indicate variantele poziționale și regionale, se prezintă originea și evoluția consoanelor, se dau numeroase indicații și recomandări practice studentului străin.

Într-o simplă dare de seamă nu putem cuprinde multitudinea și varietatea problemelor dezbătute, pe larg, sau doar schițate, de Gimson în această carte. Am insistat asupra modului în care Gimson împletește analiza fonologică cu cea fonetică și asupra problemelor în care introduce puncte de vedere personale.

În capitolul al II-lea, Gimson pătrunde și în domeniul foneticii istorice, atunci cînd se ocupă de schimbarea și evoluția sistemelor fonologice. El afirmă că schimbarea sunetelor, dezvoltarea unor anumite forme și sunete trebuie raportate la sistemul în care ele funcționează, la totalitatea relațiilor care există în cadrul sistemului dintr-un moment istoric dat.

Atunci cînd autorul notează existența unor realizări diferite ale fonemelor, unele specifice generației mai vechi, altele caracteristice generației tinere, el introduce ideea de evoluție și într-o descriere sincronică. („The speech of any community may therefore be said to reflect the pronunciation of the previous century and to anticipate that of the next“, p. 69.)

În lucrare se utilizează un sistem de notație fonetică și fonologică bazat pe alfabetul *Asociației fonetice internaționale*. O bogată bibliografie, lista cu alfabetul fonetic internațional — revizuit pînă în anul 1951 — și un indice alfabetic pe materii încheie această valoroasă lucrare, care se adresează — în egală măsură — lingviștilor și studenților englezi sau străini.

MARIANA POPA

Lajos Tamás, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen (Unter Berücksichtigung der Mundartwörter)*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1966, 936 p.

Lucrarea acad. L. Tamás apare într-o perioadă cînd numeroasele contribuții la cunoașterea raporturilor lingvistice româno-maghiare se cer selectate pentru cristalizarea unei *sinteze* eliberate de povara amănunțelor nesemnificative. Reluarea critică a rezultatelor obținute pînă acum este menită să asigure nu numai calitatea materialului, ci și eliminarea exagerărilor și a generalizărilor pripite din acest domeniu în care diletantismul a pătruns și a cîștigat teren, uneori cu multă ușurință.

Prin dicționarul său etimologic-istoric al elementelor maghiare în limba română, L. Tamás face un pas de o importanță deosebită pe drumul anevoios al clarificării investi-

gațiilor de pînă acum, chiar dacă la rîndul său dă naștere — la alt nivel — unor discuții care, bucurîndu-se de înțelegerea necesară a autorului, nu pot fi decît folositoare în perfecționarea acestei opere care însumează peste două decenii de cercetare.

Recenziile publicate la puțin timp după apariția lucrării¹ — și sîntem convinși că vor urma și altele — sînt o dovadă a interesului cu care a fost așteptată și primită această operă care, prin structura sa și modul de exploatare a materialului, forțează tiparele consacrate în domeniul lexicografiei. Calitățile și scăderile acestui voluminos studiu motivează întru totul atenția care i se acordă din partea cercetătorilor.

Prof. L. Tamás, șeful catedrei de limba română a Universității din Budapesta, valorifică tot ce s-a scris în acest domeniu din secolul al XVIII-lea pînă în vremea noastră. Printre lucrările asupra cărora s-a oprit mai mult autorul se numără cele aparținînd lui Gh. Alexici, S. Mîndrescu, Al. Cihac, N. Drăganu, L. Gáldi, C. Tagliavini, Al. Rosetti, la care se adaugă zeci de articole și studii apărute în revistele noastre de specialitate, în volume omagiale etc.

O atenție aparte merită întinsa prefață a dicționarului (p. 5—23), mai mult un studiu introductiv, în care, pe lîngă probleme obișnuite în astfel de împrejurări, se dezbate cîteva principii de o importanță deosebită pentru înțelegerea faptelor cercetate și a elaborării lucrării în formă de dicționar. Se precizează aici că în culegerea materialului pentru cele aproximativ 2800 de articole, autorul s-a folosit de izvoare variate care acoperă aproape șase secole (XIV—XX): texte religioase, cronici, opere literare din diferite perioade, dicționare publicate sau aflate în manuscris, glosare regionale, atlase lingvistice, lucrări de doctorat și de diplomă, informații culese la fața locului etc. Partea a doua a prefeței este rezervată chestiunilor în care probleme de ordin metodologic se îmbrățișează cu altele cu un pronunțat caracter teoretic. Iată cîteva dintre ele: selectarea cuvintelor, transcrierea cuvintelor, organizarea, structura articolelor din corpul lucrării, raportul dintre creațiile interne și efectul stimulat al formelor externe, sufixe împrumutate, calcuri de diferite tipuri etc.

Dacă cititorul este impresionat de volumul materialului adunat, de analizele subtile la cele mai multe articole, de informația extraordinară, căreia nu-i scapă nici cel mai mic amănunt, rămîne însă surprins că observațiile autorului privind calitatea, valoarea circulatorie a materialului ocupă un loc aproape neglijabil. Observația că 93 de procente din numărul total al cuvintelor sînt forme dialectale și numai 195 de termeni sînt general românești este deosebit de utilă, iar enumerarea acestora (p. 6—7) vine să ajute lectorul, care în celelalte părți ale lucrării este handicapat de lipsa unor astfel de diferențieri, aceasta cu atît mai mult cu cît nici termenii dialectali nu au o valoare egală, ci se stratifică la rîndul lor.

Elaborarea lucrării în formă de dicționar este o idee ingenioasă, dar nu lipsită de dezavantaje. Acest procedeu reduce la minimum problemele ridicate de organizarea și mînuirea materialului precum și de gruparea fenomenelor suficient de variate. În același timp însă, neajunsurile acestui fel de tratare a împrumuturilor nu sînt puține. În primul rînd, criteriul *alfabetic* în analiza sutelor de cuvinte de o valoare *inegală* nu poate asigura o *vedere generală* a importanței elementelor străine în economia limbii române. Desigur, unui autor nu i se poate reproșa nerealizarea unui scop pe care nu și l-a propus, dar bogăția materialului adunat și competența autorului ne îndreptățeau speranțele că vom dispune de o lucrare de *sinteză*. Tratarea cuvintelor în articole separate, cu numeroase și interesante precizări și observații de ordin fonetic și morfologic referitoare la termenii prezentați lexicografic, a dus la risipirea în cadrul articolelor a numeroaselor contribuții, aparținînd

¹ Recenziile apărute pînă acum, semnate de B. Kelemen (CL, XII (1967, nr. 2, p. 323—327), H. Mihăescu (RRL, XII (1967), nr. 3, p. 259—262) și Al. Marosi (LR, XVII (1968), nr. 1, p. 93—94), sînt de o valoare cu totul diferită. Dacă recenzia lui B. Kelemen se remarcă printr-o tratare la obiect, cu constatări bine argumentate, recenzia lui Al. Marosi excelează prin sărăcia observațiilor și tratarea la suprafață a problemelor. În ansamblu, ea lasă impresia unei incursiuni întîmplătoare într-un teren străin, iar notele, în care se trimite la două lucrări valoroase (p. 93, 91), par a fi date la întîmplare pentru a îndeplini rolul de ornament bibliografic. Recenzia lui H. Mihăescu insistă în mod deosebit asupra împrumuturilor general răspîndite.

în cea mai mare parte autorului însuși. Tocmai acest fapt a împiedecat transformarea lucrării într-un studiu de sinteză care să răspundă la numeroasele controverse din acest domeniu. Nedumerirea apărută o dată cu lucrările lui Alexici și Măndrescu, privind volumul și valoarea diferită a termenilor împrumutați² din maghiară, nu s-au risipit nici prin publicarea acestui dicționar. Un răspuns în acest sens reclamă, în primul rând, problema valorii împrumuturilor și mai puțin cea a numărului dacă avem în vedere fluctuația, instabilitatea majorității cuvintelor împrumutate. O astfel de diferențiere a valorii cuvintelor putea fi sugerată și în acest dicționar prin marcarea cu semne diferite a cuvintelor *general* răspândite, a *regionalismelor*, a cuvintelor folosite, *ocasional*, a termenilor luați prin „filieră” maghiară etc.

Revenind la ceea ce ni s-a oferit, trebuie să arătăm că prin această lucrare s-a depășit etapa cea mai dificilă spre realizarea unui atât de necesar „studiu general”: *adunarea materialului*, impresionant mai ales dacă raportăm rezultatul la strădaniile unui singur cercetător, și *analiza fiecărui cuvânt* din toate punctele de vedere (fonetic, morfologic, semantic, etimologic etc.). Sutele de cuvinte, cu variantele lor, înșirate în dicționar vor înlesni în mare măsură cercetările privind o latură sau alta a influenței și care, reorganizate într-un singur studiu, vor putea da o imagine de ansamblu asupra elementelor împrumutate. Astfel de studii „parțiale” ar putea analiza problema circulației cuvintelor preluate, raporturile cuvântului-titlu cu variantele sale, împrumutul de sufixe, elementele pătrunse prin mijlocirea limbii maghiare.

L. Tamás notează de fiecare dată, când se ivește prilejul, observații privind aceste probleme. În prefață sau în cadrul articolelor, dar structura lucrării — repetăm — împiedică sintetizarea și valorificarea lor la nivelul dorit. De exemplu, problema sufixelor e semnalată doar în treacăt, deși ele interesează atât cuvintele luate izolat cât și procesul general de realizare a împrumuturilor. B. Kelemen, în recenzie menționată, susține, în opoziție cu L. Tamás, că ele „nu sînt sufixe împrumutate din limba maghiară, ci elemente desprinse din împrumuturi de cuvinte cu ajutorul cărora se adaptează la limba română verbe, substantive etc. din diverse limbi” (p. 325).

Acest fel de a vedea lucrurile înseamnă negarea existenței oricărui sufix străin în toate limbile. Fiecare limbă adaptează cuvintele împrumutate la sistemul său, iar sufixele, neavînd o circulație independentă, se modelează o dată cu elementul cu care a pătruns. Sufixe izolate nu se împrumută pentru că ele nu au o existență independentă. Ele pătrund împreună cu termenul împrumutat și, în această fază, nici nu au valoarea unui sufix pentru noua limbă, ci formează corp comun cu restul cuvîntului. Cu toate acestea, vorbitorii îi simt prezența. Împrumutul de sufixe între două limbi se face într-o fază mai avansată a relațiilor lor, cînd există deja numeroase cuvinte preluate. Aceste împrumuturi lexicale cuprind atât forme derivate cât și nederivate, care circulă paralel. De exemplu: *meșter* — *meștersug*, *meșteșug*; *beteag* — *beteșug*; *ciuf* — *ciușag*; *badog* — *badogoș*; *nopsam* — *nopsamoș* etc. Folosirea ambelor forme de către același vorbitor duce inevitabil la izolarea elementului prin care ele se diferențiază. Partea astfel delimitată devine sufix în momentul în care se atașează unui cuvînt de altă origine decît cuvintele de la care s-a desprins, de exemplu: *furtișag*, *prieteșug*, *ieftișug*, *mîncău*, *fașoș* „arătos” etc.

Faptul că în momentul pătrunderii derivatelor sufixele nu îndeplinesc încă funcția lor, desprinsă mai tîrziu prin compararea cu termenii de bază a derivatelor, nu ne îndreptățește să contestăm originea străină a sufixelor amintite. Ele oglindesc o *unitate inițial existentă* în opoziție cu termenul nederivat și tocmai acesta le permite să devină productive în limba care le împrumută. Credem că nu întîmplător aceste sufixe împrumutate imprimă mai tîrziu și o nuanță peiorativă cuvîntului derivat: *lingău*, *mutău* sau cele turcești: *reclamagiu*, *scandalagiu*, *savantliu* etc.

Originea străină a unor sufixe se poate nega atunci cînd ele nu corespund unității existente în limba de bază. În acest caz, ele sînt *formații pe teren românesc* și se datoresc unei analize aproximative a elementelor componente din cuvîntul adaptat. Împrumuturile din limba maghiară, fiind luate, în majoritatea cazurilor, din *aspectul vorbit*, în care *cuvintele* apar, de obicei, sub forma lor derivată, se face o falsă analiză care dă naștere unui

² Cf. R. Todoran, *Despre influența maghiară în lexicul graiurilor românești din Transilvania*, în Omagiu lui Alexandru Rosetti, București, 1965, p. 921—26.

sufix nou, o unitate nouă, fără un corespondent în limba maghiară, de exemplu: *-ălău*, *-ălău*, *-ăleu* (un sufix compus din mai multe elemente maghiare, în opoziție cu *-ău* < magh. dial. *ou* < -ő). În aceste cazuri obiecția lui B. Kelemen este perfect întemeiată și o delimitare de acest fel se impunea și în lucrarea lui L. Tamás.

Din cantitatea masivă de cuvinte cuprinse în acest dicționar, ne atrage atenția numărul foarte mare al termenilor de origine latină, franceză, italiană. Iată numai câțiva din cele încadrate la litera C: *canaliș*, *candidăului*, *călămaris*, *cămară*, *căpîlnă*, *clericuș*, *comîndăului*, *componăului*, *comunicăului*, *cantin*, *contrăului*, *conțedăului*, *coroană* etc. Lăsînd la o parte faptul că unii pot fi creații ale vorbitorilor români, ar fi interesant de cercetat în ce măsură o limbă neromanică, limba maghiară, mijlocind schimburi de cuvinte, contribuie la ceea ce S. Pușcariu numea „reromanizarea” limbii române. Privite și din acest unghi împrumuturile maghiare, descoperim un nou aspect al raportului în discuție. Aceste cuvinte din latină, italiană, franceză, trecute prin limba maghiară, se adaugă la multe altele preluate de limba română din celelalte limbi romnice sau din latina savantă.

Criteriile aplicate la selectarea cuvintelor sînt expuse pe larg în prefață. Autorul evită includerea unor cuvinte cu o etimologie nesigură, dar considerate pînă acum de unii ungurești, de exemplu: *tocană*, *catrință*, *balmoș*, *afină* etc.; exclude altele care s-au dovedit a nu fi românești: *pămătuf*, *tărîm*; lasă la o parte și cuvinte provenite din latina cancelariilor: *conscriptie*, *dispensăului*, *excludăului*, *pretendăului*, *proțadăului* etc.

Deși autorul a acordat cea mai mare atenție acestei probleme, obiecțiile care se pot face sînt numeroase. Dintre ele se detașează cea privitoare la includerea regionalismelor de tot felul, a formelor locale, a maghiarismelor. De exemplu: *chișeghiteu* „ajutor, calfă” (Bihor), *côtelvereu* „frînghier” (Bihor), *culturciopot* „echipă artistică” (jud. Békés, Ungaria), *gyöngy virag* „lăcrămioare” (DR, IV, 152), *mirnoc* „inginer” (Bihor), *tistan* „curat” (Gyula, Ungaria), *teglaeghetu* „cărămidar” (ALR, s.n., h. 515), *șüvien* „gard de nuiel” (ALR II, vol. I, h. 286), *somoruțiffo* „salcie plîngătoare” (Bihor), *septlös* „pistruiat” (Bihor). Șirul acestor forme s-ar putea lungi fără mare efort (vezi și cele semnalate de B. Kelemen, p. 324—325). O dovadă că ele nu pot fi considerate împrumuturi este și faptul că limba română nu le-a asimilat din punct de vedere fonetic sau morfologic, ele nefiind adaptate la sistemul limbii noastre. Prezența vocalelor *ö*, *ü* este o dovadă în acest sens.

Sînt acceptate ca împrumuturi maghiare unele cuvinte care chiar pentru maghiarii din Transilvania sînt puțin cunoscute, de exemplu: *laiznă* „leaț”, *cart* „cofă”, *doniță* „carti-fiol” „conopidă”. Ele se explică atît în maghiară cît și în română din graiurile germane, ca de altfel și *șlaier* „vâl”, *șlog* „exploatare de pădure”, *șod* „ciudat”, *fain* „ales”, *abrietăului* „a instrui”, *flosteri* „a pava” etc.

Am văzut mai sus că autorul nu include în împrumuturi formele *candidăului* *comunicăului*, *aplicăului*, *excludăului* (p. 17). În lucrare apar totuși forme ca: *absoloăului*, *publicăului*, *reprezentăului*, *rezolvăului*, *explicăului* etc. Unele dintre ele se încadrează foarte bine între formațiile românești citate de DI: *explicăului*, *exprimăului*, *prădăului*, *înjghebăului* etc.

Posibilitățile interne ale limbii române sînt neglijate și în cazul cuvintelor: *prădăli*, *rîndului*, *găzdușag*, *teltuială*, derivat de la *teltui* „a umple” ca și *cheltuială* de la *cheltui*.

O apreciere deosebită merită efortul depus de autor în stabilirea și precizarea a numeroase etimologii, de exemplu: *rezeda*, *rozmarin*, *marfă*, *macău* (*măcău*), *meredeu* etc. În alte cazuri indicațiile etimologice sînt discutabile: *mihalț*, *maltăr*, *mangăr* (cf. DLR).

Articolele elaborate de autor sînt structurate cu o rară competență și cuprind toate informațiile la zi despre termenii respectivi. Datele exploatare pentru fiecare cuvînt se grupează în trei părți. În prima parte se indică cuvîntul-titlu, sensul său în germană și franceză, variantele sale în ordinea atestării lor pînă în secolul al XIX-lea, iar de aici grupate după criteriul evoluției fonetice. Partea a doua înmănunchează derivatele. Desigur, o asemenea organizare a materialului nu se găsește la toate cuvintele, pentru că nu toate au și derivate în limba română. Articolul se încheie cu partea consacrată etimologiei cuvîntului. Se indică etimonul maghiar, care nu este neapărat forma literară, sensul său în germană și franceză și, dacă este cazul, un scurt istoric al diferitelor soluții cunoscute pînă acum.

Lucrarea, datorită sistemului său clar și a unui indice bogat, este un instrument de lucru prețios care poate fi consultat cu ușurință. Ceea ce trebuie să apreciem la sfîrșitul

unei astfel de examinări sumare este valoarea în ansamblu a lucrării, care depășește tot ce s-a făcut în acest domeniu pînă astăzi.

Prin calitățile sale indiscutabile, cartea aceasta se impune ca o realizare fundamentală și deschide o etapă nouă în cercetarea raporturilor lingvistice româno-maghiare.

F. KIRALY

I. Etico, *Propoziția nominativă*, Editura „Cartea Moldovenească” Chișinău, 1966, 113 p.

Lucrarea care ne va reține atenția în rindurile de mai jos este consacrată examinării detaliate a unui anumit tip de propoziții — propoziția *nominativă*, prin care, așa cum arată autorul, limba își învederează tendința către un proces de nominalizare și deverbalizare a propoziției.

În *Introducere* (p. 3—12) cititorul este înștiințat că cercetarea — neglijată pînă acum — a specificului propozițiilor nominative are nenumărate implicații de ordin atât strict gramatical, cit și general, ceea ce l-a determinat pe autor să atragă în cadrul general al discuției și să supună unei analize atente o serie de chestiuni privitoare la noțiuni ca: propoziție, predicat, predicție, subiect, modalitate, verbe copulative și predicative etc. Analizînd aceste categorii și, prin aceasta, pregătindu-și, oarecum, terenul pentru relevarea mai clară a esenței fenomenului în discuție, autorul se situează, de-a lungul întregii lucrări, pe o poziție net critică față de gramatica tradițională (prin care el înțelege și gramatica actuală nestructuralistă), pe care o acuză de a fi rămas în mod exagerat tributară logicii formale. Astfel, transferînd în domeniul său o stare de fapt existentă în logica formală și luînd drept model structura judecății logice (subiect+predicat), gramatica „tradițională” a decretat că orice propoziție se constituie ca atare numai prin existența obligatorie a unui subiect și a unui predicat. Prin aceasta, ea a acceptat, implicit, existența unui singur tip de propoziții: propozițiile verbale bimebre, în raport cu care toate celelalte, formate numai din subiect sau numai din predicat, sînt socotite necomplete, deci eliptice de una din aceste părți. Reconsiderarea unei atari teorii, ca și a aceleia a absolutizării verbului ca nucleu organizatoric al oricărei propoziții, constituie pentru autor una din premisele principale de la care pornește.

Considerînd că propoziția nominativă se manifestă sub trei aspecte și se încadrează concomitent în trei tipuri — „în categoria propozițiilor monomembre, în categoria propozițiilor complete și în categoria propozițiilor nominale” (p. 12) —, autorul și-a organizat expunerea subiectului său în trei capitole, în fiecare din acestea fiind pusă în evidență cîte una din trăsăturile caracteristice ale acestui tip de propoziții. Firește, desprinderea acestor trăsături a fost posibilă prin compararea structurilor nominative cu propozițiile de alt tip, la care cele dintîi nu sînt reducibile.

În primul capitol al cărții, *Propoziția nominativă ca structură monomembră*, după ce se arată ce s-a înțeles pînă acum în gramatică prin propoziție bimebră și care sînt raporturile acesteia cu judecata din logica formală, autorul pune în paralel propozițiile: *E duminică*; *E o dimineață de august*; *E noapte tîrzie*; *E miezul nopții* cu construcțiile: *Duminică*; *O dimineață de mai*; *Noapte*; *Miezul nopții*, precizînd că în cazul celor dintîi avem a face cu propoziții bimebre, pe cînd în cazul celor din urmă sîntem în prezența unor propoziții monomembre nominative. Tot aici aflăm că singura „unitate sintactică de prim rang” (p. 36) a propozițiilor nominative este exprimată printr-un substantiv, cu sau fără determinanți (ex.: *Duminică*; *Noapte adîncă și lînă*; *Dimineață de mai*), unitate care nu trebuie identificată cu vreuna din părțile principale ale propoziției bimebre. Forma cazului nominativ, la care se găsește întotdeauna acest substantiv, plus intonația sînt mijloacele gramaticale care „asigură structurii monomembre nominative autonomia sintactică proprie oricărei propoziții complete” (p. 37). La baza unei propoziții nominative de tipul *Duminică* „se află două noțiuni raportate predicativ una la alta: noțiunea de *existentă*

și noțiunea de *duminică*, numai că dintre acestea doar una singură se verbalizează" (p. 36—37), în aceasta constind, deci, unul din faptele care deosebesc propoziția nominativă de propozițiile bimembre. Exprîmînd un gînd nu trunciat, ci în întregime sa, propoziția nominativă reprezintă o structură aparte, specifică, neraportabilă la o propoziție bimembră eliptică de predicat. Trecînd de la propozițiile bimembre (*E duminică* etc.) la cele nominative (*Duminică* etc.), „conținutul rămîne același, schimbîndu-se doar forma de manifestare a acestui conținut, adică ne aflăm în fața unui caz de izopolimorfism al gîndirii, cînd același conținut logic este redat sub forme lingvistice diferite" (p. 37).

Relevînd un alt aspect al propoziției nominative, capitolul al doilea, *Propoziția nominativă ca structură completă*, putea fi mai concis, avîndu-se în vedere că aci sînt reluate, sub altă formă, o bună parte din constatările din capitolul precedent. Printre altele, sînt demne de reținut aici considerațiile juste ale autorului, cu privire la punctele de vedere formal și semantic din care trebuie acceptată aprecierea de completă sau incompletă a unei propoziții. Îmbinînd, căci nu se poate altfel, aceste două puncte de vedere, autorul, pe bună dreptate, consideră completă „orice construcție sintactică, care, caracterizîndu-se prin *integritatea* structurii, exprimă un conținut *închegat* și relativ *independent*" (p. 56) (sublinierile ne aparțin). Structurile sintactice care nu se încadrează în această situație sînt socotite incomplete. Edificator în sesizarea diferenței dintre propozițiile necomplete și cele nominative este considerat de autor procedeul raportării acestora la context: pe cînd cele dintîi se prezintă ca niște variante eliptice, ca niște forme de manifestare ale propozițiilor bimembre complete și își întregesc conținutul numai cu ajutorul contextului, de care — tocmai datorită acestui fapt — ele sînt strîns dependente, cele din urmă, nominativele, se prezintă ca structuri independente de context, comportîndu-se la fel cu propozițiile complete, cu precizarea, însă, că ele sînt structuri complete monomembre. Recunoașterea specificului lor se întemeiază pe faptul că ele nu au nevoie a fi „completate" cu vreo parte presupusă absentă și cere, deci, renunțarea la principiul subînțelegerii. Funcția propozițiilor nominative, a căror sferă de circulație este limbajul scris, este — se spune tot aici — aceea de constatare a prezenței, existenței în momentul comunicării a unui obiect sau fenomen oarecare, fapt realizabil prin concursul a două elemente: unul lexical — substantivul la cazul nominativ, prin care „se înfăptuiește izolarea unui obiect oarecare de marea varietate de legături existente între acesta și restul obiectelor din realitate" (p. 62), și altul gramatical — intonația predicativă. De aici și o altă deosebire între structurile monomembre nominative și echivalentele lor bimembre verbale: „în timp ce în propozițiile bimembre actul de predicatie este înfăptuit cu ajutorul a două elemente exprimate lexical, în propozițiile nominative unul din elemente este exprimat cu mijloace lexicale, iar al doilea — cu mijloace gramaticale" (p. 65). Sub raportul conținutului exprimat, între aceste două tipuri de structuri se stabilește — spune autorul — un raport de sinonimie sintactică. Ne întrebăm dacă această concluzie nu contravine cumva unora din afirmațiile făcute de autor pînă în acest punct al lucrării sale.

Ultimul capitol, *Propoziția nominativă ca structură nominală*, este cel mai amplu în economia internă a lucrării și prilejuiește autorului discuții — uneori, poate, prea largi, dar întotdeauna binevenite și întrutotul profitabile pentru cititor — referitoare la noțiunea de propoziție, verb, predicat, predicatie, intonație, modalitate etc., a căror analiză este de natură să înlesnească degajarea caracterului de structură nominală al propoziției nominative. În cadrul acestor discuții, am zice, colaterale subiectului propriu-zis al lucrării, cititorul înțînește cîteva puncte de vedere interesante, dintre care vom consemna aici, ca unul din meritele cărții, faptul că, fără să respingă aportul factorului logic¹ în explicarea faptelor de limbă, autorul se declară și partizan al punctului de vedere ontologic: „Deoarece propoziția constituie reproducerea, reflectarea (mijlocită) a unui segment al realității, legăturile dintre cuvinte reproduc într-un fel sau altul legăturile existente între obiectele reale. De aici se vede clar importanța incontestabilă a cunoașterii legăturii reale

¹ Lucrarea în discuție ar fi avut, desigur, de cîștigat, dacă autorul ar fi folosit studiile lui G. I. v ă n e s c u, *Gramatica și logica I. Structura gîndirii ca factor primar al structurii morfologice a limbii* și *Gramatica și logica II. Structura gîndirii ca factor primar al structurii sintactice a limbii*, publicate în *Analele Universității din Timișoara, Seria științe filologice*, vol. I (1963) și II (1964).

a obiectelor pentru corectarea structurii sintactice a limbii" (p. 83). Pornind de la această concepție și acordând prioritate criteriului deplinătății de conținut, autorul are dreptate să constate că împărțirea în principale și secundare a părților unei propoziții e destul de labilă și nu se justifică întru totul, căci nu întotdeauna ceea ce se consideră în gramatică parte secundară de propoziție este cu adevărat parte secundară. Într-un exemplu ca *Ion cară apă*, sub raportul participării lui la realizarea unui conținut încheiat, complementul *apă* contribuie la constituirea propoziției în discuție deopotrivă cu celelalte elemente componente ale ei. „După cum fără subiect (*Ion*) și predicat (*cară*) n-ar putea exista modelul acesta, tot așa el n-ar putea exista nici fără complementul direct (*apă*)” (p. 85). „Iată de ce — spune autorul — noi calificăm complementul direct ca parte principală a propoziției...” (*ibidem*). E numai o impresie — precizează, de asemenea, autorul — că prezența complementului direct este, într-un model structural ca cel de mai sus, determinată direct de verb, căci, în realitate, complementul direct se raportează în primul rând la subiect, între acestea două verbul îndeplinind funcția de element de legătură.

Admițând că actul predicăției se realizează nu exclusiv prin mijloace lexicale (verbul), ci și prin mijloace gramaticale (topica și intonația predicativă), autorul concludă că în structuri de tipul: *Vorbă multă* — *sărăcia omului*; *Viața omului* — *floarea cimpului* etc. pe de o parte, și *Duminică*; *Dimineața de mai*; *Noapte*; *Nici un zgomot* etc. pe de altă parte, deși nu există un verb, actul predicăției este totuși prezent, el fiind realizat prin mijloace gramaticale: în primul rând topica și apoi intonația în cele dintii, intonația singură — în cele din urmă. În cazul celor dintii e vorba de propoziții nominale bimebre, în cazul celor din urmă — de propoziții nominale monomembre, adică nominative. În ambele cazuri avem a face, deci, cu structuri nominale care se deosebesc de cele verbale numai din punct de vedere formal: modul de realizare a predicăției.

Reunind într-o sinteză concluziile fiecărui capitol, în *Incheiere*, autorul notează: „propozițiile nominative reprezintă o varietate a propozițiilor nominale, care, servind la exprimarea lingvistică (adică mijlocită) a unui obiect sau fenomen oarecare ce se manifestă sub forma existenței (inexistenței), prezenței (absenței) în momentul vorbirii, se caracterizează a) printr-o structură monomembră cu un substantiv la cazul nominativ în calitate de centru organizatoric și b) printr-o intonație predicativă identică cu verbul *este* al echivalentelor bimebre verbale” (p. 113).

În afară de cele consemnate pînă aici, lectura lucrării merită al lui I. Ețco face loc și unor observații, din care vom semnală aici cîteva:

1) Repetarea de la un capitol la altul a unor afirmații și constatări fac ca interesul și curiozitatea cititorului să se mențină, către sfîrșitul lucrării, mai degrabă prin chestiunile colaterale pe care le discută autorul, decît prin subiectul însuși al lucrării:

2) Dintr-o afirmație ca: „deosebirea dintre propozițiile nominale și cele verbale tocmai în aceea și constă, că primele sînt doar mai concise, mai lapidare” (p. 107) reiese că propozițiile nominale sînt folosite exclusiv din tendința către economie a limbii. Aceasta să fie, oare, singura rațiune a întrebunțării lor? Nu cumva preferința pentru ele este dictată de sporul pe care, în comparație cu cele verbale, ele îl aduc pe plan stilistic?

3) Nu întotdeauna exemplele invocate servesc întru totul afirmațiilor autorului. Este cazul unui exemplu ca: *Nici un răspuns*, care se pare că nu e în aceeași măsură independent de context ca, de pildă, *Noapte*, sau *Nici un zgomot*. Dacă e așa, atunci construcția *Nici un răspuns*, presupunînd un context la care trebuie raportată și prin care ea își întregeste înțelesul, nu mai poate fi considerată drept o propoziție nominativă independentă, ci una incompletă;

4) Propozițiile: *Iată pominocul jîrtfii mele*; *Iacă lăcașul unchiului meu*; *Iată dovada vînzării tale*; *Iată lacul* (toate la p. 109), considerate nominative cu semnificație demon-

³ Autorul vorbește, exemplificînd, și de alte semnificații — calificativă, numitoare ș.a. — pe care, pe lîngă înțelesul general de existență, prezență, le mai pot cumula propozițiile nominative. Pentru limba rusă, această problemă o discută A. N. Gvozdev, în lucrarea *Sovremennij russkij jazyk čast' II, Sintaksis*, Moskova, 1961, în care, la pp. 96—99, el dezvoltă întreaga problematică a acestui tip de propoziții, pentru care folosește atît termenul de *nazyvnye*, cît și pe cel de *nominativnye*.

strativă³, pot fi, în egală măsură, și propoziții verbale, dacă admitem că, spre deosebire de limba rusă, interjecția *iată(iacă)* are aici valoare predicativă (*privește!*);

5) În ceea ce privește forma, deși clară și cursivă, ea ar fi avut totuși de câștigat dacă, pe alocuri, autorul și-ar fi supus exprimarea unui control mai atent. Apoi, folosirea prea frecventă a formulei *cît privește* putea fi și ea evitată.

6) Deși cititorul poate deduce și singur din lucrare, n-ar fi fost totuși de prisos ca autorul să precizeze pe de o parte că propozițiile nominative, exprimând existența sau absența unui obiect sau fenomen în momentul vorbirii, sînt, de fapt, numai afirmative, și, pe de altă parte, că la trecut și viitor lor le corespund propoziții bimembre (cf. *Noapte și Era noapte, Va fi noapte*).

Dincolo de aceste observații, lucrarea prezentată aici constituie o contribuție însemnată în cadrul cercetărilor de sintaxă, ea abordînd, în strînsă legătură cu subiectul ei, o serie de probleme a căror analiză minuțioasă din partea autorului reprezintă un real câștig pentru cititorul interesat de problemele de gramatică.

D. CRAȘOVEANU

Florica Dimitrescu, *Introducere în fonetica istorică a limbii române*, București, Editura științifică, 1967, 182 p.

Această lucrare urmărește să înlesnească formarea unei vederi de ansamblu asupra domeniului cercetat. În atingerea scopului, autoarea se folosește de o compartimentare clară a materialului supus analizei. Urmărind evoluția cantitativă, calitativă și frecvența vocalelor și a consoanelor limbii române, cartea se structurează în două părți perfect simetrice.

În cadrul *Precizărilor preliminare*, autoarea, după ce stabilește deosebirea dintre sunet și fonem și posibilitatea cercetării sincronice și diacronice a fonemelor, se oprește ceva mai mult la schimbările fonetice condiționate și necondiționate, subliniind, în același timp, repercursiunile acestor schimbări asupra sistemului fonologic al unei limbi. Credem că în lămurirea acestor probleme o prezentare, chiar sumară, a faptelor legate de baza de articulație și de audiere ar fi fost inspirată, întrucît capitolele următoare aduc numeroase fapte de limbă a căror înțelegere ar fi fost ușurată în acest fel. Tot în această parte a lucrării se precizează raportul care există între cantitatea schimbărilor fonetice suferite de un cuvînt și frecvența sa. Există, în general, o directă proporționalitate între valoarea circulatorie a unui cuvînt și numărul schimbărilor suferite, lucru ușor de observat mai ales în cazul împrumuturilor. Prezentarea diferitelor tipuri de accidente fonetice se face în ordinea opoziției lor: sincopa-epenteza, anticiparea-propagarea etc. Acest criteriu însă nu acoperă varietatea fenomenelor, întrucît nu toate transformările au și opusul lor, nu se organizează toate în serii antonimice, cum ar fi haplogia, metateza etc. Exemplele date pentru fiecare tip în parte, deși puține la număr, sînt probante. În cazul haplogiei, economia în dozarea exemplelor se transformă în zgîrcenie. Se dă un singur termen care, întîmplător, este ... *jumătate > jumate*.

Capitolul se încheie cu constatări interesante privind caracteristicile transformărilor fonetice. Se subliniază importanța caracterului *general* („generalidad intensiva”) și *colectiv* („generalidad extensiva”) al unei schimbări fonetice. Combătîndu-l pe Aron Pumnul, autoarea îi reproșează „neînțelegerea caracterului istoric al legilor fonetice” (p. 31). În realitate aici avem de-a face nu cu o „neînțelegere”, ci cu o nesocotire conștientă a acestei realități. Aron Pumnul, reprezentant al curentului lingvistic raționalist¹ era convins că prin permanentizarea și extinderea unor legi fonetice, împotriva legilor interne de dezvoltare, se asigură o mai mare unitate limbii literare.

¹ Dimitrie Macrea, *Studii de istorie a limbii și a lingvisticii române*, Editura didactică și pedagogică, București, 1965, p. 10.

Capitolul consacrat *accentului* este o sinteză bine încheiată privind schimbările intervenite în latina vulgară și reflexele lor care se constată cu ușurință în limba română. În același timp, autoarea remarcă specificul limbii române atât în comparație cu limbile vecine cât și cu celelalte limbi romanice. La p. 39 se arată că „accentul nu poate să funcționeze ca o trăsătură distinctivă în cadrul cuvintului pentru că nu are posibilitatea ca singur să diferențieze un semn de altul. Ceea ce poate avea valoare distinctivă este locul pe care îl ocupă accentul în cuvint: *cópii* — *copii*”. Caracterul pertinent al accentului ni se pare o problemă ceva mai complexă. Condiționarea valorii distinctive a accentului de locul pe care îl ocupă în cuvint nu este o rezolvare a chestiunii. Sînt suficiente exemple în care poziția diferită a accentului, în același complex sonor, nu diferențiază, nu dă naștere unei *opoziiții semantice*. Este cazul dubletelor accentuale: *gingaș* — *gingăș*, *acólo* — *acoló*, *áripă* — *aripă*² etc.

Din cele arătate pînă aici, reiese că nici locul, mobilitatea în general, nu asigură valoare distinctivă accentului. Valoarea fonologică a accentului depinde direct de existența unei *opoziiții obligatorii* între două elemente lexicale. Opoziția necesară se realizează în limba română prin *mobilitatea obligatorie* a accentului. Această delimitare rezolvă și problema dubletelor accentuale. Dacă în cazul cuvintelor: *bolnáv* — *bólnav*, *dușmán* — *dúșman*, mobilitatea e *facultativă*, desigur, în afara graiului concret, și, deci, fără urmări semantice, în cazul celorlalte cuvinte mobilitatea este *obligatorie*, ceea ce asigură, prin *opozitia perechilor*, valoare fonologică accentului: *děși* — *deși*, *nóta* — *notá*, *věselá* — *veselá* etc.

În legătură cu cele expuse în acest capitol, se impune încă o precizare. Autoarea, preluînd constatările valabile ale lui P. Neiescu³, afirmă că „în limba noastră se poate constata o corelație între accentul român și cantitatea vocalelor maghiare, și anume unei vocale accentuate românești îi corespunde, în majoritatea cazurilor, în împrumuturile din limba maghiară, o vocală lungă, iar unei vocale lungi maghiare — o vocală accentuată în limba română” (p. 43). Între cantitate și accent există un raport de cauzalitate, iar exemplele care par să nege această legătură le-am analizat în altă parte⁴. Trebuie adăugat că acest raport între cantitate și accent nu poate fi limitat numai la legăturile lingvistice româno-maghiare. Prezența lui se constată și în relațiile cu alte limbi și chiar în interiorul unei singure limbi. Gh. Ciplea a demonstrat existența lui în împrumuturile româno-cehe⁵, Martinet în limba portugheză⁶, iar Stoiko Stoikov în limba bulgară⁷.

Capitolul consacrat vocalismului, prin bogăția problemelor, tratate cu claritate, și prin valorificarea bibliografiei, este una din părțile cele mai reușite ale cărții. Autoarea aplică metoda cercetării de fonetică istorică *unilingvă* care are la bază concepția că, „limba română este limba latină vorbită în mod neîntrerupt în partea orientală a Imperiului Roman din momentul pătrunderii limbii latine pe acest teritoriu și pînă astăzi” (p. 50). Într-adevăr, de la impunerea limbii latine în aceste ținuturi și pînă în zilele noastre, nici una dintre generații n-a încercat sentimentul că vorbește o altă limbă decît generațiile anterioare. Ceea ce ne face să vorbim, totuși, de două limbi sînt tocmai schimbările acumulate treptat și prea puțin sesizabile de la o generație la alta. Descoperirea acestor transformări, înălțuite de-a lungul veacurilor, și analiza atentă a lor ne permit o delimitare clară a individualității și a specificului limbii române față de celelalte limbi romanice și neromanice.

² G. I. Tohăneanu, *Studii de stilistică eminesciană*, Editura științifică, București, 1965, p. 116—124.

³ P. Neiescu, *Există legătură între cantitate și accent? Observații asupra cuvintelor de origine românească în limba maghiară și asupra celor de origine maghiară în limba română*, în CL, III (1958), p. 135—142.

⁴ Cf. *Într-o problemă controversată în lingvistica românească; ce fel de raport există între cantitatea vocalelor și accentul cuvintelor?*, în CL, XII (1967), nr. 1, p. 63—73.

⁵ Gh. Ciplea, *Accentul și lungimea vocalică în elementele de origine română din graiurile cehe din Banat*, în CL, XI (1966), nr. 2.

⁶ A. Martinet, *Economie des changements phonétiques. Traité de phonologie diachronique*, Berne, 1955, p. 172.

⁷ Gh. Bolocan, *Opoziția de cantitate în limba bulgară*, în *Omagiu lui Alexandru Rosetti*, Edit. Acad. R.S.R., București, 1965, p. 74.

În lucrare accentul cade, cum e și firesc, pe schimbările „apărute în interiorul limbii în trecerea de la latină la română” (p. 50), fără să se negligeze însă transformările cauzate de factorii externi. Exemplele aduse în acest sens sînt convingătoare și bine exploatate. Delimitarea de ordin metodologic: evoluție „cantitativă și calitativă” nu duce la o izolare arbitrară a laturilor unei schimbări fonetice. Aceste două categorii de schimbări se leagă strîns, deoarece, „schimbările cantitative sînt rezultatul schimbărilor calitative” (p. 51).

Calități acestui capitol, ca de altfel și celui consacrat sistemului consonantic, îi dăunează numeroasele inexactități care apar, în primul rînd, la cuvintele împrumutate din limbile vecine. Numai în cazul cuvintelor maghiare, atît în corpul lucrării cît și în indice, procentul formelor greșite depășește 50%. Iată o parte dintre ele: *áldomas, pohar, bántany, bard, bö, fogado, tamad, jémle, hotar, lab* etc. în loc de: *áldomás, pohár, bántani, bárd, bö, fogadó, támad, zsemle, határ, láb*. Indicațiile greșite nu se limitează numai la forma etimologurilor. Cuvîntul românesc *baci* nu provine din limba maghiară, din forma *bács*, ci invers, termenul românesc stă la baza celui maghiar⁸. Fiind vorba de terminologia păstorească, acest lucru este explicabil. Din acest domeniu limba maghiară a împrumutat numeroase cuvinte românești. Termenii: *berbécs, brindza, esztrenga, fokány* (< rom. *berbece, brinză, strungă, tocană*) sînt general cunoscuți, iar alții ca: *bálmos, eszténa, kirlán, mióra, pakulár, turma* etc. (< rom. *balmos, stîna, cîrlan mioară, păcurar, turmă*) cunosc o circulație destul de mare.

Pentru trecerea a lui *a* neaccentuat la *ă* se dă, printre altele, și exemplul magh. *lakat* > *lacăt* (p. 58). Aici însă nu avem un *a* neaccentuat. Ambele vocale sînt *ă* (ort. rom. *a=ă* și nu *a*). Transformările intervenite se explică, și aici, prin raportul dintre cantitate și accent. Primul *ă*, accentuat în maghiară, trece la *a*, iar al doilea *ă*, neaccentuat, se transformă în *â*. Afirmația că „*a* maghiar este reflectat prin *â*” (p. 59) reclamă unele precizări. În primul rînd, sînt destule cazuri cînd această transformare nu are loc sau dă naștere la altă vocală: *ciopor, cionc* — *cioancă, barșon, ciurdă, oraș* etc. (magh. *csopor, csonka, bársony, csorda, város*), în al doilea rînd, cînd *o* este lung (*ó*) avem *ău* (*eu*) în limba română. De exemplu: *jăgădău, sabău, eleșteu (heleșteu, hălăștiău)* provin din magh. *fogadó* și nu *fogado* (p. 59), *szabó, halastó*⁹.

Tratarea în acest capitol a lui *-o* slav neaccentuat (v. sl. *sito* > rom. *siță*) nu este motivată. Ea depășește problematica lucrării de față deoarece în acest caz nu avem de-a face nici cu un proces de evoluție fonetică, nici cu substituție de sunete, ci cu o adaptare morfologică sau substituție de morfem¹⁰. Tot aici se arată, că, regional, *o* maghiar trece în *uă*. Se dau ca exemple *orb* > *uărb*, *oraș* > *uăraș*. Lăsăm la o parte primul cuvînt, care nu este de origine maghiară, și am preciza că la cel de al doilea, fazele de evoluție sînt inversate: nu *o* > *uă*, ci *uă* > *o*. Acad. E. Petrovici a demonstrat că în perioada împrumutării, „... *o* maghiar, în graiurile maghiare din care provin elementele maghiare ale limbii române, — sau poate în toate graiurile maghiare —, era fie un *u* de tipul lui *u* francez în *oiseau*, fie un *ü* de tipul lui *ü* francez în *huit, tuile*.”¹¹ Forma dialectală românească oglindește această fază: *uăros* > *uăraș*. Trecerea lui *ă* > *ă* se explică prin deplasarea accentului pe *-aș*, care a înlocuit sufixul magh. *-os*. Alte zeci de exemple prezintă același tratament: (*vágás*) *udgás* > *uăgăș* > *uogaș* > *ogaș*, (*Várád*) *Uárad* > *Oradea*, (*Vártelek*) *Uártelek* > *Orielek*

⁸ Blédy Géza, *Influența limbii române asupra limbii maghiare. Studiu lexicologic*, Sibiu, 1942, p. 21.

⁹ Emese Kis, *Sufixul -ău în cuvintele de origine maghiară în limba română*, în CL, V (1960), nr. 1—2, p. 75—85.

¹⁰ E. Petrovici, *Evoluția fonetică, substituție de sunete sau adaptare morfologică? (în legătură cu tratamentul lui o final în elementele slave ale limbii române)*, în CL, VI (1961), nr. 1, p. 25—29.

¹¹ Emil Petrovici, *O particularitate a fonetismului maghiar oglindită în elementele maghiare ale limbii române*, în SCSt., Seria III, V (1954), nr. 3—4, p. 445.

etc. Apariția lui *ă* în *uă* poate să fie și de dată mai recentă din *o*, dar forma de la care se pleacă este: *uoraș* > *uăraș* (iar la *uărb* e *uorb*)¹².

Capitolul care dezbate transformările *consonantice* are o organizare internă asemănătoare cu capitolul precedent: *evoluție cantitativă, calitativă, grupuri consonantice și frecvența consoanelor* în limba română. Descrierea sistemului consonantic al limbii latine formează și aici punctul de plecare pentru constatarea schimbărilor ulterioare din limba română. Prin prezentarea paralelă a celor două sisteme consonantice, autoarea accentuează ideea că limba română a conservat mai bine acest element decât celelalte limbi romanice.

Cîteva observații aș adăuga și aici. Evoluția lui *una* > *o* presupune și faza intermediară **uă*, deci *una* > **uă* > *o* (p. 91). Verbul magh. *takni* > (a) *lăcui*, iar în evoluția sa la forma actuală *locui* a intervenit analogia cu rom. *loc*, ca de altfel și în cazul magh. *lakás* > v. rom. *lăcaș* > *locaș* (p. 91)¹³. Imperfectul *habebam* trebuia să devină **aea* și nu **aeam*. După reducerea lui **aea* > *a*, -*m* apare sub influența pers. I plural: *habebamus* > *am* (p. 97). Consoana *n* din *rămînă*, *călcîn* etc. nu „dispare” (p. 97), ci se transformă

în *î*, apoi în *i*: *rămii*, *călcîi*¹⁴. În explicarea cuvîntului românesc *bîlci* trebuie să avem în vedere formele pe care le prezintă cuvîntul magh. *búcsú* în faza sa mai veche și în graiurile limbii maghiare. Explicația dată de S. Pușcariu, și preluată de autoare, pare forțată: *búcsú* > *buuciu* > *biuciu* > *bîlcu* (p. 101). Formele dialectale maghiare: *bulcsú*, *bolcsu* sînt cele care aduc lumina necesară în înțelegerea faptelor. De altfel, Tiktin înregistrează pentru Moldova și Transilvania o formă foarte apropiată de variantele dialectale maghiare: *bulcîu*! Prin urmare consoana *l* s-a dezvoltat, înaintea preluării acestui cuvînt, în limba de bază. Analiza transformărilor suferite de cuvîntul magh. *böség* > *beșug* este cea cunoscută: *böség* > *beușug* > *beșug* (p. 101). Avînd în vedere formele din limba română veche, mai ales cele fără sufixul -șug, s-ar putea admite și o analogie cu termenul *chelșug* < (magh. *költség*). Etimonul verbului (a) *lehăi*, discutat în legătură cu originea consoanei *h* (p. 103), noi am explicat-o din rom. *lehău*¹⁵. Sa format deci pe teren românesc dintr-un cuvînt împrumutat și nu este autohton.

Din subcapitolul rezervat frecvenței consoanelor în limba română, care încheie volumul, trebuie subliniată ideea că elementele consonantice moștenite au o frecvență superioară celor noi.

Sigur că pe marginea unei astfel de lucrări s-ar mai putea face și alte observații, dată fiind complexitatea problemelor cercetate. Observațiile noastre, unele de amănunt, nu pot știrbi însă din valoarea acestei cărți care, sîntem siguri, se va bucura de atenție atît din partea celui care este abia la primii pași pe drumul specializării sale cît și a lectorului specialist.

F. KIRALY

R. M. Albérès: *Métamorphoses du roman*, Paris, Ed. Albin Michel, 1966.

Viața literară a secolului nostru a cunoscut și cunoaște dezvoltarea hipertrofică și divergentă a unui gen literar care a atins de mult puterea de fascinație a mitului: romanul. Termenul însuși de roman, utilizat cu sau fără determinative, pare a nu mai putea acoperi

¹² Ibidem, p. 452—453.

¹³ Boris Cazacu, *Pagini de limbă și literatură română veche*, Editura tineretului, București, 1964, p. 82; 95.

¹⁴ I. Stan, *Observații asupra evoluției *n* > *i* în limba română*, CL, IV (1959) nr. 1—2, p. 49—59.

¹⁵ Cf. *Percizări etimologice*, în LR, XIII (1964), nr. 6, p. 561—562.

astăzi decît în mod aproximativ polimorfismul unei realități în continuă proliferare, relevînd de la începutul veacului și pînă în prezent — așa cum observă plastic Albérès — „mutațiuni tot atît de spectaculoase ca și cele ale vieții organice în Terțiar și în Cuaternar”. Deconcertînd marele public și provocînd ades anxietatea, dacă nu chiar inhibiția unor critici, în special prin manifestările „noului roman”, fenomenul legitimează o întrebare curentă: Încotro se îndreaptă romanul?

Dacă în volumul său apărut în 1962, volum care poartă ca titlu exact această întrebare („Où va le roman?”), reputatul critic și istoric literar Pierre de Boisdeffre își asumă un răspuns degajînd o prognoză la capătul unei analize competente și sistematice aplicate romanului francez postbelic, colegul său R. M. Albérès evită anticipările, preferînd să ofere cititorului, prin intermediul unui amplu și subtil eseu, ceea ce criticul însuși numește un film, un fel de montaj destinat să înfățișeze succesiunea episoadelor frapante și semnificative ale evoluției romanului între anii 1920 și zilele noastre. Autorul, care a publicat anterior, între alte lucrări de anvergură, și o „Istorie a romanului modern”, și-a propus de această dată restrîngerea obiectivului urmărit la elaborarea unui opuscul cu valoare de informare și inițiere, străin de pretenția exhaustivității. Demersul exegetic nu este însă absent în această carte. El nu se traduce, poate, într-un discurs întrutotul edificator, ireproșabil, care să impresioneze și să convingă prin înlănțuirea riguroasă a tezelor și argumentelor. O examinare atentă, fără a fi neapărat microscopică, a unui fragment sau chiar a unui capitol izolat de context, poate descoperi unele fisuri într-o ideeție care rămîne totuși, în cea mai mare parte a ei, substanțială, comunicînd puncte de vedere inedite și fertile, alături de altele susceptibile de a trezi rezerve.

Cele două secțiuni principale ale eseului sînt precedate de un capitol introductiv și urmate de un material-anexă cuprinzînd textul răspunsurilor obținute de revista „Nouvelles littéraires” în urma unei anchete întreprinse asupra noului roman francez. Capitolul introductiv, al cărui titlu „Metamorfozele romanului” reproduce pe cel al volumului, întru-nește, la o scară redusă, principalele cordoane ale eseului. Între alte judecăți, Albérès operează aici distincția, excesiv de netă — la care se va raporta mai tîrziu —, între două tipuri de roman aflate, după părerea criticului, într-o opoziție ireductibilă: romanul așa numit „tragic”, axat pe dezbaterea „condiției umane” și conceput ca expresie a unei metafizici și a unei morale, ilustrat de: André Malraux, Fr. Mauriac, G. Bernanos, Julien Green, Saint-Exupéry, J. P. Sartre și Albert Camus, și romanul supranumit „artistic”, obsedat de propria lui arhitectură și exprimînd o atitudine estetică, onirică sau fenomenologică, roman reprezentat de: Marcel Proust, J. Joyce, Fr. Kafka, R. Musil, W. Faulkner, L. Durrell, Lowry și, evident, de reprezentanții „noului roman” francez. Faptul că eseistul își va consacra cercetarea celei de a doua categorii de romane devine inteligibil încă de acum, din moment ce romanul „condiției umane” este privit oarecum ca un fenomen evoluat în sub-specie, cu o participare anemică la metamorfoza de ansamblu a genului.

Referindu-se, tot în capitolul menționat, la transformările formelor romanesti, criticul distinge între modificarea arhitecturii romanului, modificare vizibilă la Proust, Musil, Durrell, Butor și transformarea „viziunii detaliului”, surprinsă mai întîi la Proust apoi la Virginia Woolf, Faulkner, Nathalie Sarraute și Alain Robbe-Grillet. Intitulată „Architectures”, prima secțiune se oprește inițial asupra lui Marcel Proust, primul romancier care, prin „În căutarea timpului pierdut”, realizează un relief al timpului romanesc și introduce efecte de stereoscopie în roman. Un demers similar, dar nu atît de decisiv, înrîurit destul de vizibil, de experiența proustiană, încearcă în opera lor — consideră Albérès — André Gide, Aldous Huxley și chiar Fr. Mauriac. Deplasarea comentariului asupra creației lui Robert Musil evidențiază în „Omul fără calitate” o summa romanescă avînd ca protagonist un anti-erou. Rețin atenția în mod deosebit aserțiunile emise asupra arhitecturii poligonale și a semnificației ei mitice în tetralogia lui L. Durrell „Quartetul Alexandria”. Cercetarea structurii creației lui James Joyce și încercarea de a-i releva nucleul mitic subliniază paralelisme surprinzătoare între „Ulysses” și opera rabelaisiană, iar referirile la arhitectura romanelor lui Kafka sau Beckett prilejuiesc confruntarea între două universuri: universul absurd, expurgat de semnificații — „sous-signifiant” — al lui Kafka și Beckett, și universul enigmatic, saturat de sensuri ascunse — „sur-signifiant” — al lui Durrell și Joyce.

Examinarea arhitecturii romanelor lui Robert Pinget, Michel Butor sau Alain Robbe-Grillet configurează în mod insolit dar pune în lumină și avatarurile acestei literaturi în creația lui Proust, Joyce sau Kafka.

A doua secțiune a volumului, „Vitreaux. Stéréoscopies et stéréophonies“, excelează în deosebi prin paginile scrise asupra monologului interior, procedeu a cărui devenire este urmărită de la ipostaza Joyce și W. Woolf prin Faulkner până la Robbe-Grillet și Claude Simon.

Un interes aparte prezintă considerațiile criticului asupra interferențelor stabilite între arta modernă a romanului și muzică. Se urmărește, astfel, transferul stilului polifonic în ciclul proustian sau al contrapunctului beethovenian în romanul lui Huxley. Un teren mult mai favorabil unor observații și reflexii fructuoase în această direcție ar fi oferit creația de romancier a lui Thomas Mann (cu desăvârșire absentă în raza de cercetare a eseului!), în special romanul „Doktor Faustus“, care evidențiază utilizarea conștientă, în structură și compoziție, a unor procedee proprii tehnicii muzicale wagneriene (leit-motivul, polifonia).

Reușind aproape să convină asupra vetustității romanului — „récit“, unilinear, considerat o fosilă vie, o formă care continuă în mod epigonic și cu rezultate hibride experiența literară a unui Balzac sau Flaubert, Albérès pune cu pregnanță în evidență viabilitatea formulelor romanești contemporane, susținută de prestigiul capodoperelor lui Proust, Joyce, Faulkner și Kafka. Mai puțin argumentat și argumentabil ni se pare însă scepticismul manifestat de critic față de romanul axat pe o problematică metafizică și etică. Ne îndeamnă, în schimb, la reflecție revelațiile aduse de eseu asupra ezoterismului specific spre care tinde romanul prin aprehensiunile sale față de mit.

În spațiul restrâns al unei recenzii am încercat să înfățișăm doar câteva din aspectele explorării pe care o întreprinde eseuul lui R. M. Albérès în labirintul dedalic al romanului contemporan. Fără a oferi un fir al Ariadnei pentru investigarea științifică a fenomenelor abordate — opiniile și argumentele autorului nefiind, desigur, infailibile —, volumul criticului francez conține numeroase sugestii prețioase care nu pot fi ignorate și răspunde, în orice caz, intenției sale primordiale: aceea de a arunca o punte între roman și critică, între roman și public.

PETRE IRIMESCU

Pierre Brodin, *Présences contemporaines. Écrivains américains d'aujourd'hui*, Paris, Nouvelles Editions Debesse, 1964, 223 p.

A alege ca obiect de exegeză un fenomen literar actual, aflat în plină efervescență, fenomen încă deschis tuturor avatarurilor izvorite din labilitate, comportă un risc pe care și-l pot asuma numai cei mai experți și mai lucizi dintre cercetători. Un exemplu clasic în acest sens ni-l oferă cea mai recentă lucrare a criticului francez Pierre Brodin, *Présences contemporaines. Écrivains américains d'aujourd'hui*, tipărită la Paris în 1964. Încercarea este cu atât mai riscantă, cu cât aduce în fața publicului francez, a celui european în genere, dezbaterea stadiului la care a ajuns o literatură străină, cea a Statelor Unite ale Americii, în cele două decenii care au urmat celui de al doilea război mondial.

Raportînd această carte la un întreg context de tendințe și opinii, rezultă că ea se înscrie perfect în curentul de asimilare de către critica și literatura franceză a literaturilor engleză și americană. Cunoscutul critic R. M. Albérès, în studiul său *Le couple France — Étranger de 1900 à nos jours* (în *Dictionnaire de littérature contemporaine*, sous la direction de Pierre de Boisdeffre, Paris, Editions universitaires, 1963) afirmă că relațiile ce au existat între literele franceze și celelalte mari literaturi străine devin o realitate pregnantă, subliniind autenticitatea și actualitatea conceptului de *Weltliteratur*, mai ales după 1900. Circumscriș la relațiile cu literatura Statelor Unite, fenomenul se înscrie după 1920, fie prin judecățile severe emise la adresa culturii americane de Georges Duhamel, fie prin viziunea sentimentală a lui Paul Morand. De asemenea, trebuie menționat și faptul că mari scriitori

americani ca Hemingway și Dos Passos și-au făcut o parte din ucenicia literară la Paris, aparținând acelei „generații pierdute” în mijlocul căreia, în jurul anilor '30, trona autoritatea Gertrudei Stein.

Ca o contribuție menționabilă pentru cunoașterea literaturii contemporane a S.U.A. în Franța trebuie amintită masiva lucrare a profesorului și criticului american John Brown care, considerând Franța o a doua patrie a sa, a conceput și publicat în limba franceză *Panorama de la littérature contemporaine aux États-Unis* (Paris, Gallimard, 1954, 654 p.), prin intermediul căreia își propune să facă cunoscută cititorilor francezi literatura americană, deoarece „de aproape treizeci de ani, publicul francez cultivat ignoră aproape întreaga literatură americană, care i se pare ca fiind o expresie provincială a literaturii engleze” (John Brown, *op. cit.*, p. 9). Afirmția aceasta pare exagerat sceptică, deoarece cunoașterea în Franța a literaturii Statelor Unite a fost cu mult facilitată de lucrări anterioare semnate tocmai de francezul Pierre Brodin: *Le roman régionaliste américain* (1937), *Les écrivains américains de l'entre-deux-guerres* (1945), *Écrivains américains du XXe siècle* (1947), *Les maîtres de la littérature américaine* (1948).

Pornind la temerara încercare de a oferi o imagine critică a literaturii actuale din Statele Unite, cartea *Présences contemporaines. Écrivains américains d'aujourd'hui*, în care cercetarea lui Pierre Brodin se limitează la domeniul prozei, al romanului îndeosebi, constituie o descendență firească a unei ample viziuni a autorului asupra dezvoltării literaturii americane, viziune izvorită din exigente preocupări anterioare. De asemenea, această lucrare poate fi considerată, unilateral desigur, o continuare a firului dezvoltării literaturii americane moderne de la momentele pînă unde a ajuns John Brown cu a sa *Panorama*.

Capitolul introductiv, *Réflexions sur le roman américain d'aujourd'hui*, relevă premisele teoretice și concluziile generale ale exegezei operată de Pierre Brodin. Exprimîndu-și reținerile firească în ce privește tentația stabilirii unui verdict în privința originalității și al conturării unui profil definitiv al generației actuale de prozatori americani — „probleme care nu vor putea fi rezolvate decît de posteritate” (p. 11) —, Pierre Brodin se va referi mai mult la activitatea propriu-zisă a noii generații de scriitori, prezentînd, după propria-i mărturisire, „destul de relativ un grup de romancieri și povestitori născuți după 1914” (p. 11), scriitori care s-au afirmat în lumea literelor americane după cel de al doilea război mondial.

Comparată de Pierre Brodin cu mari înaintași ca Faulkner, Steinbeck, Dos Passos, această generație se definește prin evadarea totală din regionalismul american, aderînd la un fel de *internaționalism*, nelipsit însă de unele accente de *loosefootedness* (sentimentul dezrădăcinării). Prozatorii americani contemporani sînt mai culti, mulți dintre ei avînd studii universitare, fapt care se concretizează în operele lor și printr-un anumit rafinament stilistic. Formîndu-se în spiritul literaturii europene (admirație pentru Stendhal, Flaubert, Dostoievski etc.), devenit clasic, acești scriitori manifestă indiferență față de formula *noului roman francez*, față de experiențele lui Robbe-Grillet, Claude Simon și Michel Butor. Trebuie menționat un element semnificativ: Pierre Brodin evită să discute creațiile momentului *beat* pe care îl localizează „în afara literaturii” (p. 12), criticul dovedindu-se astfel puțin receptiv și în prea mică măsură înțelegător față de valoarea experimentală a celor mai noi orientări literare.

Romancierii americani actuali manifestă totodată, sub semnul influenței lui Dostoevski și Kafka și spre deosebire de Hemingway și Steinbeck, un interes mai slab pentru social și economic, căutînd, adesea doar prin intermediul unor considerații de ordin metafizic, să-și exprime protestul împotriva nedreptăților ce înjosec esențialmente condiția umană. În creațiile lor apare o lume violentă în care crăhurile psihice dețin un loc primordial, o lume care trăiește acut senzața *alienării*. „Majoritatea dintre ei regretă un paradis pierdut sau aspiră către un Eden irealizabil” (p. 16) îi definește Pierre Brodin referindu-se la atitudinea lor fundamentală față de societatea americană.

Cartea lui Pierre Brodin cuprinde în structura ei crochiuri critice cu valoare de sinteză, definind în trăsăturile esențiale profilul spiritual și estetic al unui număr de șaisprezece scriitori din S.U.A., născuți după 1914. Criteriile de selecție adoptate de criticul francez sînt însă eterogene și echivoce, unii scriitori fiind aduși în lumina cărții fiindcă sînt foarte cunoscuți și în Europa (William Styron, Jerome David Salinger, John Updike și Truman Capote), alții fiind considerați în S.U.A. ca cei mai remarcabili scriitori de culoare (James Baldwin și Ralph Ellison), un alt grup pentru motivul că au avut cel puțin o carte

cu regim de *best seller* (James Jones, Saul Bellow etc.). Reține atenția și faptul că o scriitoare de talia lui Harper Lee este omisă din paginile lucrării lui Brodin.

Cele șaisprezece profiluri au o structură similară în ce privește ordinea și greutatea specifică acordată unor probleme discutate de criticul francez. Confirmând încă o dată tendința criticii literare moderne, aceea de a explica în primul rînd prin intermediul creației literare afinitățile spirituale și estetice ale scriitorilor, opera fiind considerată cea mai liminară imagine a acestor afinități, Pierre Brodin uzează de elementele biografice numai în măsura în care acestea explică actul creator. Astfel, personalitatea lui James Baldwin este definită prin două din romanele sale mai importante, *Go Tell It on the Mountain* și *Another Country*, creații prin care scriitorul tinde ca, pe lângă problema segregăției rasiale, să creioneze o vastă frescă epică a întregii societăți americane.

Unii dintre scriitorii consemnați de Pierre Brodin în volumul său, au cunoscut țările din Occidentul european, fie prin călătorii la studii, fie duși de evenimentele ultimului război mondial (James Baldwin, J. D. Salinger, Anais Nin, Harvey Swados), luînd astfel un contact, în mare măsură direct, cu unele valori ale culturii europene. Alții au cunoscut cultura Europei prin intermediul universităților americane sau prin proprii lecturi sistematice. Mulți dintre ei, mărturisindu-și preferințele literare (vezi *Appendices*, p. 204—211), i-au oferit criticului francez materialul concret stabilirii coordonatelor unui acut proces de penetrație în ce privește influențele literaturilor europene asupra generației actuale de prozatori americani. Observațiile cu caracter comparatist, argumentate prin existența unor filiații de ordin ideologic și estetic, constituie una dintre marile calități ale cărții lui Brodin. Universul intim al lui Saul Bellow stă sub semnul înclinației spirituale spre Nietzsche și Dostoievski, iar formula primelor sale romane stă sub înfrurirea lui Kafka (p. 32). Profilul lui Ralph Ellison cu unicul și celebrul său roman *Invisible Man*, stă sub semnul asimilării lui Flaubert, Malraux, Sartre și Kierkegaard (p. 51). Exemplele de acest fel pot fi numeroase.

Tentat de asemenea considerații comparatiste, care definesc și substanța capitolului introductiv, Pierre Brodin manifestă tendința de a explica, din punct de vedere genetic, proza actuală din Statele Unite prin prisma influențelor gîndirii și literaturii europene. Arareori, cum este cazul lui Truman Capote spre pildă, perfectează un raport firesc între creația actuală și marii înaintași ai literaturii americane moderne: Mark Twain, Sherwood Anderson etc. (p. 48). Or, atît în problematica romanului *The Catcher in the Rye* al lui J. D. Salinger, cit și în romanele lui Baldwin și Ellison, se face simțit ecoul literaturii realiste americane din perioadele precedente. Preferința literaturii americane actuale (J. D. Salinger, Truman Capote, Carson McCullers, Harper Lee) pentru universul copilăriei își găsește ascendența firească în literatura americană a veacului trecut (cf. Dan A. Lăzărescu, *O reinterpretare recentă a literaturii americane*, în *Viața românească*, 1966, nr. 11, p. 176). În general, Pierre Brodin evită discutarea unor asemenea caracteristici ce aparțin de fapt specificului național al literaturii americane.

Tablou cuprinzător al stadiului actual de dezvoltare a prozei contemporane din Statele Unite ale Americii, cartea *Présences contemporaines. Écrivains américains d'aujourd'hui* oferă, pe lângă prețioasa consemnare a unor fenomene aflate încă în plină evoluție, numeroase argumente care subliniază posibilitatea apropierei spirituale dintre cele două mari continente.

CORNELIU NISTOR

AL XII-LEA CONGRES DE LINGVISTICA ȘI FILOLOGIE ROMANICA

și-a desfășurat lucrările la București între 15 și 20 aprilie 1968. El a întrunit un mare număr de participanți (aproximativ 1150) veniți în capitala țării noastre de pe toate cele cinci continente: din Japonia și Australia până în Canada, S.U.A. și Chile, din Suedia până în Republica Sud-Africană. Deosebit de numeroase au fost și comunicările (vreo 370), iar varietatea lor a dus la constituirea a 14 secții: de latină vulgară, fonetică și fonologie, gramatică, lexicologie, dialectologie, stilistică și poetică, limbă română, — ca să nu cităm decât pe cele mai importante. Limbile de comunicare admise au fost: franceza, italiana, portugheza, româna și spaniola (de ce nu și occitana și catalana, — într-un cuvânt oricare din limbile romanice?).

Patru comunicări au avut privilegiul de a fi prezentate în ședințe plene: G. Rohlfis, *Les avatars du latin vulgaire*, I. Iordan, *Importanța limbii române pentru studiile de lingvistică romanică*, M. Alvar, *Estado actual de la dialectología románica* și B. Pottier, *Linguistique générale actuelle et linguistique romane*.

În ce privește comunicările pe secții, dacă sub aspectul valoric s-a putut constata un oarecare echilibru, nu tot așa s-a întâmplat și sub raportul numeric. În adevăr, în timp ce unele secții și-au epuizat materialele în cursul unei singure ședințe (s. IX), altele au avut nevoie de 12 (s. IV) și chiar 14 (s. X) ședințe pentru a și le prezenta pe ale lor. Iată, din acest punct de vedere, câteva rapoarte în cadrul celor 14 secții de lucru. Cea mai solicitată din toate a fost secția de Stilistică și poetică, unde s-au prezentat 65 (!) de comunicări. Secția de Gramatică a ocupat locul al doilea cu 59 de comunicări. Au urmat secțiile de Lexicologie și Dialectologie cu câte 37 și respectiv 31 de comunicări. Secția de Limba română s-a situat pe locul 5, cu 29 de comunicări. Mai slab reprezentate au fost secțiile de Latină vulgară (!), Rapoarte lingvistice interromane (cu câte 8 comunicări). Secția Variante literare și variante neliterare a însumat abia 4 comunicări. Aceste date ni se par deosebit de importante pentru cunoașterea orientării actuale a cercetărilor în domeniul romanisticii: dacă locul ocupat de stilistică și poetică pare surprinzător, cel al latinei vulgare, ca și al rapoartelor lingvistice interromane (baza și dezvoltările romanisticii propriu-zise) stîrnesc nedumerire.

Sub raportul concepției și al metodelor de cercetare, cele două mari curente actuale: al lingvisticii clasice și al celei moderne — structuralistă, s-au întâlnit, cum era de așteptat, și la acest congres. În general ele s-au tolerat reciproc; dar n-au lipsit totuși cazurile cînd ele s-au și ciocnit, vehement chiar. În ultima ședință plenară, B. Pottier a încercat o sinteză, în care acorda ambelor curente locul cuvenit în ansamblul studiilor de lingvistică romanică.

Universitatea din Timișoara (Facultatea de filologie) și-a notificat prezența la acest congres, pe lângă simplele participări, prin șase comunicări, și anume: G. Ivănescu, *Le problème des tendances phonétiques romanes*, Șt. Munteanu, *Moyens grammaticaux d'expression stylistique dans les langues littéraires romanes*, I. Stan, *Quelques problèmes de toponymie roumaine*, V. Șerban, *Les bases de l'analyse configurationnelle*, E. Tănase, *La formation du féminin des adjectifs dans le français oral* și Gh. Tohăneanu, *Procédés stylistiques modernes en prose lui Ion Creangă*. Cum se vede, majoritatea comunicărilor timișorene au fost axate pe probleme de gramatică.

În concluzie, se poate spune că al XII-lea Congres de lingvistică și filologie romanică s-a desfășurat cu deplin succes. Alegerea capitalei țării noastre ca gazdă a lui, a avut pentru noi românii o deosebită importanță. Pe de o parte pentru că pe lângă acei romaniști străini care s-au ocupat, în studiile lor, de limba noastră, acum au putut să ia contact

cu ea și alții mult mai numeroși, care aveau o idee foarte generală despre ea. Pe de altă parte, pentru că un număr mare de romaniști din țara noastră au putut să participe și ei nemijlocit la lucrările unui congres internațional dezbătând probleme ale specialității lor; și să facă cunoștință nu numai din scrieri, dar acum și prin contact direct cu multe personalități ale lingvisticii romanice, participante la congres, precum: G. Rohlfs, C. Tagliavini, Alf. Lombard, B. Migliorini, M. Cohen, M. Paiva Boleo, V. Väänänen, G. Pellegrini, G. Straka, R. Budagov, A. Badia-Margarit, P. Imbs, K. Baldinger, P. Gardette, A. Blinkenberg, P. Zumthor, E. Nègre, M. Bataillon, E. Coseriu, B. Pottier, L. Warnant, A. Quilis și alții.

EUGEN TANASE

PIERRE FOUCHÉ

(1891—1967)

Anul 1967 a adus o nouă mare pierdere lingvistice franceze și celei romanice: profesorului și omului de știință Pierre Fouché i-a încremenit și lui mâna pe veci, pe condeiul cu care a scris atâtea lucrări de valoare.

Născut într-o localitate din Pirineii Orientali la 8 februarie 1891, P. Fouché își face studiile universitare la Toulouse. Intră târziu în învățământul secundar — în 1921, la colegiul din Bonneville (Savoia) — unde de altfel nu rămâne decât doi ani profesor. În 1923 e însărcinat cu predarea foneticii la Facultatea de Litere din Grenoble. Își trece de îndată doctoratul, cu două lucrări de dialectologie: *Phonétique historique du roussillonnais*. Toulouse, Privat-Paris, Picard, 1924 și *Morphologie historique du roussillonnais*. Toulouse, Privat-Paris, Picard, 1924 — încununată cu premiul de lingvistică H. Chavée. Tot în timpul șederii sale la Grenoble mai publică alte trei studii — de proporții mai reduse — privitoare la limba catalană, limba latină și limba franceză și anume: *La diphthongaison en catalan* (în *Butlleti de Dialectologia catalana*, t. XIII, 1925, 46 p.), — *Questions de vocalisme latin et préroman* (*Revue des Langues romanes*, t. LXIII, 1926, 65 p.), — *De l'action dilatrice du yod en gallo-roman* (*Romania*, LVII, 67 p.).

În 1926, P. Fouché trece la Strasbourg, unde e numit mai întâi conferențiar, apoi profesor de istoria limbii franceze. Continuă a se preocupa de fonetică, pe de o parte, și ca urmare publică lucrarea *Etudes de phonétique générale* (Syllabe, diphthongaison, consonnes additionnelles), Publications de la Faculté des Lettres de Strassbourg, fasc. 39, Soc. d'édition Les Belles Lettres, Paris, 1927, — pe de altă parte de morfologie, și rezultatul e monumentală lucrare *Le verbe français*, étude morphologique, Publications de la Faculté des Lettres des Strassbourg, fasc. 39, Soc. d'édition Les Belles Lettres, Paris 1931, (ediție nouă remaniată, 1967, Lib. C. Klincksieck), fără să uite cu totul de pasiunea sa din tinerețe, limba spaniolă, cf. *Etudes de philologie hispanique* (în *Revue Hispanique*, t. LXXVII, New-York—Paris, 1929, 172 p.).

Ca urmare a activității sale susținute, în 1931 P. Fouché e chemat profesor la Sorbona unde rămâne până în 1963, când se retrage la pensie. La Paris îndeplinește, pe lângă

sarcina de profesor și pe aceea de director al Institutului de Fonetică, — iar după moartea lui A. Dauzat e și co-director al publicațiilor periodice „Etudes Internationales d'Onomastique” și „Le Français Moderne”. Lucrările cele mai de seamă publicate în această perioadă de viață sînt: *Phonétique historique du français*: I. Introduction, 106 p., 1952, — II. Les voyelles, 430 p. 1958, — III. Les consonnes, 572 p. 1961. Klincksieck, — și un voluminos *Traité de prononciation française*, 604 p., 1956. Lib. Klincksieck.

Specialist în lingvistica franceză, P. Fouché n-a fost mai puțin și un cercetător în domeniul mai general al limbilor romanice, cum o atestă studiile de spaniolă, catalană etc. Cunoștea și limba română, dovadă dările de seamă asupra unor studii și publicații românești, ca: *Grai și Suflăt I* (RLR LXIII, 1925, pp. 171—173), C. Diculescu, *Dacia romană în oglinda inscripțiilor și a limbei de azi* (RLR LXIII, 1926), Sextil Pușcariu, *Studii istorico-române*, t. II, (RLR LXV, 1928, pp. 399—401), Al. Rosetti, *Curs de fonetică generală* (RLR LXVI, pp. 235—240), Alf Lombard, *La prononciation du roumain* (RLR LXVII, pp. 527—529) și altele.

Om de o mare erudiție, cercetător neobosit, Pierre Fouché a onorat prin activitatea sa nu numai învățămîntul universitar francez, ci și știința lingvistică însăși. Trecerea sa la cele veșnice, adînc regretată, lasă, ca atare, un mare gol în urmă-i.

EUGEN TANASE

P. P. PANAITESCU

(1900—1967)

Oricine l-a cunoscut personal sau din scrisul său, — întotdeauna argumentat, ponderat și limpede, — regretă moartea lui P. P. Panaitescu, unul din cei mai învățați, activi și fecunzi istorici și slaviști, pe care i-a avut la noi generația de după primul război mondial pînă azi.

Născut la Iași, la 13 martie 1900, a urmat cursurile primare și liceale la București și Iași, iar cele universitare la București (1918—1922). După absolvirea acestora a fost trimis (1922—1924) lector de limba română la Universitatea din Cracovia, cu scopul de a aprofunda cunoștințele de slavistică și studiile asupra relațiilor românilor cu slavii din nord și răsărit. Întors în țară a fost trimis în Franța, la Școala română din Fontenay aux Roses, pe care o fondase N. Iorga. Aci a stat pînă în 1926. Revenind în țară, în anul următor, a fost numit conferențiar, apoi profesor la catedra de istoria popoarelor slave de la Universitatea din București, la care a predat pînă în 1941. Aportul valoros adus științei românești, a fost apreciată just, de aceea P. P. Panaitescu a fost solicițat în repetate rînduri să avizeze sau să-și dea contribuția la redactarea tratatului de *Istoria României* sau la cel al *Istoriei literaturii române*.

Activitatea sa științifică, impresionantă prin bogăția de lucrări — în număr de 150 —, se caracterizează prin erudiție, prin interpretare materialist-istorică a evenimentelor, prin noutatea pe care o aduce. Ea își are începutul încă în anii de școlaritate ai lui P. P. Panaitescu. Din această perioadă datează primul său articol de istorie publicat în „Revista istorică”. Cu acest prilej N. Iorga îi aduce îndemnul său sincer, nicidecum de circumstanțiat, care s-a dovedit de bun augur. Rînd pe rînd aveau să apară lucrări care-l consacrau pe Panaitescu istoric cu renume: *Contribuții la o biografie a lui N. Bălcescu* (în „Convorbiri literare” an. III, 1920); *Planurile lui Ion Cimpineanu pentru unitatea națională a românilor. Legăturile lui cu emigrația polonă* (în „Anuarul Institutului de istorie națională” din Cluj, 1924); *Nicolae Spăthar* (1636—1708), (în „Mélanges de l'Ecole

Roumaine en France", Paris, 1925); *Influența polonă în opera și personalitatea cronicarilor Gr. Ureche și Miron Costin (teză de doctorat, în „Memorii”, t. IV, nr. 4, București, 1925); L'influence de l'œuvre de Pierre Mogila archevêque de Kiev dans les Principautés roumaines (în „Melanges...” V, 1926).*

Studiile amintite prefigurau viitoarele preocupări ale lui P. P. Panaitescu spre aprofundarea relațiilor politico-culturale ale românilor cu polonii, spre adâncirea terenului deșelentit de Ion Bogdan, — întemeietorul slavisticii la noi, — spre interpretarea materialist-istorică a evenimentelor.

Conceptia sa istorică se oglindește pregnant în monografia *Mihai Viteazul*. Incercarea sa de a se scrie o lucrare nouă despre Mihai, după N. Bălcescu — al cărui continuator se voia, — după I. Sirbu și mai ales N. Iorga, părea o cutezanță „neîngăduită”. Imboldul venea însă din convingerea că va aduce o interpretare nouă. „Interpretarea sau explicarea acestei epopei a trecutului nostru, spunea el în prefață, se întemeiază pe metoda de a porni dinăuntru în afară, nu de la relații politice externe, ci de la situația socială și politică internă a țării în vremea lui Mihai, cercetînd starea economică și cea de spirit a claselor sociale, organizarea armatei și a bisericii”. P. P. Panaitescu nu înțelegea însă să facă o istorie locală, ci avea în vedere relațiile lui Mihai cu toți vecinii, iar din complexitatea lor în primul rînd „rivalitatea politică și economică polono-austriacă pentru țărmurile Dunării și ale Mării Negre”, care s-au dovedit hotărîtoare: „Mihai s-a găsit între cele două aspirații rivale ale puternicilor săi vecini și a fost zdrobit de înfrîntarea lor. În centrul acestor împrejurări, figura lui Mihai rămîne o personalitate marcantă și originală a neamului nostru”.

P. P. Panaitescu nu este însă dogmatic. În monografia *Mircea cel Bătrîn* (București, 1944), deși fundamentală rămîne „analiza vieții sociale și economice a domniei lui Mircea”, totuși, el acordă importanță deosebită analizei atente a izvoarelor și prețuirii lor obiective, situării lui Mircea în contextul geografic al epocii, înlăturării „legendelor glorioase”. Analiza tuturor factorilor, care ar putea explica obiectiv domnia lui Mircea cel Bătrîn și evenimentele din vremea lui sînt luate atent în considerare; pe baza lor, P. P. Panaitescu poate trage concluzia că Mircea „a fost un adunător al pămîntului românesc și apoi în cele dinăuntru un mare gospodar al treburilor economice”.

Aceleași principii de cercetare l-au călăuzit pe P. P. Panaitescu la întocmirea monografiei *Dimitrie Cantemir* (1958).

Istoricul P. P. Panaitescu a fost deopotrivă și slavist, nu însă în primul rînd ca filolog, ci în măsura în care folosindu-se de slavistică poate obține o contribuție la lămurirea istoriei noastre naționale. În această direcție P. P. Panaitescu a editat cea dintîi colecție de documente slave interne ale Țării Românești. (*Documentele Țării Românești*, I. *Documente interne 1369—1400*, București, 1938 și *Documenta Romaniae Historica*, B. *Țara Românească*, vol. I (în colaborare cu Damaschin Mioc, București, 1966): a publicat lucrări privind cultura veche românească (*Inceputurile și biruința scrisului în limba română*, București, 1965), lucrări despre relațiile politice și culturale româno-polone (*Miron Costin. Letopiseșul Țării Moldovei de la Aron Vodă încoace*, ediție critică; *Înnoățăturile lui Neagoe Basarab, Problema autenticității*, București, 1946; *Gr. Ureche, Letopiseșul Țării Moldovei*, București, 1955; *Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei R.P.R.*, vol. I, București, 1959; *Cronicile slavo-române din sec. XV—XVI publicate de I. Bogdan*, ediție revăzută și completată, București, 1959) despre cele româno-ruse (*Mihai Viteazul și Rusia. O scri-soare inedită*, București, 1948), precum și despre cele româno-sudslave¹.

Opera prodigioasă a lui P. P. Panaitescu va lumina mult timp istoriografia noastră și literatura noastră veche. Constituind un îndreptar de muncă onestă și neobosită pusă în slujba științei românești, ea va fi și un îndemn în activitatea științifică a tinerelor cadre didactice și a cercetătorilor istoriei patriei noastre.

TH. N. TRĂPCEA

¹ *Les relations bulgaro-roumaines au moyen âge (à propos d'un livre de Mr. P. Moutaftchiev)*, în „Revista Aromânească”, I, București, 1929; *A propos des traductions médio-bulgare et roumaine de la chronique de Constantin Manasses*, în „Actes du III-e Congrès international d'études byzantines”, Athènes, 1932; *Un épisode des relations serbo-roumaines en 1844*, în „Revue internationale des études balkaniques”, an. I, tom. III, Belgrad, 1934; *Români și bulgari*, București, 1944.

CĂRȚI ȘI REVISTE PRIMITE ÎN SCHIMB CU „ANALELE UNIVERSITĂȚII
DIN TIMIȘOARA“ ÎNTRE 1. VI. 1967—1. VI. 1968 *

Cărți

- ACHAUER, HEINZ, *Minne im Nibelungenlied*, München, 1967, 131 p.
- ADAM, ROBERT, *Die U.S.A.*, vol. I—II—III; vol. I — Geschichte und Verfassungsordnung, 228 p.; vol. II — Wirtschaft und Sozialordnung, 338 p.; vol. III — Das Kulturelle Leben, 272 p., München-Wien, 1965.
- *** *A Györi Xántus János Múzeum. Kiállítás vezető. Führer zur Ausstellung*, Győr, 1967, 88 p.
- *** *Argumenta lectionum*, Praha, 1967, 182 p.
- ARNOLD, WERNER, *Stil- und Formelemente der Liturgie in der neueren französischen Dichtung*, Tübingen, 1966, 132 p.
- BAINVILLE, JACQUES, *Histoire de France*, Paris, Librairie Arthème Fayard, 1959, 576 p.
- BARRACLOUGH, GEOFFRAY, *History in a Changing World*, Oxford, Basil Blackwell, 1957, 246 p.
- BEAUJEU-GARNIER, J., *Les États-Unis*. Tome 2. Géographie économique, Paris, Centre de Documentation Universitaire, 1967, 152 p. cu hărți.
- BENN, S. J., and PETERS, R. S., *Principales of political thought*, New-York—London, Collier Macmillan Ltd., 1964, 478 p.
- *** *Bericht der deutschen Forschungsgemeinschaft*. Über ihre Tätigkeit vom 1. Januar bis zum 31. Dezember 1966, Wiesbaden, f.e., 1966, 426 p. Cu fig.
- BERND, MEYER, *Lessing als Leibnitzinterpret*. Ein Beitrag zur Geschichte der Leibnitzrezeption im 18. Jahrhundert, Nürnberg, 1967, 169 p.
- *** *Безличные предложения в современном русском языке*. Програма и методические указания к спецкурсу, Черновцы, 1965, 85 p.
- *** *Bibliography of the Thesis 1951—1963*, Published by secretary's office of the University, Departament for Education and Research Work, Beograd, f.a., 104 p.
- БОБЕР Н., *Конспект лекций*. Имя числительное местоимение, Черновцы, 1964, 40 p.
- BRANDT, REGINA, *Figurationen und Kompositionen in den Dramen Oskar Kokoschkas*, München, 1967, 129 p.
- BROOKS, VAN WYCK, *The World of Washington Irving*, London, J. M. Dent Sons LTD, New York, E. P. Dutton Co I.N.C., 1944, 387 p.
- БУГАЕНКО, П. А. А. В. *Луначарский и Литературное движение 20-х годов*, Издательство Саратовского университета, Саратов, 1967, 204 p. cu ilustr.+1 f. portr.
- BURCKHARDT, JACOB, *Weltgeschichtliche Betrachtungen*, Alfred Kröner Verlag, Stuttgart, 1963, 496 p.
- CAMARERO, ANTONIO, *Ciceron defensa del poeta Arquias*, Bahia Blanca, 1965, 111 p.
- CARLYLE, THOMAS, *The Life of John Sterling*, London, Chapman and Hall, 1871, 248 p.
- CARLYLE, THOMAS, *Sartor Resartus*. The Life and Opinions of Herr Teufelsdröckh. In three books, Humphery Milford Oxford University Press, London, f.a., 264 p.

* Repertoriu întocmit de Paula Cheie și asist. Iosif Cheie.

- CARLYLE, THOMAS, *The French Revolution*, vol. I, 252 p.; vol. II, 260 p., London, 1871.
- * * * *Chambers's Etymological Dictionary of the English Language*, W. L. R. Chambers, London and Edinburgh, 1888, 600 p.
- * * * *Concise Dictionary of American Biography*, Charles Scribners's Sons, New York, 1964, 1273 p.
- CORRINGTON, JOHN WILLIAM, *The Anatomy of Lowe and other Poems*, Romans Books, Inc.: Fort Lauderdale, 1964, 86 p.
- CORSON, JOHN J.-HARRIS, JOSEPH P., *Public Administration in Modern Society*, New York—San Francisco—Toronto—London, Mc Graw-Hill Book Company, Inc., 1963, 155 p.
- CREMER, WILHELM, *Die universale Religion des Geistes*, München, 1966.
- CROWDER, RICHARD, *Carl Sandburg*, Grosset & Dunlap, New York, 1964, 176 p.
- DABINI, ATTILIO, *Notas sobre la „Commedia dell' arte“*, Bahia Blanca, 1967, 77 p.
- DE GAULLE, CHARLES, *Memoires de guerre*, vol. I—II—III; vol. I — L'Appel. 1940—1942, 431 p.; vol. II — L'Unité. 1942—1944, 503 p.; vol. III — Le Salut. 1944—1946, 502 p., (in Livre de Poche), Paris, 1959.
- DOS PASSOS, JOHN, *The Shackles of Power*, Doubleday Company, Inc. Garden City, New York, 1966, 426 p.
- ДРЕТЕР, И. С., *Конспект лекций курс немецкого языка*, Черновцы, 1964.
- DREVER, JAMES, *Psychology*, International University Society, Nottingham and London, f.a., 51 p.
- ДУБОВЦЕВА, И. А., *Иркутский академический, Восточно Сибирское книжное издательство, Ужгород*, 1967, 151 p.
- D'ESTAING GISCARD, OLIVIER, *La décentralisation des pouvoirs dans l'entreprise*, Paris, 1967, 139 p.
- * * * *Exil-Literatur 1933—1945*, Frankfurt am Main, 1967, 351 p.
- ФАТЬЯНОВ, А. Д., *Судьба Сокровищ*, Восточно книжное издательство, Ужгород, 1967, 112 p.
- FORSTER, JOHN, *The Life of Charles Dickens*, vol. I, 481 p., vol. II, 514 p., Chapman and Hall, London, 1911.
- GRAF, REINHARDT, *Der Gehörlose und die Erwachsenenbildung*, München, 1967, 311 p.
- HAYES, WILL, *The Stamper of the Skies. A Bible for Animal Lovers*, The Order of the Great Companions, London, 1938, 122 p.
- HENNIG, DIETER, *Untersuchungen zur Bodenpacht im ptolomäisch-römischen Ägypten*, München, 1967, 326 p.
- * * * *Historia e shqipërise*, Tiranë, 1965, 898 p.
- HOETZSCH, OTTO, *The Evolution of Russia*, Thames and Hudson, London, 1966, 214 p.
- HOJER, GERHARD, *Die frühe Figuralplastik Egid Quirin Asams*, München, 1967, 196 p.
- HUGENROTH, HERMANN-FRIEDRICH, *Die dialektischen Grundbegriffe in der Ästhetik des Novalis und ihre Stellung im System*, München, 1967, 93 p.
- HUGHES, A. G. and HUGHES, E. H., *Learning and Teaching. An Introduction to Psychology and Education*, Longmans, Grelen Co., London, New York, Toronto, f.a., 444 p.
- HURTADO, HAYDÉE BERMEJO Y CRITANOVIC D., *Danza general de la muerte*, Bahia Blanca, 1966, XXVIII+59 p. cu fasc.
- HUSE, NORBERT, *Gianlorenzo Berninis Vierströmebrunnen*, München, 1967, 92 p.
- ЯБРОВА, М. М., *Очерки истории колониальной экспансии Англии в эпохи первыначального накопления*, Саратов 1966, 135 p.
- IRMGARD, OTTE, *Das Bild der Dichterpersönlichkeit Wilhelm Hauff und das Bild des Menschen in seinen Werken*, München, 1967, 223 p.

- JEANS, SIR JAMES, *Physics and Philosophy*, Cambridge, 1942, 222 p.
- KAFKA, FRANZ, *Die Romane*. Amerika. Der Prozeß. Das Schloß, S. Fischer Verlag, 1966, 814 p.
- KARDOS, TIBOR, *Studi i ricerche umanistiche italo-ungheresi*, Kossut Lajos Tudományegyetem, Debrecen, 1967, 143 p.
- КАРПЕНКО, Ю. О. *Топонимия схи́дних райони́в черниве́цкой о́бласть*. Конспект лекций, Черновцы, 1965, 62 p.
- КАТКОИ, М. А., *Библиография*, Баку, 1967, 160 p.
- KEVIN, GUINACH, *Dictionary of Foreign Phrases and Abbreviations*, Published by Pocket Books, New York, 1966, 320 p.
- KIENZLE SIEGFRIED, *Modernes Welttheater*, Alfred Kröner Verlag, Stuttgart, f.a., 598 p.
- KIPLING, JOHN LOCKWOOD, *Beast and Man in India*, London, 1921, 359 p.
- * * * *Конспект лекций избранные главы теоретической физики*, часть 2, Черновцы, 1966, 70 p.
- KOPPENFELS, WERNER VON, *Das petrarkistische Element in der Dichtung von John Donne*, München, 1967, 172 p.
- KREBS, ERNESTO, *Marianela y Doña Barbara Ensayo de comparación*, Cuadernos del Sur, Bahía Blanca, 1967, 177 p.
- KREUZER, KÄTHE, *Der Typus Guardavalle (Schauensland) in den romanischen Sprachen*, Tübingen, 1967, 200 p.
- LAKITS, PAL, *La Chatelaine de Vergi et l'évolution de la nouvelle courtoise*, Debrecen, 1966, 114 p.
- LAMB, CHARLES, *Tales from Shakespeare Designed for the Use of Young People*, Blackie & Son, London, f.a., 221 p.
- * * * *L'entreprise et l'économie du XX-e siècle*, 2-e édition, Presses Universitaires de France, Paris, 1967, 331 p.
- ЛЕСИН, В. М., *Пислявозна творчиств Васи́ля Стефани́ка*. Конспект лекций спецкурсу, Черновцы, 1965, 55 p.
- ЛЕСИН, В. М., *Стефани́к и украї́нська проза, книга XIX ст.* Конспект лекций спецкурсу, Черновцы, 1965, 85 p.
- LUDWIG, EMIL, *Grifs of Life*, London & New York, 1931, 431 p.
- MANDER, E. A., *Psychology for Everyman*, London, 1935, 105 p.
- MAUROIS, ANDRÉ, *Histoire des États-Unis*, vol. I, 346 p.; vol. II, 333 p., Éditions Albin Michel, Paris, 1967.
- MEISTER, JOHANNES-JURGEN, *Wesen und Bewusstsein*, München, 1967, 206 p.
- MEREDITH, GEORGE, *The Adventures of Harry Richmond*, Archibald Constable & Co., Westminster, 1897, 569 p.
- * * * *Міжзу́вська наукова конференція з проблем синтаксису української мови*. Тези доповідей, Черновцы, 1965, 193 p.
- * * * *Michelangelo heute*, Humboldt-Universität, Berlin, 1965, 292 p.
- MITCHELL, BROADUS, *Great Economits in theis Times*, Torona, New Jersey, 1966, XX+236 p.
- MUMFORD, LEWIS, *The Transformation of Man*, Collier Brooks, New York, 1966, 188 p.
- * * * *Народні балади закарпаття*, Ужгород, 1966, 283 p.
- NEUBERT, KARL, *Die Bezeichnungen von Onkel und Tante in den romanischen Sprachen*, Nürnberg, 1967, 461 p.
- NICHOL, JOHN, *Byron*, Macmillan and Co., London, 1880, 216 p.
- * * * *Nordeuropa. Jahrbuch für Nordische Studien*. I, Greifswald, 1966, 256 p.
- ОРИЩКІН, А. Д., *Как писать дипломную работу*, Издательство Львовского Университета, 1967, 29 p.

- OTTEN FRANK, *Ludwig Michael Schwanthaler*, München, 1967, 220 p.
- PIKE, G. OLIVIER, *The Nightingale its Story and Song*, Arrowsmith, London, 1932, 208 p.
- PLANK, ILSE, *Joseph Roth als Feuilletonist*. Eine Untersuchung von Themen, Stil und Aufbau seiner Feuilletons, Nürnberg, 1967, 170 p.
- POWELL, P. LYMAN, *Mary Baker Eddy*, London, 1930, 364 p.
- RADECK, HEIDE, *Zur Geschichte von Roman und Erzählung in der „Gartenlaube“ (1853 bis 1914)*. Heroismus und Idylle als Instrument nationaler Ideologie, Nürnberg, 1967, 125 p.
- RAMOS-GIL, CARLOS, *Ecos antiguos, estructuras nuevas y mundo primario de la lirica de Lorca*, Bahia Blanca, 1967, 77 p.
- RAMSAY, DEAN, *Reminiscences of Scottish Life and Character*, London, Edinburgh, Dublin, New York, i.a., 286 p.
- SANG, JURGEN, *Christian Friedrich von Blankenburg und seine Theorie des Romans*. Eine monographische Studie, München, 1967, 215 p.
- SCHILDBACH, MARTIN, *Das einstimmige Agnus Dei und seine handschriftliche Überlieferung vom 10. bis zum 16. Jahrhundert*, Nürnberg, 1967, 205 p.
- SCHRAMMEN, GERD, *Die Kinderfiguren im Werk Valery Larbauds*, München, 1967, 116 p.
- SCHREIBER, HERMANN, *Paris, Biographie einer Weltstadt*, R. Piper Co. Verlag, München, 1967, 450 p.
- SCHMID, HELMUT, *Studien über modale Ausdrücke der Notwendigkeit und ihrer Verneinungen*. Ein Übersetzungsvergleich in vier europäischen Sprachen, Tübingen, 1966, 318 p.
- SCHNEIDERBAUER, ANNA MARIA, *Das Element des Daemonischen in Honore de Balzacs Comedie Humaine*, München, 1967, 239 p.
- СЕРГЕЕВ, И. И., *Разработка В. И. Лениным кооперативного плана 1917—1923 г.г.*, Саратов 1966, 144 p.
- SIMPSON, CHARLES, *Animal Bird Painting*. The outlook and Technique of the Artist, B. T. Batsford L.T.D., London, 1939, 136 p.
- SKREDE, WILFRED, *Across the Roof of the World*, The Travel Book Club, London, 1954, 255 p.
- СКУБА, Ю. Т. Конспект лекций: «Производные предлоги в современном русском языке книга I, Черновцы 1965, 51 p.
- SMUTNY, J. ROBERT, *Greek and Latin Inscriptions of Berkeley*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1966, 34 p.
- STANFORD, CHARLES VILIER, *Musical Composition*, Macmillan and Co., London, 1922, 193 p.
- STEIGER, GUNTER, *Ideale und Irrtümer eines deutschen Studentenlebens 1817—1820*, Jenaer Reden und Schriften, Friedrich Schiller Universität, Weimar, 1966, 144 p.
- STEVENSON, LOUIS ROBERT, *Edinburgh*, Seeley & Co., Limited, London, 1905, 190 p.
- * * * *Studie ze slovanske jazykovedy*. Sbornik k 70 narozeniam akademika Frantiska Trávnicka, Statni pedagogicke nakladatelstvi, Praha, 1958, 495 p.
- * * * *The Character of England*, edited by Ernest Barker, At the Clarendon Press, Oxford, 1947.
- THEILE, WOLFGANG, *René Ghil*. Eine Analyse seiner Dichtungen und theoretischen Schriften, Tübingen, 1965, 148 p.
- THOMAS, DYLAN, *Collected Poems 1934—1952*, J. M. Dent & Sons Ltd., London, 1964, 182 p.
- THOMSON, ARTHUR, *The Haunts of Life*, Andrew Melrose Ltd., London, New York, 1921, 272 p.
- * * * *Труды Университета Дружбы народов имен Патриса Лумумбы*, том 22. Языкознания, выпуск 2, Москва, 1967, 256 p.

- ULDALL, HANS J., and SHIPLEY, WILLIAM, *Nisenan Texts and Dictionary*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1966, 282 p.
- * * * *Управление социалистическим производством и методы хозяйствования*, Саратов, 1966, 223 p.
- VÄÄNÄNEN, VEIKKE, *Introduction au latin vulgaire*, Paris, 1967.
- * * * *Вопросы эстетики*, вып. 2., Издательство Саратовского университета, Саратов, 1966.
- * * * *Вопросы литературоведения и языкознания*. Сборник аспирантских работ, Издательство Львовского Университета, 1964, 270 p.
- * * * *Восточнославянского-восточнороманские языковые, литературные и фольклорные связи*. Тезы докладов и сообщений междузювской научной конференции 11—16 октября 1966 года, Черновцы Ф. е. 1966, 139 p.
- ZIMMERMANN, ALBRECHT, *Das lyrische Werk Günter Eichs*. Versuch einer Gestaltungsanalyse, Nürnberg, f.e., 1965, 174 p.
- WACKER, DIETHELM, *Alain-Fournier Versuch über die dichterische Welt des Grand Neuauclnes*, München, 1967, 369 p.
- WALKHOFF, MONIKA, *Der Briefwechsel zwischen Paul Heyse und Hermann Kurz in den Jahren 1869—1873 aus Anlass der Herausgabe des „Deutschen Novellenschatzes“*, München, 1967, 182 p.
- WEGMANN, KONRAD, *Kuo Pi ein Beamter und Literaten-Maler der Mongolenzeit*. Beiträge zur Biographie, aus Bad Godesberg, 1962, Eigenverlag 1967, p. univ. München, 242 p.
- WELLS, H. G., *Ann Veronica*, George Newnes Ltd., London, f.a., 318 p.
- WELLS, H. G., *Experiment in autobiography*. Discoveries and conclusions of a very ordinary brain — Since 1866, vol. II, Victor Gollancz Ltd. und The Cresset Press Ltd., London, 1934, 840 p.
- WELLS, H. G., *The Outline of History*, Cassel and Company Ltd., London, New York, Toronto and Melbourne, 1920, 652 p.
- WELLS, H. G., *The World set Free*, Macmillan and Co., London, 1914, 286 p.
- WILLIS, WILLIAM, *The Epic Voyage of the Seven Little Sisters*, London, f.a., 236 p.
- WILLSCHREI, KARL, HEINZ, *Das Verhältnis der poetischen Gattungen zur Bühne*, München, 1966, 211 p.
- WOODWORTH, ROBERT S. and MARQUIS, DONALD, G., *Psychology*, London, f.a., 674 p.

Reviste

- Acta Classica Universitatis Scientiarum Debreceniensis*, t. II (1966); t. III (1967).
- Acta linguistica* (Budapest), t. XVII (1967); fasc. 1—2; 3—4.
- Acta linguistica et archaeologica* (Szeged), t. X (1966).
- Acta Salamanticensia. Filosofia y Letras* (Salamanca), nr. 54, 55, 57; nr 15.
- Acta Universitatis Carolinae Philologica* (Praha), nr. 1, 2, 3 (1964); nr. 1, 2, 3 (1965); nr. 2, 3 (1961); nr. 1, 2, 3 (1963); nr. 1, 2, 3 (1962); nr. 1—3, 4, 5 (1966); nr. 4, 5, 6; 1—3 (1967).
- Acta Universitatis Carolinae Philosophica et historica* (Praha), nr. 1, 2, 3 (1964); nr. 1, 2 (1965); nr. 1—2, 3, 4, 5 (1966); fasc. 1, 2, 3, 4, 5 (1967).
- Acta Universitatis Debreceniensis, series Biologica* (series II), (Debrecen), t. IV (1966); t. V (1967).
- Acta Universitatis Debreceniensis, Series Geographica, Geologica, meteorologica* (Series II) (Debrecen), t. XII—XIII (ser. V—VI) (1966—1967).

- Acta Universitatis Debreceniensis, Series Historica* (Debrecen), I (1967).
- Acta Universitatis Debreceniensis, seria marxistica-leninistica, series I, t. XIII* (1967).
- Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas Philosophica Historica* (Praha), I XI, nr. 42, 45 (1967).
- Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Philologica* (Praha), XXIII, nr. 43 (1967).
- AEVUM, Rassegna di Scienze Storiche — Linguistiche — Filologiche, anno XLI* (1967), fasc. III—IV; V—VI; anno XLII (1968), fasc. I—II.
- Alma Mater Philippina* (Marburg), 1967—1968.
- Angol filológiai tanulmányok* (Debrecen), III (1967).
- Annali della Facoltà di Filosofia e Lettere dell'Università Statale di Milano* (Milano), vol. XX (1967), fasc. I, II, III.
- Annales de l'Institut Français de Zagreb, 2e série, 1966—1967, nr. 18—19.*
- Annales de l'Université de Paris, 37e année* (1967) nr. 1, 2, 3, 4; 37e année (1967) nr. special.
- Annales Universitatis Scientiarum Budapestiensis De Rolando Eötvös nominatae* (Sectio Historica), t. IX (1967), t. VIII (1966).
- Archiv f. das Studium der neueren Sprachen und Literaturen, Band 203, Jg. 118, Heft 2—6; Band 204, Jg. 119, Heft 1—2, 3, 4, 5, 6.*
- Archivum, Revista de la Facultad de Filosofía y Letras, (Ovideo), t. XV* (1965); t. XVII (1967).
- Arrabona* (Győr), nr. 9 (1967).
- Atti della Accademia Nazionale dei Lincei Memorie* (Roma), vol. XIII (1967), ser. VIII, fasc. 2.
- Az állami Kossuth gyakorló általános iskola és gimnázium Debrecen évkönyve, 1956—1960; 1960—1961; 1961—1962.*
- Bibliografia kombetare a Republikes Populare të Shqipërisë* (Tirana), VI (1966) nr. 2, 4, 5, 6, 7, 8; VIII (1966) nr. 1 (1—97) (ian.—mart.); VII (1966) nr. 2 (1—119) (april.—iun.); VI (1966) periodice: nr. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12; VII (1966) nr. 1, 2, 3, 4 — libri.
- Boletín de Estudios Germanicos* (Mendoza), t. VI (1967).
- Boletín de Filología* (Santiago), t. XVIII (1966); t. XIX (1967).
- Börsenblatt f. d. deutschen Buchhandel, nr. 1—9* (1968); nr. 52 (1967); 135 (1968); nr. 10—18; 135 (1968) (april).
- Brèves nouvelles de France, no. 965, 966, 967, 968, 969, 974, 975* (1967); no. 970, 971, 972, 973, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987 (1968).
- Bulletin critique du livre Français, no. 256, 257, 263* (1967); no. 265, 266, 267, 268 (1968).
- Bulletin des Jeunes Romanistes* (Strasbourg), nr. 14 (1966).
- Bulletin de l'Association Guillaume Budé, quatrième série* (Paris), nr. 2, 3, 4, (1967); nr. 1 (1968).
- Ce Fastu?* (Udine), 41—43 (1965—1967) nr. 1—6.
- Comentations Humanorum Litterarum, t. 39* (1967); t. 40 (1967); 6.41 (1968).
- Communications, no. 11* (1968).
- Computational linguistics* (Budapest), IV (1965); V (1966).
- Cuadernos del Sur* (Bahia Blanca), nr. 5 (1966); nr. 6—7 (1967).
- Dania Polyglotta* (Copenhaga), vol. 22 (1966).
- D.D.R. Revue, nr. 1, 2, 3, 4, 5* (1968).
- Deutsch als Fremdsprache* (Leipzig), Jg. 3 (1966), nr. 3, 4; Jg. 4 (1967) nr. 1, 2, 3, 4, 5, 6; Jg. 5 (1968) nr. 1, 2.
- Deutsche Zeitschrift für Philosophie, 15* (1967) nr. 12, 16; (1968) nr. 1, 2, 3, 4.
- Deutschunterricht, nr. 12* (1967); nr. 1, 2; 3, 4 (1968).

- Diplomamunkák bibliográfia* (Budapest), 1962—1964; 1960—1964.
Études Anglaises, nr. 4 (1953).
Études des Lettres (Laussane), série II, t. 10 (1967) nr. 2, 3, 4; t. 1 (1968) nr. 1, Série III.
Études germaniques (Paris), 22 (1967) nr. 2, 3, 4; 23 (1968) nr. 1.
Études Romanes de Brno, vol. III (1967).
Philologica Pragensia, Casopis pro Moderni Filologii, 10 (1967) nr. 1, 2, 3, 4; 11 (1968) nr. 1.
Felsőoktatási Szakirodalmi tájékoztató B sorozat társadalom tudományok (Budapest) I (1964) nr. 1—2; II (1965) nr. 1, 2; III (1966) nr. 1, 2; IV (1967) nr. 1.
Forschungen-Informationen Halle a.S. (Sprach- und Gesellschaftswissenschaften), 1 (67), 2, 3 (67).
France Informations, nr. 6 (1968); no. 4 (1967).
Germanisch-romanische Monatsschrift, Jg. 1 (1909), Heft 1.
Годишњак Филозофског Факултета у Новом Саду (Annuaire de la Faculté de philosophie à Novi Sad), књига IX (1966), књига X (1967).
Innsbrucker Beiträge zur Kulturwissenschaft (Innsbruck), Band 9—10 (1963).
La vie Française, 22 (1967) no. 1153, 1154, 1162, 1164, 1165, 1166, 1171, 1172; 1173, 1143, 1157, 1158, 1159, 1160, 1161, 1185; 23 (1968) no. 1196.
Le Français dans le Monde, no. 51, 52 (1967); no. 54, 55, 56 (1968).
Les dialectes Belgo-Romans (Bruxelles), t. XXIV (1967), nr. 1—2.
Les Études Classiques, Revue trimestrielle (Namur), t. XXXV (1967) nr. 3, 4, 6. XXXVI (1968) nr. 1, 2.
Les Temps modernes, no. 250, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258 (1967).
Leuvense Bijdragen (Tijdschrift voor Moderne Filologie) (Leuven), Jg. 56 (1967) nr. 1, 2, 3, 4.
Magyar körgazdasági és statisztikai irodalom — Bibliográfia (Budapest), 1963.
Magyar nyelvjáráások (Debrecen), VI (1960); VIII (1961); VIII (1962); XIII (1967).
Marburger Universitätsbund Jahrbuch (Marburg), (1964) Band 3; (1965) Band 4.
Modern Philology (Chicago), vol. 64 (1967) nr. 3, 4.
Műveltség és hagyomány. Studia ethnologica Hungariae et Centralis ac Orientalis Europae (Debrecen), VIII (1966); IX (1967).
Neophilologus, nr. 1 (1949).
Neue Deutsche Literatur, nr. 1, 2, 3, 4, 5 (1968).
Neue philologische Mitteilungen, LXIX (1968), nr. 1.
Nevelés művelődés, Acta Paedagogica Debrecina (Debrecen), t. V (1967); IV (1966).
Papers of the Michigan Academy of Science, Arts and Lettres, vol XLIX (1964), part. I.
Proceedings of the secon graduate Academy of the University of California (Los Angeles), Marde 21—25 (1964).
Revista Colombiana de Antropologia (Bogotá), vol. XII (1963).
Revista de Filologia Española (Madrid), t. XLVIII (1965) nr. 1—2; t. XLVIII (1965) nr. 3—4.
Revista de Literatura Modernas (Mendoza), nr. 6 (1967).
Revue de l'Université de Bruxelles. Nouvelle série, 19 (1967) nr. 4, 5; 20 (1968) nr. 1—2; 3.
Romanische Forschungen, Band 78 (1966), Heft 4; Band 79 (1967), Heft 1—2, 3, 4.
Savremeno obrazovanje, nr. 1, 2—3 (1965); nr. 1—2, 3—4 (1966).
Sborník Filozofickej Fakulty Univerzity Komenského (Bratislava) XVII (1965).

- Idem*, Rada Filosofika, XIII (1964) B. nr. 11; XIV (1965) B. nr. 12; XVI (1967) B. nr. 14. *Sbornik Práce Filosofické Fakulty Brněnské University* (Brno), Rada Jazykovedná, XVI (1967), A. nr. 15.
- Idem*, Rada Historická, XVI (1967), C. nr. 14.
- Idem*, Rada literárnevedná, XVI (1967) D. nr. 14.
- Зборник за филологију и лингвистику** (Novi Sad), IX (1966); X (1967).
- Slavica* (Debrecen), VI (1966); VII (1967).
- Slavistična revija*. Casopis za jezik in literarne vede, XV (1967) nr. 1—2.
- Slovo* (Zagreb), 17 (1967); 15—16 (1965).
- Sot la Nape* (Udine), XIX (1967) nr. 1—2, 3, 4.
- Studia Albanica* (Tirana), II (1965) nr. 2; III (1966) nr. 2; IV (1967) nr. 1.
- Studia Litteraria* (Debrecen), t. V (1967).
- Studia Neophilologica* (Lund), XXXVII (1965) nr. 1, 2; XXVIII (1966) nr. 1, 2; (1967) nr. 1.
- Studia Neophilologica* (Uppsala), vol. XXXIX (1967) nr. 1, 2.
- Studime Filologjike* (Tirana), XX (III) (1966) nr. 4; t. XXI (IV) (1967) nr. 1, 2, 3, 4.
- Studime Historike* (Tirana), XX (III) (1966) nr. 4; XXI (IV) (1967) nr. 1, 2, 3, 4.
- Südostdeutsches Archiv*, Band IX (1966).
- Tartu Rükliku Ulikooli Toimetised* Ученые записки Тартуского гас. Университета. (Tartu), no. 142 (1963); no. 149, 162 (1964); no. 172 (1965).
- Tel quel* (Paris), nr. 26 (1966); nr. 28, 29, 30, 31 (1967); nr. 32 (1968).
- Textes et Notes*, no. 219, 220, 221, 223, 225, 226, 227, 231, 238, 240 (1967).
- The Incorporated Linguist* (London), vol. 2 (1963) nr. 2.
- Thesaurus* (Bogotá), t. XXI (1966) nr. 3; t. XXII (1967) nr. 1, 2, 3.
- The Times Literary Supplement* (London), 66 (1967), no. 3388.
- Ученые записки**, серия филологических наук (Ленинград), ир. 328 (1966) вып. 70. nr. 328 (1966), вып. 70.
- Universitas*, vol. 3 (1959—1960) nr. 3, 4.
- Univerzitet danas* (Beograd), VIII (1966), nr. 9—10.
- University of California Publications in Linguistics*, vol. 39, vol. 42, vol. 45.
- Вестник Московского Университета**, серия филология, журналистика (Москва), nr. 1, 2, 3, 4, 5, 6 (1965); 1, 2, 3, 4, 5, 6 (1967); 1, 2, 3, 4 (1966); 1, 2, 3 (1968).
- Висник. Серия Историчка** (Львов), 1967 вып. 4. 1967, вып. 4.
- Vot Romanica Annales Helvetici* (1936), Band 1, nr. 1.
- Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur*, Band XCVI (1967), Heft 2, 3, 4.
- Zeitschrift für französische Sprache und Literatur* (Wiesbaden), Band LXXII (1967), Heft 4; Band LXXVIII (1968), Heft 1—2.
- Weimarer Beiträge* (1967), Heft 5.
- Wissenschaftliche Zeitschrift der Friedrich Schiller-Universität* (Jena), Gesellschafts- und Sprachwissenschaftliche Reihe, Jg. 16 (1967); Heft 1, 2—3; Jg. 16 (1968), Heft 4—5.
- Wissenschaftliche Zeitschrift der Universität Greifswald*, Gesellschafts- und Sprachwissenschaftliche Reihe, Jg. XV (1966) nr. 3, 4; Jg. XVI (1967) nr. 1, 2; Jg. XV (1966) nr. 4, Beilage.
- Wissenschaftliche Zeitschrift der Humboldt-Universität Berlin*. Gesellschafts- und Sprachwissenschaftliche Reihe, Jg. XVI (1967). Heft 1, 2, 3, 4, 5, 6.

- Wissenschaftliche Zeitschrift der Karl-Marx-Universität Leipzig*. Gesellschafts- und Sprachwissenschaftliche Reihe, Jg. 16 (1967), Heft 1—2.
- Wissenschaftliche Zeitschrift der Martin Luther-Universität, Halle-Wittenberg*. Gesellschafts- und Sprachwissenschaftliche Reihe, Jg. XV (1966) nr. 5, 6; Jg. XVI (1967) nr. 1.
- Wissenschaftliche Zeitschrift der Pädagogischen Hochschule Potsdam*. Gesellschafts- und Sprachwissenschaftliche Reihe, Jg. 10 (1966), Heft 4, 1, 3; Jg. 11 (1967), Heft 1, 2.
- Wissenschaftliche Zeitschrift der Universität Rostock*. Gesellschafts- und Sprachwissenschaftliche Reihe, Jg. XV (1966), Heft 6, 7; Jg. XVI (1967), Heft 1—2, 3—4, 5—6.
- Wissenschaftliche Zeitschrift Pädagogisches Institut Dresden*, historisch-philologische Reihe, nr. 1 (1967); nr. 2 (1968).
-

LUCRĂRI PUBLICATE DE UNIVERSITATEA DIN TIMIȘOARA

M. Eminescu — I. Creangă. Studii, Timișoara, 1965, 304 p.

Folclor literar, vol. I, Timișoara, 1968, 488 p.

Analele Universității din Timișoara. Seria Științe filologice, I — 1963; II — 1964;
III — 1965; IV — 1966; V — 1967.

AUT, Anul VI, p. 1—316, Timișoara, 1968

Lei 10.—

Tiparul executat sub comanda nr. 1527 la Intreprinderea
Poliografică Banat, Republica Socialistă România.

40556